ÖNFEJŰ UNITÁRIUS LELKÉSZ – INNOVATÍV NÉPRAJZI GYŰJTŐ

Ürmösi Sándor (1815–1872) írásos hagyatéka

EMBEREK

ÉS

KONTEXTUSOK 17.

ÖNFEJŰ UNITÁRIUS LELKÉSZ – INNOVATÍV NÉPRAJZI GYŰJTŐ

ÜRMÖSI SÁNDOR (1815–1872) ÍRÁSOS HAGYATÉKA

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt
és a jegyzeteket írta: Szakál Anna

Kolozsvár, 2020

Sorozatszerkesztő:
Dr. Keszeg Vilmos

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020
© Szakál Anna, 2020

A kötet megjelenését a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a Communitas Alapítvány Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia és a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
Felelős kiadó: Biró Annamária

A közköltészeti vonatkozású jegyzeteket készítette: Csörsz Rumen István
Lektorálta: Szilágyi Márton

A borítón felhasznált képek lelőhelye:
Ürmösi Sándor *A Furfangos székelylány* című meséjének első oldala
(Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum EA 10697. 1.)

Farkas György levele Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. február 22.
(Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára,
Az unitárius püspök iratai, 1865. év)

Korrektúra: András Zselyke

Borítóterv, tördelés: Sütő Ferenc

Készült a gyergyószentmiklósi F&F nyomdában
Felelős vezető: Ambrus Enikő

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SZAKÁL, ANNA
Önfejű unitárius lelkész - innovatív néprajzi gyűjtő : Ürmösi Sándor (1815-1872) írásos hagyatéka / Szakál Anna. - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-606-739-156-5
2
929

TARTALOM

Bevezető 9

A „lankadatlan fürge szorgalmú” Ürmösi Sándortól
a „szegény, szerencsétlen” Ürmösi Sándorig.
Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjének életpályája és munkássága 15
I. Ürmösi Sándor életpályája az első lelkészi kinevezéséig (1815–1844) . . 16
1. Gyermekkora, családja 17
2. A Kolozsvári Unitárius Kollégiumban 25
3. Az 1840-es évekbeli néprajzi gyűjtései 30
4. *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* szerzője 37
II. Ürmösi Sándor kanyargós lelkészi pályafutása (1844–1867) 54
1. Vadad (1844. június – 1846. április k.) 55
2. Kisadorján (1846. április k. – 1847. május k.) 58
3. Bordos (1847. május k. – 1850. március 21.) 66
4. Tordátfalva (1850. július k. – 1851. március 12.) 68
5. Verespatak (1851. április 24. – 1853. április 24.) 71
6. Bözödújfalu (1853. április 24. – 1856. április 24.) 72
7. Tordátfalva (1856. április 24. – 1862. szeptember 29.) 80
8. Nyomát (1863. április 24. – 1865. április 24.) 91
9. Csekefalva (1866. ősz – 1867. ősz) 98
10. Epilógus – Gyulafehérvár (1868–1871) 105
III. Összegzés 111

Ürmösi Sándor szövegvilága 119
Tájékoztató a szövegközlésről 121
A szövegközlés során használt jelölések, rövidítések 124

Ürmösi Sándor pályája (1839–1844) 125
[I.] *Búcsu-dal* (1839 februárja előtt) 126
[II.] Ürmösi Sándor levele Székely Miklósnak.
Tordátfalva, 1841. július 21. 130
[III.] *Beszédök (regék)* címmel lejegyzett mesegyűjtemény
(1840–1843 körül) 134
[IV.] Cím nélküli mesegyűjtemény (1840–1843 között) 150
[V.] *Utazási töredék* (1842. augusztus 8.) 162

[VI.] *Menyegzöi Innepély; Példa-beszédek és elmés mondák* (1842 késő nyara) 170
[VII.] *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban* (1840–1843 között) . . . 182
[VIII.] A *Vadrózsák*ba küldött balladaszövegek (1840–1844 között [?]) . . 196
[IX.] A szászföldi magyarokról szóló leírás (töredék) (1841–1843 között) 200
[X.] Román városokról készített leírás (1843. augusztus körül) . . . 210
[XI.] *Brassó vidéki, vagy is a Barcsasági Lutheránus magyarok* (töredék) *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* (töredék) (1843. október – november között) 218
[XII.] *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* (1843 vége) 228

Ürmösi Sándor pályája (1845–1850) 279
[XIII.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Vadad], k.n. [1846. április 13. előtt] 282
[XIV.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n. [Kisadorján], 1846. november 20. 284
[XV.] Ürmösi Sándor reverzálisának másolata. Szentgerice, 1847. január 21. 285
[XVI.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. március 10. előtt] 286
[XVII.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. április 1. előtt] 288
[XVIII.] Ürmösi Sándor levele Árkosi Mihálynak. h.n. [Bordos], k.n. [1849 végén]. 289
[XIX.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. Bordos, 1850. március 19. 290

Ürmösi Sándor pályája (1850–1858) 293
[XX.] Ürmösi Sándor verses füzete (1850 körül) 294
[XXI.] *A Furfangos székelylány* (1850–1851 körül) 308
[XXII.] *Szász telep Erdélyben* (1850-es évek eleje) 316
[XXIII.] Ürmösi Sándor versgyűjteménye (1850-es évek). 322
[XXIV.] *Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban* (1855) 432
[XXV.] *Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben* (1855) 438
[XXVI.] *Udvarhelyszék, Tordátfalva*, 1857. apr. 2. 482

Ürmösi Sándor pályája (1858–1867) 487
[XXVII.] Ürmösi Sándor levele Nagy Eleknek.
Tordátfalva, 1862. április 2. 490
[XXVIII.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak.
Tordátfalva, 1862. június 26. 491
[XXIX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak.
Tordátfalva, 1862. augusztus 28. 493
[XXX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak.
Tordátfalva, 1862. szeptember 19. 494
[XXXI.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek.
Nyomát, 1864. november 30. 495
[XXXII.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek.
Nyomát, 1864. december 12. 496

Ürmösi Sándor pályája (1867–1872) 501
[XXXIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Csekefalva, 1868. április 16.. 504
[XXXIV.] Bálint László (Ladislaus Bálint) Fogarasy Mihálynak
küldött levelében idézi Ürmösi Sándort.
Székelykeresztúr, 1868. május 9. 506
[XXXV.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Csekefalva, 1868. május 12.. 507
[XXXVI.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Károlyfehérvár, 1869. február 24. 509
[XXXVII.] Ürmösi Sándor nyugtatványa.
Károlyfehérvár, 1869. március 11. 510
[XXXVIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Károlyfehérvár, 1869. április 2.. 511
[XXXIX.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Károlyfehérvár, 1869. június 19. 512
[XL.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak.
Károlyfehérvár, 1870. április 21. 513

Jegyzetek 515

Források leírása 593
Felhasznált irodalom 599
Nyomtatott források 611
Archiválís források 611

Mutatók 616
Személynévmutató 616
Földrajzi nevek mutatója 627
Tárgymutató 635

BEVEZETŐ

Kriza János *Vadrózsák: Székely Népköltési Gyűjtemény* című munkája 1863-ban jelent meg Kolozsvárott. A vaskos gyűjteményben, amely székelyföldi – jellemzően unitárius falvakból származó – népköltészetet tartalmazott, 36 ballada, 20 népmese, 116 találós kérdés, több mint 500 népdal és számos táncszó, szólás, közmondás és tulajdonnév volt megtalálható. Kriza nyelvészeti érdeklődését mutatta, hogy a gyűjteményhez tájszótárt és nyelvjárási tanulmányt is csatolt. Ez volt az első regionális, műfaji tekintetben átfogó magyar népköltési gyűjtemény.

A magyar folklorisztika – bár megemlít bizonyos korábbi eseményeket is, mégis – hagyományosan erre az 1863-as eseményre tekint úgy, mint az erdélyi népköltészeti gyűjtés kezdőpontjára. Ekkor Kriza János már érett folklórkoncepcióval rendelkező gyűjtőként áll előttünk – miközben az 1863 előtti időszakról nagyon keveset tudunk. Nem ismert például, hogy amikor Kriza János 1842-ben vagy 1843-ban kibocsátotta az előfizetési felhívását, milyen szövegekkel rendelkezett, kikkel dolgozott együtt, milyen kötetelrendezési koncepciója volt, milyen volt a műfajismerete, mely területeken gyűjtött, mennyiben gyűjtött ő maga, és mennyiben volt ő csupán a szervezője vagy ötletadója a gyűjtésnek. És, ha elfogadjuk, hogy 1863 nem lehet kezdőpont, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy biztosan 1842/43 sem lehetett az. Mert ahhoz, hogy Kriza János az 1840-es évek elején már kész gyűjteményes füzetre keresse az előfizetőket, a népköltészeti gyűjtésről, lejegyzésről, kiadásról való gondolkodásnak sokkal korábban el kellett kezdődnie, és feltételezésem szerint ennek nyomait a protestáns kollégiumok haladóbb szellemében, az ott az 1830-as évek elején létrejött olvasóegyletekben és a folyóiratokban kell elsősorban keresnünk.

Ebben a kötetben, Ürmösi Sándor (Korond, 1815 – Tarcsafalva, 1872) személyén és gyűjtésein keresztül az eddig csaknem ismeretlen 1840-es évekhez kerülünk közelebb. Az unitárius lelkész Ürmösi Sándorra (újabb források előkerüléséig) Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjeként tekintünk, e kötet az ő személyét, életpályáját és néprajzi gyűjtőmunkáját állítja a középpontba. Egyszerre kívánja a lelkész és a gyűjtő Ürmösit bemutatni a kétféle forrásanyag egymásra vetítésével. Az iskola- és egyháztörténeti források segítségével egy rosszul értelmezett hivatás- és küldetéstudattal rendelkező, mindenhol konfliktust generáló lelkész alakja bontakozik ki előttünk, akinek a valóság szelektív észlelése nem teszi lehetővé, hogy szerepét világosan láthassa saját élete és az egyházközségek történetében. Ürmösi éppen azáltal válik ellentmondásos, nehezen értelmezhető figurává, ha a néprajzi gyűjtéseit és az ezekhez kapcsolódó dokumentumokat a lelkészi pályafutásával összefüggésbe hozható iratokkal együtt olvassuk. Ez a két korpusz szinte két, nagyon sok tekintetben teljesen más embert mutat. Míg a lelkész Ürmösi Sándor kapcsán bepillantást nyerhetünk a pap és közösség, esperes és lelkész, püspök és lelkész

bonyolult, sokszor csak a szokásjog által vezérelt viszonyának belső működésébe, addig a néprajzi gyűjteseit vizsgálva egy új utakon járó, kísérletező, esetenként formabontónak, újítónak ható gyűjtői munka körvonalazódik előttünk. Különleges ez az anyag az erdélyi népköltészeti gyűjtéstörténet felől nézve is, mivel sok esetben ezek a szövegek váltak a legkorábbi ismert gyűjtésekké azáltal, hogy Ürmösi gyűjteseinek döntő többsége 1841 és 1843 közé datálható – és tulajdonképpen csaknem rekonstruálható mindaz az anyag, amelynek birtokában Kriza János 1843 körül a *Vadrózsák* kiadására előfizetést kezdeményezett. Láthatóvá válik mindemellett az is, hogy ebben a korai időszakban a *Vadrózsák* még korántsem kapcsolódott olyan magától értetődő módon Krizához, hanem lehetett egy olyan periódus is, amikor kettejük közös vállalkozásának tűnhetett, ahol a súlypont akár Ürmösi felé is elbillenhetett.

Bár az irodalomtudományban nem példa nélküli[1] az, ahogyan ennek a kötetnek a felépítését elképzeltem, a folklorisztikai szövegkiadások sorában, úgy vélem, mégis leginkább formabontó kísérletként értelmezhető. Nem csupán azért, mert a folklorisztikai gyűjtőhálózatok kutatásában először használ egyháztörténeti forrásokat, és tekinti kiemelt feladatának a gyűjtés körüli társadalomtörténeti kontextus megrajzolását a 19. századi unitárius alsópapság életvilágának mikrotörténeti szintű elemzésével, hanem azért is, mert szakítani kíván a műfajközpontú folklórkötet-rendezési konvencióval. Kötetemben azt szeretném megmutatni, hogy egy 19. századi gyűjtőhálózat egy mellékszereplője milyen mennyiségű és összetételű írásos szöveganyagot hozhatott létre élete folyamán, ezek hol helyezkedtek el az életében, mennyiben magyarázhatja az életpályája a különböző szövegek iránti érdeklődését. Kísérletet teszek arra is, hogy megmutassam azt, ami volt, de már nincs: az Ürmösi-univerzum azon darabjait, amelyek forrásokkal alátámaszthatóan léteztek, de jelenleg lappanganak, vagy megsemmisültek az elmúlt 150–170 esztendőben.

A kötetben két rész különül el. A könyv első felében a feltárt források segítségével megrajzolható Ürmösi-életrajzot találhatja az olvasó – ebben a források természete miatt hangsúlyosabb a *lelkész* Ürmösi alakja, és kevesebbet tudunk meg a gyűjtő Ürmösiről. A kötet második fele, a szövegtár ennek inverzeként elsősorban a *gyűjtő* Ürmösit állítja elénk, azonban igyekszik minden esetben az adott szövegkorpuszt az életrajzi térben is elhelyezni, illetve a hiányzó szövegekre is reflektálni. A szövegtár kronologikusan épül fel, a szövegek abban a sorrendben követik egymást, ahogyan – feltételezhetően – létrejöttek. Alapegysége az összetartozó gyűjtemény/együtt elküldött köteg/*szövegforrás*, amely lehet akár néhány, de akár több száz oldalas is – függetlenül attól, hogy ma hol és miként található meg. A szövegek azonosításának, egymáshoz rendelésének, datálásának mikéntjére minden szövegegység keretes bevezetőjében folyamatosan reflektálok.

[1] Debreczeni Attila a Csokonai-filológiát újragondoló és megújító könyvében vezetett be olyan textológiai terminológiát, amely egybecseng azzal, amit (és amiért) magam használtam Ürmösi írásos hagyatékának rendszerezésére. A Debreczeni Attila által megalkotott szövegforrás fogalma nagyjából azonos azzal, amit én egybetartozó kötegként határoztam meg. Ld. Debreczeni A. 2012. 13–34.

Mivel Ürmösi Sándor teljes írásos hagyatékának láttatása volt a célom, ezért fennmaradt levelei vagy újságban megjelent gyűjtési felhívása éppúgy helyet kaptak a kronologikus rend megfelelő pontján, miként a folklórszövegei vagy más munkái. Célom tehát Ürmösi teljes, írásban megnyilvánuló tevékenységének, írásgyakorlatának[2] dokumentálása volt: ennek megfelelően valamennyi, tőle származó munkát közlöm, s nem szelektálok előzetesen a néprajz felségterülete alá tartozó, s attól idegennek minősített szövegek között. Ennek következtében egy, az írásbeliséget különböző célokra használó, szövegeket változatos céllal létrehozó unitárius pap működése bontakozik ki előttünk, s ezen belül kap külön hangsúlyt az, amikor ő folklórszövegek rögzítésére vállalkozik.

Források

E kötet elkészítéséhez igyekeztem az Ürmösi Sándor életpályája vonatkozásában keletkezett valamennyi néprajzi, egyház- és iskolatörténeti forrást feltárni és bevonni. A lelkészként vele összefüggésbe hozható források és két munkájának kéziratai erdélyi levéltárakban, a folklórgyűjtései budapesti archívumokban találhatóak meg.

Lelkészi működése szempontjából a legfontosabb forráscsoport, amelyet munkámhoz felhasználtam, *Az unitárius püspök iratai* (a továbbiakban: UP Iratok) elnevezésű korpusz, amely a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában (a továbbiakban: MUEKvGyLt.) található. Ebben a mindenkori püspökhöz küldött leveleket és hivatalos iratokat gyűjtötték össze, ami az unitárius egyház kevésbé hierarchizált felépítése és működése miatt mikrotörténeti kutatásokhoz kiválóan használható. Szerencse ez azért, mert az alacsonyabb szinteken keletkezett iratanyag (pl. az esperesi működésre vonatkozó vagy az egyházközségi iratok) a folyamatos szelekció és a történelmi események miatt szinte teljesen hiányzik.[3] Az UP Iratok évrendezett anyag, egy év fél-másfél doboz terjedelmű, az éven belül semmilyen rend sincs. Ezt egészítik ki a különböző egyházközségi iratanyagok, amelyeknek kisebb része van bent a gyűjtőlevéltárban, nagyobb része az egyházközségnél található változatos körülmények között. Ürmösi élete utolsó időszakáról a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban (a továbbiakban: GYÉL) őrzött levelekből tájékozódhatunk. Az iskolatörténeti iratok egy része az adott intézmény jogutódjánál található meg (Kolozsvár esetében ezek a gyűjtőlevéltárba kerültek, Székelykeresztúron a Berde Mózes Gimnázium Irattárába [a továbbiakban: BMUGI]), más része az adott megyei levéltárban, illetve Kolozsváron a legtöbb irat az Akadémiai Könyvtárban.[4]

---

[2] Vö. a hasonló szemlélettel készült monográfiákat: Keszeg A. 2011; Török Zs. 2011.

[3] Ebben az esetben a Marosi egyházkör esperesi iratainak egy része elérhető rendezetlen állapotban a MUEKvGyLt-ban, de pl. a 19. századi Háromszéki egyházkör esperesi iratanyag teljesen hiányzik. (Az egyházkörök megnevezése hivatalosan nagy kezdőbetűvel írandó, ezért szerepeltetem magam is minden esetben így ezeket. Vö. Molnár B. L. 2009. 288.)

[4] A könyvtárnak hivatalos magyar neve nincs, románul a megnevezése: Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca. Magam Kolozsvári Akadémiai Könyvtárként (a továbbiakban: KvAKt.) hivatkozom rá, de szó szerinti magyar fordítása a Román Akadémia Könyvtárának Kolozsvári Filiája.

Ürmösi Sándornak személyes hagyatéka nem maradt fenn – miként egyetlen általam kutatott lelkésznek vagy tanítónak sem –, életmódjából és pályafutásából nehéz is arra következtetni, hogy bárki a halála után becsesnek, megőrzésre érdemesnek gondolta volna az általa teleírt lapokat. Úgy vélem, hogy mind az 1840-es, mind az 1850-es évek gyűjtései azért maradtak meg, mivel valamiképpen eljutottak Kriza Jánoshoz, és az ő hagyatékával kerültek Pestre. Feltűnő azonban – és ezt, ha magyarázatot nem is tudunk egyelőre adni, fontosnak vélem regisztrálni –, hogy míg az 1840-es évek gyűjtései mind egyöntetűen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjának Kézirattárában (a továbbiakban: MTA KIK Kt.) találhatóak, addig az 1850-es évek kéziratai jelenleg a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában (a továbbiakban: EA) vannak. Utóbbiról feltételezzük, hogy valamikor ez is az Akadémia épületében volt, onnan vette magához Sebestyén Gyula, és került később a hagyatékával a Néprajzi Múzeumba. Ez pedig mindenképpen azt jelenti, hogy még valamikor a beérkezés előtt az anyag kettéválhatott.

Ürmösi Sándor ma ismert kéziratai között népmesék, dalok, közmondások, szokásleírások és útibeszámolók, népcsoportokról szóló leírások szövegei maradtak fenn. Két balladaszövegét a *Vadrózsák*ból ismerjük.

Az MTA KIK Kézirattárában található kéziratok egymás mellé rendezése meglehetősen sok esetlegességet mutat, ezeket a – feltehetően Gergely Pál, a Kézirattár egykori munkatársa[5] által okozott – keveredéseket a szövegtárban igyekeztem feloldani, és az eredeti kézirati sorrendet helyreállítani. Itt két jelzet alatt, bekötött kolligátumban találhatóak Ürmösi Sándor gyűjtései. Az Irod. 4-r. 415-ös szám alatt[6] (amely jelenleg még Marosi Gergely: *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban*. – Ürmösy Sándor: *jegyzetei a székely népszokásokról* címleírással szerepel) Ürmösi Sándor 1840-es években gyűjtött szokásleírásai, közmondásai, néhány párosítódal szövege és néprajzi leírásainak töredékei találhatóak. Az Irod. 4-r. 409/I. jelzet és (hivatalosan) *Kriza János gyűjteménye* cím alatt szereplő (valójában az Arany családhoz köthető meséket is magában foglaló) kolligátumban Ürmösi Sándor két mesegyűjteménye található: az egyik teljes, és hat szöveget foglal magában, a másik hiányos, és jelenleg négy mesét tartalmaz.

Az 1850-es években készített gyűjtések egyöntetűen a Sebestyén Gyula-hagyaték részeként a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívumában vannak, EA 10697-es szám alatt. Ebben egy meseszöveget, egy hosszabb és egy rövidebb töredékes versgyűjteményt találunk.

Ürmösi két kiadásra előkészített munkájának a kézirata azért maradhatott fenn, mert még a 19. században kolozsvári közgyűjteménybe kerültek. A *Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben* címet viselő munka autográf példánya a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárából került a 20. század második felében a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár unitárius állományába (jelzete: Ms. U. 1593). Az 1844-ben nyomtatásban is megjelent

[5] A Kriza-hagyatékban betöltött szerepéről vö. Szakál A. 2016.

[6] Valamennyi kéziratos egységről részletes leírást közlök a források leírása című részben a jegyzetek után.

Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban című mű autográf és nem autográf kéziratban fennmaradt másolata a Római Katolikus Lyceum Könyvtárából a 20. század második felében került át a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár római katolikus állományába (jelzete: Ms. C. 337.)

Landgraf Ildikó írja egyik tanulmányának bevezető soraiban: „Egy gyűjteményben ahhoz, hogy eligazodhassunk benne, legyen szó tárgy- vagy szöveggyűjteményről, rendnek kell lennie. A világban rendetlenség uralkodik, a gyűjteményben viszont a teremtője által megalkotott spekulatív rend. [...] A gyűjtő tevékenységével az elmúláson, az idő hatalmán akar felülkerekedni, viszont az eredeti létezésétől, az élet elevenségéről leválasztott emléktárgy vajon nem más-e, mint az eredeti izolálása, sterilizálása, bebalzsamozása? A gyűjtő valamit életben akar tartani, megőrizni, kimenekíteni az élet mindent elpusztító özönvizéből, és miközben tartósít, kezei között/által hal meg, amit át akar örökíteni."[7] Ebben a kötetben ezt az Ürmösi Sándor teremtette rendetlenséget igyekeztem rekonstruálni, s a lehető legminimálisabbra szorítani az általam konstruált spekulatív rendet. Csak remélni tudom, hogy munkám során nem halt meg a kezeim között az anyag, és munkámmal nem bebalzsamoztam Ürmösi Sándor és tágabban a 19. századi erdélyi folklórgyűjtések történetét, hanem sikerült új utakat, értelmezési lehetőségeket is megnyitnom a későbbi kutatás számára.

A kötet létrejöttéért – szerencsémre – számos embernek mondhatok köszönetet.

Legelőször is köszönet illeti volt témavezetőmet, Keszeg Vilmost, akinek folyamatos támogatása, biztatása, kérdései és az általa vezetett kolozsvári doktori iskola szabad légköre nélkül valószínűleg ennek a kötetnek az ötlete sem született volna meg. Biztosan nem tudhatnánk ennyit Ürmösi Sándorról, ha nincs Molnár Lehel, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának vezetője, akinek engedélyével a levéltár bármely (rendezetlen és évrendezett) anyagát kutathattam, és aki mindig, minden kérdésemre azonnal és készséggel igyekezett megfelelni. Az anyag talán soha nem kelti fel az érdeklődésemet, ha nincs Bárth Dániel, akinek kutatásai, a vele való beszélgetések hatása egyértelműen kitapintható mindezen munka mögött is. Bizonyosan kevésbé volna számomra élő ez a korszak, ha nem lettek volna Olosz Katalinnal folytatott termékeny és izgalmas beszélgetéseink – közös 19. századi barátainkról és ismerőseinkről.

E kötet összeállításának munkálataiban nyújtott folyamatos segítségéért köszönettel tartozom Szilágyi Mártonnak, aki nem csupán a kötet lektora volt, de a szöveg készülésének folyamatában a kérdéseimre adott gyors válaszaival, mindig biztató hozzáállásával hathatósan lendítette előre a munkát.

Köszönöm Csörsz Rumen Istvánnak azt az önzetlen segítséget és lelkesedést, amivel az Ürmösi-univerzum szövegvilága felé fordult. Valamennyi szöveg közköltészeti jegyzete és az emendálás az ő munkáját dicséri.

[7] Landgraf I. 2006. 27–28.

Köszönet illeti mindazokat, akik egy-egy rész elolvasásával, összeolvasásával, véleményezésével, konstruktív javaslataikkal vagy konkrét problémák, fordítások megoldásával segítették a munkámat. Köszönöm Landgraf Ildikónak, Gulyás Juditnak, Chikány Juditnak, Győrfy Eszternek, Kemény Mártonnak, Zombory Andreának, Czégényi Dórának, Czégényi Katicának és az MTA–ELTE Lendület Történeti Folklorisztika Kutatócsoport minden belső munkatársának, így Bárth Dániel mellett Muntagné Tabajdi Zsuzsannának, Bednárik Jánosnak és Ilyefalvi Emesének a segítségüket. Köszönöm Muntag Mártonnak, hogy az általam készített Ürmösi-családfát gépbe vitte. Köszönöm Újlaki-Nagy Rékának Ürmösi Sándor a *Székellymagyar szombatosok Erdéllyben* című műve kapcsán létrejövő inspiráló beszélgetéseket és a jegyzetei felhasználására adott engedélyét.

Egy – szétszóródott anyagok összeállítását célul kitűző – forráskiadvány létrejöttének mikéntjét nagymértékben befolyásolja a közgyűjteményekben dolgozók hozzáállása. Hálás köszönettel gondolok azokra, akiknek kisebb-nagyobb segítsége, kérdései, felvetései nélkül ez a kötet biztosan sokkal nehezebben valósult volna meg. Köszönöm Mázi Béla, Horányi Károly (MTA KIK Kézirattár), Granasztói Péter, Kovács Evelin és Lajkó Gergely (Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár), Vass Csongor (Gyulafehérvári Érseki Levéltár), Bicsok Zoltán (Hargita megyei Állami Levéltár), Flóra Ágnes (Kolozs megyei Állami Levéltár), Bányai Réka (Teleki Téka) mindig pozitív hozzáállását. Köszönet az intézmények vezetőinek, hogy engedélyezték a kéziratok publikálását.

Köszönöm munkahelyemnek, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének, hogy munkámat mindvégig támogatták. A kötet elkészítésének ideje alatt MTA prémium posztdoktori ösztöndíjban részesültem, és belső munkatársként részt vettem az MTA–ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport munkájában.

Végezetül nagyon köszönöm Biró Annamáriának és az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek a pályázást és a türelmet, amellyel kivárták a munka lezárulását. Valamint köszönöm a tördelést végző Sütő Ferencnek, hogy munkájával értő, konstruktív módon járult hozzá a kötet alakulásához.

A kötetet gyerekkori barátom, Sánta András (1981–2019) emlékének ajánlom.

A „LANKADATLAN FÜRGE SZORGALMÚ" ÜRMÖSI SÁNDORTÓL A „SZEGÉNY, SZERENCSÉTLEN" ÜRMÖSI SÁNDORIG. KRIZA JÁNOS LEGKORÁBBI ISMERT GYŰJTŐJÉNEK ÉLETPÁLYÁJA ÉS MUNKÁSSÁGA

Írásomban azt követem nyomon, ahogy az Ürmösi Sándorról[8] létrejött kép két-három évtized alatt megváltozik, és a szorgalmas, eredményes gyűjtő helyébe a magatartása miatt sehol szívesen nem látott lelkész alakja kerül. Ürmösi Sándorhoz, illetve rajta keresztül általában a gyűjtők, még tágabban a 19. század közepi unitárius lelkészek, tanítók mindennapjaihoz két irányból próbálok közelíteni. A források egy része a gyűjtő, író Ürmösiről tudósít, míg az általam használt másik forráscsoport a lelkész Ürmösiről segít képet rajzolni. Mindkét irányból csupán egy-egy szűk keresztmetszetét láthatjuk egy ember életének. E két irányból kivetített kép két különböző embert mutat fel számunkra. Kettejük megítélése, alakja között ellentmondás feszül, a két arckép nehezen illeszthető össze eggyé. Írásomban ezt – az úgy vélem, csak erőszakkal megvalósítható feladatot – nem próbálom meg áthidalni, a feszültséget nem kísérlem meg oldani, hanem meghagyom Ürmösi Sándort abban a kettős fénytörésben, ahová a források segítségével (meglátásom szerint) helyezni lehet. Döntésem nem előzmény nélküli: Kőszeghy Péter Balassi-monográfiája szintén azért áll két könyvből,[9] mert a szerző úgy vélte, hogy az életrajzból kibontakozó Balassi Bálintot (a magyar Alkibiadészt) és a műveiből megismerhető Balassi Bálintot (a magyar Amphiónt) nem szükséges – miként a korábbi szakirodalom igyekezett – együtt láttatni, a két kép közötti ellentmondást feloldani.

[8] A család neve sokféle formában felbukkan. Ürmösi Sándor saját nevét az 1840-es években a leggyakrabban Ürmösy, illetve Ürmösÿ alakban használta. Az 1850-es évek második felétől legtöbbször Űrmösiként írta alá leveleit. A család férfitagjainak neve a 20. századi forrásokban legtöbbször Ürmössyként szerepel. Ennek elsődleges oka az lehet, hogy a család Kolozsváron élő ága, Ürmösi Sámuel fiai ezt a formát preferálták felnőtt korukban. Kriza János és az esperesek szinte kivétel nélkül Ürmösiként írták le a nevét. Jelen dolgozatomban én is az utóbbit szerepeltetem. Kivételt képeznek az olyan idézetek és levelek, amelyekben valaki egy másik formát használt; ilyenkor az eredeti szöveg írásmódján nem változtatok.

[9] Kőszeghy P. 2008, 2014.

I. Ürmösi Sándor életpályája az első lelkészi kinevezéséig (1815–1844)

Ürmösi Sándor nevét bár ismeri a néprajztudomány, életéről mégis viszonylag kevés adattal rendelkezünk.[10] A néprajzi szakirodalom elszórt adatai egy sokoldalú, tehetséges lelkész alakját rajzolják meg. Ennek megalkotásában a legnagyobb szerepe Faragó Józsefnek volt, aki 1975-ben mint mesegyűjtőt is a legjobbak közé emelte, mivel meglátása szerint „Ürmösi Sándor meséit például átdolgozás nélkül lehetett közölni, szövegükben Kriza mindössze hangtani módosításokat végzett."[11] Ezzel a kijelentéssel az a probléma, hogy Kriza János nem közölte Ürmösi meséit. Mesegyűjtőként 1956-os írásában Kovács Ágnes is a „tudományos szempontból elsőrendű »leírók«"[12] közé sorolta – Marosi Gergellyel együtt. Annál különösebb, hogy 1961-ben már Péterfi Sándor neve kerül Marosi Gergely neve mellé a legjobb gyűjtők diadaloszlopán.[13] Ezeknek a kijelentéseknek –

[10] Életrajzát többen megírták, többnyire meglehetősen pontatlanul. Először Szinnyei József foglalja össze életrajzát, aki Ürmösi könyvéről megjelent egyik ismertetés hivatkozását tévesen adja meg (helyesen: *Erdélyi Hiradó*, 1844. márc. 5. 19. szám, 107. oldal) (vö. Szinnyei J. 1914. 699–700). Paládi-Kovács Attila emelte be 1985-ben a (néprajzi) köztudatba Ürmösi Sándort, amikor a *Magyar tájak néprajzi felfedezői* című válogatáskötetébe az ő *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című munkájából is közölt egy részletet (ld. Paládi-Kovács A. 1985. 458–467). Ennek az életrajzi ismertetésnek az erőssége, hogy primer forrásokra (Ürmösi Sándornak a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában (a továbbiakban: MTA KIK Kt.) található mesegyűjtéseire) és korábban, más által nem ismertetett korabeli újsághírre (Ürmösi 1862-ben a *Kolozsvári Közlöny*ben megjelent felhívására) is felhívja a későbbi kutatók figyelmét (vö. Paládi-Kovács A. 1985. 457–458). Paládi-Kovács Attila munkája alapján írta meg Balázs Dénes a *Magyar utazók lexikoná*ban Ürmösiről azt a szócikket, amelyben félreértve Paládi-Kovács Attila rövid Ürmösi-életrajzát, úgy véli, hogy a munténiai út célja az volt, hogy Ürmösi az ottani magyarokat „felkutassa, leírja életüket, szokásaikat, feljegyezze a megőrzött népdalaikat, meséiket, balladáikat," holott ennek az útnak a során biztosan nem végzett Ürmösi komolyabb gyűjtést. (Vö. Balázs D. 1993. 400.) Kelemen Miklós, a híresen pontatlan *Unitárius kislexikon*ban összekeveri a két azonos nevű, 19. századi unitárius lelkész Ürmösi Sándor életrajzát, így történhetett meg, hogy az általa ismertetett személynek csaknem 20 évvel a születése előtt már könyve jelenjen meg (vö. Kelemen M. 1999. 176). Az *Új magyar irodalmi lexikon* Bodolay Géza által írt szócikkben tévesen az szerepel, hogy Ürmösi Sándor „járt Moldvában, a csángók között." (Vö. Bodolay G. 2000. 2345.) Ennek a tévedésnek talán Kriza János *Vadrózsák*-beli pontatlan fogalmazása lehet az oka (vö. Kriza J. 1863. 526. „a moldovai utazásairól ismert Ürmösi Sándor"). Az általam írt Ürmösi-szócikk (ld. Szakál A. 2012. 330–331), amely a *Vadrózsák* levelesgyűjteményének mellékletében jelent meg, szintén számos hibás adatot tartalmazott, melyeket az *Egyháztörténeti Szemle*ben megjelent tanulmányomban igyekeztem korrigálni (Szakál A. 2017a, 2017b).

[11] Faragó J. 1975. 15.

[12] Ld. Kovács Á. 1956a. 453. Kovács Ágnes ekkor megkülönböztet művészi és tudományos szempontból elsőrendű leírókat, előbbi kategóriába Kiss Mihály, utóbbiba Marosi Gergely és Ürmösi Sándor kerültek.

[13] Ld. Kovács Á. 1961a. 261–263. Ebben az írásában Ürmösit (akinek a keresztnevét tévesen Józsefnek írja) már éppen csak felsorolja, mint aki meséket is gyűjtött, Péterfi Sándorról viszont tudni véli, hogy Marosi Gergelyhez hasonlóan „modern eljárással gyűjtött", mindketten „kiszemeltek néhány kiváló mesemondót [...] és közvetlenül az ő elmondásuk után írták le a szövegeket. Az ő meséik a legízesebbek, hangjuk a népi beszédmódhoz legközelebb álló." (Ld. Kovács Á. 1961. 261–262.)

értékítéleteknek a megalapozottságát az is megkérdőjelezi, hogy például Péterfi Sándor gyűjtéseiből csupán egyetlen meseszöveg maradt fenn.

A fent említettek mellett Ürmösi Sándor neve általában olyan kontextusban került elő, mint a *Vadrózsák* legkorábbi, legszorgalmasabb gyűjtője, balladák felfedezője, illetve mint aki a *Vadrózsák* számára gyűjtötte az előfizetőket, beutazta Munténiát, és az ott gyűjtött néhány táncszava eljutott Erdélyi Jánoshoz, és bekerült Erdélyi gyűjteményébe is.[14]

1. Gyermekkora, családja

A 19. században az Ürmösi családnak két ága biztosan dokumentálható:[15] egy muzsnai és egy abrudbányai.[16] Ürmösi Sándor és családja a muzsnai ágba tartozott;[17] a két ág között biztosan létezett valamilyen rokoni kapcsolat.

Az abrudbányai ág jelesebb (papi vagy tanítói pályára lépett) személyei voltak Abrudbányai Ürmösi Sámuel[18] szentháromsági (1831–47), majd kadácsi lelkész (1847–70)[19] és Ürmösi Károly, korondi tanító (1834–48).[20] Utóbbi fia[21] volt Ürmösi Kálmán, tarcsafalvi

[14] Vö. pl. Faragó J. 1971a. 80–81; Tana Gy. 1979. 61.

[15] A két családhoz tartozó személyek könnyebb áttekintését a 18–19. oldalon található két, családfát rekonstruáló ábra segíti, amelyek kézi rajzból számítógépes formába öntéséért ezúton mondok köszönetet Muntag Mártonnak. Az általam a családfára felvezetett személyek mellett azonban ugyanekkor több más Ürmösi, Ürmösy családnevű személy is élt Erdélyben, akiket egyik ággal sem tudtam kapcsolatba hozni, azonban mivel érdeklődésem középpontjában nem az Ürmösiek általában álltak, és Ürmösi Sándor szempontjából ezek a személyek semmilyen relevanciával nem bírnak, így felsorolásukat is mellőzöm.

[16] Arról, hogy ennek az előnévnek a használata pontosan milyen előzményekre ment vissza, miért alakult ki, nincs adatunk, de az az 1868-as összeírásból is egyértelműen látszik, hogy míg Abrudbányán számos Ürmösi nevű személy élt, addig Muzsnán egy sem (vagy legfeljebb egy, amikor valamelyik Ürmösi ott lett lelkész).

[17] Ld. Péter S. 1935. 203.

[18] Az Ürmösi Sámuel és Ürmösi Sándor közötti közeli családi kapcsolatot több levél is bizonyítja. Ürmösi Sándor egy levelében Ürmösi Sámuelt bácsinak szólítja. (Ld. Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. Kisadorján, 1846. november 20. UP Iratok, MUEKvGyLt. A következőkben a lelőhely megjelölése nélkül szereplő levelek mindegyike a MUEKvGyLt. Az unitárius püspök iratai elnevezésű korpuszában, a levél keltének megfelelő év szerinti dobozban keresendők. Amennyiben más évnél található a dokumentum, azt külön jelzem.) Farkas György, marosi egyházköri unitárius esperes egyik levelében azt írja, hogy Ürmösi Sándornak Sámuel „nem tsak Papja, de közelrül atjafiais." (Ld. Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1846. december 9.) Ürmösi Sámuel „kedves jó Ötsém"-ként emlegeti. (Ld. Ürmösi Sámuel Farkas Györgynek. Szentháromság, 1846. december 6.) A családfa kapcsán elképzelhető az is, hogy a két ág csak az apák szintjén vált szét. Lehetséges, hogy Ürmösi Sámuel és Ürmösi Károly testvérek lehettek. További találgatás már, hogy az édesapjuk nem az az Ürmösi Lajos volt-e, aki Abrudbánya 1849-es pusztulása és a lelkész halála után három évig „mint egy ős próféta teljesitette a papi teendőket bibliaolvasással, keresztelt és temetett egy-egy miatyánk mondásával". Ld. Benczédi G. 1898. 228.

[19] Ld. Geréb Zs. 1943. 122, 159. [MUEKvGyLt.]

[20] A korondi unitárius egyházközség halotti anyakönyve 44v. (Hargita megyei Állami Levéltár, Csíkszereda [a továbbiakban: HmÁLt.]) A 31. szám alatt olvasható, hogy a helyi rektor, Ürmösi Károly 36 esztendős korában, kolerában elhunyt.

[21] A korondi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 46v–47. [HmÁLt.]

AZ ABRUDBÁNYAI ÜRMÖSI-ÁG

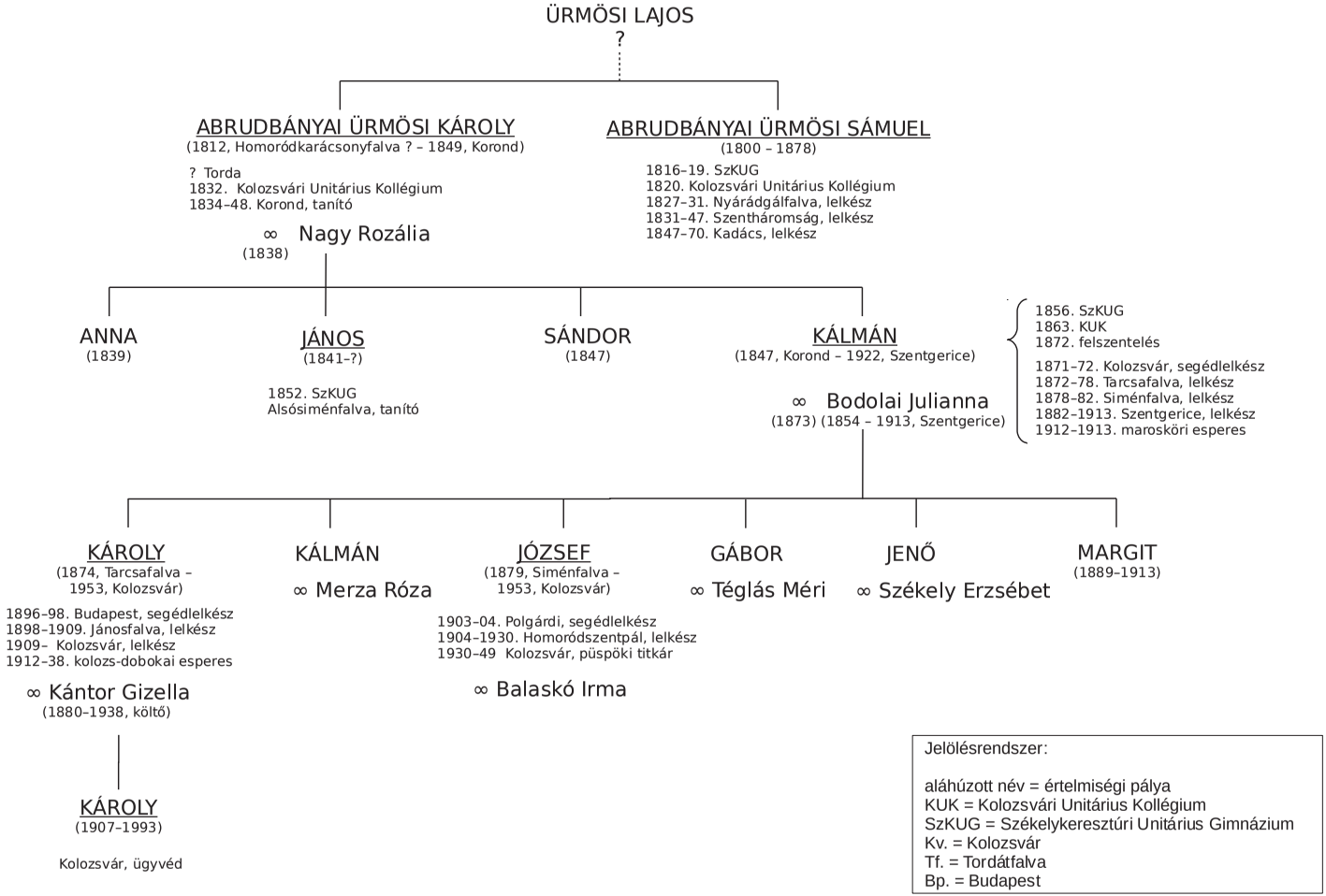

Jelölésrendszer:

aláhúzott név = értelmiségi pálya
KUK = Kolozsvári Unitárius Kollégium
SzKUG = Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium
Kv. = Kolozsvár
Tf. = Tordátfalva
Bp. = Budapest

A MUZSNAI ÜRMÖSI-ÁG

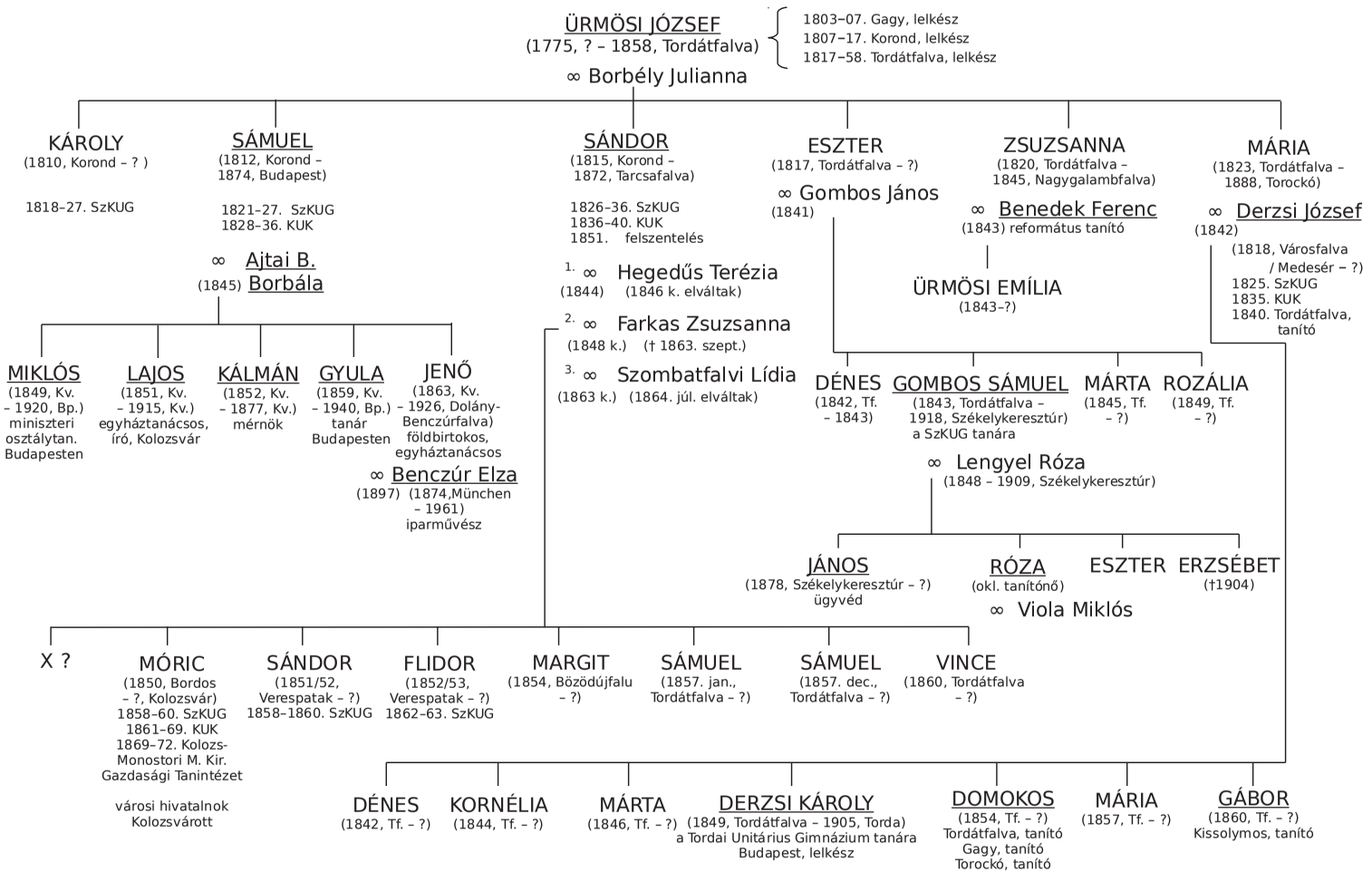

(1872–78), siménfalvi (1878–82), majd szentgericei lelkész (1882–1913).[22] Ürmösi Kálmán egyik fia, Ürmösi Károly homoródjánosfalvi (1898–1909), majd kolozsvári lelkész (1909–)[23] volt, másik fia, Ürmösi József homoródszentpáli lelkész (1904–1930), majd 1930–1949 között püspöki titkár volt Kolozsváron.[24] A családnak ebben az ágában is voltak olyanok, akikben határozott érdeklődés élt a népköltészet iránt. Ürmösi Kálmán és Ürmösi József a 19. század végének–20. század elejének egyik legjelentősebb, Kanyaró Ferenc által irányított népköltészeti gyűjtőmozgalmának legeredményesebb gyűjtői közé tartoztak.[25]

A muzsnai Ürmösi-ágba tartozó Ürmösi Sándor 1815-ben született Korondon,[26] lelkészcsaládba. Bár – saját megnyilatkozásai szerint[27] – felmenői között generációkra visszamenően számos unitárius lelkész volt, a források segítségével egyelőre csupán az édesapjáig sikerült visszavezetni a családját.[28] Édesapja, Ürmösi József 1775-ben született, 1803 és 1807 között Gagyon, 1807 és 1817 között Korondon, majd 1817-től 1858-ban bekövetkezett haláláig Tordátfalván volt unitárius lelkész.[29] Borbély Juliannával kötött házasságából hat gyermek született: Károly (1810), Samu (1812), Sándor (1815), Eszter (1817), Zsuzsanna (1820) és Mária (1823).[30] A szülőkről kevés adatunk van. Egy 20. század eleji méltatás szerint Ürmösi József „jeles szónok, kiváló emberbarát és tudós férfi" volt, aki „olyan sajátságos hatást tudott gyakorolni hiveire, hogy még a dédunokák is áhitattal nézték a templom mellett őrizett sirkövét."[31] A leírás szavahihetőségét kissé elbizonytalanítja Ürmösi Sándor levele, aki szerint apja sírkövét nem sokkal halála után, 1862 körül néhány presbitériumi tag „meggyalázta", és eltávolította a helyéről.[32] Ürmösi

---

[22] Ld. Geréb Zs. 1943. 190, 180, 120. [MUEKvGyLt.]

[23] Ld. Geréb Zs. 1943. 221, 316. [MUEKvGyLt.] Geréb Zsigmond nem adja meg kolozsvári lelkészségének a záróévét.

[24] Ld. Geréb Zs. 1943. 215. [MUEKvGyLt.]

[25] Ürmösi Kálmánnak és Józsefnek a Kanyaró-gyűjtésben való részvételével kapcsolatban vö. Kanyaró F. 2015. 873–874.

[26] A korondi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 36. [HmÁLt.]

[27] Vö. pl. Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.; Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. február 24.; Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. április 16. (Mindhárom levél teljes terjedelmében megtalálható ebben a kötetben az x, y, z oldalakon.)

[28] Az eddig feltárt forrásokban nincs a felmenőkre név szerinti utalás, a gyászjelentők pedig a 19. század előttről hiányoznak. Az anyakönyvek szisztematikus feltárásával bizonyosan lehetne további eredményeket elérni, ám a szétszórt anyakönyvek e célból való áttekintését nem éreztem itt feladatomnak.

[29] Ld. Geréb Zs. 1943. 157, 163, 192. [MUEKvGyLt.]

[30] Vö. A korondi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 33, 34v, 36. [HmÁLt.]; A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 45v, 46v, 48. [HmÁLt.] Megjegyzendő, hogy ameddig a lelkész fiainak nevét születésükkor csupa nagybetűvel, „Éljen!"-feliratokkal kísérve jegyezte be az anyakönyvbe, addig a lányok esetében ez elmaradt.

[31] [N. N.] 1906. 68.

[32] Ürmösi Sándor panaszos levelében a következőképpen írja le az esetet: „kiderült, hogy néhai atyám sírköve meggyalázásának a mostani presbyterium, melynek tagjait nem az ecclésia választotta – az okozója, mint égy eszközlője; mert a czinteremet át adta az ifjuságnak jádzó helyűl, nyári tanácskozmányi gyülhelynek, és két felől gyalog ösvényt nyitott ki a mezőre, kiviláglot, hogy a sírkő rablója éppen közülök támadot, mint esküt egyházfi Szőke Gergely István és ugyan égyházfi Gombos Ferencz". (Ld. Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.)

Sándor levelének azonban ellentmond a presbiteri jegyzőkönyv, amely szerint a sírkő ledőlését követően presbitériumi gyűlést tartottak, azonnal a helyszínre siettek, és nyomozást rendeltek el.[33] Az egyházközségi monográfia is a kiváló, építő lelkész és az elégedett egyházközség képét erősíti.[34] A lelkész ellen hosszú szolgálati ideje alatt panasz nem érkezett, csupán a felesége és a tanító felesége közötti konfliktus árnyékolta be rövid időre a közösséggel való viszonyát.[35] Ürmösi József lelkészsége idején bontották le a régi templomot, s szentelték fel 1824-ben az újat, amelyet ekkor új kerítéssel vettek körül, és hozzá új harangot vásároltak. 1837-ben új orgonát készíttettek. 1840-ben cseréppel újrafedték a templomot. 1850-ben pedig ismét új orgonát vettek.[36] Benczédi Gergely Ürmösi Józsefről szintén mint „Tordátfalvi derék pap"[37]-ról emlékezik meg.

Nemcsak Ürmösi Sándor édesapja, de a forrásokban szereplő testvérei, illetve azok gyermekei is a helyi társadalom munkás, semmilyen panaszra okot nem adó tagjainak tűnnek, akik között különösen magas a továbbtanulók és értelmiségi hivatást választók aránya, néhányan – például Ürmösi Samu, Derzsi Károly vagy Gombos Samu – pedig korukban különösen kimagasló, jeles személyekként voltak ismertek.[38]

---

[33] Az 1861. április 2-i teljes megyegyűlésen az 1. pont szerint „a mult éjszaka a Templom kerittésében nyugvó nehai Tiszt[elendő] Ürmösi Josef úr sir hantjához fel állított emlék oszlop, vagy magától, vagy erőszak által le dőlt, és a közepin ketté törött". Ezután felszólították az eklézsia tagjait, hogy menjenek ki azonnal a helyszínre, hogy megállapítsák, magától vagy erőszakkal dőlt-e le az emlékoszlop. „Mely fel szolittásra, az egész gyülés felkelvén egyenessen a helyszinre ment, s ott az emlitett ledölt és el tört oszlopot, s annak helyét, a hol fenn állott, szorossan meg vizsgálták, a következendöleg talaltatott. – Hogy az oszlop fokos és magos volt; jollehet oly talappal látva, a mely egyenes, vizmértékre készitett helyen, akár örök időkig is fenn alhatot volna; de hova fel allittáskor, a talapot nem elegendö viz mértekre készítették, ugy nagyon kis erő kelle a le döntésére." Viszszatérve úgy nyilatkoztak, hogy az oszlop nem magára, hanem erő által dőlt le, s „ezen egész Ecclesiánkban botránkozást okozo, s nehai volt Lelkészünk T: Ürmösi Josef úr emlékét megsértő tett elkövetőjét" haladéktalanul szoros nyomozás által fel kell kutatni. Ld. Presbyterialis Ülések Jegyzö Könyve o.n. (Tordátfalvi Unitárius Egyházközség Levéltára [a továbbiakban: TUEkLt.])

[34] „Az 1817es lelkészváltás szerencsés esemény volt az egyházközségre nézve. Az új lelkész Ürmösi József fiatalos lelkesedéssel kezd hozzá 41 évig tartó építő munkájához." Kiss G. 1971. 7. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák]

[35] A presbiteri jegyzőkönyvben 1825-ben és 1837-ben adták fel a papnét és a tanítónét összeférhetetlenségük miatt. Az 1825. szeptember 11-i vizitáció alkalmával azt panaszolják a falubeliek, hogy a pap és a tanító felesége „békételen életet" élnek, „melly miatt vagy az Isten Házábanis együtt nem mennek vagy ha mennekis botrankoztatolag ülnek", „hogy a templomat restül gyakorolnak, és így másoknak roszsz példát adnak", s a mesterné a férjével is „lármás és botránkoztato életet élnek". (Ld. Curatori számadásos Jegyző Könyv, 1825. szeptember 11. o.n. [TUEkLt.]) 1837-ben egy lúd volt az összeszólalkozás oka. (Ld. Számado Protocollum 1837. november 29. 16. [TUEkLt.]) Mindkét esetben kibékülésre intették a feleket. (A tordátfalvi unitárius egyházközség levéltári anyagát Nyárádi Zsolt székelyudvarhelyi régész-muzeológus rendezte, digitalizálta és bocsátotta a rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök. A konfliktusokra mintaszerű tanulmánya hívta fel a figyelmemet. Vö. Nyárádi Zs. – Rejtő A. 2011. 240.)

[36] Vö. Kiss G. 1971. 7–8. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák]

[37] Büntetések Jegyzőkönyve 90. sz. alatt [MUEKvGyLt.]

[38] A 18–19. oldalon megtalálható Ürmösi-családfán aláhúzással jelöltem, hogy mely családtagok választottak értelmiségi hivatást.

Ürmösi Sándor testvérei közül a legidősebb, Károly feltehetően valamikor székelykeresztúri gimnáziumi évei alatt/ után hunyt el, mivel később semmi nyoma sincs a forrásokban.[39]

A másodszülött fiú, Samu 1821 és 1827 között a Székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban,[40] 1828 és 1830 között a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban tanult.[41] Utóbbi helyen az 1835/36. évben az Olvasótársaságnak is tagja volt.[42] Később jogot végzett, majd híresen művelt feleségével, Ajtai B. Borbálával és gyermekeivel Kolozsváron, a Majális utcában élt. Az Andrássy, Kemény és Bánffy családok ügyvédeként és jószágigazgatójaként működött, s az 1850–60-as években otthonuk „az unitáriusság központja",[43] „Erdély magyarságának egyik szellemi focusa"[44] volt, ahol Kriza János, Brassai Sámuel, Mikó Lőrinc, Kovácsi Antal, Jakab Elek, Nagy Lajos, Simén Domokos, Káli Nagy Elek, Székely Mózes, Ferencz József, Buzogány Áron, Gyulai Pál és sokan mások találkoztak és cseréltek eszmét.[45] Kelemen Lajos Kolozsvár olyan szellemi központjaként írja le házukat, ahol nemcsak az unitárius értelmiségiek találkoztak egymással, hanem az a „Kolozsvárra lejáró pesti művészeknek is kedves vendéglátó otthona volt."[46] A család gyermekeinek nevelője 1854-től Simén Domokos, a fiatalon elhunyt jeles unitárius kollégiumi tanár, aki unitárius szerzők műveit és önéletírásait gyűjtötte össze. Simén Domo-

---

[39] A tordátfalvi iskolába és a székelykeresztúri gimnáziumba még biztosan járt. Székelykeresztúrra az 1817/18-as tanévben íratták be, miközben a tordátfalvi iskolalátogatási jegyzőkönyvben még 1818-ban is szerepel a neve. Székelykeresztúron az első vizsgáját 1819 januárjában tette le, és 1827 januárjáig volt a gimnázium növendéke, néhol nagyobb megszakításokkal. (Annak érdekében közlöm itt ezt részletesebben, mivel jelzi, hogy mennyire félrevezető lehet, ha valakire úgy gondolunk, mint aki a beiratkozástól az utolsó vizsgával lezárt félévéig jár egy intézménybe, miközben számos félévet mulaszthatott.) Ürmösi Károly a következő félévekben tett vizsgát: 1819. január, július, 1820. február, június, 1821. június, 1823. június, 1825. június, 1826. január, június, 1827. január. Ez utóbbinál jelezte az érdemsori jegyzőkönyv, hogy a vizsga napján hiányzott. Tehát míg 10 félévben járt iskolába (amiből egy esetben a vizsgán nem vett részt), addig 7 félévet pedig mulasztott. Összességében inkább a kevésbé jó tanulók között foglalt helyet az érdemsor eredményei alapján. Ld. Vö. Protocollum puerorum scholasticorum... [TUEkLt.]; A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve, 224. szám alatt (Székelykeresztúri Berde Mózes Unitárius Gimnázium Irattára [a továbbiakban: BMUGI]); c.n. [A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve] 40, 43, 46, 49, 55, 65, 78, 81, 84, 88. [BMUGI] Ürmösi Károly a Kolozsvári Unitárius Kollégiumba nem iratkozott be. A tordátfalvi halotti anyakönyvben, ezekben az évtizedekben nem szerepel a neve.

[40] A székelykeresztúri matrikulába 1819/20-ban írták be a nevét. Ld. A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve, 291. szám alatt [BMUGI] A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve alapján Ürmösi Sámuel 1821 júniusa és 1827 júniusa között volt az iskola tanulója. Ez alatt a 13 félév alatt öt félévben vett részt valóban az oktatásban, és tett vizsgát (1821 júniusában, 1823 januárjában és júniusában, 1824 júniusában és 1827 júniusában), míg hét félévben nincs jele annak, hogy az iskolában tartózkodott volna. Ld. c.n. [A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve] 56, 61, 65, 71, 86, 92. [BMUGI]

[41] Protocollum Classificationis Nró 1. o.n. [MUEKvGyLt.]; Protocollum Classificationis Nró 2. 4, 8, 12, 20, 28, 36, 45, 53. [MUEKvGyLt.]

[42] Ms.U. 1308. Az Olvasó Egylet tagjainak névsora 3v [KvAKt.]

[43] [N. N.] 1906. 68.

[44] Vári A. 1915. 188.

[45] Az oda járó személyek kapcsán vö. [N. N.] 1906. 68; Kelemen L. 1982. 91–92.

[46] Kelemen L. 1982. 91.

kos Ürmösi Samu halálát követően feleségül vette a nagyműveltségű özvegyet.[47] Ürmösi Samu gyermekei közül Miklós miniszteri osztálytanácsos lett Budapesten gróf Andrássy Gyula mellett, Lajos egyháztanácsos és író,[48] aki az *Ellenzék*et is megvásárolta, a fiatalon elhunyt Kálmán mérnök, Gyula budapesti tanár, Jenő pedig földbirtokos volt,[49] utóbbi Benczúr Gyula festőművész lányát vette feleségül. Ez az ág Kolozsváron szocializálódott, később közülük többen Budapesten éltek és hunytak el. Ürmösi Samu gyermekei nevüket következetesen Ürmössy alakban használták.

Ürmösi Sándor három lánytestvére és gyermekeik elsődleges szocializációja Tordátfalvához kötődik. Legidősebb lánytestvére, Eszter Gombos János tordátfalvi földművessel házasodott össze 1841-ben.[50] Gyermekeik közül az egyetlen felnőttkort megélt fiú, Gombos Sámuel a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium kiváló magyar-, német-, történelem- és földrajztanáraként működött 1907-ig.[51] Gombos Samu fia, ifjabb Gombos János a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban Kanyaró Ferenc eredményes népköltészeti gyűjtőjének bizonyult, s azon kevesek közé tartozott, akik az iskolát elhagyva is küldtek Kanyarónak népköltészeti szövegeket.[52]

Ürmösi Sándor másodszülött lánytestvére, Zsuzsanna a nagygalambfalvi református tanítóhoz, Benedek Ferenchez ment hozzá,[53] házasságukból egy kislány, Ürmösi Emília[54] született, akit édesanyja korai halála után 1845-ben a nagyszülők vettek magukhoz.[55]

---

[47] Vári A. 1912. 271. (Nagyon rövid volt a közös életük, 1874-ben hunyt el Ürmössy Samu, 1877 márciusában házasodtak össze, pár hónappal később elhunyt az egyik fiú, Ürmössy Kálmán, majd nem sokkal később Ajtai Borbála, és 1878-ban Simén Domokos is.)

[48] Nevéhez köthető több más munka mellett az abszolutizmus (*Tizenhét év Erdély történetéből 1849. júl. 19-től 1866. április 17-ig.* I–II., Kolozsvár, 1887–1894.), illetve a *Nemzeti Társalkodó* történetének megírása (*Erdély irányadó lapja az 1830-40-es években*. Kolozsvár, 1907.)

[49] Vö. [N. N.] 1906, illetve az Ürmösi-gyászjelentőket (Ld. Gyászjelentő-gyűjtemény, Ürmösi [MUEKvGyLt.])

[50] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása II. 157. [MUEKvGyLt.]; A tordátfalvi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 156v–157. [HmÁLt.]

[51] Fekete J. (szerk.) 1993. 126.

[52] Olosz Katalin mutatott rá arra, hogy megfigyelhető valamilyen folytonosság, amely a Kriza-gyűjtő Ürmösi Sándortól Gombos Sámuelhez, onnan pedig Gombos Sámuel fiához (Gombos Jánoshoz) és Gombos Samu tanítványaihoz (Rédiger Ödönhöz és Antal Józsefhez) vezet, akiket Kanyaró Ferenc kimagaslóan jó gyűjtői között tarthatunk számon. Minden bizonnyal ez a három diák valami pluszt vitt magával a székelykeresztúri gimnáziumból, mivel Kolozsvárra érkezve csaknem azonnal bekapcsolódtak a gyűjtőmunkába, és a régi stílusú, klasszikus balladák nagy részét (mintegy nyolcvan százalékát) ők találták meg. Gombos Jánosnak és Gombos Sámuel tanítványainak a Kanyaró-gyűjtésben való részvételével kapcsolatban vö. Kanyaró F. 2015. 852–876.

[53] A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 70v. [HmÁLt.]

[54] A gyermeket a nagyapa nevezte a keresztelési anyakönyvben Ürmösi (és nem Benedek) Emíliának. Ebben valószínűleg közrejátszhatott az Ürmösi Zsuzsanna és Benedek Ferenc közötti viszony megromlása, ami a házastársak válásával végződött. (Ld. A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 70v.; A tordátfalvi unitárius egyházközség halotti anyakönyve 108. (Különös jegyzet cím alatt) [HmÁLt.]) A keresztelési anyakönyvben a gyermek keresztelésekor szüleinek megnevezésénél megjegyezte, hogy „elváló törvény közbe vagynak."

[55] A tordátfalvi unitárius egyházközség halotti anyakönyve 108. [HmÁLt.] (Különös jegyzet cím alatt itt Ürmösi József nem említette a válást, sőt a tanító „szeretett" nőjét gyászolja, s együtt töltött boldog 2 év és 9 hónapról ír. Csupán amiatt valószínűsíthető, hogy folyamatban volt a válás, mivel a gyereket 3 nappal az anya halála után nagyszülei magukhoz vették, és Tordátfalvára vitték.)

Ürmösi Sándor legkisebb testvére, Mária a tordátfalvi tanítóval, Derzsi Józseffel[56] házasodott össze 1842-ben.[57] Hét gyermekük közül a másodszülött fiú, Derzsi Károly a Tordai Unitárius Gimnázium híres tanára és budapesti unitárius lelkész lett,[58] a fiatalabb fiúk közül Domokosról tordátfalvi, gagyi, majd torockói, Gáborról pedig kissolymosi tanítóként írnak a források.[59]

Ürmösi Sándor és testvérei gyermekkorukat és korai iskolás éveiket (a legnagyobb fiú, Károly kivételével) valamennyien Tordátfalván töltötték. Ezekről az évekről csupán az iskolalátogatási jegyzőkönyvből értesülhetünk.[60] Az tűnik ki belőle, hogy Jakab János tanítósága alatt (vagyis mindaddig, amíg az Ürmösi-gyerekek ebbe az iskolába jártak) a tordátfalvi szülők gyerekeiket sokszor rendszertelenül vagy egyáltalán nem járatták az iskolába, ami miatt a vizitáció több alkalommal is megrótta mind a tanítót, mind a szülőket.[61] Ez az Ürmösi-gyerekek iskolalátogatási szokásaira is igaznak tűnik, ha a jegyzőkönyvet megnézzük. Ürmösi Sándort először 1820-ban találjuk az iskolába járó gyermekek között, azonban a következő évben nem szerepel a neve a tanulók lajstromában. 1822-ben ismét ott van, de a következő két évről nincs adat a jegyzőkönyvben (a vizitáció csupán meginti a tanítót és a szülőket). 1825-ben, amikor már az olvasók közé sorolják, az szerepel a neve mellett, hogy 2 télen járt fel, továbbá, hogy ennek az évnek a „9ber felit negligálta", vagyis késve küldték fel szülei az iskolába. 1826-ban ismét szerepel a neve, 1827-ben nem, 1828-ban pedig újra.[62]

---

[56] Dersi/Derzsi József 1825/26-ban (Kriza Jánossal azonos évben) iratkozott be Székelykeresztúrra. Először 1826 februárjában vizsgázott a gimnáziumban. Ld. A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve, 1825/26. évnél a 495. sz. alatt. [BMUGI]; Protocollum Classificationum et Promotionum 82. [BMUGI]. Innen 1835-ben ment Kolozsvárra, ahol az 1835/36-os és az 1839/40-es évben szerepel az olvasótársaság tagjainak névsorában is. Ld. Igazgatói Anyakönyv 1835. év sz.n. [MUEKvGyLt.]; Ms.U. 1308. Az Olvasó Egylet tagjainak névsora... 3, 9v. [KvAKt.] A székelykeresztúri matrikula városfalvi, a kolozsvári kollégium matrikulája medeséri származásúnak mondja.

[57] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása II. 155. [MUEKvGyLt.]; A tordátfalvi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 157v–158. [HmÁLt.]

[58] A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 81v–82. [HmÁLt.] Az azonosításban nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Keszeg Vilmosnak. Derzsi Károly már 1870-től, 21 éves korától a tordai gimnáziumban tanított, 1872 és 1874 között a londoni Manchester New College-ban tanult klasszika-filológiát, 1874-től rendes tanára lett a gimnáziumnak. 1881–97-ig budapesti unitárius lelkészként építettt, szerkesztett, szervezett. 1897-ben visszatért Tordára, ahol haláláig, 1905-ig tanított latint és görögöt. Könyvtárát a Tordai Unitárius Gimnáziumra hagyta. Ennek jegyzékét ld. Ms.U. 1395/A. Derzsi Károly: Könyveim Lajstroma. London, 1874. Torda, 1880. [KvAKt.] Az életrajzi adatok kapcsán vö. Varga D. 1907. 150–153.

[59] Ld. Györffy F. 1889. 186.

[60] Ld. Protocollum puerorum scholasticorum... o.n. [TUEkLt.]

[61] Ld. pl. az 1822–24. közötti éveket. Protocollum puerorum scholasticorum o.n. [TUEkLt.].

[62] Valamelyest magyarázatul szolgálhat az Ürmösi-gyerekek mulasztásaira, hogy maga a tordátfalvi iskola sem tűnik a legkiválóbb állapotúnak a vizitáció adatai alapján. 1820-ban azt írják, hogy „az oskolának gyengélkedése szembetűnő vala, melly[ne]k okadására a Mester Atyafit kérdőre vonók, kiis oskolája gyengélkedésének azt az okot adá, hogy az új Mesteri házat maga idejében az Ecclesia el nem készítvén a'Telk [?] egyik részében a Clasában kelletet magánakis nyomorognia, mely miatt nem volt hol tanitsa dugva [?] a Gyermekeket, Leán Classis pedig ma sintsen tellyességgel." Protocollum puerorum scholasticorum o. n. [TUEkLt.]

Bár talán azt várnánk, hogy a lelkész a leányait is több évig járatja iskolába, mégis úgy tűnik, hogy ez nem volt így: a legnagyobb lány, Eszter két évig (1825–26-ban), a középső, Zsuzsanna pedig három évig (1827–29-ig) járt iskolába. A legkisebb csak egy (azonosíthatatlan) évben szerepel a néhol hiányos[63] jegyzőkönyvben.

Két testvérénél is különösebb Ürmösi Sándor iskolai tanulmányainak folyamata. Míg a tordátfalvi iskolalátogatási jegyzőkönyv adatai alapján 1826-ban és 1828-ban is vizsgát tett a faluban, addig – bár a matrikulában neve nem szerepel, de – 1826 júniusában már a székelykeresztúri középtanodában is vizsgázott. Ezt követően az érdemsorban 1827 júniusában, 1830 júniusában, 1833 júniusától pedig már megszakítás nélkül jelenik meg a neve a vizsgázott diákok között egészen 1836 júniusáig.[64] Ez azt jelenti, hogy az 1826-os első vizsgázásától számítva 21 félévben lehetett a gimnázium tanulója úgy, hogy csupán 10 félévben vett részt az oktatásban. Igazán aktívan pedig csupán 1833-tól 1836-ig, vagyis 18 és 21 éves kora között vett részt a gimnáziumi képzésben. Hogy ez a rapszodikus iskolába járás mennyire lehetett tipikus a korban, összehasonlító adatok hiányában nem tudjuk, csak sejtjük, hogy ilyen mértékben nem volt jellemző. Az iskolában az érdemsorok alapján a középmezőnyben foglalt helyet.

2. A Kolozsvári Unitárius Kollégiumban

Ürmösi Sándor 1836-ban iratkozott be a Kolozsvári Unitárius Kollégiumba, ahol többek között két, később ismertté váló történész-író is osztálytársa volt. Jakab Elekkel (Kriza János későbbi barátjával, a *Vadrózsák* aktív segítőjével, Kolozsvár későbbi jeles történészével) már az utolsó három évet is közösen végezte Székelykeresztúron. A másikuk az ótordai származású Kőváry László, aki a Tordai Unitárius Gimnáziumból érkezett Kolozsvárra.[65] Ürmösi Sándor tehát a kolozsvári kollégiumba érkezésekor már elmúlt 21 éves, ami ha kirívónak nem is számíthatott a korban,[66] valamivel mégis idő-

[63] A jegyzőkönyvből csupán olyan évek hiányoznak, amikor már csak a legkisebb gyermek járhatott iskolába.

[64] A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve [BMUGI]; Protocollum Classificationum et Promotionum 86, 92, 112, 137, 140, 144, 145, 147, 151, 155, 159, 161. [BMUGI].

[65] Vö. Igazgatói Anyakönyv 1836. év [MUEKvGyLt.] Kőváry László nevét mind ő, mind a korabeli források Kővári és Kőváry alakban egyforma gyakorisággal használják. Dolgozatomban nevét Kőváryként írom, kivéve, ha olyan forrást idézek, ahol a másik forma szerepel.

[66] Kriza János unitárius gyűjtői 14 és 22 év között voltak, amikor beiratkoztak a kolozsvári kollégiumba. 20 évesnél idősebben hatan iratkoztak be, kettejük (Pálfi Lajos székelykeresztúri lelkész és Pap Mózes kolozsvári tanár) életében a székelykeresztúri és a kolozsvári kollégiumi tanulmányokat megszakította a szabadságharc, amelyben aktívan (Kossuth-huszárként, illetve őrmesterként) vettek részt. Sándor Jánost, a későbbi székelykeresztúri igazgató-tanárt szülei egyetlen gyermekként sokáig (öccse kései megszületéséig) nem engedték továbbtanulni. Tiboldi István kedei tanító és Nagy Lajos kolozsvári tanár kései kolozsvári kollégiumi beiratkozására nem találtam magyarázatot. A megszokott mindenképpen a 17–18 évesen beiratkozott diák lehetett.

sebb lehetett az átlagnál, mivel a vele együtt iratkozó fent említett két diák[67] ekkor 16, illetve 17 éves volt.

Ürmösi Sándor kolozsvári diákságát a két matrikula[68] mellett az unitárius Olvasótársaság névsora is tanúsítja.[69] Három tanéven keresztül (az 1836/37-es,[70] az 1837/38-as és az 1838/39-esben) tűnik fel Ürmösi Sándor neve a kollégiumi Olvasó Egylet tagjainak sorában olyan személyek mellett, mint Jakab Elek, Péterfi Sándor, Kelemen István, Lőrinczi Elek, Barabás Sándor vagy Tóth Ferenc, akik utóbb valamennyien aktív közreműködői lettek a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatának.

Az olvasótársaságban pozíciót nem töltött be, a beszédtárba, bírálati tárba, a kéziratos lapokba,[71] illetve a *Remény*be nem írt ugyan,[72] de az olvasótársasági jegyzőkönyv tanúsága szerint ő volt az, aki (Koronka József székelykeresztúri unitárius gimnáziumi igazgató mellett) a legtöbb előfizetőt szerezte a *Remény*re, amivel kiérdemelt egy velin példányt.[73] Eddig csupán egyetlen megjelent versét sikerült felfedezni, amely a *Mulattató* 1839. február 7-i számában látott napvilágot.[74] Mindezek ellenére (bár konkrét forrásokkal nem tudom alátámasztani) azt gondolom, hogy az a közeg, amely körülvette őt ekkor, az 1834-es országgyűlés és Wesselényi nem sokkal korábbi szerepének emléke, a szervezkedő, társadalmi változást óhajtó ifjak, a Kolozsváron élő Brassai Sámuel és a

---

[67] Az 1836-ban beiratkozottak közül csupán ők ketten azok, akiket (biztos születési évvel) be tudtam azonosítani.

[68] Ld. Matricula Studiosorum 1896. szám alatt [MUEKvGyLt.] szerepel Alexander Ürmösi de Tordátfalva, illetve az Igazgatói Anyakönyv 1836. événél [MUEKvGyLt.] a Székelykeresztúrról érkezők között sorolják fel Alexander Ürmösi de Thordátfalvaként.

[69] Ms.U. 1308. Az Olvasó Egylet tagjainak névsora... 4, 5v, 9. [KvAKt.]

[70] Érdemes talán megjegyezni, hogy ebben az évben ő volt az első, aki beírta magát a tagnévsorba.

[71] A fent felsorolt kéziratos füzetek a kollégiumi olvasóegylet munkája során keletkeztek. Nevük nagyjából árulkodik funkciójukról is, a *Bírálati tár*ba az egymás műveiről készített jobb bírálatokat jegyezték fel, a *Beszédtár*ba a sikeresebb beszédeket, a többi kéziratos füzet pedig diáklap volt, amelyben verseik, novelláik, úti beszámolóik, stb. jelent meg. Vö. Ms.U. 1306/C. Bírálati tár 1832–39; Ms.U. 1306/D. Beszédtár 1834–53; Ms.U. 1306/F. Serdület Másodévi follyama 1836–37; Ms.U. 1306/G. Remény 1837–39; Ms.U. 1306/H. Virulat 1837–38; Ms.U. 1306/I. Ébredő 1837–39. [KvAKt.]

[72] A *Remény* című zsebkönyv először 1839-ben jelent meg, Kriza János szerkesztésében. Ez az olvasótársaság (volt) tagjainak korábban, a kéziratos lapokban megjelent vagy újabban keletkezett művei közül a legjobbakat tartalmazta. A zsebkönyvre és benne különösen Kriza és barátja, Szentiváni Mihály munkáira Toldy Ferenc is felfigyelt, a *Figyelmező*ben megjelent dicsérő szavainak nagy hatása volt a folytatásra is. A második kötet 1840-ben, a harmadik 1841-ben az időközben Kolozsvárra költözött Szentiváni Mihály szerkesztésében jelent meg. A zsebkönyv történetéről összefoglalóan ld. Hofbauer L. 1931.

[73] Vö. Ms.U. 1376/I. Az Kolosvári Unitarium Kollegyombeli Olvasó Társaság 1834/5 oskolai év elején kezdetett Jegyző Könyve. 233. [KvAKt.] A második bejegyzésből az is egyértelművé válik, hogy a sok előfizető hét főnél többet jelentett, mivel a hét alatti előfizetőt gyűjtő személyek egyszerű nyomtatott példányt kaptak a Társaságtól hálából. (A velin jó minőségű pergamen(szerű) papírt jelent, így egyértelműen egy igényesebb, drágább kiadást kapott Ürmösi a Társaságtól.)

[74] A folyóiratokat nem tekintettem át következetesen, így előfordulhat, hogy Ürmösi Sándor ennél több művet is publikált.

Vasárnapi Újság vagy Bölöni Farkas Sándor és az *Utazás Észak-Amerikában* mind hatottak rá valamelyest.[75]

Ahogy az előző kijelentés, úgy az is csak feltételezés lehet (amit mindezek mellett is érdemesnek gondolok felvetni), hogy Ürmösi Sándornak esetleg köze lehetett az 1838-ban létrejött tordátfalvi olvasótársasághoz. Nem sokkal Ürmösi Sándor Kolozsvárra érkezése után jött létre Székelykeresztúron, majd a következő években további három faluban[76] (Alsó-Siménfalván, Tordátfalván és Medeséren) olvasótársaság. Ezeknek közös jellemzőjük, hogy feltehetően unitárius kezdeményezésre alakultak meg, és a *Vasárnapi Újság* olvasásának igénye központi szerepet töltött be a megalakulásukban. A tordátfalvi olvasótársaságról kevés információnk van, az azonban valószínűsíthető, hogy azt nem Ürmösi József, az ekkor már idősnek számító, 63 éves lelkész hozta létre. Az ekkori tordátfalvi tanítót,[77] Demeter Istvánt az egyik forrás úgy dicséri, mint aki a társaság létrehozásának eszméjét a gyakorlatba ültette.[78] Mivel a falvakban ekkor kevés értelmiségi élt, kizárásos alapon gondolhatunk arra, hogy az iskolai szünetben hazalátogatva Ürmösi Sándor, a kolozsvári Olvasótársaság egyik tagja, a *Vasárnapi Újság* ismerője kezdeményezte a falusi társaság létrehozását.

Ürmösi Sándor kolozsvári diákságáról három további iskolatörténeti forrás (a Büntetések jegyzőkönyvének első, a Rerum Scholasticum 11., illetve a Protocollum Classificationis, vagyis az érdemsorozati jegyzőkönyv második kötete[79]) szolgáltathat számunkra némi adatot. Ezekből azonban messzemenő következtetéseket nem lehet levonni Ürmösi Sándor magaviseletére vagy személyiségére vonatkozóan. Bár a források bejegyzései alapján Ürmösi több alkalommal volt büntetve, többnyire csak kisebb szabálytalanságokat követett el, sok esetben pedig betegségre vagy másra hivatkozva végül nem marasztalta el a az iskolai esküdtszék. Leggyakrabban egy-egy órát, templomozást, precest[80] vagy cantiót[81] mulasztott, s csupán két, valamivel súlyosabb vétségben találták bűnösnek: egy esetben bántalmazta egy társát, egy másik alkalommal pedig leszaggatta

[75] Ezzel kapcsolatban vö. Antal Á. 1958.; Benkő S. 1966.; Egyed Á. 1973.; Húbert I. 1986.; Szentiváni M. 1986.

[76] Bővebben ld. Szakál A. 2017c.

[77] Demeter Istvánt az itt említett dicséretet követő évben érkezett panasz nyomán helyezik el más állomáshelyre 1840 őszén. Derzsi József, a következő tanító (Ürmösi Sándor Mária húgának későbbi férje) ekkor még maga is kollégiumi (és olvasótársasági) diák Kolozsvárott.

[78] „[…] egy újj Tarsasági egyesületis alakittatott, nem tsak az Ifjuságból; hanem Házasokbólis, mi szerént V. Ujság olvasás, vallás, Enek, Erkölcs Tanulás Gazdasági értekeződés mind Tárgyai ezen Egyesületnek – Mellyben minémű elő haladást tettenek, annak bizonyítására egy probátis mutatának bé a Templomban a Visgáló Hivatalnak, mellyben meg elégedésit talalván a visitátio midőn szép Hármóniás Eneket zengének, nem tsak hellyben hagyással; hanem ditsérettel koronáztaték a Szorgalombol kitűnt ipar, és elő haladás. – Ugy a szép Eneklésre ezeket Tanittó Mesternek ditséreteis méltán méltányóltatik, valamint azis, a ki inditványba hozta az Ifjakra nézve ezen szép Pállyafutást." (Ld. Számado Protocollum… 1838. december 2. 21. [TUEkLt.])

[79] Valamennyi a MUEKvGyLt-ban található.

[80] preces (lat.) 'könyörgés'

[81] cantio (lat.) 'ének'

valakinek a gombjait.[82] Előbbiek semmiképp sem számítottak különösebben kirívónak,[83] a Rerum Scholasticariumban áttekintett fél év[84] alatt a két osztálytársat és mintadiákot, Jakab Eleket és Kőváry Lászlót legalább ugyanannyiszor büntették vagy vádolták meg hasonló kisebb mulasztások miatt, mint Ürmösit – bár igaz, más, súlyosabb vétségben őket sosem találták bűnösnek.[85]

Az érdemsorozati jegyzőkönyv alapján képet alkothatunk Ürmösi Sándor tanulmányi előmeneteléről. Az 1836/37. tanév mindkét félévében még jó tanulónak számított, secundát[86] semmilyen tantárgyból sem kapott,[87] az év végén a 22 diák felsorolásában a 15. helyen találjuk.[88] A következő iskolai évben az 4+2 tantárgyból[89] már háromból került a secunda classisba, miközben két említett osztálytársa, Jakab Elek és Kőváry László mindenből az eminensek között szerepeltek.[90] Az 1838/39-es tanévben még tovább romlott Ürmösi Sándor tanulmányi eredménye, az 1. szemeszterben a három fő tantárgy közül kettőből secunda classisba, a harmadikból pedig a classis tertiába került.[91] A 2. szemeszterben két tantárgyból állapítható meg viszonylagos pontossággal,[92] hogy hányadik helyen szerepelt Ürmösi Sándor az osztályból. Teológiából úgy tűnik, hogy 15 eminens, 10 prima és 10 secunda előzte meg őt, s így a 11. secundát kapta, geometriából pedig 6 eminens, 8 prima után a 3. secundás lett Ürmösi.[93] A következő félévben is csupán 2-3 diákot sikerült maga mögé utasítania,[94] ez az utolsó félévben változott valamelyest, ami-

---

[82] Vö. Rerum Scholasticarum 373, 378–379, 383–384, 389, 398, 401, 402, 407–408, 409, 413, 414, 416, 421, 426, 427, 428, 429, 432–433, 435. [MUEKvGyLt.]

[83] A verekedés az egyetlen komolyabb vétség ezek között, amelynek a büntetési tétele is 2 RFt-ig terjedhetett, Ürmösi esetében 1 RFt-ban szabták meg a büntetés mértékét.

[84] Az alaposan áttekintett fél év 1839 júniusától decemberéig tartott. A kiválasztást az is indokolta, hogy ezt a fél évet lehetett a legkönnyebben vizsgálni, mivel ekkortól a források nyelve latinról magyarra változott.

[85] Hasonló kontextuális feldolgozását találhatjuk (egy Ürmösinél híresebb diák) Csokonai Vitéz Mihály fegyelemsértései kapcsán Szilágyi Mártonnál. Ld. Szilágyi M. 2014. 120–123. Ürmösi kapcsán a forrásokat ld. Rerum Scholasticarum 372, 378–379, 395, 398, 403–404, 405–406, 408, 422, 429 (Jakab Elekre és Kőváry Lászlóra vonatkozóan) [MUEKvGyLt.]

[86] Az osztályzás az első években négy csoportra osztotta csupán a diákokat: az *eminens*ekre (vagyis jeles tanulókra), a *prima classis*ba (vagyis 1. rendbe), a *secunda classis*ba (2. rendbe) és a *classis tertia* (3. rendbe) tartozókra. Az osztályzatok a diákok ülésrendjében is elkülönült. Később (Ürmösi esetében a 6. félévtől kezdődően) mindegyik renden belül is sorrendet állítottak fel, és azt is jelezték az osztályzatban, így lehetett valaki első eminens, vagy 13. prima classis, vagy 6. secunda classis.

[87] Ekkor a 22 főből álló osztályban csupán (az 1. félévben) három, illetve (a 2. félévben) öt diáknak volt bármiből is secundája. Vö. Protocollum Classificationis... 63, 70. [MUEKvGyLt.]

[88] Protocollum Classificationis... 76. [MUEKvGyLt.]

[89] Általában a diákoknak 3-4 fő tantárgyuk volt, amelyek szemeszterről szemeszterre változtak, emellett jegyet kaptak énekből és erkölcsi magaviseletből.

[90] Protocollum Classificationis... 80, 89. [MUEKvGyLt.]

[91] Protocollum Classificationis... 101. [MUEKvGyLt.]

[92] Ennek oka, hogy nem minden esetben lehet teljes biztonsággal eldönteni, hogy az érdemsort kitöltő személy P vagy S betűt írt.

[93] Protocollum Classificationis... 108–109. [MUEKvGyLt.] Teológiából a felettük járó évfolyammal közös volt az órájuk, ezért vannak többen és ezért lehetett Jakab Elek is csak 3. eminens, Kőváry László pedig 8. eminens.

[94] Protocollum Classificationis... 119. [MUEKvGyLt.]

kor pasztorálteológiából a 24. prima classist szerzi meg, amivel öten kerültek mögé és 32-en elé,[95] kémiából pedig 6. prima lett (ekkor 6-an vannak mögötte és 16-an előtte). Azonban a legmeglepőbb, hogy héber nyelvből mindenkit, még az örök eminens Jakab Eleket és Kőváry Lászlót is maga mögé utasította, és első primát[96] szerzett.[97] Érdemes még – a későbbi tanítói-lelkészi pályafutása szempontjából – megjegyezni, hogy éneklésből többször is rossz osztályzatot kapott.[98] Különös továbbá, hogy az 1840/41. évnél az Absoluti Togatik[99] között minden osztálytársa fel van sorolva, őt kivéve.[100]

Ürmösi Sándor 1840 nyarán hagyta el a kollégiumot, hogy édesapja mellett Tordátfalván kápláni feladatokat lásson el. 1844-ig – bár ő és édesapja is többször kérvényezték[101] – nem kapott (segéd)lelkészi kinevezést. Kinevezésének elhúzódásában közrejátszhatott az is, hogy a diákok érdemsorában az utolsók között szerepelt, így meg kellett várnia, míg mindenkit kineveztek valahova, aki nála jobb eredménnyel végzett a kollégiumban.[102] Így édesapja mellett – ahogy a püspök apját, Ürmösi Józsefet utasította – alapvetően „mint tanulo Déák gyakorolja magát a prédikállásban és könyörgésben."[103] Ez egyúttal azt is jelentette, hogy Ürmösi Sándorra ezekben az években (1840 és 1844 között) nem vonatkoztak az egyházi törvénykönyv papokat érintő rendeletei. Ezek közül is a gyűjtés-utazás szempontjából a legfontosabb, hogy nem vonatkozott rá, azaz nem korlátozta a 233. kánon, amely szerint belső ember egyházközségét három napnál hosszabban csak indokolt esetben, esperesi engedéllyel hagyhatja el.[104] Így tehát Ürmösi Sándor amellett, hogy gyakorolta magát a prédikálásban, megtehette, hogy hetekre-hónapokra elmenjen gyűjtő- vagy felfedezőútra.

---

[95] Ezt a tantárgyat az eggyel alattuk járó diákokkal közösen végezték, ezért nagyobb az összlétszám.

[96] Néhány tantárgynál eminens jegyet senkinek sem adtak, így történt ez ebben az esetben is, ahol az 1. prima Ürmösi, a 2. Jakab Elek, a 4. pedig Kőváry László lett.

[97] Protocollum Classificationis... 128–129. [MUEKvGyLt.]

[98] Az éneklésre kapott érdemjegyei a félévek szerinti sorrendben: 1, 1, 0, 1, 2, 2, 1, 1. Ugyanekkor például (a később nem papi pályára lépő) Kőváry László is gyengén szerepelt éneklésből, s hasonlóan rossz jegyeket kapott, mint Ürmösi, bár ez az ő későbbi pályájára nyilvánvalóan semmilyen hatással sem volt.

[99] Absoluti togati (lat.) 'végzett egyenruhások.' Nem tudom, mi a magyarázata, hogy Ürmösi Sándor nem szerepel a felsorolt diákok között.

[100] Protocollum Classificationis... 136–137. [MUEKvGyLt.]

[101] Először 1840-ben kérvényezte segédlelkészi kinevezését édesapja és a tordátfalvi gyülekezet, ez a levél nem maradt fenn, csak a következő, 1841-es kérvényben hivatkoznak rá. Ld. Ürmösi Sándor Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1841. július 21. Ezután 1842-ben Ürmösi József fogalmazott kérvényt: Ürmösi József Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1842. május 22. Ezt szeptemberben végül visszavonta.

[102] Egyik levelében említette, hogy a püspök türelemre intette, amíg a „diák rendi sor"-ban rá nem kerül a kinevezés ideje. Egyúttal azt is hozzátette Ürmösi Sándor, hogy tudtával már nála alább helyet foglaló személyt is neveztek ki, így ő is reménykedik kápláni kirendelésében. Vö. Ürmösi Sándor Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1841. július 21.

[103] Ürmösi József Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1842. május 22.

[104] Ld. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 233. Canon. (az 1792. január 23-i kolozsvári főtanácson hozott törvény) [MUEKvGyLt.]

3. Az 1840-es évekbeli néprajzi gyűjtései

Annak, a folklorisztika szempontjából oly szerencsés körülménynek, hogy Ürmösi Sándort 1840 nyarától egészen 1844 júniusáig sehová sem nevezték ki lelkésznek, és csupán az édesapja mellett látott el deáki/segédlelkészi feladatokat, az volt a következménye, hogy ez lett életében a néprajzi gyűjtés szempontjából legintenzívebb időszak. A következőkben a szűkös forrásadottságok mellett ezekről a gyűjtésekről kísérelek meg átfogó képet rajzolni.

Az általa Tordátfalván töltött négy évbe három teljes nyár esett bele, amikor hosszabb útra, messzebb fekvő területekre gyűjteni indulhatott. Az 1841-es nyaráról tudjuk, hogy május 22. és július 15. között Munténiába utazott, hogy az ott élő magyarokat felkeresse. 1842 augusztusában Oláhfaluban gyűjtött, majd a Homoród mentén folytatta a gyűjtést. 1843. június 30. és július 24. között ismét Munténiába ment. Ezt követően – a következő fejezetben majd látni fogjuk – egészen az év végéig Ürmösi Sándor a munténiai útjairól készített leírás könyvvé alakításával foglalkozott. Bizonyosan ebben az időszakban jutott el a Barcaságba és Szászföldre (Királyföldre) is az ott élő magyarok megismerésére. A téli hónapokat (illetve a többi fennmaradó időszakot) arra használhatta, hogy Tordátfalván és a Nyikó mentén gyűjtsön. Székely Ádám református papjelölt 1846-ban kelt, Erdélyi Jánoshoz írt levelében[105] úgy tudja, hogy Ürmösi Udvarhelyszéken kívül nem gyűjtött.

Ha a gyűjtéseihez a műfajok felől közelítünk, akkor azt látjuk, hogy ebben az időszakban gyűjtött meséket (amelyek közül tíz maradt fenn), dalokat (amelyek közül négy párosítódalt ismerünk), közmondásokat (amelyek közül 92 maradt fenn), táncszavakat (amelyek közül az általa publikált hatot utóbb Erdélyi János is közölte[106]), balladákat (amelyeknek a kézirata nem maradt fenn, csupán a *Vadrózsák*ból[107] van róluk tudomásunk), és készített ebben az időszakban pünkösdi, húsvéti és lakodalmi szokásleírásokat és népismereti leírásokat is.

Ha mindezt onnan vizsgálom – ahonnan a szövegtárban is közelítek ehhez a korpuszhoz –, hogy milyen szövegegyütteseket lehet a fennmaradt kéziratos hagyatékban elkülöníteni, akkor összesen hét ilyen köteget találunk. Szövegegyüttesnek/kötegnek (vagy Debreczeni Attila fogalmával szövegforrásnak[108]) nevezek minden olyan szöveget, amelyek Ürmösi Sándor lejegyzésében eredetileg összetartoztak, és amelyekről feltételezem, hogy azokat külön-külön juttatta el Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tehát az 1840-es években legalább hét (pontosabban, a később tárgyalandó *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című munka egyik korai változatát is ideszámítva nyolc) küldést re-

[105] Székely Ádám levele Erdélyi Jánosnak. Pest, 1846. július 12–13. (Ld. Szakál A. 2012. 57–58.)

[106] Erdélyi J. 1846. 434. (437. sz. alatt)

[107] A két balladaszöveg datálása kézirat híján bizonytalan. Kriza János a *Vadrózsák*ban azokat Udvarhelyszékre lokalizálja, emiatt gondoljuk, hogy Ürmösi Sándor a balladákat vagy ekkor (1840 és 1844 között), vagy első segédlelkészi időszaka alatt (1850–1851 között) gyűjthette.

[108] Debreczeni A. 2012. 18–19.

gisztrálok a fennmaradt korpusz alapján. Hozzátéve ehhez a gondolatmenethez azt az előfeltevést, hogy Ürmösi Sándor ezen (folklór)szövegei csupán azért maradhattak fenn, mert valamikor Kriza János birtokába jutottak, és a Pestre felküldött *Vadrózsák*-anyaggal kerültek közgyűjteménybe.

Az első ilyen egyben elküldött korpusz a jelenleg *Beszédök (regék)* (al)cím alatt fennmaradt gyűjtemény, amelyből jelenleg négy, Ürmösi lejegyzésében fennmaradt mesét ismerhetünk meg 38 oldalon. Ennek első 82 oldala – ahol valamilyen más műfajú szövegeket sejtünk, és amelyen a teljes gyűjtemény címe is feltehetően olvasható volt – hiányzik.[109]

A második köteg egy cím nélküli, hat meseszöveget tartalmazó gyűjtemény, amely hiánytalanul maradt fenn.

A harmadik az 1842. augusztus 8-án Oláhfaluban keletkezett *Utazási töredék* cím alatt fennmaradt feljegyzéseit tartalmazta, amelyet a környéken gyűjtött, feltehetően népdalokat tartalmazó gyűjteményéhez csatolt Ürmösi – azonban maga a gyűjtemény azóta elveszett vagy lappang.

A negyedik köteg feltehetően közvetlenül az *Utazási töredék*ben leírt gyűjtés után keletkezhetett, és Oláhfalván lejegyzett lakodalmi szokásokat és közmondásokat tartalmaz. Abból következtetve, hogy Ürmösi megszólítja olvasóit,[110] úgy vélem, hogy ezt a gyűjtését talán kiadásra szánhatta.

Az ötödik a *Nép-szellem a Nagy széköly Országban* elnevezésű gyűjteménye, amelyből jelenleg csupán két (nem egymást követő) ívfüzet ismert. Feltételezésem szerint ez egy olyan vegyes műfajú gyűjteményes füzet lehetett, melybe Ürmösi folyamatosan másolta be a szövegeket, és célja (a címből kiindulva) a székely népi tudás megragadása lehetett. A két ívfüzet közül az elsőben négy párosítódal (*Férjhez-adó, és Nősítő Dalok* alcímmel), a másodikban húsvéti és pünkösdi szokásleírások kaptak helyet. A kettő közötti ívfüzet feltehetően a szokásleírás elejét és esetleg további párosítódalokat tartalmazhatott. A két fennmaradt ívfüzet nem teljesen azonos időben készült, keletkezésük között néhány nap vagy akár 1-2 év is eltelhetett – az íráskép és a használt toll vonalvastagságának változásából kiindulva.

A hatodik gyűjtemény töredékes, a barcasági lakodalmi szokásokról és a szászföldi magyarokról szóló leírást tartalmazó tisztázati példány.

A hetedik szövegegyüttesben két töredékes szöveg piszkozati példánya található, nehezen megmagyarázható módon egymás mellé rendelve. Az első a barcasági magyarok leírásának töredéke, a második *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című mű egy részlete. Míg az első anélkül fejeződik be, hogy véget érne, és a margóra feljegyzett szöveg a másik szöveg margójára is átnyúlik, addig a második szöveg in medias res kezdődik.

---

[109] Arra, hogy az egyes szövegek esetében miként állapítottam meg a hiányt, illetve a mű töredékes voltát, a szövegtárban, az adott szöveg előtti keretes részben részletesen kitérek.

[110] Ld. „és arra hánnyak a' vendégek krajczárjaikot – vehetik észre olvasóim, hogy ezek kik számára mennek! a' szakácsnők veszek kezekhez." Irod. 4-r. 415. Marosi Gergely: Nép-szellem... 16v. [MTA KIK Kt.]

Ürmösi gyűjtési módszeréről, illetve a nép és az értelmiség reakciójáról alkothatunk képet az 1842 augusztusából fennmaradt, gyűjteményeit kísérő jegyzete alapján. Ebből az udvarhelyszéki gyűjtőútjának egyetlen állomásán, Oláhfaluban történteket ismerhetjük meg. Több szempontból is különösen jelentős ennek a néhány lapnak a fennmaradása. Egyfelől ilyen korai időpontból nemcsak nincs tudomásunk más, hasonló, datált feljegyzésről, de még annak a lehetőségével sem szoktunk számolni, hogy ebben a korszakban lehetséges forrásként gyűjtőnaplóra emlékeztető jegyzeteket keressünk. Amiből az is következik, hogy azért, mert nem/alig ismerünk ilyen jellegű feljegyzéseket, nem feltétlenül kell azt gondolni, hogy a 19. században nem is volt jellemző bármilyen kontextus megörökítése a gyűjtés során. Csupán lehetséges, hogy nem a gyűjtés veszett el (mint ebben az esetben), hanem a hozzá küldött jegyzet vagy levél. Másfelől ebből a rövid részletből is fontos információkat nyerhetünk arról, hogy Ürmösi Sándor hogyan képzelte el a gyűjtést és a népdalgyűjteménye mellé küldött jegyzet tartalmát az 1840-es évek legelején.

Az 1842. augusztus 8-ra datált, *Utazási töredék* címet viselő szövegben Ürmösi először ismertette a két Oláhfalvát (Szentegyházas és Kápolnás Oláhfalvát), azok méretét, épületeiket, röviden szólt nyelvjárásukról, viseletükről. A településen az egyetlen írni-olvasni tudó világi személyt, Both Károly jegyzőt kereste fel, ő azonban nem lévén otthon, Ürmösi elment a lelkészhez, aki nem ajánlotta, hogy Both nélkül gyűjteni kezdjen, mivel a lelkész meglátása szerint Ürmösit úgy kémnek fogják nézni. Ezért a lelkész a jegyzőt hazahívatta, s a rá való várakozás ideje alatt Ürmösi beszédbe elegyedett a gyermekekkel és az idősebb emberekkel. Both Károly megérkezése után „összve hiván két három nőköt, léányokot, és égy két iffjakot, ezen könyvemben irt dalokot el-énekelték, kértük, hogy csak szavalják-el – erre nem ajállották magokot, de nem is vóltak elégségesek, mert probát tévén, még-két rendet sem tudtak szóul elő-beszélleni – annyival is inkáb, mivel Cánturam protestalt Ohláfalu' képiben, hogy illyen hasztalanságokot nem-enged onnan el-hoznom."[111]

Ürmösi Sándor tehát helyszíni gyűjtést végzett, és feltehetően valamilyen hozzávetőleges lejegyzést készített, amelyet később letisztázott és stilizált.[112] Egyértelműen kitűnik ebből a szövegrészből a korai folklórgyűjtések jellegzetes módszertani problémája: miszerint a gyűjtő olyan szöveget igyekezett dallam nélkül gyűjteni, amelyet csak azzal

[111] Irod. 4-r. 415. Marosi Gergely: Nép-szellem... 29v–30. [MTA KIK Kt.]

[112] Magam, az eddig feltárt források alapján azt gondolom, hogy általában Kriza János gyűjtőhálózata (és Olosz Katalin kutatásai alapján más 19. századi erdélyi gyűjtők) esetében inkább valószínűsíthető egy olyan gyűjtési mód, amikor a helyszíni, minél pontosabb lejegyzést egy otthoni letisztázás követett, mint egy teljesen új szöveg emlékezetből való megkonstruálása. Eddig nem találtam egyetlen olyan nyomot sem, amely arra mutatott volna, hogy ne helyszíni gyűjtés és lejegyzés előzte volna meg a később elküldött (vagy publikált) szöveget. Hozzá kell azonban tenni, hogy ez a kérdésfelvetés önmagában problémás, mivel olyan, elsősorban 20. századi gyűjtésre vonatkozó kategóriarendszerbe kényszeríti bele (és ez alapján ítéli meg/el) a 19. század közepi szövegeket és gyűjtőket, amely a korszakban, ebben a formában irreleváns, illetve amely egy 19. századi népköltészeti korpusz teljességét értelmezni akaró nézőpontból felesleges is.

együtt ismertek az adatközlők. Ő azonban kényszerítette a dallam nélküli elmondást, elszavalást, ami nyilvánvaló kudarccal végződött, s ezek a kísérletek okozhatták más korabeli gyűjtések esetében is a ritmushibákat és szövegtorzulásokat.[113]

A fent közölt szövegrészletből az is láthatóvá válik, hogy mennyire nem egységes a falusi értelmiség gyűjtéshez való viszonya. Egyszerre van jelen olyan személy, aki aktív támogatója a gyűjtőnek (a későbbi országgyűlési képviselő, akkori mezővárosi jegyző Both Károly), olyan, aki bár segítőkész, de egyúttal óvatosságra is inti a gyűjteni igyekvőt (a helyi lelkész) és az a személy, aki egyértelmű rosszallását fejezi ki a népdalok gyűjtése és feljegyzése miatt (a helyi kántor). A lelkész figyelmeztetése egy, a korban általános feltételezést is megerősít: miszerint a gyűjtés fogalma ekkor még szinte ismeretlen lehetett az emberek előtt, s így a magányos, messziről jött utazóban, aki (sokszor valószínűleg ostobaságnak ható) kérdéseket tett fel, óhatatlanul kémet gyanítottak. Emiatt szükséges a hatalom eszköze, amivel az az ember, akibe „hellyezi az egész város bizalmát és reménnyét, ki nékik nem csak követjek, hanem Jegyzőjök, és égyetlenegy írás tudójok"[114] rendeli magához a szerinte legalkalmasabb adatközlőket, akik így nem a megszokott közegükben és módon, de hajlandóak megnyilatkozni az idegen előtt is. Hogy ez a gyűjtőút pontosan merre folytatódott, nem tudjuk, csak annyi bizonyos, hogy népdalgyűjteményének összeállítása miatt „sok utazásokot kelletvén"[115] tennie Ürmösi Sándornak, és Oláhfalvát elhagyva a Homoród mentén folytatta útját.

Több néprajzi gyűjtésére (pl. a szászföldi magyarok leírására, de az oláhfalvi szokásleírásaira is) igaz, hogy nem csupán a folklórszövegek érdekelték, sőt, maguk a szövegek sokszor mindössze bizonyítékot szolgáltattak az általa különösen kedvelt téma, a ki- és elvándorlás kutatásához. Ő lehetett az első vagy mindenképpen az egyik legkorábbi személy, aki szokásleírásaiban (tájszólásuk vagy viseletük kapcsán) néprajzi érveket sorakoztatott fel egy népcsoport eredetének bizonyítására. Szokásleírásai nagyon szövegközpontúak, a teljes dramaturgiát ismerteti dinamikus és plasztikus leírásaiban, számos szövegidézettel. Kérdéses, hogy ismerhetett-e bármilyen korábban megjelent néprajzi leírást, vagy önálló leleménynek kell tekinteni azt, ahogy ő a szokásleírásokat elképzelte. Mivel ebben az időszakban még nagyon kevés szokásleírás jelent meg (vagy – mivel nem történt ilyen alapkutatás – nem ismerjük azokat), azt is nehéz megmondani, hogy mely szövegek ismerete jelentené azt, hogy Ürmösi mintát követett. Amit biztosan tudunk, hogy a *Tudományos Gyűjtemény*ben már ekkorra jelent meg lakodalomleírás[116] – arról azonban nem rendelkezünk információval, hogy Ürmösi ezt ismerte-e, és hatott-e rá. Mivel azonban ilyen leírások csak elvétve fordultak ekkor még elő, és az Ürmösiről diákként megismert kép sem azt erősíti, hogy ő különösen olvasott lett volna, magam azt a választ érzem va-

[113] Erre a szempontra Szilágyi Márton hívta fel a figyelmemet, amit itt is köszönök neki.
[114] Irod. 4-r. 415. Marosi Gergely: Nép-szellem... 28v. [MTA KIK Kt.]
[115] Irod. 4-r. 415. Marosi Gergely: Nép-szellem... 28. [MTA KIK Kt.]
[116] Balogh Sámuel: Rövid rajzolatja a paraszt lakodalomnak Gömörben. *Tudományos Gyűjtemény* III. (1827) Az adatot itt köszönöm meg Tóth Arnoldnak.

lószínűnek, hogy az, ahogy Ürmösi a gyűjtéseit végezte, inkább egyéni innováció eredménye volt. A vőfélyszövegek szokásleírásba való beemelése mögött azonban mindenképp valamilyen ponyvai vagy kézirati előzményt kell sejtenünk.[117]

Végezetül ha arra a kérdésre próbálunk meg választ keresni, hogy milyen kapcsolata volt Ürmösi Sándornak a *Vadrózsák*kal és Kriza Jánossal, akkor több nyomot is fel tudunk mutatni. Ami bizonyos, hogy az 1843-ból fennmaradt, nyomtatott előfizetési nyugtatványokon egyedül Ürmösi Sándor neve szerepel gyűjtőként, míg a gyűjtés „tulajdonosa" Kriza János. A nyugtatvány magyarázó szövegrésze így hangzik: „Figyeltetésül. »Vadrózsa« tartalma: Népdalok, énekek, regék, mondák, példabeszédek, elmés talányok, furcsa sajátságos székely kifejezések és mondatok, szóval: mindaz, valami a székely kedélyvilágban vadrózsaként termett, mi a nép szivéből öntudatlan természetességben tért ki s hangzik ajkakról ajkukra s ollykor szokatlan bájjal lepi meg a népiesség s egyszerü természet barátját. Néhány fiatal székelyföldi barátom, legkivált T. Ürmösi Sándor Úr, lankadatlan fürge szorgalmának kell köszönnöm, hogy még az idén képessé vagyok téve »Vadrózsám« első virágszálát előfizetőim kezébe nyujtani."[118] Ebben az időszakban nem csak a folklórszövegek, hanem az előfizetők gyűjtésében is aktív lehetett Ürmösi Sándor – erre utal Kriza János egy későbbi, a *Vadrózsák* megjelenését követően keletkezett levelének részlete: „ámbár sáska módjára jelentkeznek az Ürmösi Sándor által régen gyüjtött előfizetők, a kiket ki kell elégitenem csak becsületből."[119]

A jelen tudásunkkal visszatekintve, jelentős pillanatot regisztrál a *Múlt és Jelen* 1845. október 17-i száma. Ebben a következő szöveg szerepel: „»A' magyarok oláhországban« útazás, szerzője Ürmössy Sándorról (most vadadi egységhívő lelkész) tán nem lesz felesleges megemlitenem, hogy most minden órán várja »Vadrózsa« saját gyűjteményének a' sajtó alól kijöttét." Ez a rövid hír azt bizonyítja, hogy volt egy olyan szakasz a *Vadrózsák* történetében, amikor a közösség értelmezésében a gyűjtemény már nem kettejük közös munkája volt többé, hanem Ürmösi egyéni vállalkozása. Fontos ez az adat amiatt is, mert értelmezi Ürmösi 1862-es megszólalását, ahol „vadrózsánk"-ról,[120] tehát egyértelműen valamilyen közös vállalkozásról beszél, miközben ha a *Vadrózsák* keletkezéstörténete felől nézzük mindezt, a fennmaradt források alapján ekkorra már Ürmösi Sándor nagyon távol került a meghatározó szereptől. Emellett ez az 1845-ös adat – a korábban felsorolt gyűjtemények felől nézve mindezt – arról is biztosít minket, hogy Kriza János a

[117] A szokásleírások kapcsán tett megállapítások megfogalmazásához itt köszönöm meg Balatonyi Judit és Tóth Arnold segítségét.

[118] A felhívások fotómásolatát ld. Szakál A. 2012. 374. (Az ott másodikként közölt nyugtatvány azóta gazdát cserélt: Tana Gyula eladta azt Derzsi Sámuelnek. Az információt ezúton is köszönöm Fehér János, művészettörténésznek [Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy]. Jelenleg remény van arra, hogy a nyugtatvány tartós letétként a MUEKvGyLt-be kerülhessen, illetve a közeljövőben megnyíló unitárius egyháztörténeti kiállításon szerepelhessen.)

[119] Vö. Kriza János Gyulai Pálnak. Kolozsvár, 1863. január 9. (Ld. Szakál A. 2012. 139.)

[120] Ld. „Ha megjelent, kínyila vadrózsánk méltóztat Szász urtól, vagy égy bókrétát küldeni számomra." Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28. (Ld. ebben a kötetben a XXIX. sz. alatt.)

Vadrózsák első füzetét valóban elsősorban Ürmösi Sándornak ezekkel az itt bemutatott (és a még ebből a korszakból származó, de lappangó) műveivel kívánta megtölteni. Amikor tehát ezekre az 1841 és 1843 közé datált szövegekre tekintünk, akkor valamelyest azt is láthatjuk, hogy milyen szöveganyaggal kívánta volna Kriza János – ha akkor megjelenik – az első magyar nyelvű népköltési füzetet kiadni.

Fontos kérdés lenne annak kiderítése is, hogy Ürmösi Sándor miért nem önállóan próbálkozott meg a gyűjtemény kiadásával. Az eddigi adatok alapján azt feltételezhetjük, hogy az olvasótársaságbeli részvétel, az ott megjelent kéziratos és nyomtatott munkák ösztönözhették Ürmösit arra, hogy ezt a munkáját is a kolozsvári kollégiumhoz kötődő, ekkor kolozsvári lelkész és tanár Krizának adja át. Ha ez valóban így volt, az egy újabb lépéssel megerősíti azt a feltételezést, hogy a (publikálással is párosuló) népköltészeti gyűjtés gondolata az unitárius kollégium, s azon belül is az olvasótársaság keretein belül született meg.

Érdemes azonban itt azt is hangsúlyozni, hogy Ürmösi Sándor és Kriza János között majdnem biztosan nem volt már az 1840-es évek elején sem valódi, szellemi partneri vagy baráti kapcsolat. Mindezek miatt a későbbiekben sem igen beszélhetünk arról, hogy eltávolodtak egymástól, inkább csak a távolság Kriza püspökké választásával és Ürmösi életének egyre mélyebbre csúszásával még nagyobb lett. A végül 1863-ban megjelent kötetben, bár az Ürmösi Sándorra használt jelző szinte azonos, mégsem neki köszöni meg Kriza János a gyűjtésben való aktív közreműködést, hanem két közeli barátjának, Kiss Mihálynak és Gálffy Sándornak.[121] Ürmösi Sándort két helyen és két konkrét szöveg esetében említi meg a *Vadrózsák* jegyzeteiben. Először a *Bátori Bódizsár* és a *Bodrogi Ferenczné* című balladák kapcsán emeli ki a nevét, mint amelyek a „moldovai utazásáról ismert Ürmösi Sándor ur fürge kutatásának köszönhetők, a ki többnemü közleményeivel járult e vállalathoz."[122] Másodjára pedig a mesegyűjtők között sorolja fel a Ürmösit.[123]

Az itt tárgyalt meseszövegek közül a *Vadrózsák*ba egyet sem válogatott be Kriza – valószínűleg azért, mert barátja, Kiss Mihály meseszövegei sokkal közelebb álltak az általa elképzelt ideális meseszövegezéshez. Azonban, hogy Kriza mégis értékelte Ürmösi meséit, mutatja az, amit az *Igazság és Hamisság* típusú mese kapcsán sikerült kideríteni. Gyulai Pál az 1861. november 14-i számban publikálta ennek a mesének az allegóriaként megnevezett verses feldolgozását.[124] Ugyenezen év november 28-i számában Arany János Merényi László kötetéről írt bírálatának utolsó részében reflektált erre a Gyulai által feldolgozott mesére is, és bár örömét fejezte ki megjelente felett, de hiányolta belőle a „költői igazságtétel[t], mi ugy emlékszem, a Hamisság büntetésében s abban áll, hogy a kezelábától, szemétől megfosztott Igazság addig görög, hogy egy pernyés gödörbe esik, hol

[121] Kriza J. 1863. VII.
[122] Kriza J. 1863. 526.
[123] Kriza J. 1863. 545.
[124] Gyulai P. 1861.

csudaerő által visszanyeri tagjait s még épebb, szebb lesz, mint azelőtt."[125] Ezt követően igyekezett Gyulai Pál egy teljesebb szöveget találni, miként írja:[126] „mindent elkövettem, hogy e mesét teljes épségében megszerezhessem. Sehogy sem sikerült. Kérdeztem gyermeket, vén asszonyt, ifju leányt, dajkát, kocsist szóval, mindenkit, kitől valaha csak mesét hallottam. Mind hiába. A ki tudott is róla valamit, csak elmosódott töredékre emlékezett. Végre *Kriza János* ur segitett rajtam."[127] Gyulai Pál a meseszöveget az 1862. január 9-i *Szépirodalmi Figyelő*ben közölte.[128] Ez alapján bizonyos, hogy Kriza Jánost 1861. december elején kereste meg, aki még a hónap végén el is küldte a nála lévő meseszöveget – szinte biztosan saját kezűleg lemásolva. Ekkor Krizánál egy vagy két *Igazság és Hamisság*-típusú meseszöveg lehetett. Biztosan nála volt, ekkor már csaknem 20 esztendeje az, amelyiket Ürmösi Sándor küldött el számára az 1840-es évek legelején. A másikat valamikor 1856 után juttatta el az árkosi unitárius tanító, Lőrinczi Elek hozzá. Ezt valamikor 1861 végén – 1862 elején küldhette vissza Kriza János Lőrinczinek, aki a szövegeket átadta az árkosi unitárius lelkésznek, Kiss Mihálynak, hogy ő végezze el a székelyesítés munkálatait rajtuk. Kiss Mihály 1862. május 18-i levelében úgy fogalmazott: „A népmeséket most páczolom, f. hó 25-ig készen lesznek."[129] Majd a május 22-i levelében küldte el a visszaszékelyesített meséket Krizának, feltehetően úgy, hogy Lőrinczi Elek szövegeit is vele küldte. (Ellenkező esetben, ha Lőrinczi meseszövegei nála maradtak volna Árkoson, nem ismernénk őket.) Ezt, a Kiss Mihály-féle változatot publikálta azután Kriza a *Vadrózsák* I. kötetében.[130] 1861 második felében, Gyulai Pál kérésének megérkeztekor, ha Krizánál is volt még mindkét variánsa a mesének, bizonyosan tudhatta, hogy abból az ő mese-elképzelései szerint csupán az egyik, az Ürmösi-féle szöveg alkalmas a publikálásra. Mindkét szövegben megvolt az a zárlat, amelyet Arany János Gyulai feldolgozásából hiányolt.

Azzal, hogy ezt a publikált meseszöveget azonosítani tudtuk Ürmösi Sándor szövegével, láthatóvá vált, hogy az 1860-as évek elején is mennyire különböző meseideálok éltek a népmesét publikáló személyek fejében. Míg ugyanekkor Kriza János fent említett, Kiss Mihály nevű gyűjtője (Kriza kérésével összhangban) Lőrinczi Elek árkosi tanító meséit úgy alakította át, hogy azok sokkal székelyesebbek, azaz nyelvjárásiasabbak legyenek,[131] Gyulai Pál Ürmösi meséjét az irodalmi nyelvhez próbálta közelebb vinni.[132]

---

[125] Arany J. 1861. 53.

[126] Itt köszönöm meg Gulyás Juditnak, hogy felhívta a figyelmemet Gyulai Pál szövegközlésére.

[127] Gyulai P. 1862. 133.

[128] Gyulai P. 1862. 133–134.

[129] Kiss Mihály levele Kriza Jánosnak. Árkos, 1862. május 18.

[130] (Kriza J. 1863. 403–405)

[131] Ezzel kapcsolatban (egy meseszöveg konkrét példáján láttatva) vö. Szakál A. 2018.

[132] Az ebben a kötetben III/3. számú meseszöveg jegyzetei között közlöm a Gyulai Pál által megjelentetett meseszöveget, jelölve rajta az Ürmösi lejegyezte meséhez képest bekövetkezett módosításokat. A meseszövegben áthúzással jelöltem mindazokat a betűket és szavakat, amelyeket Gyulai Pál törlésre jelölt ki Ürmösi szövegének publikálhatósága érdekében. Felső indexbe kerültek Gyulai Pál javításai, betoldásai. (Gyulai Pálnál a nagyobb változtatások a következők: Igazságtalan – Hamisság, kölök – lélek, kenyér – pogácsa, firisebb – frisebb, kinyer – kenyér, kiráj – király, egyczör – egyszer, vagyon – van, égy – egy.)

4. *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* szerzője[133]

Ürmösi Sándor egyik legjobban dokumentált gyűjtő- / felfedezőútját 1841. május 22. és július 15., illetve 1843. június 30. és július 24. között tette. Ez idő alatt beutazta Munténiát, ahol azokat a román városokat, falvakat járta be, amelyekben Erdélyből és Magyarországról kivándorolt magyarok éltek.

Bár maga az utazás szokása éppen ezekben az években vált divatossá, az útra kelő ifjak nagyon különböző célokért indulhattak el. Legtöbbször a tágabban vett szülőföld megismerésére, illetve a külföldi országok felfedezésére azért szánták rá magukat az utazók, hogy hazájuk haladása érdekében rámutassanak társadalmuk feudális elmaradottságára, visszásságaira és a polgári átalakulás szükségességére. Más esetben – mint például a szintén az 1830-as évek végén, 1840-es évek elején keletre induló Gegő Elek[134] vagy Jerney János[135] utazásában – az elindulást konkrét tudományos probléma motiválta. Ürmösi Sándornál az alapvető hatások ebben az esetben is, úgy vélem, az unitárius kollégium falain belül vagy azzal összefüggésben keresendők. Erdélyben – bár a híres utazók, mint gróf Széchényi Ferenc, Szemere Bertalan, Táncsics Mihály vagy Wesselényi Miklós munkái is hatottak – az utazás divattá válására és kiszélesedésére a legnagyobb hatása Bölöni Farkas Sándor 1834-ben megjelent, *Utazás Észak-Amerikában* című könyve volt.[136] Szintén hathatott Ürmösi Sándorra Kőrösi Csoma Sándor élete és utazása, aki Ürmösi első és második utazása között, 1842-ben hunyt el. Hogy nem csupán személye és munkássága, de halálának híre és hagyatékának hazajutása is téma lehetett azokban a körökben, ahol Ürmösi megfordult, mutatja Ürmösi *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című könyvének vonatkozó része is.[137] Mindehhez járultak hozzá az erdélyi és magyarországi hírlapokban az 1830-as évek elejétől egyre nagyobb szám-

---

[133] Az itt leírt utazásának állomásait, a később tárgyalt gyűjtéseinek helyszíneit és életének különböző állomáshelyeit egy összefoglaló térképen is nyomon lehet követni, amely a 43. oldalon található. A térképet az instrukcióim alapján Nagy Béla térképész (az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa) készítette.

[134] Gegő Elek (Csíktapolca, 1805 – Pozsony, 1844) ferences szerzetes, akit 1835-ben az MTA levelező tagjának választott, és Moldvába küldött az ottani magyarok kutatására. Műve 1838-ban jelent meg *A' moldvai magyar telepekről* címmel.

[135] A jogász végzettségű Jerney János (Dorozsma, 1800 – Pest, 1855) Ürmösivel ellentétben már nem ifjúként indult utazására, amikor 1844 és 1845 között bejárta Moldvát, Besszarábiát, az Azovi-tenger vidékét és a Don torkolatának környékét annak érdekében, hogy a magyarok őshazáját lokalizálja. Útja során hosszabb időt töltött a moldvai magyarok között is. Munkásságát már az utazása előtt a Magyar Tudós Társaság 1837-ben levelezői, 1838-ban pedig rendes tagsággal ismerte el. Utazása nyomán készített műve 1851-ben jelent meg Pesten, két kötetben *Jerney János' Keleti utazása a' magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett* címmel.

[136] Egyed Ákos írja azt, hogy bár az irodalomtörténet adós a könyv hatástörténetének feltárásával, az biztos, hogy Erdélyben különösen erősen hatott a magyar és a román értelmiségiekre egyaránt ez az iskolateremtőnek tekinthető mű. Ő a balázsfalvi szeminárium példáját hozza fel, ahol a diákok jól ismerték a kötetet (ahogy azt George Barițiu egyik könyvében leírja). Vö. Egyed Á. 1973. 6–8.

[137] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 87. [KvAKt.]

mal megjelenő útleírások, amelyek közül a legjelentősebb hatása feltehetően a Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Hiradó* melléklapjának, a *Nemzeti Társalkodó*nak lehetett. Bölöni Farkas Sándor nagyon közeli kapcsolatban volt a Kolozsvári Unitárius Kollégiummal. 1834-ben az unitárius kollégiumbeli olvasótársaság az egy évvel korábban Bölöni kezdeményezésére létrejött kolozsvári Kaszinó mintájára alakult meg. A kollégiumi olvasótársaság kéziratos lapjaiban szintén több útleírás – köztük talán a legismertebb a Kriza János közvetlen baráti társaságába tartozó, később vértanúhalált halt Gálfi Mihályé[138] – kapott helyet.

Szentiváni Mihály – Kriza János egyik legközelebbi barátja – már a Kolozsvári Unitárius Kollégium kinevezett tanáraként, a külföldi egyetemre szóló útlevélre várva[139] járta be 1837-ben Erdély nagy részét. A *Nemzeti Társalkodó*ban szellemesen a következőképpen fogalmazta meg ennek mindennapiságát: „Utazni, s még inkább utazásokat irni korunk literaturai divatjai közé tartozik. Én is a divatnak kitelhetőleg hü fia, megsétálám magamat Erdély egyik végétől a másikig, s hogy a divat második ágának is eleget tegyek, ezennel közlöm csekély jegyzetim egy részét[140] az olvasóközönséggel."[141]

A Szentiváni Mihálynál csupán két évvel fiatalabb Ürmösi Sándor 1841-ben indult útnak. Arra, hogy Szentiváni utazásait, Gálfi Mihálynak a *Serdület*ben 1836-ban megjelent úti leveleit ismerte, vagy a *Nemzeti Társalkodó*t olvasta volna, nincsen közvetlen bizonyítékunk,[142]

---

[138] Gálfi Mihály úti levelei *Toldalék Erdélyi Utamhoz. 1835.* címmel az olvasótársaság kéziratos diáklapjában, az 1836-os *Serdület*ben jelentek meg folytatásokban. Ld. Ms. U. 1306/E Serdület I. (9) 70–74, (10) 78–81, (11) 83–90, (12) 91–95, (13) 99–103, (14) 107–114, (15) 115–122. [KvAKt.] Gálfi Mihályt, a jól ismert udvarhelyi ügyvédet, aki a Makk-féle összeesküvésben Udvarhelyszék főparancsnoka volt, 1854-ben végezték ki Marosvásárhelyen sógorával, Török János református kollégiumi tanárral és másik három személlyel együtt. (A Makk-féle összeesküvés kapcsán vö. Károlyi D. 1975.)

[139] Az útlevelet nem kapta meg az 1834-es országgyűlés alatti forradalmi tettei (amikor Wesselényi Miklós *Napló*jának betiltása után kézzel írt országgyűlési tudósításokat készített és terjesztett) és ismert, haladó gondolatai miatt. Ezért végül 1839-ben lemondott a tanári állásról (melyet csak külföldi egyetemjárás után foglalhatott volna el), s hivatalt vállalt. A *Remény* első kötetének sikere után megpróbált az irodalomnak élni, a következő *Remény*-köteteket ő szerkesztette, kapcsolatban állt több olvasóegylettel, levelezett Toldy Ferenccel, 1840-ben a *Vasárnapi Újság*nál, 1841-ben az *Erdélyi Hiradó*nál lett segédszerkesztő. 1842-ben, 29 évesen hunyt el az erdélyi irodalom egyik legígéretesebb, legérdekesebb és legszimpatikusabb alakja. Vö. Antal Á. 1958.

[140] Ekkor útinaplójának csupán kis részlete jelent meg, a teljes napló (amelyet nem készíthetett már elő kiadásra) kéziratban maradt 1986-os kiadásáig. (Ld. Szentiváni M. 1986. A kéziratot – amely az MTA KIK Kt. Föld 2-r 10. jelzet alatt található – Húbert Ildikó rendezte sajtó alá.)

[141] Szentiváni M. 1839. 141.

[142] Lakó Elemér tárta fel a kölcsönzési jegyzékek segítségével a Kolozsvári Unitárius Kollégium Olvasótársaságának olvasóit és politikai olvasmányaikat. Természetesen csak azt tudta vizsgálni, aminek írásos nyoma maradt, így a helyben olvasást (1837-től volt külön olvasószobája a társaságnak) és a baráti alapon való kölcsönzést nem. Ürmösi Sándor esetében csak a *Hasznos Mulatságok* egyszeri és a *Közhasznú Esmeretek Tára*nak háromszori kölcsönzése volt kimutatható. Vö. Lakó E. 1994. Ürmösire vonatkozóan: 70. Tudjuk azonban pl. azt is, hogy már az 1838 őszutóján (azaz novemberben) határoztak Gegő Elek frissen megjelent *A' moldvai magyar telepekről* (1838) című munkájának megvásárlásáról (Ms. U. 1376/I. Az Kolosvári Unitarium Kollegyombeli Olvasó Társaság 1834/5 Oskolai év elején kezdetett Jegyző Könyve 290. [KvAKt.]). Ürmösi Sándor ezen határozat idején nem, de nem sokkal később tagja lett ismét az olvasóegyletnek. (Vö. Ms. U. 1376/I. Az Kolosvári Unitarium Kollegyombeli Olvasó Társaság 1834/5 Oskolai év elején kezdetett Jegyző Könyve 290, 291, 297. [KvAKt.])

csupán feltételezzük, hogy az Unitárius Kollégium Olvasótársaságának tagjaként nem kerülhette el ezek megismerését. Írásából egyedül Bölöni Farkas Sándor hatása, az ő műveinek az ismerete[143] olvasható ki bizonyosan. Egyúttal az is kitűnik, hogy saját vállalt feladatát Bölöni Farkasénál nehezebben megvalósíthatónak, nagyobb kihívásnak vélte: „igen mert el lehet hinni, hogy egy Farkas Sándornak könnyebb 's bátorságosb beutazni egy Eszak-Amérikát, egy Angol – Frank – és Német honokat – mint nékem egy ifjunak – vagy más akárkinek, hozzám hasonsorsunak, egy ollyatén országba utazni, [...] mellynek polgárai a' magasb szellemtől mit sem lelkesíttetvén pártolatlanul néznek el minden világ vétkeket ha nem egyenekre vagy körükre tartoznak – egy ollyan Nemzedék keblébe menni, melly annyi sok mivelt nemzetek példájára is nem tuda, nem akara, vagy tán nem is teheté levetkezni vadkedélyiből, mely jelen világunkban testhasonlást szokott szülni e pedig végpusztulást – ezek 's hason tudatok ijesztik viszsza minden Oláhországban utazandót, mellyek engem is csak nem a' vissza térésre kényszerítének."[144]

Ebből a leírásból is látható, hogy Ürmösi Sándornak viszonylag határozott elképzelése (erős prekoncepciója) volt arról, hogy milyen lesz az a nép, akik közé utazni fog, akikkel érintkeznie szükséges ahhoz, hogy célját elérhesse. Célja elsősorban a román területekre költözött magyarok számbavétele, helyzetük leírása, és – miként maga kissé zavarosan megfogalmazta – „a' hontalan magyaroknak [...] meg mondani bésugni a' fülökbe, hogy vissza térve ezen kertbe,[145] élvezhetik benne a' gyönyört, boldogulniok ismét szabad, a' számkivettetés átka alól mentek lehetnek – csak benne is egy tiltott fa van, mellyhez nyulni, sértőleg, kiprobáland, halálnak halálával hal meg, – ez a' haza, mellynek óltárán a' ki nem áldoz megsértendi, és nem lészen méltó a' paradicsomban lakni."[146] Célkitűzésének ismertetését követően Ürmösi Sándor sorra leírta a megismert városokat s az ott szerzett tapasztalatait. 1841-es utazásának állomásait csak felsorolásszerűen közölte a megjelent kötet második felében. Erről az útról csupán annyi ismert, hogy május 22. és július 15. között öt várost látogatott meg biztosan, amelyek az általa felsorolt[147] sorrendben a következők voltak: Tirgovest (Târgovişte), Pitest, (Piteşti), Rimnik (Râmnicu Vâlcea), Krájova (Craiova) és Brailla (Brăila). Az 1843. évi utazásának leírása teszi ki a könyv nagyobb részét, így ebből utazásának módja és dinamikája is jobban körvonalazódik. Ürmösi Sándor a leírás tanúsága szerint végig gyalogszerrel és többnyire egyedül utazott. Két alkalommal szállt meg olyan személyeknél, akikhez tudatosan ment, és ajánlólevele is volt (Câmpinában Demetrake Maxim kereskedőhöz és Bukarest-

[143] Ez a korszakban nem meglepő. Kőváry László írta Bölöni Farkas Sándor könyvének megjelenése kapcsán, hogy mint „villám és mennydörgés, velőt, csontot rázott, férfi és nő, agg és ifjú, minden, ki olvasni tudott, e könyv olvasásáért égett. Emlékszem, még gyermekek akkor, mint egy szent könyvet, összeülve a legnagyobb áhítattal olvasók." Idézi (a pontos hivatkozás megadása nélkül) Benkő S. 1966. 40.

[144] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 5–6. [KvAKt.]

[145] Az Ürmösi által felépített hasonlatban a kert Erdélyt, az elhagyott hazát, az édenkertet jelenti.

[146] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 3–4. [KvAKt.]

[147] Ld. Ürmösy S. 1844. 80–84. Ez a sorrend nem biztos, hogy egyben a települések bejárásának sorrendjét is jelentette.

ben Vásárhelyi Mózes Károly orvoshoz). Ez az útja nagyjából fele olyan hosszú volt, mint a két évvel korábbi: június 30-án lépte át Havasalföld határát, és július 24-én ért újra magyar területre.[148] Utazása során a következő helyeket érintette: Préda-hegy (Predeal, júl. 1.), Bucseszhegy (Bucegi, júl. 1.), Bráza[149] falu (júl. 3.), Kis-Kimpián falu (júl. 4.), Nagy-Kimpián (Câmpina, júl. 4–6. reggelig), Plojest (Ploieşti, júl. 6–9. délutánig),[150] Berászka (valamikori szerb, ekkor magyar telepesfalu, Ploieşti-től egy óra járásra, ezt júl. 9-én délelőtt kereste fel), Bukarest (Bucureşti, júl. 10–17. reggelig), Csopla (Cioplea) falu (júl. 17–19. reggelig),[151] Kimpilung (Câmpulung, júl. 19–21.).

Szemben a kor számos jeles utazójával (elég csak a már említett és a közvetlen környezetében élt Bölöni Farkas Sándorra vagy Szentiváni Mihályra gondolni), *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című írásban nem találunk megjelent munkákra való hivatkozásokat, a szöveg alapján úgy tűnik, hogy a két ajánlólevél beszerzésén kívül nem előzte meg az utazást komolyabb előzetes felkészülés. Ürmösi Sándor utazása során alapvetően a Munténiában élő magyarok számarányát, odaköltözésük és elrománosodásuk okát próbálta megtudakolni. Ehhez pedig – leírásából úgy tűnik – bármely ott élő személy alkalmasnak tűnt számára. Bizonyos esetekben látható, hogy az adott közösség befolyásosabb személyét sikerült megtalálnia, és szóra bírnia, máskor azonban egyszerű, a kérdést pontosan megválaszolni képtelen embereket kérdezett meg. Helyben az emberek véleménye mellett egy alkalommal biztosan használt jegyzőkönyveket, máskor pedig az adóösszeírásokat nézte meg. Az adóvetők kikérdezése visszatérő eleme volt a tájékozódásának.

Az útinapló szerzőjében egy lelkes, de kissé naiv és felkészületlen személyt ismerhetünk meg, aki az elé kerülő eseményeknek-jelenségeknek inkább csak a felszínét veszi észre, nem igazán tud elvonatkoztatni, vagy nagyobb távlatokba emelni a részleteket,

---

[148] Párhuzamként érdemes megemlíteni, hogy alig néhány évvel később, 1851-ben Zajzoni Rab István is havasalföldi utazásra indult és útja során szintén naplót is vezetett. Azonban a két naplóíró nagyon mást látott meg a bejárt területen (amit akár eltérő habitusuk is magyarázhat) és nagyon eltérően értékelték a hazatérést is (ami viszont már egyértelműen az időközben megváltozott történelmi helyzet következménye). A párhuzamra Olosz Katalin hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök neki. Az útinaplót ld. Zajzoni Rab István: Bukuresti utazás. In: Zajzoni Rab István: *Összegyűjtött írások*. Fulgur Kiadó, Brassó, 2004. II. 303–312. Az útinaplóról ld. Olosz K. 2004. I. 235–264.

[149] Néhány kisebb, a szövegben magyar helyesírással szereplő román helységnevet nem sikerült azonosítanom, így ezek után zárójelben nem szerepel a mai hivatalos román helységnevük sem. (Ezeket a helységneveket más, Ürmösi szövegéből idéző kutatók sem oldották fel. Vö. Faragó J. 1944. 45; Olosz K. 2007. 56–57, Mitu, S. 2017. 310.)

[150] A napok megjelölésében valamilyen zavar van, ez okozza, hogy pl. az általam jelzett dátumok nem azonosak az Olosz Katalin által megjelölt, Ploieşti-be érkezés időpontjával. (Vö. Olosz K. 2007. 57. 7. lj.) Ezt talán az okozza, hogy Ürmösi hol hónapot adott meg, hol pedig nyárhót jelölt.

[151] Bár a kéziratban is ugyanezek a dátumok szerepelnek, de kevéssé hihető, hogy egy Bukarest közelében fekvő faluból pár óra alatt elért volna a viszonylag nagy távolságra fekvő Câmpulungba (mai útvonalszámítások szerint is a legrövidebb úton (Târgoviştén keresztül) 147 km a két város közötti út hossza). Ezért feltételezem, hogy esetleg Ürmösi július 17-én nem maradt Csopla faluban (erre nincs is a dátumon kívül direkt utalás a szövegben), hanem elindult Câmpulung felé, s így ért oda 19-én délre. (Vö. Ürmösy S. 1844. 75–76.)

és sokszor a fókuszpont nem is annyira az elé kerülő jelenségeken, mint inkább önmagán van.[152]

A munka 1844-ben jelent meg[153] Kolozsvárott a református főiskola nyomdájában, „Wásárhelyi Mózes Károl urnak, az oláhországi másad ezred érdemes katonagyógyászának"[154] támogatásával. Megjelenése után két helyen – először az *Erdélyi Hiradó*ban 1844 márciusában, majd a *Regélő Pesti Divatlap*ban 1844 júniusában[155] – közölt róla egy eddig azonosítatlan személy ismertetést, csaknem azonos szöveggel. Ezekből az derül ki, hogy a recenzens is óhajtotta „volna, hogy utazónk kissé mélyebben vizsgálódjék; s minthogy a szomszédországra nekünk is sok okaink vannak pillantani, jó leendett volna terjedelmesebb leíratát s rajzát adni azon városoknak – mindjárt több érdekkel bírna utazása. [...] Mi a szerző nyelvét illeti, az igen rosz; – a könyv sajtó és helyesirási hibáktól szinte hemzseg."[156] Az utóbbi megjegyzéssel kénytelen vagyok egyetérteni, mivel a nehézkes nyelvezet, a sokszor kusza, követhetetlen mondatszerkesztés nem a kor, hanem Ürmösi Sándor sajátja. Mindkét kritikát erősítik nemcsak az Ürmösi leveleiben tapasztalható hasonló stílusjegyek, hanem az összehasonlítás Szentiváni Mihály útinaplójának élvezetes stílusával, a széles látókörű szerző tájékozottságával, találó megjegyzéseivel, humoros, néhol ironikus leírásaival.[157]

A(z egyébként a könyv olvasására biztató) kritikák ellenére (vagy éppen azok miatt) a korban Ürmösi Sándor műve viszonylag nagy népszerűségnek örvendett. Ennek oka feltehetően nem annyira a mondanivaló megszövegezésében, mint a téma aktualitásában rejlett. Az általam áttekintett 22 köz- és magánkönyvtárból[158] 9-ben volt megtalálha-

---

[152] E tekintetben valamelyest rokonítható a közel 20 évvel később, 1864-ben keletkezett Mentovich Gyula naplójával, ahol az Ürmösinél is sokkal fiatalabb (akkor 17 éves) fiú szemszögéből ismerjük meg Szabó Sámuel és hét diák hathetes gyűjtőútját. A fókuszpont időszakos máshová helyezését emeli ki Olosz Katalin is a naplót kísérő bevezető tanulmányában. „Lehet, hogy a napló írója túl fiatal volt ahhoz, hogy útijegyzetei kellő súllyal és komolysággal tükrözzék a hathetes út eredeti célkitűzésének megvalósítási folyamatát. Az is lehet, hogy a fiatalságon, esetleges éretlenségen túl alkatában is volt valami könnyed felületesség, ami néhol útijegyzeteiből is kiviláglik. [...] S mint már utaltunk rá, az útinapló arról is árulkodik, hogy Mentovich Gyula számára igen fontosak voltak a »kisasszonyokkal« való találkozások-ismerkedések, olyannyira, hogy ezekről csaknem több szó esik jegyzeteiben, mint az utazás eredeti célját szolgáló anyaggyűjtés munkájáról." Olosz K. 2003. 16–17.

[153] A megjelent munkából részleteket közölt Paládi-Kovács Attila és Olosz Katalin. Paládi-Kovács A. 1985. 458–467; Olosz K. 2007. 58–60.

[154] Ürmösy S. 1844. o.n.

[155] *Erdélyi Hiradó* 1844. március 5. (19) 107; *Regélő Pesti Divatlap* 1844. június 16. (48) 764–766.

[156] [N. N.] 1844. 766.

[157] Nemhiába írta Orbán Balázs is róla: „van Erdélyben tett utazásainak egy igen élénken tartott leirása, mely az akkori viszonyokat tüzetesen tárgyalja, az azon korban szerepelteket jellemzően ismerteti, s különben is igen szépen van irva, elannyira, hogy annak kiadása csak nyeremény lenne irodalmunkra nézve." Orbán B. 1870. IV. 64.

[158] Vö. Ms.U. 647. Kolozsvári unitárius tanár Simén Domokos...; .Ms.U. 785/D. Bölöni Farkas Sándor...; Ms.U. 915. Könyvek Laistroma Sebes Pálé; Ms.U. 1320. Könyvtári Laistrom Jakab Elek...; Ms.U. 1322/II. Néhai Bölöni Farkas...; Ms.U. 1324/B-1. Az Unitarium Coll. Olvasó-Egylet...; Ms.U. 1324/B-2. Az Unitarium Collegiumbeli...; Ms.U. 1369. Simén Domokos könyvtárának...; Ms.U. 1395/A. Derzsi Károly: Könyveim Lajstroma; Ms.U. 1397. Végh Mihály...; Ms.U. 1424. A tordai állami polg. fiúoskola...; Ms.U. 1608. A ko-

tó.[159] Összehasonlításképpen Kriza János *Vadrózsák*ja ugyanezen könyvtárak lajstromai közül 8+3[160]-ban szerepelt. A korszak egyik legfelkapottabb írója, a kolozsvári kollégiumi tanulmányait Ürmösi Sándorral azonos időben megkezdő, az olvasótársaságnak kezdetektől aktív tagja, az 1838-ban már a *Nemzeti Társalkodó*ba publikáló[161] Kőváry László.[162] Könyvei az általam vizsgált valamennyi könyvtárban legalább 1-2 példányban biztosan megvoltak. A történész Márki Sándor szerint Kőváry hatásának titka (s ez igaz lehet, ha kisebb mértékben Ürmösi könyvére is), hogy „a történelemnek mindig arról a kérdéséről írt, mely az erdélyi olvasóközönséget legjobban érdekelte, s amire korában a legnagyobb igény mutatkozott."[163] Ürmösi Sándort ekkor és a későbbiekben is feltehetően kiemelten foglalkoztatta a migráció, a ki- és elvándorlás kérdése, az elvándoroltak nyelvének, szokásainak, viseletének változása. Úgy tűnik, hogy a népköltészeti gyűjtést is ebből az irányból kiindulva közelítette meg.

lozsvári unitárius főgymnasium...; Ms.U. 1678/I. Könyvtári egyetemes lajstrom; Ms.U. 1678/II. Adományok a Kolozsvári Unitárius Kollégiumnak...; Ms.U. 1679. Vegyes Könyvtár Betűsoros Lajstroma; Ms.U. 1688/A. Bölöni Farkas Sándor...; Ms.U. 1690. A Gedő könyvtár...; Ms.U. 1691. H. sz. mártoni Gedő József...; Ms.U. 1695. Nagyajtai Kovács István könyvtárának...; Ms.U. 1696. Dr. Joo István által...; Ms.U. 1697. Brassai Sámuel Könyvtárának...; Ms.U. 1698/A. A Brassai Sámuel-féle könyvtár...; Ms.U. 1737. Dr. Bartók István által az unitár. Collégiumnak hagyományozott könyvtár lajstroma; Ms.U. 1910. Brassai Sámuel könyvtárának jegyzéke; Ms.U. 2042. A Székely-Keresztúri és a Tordai Unitárius Gimnázium könyvtárainak lajstroma[KvAKt.]; Catalogus Librorum [A székelykeresztúri unitárius gimnázium vásárolt könyveinek katalógusa]; Fond 683. Nr. 16. A Sz. Kereszturi Unitárium Gymnasiumbéli Olvasó Társaság Könyvlajstroma. [HmÁLt.]; Emlék-könyv a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárába... [MUEKvGyLt.]; Ms. 352. A Székely-Keresztúri unitárius gymnasium részére Jakab Elektől vásárolt könyvtár lajstroma; Ms. 451. A marosvásárhelyi Református Kollégium betűrendes lajstroma; Ms. 452. A marosvásárhelyi ev. ref. Főoskola Könyvtárának Betűrendes lajstroma; Ms. 453. A marosvásárhelyi ev. ref. Főoskola könyvtára ujabb gyarapodásai; Ms. 715. A Sz: Kereszturi Olv. Egylet teljes számu Könyv-lajstroma, é.n. [1860-as évek].(Teleki–Bolyai Könyvtár [a továbbiakban: TBK]); Filep Elek könyvtárának lajstroma [Magánszemély]; A Maros-bogáti Olvasó-Egylet Könyvlajstroma. 1872.; Magyar könyvek sorjegyzéke Stein János (Márcinkievics Márcell) kölcsön-könyvtárának... 1872.; A nagyszebeni magyar olvasóegylet könyvtárának lajstroma, 1872.

[159] Az 1870-es évekre az áttekintett könyvtárak közül a következőkben volt megtalálható Ürmösi Sándor munkája: 1. a Kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtára (Nagy Elek főgondnok könyvtárából, majd Nagyajtai Kovács István később bekerülő könyvtárából), 2. a Kolozsvári Unitárius Kollégium Olvasóegyletének könyvtára, 3. Stein János kölcsönkönyvtára, 4. Simén Domokos könyvtára, 5. Gedő József könyvtára, 6. Brassai Sámuel könyvtára, 7. Nagyajtai Kovács István könyvtára, 8. dr. Joó István könyvtára, 9. Sebes Pál könyvtára.

[160] Három olyan könyvlajstromot találtam, amelyben a könyv nem szerepel, de az illető személy (Jakab Elek, Simén Domokos, Filep Elek) könyvtárában teljes bizonyossággal állítható, hogy a kötet megtalálható volt.

[161] Teke, népszokásaival 1837. *Nemzeti Társalkodó* 1838. II. (21) 171–173. (22) 180–181. Újraközlését ld. Kőváry L. 1984. 51–59.

[162] Kőváry László munkásságának alaposabb vizsgálatával még adós a néprajztudomány. Néprajzi jelentőségének számbavételéről az első jelentősebb publikáció: Ujváry Z. 2007. 232–256. Hagyatékának egy nagy része rendezetlen állapotban a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában található.

[163] Márki Sándor: Emlékbeszéd Kőváry László levelező tag felett. Budapest, 1910. Idézi (oldalszám nélkül): Bálint J. 1984. 12.

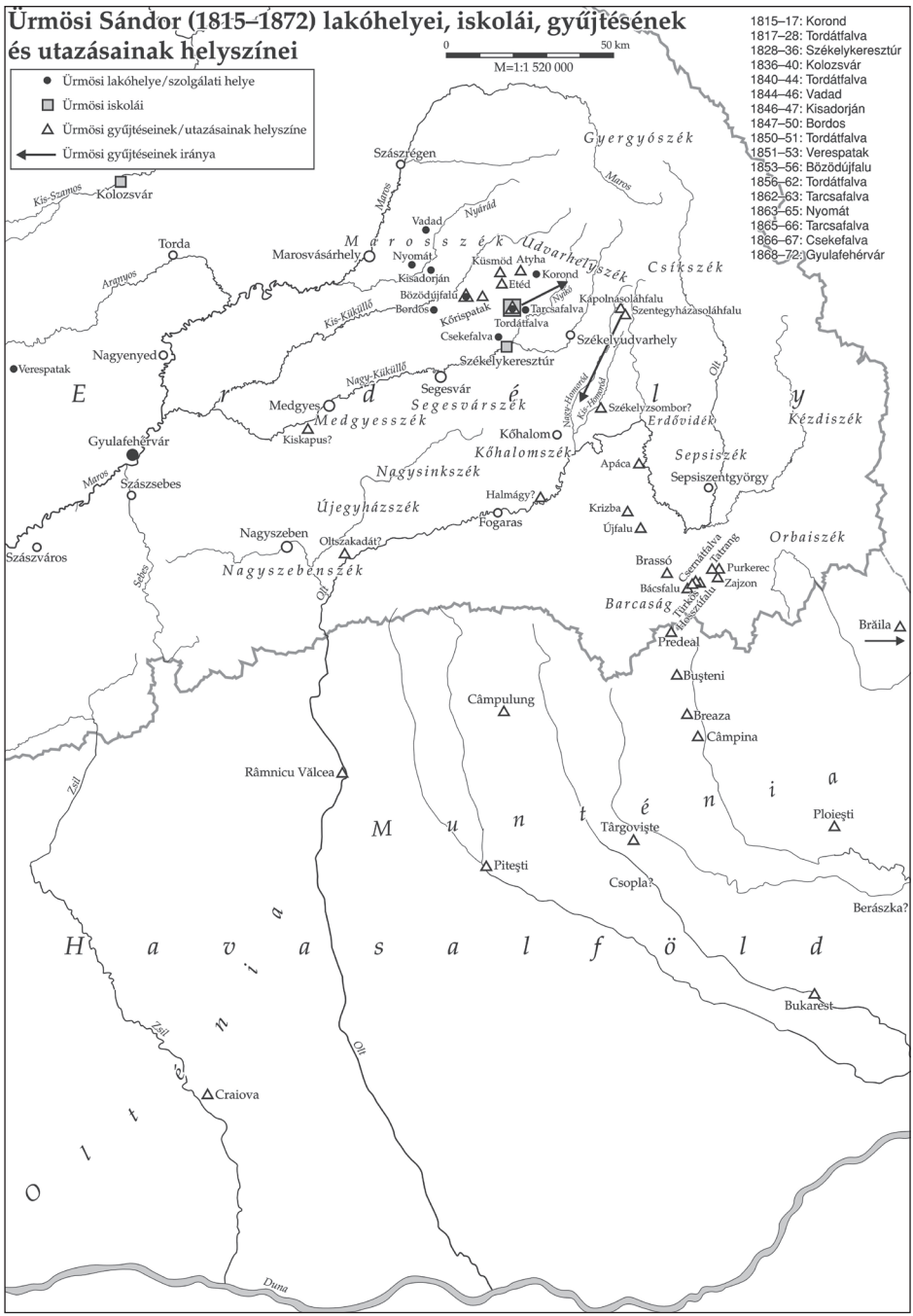
Ürmösi Sándor (1815–1872) lakóhelyei, iskolái, gyűjtésének és utazásainak helyszínei
Ürmösi lakóhelye/szolgálati helye
Ürmösi iskolái
Ürmösi gyűjteseinek/utazásainak helyszíne
Ürmösi gyűjteseinek iránya
0
50 km
M=1:1 520 000
1815–17: Korond
1817–28: Tordátfalva
1828–36: Székelykeresztúr
1836–40: Kolozsvár
1840–44: Tordátfalva
1844–46: Vadad
1846–47: Kisadorján
1847–50: Bordos
1850–51: Tordátfalva
1851–53: Verespatak
1853–56: Bözödújfalu
1856–62: Tordátfalva
1862–63: Tarcsafalva
1863–65: Nyomát
1865–66: Tarcsafalva
1866–67: Csekefalva
1868–72: Gyulafehérvár
Gyergyószék
Csíkszék
Udvarhelyszék
Marosszék
Erdély
Kézdiszék
Orbaiszék
Sepsiszék
Erdővidék
Kőhalomszék
Segesvárszék
Medgyesszék
Nagysinkszék
Újegyházszék
Nagyszebenszék
Barcaság
Havasalföld
Moldva
Havasalföld
Kolozsvár
Szászrégen
Marosvásárhely
Torda
Nagyenyed
Verespatak
Gyulafehérvár
Szászsebes
Szászváros
Nagyszeben
Medgyes
Segesvár
Kiskapus?
Oltszakadát?
Fogaras
Halmágy?
Kőhalom
Székelyudvarhely
Székelykeresztúr
Csekefalva
Tordátfalva
Tarcsafalva
Bordos
Bözödújfalu
Kisadorján
Nyomát
Vadad
Küsmöd
Atyha
Korond
Eted
Kápolnásoláhfalu
Szentegyházasoláhfalu
Székelyzsombor?
Apáca
Sepsiszentgyörgy
Krizba
Újfalu
Brassó
Purkerec
Zajzon
Bácsfalu
Predeal
Bușteni
Câmpulung
Breaza
Câmpina
Râmnicu Vâlcea
Târgoviște
Ploiești
Pitești
Csopla?
Berászka?
Bukarest
Craiova
Brăila
Duna
Maros
Nyárád
Aranyos
Kis-Szamos
Kis-Küküllő
Nagy-Küküllő
Kőrispatak
Nyikó
Nagy-Homoród
Kis-Homoród
Olt
Cserna
Tatrang
Fekete Ürmös
Fekete Ürmös
Zsil
Zsil
Olt

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy Ürmösi miként kívánta bemutatni a Munténiában élő románokat, magyarokat és cigányokat, milyen kulturális jelenségek iránt mutatott érdeklődést, és milyen folklórtudás lenyomatát őrzi a kézirata.

Ürmösi munkájában a románok kapcsán többnyire azok kulturálatlanságát („annyi sok mivelt nemzetek példájára is nem tuda, nem akara, vagy tán nem is teheté levetkezni vadkedélyiből”[164]), koszosságát („doncs házban meg doncsabb emberek”[165]), lustaságát („oláh nemzedék naplopói”[166]), iszákosságát, vadságát („vadkedéllyű olah nép”, „vad nemzet”, „oláh vadnép”[167]) és okkult szokásaikat (egy helyütt[168] kaluger papok betegségelhárító szertartását említi) emelte ki, illetve a magyarokhoz fűződő lenéző, ítélkező viszonyukról beszélt. Különösen hosszan írta le a román városok koszosságát, elhanyagoltságát. Ploieşti-et úgy festi le, mint amiben őt a „dontság szaga szinte fulasztásig foljtogatott, melly a’ mellemen kőnehezileg nyomatám [...] keveset mondtam még mostis Plojest városa undor belszennyétől, de a’ magyar szótárban nem lelvén fel azon szavakat, mellyek által a’ szemérmet megkimélhessem, és így az olvasó csömörlését távolithassam, több jellemétől megkiméllem a’ város lakóit, meghagyom várossukotis nemzeti régies fénnyében.”[169] Bukarestről még Ploieşti-nél is elkedvetlenítőbb képet rajzol:[170] „Plojest csak leány várossa az izlés csomorének, igy Bukurest anya várossa a mi egyszer kedvtemető és Finumság gyilkolója.”[171]

A románok – Ürmösi leírása szerint – a magyarokat, különösen a protestánsokat, pogányoknak tartották,[172] amit súlyosbított, ha – úgy tűnt – tulajdonképpen pap nélkül tengődnek. Szemléletes (bár nem tudjuk, mennyire valóságos, vagy milyen mértékben Ürmösi által konstruált) leírásban egy ploieşti-i román adóvető azért hívta össze a magyarokat (különösképp éppen akkor, amikor Ürmösi Sándor a városba érkezett), hogy adják át a református egyház templomhelyét a katolikusoknak, akik építenének számukra templomot, és küldenének nekik (román) papot is. Az adóvető beszédében a következőképpen érvelt: „ausz maj unguru? haljátok e’ magyarok? néktek még soha tőrvényes papotok nem vólt, hanem ugy éltetek ebben az országban mint valamelly vadállatok – ugy temetkeztetek mint meg annyi kutyák, azért mind pokolba mentek, kik megholtak közűletek, nem lévén a ki az ő bűneikért immádkozzon? – gyermekeitek keresztelteten haltak meg, kik most mind pokolban vannak – eddig tehát mind csak az ördögöknek éltetek, és csak nevetség tárgyai voltatok a’ tőbbi idegen és a’ honi nemes oláh

[164] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 5. [KvAKt.]
[165] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 19. [KvAKt.]
[166] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 52. [KvAKt.]
[167] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 33, 70, 121. [KvAKt.]
[168] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 33, 36. [KvAKt.]
[169] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 39–40. [KvAKt.]
[170] Ezzel az élményével a korban nem volt egyedül. Hencz Hilda idézi az 1830-as években Bukarestbe látogató Barabás Miklós festőt, aki maga is szörnyülködve írt a város és az emberek koszosságáról. Ld. (a forrás megjelölése nélkül) Hencz H. 2016. 38–39.
[171] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 39–40. [KvAKt.]
[172] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 50. [KvAKt.]

nemzet előtt."[173] Ürmösi elmondása szerint a ploieşti-i reformátusok – Sükei Imre bukaresti református lelkészben nem bízhatván – elfogadták a felajánlott lehetőséget. Más helyütt Ürmösi ezt „az oláh vadnéptől való kicsufoltatás"-t a magyarok elrománosodása egyik fő okaként regisztrálta.[174] Egy villanásra ennek a képnek a másik oldala is megjelenik a szövegben az egyik beszélgetőtársa által (akit a szakirodalom[175] August Treboniu Laurianként azonosított), amikor a férfi így írja le a magyarok románokról alkotott képét: „Nemzetünköt vad kedélységgel vadolják a Magyarok, és nevetnek – – – itt megrázva fejit szüntette beszédét, igazán ugyvan, szavait folytatván, az olahok mind vadak de tsak a magyarok között, mert vadként üldöztetnek."[176] A cigányok a románokhoz hasonló módon, csak náluknál még negatívabb színben tűnnek fel Ürmösi írásában. Velük szemlélteti a koszosság mértékét (vagy éppen mértéktelenségét), miközben disznókhoz hasonlítja őket.[177] Sajnálatot (és így valamiféle pozitív érzést) csupán akkor tanúsít irántuk, amikor a bukaresti cigány rabszolgaárverést írja le.[178]

Az Ürmösi által megkonstruált Munténia-kép szerint a terület tele van magyarokkal,[179] mindenhol magyar beszédet hallani. Az itt élő magyarok, bár sokszor balsors által megvert személyek, de egytől egyig pozitív figurák. Ha végigtekintünk a könyvben leírt találkozásokon, akkor az látható, hogy a 27 általa említett találkozásból 22-ben magyar (vagy magyarnak vélt) személyekkel, míg 7 esetben románokkal találkozott (két esetben az illetőket mindkét helyre be lehet sorolni). Mindazokról, akik románként bukkannak fel ebben a könyvben, minden esetben kiderül, hogy vagy tulajdonképpen magyarok, vagy Ürmösi érzi úgy, hogy eltitkolt magyar eredetet kell sejtenie a háttérben, vagy az illetőnek vannak magyar kötődései, vagy valamilyen módon reflektálnak a magyar kultúra valamely elemére (pl. Kőrösi Csoma Sándor hagyatékának visszaszerezhetőségéről beszélgetnek, de még az őt megdobáló román gyerekek is Hunyadi Jánost emlegetik). Mindezzel azt az érzést kelti az olvasóban, hogy itt a magyarok jelenléte megkerülhetetlen.

A történetek megkonstruáltsága/utólagos szelekciója ebben az esetben is felvetődik. Jó példa a megkonstruáltságra az az eset, mely sokkal inkább tűnik egy szépen komponált élőképnek (magyar ruhában az ablakban varrogató ifjú nővel, aki magyarul beszél), mint valós esemény leírásának. „Kis Kimpina nevezetű hét nyoltz kis lakokból álló falvaba értem, itt nem vala szándékom üdőzni, ha egy kis lak ablakán kijövő magyar ajku szozat ne tartoztassa fel lépteim; – itt magyar szallo van, gondolám magamban vagy ép magyar lakos – Ezen elő érzetem bémennem kivaná – nem is csalatkoztam mert ben egy

[173] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 42–43. [KvAKt.].
[174] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 121. [KvAKt.]
[175] Vö. Hencz H. 2016. 36; Mitu, S. 2017. 315.
[176] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 77. [KvAKt.]
[177] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 39, 50. [KvAKt.]
[178] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 81–82. [KvAKt.]
[179] Míg Ürmösi 12 ezer főre tette a Munténiába bujdosott magyarok számát, addig az ott szolgáló és Ürmösi számadatait cáfoló Sükei Imre szerint a területen csupán háromezren élnek. Ld. Sükei I. 1844b.

ifju nő magyar öltönyben varogató valamely tarka szövetet ablaka körében ülve – legot anya nyelvemen köszöntem – 's ő hason nyelven visszonyolá mely bennem édes érzetet költe fel."[180] Ürmösi ezt a világot úgy mutatja be, mint ahol könnyűszerrel el lehet boldogulni magyar nyelven is, ő maga is bátran tért be egy-egy kósza gyanú hatására udvarokra, és szólított meg magyarul embereket. Valamelyest bizonyosan tudott románul is, de a szöveg alapján úgy tűnik, arra, hogy hosszabb beszélgetést folytasson románul, nem volt szüksége.

Utazása során határozott érdeklődést mutatott az iskolák és könyvtárak iránt, ezeket úgy tűnik, igyekezett számba venni, és hatásosságukat felmérni.

A kötet négy folklórműfaj, a monda, a mese, a szólás és a táncszó ismeretét dokumentálja. A mondát „szájmonda"-ként,[181] a mesét „rege"-ként, „néprege"-ként, „paraszt ajkú rege"-ként és „anekdota"-ként,[182] a szólást „monda"-ként vagy „nép monda"-ként,[183] a táncszót pedig „táncmonda"-ként[184] nevezte meg. Hat, ekkor gyűjtött, a kötetben is publikált oláhországi táncverse Toldy Ferenc közvetítésével Erdélyi Jánoshoz is eljutott, aki azokat közölte a *Népdalok és mondák* első kötetében.[185] Toldy Ferenc küldeménye elveszett,[186] s egyelőre arról sem tudunk, hogy Toldy valakitől megkapta Ürmösi Sándor szövegeit, vagy az 1844-ben megjelent kötetből kimásolva küldte el azokat Erdélyinek.

Ürmösi etnográfiai érdeklődése egyértelműen kiterjedt a történetiségre is: nem csupán az érdekelte, hogy a jelenleg Munténiában élő magyarok honnan, milyen nyelvi környezetből, miért vándoroltak ki, és miként olvadtak be a románság közé, de a román gyerekek által kiabált, csúfolódó Jankuj vankuj[187] esetében is a szólás eredetére, azaz arra volt kíváncsi, hogy a kollektív emlékezet miként, milyen történelmi esemény hatására tarthatta meg Hunyadi János személyét. Számunkra azonban talán ennél is jelentősebb Ürmösinek az a feltevése és módszere, hogy az egyes személyek származási helyét (és így a migráns közösségek főbb kibocsátó helyeit) a viseletből, ennek hiánya esetén pedig a nyelvjárásból igyekezett kikövetkeztetni.

Ha a kötetre annak 20. századi utóélete felől tekintünk, akkor az látható, hogy összesen három alkalommal jelent meg részlet Ürmösi ezen munkájából, közülük ketten – Paládi-Kovács Attila és Olosz Katalin – az 1844-ben publikált szövegből idéztek.[188] Faragó József volt az, aki 1944-ben felhívta a figyelmet a kézirat meglétére, a kéziratos és a

[180] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 23–24. [KvAKt.]
[181] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 9, 47. [KvAKt.]
[182] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 42, 50, 64, 75, 94, 125–126. [KvAKt.]
[183] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 61, 67, 85. [KvAKt.]
[184] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 36. [KvAKt.]
[185] Erdélyi J. 1846. 434. (437. sz. alatt)
[186] Toldy Ferenc küldeménye elveszett, csak a címleírását és számát ismerjük: a 206/78. számú küldemény az *Oláhországi táncversek* (Ürmösy Sándor utazásaiból k. Toldy) címen szerepelt. Vö. Csörsz R. I. 2010. 322.
[187] Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 84. [KvAKt.]
[188] Paládi-Kovács A. 1985. 458–467, Olosz K. 2007. 58–60.

kiadott mű különbségeire, és megjelentetett egy általa cenzúrázottnak nevezett részt Ürmösi Sándor e kéziratából.[189] Akkor a következőképpen indokolta szövegközlését: „Ha a Lyceum-Könyvtárban végiglapozzuk művének százesztendős kéziratát, sok olyan részt találunk benne, amely a cenzor fekete tintája miatt nem láthatott nyomdafestéket. Kijelentései akkor államérdeket sértettek s felekezeti és egyéni viszályt szítottak volna: ma már e szempontjuk elavult s kíváncsi szeretettel és érdeklődéssel keresgéljük Bukarestben a »legnagyobb székely város«-ban Ürmösyvel együtt multszázadi magyar testvéreinket."[190] Ha ezeket a mondatokat összevetjük a publikált részekkel, akkor számos tényt konstatálhatunk. Faragó József öt szövegrészletet választott ki közlésre, azonban semmilyen módon nem jelezte, hogy ezek az eredeti kéziratban nem egymást követő szakaszok. A kéziratban az általa közölt öt rész így követi egymást:

I. [Megérkezés Bukarestbe][191] 49–51. oldal
II. [A katolikusokról] 56–59. oldal (miközben az 1. és a 2. mondat között szintén egy oldal közlése hiányzik)
III. [A reformátusokról] 68–69. oldal (miközben egy helyen egy sor, egy másik helyen pedig öt sor közlése marad el)
IV. [Szász atyafiak] ez a rész nem szerepel a kéziratban, csak a könyv 60. oldalán
V. [Hármas innep] 59–62. oldal.

Ez alapján is látható, hogy filológiai szempontból erősen problematikus a szövegközlés, egyrészt azért, mert nem teszi egyértelművé, hogy mi alapján rendezte egymás mellé ezeket a szövegrészeket; hogy mi indokolta a szövegek eredeti sorrendjének jelzés nélküli felcserélését; hogy miért nem jelölte, hogy a szövegek alcímeit maga adta, és a kéziratban ilyenek nem találhatóak; hogy miért szúrt be egy olyan szakaszt is a kéziratos anyag közlésébe, amely csupán a kiadott változatba került bele, a kéziratban pedig nyoma sincs.

Ha még tovább tanulmányozzuk a közlést, egyértelművé válik az is, hogy Faragó egy szöveg kivételével valószínűleg nem is a kéziratos kötetből dolgozott, hanem a kiadott változatot stilizálta át. Az egyetlen kivételt pedig az a szöveg jelenti (ez az ő közlésében *A reformátusokról* címet viseli), ami valóban megfelel annak, amit a bevezetőben hangsúlyozott: erre az egyetlen rövid részre igaz, hogy azt valaki (a cenzor?) valóban áthúzta, és ezért az nem jelent meg az 1844-es kötetben. Az összes többi szövegrészlet esetében nem lehet semmilyen kihúzás nyomát találni a szövegeken.

Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de talán egy pillanatra érdemes azt is végiggondolni, hogy 1944-ben milyen 19. század közepi cenzúra-képet kívánt felmutatni Faragó József a korszak *Erdélyi Helikon*t olvasó magyar értelmiségijeinek. Az Ürmösi-szövegrészleteket mint cenzúrázott sorokat a kezébe vevő korabeli olvasónak (feltételezésem szerint) az lehetett a benyomása, hogy a 19. század közepén tilos volt a románokra vonat-

[189] Faragó J. 1944. 46–48.
[190] Faragó J. 1944. 45.
[191] Az itt kapcsos zárójelben közölt címeket Faragó József szerepelteti a forrásközlésben. A kézirat ezeket nem tartalmazza, ezért közlöm én is kapcsos zárójelben.

kozó dehonesztáló megjegyzéseket írásba emelni. Nem volt szabad leírni, hogy egy unitárius lelkész Bukarestet és Ploieşti-et különösen koszos, büdös városoknak látta, ahol a románok pogánynak tartották a protestáns felekezetűeket, és emiatt mind a református magyarok, mind a lutheránus szászok a templom berendezését ehhez igazították; hogy Bukarestben református magyar iskola nem volt, a magyar katolikus iskola sem sok sikerrel működött, és egyedül a szász etnikum volt az, amit Ürmösi példaként említhetett.[192] Összegezve tehát az lehetett az olvasó benyomása – amely feltehetően egybecsengett a saját két világháború közötti tapasztalatával –, hogy az Ürmösi által használt, a románokat nem a legjobb színben feltüntető kifejezésekkel („vad kedélyű nemzet", „vad oláh nép"[193]) és a róluk szóló leírásokkal volt a Faragó által megidézett cenzornak gondja.

Továbblépve Faragó problematikus szöveggondozói gyakorlatán, a szöveg keletkeztörténetét kísérelem meg alaposabban körbejárni, előrebocsátva, hogy sok esetben egyelőre csupán a kérdések megfogalmazásáig sikerült eljutni a források segítségével.

Feltételezésem szerint öt változata létezik vagy létezett ennek a szövegnek. Elsőként hipotetikusan feltételezem (1) az utazás során készített, autográf jegyzeteket, amelyek elvesztek vagy lappanganak. Ezt követően készíthetett Ürmösi Sándor (2) rövid, kompakt városleírásokat, amelyek autográf kéziratként[194] maradtak fenn. Feltételezésem szerint ezeket elküldte Kriza Jánosnak mutatóba. Mivel a második útja 1843. július 24-én ért véget, és ebben a 12 oldalas leírásban olyan városok leírásai is helyet kaptak, amelyeket az első útja során érintett, így ezt csak a hazaérkezést követően állíthatta össze, ezért ennek a kéziratnak a keletkezési idejét leghamarabb 1843 augusztusára tehetjük. Ebből a szövegből úgy tűnik, hogy Ürmösi ekkor még nem tudta, hogy úti élményeit mikor fogja könyvben megírni és megjelentetni.[195] A továbbiakban feltételezem (3) egy teljes, autográf szöveg meglétét is, amelyből a későbbi (5) másolat készülhetett. Rendelkezünk egy (4) töredékes piszkozati példánnyal,[196] amely olyan autográf másolatnak tűnik, amelynek a rendeltetését nem sikerült megállapítani, mivel a szövegtöredék a mondat közepétől szerepel együtt más szövegekkel azonos ívfüzetben, miközben az ívfüzetből biztosan nem hiányoznak lapok. Erről tehát jelenleg csupán annyit tudunk mondani, hogy Ürmösi ismeretlen célból másolta le a saját maga számára. Emellett létezik (5) az a szövegváltozat, amelyet Faragó József is használt és amely feltehetően (6) az 1844-es kötet

[192] Ez a rész az, amely csak a megjelent munkában szerepel, így nem tudjuk, hogy Ürmösi valóban a szászokat állította volna-e például.

[193] Itt az oláh szót Faragó szúrta be, az eredeti kéziratban az nem szerepel.

[194] Ld. ebben a kötetben a X. szám alatt. (Lelőhelye: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 39–44v.)

[195] A leírásokat ezzel a bekezdéssel zárta: „Vannak még töb' appróbb' városocskákban, Falukban, és ország utak mellett lakó magyarok; kikről és sorsokról körülményesen írandok, midön szerencsém léend, hazámnak általánoson felmutatni utazásomnak hasznos tárgyait, és ki tárni azon felfedezésimet, melyek nemzetűnket méltán figyelre gerjeszhetik – és szólgálandok mínd azon tárgyakkal, melyek hazám előtt esmeretlenek lévén, bóldog jövö felé mutatnak, és a' haza óltárának egyik koszoruját kötözendik." Irod. 4-r. 415. 44–44v. [MTA KIK Kt.]

[196] Ld. ebben a kötetben a XI/2. számú szöveget. (Lelőhelye: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 35–38v.)

alapjául szolgált.[197] Ez a kéziratos mű a Római Katolikus Lyceum könyvtárában maradt fenn,[198] ahová feltehetően – mint ekkor minden nyomtatásra szánt munka – a cenzori átvizsgálás miatt került.

Ez az (5) számú kézirat önmagában is sok kérdést vet fel. Alaposabb szemrevételezés után az állapítható meg róla, hogy 14 személy kézírásában készült el.[199] Ezek közül egyedül Ürmösi Sándor kézírását sikerült azonosítani (8. kéz), akinek írása három ízben (a 34–36., a 107–110. és a 114–126. oldalakon) tűnik fel a kéziratban. További három olyan személy (7., 11., 12. kéz) van, akiről feltételezem, hogy kétszer is másolt a szövegbe. Valamennyi személy gyakorlott, kiírt kézírással rendelkezett, írásképük nagy általánosságban hasonlít egymáshoz. Kézenfekvő volna, hogy az egyik személyben Ürmösi Sándor édesapját, Ürmösi Józsefet sejtsük, azonban az ő autográf kézírása[200] kizárja ezt a feltevést. Ez pedig afelé mozdítja el a kötet történetét, hogy kevésbé Ürmösi Sándor saját, mint inkább egy ismeretlen kapcsolati hálójában gondolkodjunk a gyakorlott kézírású személyek egybegyűjtése kapcsán. A másolás módjára adhat valamelyes támpontot a kézirat 64. oldala, ahol az látszik, mintha valaki előre eldöntötte volna, hogy egy bizonyos mennyiségű szövegnek megfelelő számú oldalra el kell férnie, de a másoló csak az oldal (és az ívfüzet) végén vette észre, hogy még túl sok szövege van ahhoz, hogy az addigi betűmérettel folytassa a másolást, ezért az oldal felén egy meglehetősen összesűrített szöveg található.

Tovább bonyolítja a kézirat keletkezéstörténetét, hogy – miként azt Faragó is jelezte – valakik kihúztak részeket a kéziratból. Ha összevetjük ezeket a kihúzásokat, az ugyanitt, ugyanebből a korszakból származó, biztosan cenzori beavatkozás nyomát magukon viselő kötetekkel,[201] akkor egy még nehezebben érthető helyzettel szembesülünk. A cenzori jelenlét legbiztosabb nyoma, hogy a szöveg elejére maga a cenzor rájegyezte működését és datálta, aláírta azt. Munkájához többségében piros ceruzát használt, néha azonban fekete tintával dolgozott. Többnyire nem tette olvashatatlanná a szöveget, néha azonban olyan vastag hegyű töltőtollal húzott át szavakat, hogy azok ma már nehezen olvashatók ki. Ürmösi Sándor munkájának kéziratán két személy húzott ki részeket. Az egyikük szavakat satírozott át, ezzel sokszor olvashatatlanná téve azokat, és mintegy tompítva Ürmösi Sándor gyakran igen éles megfogalmazásait. A kihúzott szavak helyettesíté-

[197] Összegezve tehát: (1) autográf úti jegyzet (létezése hipotetikus), (2) rövid útleírások (hiánytalan kézirat), (3) autográf teljes szöveg (létezése hipotetikus), (4) piszkozati példány (töredékes kézirat), (5) autográf/nem autográf másolat (teljes kézirat), (6) nyomtatott munka 1844-ből.

[198] Jelenleg a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárának római katolikus állományában található, jelzete: Ms. C. 337.

[199] A kézírásokról készített részletes jegyzék a (XII. szám alatti) szövegközlés jegyzetei között található meg. A kézírások elkülönítését igyekeztem ott indokolni, azonban természetesen nem zárható ki, hogy tévedtem, és ennél valamivel kevesebb személy dolgozott a kéziraton.

[200] Ld. Ürmösi József levele Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1842. május 22.

[201] Ld. pl. Ms. C. 25–26/I. Beszélytár, 1842; Ms. C. 27–28/I. Világtörténetek II. osztály, 1842; Ms. C. 62. Eugen Sue: Matild, 1843; Ms. C. 308–309/I–II. Remény, 1841; Ms. C. 347. Erdélyi Magyar Nemzeti Színházi Zsebkönyv, 1842. [KvAKt.]

sére a szöveg mellett több esetben javaslatot is tett. A másik kéz egész oldalakat húzott át, sötétebb tónusú, de szintén fekete tintával. Ebben az esetben legfeljebb egy-egy betű vált olvashatatlanná. Az első kéz, aki alaposabban satírozott és javasolt, néhol úgy tűnik, mintha kommunikálni is kívánt volna a szerzővel (vagy valaki mással).[202] Mivel az erdélyi 1840-es évekbeli könyvcenzúra működését még senki sem vizsgálta, ezért ezt a kérdést egyelőre kénytelenek vagyunk nyitva hagyni.[203]

Ha a megjelent szöveget összevetjük a kihúzott részek nélküli kéziratos szöveggel, akkor azt látjuk, hogy azok sem maradéktalanul azonosak. Az áthúzott részek többnyire nem kerültek bele a nyomtatott műbe, de vannak olyan szakaszok, amelyek az áthúzás ellenére benne vannak a kötetben. Emellett találhatók olyan bekezdések is a könyvben, amelyeknek a kéziratban nyoma sincs. Emellett a teljes szövegre érvényes, hogy valaki a kézirat helyesírását megváltoztatta, szavakat, sőt néhol hosszabb szakaszokat toldott be, változtatott meg, és a teljes szöveget igyekezett stilizálni valamelyest.

Ha a kézirat számozását is megfigyeljük, akkor az látszik, hogy azon kétféle korabeli számozás[204] figyelhető meg. Az elsőt feltehetően a szöveg egyik lejegyzője készítette, ez azonban néhol hiányos. A második személy számozása sietősebb, ő megkísérelte felülírni az eredeti számozást. Az eredeti, a kézírással azonos időben létrejött oldalszámozás arra mutat, hogy a kézirat bizonyos részei később kerülhettek be az összefűzött kötetbe. Ez a számozás elindul az kézirat elején, a 16. oldalig szépen formált számokat rajzol. A 17. oldaltól sietősebb, csúnyább, majd a 25. oldalon abbamarad. A következő ívfüzet, amely Nagy-Kimpina városáról szól (a ceruzás számozás szerint: 27–38.) nincs beszámozva sem az első, sem a második kéz által. Az ezt követő ívfüzet (Ploieşti városa, könyvtári számozás szerint: 39–48.) a 19–28. oldalig tart, miközben az utolsó három levele csonka, a hiányzó oldalakat késsel kimetszették. A 29–104. oldalig a számozás folyamatos (egy helyen véti csupán el a számozást végző személy). Ez a számozásban tapasztalható következetlenség is azt az elképzelést erősítheti, hogy a másolandó szöveget a másolást vállaló személyeknek kioszthatták, de azok tökéletes egységesítése nem volt sikeres.

Ha mindezeket egymás mellé helyezzük, akkor az látható, hogy Ürmösin kívül nagyjából 13 személy dolgozott a kézirat elkészítésén, további két ember húzott ki belőle részeket, majd valaki (talán a nyomdász) újabb, ezúttal már kisebb változtatásokat végzett a szövegen.[205]

---

[202] Talán ezzel magyarázható, hogy amikor kihúzta a következő szavakat: „Sükei urban csalatott", a szöveg mellé azt a kérdést írta: „baj van?". Vö. Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 67. [KvAKt.]

[203] Az mindenképpen elgondolkoztató, hogy a *Remény* harmadik kötetének cenzúrapéldánya kapcsán Faragó József említi és idézi a cenzor bejegyzését és kézjelét is, amely ebből a kéziratból biztosan hiányzik. Vö. Faragó J. 1945. 39.

[204] A harmadik számozás egy 20. századi, halvány grafitceruzás, amelyet feltehetően már a könyvtárban készítettek, eszerint a kézirat 126 oldalt számlál. Magam a hivatkozásokban ezt követem.

[205] Ez utóbbi esetben feltehetjük azt is (amit az eddig kikövetkeztetett cenzúrafolyamat alapján), hogy az egyik kihúzást végző személy a betoldandó részekről kiegészítő jegyzeteket is készített, és a kéziratot ezekkel együtt küldték el a nyomdába, ahonnan a jegyzetek már nem tértek vissza.

Ha időben megkíséreljük elhelyezni ezt a hat szövegváltozatot, annyi bizonyos, hogy (a hipotetikus első helyszíni lejegyzést nem számítva) mindegyik 1843. július 24. (Ürmösi hazatérése) után, de 1844. február 23. előtt keletkezett. Utóbbi dátum az első, az *Erdélyi Híradó*ban megjelent, a kötetről szóló hirdetés időpontját jelenti – ekkorra tehát már biztosan kijött a nyomdából a kötet. Mindezekből következik, hogy ha a (2) szám alatt említett rövid városleírásoknál feltesszük, hogy Ürmösi azt azonnal, a hazaérkezése után, még 1843 augusztusában elkészítette, akkor a (3), (4) és (5) számú szövegeknek – a legtágabb időintervallumban gondolkodva is – 1843 szeptembere és decembere között el kellett készülniük, mivel a nyomdai munkálatokra ennyi emberrel számolva legalább másfél hónapot (úgy vélem) számítani kellett.[206] Az tehát már ezek alapján is látható, hogy különösen rövid idő, legfeljebb fél év leforgása alatt lett a tervből kézzel fogható valóság.

Azonban hogy jöhetett létre mindez? Vajon kikkel és miért másoltathatta le szövegét Ürmösi Sándor? Miként volt lehetséges az, hogy Tordátfalván, az apja mellett kinevezés (tehát feltehetően jövedelem) nélkül segédlelkészi feladatokat ellátó Ürmösi ennyi gyakorlott kézírású személyt talált? Vajon biztosan ott történt-e a másolás, vagy esetleg valahol máshol? Elképzelhető-e, hogy Ürmösi Sándor mindezt egyedül vitte véghez, vagy volt valaki, aki mozgatta a háttérből a szálakat? Esetleg ő szervezte volna a másolókat is? Vagy miként volt lehetséges ilyen rövid idő alatt megírni és könyvként megjelentetni ezt a művet?

Valamivel közelebb jutunk a válaszhoz, ha megvizsgáljuk, hogy a kéziratos szövegből kihúzott részek mit tartalmaznak. A tizenhárom áthúzott részből tizenegyben található a bukaresti református lelkészre, Sükei Imrére (Szőkefalva, 1793 – Bukarest, 1848) vonatkozó dehonesztáló megjegyzés, illetve hosszas, őt becsmérlő leírás. Emellett két rövidebb, Sükeit rossz színben feltüntető szövegrész a kéziratban nem lett áthúzva, és így megjelent a nyomtatott kötetben is.[207] Sükei Imréről tudható, hogy 1815-ben ő alapította meg a bukaresti magyar református egyházat; erdélyi, magyarországi, törökországi, és nyugat-európai gyűjtéseivel elérte, hogy végül református magyar templom, iskola, pap- és kántori lak épült Bukarestben. Ürmösi Sándor munkájában azonban egyértelműen démonikus figuraként jelent meg, aki önző számításból hagyja elveszni a Munténiában letelepedni kényszerült magyarokat. Több történetben számolt be Ürmösi (pontosabban az Ürmösi által megszólaltatott nép) Sükei hallatlan pénzéhségéről (több esetben

[206] Összehasonlításképpen: a *Remény* I. kötetének végén két embertől három rájegyzés szerepel, 1840. november 3., 7. és 9-i dátummal, míg maga a mű csak 1841-es dátummal jelent meg. (Először november 3-án Kovács Miklós püspök küldte el Méhes Sámuel részére a szöveget revízióra és vélemény megfogalmazására. Rá négy nappal Méhes Sámuel jelezte, hogy engedélyezi a nyomtatást, amire a püspök november 9-én azt jegyezte fel, hogy küldi a nyomdának a kéziratot Méhes Sámuel megjegyzéseivel együtt.) Ld. Ms. C. 308–309/ I. Remény I. 135. [KvAKt.]

[207] Ld. Ms.C. 337. Az Elbujdosott Magyarok… 20–22, 79. [KvAKt.] A recenzens is azonnal reflektált erre a részletre: „Mint szerző után kivehetjük, ugy látszik, hogy ott a reformatusoknál a pap Sükei úr némi hyerarchiai szellemben uralkodik. A 15–16. lapokon előszámlált tény nem reformatus paphoz illik." Ld. [N. N.] 1844. 766.

haldoklókat foszt ki, vagy nem hajlandó addig eltemetni a halottat, amíg nem fizetnek érte), úgy mutatta őt be Ürmösi, mint aki nem gondoskodik a rábízott hívekről, nem épít templomot, iskolát, és csak azokat az egyházközségeket látogatja, ahonnan kellően sok pénzt remélhet. Beszélt „Sükei Ur allatiságá"-ról, „Álpapságáról", aki „elnemzetíti hallgatóit", ő az az „utálatos nemember" Ürmösi leírása szerint, aki „ellene a Szépnek és a Jónak", s mint ilyen „nemis találtatik egy magyaris, ki őt szeretettel emlegetné."[208] Egy alkalommal – úgy, hogy maga Ürmösi is kifejezte, hogy mindezt mesének tartja[209] – hosszan sorolta Sükei „régi gazságait" (mint hogy óralopásért csapták ki a Kolozsvári Unitárius Kollégiumból, hogy ekkor Bukarestbe ment, ahol óraművesnek adta ki magát, majd kefekötő, végül lelkész lett,[210] s hogy pénzgyűjtő utakra csupán azért indult, hogy saját vagyonát növelje, akár azon az áron, hogy közben nem csak saját hallgatóit, de a lutheránus híveket is megkárosítsa). Mindezen leírások egyértelműen a falusi lelkészek elleni, sokszor minden alapot nélkülöző panaszos levelek hangulatát idézik. Hogy ennek a megállapításnak lehet valós alapja, jelzi, hogy a pénzgyűjtő úton távollévő Sükei Imre ellen több alkalommal (1824, 1830, 1833, 1835, 1837[211]) valóban vádlevelet fogalmaztak bukaresti hívei.[212] Az ebben megfogalmazott vádak összecsengenek az Ürmösi által leírtakkal. Ezek alapján feltételezhetnénk, hogy Ürmösi Sándor oláhországi utazása idején a háttérben egy olyan belső harc zajlott, amelyben Ürmösi elkötelezte magát az egyik oldalon. Azonban az egyetlen ember, akire gyanakodhatnánk, hogy őt a háttérből irányította, az Ürmösit Bukarestben vendégül látó és a kiadást támogató, a könyv mottóját is adó Vásárhelyi Mózes Károly bukaresti orvos.[213] Azonban a fennmaradt dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy ő – legalábbis az utolsó, 1837-es bevádolásig – pozitívan ítélte meg Sükei Imre bukaresti munkáját. 1834-ben ő is aláírta azt a Bodola Jánoshoz küldött levelet, amelyben nemcsak kiálltak Sükei mellett, de egyértelműsítették, hogy nem kívánnak tőle megválni.[214] 1835-ben a *Hazai s Külföldi Tudósítások* hasábjain hitet

---

[208] Az idézetek sorrendjében: Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 73, 79, 55, 115, 94, 112. [KvAKt.]

[209] Ürmösi így kezdi el ezt a történetet: „Sükei Ur a Kolósvári Unitarium Collegiumbol egy kis ora lopássért kicsapattatván a nép rege szerént az egész hazájából ki bujdosott Hegyeken, vőlgyeken, hetedhét országon míg azon is tul, míg végre meg állapodván Bukarestbe magának kenyeret keresendő." Ms. C. 337. Az Elbujdosott Magyarok... 64. [KvAKt.]

[210] Demény Lajos pontosan feltárja, hogy mindezeknek milyen kevés valóságalapja volt. Forrásokkal bizonyítja, hogy Sükei Sütő néven a Kolozsvári Unitárius Kollégium diákja volt, ahonnan fegyelmi vétség miatt csapták ki, részletesen beszámol a bukaresti tevékenységéről és pénzgyűjtő útjairól is. Tőle tudható az is, hogy menynyire légből kapott az a vád, hogy Sükei magánvagyont gyűjtött volna. Vö. Demény L. 1998, 2006.

[211] Ezekről részletesen ld. Demény Lajos forrásfeltáró tanulmányának vonatkozó részeit: Demény L. 2006. 137–142, 150–164; Demény L. 1998.

[212] A Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár I. 1.a. 14. kötet 400. oldal. Idézi: Demény L. 1998. 521. 15. lábjegyzet

[213] Vásárhelyi Mózes Károly Makfalván született, édesapja a helyi református lelkész volt. Ő a marosvásárhelyi református kollégium elvégzése után külföldi tanulmányokat folytatott, majd a pesti gyalogezred ezredorvosa lett. 1832-ben hívták Romániába, ahol a bukaresti katonai kórház főorvosa lett. Vö. Fodor I. 1939. 63.

[214] A levelet idézi Demény L. 2006. 156.

tett Sükei Imre „hivatali és erkölcsi szeplőtlensége" mellett.[215] Lehetséges azonban, hogy az 1830-as években még Sükei mellett álló Mózes Károly 1843-ra elfordult tőle – miként például a bukaresti segédlelkész Honfi Lajossal is történt, aki az 1834-es Sükeit támogató levelet még aláírta, de az 1837-es vádlevél elkészítőjeként már őt azonosítja Demény Lajos.[216]

Ennek kapcsán fontos volna annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy ki ismerhette Erdélyben annyira a munténiai magyarokat, hogy ott személyeket tudott ajánlani Ürmösinek. S vajon nem lehetséges-e, hogy ez az ember várta el Ürmösitől a könyv megírását?

Nem tudunk azonban a fentieknél pontosabb választ adni sem arra, hogy a kötet hátterében kinek a munkáját kell sejtenünk, sem arra, hogy kik lehettek azok a személyek, akik a Sükei Imrére vonatkozó negatív szövegrészek többségét nem hagyták megjelenni a nyomtatott munkában. Talán valamivel közelebb lehetne kerülni mindehhez, ha ismernénk a korabeli könyvkiadási gyakorlat pontos működését, a cenzor személyének és mozgásterének összefüggéseit, a nyomdában dolgozó személyek kötetekbe való beavatkozásának lehetőségét, illetve, ha Bukarestben fennmaradt volna olyan forrás, amely valamelyest rávilágít Ürmösi és a munténiai magyarok esetleges kapcsolatára. Mindaddig azonban csupán annyit mondhatunk, hogy ez a mű sokkal több fontos és valószínűleg mélyebbre vezető kérdést vet fel, mint azt elsőre sejteni lehetett, de a jelenleginél pontosabb megválaszolásukra egyelőre – források és alapkutatások híján – nem tudok vállalkozni.

Nem tudjuk azt sem, hogy hitte-e Ürmösi Sándor, amit leírt, úgy érezte-e, hogy megfelelőképpen tájékozódott, mielőtt valakivel szemben használni kezdte a tollát, vagy csupán véletlenül sodródott bele az eseményekbe, netán pontosan tudatában volt annak, hogy megbízást teljesít. Akárhogy is volt, semmiképp sem tünteti fel a legjobb színben őt az, hogy megkérdőjelezhetetlen valóságként igyekezett tálalni valamenynyi, a korban közszájon forgó Sükeiről szóló pletykát, mendemondát és rágalmat. Különösen akkor nem, ha megnézzük Sükei Imre az *Erdélyi Híradó*ban és a *Társalkodó*ban megjelent rövid reflexióját Ürmösi kötetére.[217] Ebben amellett, hogy visszautasítja a vádakat, és pontosítja Ürmösi szám- és egyéb adatait, így fejezi be közleményét: „Sajnálni lehet, hogy sorsa az illyeténekről író tapasztalatlan vándornak (kit alólirt nyomasztó szükségeiben 70 – azaz hetven oláh pisterekkel segélett) illy álutakon keresni boldo-

[215] Vásárhelyi Mózes K. – Bereczk K. 1835. 379.

[216] Demény 2006. 161–162. Az eredeti levélen Honfi aláírása nem szerepel. Ld. A bukaresti hívek levele Báthory Gábor püspökhöz. Bukarest, 1837. márc. 10. A/1.b Püspöki levéltár 1790–1849 E 78. (Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára [a továbbiakban: RLt.]) (Az irat azonosításában és kutatásában nyújtott segítségét itt köszönöm meg Lakatos Juditnak, a Ráday Levéltár munkatársának.)

[217] Sükei ebben a közleményében azt ígéri, hogy Ürmösi „hamis vádakkal s nem igaz közlésekkel teljes könyve rövid időn meg fog czáfoltatni, s egyszersmind ellene elégtétel keríttetni". Ld. Sükei I. 1844a, 1844b. (Az *Erdélyi Hiradó*ban 1844. november 29-ig hiába kerestem a részletesebb cáfolatot.)

gulását."[218] Az mindenképpen feltűnő, hogy Ürmösi a Sükei Imrével való találkozásról hallgat az útleírásában. George Bariț erdélyi hírlapíró, Kriza torockói iskolatársa is felfigyelt a kötetről megjelent recenzióra és Sükei válaszára. Rövid írása az 1844-es *Gazeta de Transilvania*ban jelent meg, és ebben Sükei mellett foglalt állást azt állítva, hogy Ürmösi könyvét „a benne foglalt vaskos valótlanságokat látva, bárminemű kritikára méltatlannak tartottuk."[219]

Ez az „álutakon boldogulását kereső" Ürmösi-kép pedig mintegy előrevetíti a későbbi, híveivel folyton konfliktusba keveredő, a valóságot szelektív módon észlelő lelkész alakját is.

II. Ürmösi Sándor kanyargós lelkészi pályafutása (1844–1867)

A következőkben Ürmösi Sándor életpályájának azt a szakaszát szeretném bemutatni, amikor az unitárius egyház belső embereként teljesített szolgálatot, elsősorban az ún. UP Iratokra[220] támaszkodva, kiegészítő forrásul a különböző egyházközségi iratanyagokat, presbiteri, számadásos és iskolalátogatási jegyzőkönyveket használva fel.

Valamennyi olyan egyházközség esetén, ahová Ürmösi Sándort kinevezték, a következő kérdésköröket próbálom röviden megvilágítani: 1. Milyennek (mennyire jónak, gazdagnak vagy problémásnak) számított az illető egyházközség a korszakban? Mit mondanak a kortársak és mit a számadatok? Mit jelenthetett oda kerülni? Mennyire volt nagy a fluktuáció? Mennyire volt gyakori a lelkészek/tanítók bevádolása? 2. Amennyiben volt konfliktusa Ürmösinek a közösséggel, akkor az események a falu, Ürmösi, az espereres vagy a püspök (mint objektívnek tekinthető nézőpont) általi leírása. 3. A konfliktus következménye. 4. A konfliktus megoldása. 5. Amennyiben a lelkész és a közösség kapcsolata nem jutott olyan szélsőséges állapotig, hogy az panaszos levélben vagy nyomozási jegyzőkönyvben maradt volna az utókorra, a kiegészítő források alapján a közöttük lévő viszony nyomait próbálom meg feltárni.

---

[218] Sükei I. 1844a.

[219] Bariț, G. 1844. (Itt köszönöm meg Tekei Erikának és Forró-Bathó Évának, hogy lefordították számomra George Bariț cirill betűs román cikkét.)

[220] UP Iratoknak nevezik a mindenkori unitárius püspök után maradt, nagyrészt hivatalos levelezést tartalmazó irategyüttest. Az ebben található levelek elsősorban az unitárius tanítók, lelkészek vagy az egyházközség panaszait, kéréseit, illetve az espereseknek a püspökhöz küldött, az egyházkörükben tapasztalt problémás esetek hátterét tárgyaló, egy-egy személy jellemét, felkészültségét, papságra való alkalmasságát véleményező beszámolóit tartalmazzák. Az UP Iratok évrendezett állapotban találhatóak a MUEKvGyLt-ben.

1. Vadad (1844. június – 1846. április k.)

Négy év kinevezés nélküli tordátfalvi káplánság után 1844 májusában merült fel először Ürmösi Sándor neve úgy, mint akit Székely Sándor püspök lelkésznek nevezne ki Szőkefalvára.[221] Végül azonban mégsem ide, hanem Vadadra rendelte 1844 júniusában félpapnak és egész mesternek[222] az akkor már a 30. életévébe lépett Ürmösi Sándort.[223]

Vadad a Marosi egyházkör egyik legkisebb unitárius települése volt ekkor.[224] A faluban az unitáriusok voltak többségben, 1766-ban 192,[225] 1850-ben 314,[226] 1868-ban 393 unitáriust számoltak össze.[227] Farkas György marosi egyházköri esperes 1843-ban azon öt, a Marosi egyházkörbe tartozó település közé sorolta, amelyek „olyan helyzetben vagynak, hogy egy ebédet sem tudnak adni egy GVisitationak,[228] talán egy két évek alatt vergődnek ki valamit szegénységekből."[229] A vadadi lelkészek nem túl sűrűn, 10–20 évente váltották egymást, az ekkor itt szolgáló Kisgyörgy Ferenc, öreg lelkész 1830-tól 1846-ban bekövetkező haláláig állt az egyházközség élén. Ellene és az akkori tanító, László Antal ellen már 1842 végén panaszlevelet fogalmazott a falu, de ezzel akkor az

---

[221] Ld. Belső rendbeli változatok címmel Székely Sándor jegyzetét feltehetően 1844 májusából, amelyen valamennyi akkori papi változást sorra vette. Ezek többsége végül nem az itt leírt formában valósult meg.

[222] A korabeli, leggyakrabban használt megnevezés az iskolatanítóra a *mester*, *oskolamester*. Az *egész mester* kifejezés ebben az esetben azt jelenti, hogy a teljes mesteri kepét (fizetést) ő kapta, amely mellé, valamilyen módon megosztozva Kisgyörgy Ferenc, vadadi rendes lelkésszel, a lelkészi kepe fele is őt illette, cserébe bizonyos lelkészi feladatokat neki kellett ellátnia. Mivel azonban Ürmösi Sándor ekkor még nem volt felszentelt lelkész, így minden bizonnyal inkább csak a hétköznapi, illetve vasárnapi prédikálást kaphatta feladatul, a keresztelés, esketés, úrvacsoraosztás nem tartozhatott a kötelességei közé. (A pontos felosztást nem ismerjük, de Farkas György esperes leveléből a fent vázolt tűnik a korszakban és az adott helyzetben a leghihetőbbnek. Vö. Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1844. július 17.) Fontos még megjegyezni, hogy általában a lelkész és a tanító fizetése között nagy volt a különbség, legtöbbször a tanító feleannyit kapott mindenből, mint a pap, de sok helyen még annál is kevesebbet. A vadadi mesteri és lelkészi kepe nagyságára nincsenek pontos adataink.

[223] Székely Sándor Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1844. június 6.

[224] A különböző unitárius egyházkörök egymáshoz viszonyított nagyságának megállapításához az 1766-os összeírás megjelent összesítését, illetve az 1868-as, kéziratban lévő név szerinti, unitárius népesség-összeírását használtam. Kiegészítő, illetve az együttélő felekezetek nagyságának megállapításához az 1850-es népszámlálás adatait hívtam segítségül. Vö. Matkó L. 1907, Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása [MUEKvGyLt.], Az 1850. évi... 1994. A vadadi egyházközségi iratok már bekerültek a kolozsvári MUEKvGyLt-ba, jelenleg még rendezetlen állapotban vannak. Az anyakönyvek a Maros megyei Állami Levéltárban (a továbbiakban: MmÁLt.) találhatóak.

[225] Matkó L. 1907. 46.

[226] Az 1850. évi... 1994. 128–129. (55. táblázat) Mellettük 1850-ben 44 református, 23 római katolikus és 5 görögkatolikus él.

[227] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása I. 683–691. [MUEKvGyLt.]

[228] Generális vizitáció: általános vizitáció, amelyet a püspök végzett meghatározott időközönként.

[229] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1843. július 27.

aláírások hamis volta miatt nem foglalkoztak érdemben.[230] 1844-ben a panaszok felújultak,[231] ekkor az a döntés született, hogy az öreg, elgyengült papot, hiába panaszolnak ellene, nem helyezik el (mivel öregen egyetlen egyházközség sem fogadná el), de a fiatal tanító helyett újat neveznek ki, aki segédlelkészként az idős pap munkáját is megkönnyítheti.[232] A bevádolt tanító, László Antal, akinek a helyébe Ürmösi Sándort kinevezték, a következőképpen festi le helyzetét: „engemet vádol [ti. az egyházközség], holott miolta kebelekben szenvedek – mert kitsin béremet tellyességgel nem fizetik, majd éhel halok el – házam a leg veszedelmesebb állású, vizenyős – pappyros és lantorna[233] ablakokkal, fa zárokkal fel keszitve; éjtsakai alvásomba is az esső réám esik – csűr pajtám nem használhato – ország utak között lakván; semmi némű kert joszágom bérül soha nintsen, nyári igyekezeteink veteményeinkbe semmibe mennek – egy kis borjut hova el kössek nintsen – – Földeimet, köteleztetések mellettis nem szántyák, és már három esztendeje, hogy nemis vettethettem bé – így szenvedek – fátlanság, és etlenség között."[234] A továbbiakban azt is elpanaszolja, hogy tűzifáját magának kellett a hátán behordania, az árvíz és esőzések miatt beomlott házát kénytelen volt maga vályogolni, s végül a falu kiállította pásztornak, és egész nap a mezőn kellett őriznie a falu sertéscsordáját. A helyzetet valószínűleg helytállóan írja le a tanító, mivel az egyházközségi iratok között is fennmaradt olyan dokumentum, amely már 1840-ben a „romlo félben lévő" mesteri ház és a „már végképpen elpusztult Tsür" újjáépítését kérvényezi.[235] Azonban ez biztosan nem valósult meg, mert a források szerint 1846-ban az egész mesteri lak és oskolaház „sorvadásban lévén", azok 1852-re végül össze is omlottak.[236]

Ide érkezik meg Ürmösi Sándor, akiről 1846 áprilisáig hallgatnak a források. Ekkor arról értesülünk, hogy 1844 szeptemberében feleségül vette Hegedűs István leányát, Teréziát.[237] Ez a választás már önmagában szerezhetett néhány ellenséget a számára, mivel Hegedűs, aki egyébként marosszéki asszeszorként[238] szerepel a dokumentumokon, számos emberrel volt rossz viszonyban a faluban.[239] Emellett pár hónappal később mind

---

230 Ld. az UP iratok között az 1843. évnél. [MUEKvGyLt.]

231 UP iratok, 1844. év [MUEKvGyLt.]

232 Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1844. február 7.

233 lantorna (a lat. lanterna 'lámpa' átvétele): a szegényebbek ablaküvege. Ez olyan ablaküveget helyettesítő hártya, hólyag lehetett, amelyet az ablakkeretre feszítettek, így átlátni nem lehetett rajta, csak derengő fény jutott be a helyiségbe.

234 László Antal Székely Sándornak. h.n., k.n. (Vadad, 1844. augusztus 18. [érkezett, a továbbiakban: érk.])

235 A vadadi egyházközség Farkas Györgynek. Vadad, 1840. november [MUEKvGyLt. Vadadi szálas iratok]

236 Halmágyi J. 1910. 19. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák IV. 13.]

237 Ld. A vadadi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 154v–155. [MmÁLt.] Hegedűs Teréziát ekkor 17 évesnek, Ürmösi Sándort pedig 28 évesnek írták be.

238 Az asszeszor valamilyen testületnek, tanácsnak, bíróságnak a tagja, ülnök. Azonban a korabeli viszonyok között nem feltétlenül tudott írni-olvasni.

239 A vadadi jegyzőkönyv szerint még 1840-ben valamilyen földbirtok miatt fenyegetőzött a megye perrel. Vö. A Vadadi Unitaria Szent Egyház Számadásos Jegyzö-könyve. 157–158. [MUEKvGyLt.]

a feleségével, mind az apósával elmérgesedett a viszonya, ami váláshoz,[240] és egyúttal a falu elhagyásához vezetett. 1846 első hónapjaiban juthatott el a tarthatatlan viszony híre a püspökséghez is, aminek eredményeképpen április 5-én Farkas György hivatalos vizsgálatot tartott a faluban. Megállapította, hogy „az egész gyülekezet ugy nyilatkozik, két tagon kívül, miszerint mind az öreg Papra, mind a Segédre és Iskola Tanitóra nézve nagy unalomban vannak."[241]

Az idős papra továbbra is a kora miatt panaszolnak, míg „az ifju segédre nézt pedig a sok Belső emberi heljzettel ellenkezőleg folytatni szokott magaviseleteiért – hásártos és sok rendbeli botrányos tetteiért" neheztelnek.[242] Farkas György a püspök felszólítására, miszerint tegyen „tiszta egyenes relatiot; igazaké a meljeket felölle hall", elmondja, hogy bár számos vádat hoztak fel Ürmösi ellen („vádoltatik részegséggel, hásártossággal, halgatoival való goromba bánással, hazugsággal, miszerént égy szavát sem lehet hinni, minden dolgot elferdit, sőt szentek s Krisztus szidalmával is vérengzőséggel sat."[243]), de ezek többségét az apósa terjeszti róla, így nem lehet teljesen hitelt adni azoknak, azonban véleménye szerint a segédpapnak mindenképpen mozdulnia kell az egyházközségből.

Farkas György esperes ekkor még csupán finoman megfogalmazott véleménye szerint, Ürmösi Sándorról – aki ekkor még alig 2 éve végzett egyházi szolgálatot – nem szabad „kimondani még most azt, hogy ő teljességgel a Papi állomásra nem való, jóllehet szinte gyanítani lehet."[244] Ehhez egy más levelében hozzáteszi azt is, hogy Ürmösi mint „ifjú em[ber, más] pályát is választhat magának, s nints is hittel hivataljához olj álla[n] dólag kötve mint egy Pap."[245]

Ürmösi Sándor a püspöknek írott (kissé zavaros) levelében igyekezett magát tisztázni, elsősorban annak tulajdonította a szerinte képtelen vádakat, hogy egy, a falubeliek által nem kedvelt személy leányát vette feleségül „szerencsétlenségére." Hogy menynyire ártatlannak látta magát a helyzetben, jelzi, hogy kérte a püspöktől, hogy nevezzék ki rendes papnak Vadadra, mivel – ahogy írja – csupán egy évig szándékozik ebben az eklézsiában lelkészként szolgálni, azután édesapja mellé, Tordátfalvára fog menni, „ki meg gyengülve a fiától várja erősítését."[246] Ártatlanságának biztos tudatában készen nyilvánítja magát bármilyen vádakra megfelelni, egyúttal (a talán túlzottan mereven értelmezett) papi hivatástudatáról is tanúbizonyságot tesz. Azt állítja, hogy „ha apostoli characteremtől távozottnak találtam, én magam fogom magamot megítélni, söt meg büntetni, de a bünhödésnek borzasztó eszközével, mert a mire születtem, és jöttem e vi-

[240] A válást feltehetően csak 1846 végén vagy 1847-ben mondhatták ki, azonban mivel a Főpapi törvényszéki jegyzőkönyv 1. kötetének lelőhelye ismeretlen, így az 1858 előtti válásoknak sem lehet abban utánanézni.

[241] Farkas György Székely Sándorhoz. Szentgerice, 1846. április 7.

[242] Farkas György Székely Sándorhoz. Szentgerice, 1846. április 7.

[243] Farkas György Székely Sándorhoz. Szentgerice, 1846. április 7.

[244] Farkas György Székely Sándorhoz. Szentgerice, 1846. április 7.

[245] Farkas György Székely Sándornak. Marosvásárhely, 1846. április 3.

[246] Ürmösi Sándor Székely Sándorhoz. h.n., k.n. (1846. április 13. [érk.])

lágra, a Jésusi igazságot hirdetni papi hellyezetben, megszünök – és midőn letudom [?] két száz évek ólt, hogy családom papi hivatalt folytatni soha is meg nem szünt, én bennem bévégeztetni elkivánom büntetésül ha leverettetett szivel is."[247] Ugyanebben a levelében kvalitásai bizonyítására megemlíti, hogy a korábban 7-8 gyermekből álló iskola az ő irányítása alatt 45 fősre duzzadt. Ez az adat az iskolavizsgálati jegyzőkönyvvel összevetve nem egészen állja meg a helyét, de az bizonyosan kijelenthető, hogy egy 20 éves időintervallumot megnézve, a jegyzőkönyvek szerint is 1844-ben volt a legmagasabb az iskolában talált diákok száma.[248] Elképzelhető tehát, hogy Ürmösi valóban szorgalmas és elhivatott tanító volt ekkor.

Ürmösi Sándor levele legvégén kijelenti, hogy az időközben személyével összefüggésben felmerült kisadorjáni lévita[249] státuszt csupán énektehetség híján nincsen különösebb kedve elfogadni, de „külömben Jésusom Evangéliumot bár mi kitsin gyülekezetnek s bár akár hol is hirdetnem nem csak ne szégyellem, de kevély vagyok a ditsőség szent szeszétöl."[250] Így feltehetően még április folyamán kirendelték a „ditsőség szent szeszétől kevély" Ürmösi Sándort Kisadorjánba – ahol amilyen csekély időt töltött, olyan vaskos iratanyagot hagyott hátra működése nyomán.

2. Kisadorján (1846. április k. – 1847. május k.)

A szintén a Marosi egyházkörbe tartozó Kisadorján[251] unitárius egyházközsége a 19. században Szentháromsághoz tartozott filiaként, benne ennek megfelelően önálló lelkész nem szolgálhatott, csupán egy lévita, akit tanításra, éneklésre és imádkozásra választhatott meg az egyházközség. Filiaként biztos adatunk nincs a nagyságáról, de 1766-ban Kisadorjánban, Szentháromságon és Bedén együttesen 178 unitárius élt,[252] ami egy

[247] Ürmösi Sándor Székely Sándornak, h.n., k.n. (Vadad, 1846. április 13. [érk.])

[248] A jegyzőkönyvi adatok szerint a gyereklétszám a vizsgálatok idején: 1839: 0, 1840:4, 1841: 3, 1842: 5, 1843: 4, 1844: 28, 1845: 6, 1846: 17, 1847–50: nincs adat, 1851: 4, 1852: összedőlt az iskola, elhunyt a tanító, nincs adat, 1853: 20, 1854–55: nincs adat, 1856: 26, 1857–58: nincs adat, 1859: 6. (A Vadadi Unitaria Szent Egyház Számadásos Jegyzö-könyve. [MUEKvGyLt.]) Ezekből a számadatokból egyrészt az is látszik, hogy ha 1844-ben kiugróan magas is volt a gyerekek száma, ez a lelkesedés a következő évre visszaesett. Másfelől azonban hozzá kell tenni, hogy a vizsgálatok egyetlen, általában őszi napon vannak, amikor még nem biztos, hogy teljességgel működik az iskola. Az Ürmösi által megadott adatok tehát lehetnek igazak, lehetett olyan időszak, amikor szinte az összes iskolaköteles gyerek eljárt az iskolába, de tulajdonképpen nagyon nehéz összehasonlításra alkalmas adatokat találnunk.

[249] A *levita* vagy *lévita* feladata a korabeli gyakorlatban inkább a mesteri munkához állt közel (*mester*, *énekvezér*), azonban némi lelkészi feladatot is jelenthetett (*imádkozó*). Jellemzően kis lélekszámú eklézsiákban működött lévitaság, ahol a lévitán kívül más egyházi személy nem élt.

[250] Ürmösi Sándor Székely Sándornak, h.n., k.n. (Vadad, 1846. április 13. [érk.])

[251] A kisadorjáni unitárius egyházközségi iratok a MUEKvGyLt-ban találhatóak rendezett állapotban.

[252] Matkó L. 1907. 46.

Vadad nagyságú közösséget jelentett a lelkész számára.[253] 1800-ban 46 kisadorjáni unitárius lakosról tudunk,[254] ez a szám a század közepére 74 főre,[255] 1868-ra pedig 83-ra emelkedett.[256]

Hogy nem csak a számadatok alapján számított nem túl előnyös szolgálati helynek az adorjáni lévitaság, mutatja Farkas György esperes 1849. októberi levele, amelyben annak a véleményének ad hangot, hogy „azon nyomorult állomás maradna bizonyos ideig ürességben"[257] annak érdekében, hogy így a lévitai jövedelmet néhány évig összegyűjtve, létrejöhetne egy olyan pénzügyi alap, amelynek segítségével már nem kellene nyomorognia az oda kirendelt személynek. Ez azonban nem valósult meg, s 1857-ben Czerjék Pál kisadorjáni lévita a következőképpen írja le szomorú helyzetét: „keserves alapotom elö sorolni, már kilentz évek haladanak el a mulandoság tengerében, míholta az oskolából kijöttem a meljek mind anyi fájdalom nyomoruság és inség esztendei valának; föképpen ezen négy utolsók miholta kis Adorjányba vagyok, ahol terhes szolgalatom és terhes munkám és keserves artzám verejtekinek hulatasa által sem vagyok képes elelmemett tsaladom minden napi kenyerétt meg kapni, amikoris pénz fizetés van, alig elég a Csaszari adoban [...] Oh de bár mindennapi, minden napi kenyerem volna, de ebbennis ngy mertekbe szükölködöm és tsak nem mindenekben halgatoim is szivtelenek, kiholt a Valas iranti buzgo szivekböl, és nints könyoruletéseg lelki keblekben."[258]

Ürmösi Sándor esetében azonban – ahogy Vadadban sem – most sem a bér kicsinysége, az eklézsia szegénysége vagy a közösség szívtelensége okozta korai távozását, hanem saját maga idézte azt elő. Éppen fél év telt el azóta, hogy Kisadorjánba került, amikor december 4-én az első panaszos levelet 1846. november 20-i keltezéssel benyújtották a hívek – Ürmösi Sámuel[259] szentháromsági lelkész ellen. Három nappal később (mi-

[253] Hogy a lévitának ez különösen nagy szegénységet jelentett, csak sejthetjük, pontosan nem tudjuk, ahogy azt sem, hogy ennek következtében milyen gyakran váltották egymást a léviták. 1911-ben Pap Sándor nagyjából összeírja a Kisadorjánban valaha szolgált lévitákat, de például Ürmösi Sándor is kimarad ebből a felsorolásból, így nem tudhatjuk, hogy a többi személy tekintetében mennyire pontos az összeírás. (Mivel sem a kisadorjáni, sem a szentháromsági jegyzőkönyvek jelenlegi feltalálási helyét nem ismerem, így a hiánynak a korabeli dokumentumokban való meglétét [amelyek segítségével a 20. század eleji írás is készülhetett] ellenőrizni nem tudtam.) Ld. Pap Sándor, szentháromsági unitárius lelkész 1911. február 18-án beküldött írását Szentháromság és filiáinak történetéről. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák. IV. 12.] Geréb Zsigmond, aki a lelkészek összeírását elvégezte, a tanítókkal (és a lévitákkal) nem foglalkozott.

[254] Vö. Pap Sándor, szentháromsági unitárius lelkész 1911. február 18-án beküldött írását Szentháromság és filiáinak történetéről. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák. IV. 12.] Ez a következő státuszú személyekből állt össze: béradó gazdák (és feleségeik): 13 fő, özvegy férfi: 1 fő, gyerekek: 32 fő.

[255] Az 1850. évi... 1994. 130–131. (56. táblázat) A faluban ekkor az unitáriusok mellett 23 református és 4 görögkatolikus élt.

[256] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása I. 729–731. [MUEKvGyLt.]

[257] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1849. október 8.

[258] Czerjék Pál Székely Mózesnek. Kisadorján, 1857. január 15.

[259] Ürmösi Sámuel az abrudbányai Ürmösi-ágba tartozott, s ahogy arra korábban utaltam, Ürmösi Sándorral valamilyen, nem túl távoli rokoni kapcsolatban állt.

közben Ürmösi Sámuel is elkészítette a vádakra a válaszát[260]) a közeli Nyomáton vizsgálószéki gyűlést tartottak. Az erről tudósító Farkas György esperes azonban nem a bevádolt Ürmösi Sámuel miatt érezte szükségesnek hosszú levélben tájékoztatni a püspököt a gyűlésről és az azon előadódott „kedvetlen eset"-ről, hanem Ürmösi Sándor, a kisadorjáni lévita miatt. Beszámol arról, hogy Ürmösi Sándor nem elégedett meg azzal, hogy ő tanítóként, énekvezérként és imádkozóként lett az egyházközséghez kirendelve, „a Környékben magát mint Pap ugy adja ki, hír és engedelem nélkül temetésekre predikálni vagy orálni járogat, s így quasi Papi funktiokot gyakorol."[261] Ez önmagában ellenkezett az egyházi kánonnal; ami azonban ennél sokkal súlyosabb vétségnek számított, hogy – feltehetően prédikációinak sikerén felbuzdulva[262] – fellázította a szentháromságiakat „az ottani igen becsületes, erkölcsös, mindenekben Egyházias magaviseletű Pap," Ürmösi Sámuel ellen, azt tanácsolván, hogy adjanak be ellene panaszlevelet a vizitáció alkalmával. Ezt az esperes leírása szerint maga Ürmösi fogalmazta, majd mással másoltatta le, „nehogy az ő körme nyomai láttassanak" – mindezt annak reményében tette, hogy Ürmösi Sámuel megbuktatása után őt választják meg rendes papjuknak. Amikor ezek „az irtak szerint tudomására jutván a visgáló széknek, felszollitotta nevezett Ürmösi Sándort, de e nem hogy mint bünös publicanus büneit megesmérve, megtérésének igéretét mondta volna el – egyenesen kimondta: hogy neki abban senki sem parantsol, hogy ahul akar ne orálhasson pénzért, mert a világiokis teszik ezt, hát ő mint Egyházi személy: mért ne tehetné? Sőt midőn heljzetét nekie magyaráztam volna, nyilván kimondta, hogy nékie azon hatalmat a Fő Tisztelendő Püspök Ur adta, s én elnem vehetem, neki nem parantsolok, nemis halgat rám – ezolta Fő Tisztelendő Ur nekem, még miolta csekélj helyzetemben vagyok, senki nem mondta, s most sem fájt volna olj erőssen, ha nem a nép előtt lesz vala mondva, mert ugy tsakis igénytelen személyem lesz vala inkább sértve, s könyen négy szem közt elis lehet vala igazitni, de így egész Ekklésia előtt nekem és a visitationak, melynek tekintéljét veszedelmesen szokta az ilj sérteni, fenyiték nélkül reménlem nem maradhat. [...] Sajnálom, hogy ilj tényeket kelletik feljelentenem, de egyebet nem tudok tenni – vagy az akarok lenni, aminek a felsőbbség tett, vagy leszek köz legény, mert könyebb engedelmeskedni, mint másnak rendezkedni, már pedig ha egy Lévita kimeri a Nép előtt mondani, neki nem parantsolok – meg sem halgat sat. ugy mondja pedig ki, hogy mondása büntelen marad, akkor jobb nem lenni, mint lenni."[263]

A hosszan idézett levélből azonnal láthatóvá válik az az alaphelyzet, amely a következő néhány hónapban tovább fokozódott, míg eljutott egy jól már meg nem oldható patt-

[260] Ürmösi Sámuel Farkas Györgynek. Szentháromság, 1846. december 6.

[261] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1846. december 9.

[262] „Az egész lázadásnak, mely tisztelt papunk ellen mostanában dühöng, két három egyén vólt ecclésiánkban inditványozója, kik minden alapos ok nélkül ingerültségbe jővén, haragudni kezdettek papunkra, s ezen ellenséges indulattyokat titkonn közlötték többekkel másokkal is: nevezetesen pedig Kis adorjáni Lévita Ürmösi Sándorral, kit egyszeri kétszeri hatalmas prédikállásáért főnökökké választottak, s tölle útasitásokat vettek." A szentháromságiak Ürmösi Sámuel mellett, h.n., k.n. (1847. március 15. [érk.])

[263] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1846. december 9.

helyzetig. Már ekkor kirajzolódik egy felháborodott, elkeseredett, jogosan haragos esperes alakja, aki maga is megdöbben azon, amit felelősséggel viselt hivatalában át kell élnie. Emellett halványan kivehető egy rendes, derék pap körvonala is, aki csupán belekeveredett egy helyzetbe, s ahogy most is, a későbbiek során is fölötte, rajta kívül történnek az események. Még nem látszik, csak a háttérben sejthető a felbőszült (felbőszített?) tömeg, akik közül egyesek kicsinyes okok miatt elhatározták papjuk elhelyeztetését. És kezdenek sejleni a körvonalai annak a személynek is, aki a szikrát lobogó lánggá változtatta, aki az indulatokat felkorbácsolta, és aki sem a hibáját, sem tetteinek súlyát látni és vállalni nem képes.

Az Ürmösi Sándorról kiderült tettek nem maradtak válasz nélkül: a vizsgálószéki gyűlés nem adott helyt az Ürmösi Sámuel ellen felhozott vádaknak,[264] a püspök még december folyamán levélben megtiltotta, hogy Ürmösi Sándor lévitai jogkörén túl terjeszkedni merészeljen,[265] az esperes pedig – a püspök beleegyezésével – evokálta[266] utóbbit a parciális zsinatra.[267] Ezen a zsinaton a szentháromságiak újabb panaszlevelet nyújtottak be, amelyben többek között azzal vádolták meg Ürmösi Sámuelt, hogy „halgatoi s kepéssei kijádtzásukra, csufolásúkra, a dőg nyúzó czigányokat Égyházunkba meg hivja, s halgatoival a leg nagyobb botránkozás elkövethetéséjért égy soral és rendel Úrvacsoráltatja."[268] A Nyárádszentlászlón január végén tartott parciális a „le alatsonitó piszkos Kér Levél"[269]-re válaszul békülésre szólította fel a feleket, és az Ürmösi Sámuelt ért vádakat igaztalannak mondta ki. Ugyanitt Ürmösi Sándort reverzális[270] adására kötelezte.[271]

Valamivel későbbi levelében Farkas György az ekkor beadott vádakról a következőket írta Székely Sándor püspöknek: „A Partialisra Pap ellen béadott panasz merő alaptalan semmiség, s látszik, hogy erőlködnek valamit mondani, s hogy semmit sem tudnak,

---

[264] A nyomáti vizsgálószéki ülés válasza. Nyomát, 1846. december 7.

[265] A püspök válasza Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1846. december 28. (A válasz az esperesi levél hátoldalán van összefoglalva.)

[266] Evokálás a zsinatra: valamely hibát vétett egyházi személy felszólítása a zsinaton való feltétlen megjelenésre, ami egyúttal perbe idézést is jelent. [Itt és a későbbiekben is az egyházszervezeti fogalmak magyarázatát magam készítettem el induktív módon, ezért ezek alapvetően az unitárius egyház 19. század közepi szokásjogát tükrözik.]

[267] Parciális zsinat: 'köri zsinat' egy egyházkör által tartott, az azon belül zajló ügyek megvitatását végző tanácskozás a korabeli unitárius egyházi gyakorlatban.

[268] A szentháromságiak Farkas Györgynek és a parciális szentszéknek. h.n., k.n. (1847. január 21. [érk.])

[269] A parciális gyűlés válasza a szentháromságiaknak. Nyárádszentlászló, 1847. január 22. (A válasz a panaszos levél hátoldalán szerepel.)

[270] Reverzális/reversalis: lat. '(erkölcsi) kötelezvény', amelyet azok a belső emberek kötelesek tenni, akiket mintegy utoljára figyelmeztetnek a botlásukra vagy valamely hibájukra, és ebben egyfelől elismerik vétségeiket, másfelől fogadják, hogy ezentúl változtatnak a hibáikon. Egyúttal vállalják azt is, hogy ha ez nem sikerülne, akkor vagy degradációval alacsonyabb jövedelmű egyházközségbe helyezhessék őket, vagy teljesen egyházi szolgálat nélkül maradjanak. Ugyanilyen reverzálist adtak a kollégiumi tanulók is kihágás esetén.

[271] Ürmösi Sándor reverzálisának másolata. Nyárádszentlászló, 1847. január 21. (Érdekesség, hogy a másolatot a szintén Kriza-gyűjtő, ekkor szentgericei, később árkosi tanító, Lőrinczi Elek készíti el.)

amit mondnak tsak nagy pathossal mondják, mert hogy a Czigánynak Urvatsorát adott, nem kötelesség elleni hiba, ha nem adott volna, azt lehetne feltudni, hiszen a Czigányis ember, mint más, Ny Gálfalván s egyebüttis sok helyeken vannak czigány fajbol állo hit rokonink, de soha efféle kereszténytelen felszollalásokot nem hallottam."[272]

A közben eltelt hónapokban különböző levelek sora érkezett az espereshez, illetve a püspökhöz. Ezekben Ürmösi Sándor mellett, Ürmösi Sámuel ellen és utóbbi mellett is megszólaltak az emberek.[273] Mindeközben Ürmösi Sámuel is felveti, hogy pert indít Ürmösi Sándor ellen.[274]

Ürmösi Sámuel ekkor már 16 éve volt Szentháromságon, s eddig nem volt semmi panasz ellene. Vagyis – ahogy Farkas György megfogalmazza – „addig, mig Ürmösi Sándor K Adorjánba nem jöven a rosz magot elnem hintette, s felnem nevelte."[275] Ürmösi Sámuel és a mellette kiálló néhány hallgatójának leveleit olvasva egy becsületes, derék pap alakja bontakozik ki előttünk, akinek ebben a Vadad méretű, kicsi egyházközségben családos emberként csupán kuporgatással és jó gazdálkodással sikerült valamekkora vagyonra is szert tennie: vásárolt egy apró telket, azon elkezdett építeni egy házat, a papi telekre számos gyümölcsfát ültetett, borjazó szarvasmarhája, csikózó lova, majorsága van, méhészkedik.[276] Vagyis csupa olyan ingó és ingatlan javakkal bírt, amelyeket másik állomáshelyre való elhelyezése esetén nem tudott volna magával vinni. Ez tette különösen kilátástalanná számára a vádak újra- és újraéledését. Az ellene hozott vádakból legfeljebb annyi következtetést lehet levonni, hogy Ürmösi Sándor hatásosabban (tehát Ürmösi Sámuel egyszerűbben, talán valóban unalmasabban) prédikált, s ezért szerepelt mindannyiszor első helyen az „unalomba jött" lelkész, akinek prédikációira senki sem megy, akit hívei már úgy általában is meguntak. Az összes többi vádon a Farkas György által is jelzett erőlködés érződik.

---

[272] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. április 4.

[273] A szentháromságiak Ürmösi Sámuel ellen, 1847. február 13., A kisadorjániak Ürmösi Sámuel ellen, 1847. február 19., A szentháromságiak újabb panaszos levele esketésekkel, 1847. február 27. (Farkas György a levélre rájegyzi, hogy ezt már nem is terjeszti fel a püspöknek, mivel nem megfelelő formában folynak az esketések, s az is bebizonyosodik közben, hogy az aláírást gyűjtők (kényszerítők) azokat, akik aláírásukat visszavonják, 5 ezüst forint fizetésére kötelezik.); A szentháromságiak Ürmösi Sándor mellett, 1847. március 4., A kisadorjániak Ürmösi Sándor mellett, 1847. március 6., A szentháromságiak Ürmösi Sámuel mellett, 1847. március 15. (érk.), kisadorjániak Ürmösi Sámuel mellett, 1847. március 6., A szentháromságiak Ürmösi Sámuel ellen a püspöknek, 1847. március 10. (érk.), április 8. (érk.)

[274] Feltehetően ez végül nem következett be. A kezdeti esketések szövegei (amelyben Ürmösi Sándor szervezkedő szerepéről vallottak a kisadorjániak): szentháromsági Bereczky Sigmond, marosszéki hites táblabíró előtt tett tanúbizonyságok az 1846. november 21-i eseményekről. k.n. [MUEKvGyLt. UP Iratok, 1847] A perindításról: Ürmösi Sámuel Székely Sándornak. Szentháromság, 1847. április 3.

[275] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. április 4.

[276] Ürmösi Sámuellel kapcsolatban vö. Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. március 14., április 4., Ürmösi Sámuel Székely Sándornak. Szentháromság, 1847. március 13., április 3., Ürmösi Sámuel Farkas Györgynek. Szentháromság, 1847. április 4., A szentháromságiak Ürmösi Sámuel mellett, 1847. március 15. (érk.); összefoglalóan a püspök levele: Székely Sándor Farkas Györgynek (másolat). Kolozsvár, 1847. március 23.

Azonban hiába abszurdak a vádak, és hiába nem adott hitelt azoknak magasabb szinten senki, aki a mozdítást elrendelhetné, a felgerjesztett indulatok nem csillapodtak. Ehhez nagymértékben hozzájárulhatott Ürmösi Sándor is, aki továbbra sem szűnt különböző módon a pap ellen hangolni az embereket.[277] Ürmösi Sámuel már hiába próbált tenni bármit az emberek megbékítésére, azoknak szerinte már „nints betsület érzesök, nints meg gondolások, nints Lelki esméretök – Isten törvényeivel sem gondolnak semmit – hogy meg esmérnék hibájokot, nints szégyenök, hogy magokba szályanak, s oknélküli méltatlan ingerültségekről le tégyenek. Semmi intést felnem vésznek. Nyilton ki mondották: hogy ha czélyokban nem boldogulnak, itt vér ontás fog történni."[278] Farkas György, aki szintén minden módon a vétlenül megvádolt pap maradásáért küzdött, lemondóan ír a feldühödött, megbolondított népről, akik azt sem voltak hajlandóak megérteni, hogy nem tudják azonnal elrendelni a papjukat, mivel nincs éppen üres lelkészi állomás, vagy olyan, amivel cserélhetne, s legalább addig legyenek türelemmel, amíg valahová elmehetne. „Érzékeny keresztény szivek megolvadhattak volna, de azon ingerült nyers tömeg, legkissebb jelét sem adá a kereszténi szeretetnek, és engedelmességnek [...] magam könyeztem a Fő Tisztelendő Urat és magamat, hogy menyi időt, jó akaratot, és erőt áldozánk fel ezen háládatlan csoportért, s mégis melj kevés a sikere, sajnáltam azon csoport boldogtalanságát, melj inkább hiszen az Ürmösi Sándor csábittásainak, mint Püspökének és Esperessének."[279]

Farkas György már 1846 áprilisában, a vadadi eseményeket követően sem volt a legkedvezőbb véleménnyel Ürmösi Sándorról, a papról és az emberről, de akkor még a sajnálat dominált a megfogalmazásában. „Én eléggé fájlalom szegényt, azért pedig, hogy olj véralkatot nyert a természettől, melj őtet enyi bajba viszi – hogy nints semmi jo vezére indulatainak, hiányzik a prudentia az okosság, s minden jóérzés, jo tanáts."[280] Kevesebb mint egy évvel később, 1847 márciusában már így ír Ürmösi Sándorról: „ennek az embernek jo volna megsugni, hogy menjen el, s keressen magának más életet, mert az Egyházi Pálján megnem álhat [...] senkinek nem kivánom, de valoban ezen emberrel, nem hiszek oljan embert lenni, ki az egyenes igazságot szereti, a jó rendet kedvelli, hogy békeségesen kijöhessen, e magát a népet önön magával contradictioba hozza, azt hamis esküvésekre, gonosz bizonyitások adásába keverten a jo rendet felzavarta, nékem és még a fő Tiszt[elendő] Püspök Urnakis sok bajt okozott, s fog okozni, azt hidje el a Fő Tisztelendő Püspök Ur, hogy addig SzHáromságon akár ki leszen a Pap békeség nem leszen, míg ő KAdorjánban lesz."[281]

Mindezek mellé már csupán egyetlen mozaikkocka hiányzik: az, amit Ürmösi Sándor mindebben a helyzetben gondolt. Az egyenesen a püspöknek címzett márciusi leve-

[277] Vö. Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. március 14., április 4.
[278] Ürmösi Sámuel Székely Sándornak. Szentháromság, 1847. április 3.
[279] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. április 4.
[280] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1846. április 4.
[281] Farkas György Székely Sándornak. Szentgerice, 1847. március 14.

lét a következő, hitvallásnak is beillő, de jelen helyzetével kevéssé összhangban álló mondatokkal kezdi: „Tizenkilenc évekig készitém magamot természeti és családi hajlamomnál fogva a papi hivatalra, és hol öröm, hol könyhullatások közt – hol éhezés és szomjak között – Papi hivatalra is keresztem vala eleitől fogva mellyet ha később is de meg nyertem ezen nevezet alatt: »Félpap és oskola Tanár« – töb izben papi megvisgáltatástis állottam ki a synatokon hová utamot nagy kölcséggel s fáradsággal tevém s holmidőn vártam vólna felszenteltetésemet, csak is felhatalmazást nyertem a papi functiokra elváltoztatván a szent synat által: a »félpapi« nevezetet »káplányi« nevezeté; hogy miért nem tudom".[282] A következőkben arról ír, hogy őt úgy rendelték Kisadorjánba, hogy Vadadon csak az apósa és egy-két ember óhajtotta elmenetelét, s amivel ott vádolták, abban hibásnak nem érzi magát. Kisadorjánban szerinte mindenki szeretetét élvezte, az emberek szívesen hallgatták, s nemhogy ő működött volna Ürmösi Sámuel ellen, hanem ő az, aki irigységből apósával is összefogva szervezkedett a megbuktatása érdekében. Mindezeket különböző esketésekkel és mellette szóló levelekkel bizonyította.[283] A parciális eseményeit a következőképpen festette le: „Én ugyan a fő tisztelendő Püspök ur parancsára ha hibásnak nem esmérhetem is magamot, meg követtem partialis székünk előtt a Tiszteletes Esperes urat, hogy engedelmességemet mint ifju, és mint alatvaló meg mutassam mint öregebbekhez, és mint elöljárómhoz – de még ezzel sem elégedtek meg hanem szoros reversalisra szoritottak, és első hibámért az egész jegyzőkönyvbe (ha csak ugyan ezt hibának lehet venni)." Végezetül kérte, hogy vizsgálják meg a helyzetét újra, hogy kaphassa vissza a papi jogait, vagy rendeljék egy megüresedett eklézsiába teljes papnak, „hogy ha mire születettem, és hajlamom szerént készültem, nyerhessem meg a maga korában[?] és kedvetlenül ne töltsem arany időmet, hanem használhassak ott a hol kell."[284]

Ekkor előállt egy olyan helyzet, amelyben úgy tűnik, a püspöknek nincs jó döntés meghozatalához szükséges mozgástere.[285] „Ha elrendeltetik a Pap, semmi mélto vád ellene bénem bizonyulván, mert tsak alattomos szenyes érdekekből kiindult, s némelj erőltetett s felsem vehető ürügyök tekintetben sem vétethetnek – igy valóban a gonosznak lenne az ártatlanság felett diadala – ha elnem rendeltetik, ugy örökös baj, nyugtalanság, s magának a Papnakis foljtonos lelki gyötrelem, még azis, hogy hirlelik, s máshováis a kedvetlen hir elhatván, az ide hátrábbi elrendelésis nehezitetik, ezek igy léve szinte nem

[282] Ürmösi Sándor Székely Sándornak. h.n., k.n. (Kisadorján, 1847. március 10. [érk.])

[283] A mellette, a nép által írt levelek megfogalmazása feltűnően hasonlít az ő leveléhez, így felmerül a gyanú, hogy maga diktálta azt is. Bizonyos kifejezések azonossága, illetve annak a ténynek a feltűnő volta, hogy ritka az olyan valaki mellett szóló levél, ami ennyire pontosan tud mindent, és ennyire minden kérdésre felel. Azonban, hogy ezekkel a levelekkel kapcsolatban is felmerült-e a korban annak a gyanúja, hogy Ürmösi maga íratta, nem tudom, mivel nem beazonosíthatóan beszélnek az általa íratott levelekről.

[284] Ürmösi Sándor Székely Sándornak. h.n., k.n. (Kisadorján, 1847. március 10. [érk.])

[285] Azt csak az 1856-os kolozsvári főtanácson fogják ajánlani a püspökségnek, hogy a méltatlan és igaztalan panaszokat ne csak visszautasítsa, hanem az ilyen panaszolókat meg is büntesse. (Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei, 948. Canon. [MUEKvGyLt.])

tudnám, meljiket jovasoljam"[286] – írja április elején Farkas György Aranyosrákosi Székely Sándor püspöknek.

Végül 1847 májusában Ürmösi Sámuelt Kadácsra rendelték. A helyére a kadácsi pap, Győrfi Sándor került.[287] Ürmösi Sándort pedig a bordosi eklézsia rendes papjának nevezték ki.[288]

Ürmösi Sándor Kisadorjánban töltött évének egyetlen nagy vesztese volt: Ürmösi Sámuel, akinek a költözéssel nemcsak valószínűleg a házát, telkét, méheit, állatait kellett elkótyavetyélnie, hanem úgy került egy egyházközségbe, hogy ott őt nem várták, nem kérték, nem választották. Annak, ha az egyházközség nem várja meg, hogy a bepanaszolt pap számára rendes állomáshely nyíljon, óhatatlan következménye, hogy a pap nem feltétlenül érdemeinek megfelelő helyre kerül, illetve hogy a bepanaszolás híre elterjed.[289] Nyilván ezért is volt szükség ebben az esetben arra, hogy Ürmösi Sámuel egy másik egyházkörben lévő állomáshelyre kerüljön. Azonban hogy az élete a későbbiekben sem lehetett könnyű Kadácson,[290] jelzi, hogy ott is legalább négy alkalommal érkezett panaszos levél ellene.[291] Az ezekben használt érvrendszeren jól látszik, hogy egy ilyen folya-

---

[286] Farkas György a püspöknek. Szentgerice, 1847. április 4.

[287] Ez mégsem tekinthető hivatalos cserének, mivel abba mindkét egyházközségnek bele kell egyeznie, itt pedig (a forrásokból úgy tűnik, hogy) mindkét helyre csak kirendelték a lelkészeket, anélkül, hogy megkérdezték volna, hogy elfogadják-e őket. Győrfi Sándor esetében ezzel nem volt a későbbiekben probléma, mivel egy útközben szerzett lábsérülése miatt nagyon gyorsan a fia, ifj. Győrfi Sándor (szintén Kriza-gyűjtő) kerül mellé segédpapnak, s a fiatal lelkésszel nem kerülnek konfliktusba a falubeliek.

[288] A különös, hogy a püspöki iratok között 1847. március 10-ről fennmaradt irat szerint már ekkor kinevezték id. Győrfi Sándort szentháromsági pappá, fiát, ifj. Győrfi Sándort adorjáni lévitává, Ürmösi Sándort pedig bordosi pappá. Azonban Geréb Zsigmond szerint Ürmösi Sámuel csak május 26-án érkezett meg Kadácsba, s mivel a levelek még április elején sem egy lezárt helyzetet állítanak elénk, ezért valószínűsíthető, hogy az új kirendelések 1-2 hónapig csupán elképzelések maradtak, és csak májusban valósultak meg.

[289] Bizonyos esetekben ez ellen úgy védekeztek, hogy a pap kérte ideiglenes nyugalomba helyezését. Ekkor a panaszokat a falu nem nyújtotta be, s a papnak lehetősége volt az esperes és a püspök segítségével, amikor kvalitásainak megfelelő állomáshely nyílt, oda pályázni vagy oda kineveztetni. (vö. pl. Kelemen Zsigmond, csókfalvi pap levele Székely Mózesnek. Csókfalva, 1857. február 6., 20/1857. sz. alatt, 1857. február 9-én a püspökhelyettes, Székely Mózes a nyugalomba helyezést elrendeli, Farkas György megvilágítja ennek a hátterét: Farkas György Székely Mózeshez. Szentgerice, 1857. február 18.) Erre itt feltehetően azért nem került sor, mivel bíztak abban, hogy a minden megalapozottságot nélkülöző vádaskodás elül, és valami módon békességre jutnak a felek. Azért volt különösen problémás Ürmösi Sándor jelenléte, mert éppen a béke megteremtését tette lehetetlenné.

[290] Ürmösi Sámuel még 23 évig, 1870-ig volt lelkész Kadácsban (vö. Geréb Zs. 1943. 159. [MUEKvGyLt.]). Hogy innen már nem kerül máshová, annak a legfőbb oka a kora. Ekkoriban az egyházközségek nem szívesen fogadtak el a korban idősebbnek számító, a negyvenes éveiben járó papot sem. Ürmösi Sámuel nagyjából 1800-ban születhetett (1820–25-ig tanult Kolozsvárott), tehát ebben az időszakban tölthette be az 50. életévét. (Matricula Studiosorum 1235. sz. alatt [MUEKvGyLt.])

[291] Az 1847-es tiltakozásuk után 1854-ben, 1857-ben és 1861-ben is levelet fogalmaztak annak érdekében, hogy papjukat elrendeljék. 1861-es levelükben foglalják össze a korábbi próbálkozásaikat. Ld. A kadácsi hívek Székely Mózesnek. h.n., k.n. (Kadács, 1861. március 23. [érk.]) Ott nem sorolják fel, de 1858-ból is fennmaradt egy tiltakozó kérlevelük. Ld. A kadácsi hívek levele papjuk, Ürmösi Sámuel elrendelése érdekében Székely Mózesnek. Kadács, 1858. február 3. 1862-ben Árkosi Dénes arról tudósítja Krizát, hogy a kadácsi papot valahová jó lenne elrendelni, de a környékükben a híre miatt sehová sem lehetséges. Ld. Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. február 20.

matot (alaptalan bevádolás – elhelyezés – rossz hírének előtte járása – újabb elégedetlenségek) szinte lehetetlen megállítani. 1854-ben a kadácsi hívek két okát adják panaszlevelük megírásának: az egyik a választási joguk elvétele, a másik, hogy nekik „olyan Pap rendeltetett a ki tetemes hibákkal vádolva lévén, más Ekklésiákba el helyezni nem tudván, minden akaratúnk ellenére erőszakoson Ekklésiánkba tétetett [...] meg valjuk tisztán, elfogadni nem akartuk, mivel már Megyéje által külömbféle vádlásokkal el mocskolva volt."[292]

3. Bordos (1847. május k. – 1850. március 21.)

Ezekkel az eseményekkel a háta mögött került Ürmösi Sándor a kollégium befejezését követő hetedik évben végre önálló papi állomáshelyre.

A Székelykeresztúri egyházkörhöz[293] tartozó Bordos[294] az 1766-os összeírás alapján filiáival együtt közepes méretű egyházközségnek tűnik, mivel akkor 54 családfőt számláltak össze, ami összesen 228 unitárius hívet jelentett.[295] Az 1850-es összeíráskor Bordos egyetlen filiájával már kicsi egyházközségnek[296] számított az ott élő 86 unitárius lélekkel (illetve a hozzá tartozó csöbi 8 fővel).[297] 1868-ban az unitáriusok száma 82.[298] Feltehetően a század közepére a másik két filia elvált tőle, azért írhatta 1865-ben Árkosi Dénes, Keresztúr köri esperes, miszerint „Bordossal cserét tenniis bajos, mert oda csak büntetésböl lehet valakit rendelni."[299] 1847-ben pedig, amikor egy családos lelkészt próbáltak kinevezni Bordosra, az illető, megismerve a

[292] A kadácsiak Székely Mózes, püspökhelyettesnek és az Egyházi Képviselőtanácsnak. h.n., k.n. (1854. január 18.[érk.])

[293] A település a 19. század elején–közepén a Székelykeresztúri egyházkörhöz tartozott, ma a Marosi egyházkör része.

[294] A bordosi unitárius egyházközségi anyag lelőhelyéről nincs tudomásunk, feltehetően a megmaradt iratok ma is Bordoson vannak. (Molnár Lehel szíves szóbeli közlése.)

[295] Matkó L. 1907. 44–45. Összehasonlításképpen Tordátfalván, ahol az apja szolgált, és amely már a levelek tükrében is egy családos embernek jobban megfelelő, végleges állomáshelynek tekinthető egyházközség volt, ekkor 46 családfőt és 154 személyt találtak.

[296] Bordos sem volt mindig kicsi és gyenge egyházközség. A 17. században egy ideig püspöki székhely is volt. Híres volt ekkor unitárius iskolája. A 18. században a földesúr egy jezsuitát hozott udvari papul, aki folyvást meg akarta téríteni az unitáriusokat. 1728-ban dologidőben cselédekkel és egy kereszttel indult az unitárius templom elfoglalására, azonban az asszonyok forró vízzel és nyársakkal védekeztek, s így Deák Lajos elmondása szerint a pap megkopasztva, véres fővel, keresztjét eldobva volt kénytelen menekülni. A templomot nem sokkal ezután katonasággal foglalták el, és kényszerítették az emberek nagy részét az áttérésre. Vö. Deák L. 1908. 124–125.

[297] Az 1850. évi... 1994. 138–139. (60. táblázat) Mellettük 504 római katolikus, 11 görögkatolikus, 9 református és 9 izraelita személy élt.

[298] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása 417–419. [MUEKvGyLt.]

[299] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1865. március 25.

bordosi állapotokat, visszakozott, „félvén, hogy sok apro gyermekével ott egészszen elfog pusztulni."[300]

Ürmösi Sándor Bordoson töltött három évéről szinte semmilyen adatunk sincsen, aminek az is az oka, hogy ezalatt zajlott le a szabadságharc. Arról, hogy Ürmösi Sándor részt vett volna a forradalomban (ahogy arról nem egy unitárius lelkész esetében tudunk), nincs adatunk, de majdnem biztosra vehetjük, hogy nemcsak nem vett részt a harcokban, de eklézsiájából is elmenekült a legzavarosabb időkben.[301] Erről röviden maga tudósít 1849. februári levelében, ahol kéri más állomáshelyre való elhelyezését, mivel – ahogy írja – „tovább Bordosi ekklésiánkban Sz. György napon túl lelkészkednem sem kedvem, sem akaratom. Nem azért, mintha csekélly jövedelmiért ne tehetném azt, mit a Statusom kedvéért, sőt parancsábul is tönnöm kellene; de méltóztat tudni, hogy a múlt Ev zavaros szakaiban házam két izben raboltatott ki, melly alkalommal több 26 véka gabonám, és egyébb kisseb jovaim ellöttek, mellyekért pert is kezdettem, de égyszer borús világunkért, és azért, mivel saját hiveim cselekedték félben hagytam, más alkalomra várakozva. Az Novemberi elfutásom esetével semmi ellentől, mint csak híveimtől vallottam károkat. Velek perelni nem akarok, hogy azt tegyem, nem tanácsos. Könyörgöm hát aláson a Tisztelendő Esperes urat, méltóztat óly lelkesen ajállani más megyébe léphetésemet a Fő Tisztelendő Püspök urnál, hogy illy okaim mellet szabadulhassak azon hivek körébül, kik közöt semmi ösztön bennem továb hivataloskodni."[302] Kérését azonban ekkor nem teljesítették. A püspök meglehetősen lakonikus válasza szerint „Bordosi Pap Ürmösi Sándort most nem rendelhetem egyhelyreis, tehát marad, – ha pedig tovább pap lenni nem akarna, akkor kérjen felmentö levelet."[303]

A kérés ennyire kategorikus elutasítása mögött egy olyan esemény is meghúzódhatott, amelyről a forrásokból mi is csak egy évtizedekkel későbbi levélváltásból értesülhetünk. Ürmösi Sándor 1868-ban Fogarasy Mihály erdélyi római katolikus püspöknek írt levelében életének arról a meglepő fordulatáról számol be, miszerint 1848-ban, bordosi lelkészként már közeledett volna a katolicizmushoz, de akkor „csillagsűrű akadállyai miatt" nem

[300] Inczefi József Székely Sándornak. Ders, 1847. március 3. Ennek ellenére utóbb, Ürmösi Sándor után (1850 és 1856 között) az ezt a nyilatkozatot tevő Lövétei Elek lett a bordosi lelkész. Ld. Geréb Zs. 1943. 137. Hogy azután valóban nem volt könnyű ott a családjával megélnie, jelzi, hogy 1851-ben kéri a püspököt, hogy mentse fel a papszentelésen való megjelenés alól, mivel körülményei „igen vékonyak – a kelletö szükségekre teljességgel pénzem nem vala, s papi ruhaimra néztis ugy allok, hogy egy oly fényes gyülésbe, a Kolosvári szent Synatra, minden törekvésem mellett sem léve képes megerkeznem, s megjelennem [...] fel szenteles nélkülis tudok ugyan szentül elni, Bordoson, s egyebüttis Hivatalt folytatni." Lövétei Elek Székely Sándornak. Bordos, 1851. augusztus 28. A felszentelt papok matrikulájában Lövétei Elek neve sem ekkor, 1851-ben, sem később nem szerepel. Ld. Unitárius Egyház Felszentelt Lelkészek Névkönyve [MUEKvGyLt.]

[301] Nyilván ez sem egyedülálló a korban. Például a szintén Kriza-gyűjtő Goró Istvánt is kétszer szólították fel, hogy térjen vissza szolgálati helyére. Azonban mivel más eset nem került elő, olyanra azonban, aki harcolt, fogságba került, vagy helyben segítette a szabadságharcosokat, sok példa van, majdnem biztosan állítható, hogy Ürmösi viselkedése volt a kevésbé megszokott (és talán a kevésbé méltányolt is) a korban.

[302] Ürmösi Sándor Árkosi Mihálynak. Bordos, k.n. (1849. február 25. [érk.])

[303] A püspök jegyzése Árkosi Mihály levelének hátoldalán található. (Árkosi Mihály Székely Sándornak. Bözöd, 1849. február 27.)

hagyhatta el unitárius hitét.[304] Ezt erősíti meg az akkori bordosi katolikus plébános, Szőke Endre is, ki úgy emlékszik vissza 20 év távlatából, hogy Ürmösi Sándort bátyja, Ürmösi Sámuel akadályozta meg abban, hogy a „felismert igazságot magához ölelje," azaz, hogy áttérjen.[305]

Egy évvel később Árkosi Mihály esperes újból a püspök elé terjesztette Ürmösi Sándor kérését.[306] Ekkor Ürmösi már a konkrét helyet is megjelölte, ahová elrendelését kéri: Tordátfalvára, édesapja mellé szeretett volna kerülni segédpapnak. Elhelyezése mellett két érvet hozott fel az esperes. Az első szerint Ürmösi Sándor édesapja meggyengült, és segédre van szüksége. A második érv, hogy Ürmösi mint családos ember nem tud megélni Bordoson, mivel az eklézsia annyira elszegényedett, hogy családos embert nem tud eltartani.[307] Ürmösi Sándor ekkoriban, de nem Bordoson házasodott össze Farkas Zsuzsánnával,[308] akitől 1850. június 22-én született meg első fia,[309] Móric.[310]

A püspök végül március 22-én tordátfalvi segédpappá nevezte ki Ürmösi Sándort, aki feltehetően július körül[311] költözött családjával az édesapjához.

4. Tordátfalva (1850. Július k. – 1851. március 12.)

Tordátfalva[312] az 1766-os összeírás alapján közepes méretű egyházközségnek tűnik, amelyben 154 unitárius lakosra jut 46 családfő.[313] Ez a 200 fős gyülekezet a követke-

---

[304] Ürmösi Sándor levele Fogarasi Mihálynak. Csekefalva, 1868. április 16. [GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1274. sz. 619. d.]

[305] Szőke Endre levele Fogarasi Mihálynak. Szőkefalva, 1868. május 5. [GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1462. sz. 619. d.] A latin nyelvű levél fordítását ezúton is köszönöm Bednárik Jánosnak.

[306] Árkosi Mihály Székely Sándornak. Bözöd, 1850. március 14.

[307] Mindezeket az érveket valamelyest megkérdőjelezi, hogy Ürmösi után Bordosra a már említett Lövétei Eleket nevezik ki „sok apró gyermekével." Illetve hogy egy évvel később a „meggyengült" apa mégis szívesebben vezetné egyedül az egyházközséget.

[308] A bordosi és csöbi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 77–78. [MmÁLt.]

[309] Elbizonytalanítja azt, hogy ekkor valóban az első fia született-e meg, Ürmösi Sándor Székely Sándor püspökhöz 1850. március 19-én Bordosról küldött levele, amelyben egyértelműen úgy fogalmaz, hogy feleségével és két gyermekével nem tudnak a faluban megélni. Különös ez azért, mert az anyakönyvek bizonysága szerint Ürmösi Sándornak sem itt, sem korábbi szolgálati helyein nem született és nem halt meg gyermeke. Még ha feltesszük is, hogy a kettőből az egyik gyermek alatt a 3 hónappal később megszületett Móricot értette, a másik gyermek kiléte akkor is homályos. Magyarázatot erre nem sikerült találnunk. Gyermekeinek számát nem sikerült tisztázni. (A levelet ld. MUEKvGyLt. UP Iratok, 1850. Áttekintettem a vadadi anyakönyveket 1844–46., a kisadorjáni [szentháromsági] anyakönyveket 1846–47., a bordosiakat 1847–50. között, és a tordátfalvi anyakönyveket.)

[310] Vö. A bordosi és csöbi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 22v–23. [MmÁLt.] A gyermek keresztapja az akkori Keresztúr köri esperes, Árkosi Mihály fia, Árkosi Dénes volt, aki később espereskén volt kénytelen aktív szerepet játszani Ürmösi Sándor lelkészi pályafutásának utolsó állomásainál.

[311] Ürmösi Móric június 28-i keresztelését még a bordosi anyakönyvbe vezették be, s ekkor a szülők lakhelyeként szintén Bordost jegyezte be a keresztelést végző Árkosi Dénes.

[312] Valamennyi megmaradt tordátfalvi egyházközségi anyag helyben található rendezett állapotban. A rendezést és digitalizálást Nyárádi Zsolt végezte el.

[313] Matkó L. 1907. 44–45.

ző években dinamikus növekedést mutat: 1789-ben 301,[314] 1801-ben 357,[315] 1850-ben 532,[316] 1868-ban pedig már 557[317] unitárius lakost írnak össze a faluban – tehát ez a legjobb egyházközség,[318] ahová Ürmösi Sándor eddig (és életében ezután) került; de ezt egyértelműen nem magának, hanem az édesapjának köszönhette.[319] Segédlelkészként a bér felét vagy harmadát kaphatta meg,[320] s jelen esetben az apjával egy fedél alatt lakott, vele egy asztalnál étkezett.[321] Csak gyanítható, hogy ez – bár bizonyosan sokkal könnyebb volt, mintha lakását-asztalát idegennel kellett volna megosztani – nem volt feszültségmentes. A tordátfalvi lelkészi lak 1790-ben épült, a leírása szerint pedig a következőképpen nézett ki: „az udvar felöll egészszen tornáczos lévén, a tornácznak allya bé-deszkázva melybe és azon belül az ereszbe vagy Pitvarba bé-menetelt enged egy kurta Ajtó, melynek sarkai és kilintse vasból készittettek; a Pitvarból jobbra vagyon bé-menetel a Papság Lakó Házába melynek deszka ajtaja vas sarkú és zárú; két üveg ablakai ónba foglaltattak, tüzelő kemenczéje füttőjével együtt zöld mázas kájhákból rakatott, vagyon benne egy fiokos festetlen asztal, borított festetlen Pad, és a fal oldalára fel-szegezve két festékes karos fogasok... Ezen Házból a tűzelő kemencze véginél egy vas sarku és kilintsű fenyő deszka ajton által vagyon bé-menetel a Tanuló-Házba mely világosíttatik ónban foglalt egy üveg-ablakon által, és melegíttetik azon kemenczétől melyből a Lakó Ház. A Lakó-

---

[314] 1788 és 1789 években... 786. [MUEKvGyLt.]

[315] Curatori Számadásos Jegyző könyv 1801. május 12–15. [TUEkLt.]

[316] Az 1850. évi... 1994. 140–141. (61. táblázat) Mellettük 2 római katolikus, 2 görögkeleti és 2 református vallású személy élt ekkor Tordátfalván.

[317] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása II. 155–170. [MUEKvGyLt.]

[318] Az eddig feltárt források tanúsága szerint az olyan méretű egyházközségekre, mint Tordátfalva anyagiak miatt nem érkezik panasz a tanítóktól / lelkészektől.

[319] Az eset természetesen nem egyedülálló. Éppen emiatt mondja ki a kánon, hogy ugyanabban az egyházközségben később (apja halála után) rendes lelkész nem lehet. Viszont a legegyszerűbb volt mind a lelkésznek, mind a falunak a pap fiának kirendelése. Erről ír a muzsnai meggyengült lelkész és fia esetében Inczefi József esperes 1861-ben. A falu „minden reménysége ott van, hogy öreg papja ki fogja fiát hozni maga mellé segédnek a nyáron. Hogy ez az Ifju millyen tanulásu és erkőlcsű, mi ugyan nem tudhatjuk; de a Muzsnai népet becsületes magaviseletével megnyerte, a mi Hiveink pedig prédikállásába ugy belé szerettek, hogy tellyes megelégedések van benne, s kirendeltetését az atyjánakis, nékemis, a tisztelt Consistoriumnakis a volt az akaratja, hogy előbb végezzen és censurázzon, s meg lehet – még egyéb okokra nézveis, kirendeltetése elmaradott. Most már, miután a fiú végezend, a Muzsnai elgyengülést, és az ottani erőss ref. Eklézsiát tekintve, szükségesnek látom annak apja mellé kirendeltetését. – Tudom, hogy vagynak elötte másokis, a talán eminensebbekis; de az illyenek Muzsnai segéd papságra nem vállalkoznak: külömbenis más oda nem mehet segédnek, csak a Fiu az atyja mellé; mert az idegen az öreg pappal egy házban nem lakhatnék, az Eklézsiának pedig modja nincs, hogy két hajlékrol gondoskodjék: de a fiu az apával egy házbais elfér, egy asztalrolis ehetik." (Inczefi József Kriza Jánosnak. Derzs, 1861. december 19.)

[320] Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 451. Canon. Ennek azonban a gyakorlat bizonyos esetekben biztosan ellentmondott, pl. éppen Ürmösi esetében az apjával 1856-ban úgy osztoztak, hogy a fiatal Ürmösi Sándor kapta a papi bér kétharmadát. (vö. Ürmösi József Árkosi Mihálynak. Tordátfalva, 1855. október 27.) Maga a kánon is megengedő: a „környülállásoktól" teszi függővé a kápláni bér nagyságát.

[321] Éppen emiatt szokták, ha gyermekük van, őt maguk mellé kérni az idős lelkészek/tanítók, mivel idegennel mindent megosztani nagyon sok feszültség forrása lehet. (Vö. pl. Tóth János, öreg mester esetét a kissolymosi eklézsiában 1857-ben.)

Ház ajtajával szemben lévő ajtón által melynek vas sarkai és fa zárója vagyon, a Pitvarból engedtetik bé-menetel egy házatskába, melynek vagynak egy nagyobb s más küssebb ablak-hellyei, tüzelő kemenczéje, veszszőből fonatott s tapaszos. Ezen házatskánál hátul az épület északfelöll való végiben vagyon egy szalonás Kamara, mely kívülről fenyő deszkákkal vagyon bé-deszkázva; béjárása pedig vagyon a Tornáczból egy fenyő deszka ajtón, melynek reteszsze és sarkai vasból valók. Továbbá a lakó-ház alatt vagyon egy kő-pincze [...] Építettett a belső udvar északi felől való szelibe bükkfa rakófákból fenyő Deszka fedél alá egy sütő ház, melynek fenyődeszka ajtaja fa sarkokon forog, ezen Sütő Házba vagyon egy sütő-kemencze."[322] A fenti leírás furcsasága, hogy a papi lakon belül található egy tanulóház, amely nem teljesen érthető, hogy milyen célt szolgált.[323] Az 1839-es és 1840-es iskolalátogatási jegyzőkönyvben[324] az iskolaházat szintén a mesteri telken levőnek, a mesteri házzal egy fedél alatt lévőnek mondják, melyben a fiúk tanultak, a lányok pedig külön, a mester lakóházában. A papi telken lévő tanulóház funkciójának kiderítése jelen esetben csupán amiatt lenne lényeges, hogy Ürmösi Sándor és családja hazaköltözése mennyire jelenthetett nehézséget az ott élő lelkészi családnak. Az mindenképpen valószínűsíthető, hogy igen sokan[325] éltek ebben az időszakban egy fedél alatt: a 75 esztendős pap[326] feleségével, Ürmösi Sándor feleségével és kicsi gyermekükkel (vagy gyermekeikkel[327]), illetve egy helyen említik, hogy ekkor még Ürmösi egyik lánytestvére is idős szüleivel lakott.[328] Valószínűleg mégsem önmagában az együttélés volt megterhelő, legalábbis erre következtethetünk Árkosi Mihály esperesnek a püspökhöz írott leveléből, ahol az esperes a csekefalvi papválasztás eredményének hátterét világította meg. Elmondása szerint Ürmösi Sándor, aki egy másik jelölttel azonos számú szavazatot ka-

[322] Curatori Számadásos Jegyző könyv 1801. május 12–15. [TUEkLt.]

[323] Nyárádi Zsolt és Rejtő András Tordátfalváról írt tanulmányukban azzal indokolják jelenlétét, hogy 1790 után ide költözött volna át a gyerekek tanítása. (Nyárádi Zs. – Rejtő A. 2011. 247.) Ezt azért nem tartom a források alapján valószínűnek, mivel mind 1789-ben a régi lelkészi lak (1788 és 1789 években... 763. [MUEKvGyLt.]), mind 1790-ben, az újonnan épült lelkészi lak (fent is idézett) leírásakor megemlítik a tanulóházat úgy, hogy a mesteri ház közben nem változott, de abban szintén található volt egy ún. Classis.

[324] Iskolalátogatási jegyzőkönyv, 1839, 1840. [UP Iratok között a megfelelő évnél MUEKvGyLt.] Szintén 1840-ben a presbitériumi jegyzőkönyv a papi ház leírásakor azt 3 szobásnak mondja, s nem teszi hozzá, hogy valamelyik helyiséget tanulóháznak használnák. Ezzel szemben a 2 szobásnak írt mesteri háznál hozzáteszi, hogy ebből az egyik a tanulók háza. Vö. Számado Protocollum... (1839. év) 37. [TUEkLt.]

[325] Bár hozzátehetjük, hogy a korabeli viszonyokhoz képest ez bizonyosan nem számított kiugróan nagy számnak az együtt élő rokonokat tekintve.

[326] Ürmösi József korát egy levelében maga említi. Vö. Ürmösi József Árkosi Mihálynak. Tordátfalva, 1855. október 27. Ebben 80 esztendősnek mondja magát.

[327] Miként arra korábban történt utalás, Ürmösi Sándor gyermekeinek száma bizonytalan.

[328] Kiss G. 1971. 9. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák] Itt az 1860-as évek elejei Ürmösi és az egyházközség közötti viszony megromlásának okaként említi az özvegy édesanyával együtt élő lánytestvéreket. Ez azonban az ismert források alapján teljesen valószínűtlennek tűnik. Három lánytestvére közül Zsuzsanna ekkor már nem élt, esetleg lánya, Emília élhetett a nagyszülőkkel. Legkisebb testvére, Mária Derzsi József helybeli tanítóval élt házasságban 1842 óta a tanítói lakban, ekkorra már négy gyermekkel. Ürmösi Eszter pedig Gombos János tordátfalvi földműves felesége lett, s ekkorra már iskoláskorú gyerekeik voltak, így nehezen képzelhető el, hogy bármelyik lány is akár az 1850-es, akár az 1860-as években hazaköltözött volna a szüleihez.

pott, „azért kívánkoznék Csekefalvára, hogy szüleivel nem tud egyezni, a miről attyais nékem hoszszasan panaszolt, jelentvén, hogy Fiatul kíván megválni, mert még elégséges egyedülis szolgálatot tenni. Fia szeles, szüleit boszonto."[329] Ürmösi Sándort az esperes nem találta megfelelőnek a csekefalvi papságra. Egyrészt amiatt, mivel ott nincsen tanító, és így a lelkésznek kell énekvezérnek is lenni, amire Ürmösi – mint igen rossz énekes – alkalmatlan. Másrészt pedig ott a reformátusok nagyon sokan vannak „és hatalmasok, közüllünk mostis kettöt elhoditottak, oda egy okosan felvigyázo Pap kellenék, Ürmösi Sándor pedig: Idem, qui pridem,[330] gondolatlan beszedébe és cselekedetébe, és sokszor mámóros fövel jár."[331]

Így ekkor Csekefalvára nem,[332] de két hónappal később Verespatakra a „megromlott, de összegyülekezni kezdett Eklésiánk ideiglenesen Papjának" kirendelte a püspök Ürmösi Sándort – azzal a feltétellel, hogy „magát mind hivatali, mind erköltsi tekintetben úgy viselendi, mint illik okos és vallásos lelkészhez, ellenkező esetben önmaga lévén oka, ha nétán valamely váratlan történhető ellenténye által további elömenténeк gátat eszközlendene."[333]

5. Verespatak (1851. április 24.[334] – 1853. április 24.)

Verespatak[335] az Aranyos-Tordai egyházkör egykor közepes méretű, ekkor erősen megfogyatkozott gyülekezetű egyházközsége volt. Az 1766-os összeírás szerint 257 uni-

[329] Árkosi Mihály Székely Sándornak. Bözöd, 1851. január 28.

[330] Idem, qui pridem: lat. 'Ugyanaz, aki régen.'

[331] Árkosi Mihály Székely Sándornak. Bözöd, 1851. január 28.

[332] A választás az általam vizsgált 1840–1870-es években, az esetek többségében úgy ment végbe, hogy a falu jelölhetett (az esperes tanácsát megfogadva vagy éppen szándékosan azzal ellentétesen) három személyt, ezekre szavaztak, s általában a legtöbb szavazatot kapott személyt nevezte ki a püspök. Az esperes minden esetben lebonyolította, felügyelte, és a püspöknek véleményezte a szavazást és a jelölteket. Ebben az esetben éppen az történt, hogy azt a személyt, akit az esperes alkalmasnak gondolt a papság betöltésére, az egyházközség relációba sem tette (vagyis a három megszavazható személy közé sem választotta be). A legtöbb szavazatot Ürmösi Sándor (akit alkalmatlannak talált az esperes és a püspök) és egy olyan személy kapta, akinek a 3 éve még nem járt le a szolgálati helyén, ahol elégedettek is voltak vele, tehát elrendelni semmiképp sem lehetett, a 3. személyre pedig nem szavaztak. Ürmösi Sándort sokan nem akarták, ezért meghasonlás támadt (a falu maga sem tudott dönteni), így végül a püspök az esperes által eredetileg javasolt negyedik személyt, Szegedi István komjátszegi papot nevezte ki Csekefalvára. A fenti leírás az általam megismert esetek alapján, induktív módon készült. A kanonikus három év kivárása azt jelentette az egyházi szabályozás szerint, hogy 3 évnél hamarabb csak abban az esetben lehetett valakit továbbrendelni egy egyházközségből, ha azt az egyház érdeke (*status ratio*) mindenképp úgy kívánta, illetve ha az illető személy (vagy egy másik egyházközség) vállalta, hogy bizonyos költségeket (pl. amit az elszállítása okozott) megtérít annak az egyházközségnek, ahonnan a lelkész idő előtt elment, s ezért annak újra költséget jelentett egy másik pap elhozatala. (Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 465. Canon [MUEKvGyLt.])

[333] Székely Sándor Koronka Antalnak [?]. Kolozsvár, 1851. március 13.

[334] Az eklézsia történetében március 13. szerepel. Vö. Benczédi G. 1898. 232.

[335] A verespataki unitárius egyházközség iratai, ahogy az anyakönyvek is feltehetően a Fehér megyei Állami Levéltárban találhatóak Gyulafehérváron.

tárius élt Verespatakon,[336] ami az 1849-es események miatt 1850-ben a csaknem száz évvel korábbi lélekszámnál is kevesebbre, 228-ra csökkent.[337] 1868-ra ez a szám újra szinte megduplázódott (akkor 434 unitárius személyt írtak össze a városban).[338] 1849 májusában Avram Iancu csapatai megtámadták és felgyújtották Abrudbányát és Verespatakot, a menekülő magyarokat (elsősorban a nőket, gyerekeket és időseket) pedig legyilkolták. Abrudbányán a katolikus, a református, az unitárius papot és az unitárius tanítót is megölték. A verespataki unitárius lelkész, Fűzi Sándor szintén a meggyilkoltak között volt, a lelkészi hely két évig maradt betöltetlen. A verespataki unitárius templomot felégették, így az csak az 1860-as évek közepén vált újra használhatóvá. Ürmösi Sándor lelkészségének idején a református templomot használták felváltva a megmaradt református és unitárius hívek. A megfogyatkozott, kifosztott gyülekezetek nagyon nehezen álltak talpra.[339]

Ebben az egyházközségben teljesített szolgálatot Ürmösi Sándor két éven keresztül, de ennek részleteiről semmit sem tudunk: a püspöki iratokban nincs nyoma sem ottlétének, sem elhelyezésének. A vele kapcsolatos egyetlen fontos esemény, amely bizonyíthatóan ekkor történt, hogy 1851. szeptember 3-án a kolozsvári zsinaton felszentelték az ekkor már 37. évében[340] járó Ürmösi Sándort.

6. Bözödújfalu (1853. április 24. – 1856. április 24.)

Bözödújfalu[341] a 18. századtól Kőrispatak filiája volt. 1853-ban önállósodott, Ürmösi Sándor lett a falu első önálló lelkésze, előtte csak lévita élt a faluban. 1766-ban Kőrispataknak a filiájával együtt 134 unitárius lakosa volt.[342] Az 1850-es népszámlálás Bözödújfalun 138 unitáriust említ,[343] ezzel a legkisebb Székelykeresztúr köri egyházközségek egyike volt. 1868-ra az unitáriusok száma csupán 2 fővel nőtt.[344]

---

[336] Matkó L. 1907. 41–42.

[337] Az 1850. évi... 1994. 36–37. (9. táblázat) Mellettük 1326 görögkatolikus, 836 görögkeleti, 685 római katolikus, 44 református és 2 evangélikus élt a településen.

[338] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása I. 165–175. [MUEKvGyLt.]

[339] Az eseményekkel kapcsolatban vö. Benczédi G. 1898; Marjalaki Kiss L. é.n.; Egyed Á. 2010. 409–424.

[340] Igaz, hogy a szabadságharc miatt a felszentelések is elmaradtak, s ebben az évben különösen sok személyt szenteltek fel, ennek ellenére viszonylag idősnek mondható Ürmösi Sándor a felszenteléskor. Az ugyanekkor felszentelt Kriza-gyűjtők (Nagy Sándor, Győrfi Sándor, Goró István) mind 5 évvel később kezdték a kolozsvári kollégiumot és kb. 9–10 évvel voltak fiatalabbak Ürmösinél.

[341] A bözödújfalusi unitárius egyházközségi iratok kisebb része jelenleg az Erdőszentgyörgyi Unitárius Egyházközség Levéltárában található rendezetlen állapotban. Az iratok kutatásának engedélyezéséért köszönettel tartozom Tőkés Lóránt, erdőszentgyörgyi unitárius lelkésznek. Az iratanyag másik fele a MUEKvGyLt-ban található, szintén rendezetlen állapotban.

[342] Matkó L. 1907. 44–45.

[343] Az 1850. évi... 1994. 138–139. (60. táblázat) Mellettük 239 római katolikus, 224 görögkatolikus, 107 református és 8 izraelita élt.

[344] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása II. 45–48. [MUEKvGyLt.]

Ebből az időszakból sincs szinte semmilyen információnk arról, hogy Ürmösi Sándor milyen lelkésze volt eklézsiájának. A presbiteri jegyzőkönyvben ezekben az években csupán az iskolába járó gyerekek arányából lehetne valamilyen következtetést a tanítás minőségére vonatkozóan levonni, de ezt nehezíti az adatok hiányossága. Míg 1853 nyaráról azt írták, hogy nem volt nyári iskola, mivel nem volt tanító,[345] addig 1854-ben rendben találták az iskolát, abba 20 gyermek járt. 1855-ben és a következő évben azonban hiányoznak az iskolára vonatkozó adatok a jegyzőkönyvből.[346]

Ha tanítói/lelkészi működéséről nincs is adatunk, de íróként/gyűjtőként éppen ezekből az évekből maradtak fenn munkái. Az *Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a Székelly földön Bözödön és Ujfaluban* című írása 1855-ben jelent meg nyomtatásban Marosvásárhelyen a református kollégium nyomdájában, Kali Simon nyomdász működése alatt. Ezt a 15 oldalas írást, amely egy, a címben jelzett időpontban bekövetkezett jégverést írt le, önálló füzetként nyomtatták ki. Keveset tudunk Ürmösi e munkájának megjelenési körülményeiről, de a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy ennek a részleteiben prédikációban is használt[347] szövegnek a megjelenését (ezzel ellentétes adat híján) maga finanszírozhatta.[348] Nem ismert, hogy ez mennyire lehetett megterhelő Ürmösi számára, hogy mennyire elképzelhető a lelkészi béréből ennek kifizetése. Az tudható csupán, hogy az 1855-ös évben Kali Simonnál[349] még két munka jelent meg: egy szintén nyolcadrét, nyolcleveles jelentés Bolyai Farkastól, amelyben ő a temetéséről rendelkezik, és Lőcsei Sándor minden évben folyamatosan megjelenő *Székely Naptár*a.[350]

Tanulságos a néprajzi gyűjtést is végző Ürmösi népi kultúrával kapcsolatos attitűdjének változása, amelyet e szövegben nyomon kísérhetünk. Az esemény, amelyet megörökít az, ahogy egy ember alakú felhő öt napon keresztül mindig ugyanabban az órában feltűnt az égen, amit az idősebb személyek – egy korábbi esetre emlékezve – jelnek tekintettek. Az emberek „naponként mind inkább beszéltek a' jelek jelentékenységéről; mindégyre csoportoltak az emberek; a' mezei munkások nyugidejeken, annak szemlélésén 's abból tett jövendöléseken mulattak; – és nagyokat sohajtottak. – Egy vén asszony

---

[345] Ez nem teljesen érthető, mivel májusra oda kellett érkeznie Ürmösi Sándornak. Ennek ellenére lehetséges, hogy mégis később foglalta el állomáshelyét.

[346] Presbiteri jegyzőkönyv, Bözödújfalu o.n. (Erdőszentgyörgyi Unitárius Egyházközség Levéltára [a továbbiakban: EUEkLt.])

[347] Vö. Ürmösy S. 1855. 14. A csillaggal jelölt lábjegyzet utal az általa is használt igék prédikációban való megjelenésére, az azonban a közlésből nem derül ki egyértelműen, hogy mely felekezet templomában és ki által hangzott az el.

[348] Erre utal az is, hogy senki sincs megjelölve a kiadás támogatójaként a szövegben (szemben *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című kötetével).

[349] Kali Simon a marosvásárhelyi református kollégium diákja volt, majd Pestre ment, hogy a nyomdászat terén művelje magát. 1830-tól testvére, Kali József mellett volt nyomdászsegéd, majd 1835-től 1866-os megvakulásáig vezette a nyomdát közmegelégedésre. Koncz J. 1887. 10.

[350] Koncz J. 1882. 21. Összehasonlításképpen az 1854-es évben öt mű jelent meg Kali Simonnál, de ennek elsődleges oka az lehetett, hogy ebben az évben végezték ki a Makk-féle összeesküvés fő vádlottjait. Az öt munkából egy a *Székely Naptár*, egy halotti beszéd, míg három az ítéletek ismertetése volt.

mondá a' bámészkodók közt álva, hogy nem jó következik mert a' majó[r]ságok különösen viselik magokot." Ekkor a lelkész még babonaságnak vélte a nép elképzeléseit, miként arról a válasza is jól árulkodik: „Nem szidtam le, de mosollyogva mondám, hogy nem csuda, mert az aratást várjuk, s addig keveset kapnak enniek."[351] A később bekövetkező események ismeretében azonban revideálta saját nézeteit, mikor azt írta, hogy „ha szomorú éjszakánk előjeleiről itélek, most az égyszer igazza van a' népnek; ez alkalommal nem mondhatjuk öt babonázónak, balvéleményünek 's. t. b."[352] Így követhető nyomon ebből a rövid írásból is, ahogy az elbeszélő lelkész babonás néppel szembeni kívülállása megszűnik, s fokozatosan azonosul a falubeliek véleményével, míg a jelenséget természetfeletti „égi büntetés"-ként azonosítja, és munkája utolsó mondataiban a máshol élők segítségét kéri a falujában bajba jutott emberek számára.

Az *Egy szomorú éjszaka* című munkájában a bözödújfalusi lakosokról – feltehetően az adakozás biztosítása érdekében is – a hivatalos felekezeti hovatartozásuk alapján beszélt, s nem tett említést a falu többségének szombatos hitéről.[353]

Az ugyanebben az évben keletkezett a *Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben. Jegyzékül A honi Történészethez* című művének középpontjában azonban már a Bözödújfaluban élő szombatosok története, szokásaik, hiedelmeik állnak. Ezt a 121 oldalas, kéziratban maradt munkát eredetileg feltehetően szintén kiadásra szánhatta, erre vall a rendbeszedett, javítások nélküli, összefűzött kézirat jellege. Az írás sorsáról csupán annyit tudunk, hogy az már az 1860-as évek közepén a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában megtalálható volt, mivel Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájához felhasználta azt.[354] Valamikor a 19. század második felében egy másolat is készült róla, amelyet Budapesten az MTA KIK Kézirattárában őriznek. Azt azonban nem tudjuk, pontosan milyen tervei voltak a jelenleg Kolozsváron megtalálható másolattal Ürmösinek; kitől várta ezek megvalósítását; hogyan került, kinek a kérésére a mű az unitárius kollégium könyvtárába. A mű részletei nyomtatásban Orbán Balázs munkája mellett[355] a *Vasárnapi Ujság*ban[356] és a *Vadrózsák* második kötetében[357] jelentek meg. Hogy a korban mennyire fogadták el ezt történeti munkának, ennek megítélése feltehetően változó lehetett. Orbán Balázs azzal, hogy felhasználta, a maga és munkája számára az írást

[351] Ürmösy S. 1855. 11.

[352] Ürmösy S. 1855. 10.

[353] „Másfél ezer lakóssal kik minnyájon földmivesek; hitvallásukra nézt pedig a nagyobb rész unitarius és evangelico reformatus, kevés katholikus, és egyesült göröghitüek." Ürmösy S. 1855. 7–8.

[354] Vö. Orbán B. 1868. 146. 9. lj.: „Ez ismertetést a sokáig közöttök élt Ürmösi Sándornak »Szombatosok« czimü – kéziratban a kolozsvári unitárius collegium könyvtárában meglevő – munkájának felhasználásával állitám egybe."

[355] Bár Orbán Balázs egyértelműen felhasználta Ürmösi Sándor írását, a könyvtárban talált szöveget átalakította, így az tulajdonképpen nem tekinthető az Ürmösi-mű közlésének.

[356] Szász K. 1873. Szász Károly két helyen jelezte, hogy az írások Ürmösi Sándor művén alapultak: az utolsó előtti közlemény 202. oldalán azt írta, hogy a jegyzetek, amelyeket felhasznált, 1855-ben készültek, az utolsó közleményt pedig az „Ürmösi Sándor dolgozata után" megjegyzéssel zárta.

[357] Kriza J. 2013. 597–610.

hasznosnak ismerte el. Ezzel szemben, amikor öt évvel később, 1873-ban a *Vasárnapi Ujság*ban megjelentek részletek Ürmösi szombatos írásából, a *Keresztény Magvető*ben Ferencz József, a későbbi unitárius püspök név nélkül megjelent cikkében kifogást emelt az ellen, hogy azok mint történeti adalékok láttak napvilágot, holott az Ürmösi által leírtak „nem egyebek puszta mesénél," s figyelmébe ajánlotta a dolgozatot közlő, –á –r monogrammal publikáló Szász Károlynak Kőváry László munkáit.[358]

De hogy Ürmösi Sándor nem ilyen jövőt szánt munkájának, hogy a bözödújfalusi szombatosok leírását nem csupán a maga vagy néhány barátja-ismerőse, esetleg a kolozsvári unitárius könyvtár számára készítette el, azt leghatározottabban a dolgozat bevezető oldalai mutatják, ahol felszólítja az erdélyi értelmiségieket, elsősorban a lelkészeket, tanítókat, jegyzőket, hogy miként a falvak gazdálkodásának korszerűsítésén fáradoznak (gyümölcsfák nemesítésével, selyemhernyó-tenyésztés meghonosításával), úgy igyekezzenek „a szellemi jollét mezején is győzelemmel" működni. Ez alatt elsősorban kallódó kéziratok összegyűjtését, egyes helyek történeti leírását értette.[359]

Az elmúlt (és a későbbi) évek püspöki iratainak Ürmösiről szóló részeit olvasva meglepőnek tűnhet, hogy az az Ürmösi, akinek eddig leginkább deviáns, paphoz kevéssé illő magatartását ismerhettük meg, mindeközben régi kéziratok összegyűjtésén, településmonográfiák megírásán munkált, vagy erre próbálta ösztönözni írásaival (és így feltehetően szavaival is) a környék lelkészeit, tanítóit. Az általa megfogalmazott gondolatok a kor szellemi áramlataiba illeszkedtek. A haza megismerése, megismertetése, elmaradottságának leküzdése a megörökítés, feltárás, rámutatás, megmentés, továbbörökítés szándéka célként már korábbi, nyomtatásban is megjelent művében, *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című írásában is felbukkant – akkor azonban még csak sokadrangú szempontként. Közvetlen bizonyítékát nyújtja e kéziratos munka Ürmösi Sándor és Kriza János kapcsolatának is. A mottóul választott idézet Kriza (és a Kolozsvári Unitárius Kollégium) szellemi hatását is mutatja: „Bérczeiden Kincs, völgyeiden Kincs, téreiden Kincs / Kincses hazám benned, mennyi talentum hever."[360]

Ürmösi olvasottságára is találunk olyan adatokat, amelyek mindenképpen továbbgondolásra, további nyomozásra indítóak. Műve elején említi a „két hon hírlapjai"-t és „nagyszerű naptárai"-t,[361] mint amelyekben különböző gyűjtési felhívások igyekeznek előmozdítani az ország haladását. Hogy milyen hírlapokat ismerhetett, egyelőre nem tudjuk, de a korszak haladó eszméinek egyik legfőbb kiindulópontját – úgy vélem – egészen biztosan ezekben kell keresnünk. Még a korábbinál is talányosabb, amikor így fo-

---

[358] Ferencz J. 1873. A cikkben tett állításait egy évvel később, az 1874. november 22-i *Vasárnapi Ujság*ban megismételte. Ebből az írásból értesülünk a *Keresztény Magvető*ben megjelent cikk szerzőségéről is. Ld. Ferencz J. 1874.

[359] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 1–8. [KvAKt.]

[360] Kriza költeményeinek Kovács János által sajtó alá rendezett kötetében a következőképpen szerepel a *Sok kincs* című vers: „Bérczeiden kincs, téreiden kincs, mélyeiden kincs! / Kincses hazám, benned mennyi talentom hever!" Ld. Kriza J. 1893. 33.

[361] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 6. [KvAKt.]

galmazott: „Csak azt ismétlém, mit mások sokszor elmondának. – Tán engem is azok szavai inditának, hogy ezen jegyzékemet tegyem a' hóni történészethez."[362] Kismértékben képet kaphatunk más elszórt megjegyzéseiből arról is, hogy kik lehettek a példái. Atyháról írva idézte „kis honunk nagy buvárjá"-t,[363] Kőváry Lászlót, de egy olyan művét (a *Száz történelmi regé*t), amely csupán 1857-ben jelent meg. Újlaki-Nagy Réka úgy vélte, hogy Ürmösi Sándor talán Kőváry kéziratát ismerhette.[364] Ez bár onnan nézve elképzelhető, hogy évfolyamtársakként ismerhették talán ennyire egymást, azonban onnan nézve meglehetősen valószínűtlen, hogy eddigre már Ürmösi nemigen mozdulhatott el állomáshelyéről, és valószínűtlennek tűnik (vagy mindeddig nem láttam hasonló adatot), hogy egy könyv, kézirat megszerzése érdekében ennyit utazzon. Azonban elképzelhető az is, hogy Kőváry folyóiratban már korábban publikálta ezt a szöveget, és Ürmösi ott olvashatta, onnan ismerhette azt.

Hivatkozik még Haller Gábor naplójára és Kemény János önéletírására is, amelyek szintén csak később (előbbi 1862-ben az *Erdélyi Történelmi Adatok* IV. köteteként, utóbbi viszont csak 1959-ben) jelentek meg, így itt is valami hasonlót kell gyanítanunk.[365]

Ürmösi munkájából egy apró adatot arról is szerezhetünk, hogy miként juthatott a nyomára a gyűjtő az információinak. Miként írja: „óly frisen emlékezik égy nyólc éves gyermek is, hogy égy krajtzárért bár hol kérdjük fel az uttzán elmondja Pécsynek még szerelmi kalandját is másadik nőjével; – apja pedig égy kupa lisztért, többet mint a' menynyit írok, képes arról elbeszéllést tartani."[366]

Ürmösi ebben a munkájában a korai művéhez képest sokkal alaposabb néprajzi feltáró munkát végzett, célja is egyértelműen a szombatosok halotti, névadási, étkezési szokásainak, ünnepeinek, néphitük bizonyos elemeinek, oktatásuk módjának és segédleteinek leírása volt. Művében összehasonlító megállapításokat is tett, a szombatosok szokásait a zsidókéival vetette össze. Azonban itt sem egy tökéletesen objektív tekintet érvényesült a leíráskor, az írást átlengi valamilyen általános ellenszenv az idegenekkel szemben. Ürmösi mindamellett, hogy érdeklődik a népi kultúra számos megnyilvánulása iránt, a szombatosok hiedelmeit egyértelműen elítéli. Egy helyen így ír róluk: „az eskü ismét borzasztó; megtagadtatják vele apját, annyát, és a' kristust, átkot mond magára, hogy a' szombatosság titkát soha de soha elnem árulja senki előtt is; hogy ez átok is borzasztó lehet [...] Bőjtjük tovább terjed a' sidókénál, vagy is a' babonával meghaladja."[367] Más helyen mármár vádbeszéddé kezd változni az eredetileg szokásleírás:[368] „Szombatossaink hiedelme még az appróbb csalásra és tolvajságra is kiterjed: Egy Tyuk- lud- 's más apróbb majorság és házi butorok elidegenitésében; még pedig azon vallásos szempontból, mellynél fogva

[362] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 8. [KvAKt.]
[363] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 9. [KvAKt.]
[364] Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 39. 13. lj.
[365] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 43, 46. [KvAKt.]
[366] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 43. [KvAKt.]
[367] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 28. [KvAKt.]
[368] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 41. [KvAKt.]

Mozses, az Egyiptombol kikőltözendő sidóknak meg engedte, sőt meg parancsolta, hogy az indulás előtti est, idegen nemzetü szomszédjaiktól kérjenek el több drága edényeket." Vádolja őket a forradalom során tanúsított árulással is – melynek nem tudunk róla, hogy történeti alapja volna, így feltételezhetjük, hogy ismét egy olyan bözödújfalusi szavainak adott hitelt, aki valami miatt a szombatosok ellen ármánykodhatott: „a' közlebbik mult foradalom alkalmával annyira is utálták a' magyar kormányt, azt republikánusnak vélvén, hogy az ugy nevezett Kossuth bankjejegyet semmi szin alatt el nem fogadták; sőt ha láttak is valakinél, melleket verték – 's szét pökdöstek. – A nemességet űldözték, 's adták ki öket az oláhtábornak, azt pedig mindennel segéltették és pártfogolták."[369]

A vádak néhol határozottan emlékeztetnek a később a zsidók ellen megfogalmazott vádakhoz:

„Egyébb aránt a' Kereszténynek hol árthatnak, ártanak, 's alá nézik, 's ugy tekintik csaknem, mint az égyyptomi sidók a' Faraó népét; minden segítséget azoktól meg tagadnak, sőt büszkék rája, ha égy keresztényt megcsalhatnak, – ha azt nyomorában elveszni láthatják – és ha keresztények, keresztény felebarátjok ellen van. – ök pedig égymást védik a' leg kisebb bajok ellen is; leg kivált keresztény elnyomók, vagy sértegetők ellen, ha mindjárt vagyonukba, vagy halálukba kerülne is."[370]

A továbbiakban is visszatérő jelzős szerkezet a szombatosok „nyomorult élete", „babonás balhiedelm"-eik, de nevezi őket „korszerütlen hittársulat"-nak is, kik „ki nevetésre méltó"-k.[371] Innen nézve pedig könnyebben érthető, hogy feltehetően miért nem lehetett népszerű Ürmösi Bözödújfaluban, miért nem akarta az eklézsia a későbbiekben sem őt.[372]

De mindemellett is Ürmösi Sándor elvitathatatlan érdeme – miként Újlaki-Nagy Réka is megállapítja –, hogy bár a „tudományosság számára Lugossy József fedezte fel a szombatosokat, az érdeklődő nagyközönség számára azonban inkább Ürmösi."[373]

Ugyanebből az időszakból, csupán pár évvel korábbról, az 1850-es évek elejéről maradt fenn Ürmösi Sándor lejegyzésében egy olyan meseszöveg, amelynek párhuzamát, mintáját sehol sem találtuk meg a korszakban. Ürmösi Sándor *A Furfangos székelylány* című meséjében oly mértékben kísérelte meg a nyelvjárás és a szóban elhangzó szöveg érzékeltetését, hogy egy nehezen olvasható szöveg lett annak végeredménye. A tisztázati példány írásképét szemügyre véve azonban látható, hogy nem csupán a későbbi olvasó,

---

[369] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 42. [KvAKt.]

[370] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 24–25. [KvAKt.]

[371] Ms. U. 1593. Székellymagyar szombatosok 24, 42. [KvAKt.]

[372] Feltételezem, hogy aki egy tudományos munkában ilyen erős kijelentéseket, véleményt fogalmaz meg, s akiről tudjuk, hogy más helyzetekben sem próbált meghúzódni, visszavonulni, arról feltehetjük, hogy a véleményét ismerte a falu is. S ha a más felekezetűek ócsárolása nem is tűnhetett akkora hibának, az már biztosan súlyosabb gond lehetett, hogy saját unitárius hívei között is bizonyosan nagy számmal voltak szombatosok, mivel a szombatosok hivatalosan valamelyik bevett egyházhoz kapcsolódtak, s többségük a hitelveikhez legközelebbi unitárius vallást választotta.

[373] Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 20.

de a lejegyző feladata sem lehetett egyszerű – Ürmösi önkorrekcióiból egyértelmű, hogy maga is megküzdött különleges ötlete megvalósításával. A mesében az együtthangzó szavakat ő összevonta, miközben a különösen hosszú hang jelölésére egy új jelet (¬) is bevezetett. A fennmaradt szöveg az egyes számot viseli, amiből arra következtethetünk, hogy Ürmösi eredetileg mindenképp folytatását tervezte a mesegyűjteményének. Hogy ez megvalósult, csak a többi meseszöveg elkallódott, hogy ő maga unta meg a nehézkes lejegyzést, vagy Kriza Jánosnak nem tetszett az újszerű ötlet, egyelőre nem tudjuk. Azt azonban feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy feltehetően olyan egyéni leleményről van szó, amely úgy általában is – eddigi tudásunk szerint – ritka a korszakban, ennek a konkrét lejegyzésmódnak pedig semmilyen hasonló megvalósulását nem találtam sem korabeli nyelvészeti folyóiratokban, sem más gyűjtőknél.[374]

Ürmösi Sándor valamikor az 1850-es évek folyamán állított össze két versgyűjteményt, egy rövidebbet, amelyből csupán 14 szöveg maradt fenn, és egy másik, hosszabb, eredetileg 250 számozott oldalból álló szövegegyüttest. Hogy saját maga számára, vagy a *Vadrózsák*ra gondolva készítette a gyűjteményeit, nem tudhatjuk biztosan. Azt egyértelműen meg lehet állapítani, hogy míg a rövidebb gyűjtemény írásképe rendezett, addig a hosszú köteté kevésbé az, mint más, eredendően elküldésre készített szövegek. Ez utóbbi kapcsán úgy tűnik, hogy Ürmösi külön ívfüzetekbe gyűjthette a különböző tematikus csoportokba tartozó verseket – erre mutatnak egyfelől az alcímek (*Szent Énekek*, *Félrómánczok és más versezetek*, *Szerelmi versezetek*, *Innepélyi és lakadalmi dalok*, *Sirkői feliratu versek, Gyermekek elmefuttató versikéi*), másfelől az, hogy néhol hely maradt (egy esetben, a 204. és a 209. oldal között hat oldal) a kötetté rendezett ívfüzetek közepén. Ürmösi tehát valószínűleg folyamatosan gyűjthette, jegyezhette be az ívfüzetekbe a szövegeket, amelyeket egy adott ponton, feltehetően az 1850-es évek második felében, a *Vadrózsák* kiadási munkálatainak megújulásával küldhetett el Krizának. A szövegek közé eredetileg rövid vonalat húzott, ez tagolta a verseket. A szövegek számozása, csakúgy, mint az oldalszámozás, feltehetően nem sokkal korábbról való, mint amikor Ürmösi elküldte a szövegeket Krizának. Az oldalszámozás elkészítésekor Ürmösi bizonyosan még tervezte újabb szövegek gyűjtését, mivel utóbb üresen maradt oldalak is be vannak számozva.[375]

A szövegek között számos a szabadságharc bukását siratő, az osztrák elnyomást kárhoztató mű, emiatt a kötet törzsanyagát mindenképp 1848 utánra datáljuk. Lehetséges azonban, hogy előfordulhatnak olyan szövegek is a kötetben, amelyeket Ürmösi korábban gyűjtött össze/másolt le, de ebbe a könyvébe vette fel. Erre mutat a barcasági hangejtés szerint lejegyzett lakodalmi vőfélyverse (*Vendégek felett,* 59. sz. alatt), mivel a Szász-

[374] Az esetlegesen előforduló hasonló meselejegyzések miatt megkerestem Benedek Katalint, Domokos Mariannt, Gulyás Juditot és Nagy Ilonát, akik szintén nem láttak még hasonlót. Segítségüket ezúton is köszönöm.

[375] Bizonyos szövegek számozásának elmaradása azonban mutathat arra is, hogy a számozást Kriza János végezte, és ő azokat a szövegeket hagyta szám nélkül, amelyek már valahol megjelentek. Ezt az elképzelést képviseli Olosz Katalin is, ld. Kriza J. 2013. 650, 652.

földön az 1840-es évek első évei után – jelen tudásunk szerint – nem járt Ürmösi. Természetesen elképzelhető az is, hogy a nyelvjárási jellegzetességeket csupán utólag pótolta (konstruálta meg) az 1850-es években másolt szövegen. Bizonyos az is, hogy az 1866. augusztus 29-i levelében Gálffy Sándor Ürmösi Sándor régi daláról beszélve emlegeti a *Léányvásár* című szövegét. Ez alapján pedig éveknek kellett eltelniük attól számítva, hogy a szöveget Kriza és Gálffy megismerték, addig, hogy Gálffy „régi dal"-nak tudja azt nevezni.

Annak ellenére azonban, hogy tematikus csoportokat állított fel Ürmösi, nem mindig ezt, hanem feltehetően az előtte fekvő kéziratos könyv szövegeinek sorrendjét követte. Erre mutat például, hogy *Félrómánczok és más versezetek* cím alatt egymás után szerepelnek teljesen eltérő hangulatú, tartalmú dalok (ld. pl. a 28. számú *Rákóczi Ferencz bucsu Eneke menekülésekor* és a 29. számú [*Édes falum határa*...] kezdetű dalokat). Ürmösi e kéziratos versgyűjteményének nagy részében az oralitás jelei kevéssé voltak érzékelhetőek, míg az erős írásos háttér nyomai jobban kitapinthatóak. A másolt kéziratok csak ritkán azonosíthatóak pontosan. Az Ürmösi-gyűjtemény (adattári számozás szerinti) 56–71. oldalain csaknem bizonyosan egy 18. századi töredékes verseskönyv, az ún. *Kobátfalvi énekeskönyv* anyagának másolata szerepel. Hasonlóképpen bizonyosak lehetünk abban, hogy az Ürmösi által közölt vőfélyversek a Mátyus Péter-féle *Vőfények kötelessége* (1793 körül) című vőfélykönyv valamely másolatára vagy ponyvakiadására mennek vissza. Bár a másolásra, kéziratos füzetek felkutatására Ürmösi Sándor esetében konkrét utalást nem ismerünk, de általában kijelenthető, hogy abban az esetben, hogy ha egy szövegnek ismert volt a közösségben az írásos jelenléte (és pl. a vőfélyversek többnyire idetartoztak), akkor a szöveget onnan ellenőrizték, korrigálták – feltételezzük, hogy ezt tehette Ürmösi is.[376] A másolás tényére mutathat az is, hogy a legtöbb szöveg korábbi nyelvállapotot tükröz, mint ami egyébként a kort, illetve Ürmösi Sándor helyesírását jellemezte.

Hogy a kéziratos verseskönyvet nem csupán magánhasználatra gyűjtötte, jelzik azok a megjegyzések, amelyeket többnyire nem a lejegyzéssel azonos időben, hanem később tett, feltehetően maga Ürmösi. Ilyen a 20. sz. dalnál az, hogy „nem tudtam kiegészíteni", a 32. sz. dalnál, hogy „majd megírom a' történetet bővebben", a 74. sz. dalnál, hogy „több versei elveszvék", vagy a 69. sz. dalnál (itt a lejegyzéssel azonos időpontban) egy Buzás nevű személyre vonatkoztatva, hogy „övé a bordal Compositioja." Talán ugyanerre utalhat az is, hogy az átlagos kéziratos énekeskönyveknél terjedelmesebb az a korpusz, amelyet Ürmösi Sándor összeírhatott, és elküldhetett Kriza Jánosnak. A kötetből Kriza János szövegismeretéről is valamelyest képet alkothatunk; számos helyen pontosítja, egészíti ki Ürmösi szövegeit.

Szinnyei József szerint Ürmösi Sándor az 1850-es években a Berde Áron szerkesztette *Hetilap* munkatársa volt. Lehetséges, hogy Szinnyei helyesen tudta, s Ürmösi dolgozott

[376] A fenti bekezdés kijelentéseinek többségéért itt mondok köszönetet Csörsz Rumen Istvánnak.

a *Hetilap*nak, de végiglapozva az 1852 és 1855 között[377] megjelent lapszámokat, sem általa aláírt cikket, sem olyan monogramot (vagy írást) nem sikerült találni, ami rá utalt volna.

A fent ismertetett források egyértelműen azt mutatják, hogy Ürmösi Sándor bözödújfalusi éveiben aktív szellemi munkát folytatott. Annál különösebb, hogy az erre az időszakra közvetve utaló néhány püspöki irat alapján milyen lelkésznek ismerték meg őt a bözödújfalusiak. Árkosi Dénes esperes Kriza János püspökhöz írott 1861. novemberi levelében Ürmösi elhelyezésén tanakodva, a következőket kénytelen kijelenteni: „ö szerencsétlen erkölcsi rossz óldalról egész környékünkben sokkal ismertebb egyéniség, mintsem legkissebb Ekklézsiánkbanis helye lehetne; csak egy B. Ujfalut hozom fel például, mely ha nem legutolsóis, de minden bizonnyal penultima,[378] a közelebbi Pap választáskor előre ki kötötte, hogy »akár kit mást, csak Ürmösi Sándort nem«."[379] 1867-ben újra felmerült annak lehetősége, hogy Ürmösit Bözödújfalura helyezzék, azonban a falu a hat évvel korábbihoz hasonló határozottsággal tiltakozott ez ellen. Árkosi Dénes a püspökhöz írt levelében a faluban tapasztalható általános lehangoltságról számol be, amelynek fő oka abban „rejlik, hogy nekik – a mint magukat kifejezték – még soha sem vólt Jézusi szellemmel áthatott Papjuk, hanem mind[380] részegesek vóltak; e pedig abból eredett, hogy mü ajánlottuk nekik azon egyéneket, kiknek nevei előnkbe adódtak. – Az Ürmösi Sándor szerencsétlen barátom neve megemlítésére egyenesen kinyilatkoztatták, hogy ezzel már egyszer próbáltak, ismerik, s nem kell. Jól tudják hogy nem sok joguk van válogatni az egyénekben, de mégis – ha lehetne – oly Papot szeretnének, a ki – ha lehet – papis legyen, de még leginkább emberis legyen."[381] Ürmösi Sándor pálinkaszeretete tehát már ekkor határozottan jelen lehetett, ami akkora problémát még nem okozott, hogy panaszlevelet fogalmazzanak a hívek, de annyira meghatározó mégis volt, hogy a falu a lelkész újraválasztásától mereven elzárkózzon.

7. Tordátfalva (1856. április 24. – 1862. szeptember 29.)

A 80 esztendős, ekkor már 53 éve papi szolgálatot ellátó Ürmösi József 1855. októberi levelében kéri, hogy „testi gyengesülése" miatt bözödújfalusi lelkész fiát, Ürmösi Sándort a papi bér kétharmadára segédlelkésszé nevezzék ki. Tájékoztatta arról is az esperest, hogy az eklézsia támogatja a kérést, s hogy a segédlelkész lakóhelyét is megoldanák: Ürmösi Sándor nem – mint pár évvel korábban – a lelkész apjával lakna, hanem a

---

[377] A *Hetilap* csupán ezekben az években jelent meg.

[378] penultima: lat. 'utolsó előtti'

[379] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Fiatfalva, 1861. november 29.

[380] Önállóságuk óta három papjuk volt: Ürmösi Sándor (1853–56), Hegyi Pál (1856–63) és Nagy Mózes (1863–67), valamennyi ellen a legfőbb panasz a részegességük miatt érkezett. Nagy Mózes szintén gyűjtője volt Krizának. Geréb Zsigmond Hegyi Pálról valami miatt nem tud, de a bözödújfalusi jegyzőkönyvben 1861-ben Hegyi Pált nevezik meg lelkésznek. Vö. Presbiteri jegyzőkönyv, Bözödújfalu, o.n.. [EUEkLt.]

[381] Árkosi Dénes és Ádám Domokos Kriza Jánosnak. Bözöd, 1867. június 12.

papi házon kívül, amit édesapja fizetne.[382] A pontos időpontját nem tudjuk, de valamikor 1856-ban[383] teljesült az apa kívánsága, feltehetően akkor, amikor Ürmösi Sándor számára letelt a kánon által meghatározott három év[384] Bözödújfaluban.

A segédlelkészi címet 1858. július 4-ig[385] viselte, amikor édesapja halála bekövetkezett.

A segédlelkészi időszakáról az egyetlen forrásunk az a *Kolozsvári Közlöny*ben[386] 1857. április 16-án megjelent beszámolója, amelyben a Tordátfalván bekövetkezett pozitív változásokat foglalta össze. Ebből a cikkből egy ambiciózus, a közjóért tenni kívánó, mások ebbéli eredményeit is elismerő személy képe bontakozik ki. Ürmösi beszámolt a vasárnapi iskoláról, annak tantárgyairól és nagy látogatottságáról, és említette, hogy a községbe két lap (a *Kolozsvári Közlöny* és a *Vasárnapi Ujság*[387]) érkezik testvérének, Ürmösi Samunak hála. Az nem derül ki ebből a közlésből, hogy vajon hova érkeztek a lapok, volt-e bármilyen egylet, vagy csupán az iskola, a templom vagy Ürmösi Sándor fogadta a lapokat, illetve hogy azokkal mi történt a későbbiekben, kaptak-e szerepet a közösség életébe. Egy másik hír megfogalmazása miatt felmerülhet a gyanú, hogy valamilyen olvasóegylet létezhetett a településen, mivel Ürmösi így írt: „Községünkben a hölgyi egyetlet *is* alakuló félben, melynek feladata lesz a gazdasszonyi kiképzés, és az erkölcsiség öregbülése."[388]

Emellett többféle haladó szabályozásról beszámolt Ürmösi, így az erdőhasználat azon rendjéről, amelynek hatására a községben nem csökkent az erdők mennyisége. Mindezt a helyi jegyzőnek, Szász Györgynek tulajdonította – akit öt esztendővel később levélben ajánlott Kriza Jánosnak adatközlőként.[389] Ürmösi Sándor cikkében példaként állította a tordátfalvi viszonyokat más községek elé – azonban arról, hogy ez mennyire felelt meg a valóságnak, mekkora szerepe volt a változásokban Ürmösinek, és miként látták ezt a fa-

---

[382] Ürmösi József Árkosi Mihálynak. Tordátfalva, 1855. október 27.

[383] Geréb Zsigmond sem ad meg pontos időpontot sem Bözödújfalunál, sem Tordátfalvánál; csupán az 1856-os évet jelöli meg. Ld. Geréb Zs. 1943. 142, 192. [MUEKvGyLt.]

[384] Az egyházi szabályozás szerint 3 évnél hamarabb csak abban az esetben lehetett valakit továbbrendelni egy egyházközségből, ha azt az egyház érdeke (*status ratio*) mindenképp úgy kívánta, illetve ha az illető személy (vagy egy másik egyházközség) vállalta, hogy bizonyos költségeket (pl. amit az elszállítása okozott) megtérít annak az egyházközségnek, ahonnan idő előtt elmegy, s ezért annak újra költséget jelent egy másik pap elhozatala. (Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 465. Canon [MUEKvGyLt.]) Ezt tehát csak nagyon ritka és kivételes esetekben szokták megengedni, így feltehetően 1856 májusáig Ürmösi Sándornak is Bözödújfaluban kellett maradnia. A tordátfalvi jegyzőkönyvek nem emlékeznek meg elhozatalának pontos időpontjáról (csupán az éves költségek között sorolják azt fel).

[385] Geréb Zsigmondnál júniusi dátum szerepel, de az egyházközségi dokumentumok alapján biztosan júliusban hunyt el az idős lelkész.

[386] Érdemes volna a *Kolozsvári Közlöny*t abból a szempontból átnézni, hogy Ürmösi Sándor nem közölt-e más cikket is benne. Mivel ezt az írását a kötet lezárásának pillanatában találtam meg, így az újság áttekintése már nem valósulhatott meg.

[387] Ez már nem a Brassai Sámuel-féle *Vasárnapi Újság*, mivel az 1848-ban jelent meg utoljára, hanem feltehetően a pesti.

[388] Ürmösi 1857. (Kiemelés tőlem.)

[389] Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28. (Jelen kötet XXIX. számú dokumentuma.)

lubeliek, pontos, forrásokkal alátámasztott tudásunk nincs. Csupán következtethetünk arra, hogy az Ürmösi életét átlengő kettősség (pozitív ügyekért lelkesedő, illetve kiállhatatlan, a valóságot másként megélő és ezért együttműködő kommunikációra képtelen személy) ekkor is jelen lehetett, és ha az édesapja halála után lehetősége lett volna a falunak dönteni, nem őt választották volna.

Ürmösi József halálakor Árkosi Dénes esperes azt tervezte, hogy Szent György-napig vár a papválasztással, hogy azalatt Ürmösi Sándor számára is találhassanak valamilyen megfelelő állomáshelyet, mivel a kánon szerint segédlelkészt nem lehet abba az egyházközségbe rendes lelkésznek kinevezni, ahol korábban segédlelkészként szolgált.[390] Ennek ellenére 1858 szeptemberében az esperes már arról számol be, hogy lezajlott a papválasztás a faluban, s a legtöbben Ürmösi Sándorra szavaztak, így javasolta az ő kinevezését.[391] A választás eredményének Kolozsvárra történő felküldésével azonos időben megindult a panaszos levelek sora is, amelyben az egész bért fizető tordátfalviak jelentős része kérte a választás eredményének érvénytelenítését és új választás kiírását. Levelükben azzal érveltek, hogy a választás időpontjában olyanok is szavaztak, akiknek arra nem lett volna joguk, a teljes béradó gazdák közül viszont ők harmincan nem voltak jelen.[392] Árkosi Dénes október 15-én a püspökhelyettest[393] a választás szabályos lezajlásáról biztosította, s kérte, hogy utasítsa rendre az eklézsiát.[394] Tíz nappal később a tordátfalviak újabb tiltakozó levelet küldtek, amelyben bár azt írták, hogy nem szeretnék kényszerítve érezni magukat „Segéd Lelkész Ürmösi Sándor ur több oldalu

[390] Emiatt kerülnek nehéz helyzetbe az idős lelkészek/tanítók, akik egyszerre szeretnének biztos támaszt öreg napjaikra (amelyet általában lelkész/tanító fiukban vélnek fellelni), de közben a fiú maguk mellé rendeltetésével bizonytalan helyzetbe hozzák saját gyermeküket, aki haláluk esetén egyáltalán nem valószínű, hogy kedvező állomáshelyhez juthatna. Ez különösen a már családos segédlelkészeknek jelent nehézséget, mivel ha ilyenkor csak nagyon kicsi egyházközségbe tudják kirendelni őket, akkor saját és családjuk megélhetése kerül veszélybe. Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 289, 728, 938. Canon. [MUEKvGyLt.] Ennek az egyházi törvénynek az értelme az volt – ahogy ez magának a kánonnak a szövegéből is látszik –, hogy azok a személyek, akiket egy idősebb lelkész betegsége, öregsége miatt egy módosabb eklézsiába segédlelkésznek kirendelnek, rendes lelkészként ne maradhassanak ott, mivel valószínűleg az érdemeik alapján még nem rendeltetnének ki egy olyan méretű egyházközségbe, s akkor ilyen formában a kirendelés nem lenne igazságos a korban, tevékenységben felettük állókkal szemben. (Az is látható azonban, hogy a kisebb egyházközségeknél ezt a szabályt nem vették olyan szigorúan. Valószínűleg így maradhatott Szentháromságon ifj. Győrfi Sándor apja halála után. Azonban pl. azért kérte Inczefi József esperes fia, Inczefi Dénes elrendelését maga mellől – ahol segédpap volt –, mert Derzs már olyan méretű eklézsia volt, ahol biztosan érvényesítették volna ezt a szabályt.)

[391] Árkosi Dénes Székely Mózesnek. Tordátfalva, 1858. szeptember 16.

[392] A tordátfalvi eklézsia 30 tagja Székely Mózesnek. h.n., k.n. [Tordátfalva, 1858. szeptember 16. után]

[393] Aranyosrákosi Székely Sándor 1852. január 27-én bekövetkezett halála után a bécsi udvar nem ismerte el az unitárius egyház püspökválasztó jogát, és nem engedte püspökválasztó zsinat összehívását, így 1861. július 1-jéig, Kriza János püspökké választásáig Székely Mózes egyházi főjegyző látta el a püspöki feladatokat püspökhelyettesként.

[394] Árkosi Dénes Székely Mózesnek. Tordátfalva, 1858. október 15.

Gyengéjit föl födőzni, mi kissebbségére válhatna,"[395] de ismételten kérik a választási eredmény megsemmisítését, és finoman jelzik azt is, hogy miért nem óhajtják a továbbiakban Ürmösi Sándort lelkészüknek. „Egy oly Lelkész rendelését [kérik], ki Lelkész hordozva kötelességit vezetni tudná a Tudomány és művelcség ösvenyén a népet, itt [ti. Ürmösi Sándornál] mind ezek hiányoznak,"[396] és kijelentik, hogy a kepét a továbbiakban nem hajlandóak fizetni a számára. Feltehetően lehetett valamilyen hatása a levelüknek, mivel Árkosi Dénes következő, a püspökhelyetteshez írt levelében már a szentháromsági pappal való csere ellen foglalt állást.[397] Végül Székely Mózes püspökhelyettes a választást helyben hagyta.[398]

Az eklézsia ezután másfél évig hallgatott, s csak 1860 februárjában kérte újra lelkésze elmozdítását. Ekkor még úgy tűnt, hogy Ürmösi Sándorral megegyezve törekednek arra, hogy Tordátfalvára új papot (és új tanítót[399]) nyerhessenek. Kizárólag az ekkor írt levelükben történik utalás arra, hogy a pap leánytestvérei idézték volna elő a közösség és a lelkész közötti súrlódásokat.[400] Hogy azonban az elhelyezés oka mennyire nem a lánytestvérek viselkedése volt, jelzi, hogy Árkosi Dénes Székely Mózeshez írt levelében kétszer is hangsúlyozta, hogy Ürmösi Sándort csak messze lévő egyházközségbe van esélyük elhelyezni. „Csekély nézetem szerént jónak látnám tehát, hogy ha *tőllűnk távol valamelyik környékbe* lenne oly Pap, kinek viszont Status érdekből mozdulnia kellene, cseréltetnék fel Ürmösi Sándorral, mely cserét a Tordátfalvi Eklézsiais ide zárt nyilatkozata szerént elvállalni kőteleztetnék, de ismétlem hogy ezenn cserés Eklézsiának *tőllűnk távol kellene esni*, mert itt és Maroskörbe Ürmösi Sándor sokkal jegyesebb és ismeretesebb, mintsem részéről a csere sikerüljön."[401] Pár hónappal később Árkosi Dénes a béke helyreállítását a pap és a falu között lehetetlennek látta, és úgy vélte, hogy legkésőbb a következő év Szent György napjáig egy másik, „*környékünkön kivüli*" eklézsiába kell elrendelni Ür-

[395] 30 tordátfalvi Székely Mózesnek. Tordátfalva, 1858. október 25.

[396] 30 tordátfalvi Székely Mózesnek. Tordátfalva, 1858. október 25.

[397] Árkosi Dénes Székely Mózesnek. Rava, 1858. október 29. A szentháromsági pap Győrfi Sándor (maga is Kriza-gyűjtő), aki Ürmösi Sándor kisadorjáni ügyködése nyomán került Ürmösi Sámuel után apja mellé Szentháromságra papnak. Róla folyamatosan úgy nyilatkozik a tordátfalvi eklézsia, mint akit szívesen elfogadna papjának.

[398] Székely Mózes püspökhelyettesi leirata. Kolozsvár, 1858. november 3.

[399] Utóbb a tanító elhelyezéséről nem esik szó, valószínűleg vele sikerült kibékíteni a falut. Derzsi József tanító majd 1874-ben innen, Tordátfalváról kéri a nyugalomba helyezését.

[400] A tordátfalviak Árkosi Dénesnek. Tordátfalva, 1860. február 28. A konfliktus kirobbanásának és Ürmösi elhelyezésének okát a lánytestvérek viselkedésével csupán Kiss Gergely magyarázza a tordátfalvi egyházközségről írt dolgozatában. (Vö. Kiss G. 1971. 9. [MUEKvGyLt. Egyházközségi monográfiák]) Véleményem szerint ez a narratíva inkább a megszépített múlt igényéből, mint konkrét források ismeretén alapuló kutatásából származik. Az eklézsia jegyzőkönyvében csupán annyi utalást találunk erre, hogy „a két egyházi szólga, főleg azoknak nejei közt figyelmet alig érdemlő okból ellenségeskedés támadt, mi bántja az Ekkl[ési]át, és annak békéjét", ez azonban feltehetően elenyészett, mivel a következő években nem került be a jegyzőkönyvekbe. A tanító felesége Ürmösi Sándor egyik lánytestvére, Ürmösi Mária volt. Vö. Számado Protocollum (1860. 1. kérdésre adott felelet) o.n. [TUEkLt.]

[401] Árkosi Dénes Székely Mózesnek. Rava, 1860. március 27. [Kiemelés tőlem. Sz. A.]

mösi Sándort. Ebben a levélben használta először a később mintegy Ürmösi állandó jelzőjévé váló, „*szánalomra méltó családostol*" kifejezést.[402]

Feltehetően nem sikerült távolabb sem helyet találni Ürmösinek, illetve ami ennél még valószínűbb: bíztak abban, hogy Tordátfalván mégis megbékülnek az emberek, és megmaradhat ott Ürmösi, s így nem is kerestek számára helyet. A következő panaszos levél ugyanis rövid csendet követően, jóval Szent György-nap után, 1861 októberének végén érkezett az espereshez. Ebben azt írták a hívek, hogy a nem teljesen szabályos választás után három évig tűrték Ürmösit, de tovább nem szeretnének várni, mivel – ahogy írják – „Tiszt[elendő] Lelkészünk az előtti hibáibol nem hogy fejlődnék, sőt inkáb naponta sűljed nem hasznalván kőtelezettsége, a szeszes italok gyakorlatába rendkivül merült, ugy annyira, hogy az Isteni Tisztelet szolgáltatására is csak nem mindég zajos fővel áll elé."[403] Még más okokat is felhoztak, azonban egyiket sem fejtik ki részletesebben, csak kilátásba helyezik a vádak bizonyítását, ha nem rendelik el lelkészüket („kéntelenek leszünk oly eszközökhöz nyulni, a mely nem fog kelemetes lenni"). Bár ezt a levelet is csupán 34 személy írta alá, a helyzetet bizonyosan jól ismerő Árkosi Dénes mégis vészjósló hangon kezdte a Krizának írt levelét: „Mit megjósoltam – beteljesedett", s beszámolt a tordátfalvi eklézsia „értelmesebb többsége" által felújított kérésről, amelyet véleménye szerint többé nem lehet nem meghallgatni, és nem orvosolni.[404] Ekkor került elő először az ezt követő években általánossá váló dichotómia: a *becsületes*, *mindenkinél jobb testvér*, a *tevékeny, sok érdemű férfiú*, Ürmösi Sámuel és a *szegény, szerencsétlen* Ürmösi Sándor között, akit *szánalomra méltó, nyomorú családjá*val együtt az előbbi miatt próbálnak újra és újra megmenteni. Árkosi ebben a levelében tett utalást arra is, hogy Ürmösi tordátfalvi megválasztását nem annyira magának, hanem sokkal inkább az esperes ügyességének köszönheti – s egyúttal láthatóvá válik az is, hogy mennyire nehéz feladata lehetett egy lelkiismeretes esperesnek ekkor. „Én Tekintetes Ürmösi Sámuel Urat Statusunknak ezen tevékeny, és sok érdemű férfiát sokkal inkább tisztelem; másfelől Ürmösi Sándort, kihez engemet Gyermeki emlékekis kötnek[405] nyomoru családjával edgyütt sokkal inkább szánom, mintsem az ő válságos ügyét itt alatt jóvá ne tenném, ha csak tenni hatalmamban állana [...] Több mint 4. éve, hogy a Tordátfalviakat biztatásokkal, és szép ígéretekkel tartom, s megvallom, hogy vanis előttük anyi tekintetem, mi szerint ez ügyet enyire húztam-halaszthattam; s ha szabad valamit magamnak tulajdonitani, aztis hogy Ürmösi Sándor Tordátfalvi rendes Pappá lehetett, s még eddig ott maradhatott, talán nekem lehetne inkább tulajdonitani, mi miatt tekintetem rövidülésével nagyszerü compromissiotis kellett szenvednem; holott

[402] Árkosi Dénes Székely Mózesnek. Rava, 1860. augusztus 25. [Kiemelés tőlem. Sz. A.]

[403] A tordátfalvi unitárius eklézsia hívei Árkosi Dénesnek, Tordátfalva, 1861. október 29.

[404] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Fiatfalva, 1861. november 29.

[405] Nem tudjuk, milyen gyermeki emlékei lehettek Ürmösi Sándorral kapcsolatosan. Árkosi Dénes a székelykeresztúri gimnáziumot valószínűleg Ürmösi Károllyal, a legnagyobb fiúval egyszerre kezdte. (Ld. Fekete J. (szerk.) 1993. 143. A bizonytalanságról vö. az Ürmösi családjáról írt fejezetet.) Árkosi Dénes gyermekkorát Bözödön töltötte, amely Tordátfalvától tekintélyes távolságra található.

Ürmösi Sándor megjobbitására minden ki gondolható eszközököt s utolsó esetben még a reversalis alá szorittatástis[406] föl használtam; de mind sikertelen el anyira, hogy nekem az ö megjobbulásához többé semi reményem; s ki kell mondanom lelkem mindennapi aggodalmával, hogy Ürmösi Sándor a nélkül, hogy egy szépen virágzó Eklézsiát ne veszélyeztessünk jövö Szt. György naponn tul Tordátfalvi Pap semi estre nem lehet, söt talán Környékünkben sem; mert ö szerencsétlen erkölcsi rossz óldalról egész környékünkben sokkal ismertebb egyéniség, mintsem legkissebb Ekklézsiánkbanis helye lehetne."[407] A levelekben ismét csupán a nagyra növekedett baj csúcspontját láthatjuk, de egyértelmű, hogy ahol az esperes is annyira kétségbe esik, hogy azt írja, hogy „a legjobb akarattal sem tudok többet tenni, mint a menyit tettem; és ez nagyon fáj nekem, s ily esetekben szeretném valóban Esperest nem lenni", ott valóban igen kevés esély lehetett a konfliktus feloldására.

Ebből az időszakból maradt fenn Farkas György Maros köri esperesnek egy olyan levele, amely szerint Kriza János kísérletet tett már ekkor más egyházkör espereseinél Ürmösi (és más keresztúrfiszékiek) elhelyezésére. Farkas György válaszából nagyon határozottan kitetszik az Ürmösi Sándorról alkotott lesújtó véleménye, amelyből az is kiderül, hogy az esperes már Ürmösi felszentelését sem támogatta. Kriza kérdésére 1861 októberében azt feleli, hogy nincsen náluk hely keresztúrszékieknek, a Kriza által említettek közül Ürmösi Sámuelt, a kadácsi papot ismeri, „egy bécsületes, jámbor, papi jellemü ember, s nem volnék idegen ide fogadtatni, s akartamis, de nem volt kivihetö. A tordátfalvitol [Ürmösi Sándortól – Sz. A.] az Isten a kigyo fiakatis örizze, én probáltam vélle, és soha sem akartam, hogy felszentelödjék, s még László Antit,[408] s nemis tettem égyiknekis fejire kezemet, a többit közelebbröl nem esmerem az Isten mentsenis, hogy megesmerjem."[409]

Az 1862 februárjában kelt újabb tordátfalvi panaszlevél (immáron 66 aláíróval) sérelmezi, hogy „ekklezsiank fajdalmát s nyughatatlanságainkot enyhittő választ" nem nyertek, s kérik, hogy a „régebben virágzott", most „homály borujába süljedett" eklézsiába a szentháromsági papot (Győrfi Sándort), a derzsi segédpapot (Inczefi Dénest) vagy a székelykeresztúri seniort (Kozma Károlyt) nevezzék ki.[410] Az eklézsia következő levele már fenyegetőző. Ebben kijelentik, hogy eddig csupán Ürmösi Sámuelnek a konzisztórium előtti tekintélye miatt ódzkodtak attól, hogy törvény előtt bizonyítsák be az Ürmösi Sándor elleni vádjaikat, s bár sajnálnák, ha „Tiszteletes Lelkészünk a Tőrvények nyomán meg fosztatik minden élet modjától", ennek ellenére ismét nyomatékosan kérik elrende-

406 E levél szerint tehát valamikor 1858 és 1861 között Ürmösi Sándornak újból reverzálist kellett adnia.

407 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Fiatfalva, 1861. november 29.

408 László Antal a korban híres részeges pap volt, de Ürmösi Sándorral ellentétben ő mindig elismerte hibáját, reverzálisokat adott, és valahogy sikerült megmaradnia az egyházközségekben.

409 Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1861. október 20.

410 A tordátfalvi unitárius eklézsia Árkosi Dénesnek. Tordátfalva, 1862. február 3.

lését. Egyelőre várnak a részletes bizonyítással,[411] de ha az elrendelés nem történik meg, akkor, ahogy írják: „műk annak sem vagyunk oka hogy ha Tisztelt Lelkészűnk sehol menedéket nem talál [...] Tiszteletes Lelkészünk Szent György napontul Ekklánkban mint Pap nem esmertetik."[412]

A kiszabott határidő tehát, ameddig Ürmösi Sándornak más szolgálati helyet kellene találnia: 1863. április 24. Az esperes ekkor személyesen ment vizsgálatot tartani a helyszínre. Március 30-án ott megjelenve azonban „fájdalom! a Tordátfalvi ekklézsiát oly nagy ingerültségben találtam, hogy oda menetelem czéljának előterjesztését sem tudván egészen bévégezni s máris egy hangon és tele torokkal kikiáltá az egész ekklézsia, hogy Úrmösi Sándort jövő Szentgyörgy napon tul papjának semmi esetre elnem ismeri, neki soha többé bért nem fizet, – sőt oly szókkalis fenyegetőzött, miket ide írni szűkségesnek nem tartok."[413] A helyzet elég feszült lehetett, mivel Árkosi Dénes kénytelen volt a felbőszült eklézsiára ráparancsolni, „hogyha valaki Ürmösi Sándort, ki még törvényesen convincalva nincsen, bántani merészli, rögtön polgári erőhatalommal fogok ellene fellépni."[414] A környékben az egyetlen hely „ezen szerencsétlen emberre nézve" Csehétfalva lett volna, de az oda való elrendelését „egy fondorkodó egyén meghiusította."[415] Hogy az esperes valóban fontosnak tartotta, és mindent megpróbált megtenni Ürmösiért, mutatja, hogy levelét így zárja: „csak az egy Ürmösi Sándor az, kinek sorsa szinte kétségbe ejtett, és éjjeli nappali nyugtalanságot okoz nekem."[416]

A következő bő két hónapban az ügy minden szereplője megszólalt, levelek keresztezték egymást. Ürmösi Sándor saját nézőpontjából adta elő az ügy részleteit,[417] a tordátfalviak egyik része Ürmösi mellett szólalt fel,[418] másik része Ürmösi mihamarabbi elhelyezését követelte,[419] Vitális Mihály martonosi lelkész a Csehétfalva és Tordátfalva

---

411 Az eklézsiák a részletes bizonyítással nem annyira a pap iránti együttérzés miatt szoktak várni, hanem mivel a törvény szerint, ha egy hivatalosan panaszoló egyházközségtől elrendelik a papját, akkor a panasz benyújtásával elveszíti a jogát a papválasztásra/papjelölésre. Emiatt igyekeznek csupán nagy általánosságokban jelezni, ha valamiért elégedetlenek belső embereikkel, s csupán ha ennek nincs eredménye, és nem sikerült megbékélniük, akkor nyújtják be a panaszokat.

412 11 presbiter a tordátfalvi unitárius eklézsia nevében Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. március 8.

413 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. március 30.

414 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. március 30.

415 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. március 30.

416 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. március 30.

417 Ürmösi Sándor Nagy Elek főgondnoknak. Tordátfalva, 1862. április 2.

418 36 tordátfalvi Nagy Eleknek. Tordátfalva, 1862. április 2. Levelükben azonban ők sem Ürmösi marasztása mellett vannak, csupán azt kérik, hogy ameddig megfelelő egyházközség számára nem adódna, addig ne váltsák le.

419 62 tordátfalvi Kriza Jánosnak. h.n., k.n. (Tordátfalva, 1862. április 10. [érk.]) Ebben többek között Ürmösi ellen a következőt hozzák fel: „nem vagyunk képesek fel számitani azon nagy kárt, mely Tiszteletes Lelkész, Ürmösi Sándor Ur által okoztatott, ezen igen békés Eclésiában, nem anyagi Károkot értünk, értyük a szellemieket, nemis Emberre[?] az ingerültség [?] és Naponként elö fordulo zavarokbol, kifejlölö sok roszat az erköltstelenségét, rosz példávali elöljárás miat, mert egyenessen annak tulajdonitsuk, mivel a rosz a Nepre mindig könyeben ragad Naprol Napra nagyob mertekbe terjed."

közötti csere kapcsán mondott véleményt a papcsere intézményéről és a két lelkészről,[420] akik közül Ürmösi esetében ő is kiemelte, hogy az esperes „erre a Tordátfalvi papra méltóztasson rá ijeszteni, mert ez az italban nagyon exorbitál.[421]"[422] Ugyanezen hónapok alatt megszólaltak a csehétfalviak is, akik szintén két táborra szakadva adták be kéréseiket: a gondnok és a presbiterek nagy része elfogadta volna Ürmösit 3 évre, hogy cserébe saját papjuktól megszabaduljanak,[423] a másik fele az embereknek azonban felháborodva utasította el, hogy Ürmösinek kepét fizessen, és a református hitre való átállással fenyegetőzött, ha őt mégis Csehétfalvára neveznék ki.[424]

Árkosi Dénes május elején írt levelében ismét Ürmösi sorsa feletti aggodalmának adott hangot, mivel Csehétfalvára kiszállva azt tapasztalta, hogy az említett „fondor lelkű egyén" miatt őt ott semmiképp sem fogják elfogadni. S mivel Szent Mihály napja[425] közeledett, amikorra még Farkas György szerint „semmi menedék, semmi kilátás, semmi remény" sincs, hogy a „szegény szerencsétlen" Ürmösi Sándornak valahol új lelkészi hely nyíljon, így attól tartott, hogy végül nyugalomba kell vonulnia. Ennek azonban Farkas meglátása szerint Ürmösi maga lesz az oka, s ennek illusztrálására elmondta a legújabb botrányos esetét. „Az Udvarhelyi piatzon egy szijgyártót arczul csapott, e vissza csapta, minek a lett következése, hogy Ürmösi Sándort csendörök vették körül, s a városláttára ponczіusrol pilátusra kisérgették, s ha egy okosabb hitfelünk közbe ne vesse magát, börtönt kell vala szenvednie."[426]

Ürmösi Sándor június végi levelében nyoma sem volt annak, hogy ő magát bármennyire is „szegény szerencsétlen"-nek, esetleg bármiben is hibásnak tartotta volna magát. Bírálta az egyházi törvényeket, amelyek számára nem biztosítanak védelmet az eklézsiákkal szemben, s beszámolt arról, hogy világi törvényszék elé vitte ügyét, a nyomozásra kirendelt királybírák három napig vizsgálták a tordátfalvi helyzetet, s az ő interpretációja alapján[427] az tűnt ki, hogy fondorlatos összeesküvés áldozata lett. Ürmösi meglehetősen zavaros levelét egy ultimátummal zárta, amely szerint ha „a Csehétfalvi ecclésiát át adják még az őszön vagy a tavaszon ugy megnyukszom hellyzetemel, s békén várom a jövöt", azonban ha ez nem következne be, „jövö Sz: György napkor le tészem hivatalomot

---

420 Vitális Mihály Kriza Jánosnak. Martonos, 1862. április 5.

421 Exorbitál: lat.'szabályt szeg, kihágást követ el.' (Ld. Buzogány D. – Ősz S. E. 2007. 268.)

422 Vitális Mihály Kriza Jánosnak. Martonos, 1862. április 5.

423 A csehétfalvi gondnok és 7 presbiter Árkosi Dénesnek. h.n., k.n. [Csehétfalva, 1862. április 15. körül]

424 60 csehétfalvi Kriza Jánosnak. Csehétfalva, 1862. április 15.

425 Nem tudom, mikor változhatott meg a papváltozás határideje, de úgy tűnik a levelekből, hogy a tordátfalviak türelmetlensége miatt a két olyan nap közül, amikor pap- és tanítócserét lebonyolítani szokták, a közelebbit preferálták.

426 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. május 7. [A kurziválás tőlem. Sz. A.]

427 A nyomozást próbáltam levéltárakban felkutatni, sikertelenül. A MUEKvGyLt-ban nincsen ilyen anyag. A Hargita megyei Állami Levéltárban pedig – Bicsok Zoltán levéltáros válasza szerint (amelyet ezúton is köszönök neki) – az ott található igazságszolgáltatási fondok (Székelyudvarhelyi Királyi Törvényszék, évköre: 1850–1967, illetve Udvarhelyi Járásbíróság, évköre: 1855–1952) rendezetlenek, és így (amíg rendezésre nem kerülnek) nem kutathatók.

a fö tisztelendő ur kezébe – ároni családomba szinte 300 évek lejártával, utólsó Bátori leszek,[428] erre gyermekeimet is innepélyesen felesketem."[429]

Sem ebben a patetikus végkicsengésű levelében, sem a későbbi, már augusztus végén megfogalmazottban nyoma sem volt annak, hogy Ürmösi a helyzetét reálisan észlelné, hogy saját és gyermekei sorsa feletti aggodalomtól vezérelve bármit is megpróbálna a problémák megoldására. Augusztusi levelében a csehétfalvi cserére továbbra is mint valami bizonyosra tekintett – miközben ez a derűlátás az esperes egyetlen Csehétfalváról szóló levelével sem volt összhangban.[430] A kinevezést arra hivatkozva is sürgette, mivel több hívével „fontos pere" kezdődött.

Ürmösi ugyanitt Kriza figyelmébe ajánlott egy új adatközlőt is, aki majd „a Vadrozsa másadik fűzete emelője lesz", mivel „ö természeti sajátsággal tudja elő adni a természet fiainak szavaikot s kiejtéseiket, szokásaikot, elbeszélléseit, Dalait s: t. b."[431] Ezt a Szász György nevű – 1857-ben még biztosan tordátfalvi jegyzőként[432] működő személyt – „a néhai Silvester családjából való derék pólgárt" küldte fel ügyei intézésére Kolozsvárra, és kérte Krizát, hogy amennyiben „megjelent, kinyila vadrózsánk", vele küldjön el „vagy égy bókrétát" a számára.[433] Ez a levél több szempontból is érdekes. Egyrészt mutatja, hogy 1862 végén Ürmösi még nem távolodott el annyira Krizától és gyűjtőhálózatától, hogy ne figyelmeztesse egy általa jónak tartott adatközlőre, másrészt – az eddig megismert források alapján – ő az egyetlen, aki a *Vadrózsák*ról mint közös vállalkozásról („vadrózsánk") beszél.[434] Harmadrészt jól látható az is, hogy Kriza figyelmébe kiváló adatközlőként egy feltehetően írni-olvasni tudó polgárt ajánl, ami valószínűleg nem Ürmösi rossz választását (kvázi *rossz gyűjtő* voltát), hanem a korszakban megfelelő adatközlőnek tartott személyek a 20. századi elgondoláshoz képest sokkal tágabb körét mutatja.

Ürmösi helyzete szeptember közepén vált igazán tarthatatlanná, amikor a tordátfalviak Szent Mihály-nap közeledtével a püspökhöz fordultak az egyházi vezetőség és Ürmösi ígéretét számonkérve.[435] Árkosi Dénes a tordátfalvi követek útra indulásával egy időben a következő levelet küldte Krizához: „Bédőlt, mit régolta sejtettünk [...] egy emberünknek lelkem örök fájdalmára olysok küzdésem daczára ideiglenesen kívül kell esni az akól kerítésen, mivel legujabb tapasztalatom szerint legkissebb kilatásunk sem lehet ahoz, hogy ezen tudvalevő szerencsétlen embert Csehédfalván vagy Környékűnkbe bárholis elhelyezzük – holott én ezt magáért a szánandó emberért, és még szánandóbb

[428] Ürmösi Sándor irodalomtörténeti utalása Jósika Miklós *Az utolsó Bátori* című regényére vonatkozik. Az utalás feloldását ezúton is köszönöm Szilágyi Mártonnak.

[429] Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.

[430] Ezek közül a legutolsó: Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. július 6.

[431] Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28.

[432] Ürmösi S. 1857.

[433] Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28.

[434] Hogy ez mennyire jelent tényleges közös munkát, közös gondolkodást, arra majd az összegzésben fogok kitérni.

[435] A tordátfalviak Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. szeptember 17.

családjáért, de az általam igen tisztelt érdemes báttyáértis kivinni lelkem minden erejével törekedtem."[436] Az esperes biztosra véve Ürmösi tordátfalvi kényszerű távozását, már csupán amiatt aggódik (s levele hátralévő részében azon gondolkodik), hogy „a maholnap beálló téltűz idejére hová hajtja le fejét a szerencsétlen, – mert báttyának a hasonlithatlan jotestvérnek van ugyan itt közel egy jósszága, de a mint közelebbről emlitém az ebbe lakó zsellérrel ezen szerencsétlen ember nem régen véres csatát vívott, s ha oda menekülneis véres demonstratiora számithatna."[437] Úgy véli, hogy a Kriza által is javasolt megoldás volna ebben a helyzetben a legjobb: vagyis, ha Ürmösi jogfenntartás mellett lemondana a papságról (így a közeljövőben még lehetősége volna lelkészként állomást kapni), s bizakodni abban, hogy Ürmösi Sámuel, az összehasonlíthatatlan jó testvér a szerencsétlen Ürmösi Sándor és nyomorú családja segítségére siet.

Ürmösi Sándor még ekkor is úgy vélte, hogy a feltételeket ő szabhatja meg: „ezennel ki jelentem, hogy a jövő Sz. György napon tul rendelkezhetik azon ecclésiával, melyben én akkor létezni fogok. télire hogy költözzem sem kedvem sem akaratom – [?] Tordátfalvi követek hajlandók Sz. György nap[-] bé várni, ha püspökileg biztositatnak azon jogra hogy Szent György napján szóbadon választhatnak papot."[438]

Hogy ezután pontosan mi történt, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy az eklézsia nem kapott szabad választási jogot (de egy olyan személyt[439] neveztek ki, akit a kezdetektől szívesen látott a falu[440] is), Ürmösi Sándor pedig még szeptember folyamán lemondott.[441]

Tanulságos, hogy ennek az ügynek a lezárását hogyan élte meg a püspök és az esperes. Kriza János azt írta Farkas György marosi egyházköri esperesnek Ürmösi lemondása kapcsán: „Ez nekem nagy könnyebbség. Legtöbbet vesződtem vele, miatta az ekklé[siá]ával

---

436 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. szeptember 17.

437 Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. szeptember 17.

438 Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. szeptember 19.

439 A derzsi segédpap, Inczefi Dénes került Tordátfalvára, akit korábban is, s ezután is mindenki megelégedéssel emlegetett. Tíz évig, 1872-ig lesz Tordátfalván pap, majd visszakerül Székelyderzsre, ahol apja halála után őt választják meg lelkésznek. A sokszor kért Győrfi Sándor szentháromsági lelkész neve is felmerült, de neki status ratióból (magasabb egyházi érdeke miatt) Szentháromságon kellett maradnia. „A Szháromsági Ekklésia hivei darázs természetü emberek [...] a környékünkben ennél kényesebb heljzetü papság nincsen, a Catholicusaknak alapitványok van, hogy akiket elhodithatnak, azoknak jutalom adassék, itt tehát oljan betsületes, szelid, jámbor, s amellett jo pap kell, mint éppen Györfi Sándor, s ha kedvek elleni papot kapnának, meg lehet az áttérésekis nagy mértékben megtörténnének, észerént jobb ott hagyni s nem bojgatni." Ld. Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1862. március 12.

440 Kriza megfogalmazása szerint: Ürmösi „helyébe az ifju Inczefit rendelém az ekkla nagy örömére". Ld. Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1862. szeptember 27. (Farkas György esperes iratai [a továbbiakban: FGyI.]: rendezetlen anyag, amely a közelmúltig Marosvásárhelyen volt, jelenleg a MUEKvGyLt-ban található.)

441 Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1862. szeptember 27. [FGyI. MUEKvGyLt.] Azonban Árkosi Dénes leveléből tudjuk, hogy Ürmösi eddigre már a kepe bizonyos részét eladta, így a kirendelt Inczefi Dénesnek a szalmából, fűből semmi sem maradt, csak a fakepét kaphatta meg egészében. Vö. Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. október 18.

egész püspökségem alatt."[442] Érintettsége miatt ennél sokkal részletesebben nyilatkozik Árkosi Dénes Krizához írott októberi levelében. „Rendelete szerint ide zárva küldöm[443] amaz ismeretes s inkább gúnyiratnak mondható levelet, melyből azon tanulságot vevém, hogy a kiért legtöbbet teszünk, vagy tenni törekedünk, többnyire az a leghálátlanabb hozzánk. Harmincz éve mióta tanúlom az emberismeret tudománnyát. de azóta Űrmösi Sándornál hálátlanabb embert még nem ismertem."[444] Levelének további részéből kiderül, hogy Ürmösi az esperest tette meg bűnbaknak, őt vádolta meg azzal, hogy miatta nincsen papi hivatala és így jövedelme. A felháborodott Árkosi Dénes azt írja, hogy ha Ürmösi még egyszer papi hivatalt kap, törvényes kinyomozását fogja kérni a vádaskodásnak, de addig is kéri a püspököt, hogy intse meg, „hogy szűnnyék meg Főtisztelendő Püspök urat, és engem a könnyenhivő nép előtt rágalmazni."[445] Levelét ennek ellenére azzal zárja, hogy a család iránti sajnálkozását fejezi ki: „Szánom, valóban szánom őt és nyomoru családját. Sajnálom, mindenekfelett sajnálom hasonlithatlan jó testvérét."[446]

Hogy Ürmösi Sándor hogyan élte meg a lemondást, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy nem eshetett igazán kétségbe,[447] mivel a *Kolozsvári Közlöny* november 13-i számában már felhívást ad közre, miszerint egy székely szótár kiadását tervezve várja elsősorban lelkészek gyűjtéseit a legkülönbözőbb műfajokban. A felhívás szövege a következőképpen hangzott: „Ürmösi Sándor tordátfalvi unitárius lelkész egy székely szótár összeállításán dolgozik, melyet a jövő év végén szándékozik sajtó alá adni. Czéljának bővebb elérése, s gyüjteményének kiegészitése végett felszólit minden ügybarátot közrehatásra. Hozzánk a többek közt ezt irja: Felhivom kivált a székely lelkész urakat, ki a nép szavait mindennap hallják, szokásait látják. Szótárom toldalékát teendik: helyiségek elnevezései, ugy falvak, családok, bár tartozzanak most a szegényebb néposztályhoz, várromok, régi épületek, irások, kiváltságos jogok, adománylevelek, jelvények, templomi diszitvények, fővárosok, folyók, tavak, utak, mesés elbeszélések, adomák, mondák, példabeszédek, dalok, talányos, tréfás, vagy tanulmányos mondatok, öltönyviseletek, ünnepélyes szokások, táncz és más vigalmak, játékok, hangszerek, melodiák, babonák, hadijelszók, hadieszközök, haditörténetek, katonai egyenruhák, anyagi régiségek, ércz-, kő- és fametszvények, állat és növény; mind ezek eredeti elnevezéseikkel, s értelmezve külön-külön a nép szája, vagy valamely hagyomány nyomán, hogy a nemzeti nyelvnek alapul, a történelemnek pedig anyagul szolgálhassanak, s nemzet kora, élete fölismertessék.

---

[442] Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1862. szeptember 27. [FGyI. MUEKvGyLt.]

[443] Az említett, Kolozsvárra felküldött levelet nekem nem sikerült megtalálnom.

[444] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. október 18.

[445] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. október 18.

[446] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1862. október 18.

[447] A felhívás a novemberi számban jelent ugyan meg, de feltehetően pár hónappal korábban le kellett adnia az újságnak, így maga a felhívás szövege valószínű, hogy még a tordátfalvi (már inogó, de még meglévő) papsága időszakában született. A tordátfalvi és nyomáti papság közötti időszakról csak feltételezhetjük, hogy esetleg Tarcsafalván, bátyja birtokán vészelte azt át. Elképzelhető volna még az, hogy valamelyik lánytestvére Tordátfalván befogadta, de ennek jóval kisebb a valószínűsége – és erre utaló nyom sincs.

Az ily küldendő gyüjteményeket venni fogom tordátfalvi lakom közelébe a sz-kereszturi postán bérmentesen."[448] A „tordátfalvi lelkész" Ürmösi Sándor által készítendő székely szótárról s az abba remélt műfajokról tíz nappal később a pesti *Vasárnapi Ujság* Tárház rovatában is hírt adnak, szinte szó szerint megismételve a felhívást.[449] Az utóbbi helyen azonban az az információ kimarad, hogy a szövegeket hová kéri a gyűjtést elindító-koordináló lelkész. Az 1863 végére ígért gyűjtemény feltehetően sosem jelent meg, és arról sem tudunk semmit, hogy voltak-e, akik valamilyen szöveget küldtek Ürmösi Sándornak, s vajon ő elkezdte-e szerkeszteni a tervezett székely szótárat. Azonban maga a tény sem elhanyagolandó, hogy Ürmösi Sándor a *Vadrózsák* megjelenésével közel azonos időpontban egy szinte teljesen azonos tartalmú, de Kriza Jánostól és a gyűjtőhálózattól független vállalkozásba kezdett.

8. Nyomát (1863. április 24. – 1865. április 24.)

Ürmösi Sándor 1862. Szent Mihály napjától a következő év Szent György napjáig volt szolgálati hely nélkül. Ez idő alatt ő nemigen, de a püspök és az esperesek igyekeztek mindent megtenni kinevezése érdekében. Inczefi József, az Udvarhelyi egyházkör esperese levelében arról számol be, hogy Ürmösit ajánlotta Városfalvára is, de hiába biztosította a helyieket, hogy „vele, mint jó pappal, minden emberi gyengéje mellettis két évig meglehetne nyugodni; de valahogy viselte volt ott a télen magát, most se fogadták el, még csak candidatioba[450] se tették fel."[451] Ugyanerről a próbálkozásról tudósít Árkosi Dénes is, amikor a következőképpen fogalmaz: „A püspökség kézzel lábbal, ésszel erővel mindent elkövet hogy Ürmösi Sándort Városfalvára tegye."[452]

Végül 7 hónapnyi kényszerű *vacanta*[453] után 1863 áprilisában Nyomátra, a részeges pap hírében álló Finta István helyére[454] sikerül kirendelni Ürmösi Sándort.[455]

---

[448] [N. N.] 1862a. A felhívás szövege korábban megjelent: Szakál A. 2012. 29. 36-os lábjegyzet.

[449] [N. N.] 1862b.

[450] Kandidációba tenni: az egyházközség által kijelölt három személy közé bekerülni, akik közül utóbb a bérfizető gazdák választanak. Többnyire az innen kiszorultak nem lehetnek az adott egyházközség lelkészei. Ritka esetben történik olyan, hogy a püspök egy negyedik személyt nevez ki papnak, de ez csak olyankor elképzelhető, ha nagy az egyet nem értés a hívek között, és az esperes sem tartja alkalmasnak egyik jelöltet sem. Ilyenkor olyat neveznek ki, akit alkalmasnak ítélnek arra, hogy a pártokra szakadt falut lecsendesítse.

[451] Inczefi József Kriza Jánosnak. Derzs, 1863. április 13.

[452] Árkosi Dénes Kovács Mihálynak. Rava, 1863. március 24. (Székelykeresztúri szálas iratok között, Székelykeresztúri Unitárius Egyházközség Levéltára [a továbbiakban: SzUEkLt.].)

[453] Vacanta: 'nyugalom.' A *vacans pap* ellentéte a *fungens pap*. Különbség van időszakosan és örökre nyugalomba helyezett pap között is. Mindegyikre külön egyházi törvények vonatkoznak.

[454] Finta Istvánt az egyik panaszos levélben „a nép erkölcsére példátlan bényomással lévő, hanyag, tudatlan, korhel, részeges, és romlott erkölcsű" lelkészként említik, és kérik elhelyezését. (Ld. Nyomáti hívek Kriza Jánosnak. Nyomát, 1863. február 4.) Ugyanekkor Finta István mellett is születtek levelek, s megszólaltak más szereplők is (pl. a kocsmáros, aki igazolta, hogy a pap sohasem ivott nála egyedül).

[455] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1863. április 13.

Nyomát[456] 1766-ban a Marosi egyházkör legkisebb települései közé tartozott 98 lakosával, amelyből csupán 19 a családfő (tehát potenciális béradó gazda).[457] 1850-ben 205,[458] míg 1868-ban már 315 unitárius lakosa volt a településnek.[459]

Éppen Ürmösi kinevezésének idején a bethlenszentmiklósi pap neve is felmerült, de ő azt nyilatkozta, hogy nem szeretne Nyomátra kerülni, mivel „ugy véli, hogy a mennyire nyeremény lenne rá nézve ott a nyugalom, egyéb tekintetben épen annyit vagy tán még többet vesztene, s saját kifejezése szerént Nyomát a nyomorba még alább nyomná."[460]

Farkas György 1864-es nyilatkozata sem éppen hízelgő a nyomátiakra nézve. „Nyomát égy olj falu, hol mivelt ember égy sints, a nép afféle égyügyü, és tudatlan"[461] – írja az esperes, de a későbbiekben már így folytatja: „az iskola szenvedő állapotban van, az isteni tisztelet foljtatásárais, több ürügy lehetne, ha ti. a pappal előre való megégyezés utyán, az Ek[k]l[ési]ávalis égyet értöleg oda vinnők a dolgot, hogy a pap maga kérne maga mellé Segedtanitot."[462] A nép állapota (az emberek kulturális szintje és igényei) nagymértékben az ott munkáját végző lelkész-tanító szorgalmán és elhivatottságán is múlt. Mint az esperes szavaiból is látható, már 1864 telén, fél évvel Ürmösi odakerülése után kezdtek problémák mutatkozni mind az iskolában, mind a templomban. Azonban Kriza János ekkor írt leveléből is kitűnik, hogy ekkor még reménykedtek Ürmösi Sándor jó útra térésén. Kriza a korábban idézett Inczefi-levélhez hasonlóan kiemeli Ürmösi pozitív tulajdonságait is: „Ürmösi Sándor jobbra fordultát, mint angyalok egy bűnös ember javulását, örvendem. Az embernek valóban vagyon szép tehetsége, olyanszerű legalább, a mi a közembert vonzani tudja, azért is voltam mindég az ő megtérítése mellett."[463]

---

[456] A nyomáti unitárius egyházközségi anyagok helyben, a használaton kívüli papi lakban találhatóak. A szálas iratok évrendezettek. Az iratok kutatásáért köszönettel tartozom Jakabházi Béla-Botond nyárádgálfalvi unitárius lelkésznek és nyomáti beszolgáló lelkésznek, illetve a nyomáti unitárius egyházközség gondnokának, Cseh Józsefnek és családjának.

[457] Matkó L. 1907. 46–47.

[458] Az 1850. évi... 1994. 128–129. (55. táblázat) Mellettük ekkor 114 görögkatolikus, 59 református és 15 római katolikus él még a településen.

[459] Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása I. 705–711. [MUEKvGyLt.]

[460] Rédiger Árpád Kriza Jánosnak. Dicsőszentmárton, 1863. március 20.

[461] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. augusztus 6. Természetesen az ilyen jellegű panasz a korban nem volt egyedülálló, számos lelkész és tanító panaszkodik arról, hogy ha nem lesz ivócimborája a falusiaknak, akkor teljesen kívülreked a közösségen, olyan embert, akivel őt érdeklő dolgokról beszélgetni lehetne, nem talál. Ez azonban nem Nyomát vagy más eklézsiák hibája, hanem egyértelműen a korábbi lelkészek és tanítók felelőssége is, mivel ilyen panaszok soha nem érkeznek olyan nagyobb, jelentősebb, mindig jó papot és tanítót kapó eklézsiákból, mint például Árkos, Derzs, Nagyajta, Bölön stb. Kriza János egyik levelében éppen emiatt tartja fontosnak, hogy a lelkészek jó példával járjanak elöl, és hassanak a népre. Ahogy írja, fontos lelkészi feladat a „könnyen félrevezethető népünk elméjének jó szellemben s irányban leendő felvilágosítására tett [...] nyájas rábeszéllés." Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1872. május 26. [FGyI. MUEKvGyLt.]

[462] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. augusztus 6.

[463] Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1863. augusztus 3. [FGyI. MUEKvGyLt.]

Az események azonban nem sokkal ezután felgyorsultak. 1864 novemberének végén a nyomáti eklézsia 46 tagja[464] kérést nyújtott be papjuk, Ürmösi Sándor elhelyezésére. Vádjaik szerint alkalmatlan a tanításra, hiszen még a „saját gyermekeitt sem ugy nevelé mint pap – ez részegen az ő nevelettlen léányának[465] világ hallatára elmeri mondani te Krisztus Kurvája azal kést vagy akár mi szert eléragad hogy azt rögytön meg öllye milyért egy Vallásos ember feddeni akarván, a borzasztolag orditto Tiszteletes urott, melyből több Istent Káromlások Kőzt így védi magátt a T: Ur."[466] Más vádakban azt kifogásolták a hívek, hogy részegessége miatt nem tart iskolát és nem képes a lelkészi feladatait sem ellátni. Ahelyett, hogy „oskolát tartana s taníttana maga jár minden nap mintha oscolában járna a sidohoz a Kortsmában igen szorgalmatoson, onnan nagy részegen ki jőve mégyen néha a Templomban is, igen de hasztalan a faradsága mert a Miatyánkot sem képes el mondani, külön[?] ha meg akad azzal mindent fel hagy s kijö a Templombol s kün még ráadásul azt mondja a szentyit a Miatyánknak, már azt is el kezdettem felelyteni – az ilyember nem érdemel Tiszteletes nevet."[467] Vádolták még parázsnaságggal, dorbézolással is, majd panaszukat ezzel a konklúzióval zárták: „égy hangulag kimondhato az egyebet ivásnál és Erkölcstelenségnél semmit sem gyakorol, [...] azonban az Eklésia jovait egeti posztitja már a telek pusztán maradot – mert a kepe csak addig az övé mig kezéhez kaphatja – az égybe el adja."[468]

A felháborodás mértékével látszólag nehezen összeegyeztethető Ürmösi nyugodt, rövid válasza, ami szerint: „senki semmit sem tud rolla [ti. a bevádolásról – Sz. A.] igy mint érvénytelen ügyet méltoztat félre tenni, azonba a magam igazolása mentől hamarébb le fog menni ha egességem here fog jöni."[469]

December 2-án érkezett Nyomátra Győrfi Sándor, szentháromsági és Gyöngyösi Dénes, nyárádszentlászlói lelkész annak érdekében, hogy az ügyet kinyomozzák és a feleket meghallgassák. Megállapítják, hogy Ürmösi Sándor nem beszélt az emberekkel, nem hívott össze megyegyűlést, így sem ő a falu véleményét, sem ők a vádjaikra írt feleletét nem ismerték. Bebizonyosodik emellett, hogy a csatolt aláírások valódiak, „a megye gyülésében minden tag egyhangulag arra nyilatkozott, hogy a Tiszt[elendő] ur

---

[464] B betű alatt benyújtott: a nyomátiak folyamodvány melletti névsora. Nyomát, 1864. november 30.

[465] Ürmösi Sándor leányáról itt hallunk először (és utoljára). Egy másik iratból megtudjuk, hogy Gittának (Margitnak) hívták. (Ld. Vajda Károly, nyomáti ev. ref. lévita és Bán Eszter Farkas Györgynek és a vizsgálószéknek. Nyomát, 1864. december 7. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]) Ekkor úgy emlegetik, mint aki négy gyermekét neveli egyedül. Felesége 1863 szeptemberében hunyt el, az anyakönyvek tanúsága szerint ekkor hat gyermekének kellene lennie, akik közül a legidősebb is csupán 14 esztendős.

[466] A nyomáti unitárius eklézsia tagjai Farkas Györgynek és a vizsgálószéknek. Nyomát, 1864. november 29. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

[467] A nyomáti unitárius eklézsia tagjai Farkas Györgynek és a vizsgálószéknek. Nyomát, 1864. november 29. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

[468] A nyomáti unitárius eklézsia tagjai Farkas Györgynek és a vizsgálószéknek. Nyomát, 1864. november 29. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

[469] Gyöngyösi Dénes küldi Ürmösi válaszát D betű alatt: Ürmösi Sándor válasza Farkas Györgynek és a vizsgálószéknek. Nyomát, 1864. november 30. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

elázott részegessége s erkölcstelen magaviselete miatt sem isteni tisztelettartásra sem gyermektanitásra nem képes. – ezt látva s megjobbulását nem remélve – mindnyájon felfogott kezekkel és nagyon megilletődve istenre kérének bennünket, miszerént lennénk munkások abban, hogy a pap aafia innen valo elmozditása a t. visgálo szék által a lehető leghamarább vetetődjék igénybe."[470]

Farkas György az ügy kinyomozásával kapcsolatban két levelet küldött Krizának, az elsőt december 4-én, amely a hivatalos változatát tartalmazza az esetnek, a másodikat egy nappal később, amelyben még közvetlenebb hangon festette le az eseményeket és azok hátterét.

Ebből derülnek ki az előzmények is, miszerint Farkas György Ürmösi kinevezését követően próbálta rábírni, hogy hagyjon fel eddigi életmódjával: „mindeneket [?] eleibe raktam, elmondottam, hogy csak nagy bajjal tudtam reá venni az Ekklésiát bár két évig valo elfogadására, eleibe raktam, hogy az örvény szélén áll, s magától függ abba berohanni, vagy boldogulni, elmondottam, hogy érdemes testvérét ne szomorgassa, s ne kényszerítse szégyelleni őtet, mind hiába." [471] Farkas György első levelében azzal indokolta a vizsgálószék kiszállása helyett a két pap Nyomátra küldését, hogy az időjárási viszonyok miatt az út járhatatlan volt, és a híd is „elromlott." Második levelében pontosította a helyzetet: „hivatalos levelemben nem fejezhettem ki magamot, de itten bátor vagyok megírni azt, miért nem mehetett visgálo székünk Nyomátra: azért mert azt mondották nekünk, hogy [?] megtetvesedünk, ha a papi házhoz szálunk, egyebüvé szálni megint csak gyalázatjára vált volna a papnak."[472] Aggodalmát fejezte ki továbbá, hogy Ürmösi Sámuel, a lelkész bátyja esetleg úgy vélheti, hogy ők nem tettek meg mindent Ürmösi Sándorért, holott – nyilatkozik az esperes – „nézze végig akár ki az Ürmösi Sándor élet pályáját, s megfogja látni, hogy senki nem más, hanem ő maga szerencsétlenségének kovátsa."[473] Összességében pedig Ürmösi mihamarabbi elrendelését véli a legjobb és egyetlen megoldásnak.

Amikor pedig pár nappal később Ürmösi két mellette bizonyító iratot küldött fel, Farkas György vázolta Krizának azt a konfliktuskezelési stratégiát, a valóságészlelésnek azt a szelektív formáját, amely Ürmösit a kezdetektől fogva jellemezte. „Ő szegény nem hiszi, nem látja a felette lebegő veszedelmet, hozzá égy egy iszákos ember bé áll, s azt hazudja neki, hogy ne féljen, mert nints semmi terhes és veszedelmes ellene valo fellépés, csak égy két ember lépett fel ellene, a többi nem részes a panaszban [...] Most esment azt irja, hogy én ötöt halgassamki, s nem tudott 2 héttől fogva vagy hozzám jöni, vagy mentő levelet küldeni, minden más aggodjék miatta, s ö egy lépést sem teszen a megjobbulás felé, mikor a kérelmet közöltetteis[?] a visgálo szék, amint engem kéz alatt tudositottak,

[470] Győrfi Sándor és Gyöngyösi Dénes Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. december 2. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]
[471] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. december 4. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]
[472] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. december 5. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]
[473] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. december 5. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

olj részeg volt, hogy azt sem tudta fiu v léány."[474] Az esperes ekkor is próbálta a helyes útra terelni, kérte, hogy kerülje a pálinka fogyasztását, és béküljön meg a hallgatóival, tartson jó iskolát, és lássa el példásan a feladatait, mert ő már nem kényszerítheti az eklézsiát a megtartására, s csak akkor fog tudni a későbbiekben is Nyomáton maradni, ha a hívek megenyhülnek az irányába. Ez azonban nem járt sikerrel, ahogy arról az 1865 eleji leveléből értesülünk. Ebben tájékoztatja a püspököt, hogy az a „megjobbithatatlan ember" gabonáját eladni bement Marosvásárhelyre, ahonnan hazafelé már részegen felfeküdt egy szánra, de a lába lelógott, és azt feltehetően a sánc oldalába úgy beütötte, hogy most nem tud lábra állni, mindenhová szekérrel kell vinni, a tanítást pedig egyáltalán nem képes ellátni. Ismét próbált a lelkére beszélni, hogy tekintsen „a felette lebegő Damokles kardjára", gyermekeire, s hogy higgye el, hogy az egyház sem örömmel jut el oda, hogy „valameljik egyházi személjt a sorompon kívül lásson, kezdjen más utat, hadja el a veszedelmes pálinkát", de ő „minden roszszat tagad, minden jot igér, s mégis éppen azon stadiumban van, ahol volt eddig."[475] Farkas György vívódását is megosztja Krizával, és kéri, hogy segítsen dönteni ebben a helyzetben: „ha azt munkálom, hogy az a szerencsétlen ember továbbrais maradjon ott, akkor egy gyülekezetet a vég elenyészésnek örvénye felé vezetem. ha azt mondom, hogy a szerencsétlen ember ott tovább nem maradhat, akkor meglehet reája mondok halálos itéletet. Sem égyiket, sem másikat nem akarnám."[476]

Kriza a pap és a hallgatók kibékítését kéri az esperestől, aki egy ponton úgy érzi, hogy „a kedélyek csillapultak, s némelj halgatokat ős megnyert, s így énis elkövetkezettnek láttam az idöt, meljben elmehessek Nyomátra, ha lehet a békeség helyre állítására."[477] Február 21-én a faluba megérkezve, megyegyűlést hívott össze a papság házához. Itt felolvasta az eklézsia levelét, mivel Ürmösi úgy vélte, hogy „az ellene támasztott vádat nem minden Ekklésia tagja osztja, és többen éppen semmit semis tudnak rolla, 's akik aláírtanakis, inkább eröltetés, vagy megnem értésből írtak alá. [...] Hosszas vitatkozás, felelgetés, és némi ingerültségek közt abban lett a' megállapodás, miszerint ök viszsza vonják a' kérelemnek némelj terhelö kitételét, hogy a' szegény pap kenyér nélkül ne maradjon: um. a) Hogy a' pap Kurvákot jártat a' papi házhoz, és azokkal világ láttára dorbézol hetekig, s azután mással cseréli fel. b) Hogy szenteket és Krisztust szidalmazna. c) Hogy a' gyermekeket eppen nem tanítaná. d) Hogy a' Miatyánkot elvétvén a' templomban, azt részegen tette volna, és azért Istent és a' szenteket szidott volna. Átaljában minden olj feladást, mely Criminalitást mutatna, viszsza vonják, azon okbolis, nehogy kenyér nélkül maradjon, és ebben mind azok, akik jelen voltak megegyeztek. Azomban abbanis minyájan meg égyeztek, hogy Ürmösi Sándor afia az ő eláradt részegeskedése miatt nem használhato ember, nem tud a' népnek vezére lenni, nem hogy valakinek tanácsat tud-

[474] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. december 14. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]
[475] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865 elején.
[476] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865 elején.
[477] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. február 22.

na adni, de maga házát sem tudja vezetni, háza doncs,[478] takaritatlan, a' joszag [?] romlásnak indult, saját javai felvigyázására nem alkalmas, s ez miatt nyomorult szükségben sinylödik, a' nép szégyenli, hogy papja ilj nyomorult heljzetben, háza ily doncs állapotban van, ők, minthogy az egyik faluban nints tanult ember, azt szeretnék, hogy papjuk nekik legyen tanács-adojok, utba igazitojuk."[479] Farkas Györgynek ekkor látszólag annyit sikerült elérnie, hogy megígérték, hogy jövő tavaszig várnak a pap elrendelésével. De hogy mialatt Ürmösiért igyekezett fellépni, benne mi játszódhatott le, milyen érzéseket váltott ki belőle Ürmösi Sándor nyomáti (és korábbi) működése, mutatják a levél zárósorai: „Legjobb volna az ilj emberre nézve, ha a boldog halál szekere eljöne, és elvinné ötöt oda, hol senkinek terhére nem lenne, hanem e nem függ hatalmánal a Püspökségnek, tehát várnunk kell a Gondviseléstöl."[480]

Azonban a boldog halál szekere nem, csupán a nyomátiak nyolc pontból álló vádlevele érkezett meg ekkor, amelyben tudatták, hogy nem várják meg a jövő tavaszt, hanem kérik papjuk Szent György-napig való elhelyezését.

„Nyomáti tiszteletes Pap Űrmősi Sándor Úrnak kitűrhetetlen botrányos erkölcstelen viseletét, alázatos tiszteletűnk mellett, a következőkbe kévántuk elősorolni:

I. Minden nap égyformán kábult részeg.
II. Részegsége miatt nadrágába és lábravalojábais[481] sokszor belégazolkodik.[482]
III. Minden napi részegsége miatt, hétköznapokon soha, égyszerse templomoz – Vasárnápi és innep napokon is botrányoson, hijjányoson, és részegen.
IV. Részeges volta még a kisdedek megkereszteléséreis, vagy képtelen, vagy botrányos.
V. Részegeskedése miatt sem születtek, sem kereszteltek, sem pedig halottak protocollumait nem viszi, mit viszenis, rendetlenül.
VI. Az iskolás gyermekeket feljártatja ugyan; – de részegsége miatt soha égy betűre se tanitja, még figyelmet sefordit réájok.
VII. Mindenit elvesztegette, megitta – s mi értéktelensége maradott, aztis vesztegeti és iszsza.
VIII. Mosdatlan, piszok, doncs, szennyes, mucskos, koszos ember, – elannyira, hogy soha megmosdani se szokott – Miért mű idvezülendő lelkünkre eskűszűnk: hogy kezéből Úrvacsorát soha veszünk, – s ha legtováb jelen 1865k évi Aprilis 24k napjáig Megyénkből el nem rendelődik és elnem űzetik – Mű égyesitett erővel kétségtelenűl a papi lakbol gyalázatoson kihánnyuk és a Templom kolcsát, s minden égyházi béfolyhatást tölle örökre megtagadunk."[483]

---

[478] doncs, dancs: 'undorító, mocskos'.
[479] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. február 22.
[480] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. február 22.
[481] lábravaló: 'hosszú, férfi alsónadrág, gatya'.
[482] belégazolkodik: 'belecsinál, belepiszkol'.
[483] A nyomáti hívek Farkas Györgynek. Nyomát, 1865. március 20.

Farkas György ekkor levelet írt Ürmösi Sámuelnek, előadva a panaszokat, és remélve, hogy ha a „szerencsétlen ember" kenyér nélkül marad, ne másnak tulajdonítsa azt, csak „szerencsétlen gondolkozású testvérének."[484] Kriza János levele szerint Ürmösi „jó lelkű bátyja a könyekig elérzékenyedett szívvel olvasta s hallotta az ő magaviseletét s azáltal előidézett sorsát – s azt mondá, hogy kieszközli a szebeni országos tébolydába való felvétetését, hol biztosan és józanul élhet aztán."[485]

Bár – mai értelemben – megőrülésről nem valószínű, hogy szó lehetett[486] Ürmösi esetében, meglehetősen szélsőséges megnyilvánulásai lehettek ekkor már – különösen a papi tisztéhez képest, ezért a tébolydai elhelyezés is inkább a tekintetek elől való elzárást és a felügyelet alá vonást jelenthette volna.

Farkas György április eleji levelében arról számolt be, hogy „a minap [...] égy késsel megakarta magát ölni, csak égy ember és a Sido akadályozták meg ezen szándékában. S aztán a Gondnok strását rendelt melléje, hogy azt ne tégye , tehesse [...] No de beteg biző testben lélekben, még pedig ugy, hogy több idötül fogva semmi kötelességét nem tudja folytatni."[487] Kriza válaszában megerősítette az esperes szavait: „Ürmösi Sándor oly nyomorult állapotba jut [-] [mel]yben könnyen történhetik öngyilkossága (noha az ily emberek inkább fenyegetőznek) de könnyen őrültsége is (a részegesség miatt, s bár inkább ez lenne: mert akkor a szebeni tébolydába rögtön bévitetné a bátyja). Így lévén mondom a dolog, a nyomáti embereket rá kell hangolni a könyörületességre, a béketűrésre, nehogy majd azzal vádoltassunk, bár helytelenül, hogy felettébb rohanván a boldogtalannak kiköltöztetésében s nyugalomba való helyezésében, mintegy mi kergettük belé a testi és lelki veszedelembe."[488] Néhány nappal később Ürmösi Sándor maga kéri nyugalomba helyezését,[489] s Nyomátra kinevezik a homoródkeményfalvi papot, Domokos Áront.[490]

---

[484] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. március 22.

[485] Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1865. március 30. [FGyI. MUEKvGyLt.]

[486] Az őrültség kérdéséhez vö. Kövér György esettanulmányát Lovassy László elmeállapotának megítéléséhez. Kövér Gy. 2011.

[487] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. április 5.

[488] Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1865. április 8. [FGyI. MUEKvGyLt.]

[489] Kivonat Az Unitáriusok E. K. Tanácsának Kolozsvárt 1865ben Apr. 18án tartott ülése Jegyzőkönyvéből. [UP Iratok, 1865. MUEKvGyLt.]

[490] Domokos Áron, szintén Kriza-gyűjtő már két évvel korábban is vágyott Nyomátra kerülni, mivel Homoródkeményfalva, ahol addig szolgált, még Nyomátnál is kisebb eklézsia volt. Róla Kriza is a legpozitívabban nyilatkozik. „Igen jó prédikátor, életre való ember." (Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1865. április 8. [FGyI. MUEKvGyLt.]) „Oly mindenre alkalmas, nép iránt nyájas, a tevékenységben is példát adó anyagi és szellemi munkásságra képes egyéniség, s a felsőbbek iránt is alázatos szerény, jó erkölcsű ember [úgy tekintse az eklézsia...] mint a legékesebb husvéti irott tojást, mert valójában áldás lesz az uj pap rájok nézve, megismerik egy néhány hét alatt mind sz. beszédeiből mind magaviseletéből." (Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1865. április 12. [FGyI. MUEKvGyLt.]) 1881-ig lesz Domokos Áron Nyomát papja.

9. Csekefalva (1866. ősz – 1867. ősz)

A Székelykeresztúri egyházkörben fekvő Csekefalva[491] 1766-ban még a közepes méretű Szentábrahám filiája volt,[492] 1801-ben lett önálló,[493] 1850-ben 210,[494] 1868-ban 212 unitárius lakosa volt.[495] Papjuk, Péterfi Miklós 1866 őszén váratlanul elhunyt, s elsősorban az özvegy papné és az árvák miatt[496] „administrás" lelkészt[497] fogadtak, aki a következő Szent György-napig végezte a papi teendőket az eklézsiában.

Ürmösi Sándor a közel másfél éves kényszerű nyugalomba vonulását feltehetően testvére tarcsafalvi birtokán töltötte.[498] Ekkor is valószínűleg csupán testvérére való tekintettel nevezték ki egy újabb egyházközségbe, és próbálták az év letelte utánra is az eklézsiában megtartani. Azonban február végén Árkosi Dénes esperes úgy vélte, hogy „a szegény szerencsétlen Ürmösi Sándor legjob akarattal sem lessz megtartható Csekefalvánn Szent György naponn túl, sőt az ekkla eddigis csak az özvegy Papnő iránti kegyeletből tűrte meg őtet; mivel reá nézve mostis csakugyan áll az, hogy magáról gyakrann megfeledkezik. Szánom és valóban sajnálom a szerencsétlent, s ha módját kaphatnám éretteis, de hasonlithatatlan jó testvér báttyáértis kész szívvel munkálnám elhelyezését Környékünkbe, de erre nálunk jelenleg semmi kilátás nintsen."[499]

Március végén azonban a közelgő választást az esperes igyekezett úgy előkészíteni, hogy ott Ürmösi minél több szavazatot szerezhessen. Ebben segített neki az is, hogy el-

---

[491] A csekefalvi unitárius egyházközség anyaga Csekefalván, egy csűrben található rendezetlen állapotban, a helybeli lelkész az iratok gyűjtőlevéltárban való elhelyezését nem támogatta. (Molnár Lehel szíves szóbeli közlése.)

[492] Matkó L. 1907. 45.

[493] Geréb Zs. 1943. 146.

[494] Az 1850. évi... 1994. 140–141. (61. táblázat) Az unitáriusok mellett 243 református és 15 római katolikus él ekkor még a faluban.

[495] Ld. Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása II. 295–301. [MUEKvGyLt.]

[496] A kánon előírja, hogy attól függően, hogy a pap mikor hal meg, az özvegy és a gyermekek meddig maradhatnak a papi lakban, és mekkora kepére jogosultak. Mivel itt a lelkész a kepe kiadása után hunyt el, így a teljes kepére jogosult volt az özvegy és a papi lakban maradhatott a következő Szent György napig. Emellett kötelessége volt a kirendelt segéd- vagy adminisztráló lelkészt étellel és szállással ellátni. Vö. Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. 449, 804/5. Canon. [MUEKvGyLt.]

[497] Adminisztráló lelkész: mivel a fogalommal máshol ebben a korszakban nem találkoztam, így pontos leírását sem tudom adni. Látszólag a segédlelkészi tisztségnek felelne meg, azonban különössé teszi, és ezért az Ürmösi Sándorra kitalált egyediségét erősíti, hogy Geréb Zsigmond nem tud arról, hogy Ürmösi itt szolgálatot teljesített volna. Az ő adatai szerint Péterfi Sámuel szentábrahámi lelkész szolgált be Csekefalvára ebben az egy évben. Mivel Csekefalva iratanyagát nem láttam, nem tudom, az mit tartalmaz, de lehetséges, hogy Ürmösinek valóban igen korlátozott jogköre lehetett csupán (pl. nem vezethette az anyakönyveket, amelyeket feltehetően Geréb Zsigmond felhasznált). Vö. Geréb Zs. 1943. 147. [MUEKvGyLt.]

[498] Árkosi Dénes a Krizának írt 1867-es levelében utal erre. Ld. Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. szeptember 24. Az bizonyos, hogy 1865. április 24-én Tordátfalváról Ürmösiért jött, és magával vitte valaki, akinek a személyét nem ismerjük, csak feltételezzük, hogy valamelyik leánytestvére lehetett.

[499] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. február 20.

mondása szerint Ürmösi „iskolájára nagy szorgalmat fordít", néhány „értelmes választót" az esperes is felkért arra, hogy próbáljanak hatni az emberekre, hogy legalább egy-két évre még megválasszák „e szerencsétlent, s már némi reményem vanis, de nem annyi, mint a szegény Ürmösinek, ki örökös önámitással csalya magát."[500]

Március 25-én, a választáson Ürmösi Sándor végül a második legtöbb szavazatot (9) kapta.[501] Ekkor megpróbálták ennek alapján kinevezni állandó papnak, amit azonban mikor a csekefalviak megértettek, felháborodva utasították el ennek a lehetőségét,[502] ezért ismét nehéz helyzetbe került az esperes és a püspök is. Nemhiába írja Árkosi Dénes Krizának, hogy mióta „az Esperesti hivatalt igénytelen személyemre ruházta, azóta aggodalmasabb, mert kényesebb hejzetbe nem voltam, mint jelenleg vagyok. Ezt pedig okozta a szerencsétlen Ürmösi Sándor, – ki miután hasonlithatlan jo testvérbátyától a Főtisztelendő Püspök Ur által eszközőlt jelentékeny adományt vette, azóta magárol megfeledkezve a közhír szerint enormis dolgokat teszen, mert a kereszturi korcsomákon lerészegedve hol idegen szekeresek, hol éppen csekefalvi reformatusok által vitetik haza, kikközül az idegenek nem tudván, hogy Csekefalván melyik a mü papi lakunk, tovább szekereztetik, a honnan asztán saját halgatói szálittyák vissza, ekívül a jo báttyától kapott ajándékokbol mámoros kedélyel némely darabokat másoknak ajándékozgat, sőt már előre másnak igéri azért, hogy az a papi telken levő veteményezőt neki fel ássa. Ilyen s ezekhez hasonló eszélytelen dolgai miatt csak nem a teljes eklézsia s még azokis kik őtet megválasztották volt, nagyszerűen fellázadtak ellene, s annyira vitték e dolgot, hogy mielőtt a Püspöki leiratot vele közölhettem volna, észre véve valami titkos úton hogy Ürmösi Sándor rendes papjokká van kinevezve, máinapon hozzám egy reclamatiot adtak bé, melyet tisztelettel idezárva küldök a Főtisztelendő Püspök Urhoz a végett, hogy ebbölis láthassa ezen ügy válságos állását."[503] Árkosi szerint ezek után látszólag két lehetőség közül lehetett választani, de gyakorlatilag azt, hogy a választásra és a püspöki kirendelésre hivatkozva Ürmösi Csekefalván maradjon, egyáltalán nem tartotta helyes döntésnek, mivel „erős eklézsiával állunk szembe, s a mi hiveink többen azzal fenyegetőznek máris, hogyha Ürmösi Sándorral büntetjük meg őket, kéntelenek lesznek vagy át állani a más eklézsiához, vagy a templom ajtoját bézárni, és pap nélkül maradni."[504] Ezért ő inkább azt javasolta, hogy a püspök nevezzen ki egy bizottmányt, akik az ügyet kivizsgálják (ezzel is időt lehetne nyerni), s hátha közben megváltozik a hangulat, végső esetben pedig döntésre kell vinni a kérdést, de számára is félő, hogy ez nem végződhet Ürmösi maradásá-

[500] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. március 20.

[501] 1867be Martius 28án a Csekefalvi Unitaria Szt Ekklésiában választott papoknak és választó hivek neveinek az alább irt biztosok által tett feljegyzése. [UP Iratok, 1867. MUEKvGyLt.] 19-en arra szavaztak, hogy egy (nem nevesített) deákot nevezzenek ki.

[502] „[...] abba hogy Ürmösi Ur nékünk jövőre nézve papunk legyen abba telyességel nem [egyezünk bele], mü Ürmösi Urnak élet rajzát nem akarjuk le írni, mit a Tisztelendő Esperest bölcsen tud." Ld. A csekefalviak Árkosi Dénesnek. h.n., k.n. [Csekefalva, 1867. április 15. körül]

[503] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. április 16.

[504] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. április 16.

val. S még hozzáteszi – ami az Ürmösi ügyeivel foglalkozó espereseknél most már szinte bevett formula –, hogy „sok nehéz kérdéssel küzdöttem meg eddigele, de ennel nehezebbet még nem ismertem, ugyhogy ha e bajnak rosz következései lennének akkor szeretném Esperest nem lenni."[505]

Így hát május 5-én megjelent Csekefalván a vizsgálóbizottság, név szerint: Pakot István felügyelő gondnok, Török Sámuel székelyszentmihályi pap és Marosi Gergely székelykeresztúri tanár. Először megpróbálták elérni, hogy fogadják el „a szerencsétlen embert"[506] legalább egy évre, akár csak félkepére is, de a csekefalviak egy emberként kijelentették, hogy „semmi feltétel alatt – s nem egy évre, de egy napra sem fogadhatják-el, azon okból, hogy ismeretes, helytelen és a papi hivatallal nem csak öszve nem illő, de a botránkozásig ellenkező élet modját nem hogy javittaná, sőt abba foljvást merül belé."[507] Emellett az emberek előhozzák azt is, hogy amióta ők élnek, ebben a faluban rendes pap még nem szolgált, hanem mindig csak „máshonnan eltenni való pappal nyomorgott" az eklézsia, ezért olyan papot szeretnének végre kapni, akivel „megujulásnak indulhatnának." Így új választást kezdeményeztek, és a jelen lévő mind a 28 személy arra voksolt, hogy deákot kérnek, közülük is leginkább szeretnék Gombos Samut[508] vagy Derzsi Józsefet vagy egy bármilyen jó magaviseletű, illő képzettségű papjelöltet. Török Sámuel beszámolójában szintén azt javasolja, hogy „valami jó nevü és maga viseletü ifjuval nyugtatni meg őket, mert bizony egy ílj kényes állásu megyében nem is vágynak Ürmösi szerű papokra."[509]

A vizsgálatról legrészletesebben Marosi Gergely számol be – talán nem véletlenül. Feltehetően azért került bele a vizsgálóbizottságba ő is,[510] mivel Kriza János az ügy kivizsgálása mellett más jellegű feladatokkal is megbízta. Marosi levelében először Ürmösi menthetetlen helyzetét festi le, majd rátér az Ürmösi-mesegyűjtemény kalandos megszerzésének leírására.

„Ürmösi Sándor, mióta a derék és érdemes bátyja ezt az érdemetlen és semmiházi embert jótéteményeivel annyira elhalmozta, igazán hogy »végtelenül« ivott, talán még egy nap sem volt, hogy részeg ne lett volna kisebb nagyobb mértékben, különösen pedig husvét nagy hetében kétszer is a botránkoztatásig részegen állott fel a kathedrára, a mint ezt hiteles szemtanuk állították. Elküldözte a korcsomára annak a gabonának is na-

[505] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. április 16.

[506] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1868. május 6.

[507] Pakot István, Marosi Gergely és Török Sámuel Kriza Jánosnak. Csekefalva, 1867. május 5.

[508] Az itt említett Gombos Samut – aki egyébként Ürmösi Sándor unokaöccse volt – több eklézsia is szerette volna papjának megnyerni, végül azonban sehol sem lett lelkész, hanem a székelykeresztúri gimnáziumnak lett kiváló tanára a következő évtizedekben. Fia, Gombos János a Kanyaró-féle diákgyűjtők egyik legaktívabbja volt.

[509] Török Sámuel Kriza Jánosnak. Székelyszentmihály, 1867. május 6.

[510] Más olyan eset nem került elém, ahol a vizsgálóbizottságba ne az egyházmegye lelkészeit választották volna be, hanem gimnáziumi tanárokat. Jelenlétét ezért csak a mesegyűjtemény megszerzésével tudom magyarázni, bár feltehető az is (a levél alapján), hogy Marosi Gergely és családja a Székelykeresztúrhoz közel fekvő Csekefalván lakott, vagy valami más okból a faluban sokat tartózkodott.

gyobb részit, – a mint ugyancsak hiteles tanuk állítják – a melyet a bátyja által küldött pénzöszvegből az ő és gyermeke számára vásároltunk volt. Az egész eklézsia – a mint a választás eredményiből is méltoztat meglátni a főtisztelendő ur – unanimi voto ['egy lélekkel fogadva'] ellen nyilatkozott, nem csak szájjal hanem – ha lélektani ösmeretem nem csal – szívvel és kész akarattal, nem egy vagy más oldalról jövő pressio vagy bujtogatás következtében. [...] ujból inni kezdett, persze most iszik bánatjába, a pappá neveztetése után pedig ivott örömébe. [...] De hogy a dologra, s mostani levelem tulajdonképeni czéljára térjek: tudatni kívánom a főtisztelendő urral, hogy elvégre, valahára nagy bajjal a sokszor emlegetett meséknek, vagy 38 darabnak birtokába jutottam. Mikor a választás megesett, akkor megigérte hogy lehozza vagy hétfőn, vagy kedden, de bizony nem hozta le egyik nap is, hanem lehozta szeredán, s ekkor én nem voltam itthon, csak a feleségem és az kérte tőlle – a mint mondá – azokat az írásokat, a melyek hónya alatt voltak, de a világért sem adta volna oda, mindenként velem akart beszélni és nekem mondani meg az írások felől, a mit akar. Még busult a feleségem, hogy olyan részegen elveszti az írásokat... Hogy tehát velem beszélhessen, én ma délelőtt felmentem hozzá; de hát nincs otthon, azomban egy kis rongyos gagyás gyermek kiállott egy sütőféle mellől a mint indultam ki az udvarról és megszollit hogy az apját keresem-e, mondom hogy igen is azt ha ugyancsak a pap a te apád. Ekkor a fiu ugy nyilatkozott hogy valahol itt lessz a faluba. En kérdezőskodni kezdettem utánna hogy vajon a pap hol lehet ilyenkor, s azt mondák az atyafiak, hol lehetne egyebütt, mint vagy Keresztúron, vagy itt a faluban valamelyik korcsomán. Ugyancsak ugyis volt. Éppen a korcsoma felől vezető utban találtuk meg egy csekefalvi asszonnyal a ki vezetőmnek ajálkozott. Kérdeztem hogy hát hol jár Tiszteletes, és mindent mondott csak azt nem hogy a korcsomán volt, de köztünk legyen mondva mert nem akarnék Ürmösi ur előtt a szegény szerencsétlen ember ellensége gyanánt tűnni fel igaz mondásommal – szemei és nyelve nagyon is elárulták hogy ott volt. Fine finium, a meséket kértem, és ő makacsul vonakodott átadni, azt adván okul, hogy még nem purizálta,[511] és azokon senki sem tud elmenni csak ő, s most akarja purizálni stb. Szerencsére a mesék éppen az asztalán voltak, s én kezet tettem reájuk, nézegettem jobbról balról, s váltig erősítettem hogy azokat a főtisztelendő ur eltudja olvasni, elvégre nagy bajjal csaknem erőszakkal kezemhez vettem és most már nálam vannak, egy ív vagyis inkább egy fogás hat vagy nyolcz levél hiányzik belőlük, de gondolom hogy azok nélkül is elég van. Ezeket a meséket akár postán hivatalos csomag alakjába, akár valamely más biztos alkalomtól kiküldöm a főtisztelendő urnak a kis Küküllő melléki dialectusban írt mesével[512] egyetemben."[513]

[511] Purizálás: a mesék szövegének alakítása. Ez egyes esetekben csak letisztázást jelenthetett, de többnyire együtt járt kisebb-nagyobb stilisztikai változtatásokkal, esetleges kiigazításokkal is. Ennek pontos meghatározásához azonban sokkal több forrás feltárására lenne szükség.

[512] Ezt a mesét feltehetően Marosi Gergely gyűjtötte Kriza János számára.

[513] Marosi Gergely Kriza Jánosnak. Székelykeresztúr, 1867. május 10.

Akkor tehát, amikor a püspöki iratok alapján Ürmösiről már nem jut más eszünkbe, csak hogy kocsmáról kocsmára járt, házát, munkáját, magát és gyerekeit elhanyagolta, akkor kiderül, hogy ebben az állandó helyváltoztatásban feltehetően évtizedek óta vitte magával a mesegyűjteményét, amelyet valószínűleg még lelkészi szolgálata megkezdése előtt[514] gyűjtött. S nemcsak megőrizte, hanem még ebben a semmi jót nem ígérő állapotában is tervei voltak vele. Fontos ez a tény még akkor is, ha feltesszük, hogy a mesék „purizálását" már akkor sem végezte volna el, ha Marosi Gergely nem erőszakolja ki tőle azokat. Lényeges, mert jelzi, hogy még a legrészegesebb időszakában is aktívan foglalkoztatta a népköltészeti gyűjtés, vagy legalábbis aktivizálható volt az érdeklődése. A levélben említett 38 mese jelenlegi feltalálási helye ismeretlen.

Ürmösi Sándor a kivizsgálás után még néhány hónapot töltött Csekefalván, amíg a megválasztott új lelkész, Kádár Lázár befejezte székelykeresztúri seniori feladatait, és letette a papi szigorlatát. Ezalatt Árkosi Dénes már csupán a „szerencsétlen Ürmösi Sándor és anyátlan árvainak" sorsa miatt aggódott vissza-visszatérően. Ürmösi utolsó csekefalvi hónapjairól azt írja, hogy „már most ott busong e szegény ember a csekefalvi papi lakba, reményvesztetten, meg törve testbe, és lélekbe, s jövöre e kőrnyékbe legkissebb kilátás nélkül."[515] Árkosi Dénes sajnálatát azonban leginkább „két árva gyermekének látása [keltette fel], kik felett közelebről könnyeket kelle hullatnom, s ha körülményeim engednék, kész volnék egyik gyermekiről legalább ideiglenesen gondoskodni.[516] – E tekintetbe csak azon egy remenyem nyugtat meg hogy amaz ismeretes és páratlan jo testvér kinek anyagi ereje, de jo szive is van, segiteni a nyomorultan a leg nagyobb bajban, s kifogja találni az eszközt, melyel testvérét s annak árva gyermekeit a vég-ínségből kiragadja."[517]

Mivel az Ürmösi Sándor utolsó lelkészi éveire vonatkozó püspöki iratoknak vissza-visszatérő kérdése Ürmösi „nyomorú család"-jának eljövendő sorsa, ezért itt röviden összefoglalom azt, ami családi életéről a források alapján tudható. Ürmösi Sándor első feleségét, a vadadi születésű Hegedűs Teréziát 28 évesen vette el, s tőle nagyon gyorsan (másfél éven belül) elvált, gyermekük nem született.[518] Második feleségét, Farkas Zsuzsannát 1848 körül vehette feleségül,[519] tőle született valamennyi gyermeke. Az első gyermeke létezése bizonyta-

---

[514] Ez azonban nem bizonyítható, csupán életviteléből következtetek erre. Bár nem zárhatjuk ki azt a feltevést sem, hogy Ürmösi kényszerű nyugdíjazása idején gyűjtötte a szövegeket.

[515] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. május 21. „Csak a szerencsétlen Ürmösi Sándor és nyomoru árváinak sorsán aggodom nem kevéssé, hogy hová fogják aztán lehajtani fejöket, mert számokra környékünkben semmi kilátás a menekülésre." Ld. Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. június 4.

[516] Nem világos, hogy miért csak két gyermekről beszél Árkosi Dénes, amikor a halotti anyakönyvekben sehol sem szerepeltek a gyermekek. (A csekefalvit kivéve, amelyet ezideig nem volt lehetőségem megnézni.) A gyermekekről való gondoskodásba talán az is szerepet játszhat, hogy Árkosi Dénes a legnagyobb Ürmösi-fiú keresztapja volt. Ld. A bordosi és csöbi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 22v–23. [MmÁLt.]

[517] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. május 21.

[518] Ld. A vadadi unitárius egyházközség keresztelési és esketési anyakönyve [MmÁLt.]

[519] A házasságkötés vagy nem a lakhelyükön, Bordoson történt, vagy azt nem vezették be az anyakönyvbe, mivel a bordosi esketési anyakönyvben nincsen nyoma. Vö. A bordosi és csöbi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 77–78. [MmÁLt.]

lan, mivel sem születési, sem halotti anyakönyvben nem szerepel, a keresztúri gimnáziumba sem íratták be, de Ürmösi Sándor az 1850. március 19-i levelében említi létezését.[520] Az első, név szerint ismert fia Móric, aki 1850. június 22-én született Bordoson. Őt követte feltehetően Verespatakon[521] Sándor és Flidor,[522] majd Bözödújfaluban 1854-ben Margit,[523] és végül Tordátfalván újabb három fiú: 1857 januárjában Sámuel, ugyanezen év decemberében még egy Sámuel,[524] végül 1860-ban Vince.[525] Négy fiát találjuk meg a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium diáklajstromában: az 1857/58-as tanévben íratták be Móricot és Sándort, az 1862/63-as tanévben Flidort és az 1868/69-esben az egyik Sámuelt.[526] A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsora szerint Móric 1858 júniusában vizsgázott először ott, és 1860 júniusáig volt az iskola közepes, de jegyeiben javuló tendenciát mutató tanulója. Sándor szintén ugyanezen időszakban tanult a gimnáziumban, jegyei egyre rosszabbak voltak, végül az utolsók között foglalt helyet az érdemsorban.[527] Flidor csupán az 1863. februári és júniusi vizsgálatokat állta ki, az utolsók között szerepelt jegyei alapján.[528] Sámuelt feltehetően csak beíratták, de egyetlen vizsgát sem tett le a gimnáziumban.

Ürmösi Sándor életének zavarosságát már az is jól mutatja, hogy gyermekeinek számát is csaknem lehetetlen biztonsággal meghatározni. Ő maga 1850 márciusában két gyermeket említ, mikor az anyakönyvben egy sem szerepel, 1864-ben négy, 1868-ban és 1869-ben hat gyermeket, miközben 1860-ra az anyakönyvek szerint mind a hét gyermeke már megszületett (és a szóba jöhető anyakönyvek alapján úgy tűnik, hogy egy sem hunyt el[529]).

---

[520] Egy más helyen már utaltunk erre a kibogozhatatlan helyzetre: Ürmösi Sándor kétgyermekes apaként beszél magáról, miközben az anyakönyvek szerint ekkor még nem született meg egyetlen gyermeke sem. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy Árkosi Mihály egyik levelében, szintén 1850 márciusában „családos gazdá"-nak nevezi őt. (Árkosi Mihály levele Székely Sándornak. Bözöd, 1850. március 14.)

[521] A kisadorjáni (szentháromsági), bordosi, tordátfalvi anyakönyvben nem szerepelnek a gyermekek, így kizárásos alapon csak Verespatakon születhettek. A verespataki anyakönyvek a gyulafehérvári Állami Levéltárban vannak, ezek évek óta nem kutathatóak. (Vö. A bordosi és csöbi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve [MmÁLt.]; A szentháromsági unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve [MmÁLt.]; A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve [HmÁLt.])

[522] Neve a fennmaradt kevés forrásban Flidorként és Flidoriusként szerepel. Ez feltehetően egy magyar név latin változata, azonban nem sikerült rájönni, hogy melyik magyar névé. A verespataki születési anyakönyv adhatna választ erre – amennyiben kutatható volna.

[523] A bözödújfalusi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 1853–68. 7, illetve 1847–1918. 2v. [MmÁLt.] Utóbbi anyakönyv 1867 előtti adatait Nagy Mózes unitárius lelkész vezette át és egészítette ki, mivel korábban az anyakönyvek nagyon hiányosan voltak vezetve. Ebben Ürmösi Margit esetében már nem csak a keresztelésének, hanem a születésének napja is szerepel.

[524] A két Sámuel egészen biztosan nem azonos, mivel minden feltüntetett adatuk (a szüleik nevén kívül) eltér. Ami meglepőbb, hogy a halotti anyakönyvben nincs nyoma az először született Sámuel halálának.

[525] A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 2v–3, 3v–4, 5v–6. [HmÁLt.]

[526] A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve 1471, 1472, 1854, 3009. sz. alatt [BMUGI]

[527] A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve 364, 370, 378, 384, 390. [BMUGI]

[528] A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve 429, 437. [BMUGI]

[529] A halotti anyakönyvek közül csupán a verespatakit és a csekefalvit nem láttam, utóbbi ekkor még nem jöhet szóba, előbbi pedig azért irreleváns, mivel a feltehetően ott született fiúkról tudható, hogy Székelykeresztúrra még beiratkoztak, tehát ha elhunytak volna, az csak a beíratást követően történhetett.

A gyermekek édesanyja, Farkas Zsuzsanna 33 évesen, nem sokkal Nyomátra érkezésüket követően, 1863. szeptember 22-én halt meg szárazbetegségben.[530] Bár Ürmösi Sándor új házassága sem szerepel a nyomáti esketési anyakönyvben,[531] mégis Farkas Zsuzsanna halála után 10 hónappal (1864 júliusában) már a harmadik feleségétől, Szombatfalvi Lídiától való elválását hagyta jóvá a papi törvényszék, mivel bizonyítottnak találták a feleség részéről a parázna életmódot.[532] Nem sokkal később, 1865 márciusában Farkas György esperes Ürmösi Sándor újabb szerencsétlen házassági kísérletéről tudósít. Ekkor egy nyomáti származású, Marosvásárhelyen szolgáló cselédlányt szeretett volna feleségül venni úgy, hogy a lánynak nem volt szülői beleegyezése, amit Ürmösi azzal indokolt, hogy nem tudta előre a lány válaszát. Farkas György ekkor a szabálytalanságokon felháborodva nem adta össze őket, amikor pedig az újabb időpont elkövetkezett, a lány nem ment el az esküvőre. Farkas György ekkor így summázta – a forrásokat figyelembe véve, igen találóan – Ürmösi életét utolsó házassági kísérlete kapcsán: „Ilyen az ő egész élete, boldogtalanság, hebehurgyaság."[533]

A püspöki iratokban található, Ürmösi gyermekeinek neveltetésével kapcsolatos elszórt adatok alapján Ürmösi nem igazán tűnik gondos apának. 1864-ben Nyomáton a már korábban említett egyik legfőbb vádpont az volt ellene, hogy saját gyermekei nevelésére is képtelen, amit többek között az bizonyít, hogy Margit lányának azt üvöltötte, hogy „Krisztus kurvája." Marosi Gergely már idézett levelében arról számolt be, hogy a koszos gatyás gyermekben nem ismerte fel a papfiút. Árkosi Dénes pedig leveleiben vissza-visszatérő módon féltette a gyermekeket, s csupán abban bízott, hogy Ürmösi Sándor testvére, Sámuel felkarolja és felneveli őket. Ez azonban feltehetően nem valósult meg. A gyermekek közül egyedül a legnagyobb fiú, Móric/Mór sorsát ismerjük. A székelykeresztúri gimnáziumban eltöltött két év után 1861-től 1869-ig a Kolozsvári Unitárius Kollégium tanulója lett.[534] Az érdemsorban található eredmények alapján látható, hogy az V. gimnáziumi osztályig jegyei alapján az osztály egyik legjobb, több félévben mindenből kitűnő eredménnyel vizsgázó diákja volt. VI. osztálytól nagyobb létszámmal folyt az oktatás, ekkortól valamivel hátrébb csúszott a rangsorban, de ekkor is megmaradt nagyon jó diáknak.[535] V. osztályosként elnyerte a Fejér Márton által a szépírás jutalmazására alapított díjat.[536] A Kolozsvári Unitárius Kollégiumban tagja volt négy

[530] A nyomáti unitárius egyházközség halotti anyakönyve 97v. [MmÁLt.]

[531] A nyomáti unitárius egyházközség esketési anyakönyve 66v–68. [MmÁLt.]

[532] Vö. A Főtisztelendő Ur távollétében feljött váló perek (Elláttattak oct. 8. 1864.) 8. sz. alatt: Ürmösi Sándor és Szombatfalvi Lídia [UP Iratok, 1864. MUEKvGyLt.]; Főpapi törvényszék Jegyzőkönyve 1858–1869. 55. sz. alatt [MUEKvGyLt.]

[533] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1865. március 13.

[534] A Kolosvári Unitárius Főiskola Érdemsorozati Kőnyve (Kolozs megyei Állami Levéltár [a továbbiakban: KmÁLt.] 168, 176, 185, 196, 205, 213, 221, 233, 245, 255, 264, 275, 283, 295, 304, 313, 324.)

[535] Az 1868/69. évben (amely Ürmösi számára az utolsó volt a kolozsvári kollégiumban) a 29 diák között a 8. helyet foglalta el. Ld. A Kolosvári Unitárius Főiskola Érdemsorozati Kőnyve [KmÁLt.] 324.

[536] A Kolosvári Unitárius Főiskola Érdemsorozati Kőnyve [KmÁLt.] 270.

féléven keresztül annak az olvasótársaságnak, amelynek korábban édesapja is.[537] 1869. október 15-én kezdte meg tanulmányait az ekkor létrehozott Kolozs-monostori Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet első évfolyamában az „állam költségén."[538] Ez az intézet felvételi szabályzata alapján azt jelentette, hogy ő egyike lehetett annak a 12 diáknak, akik iskoláikat „kitűnő sikerrel" végezték, és vagyontalanok lévén bekerülhettek az intézet állami segélyben részesülő diákjai közé.[539] Az iskolát 1872-ben végezte el,[540] ezután életéről csak azt tudjuk, amit Benczédi Gergely a Kolozsvári Unitárius Kollégium seniori matrikulájába nevéhez bejegyzett: „K. monostori gazd. intézetbe ment, városi hivatalnok lett Kolosvárt."[541] Illetve, amit ugyanő a főgimnázium és papnevelde matrikulájába jegyzett: „lett írnok a Kolosvári tanácsnál."[542] Úgy tűnik tehát, hogy Ürmösi Sándor hét vagy nyolc gyermeke közül Ürmösi Móric egyedüliként tudott kiszakadni az otthoni környezetből, és a tanulás által megtalálni egy olyan utat, amellyel feltehetően átlagos, megbecsült tagja lehetett Kolozsvár társadalmának. Mikor kolozsvári iskoláit is befejezte, édesapja és édesanyja már halottak voltak, maga pedig 22 éves ifjú, aki 11 éve volt távol a szülői háztól. Feltételezhető tehát, hogy életére ekkorra már jóval nagyobb hatással voltak azok a rokon gyerekek (mint például Derzsi Károly, Gombos Samu, Ürmössy Lajos vagy Ürmössy Kálmán), akikkel együtt járt kollégiumba,[543] illetve nagybátyja, Ürmösi Samu személye és Kolozsvár intellektuális életében betöltött szerepe. Édesapjukkal maradt, majd szétszóródott testvérei sorsáról semmit sem tudunk.

10. Epilógus – Gyulafehérvár (1868–1871)

Ürmösi Sándorról az Unitárius Püspök Irataiban az utolsó információ az, hogy addig is, míg Kádár Lázár, leendő csekefalvi pap a szigorlatára készült, „a szerencsétlen

---

[537] Az 1866/67-es év 2. félévében tűnik fel először a neve, majd a következő év 2. félévére iratkozott be, végül az 1868/69-es év mindkét félévében tagja volt az egyletnek. Ennek az utolsó évnek az első félévére tiszteleti tagként nem kellett fizetnie a tagságért. Emiatt feltehetjük, hogy a korábbi két évben is anyagi okok tartották vissza attól, hogy mindkét félévben tag legyen. Ld. Ms. U. 1308. Az Olvasó Egylet tagjainak névsora [KvAKt.] 48v, 50, 52, 52v. Az olvasótársaság tagsága ekkor már 130 fő körül mozgott, számos külső (és női) taggal.

[538] Az Unitáriusok Kolozsvári papnöveldéjének és főgymnasiumának anyakönyve [KmÁLt.] 69.

[539] Kodolányi A. 1872. 12–13. Nem lehetetlen, hogy Ürmösi/Ürmösy Mór – miként a Gazdasági Intézet értesítőjében neve szerepel – nem annyira azért ment az újonnan nyíló intézetbe tanulni, mert a gazdaság vonzotta, hanem mert itt biztosított volt számára az ingyenes hely.

[540] Kodolányi A. 1872. 120, 121, 123. Az Értesítő érdemsort nem közöl, így ebből csupán annyit tudhatunk még meg Ürmösi Móricról, hogy a 3. évben az intézet önkéntes tűzoltóegyletének egyik mászója volt. (Kodolányi A. 1872. 167.) A Kolozsmonostori Gazdasági Tanintézet iratanyaga a Kolozs megyei Állami Levéltárban található, de jelenleg – bizonytalan ideig – nem hozzáférhető és nem kutatható.

[541] Ld. Matricula Studiosorum... az 1866/67. tanévnél a 2750. sz. alatt [MUEKvGyLt.]

[542] Az Unitáriusok Kolozsvári papnöveldéjének és főgymnasiumának anyakönyve [KmÁLt.] 13.

[543] Érdekességképpen megjegyezhetjük, hogy hét évvel járt csak fölötte a kollégiumban az a mindenből eminens, díjakat nyerő Kádár Lázár, aki apját váltotta csekefalvi papságában. Szintén érdekes adalék, hogy díjként pl. 1866/67-ben Kriza János *Vadrózsák*ját is el lehetett nyerni.

Ürmösi Sándor még sem szűnik meg némely pálinkás kompánistait Kádár ellen lázitani, remélve hogy ötet a nyeregből könnyen kivetheti."[544] Az esperes e közlést követően arról biztosítja a püspököt, hogy Ürmösi Sándor meg fogja kapni a neki járó keperészt Kádár Lázártól, még többet is annál, „de a szerencsétlennek az egész bér sem volna elég korcsomára. – szánom e szerencsétlent, s ugyan azért kérelmezek érette Főtiszt. Püspök Urnál: méltoztasson nevembe megkérni Tkts Ürmösi Sámuel Urat, hogy ne késsék testvéries jó indulatával kiragadni e testvérit a bajbol, s még egyszer bé bocsátani a Tarcsafalvi joszágába, hogy ne legyen oly könyű módja Csekefalvi eklézsiánkat uj papja ellen bujtogatni, és folytonos zavarba tartani."[545]

Hogy mi történt vele azután, hogy Kádár Lázár 1867. szeptember végén letette papi szigorlatát, és elfoglalta csekefalvi állomáshelyét, az unitárius források kevés támpontot adnak. Az 1868-ban készített név szerinti unitárius népesség-összeírás szerint sem Ürmösi Sándor, sem a gyerekek (Móricot kivéve, aki ekkor a Kolozsvári Unitárius Kollégium diákja volt) 1868-ban nincsenek sem Csekefalván, sem Tordátfalván, sem Tarcsafalván, sem Kolozsváron, sem Raván, sem Székelykeresztúron.[546] A „szegény, szerencsétlen Ürmösi Sándor" életének szomorú befejezéséről Benczédi Gergely, a kolozsvári kollégium tanára és könyvtárosa két helyen is tudósít. A seniori matrikulába Ürmösi neve után a következőket jegyezte fel: „Elrészegesedett; még a palástját is megitta, s lecsapták,[547] ekkor lett pápista."[548] Emellett a *Büntetések jegyzőkönyve*ben is fontosnak tartotta[549] megörökíteni Ürmösi Sándor életéről a következőket: „határtalan részegeskedése s ebből származott sok hibái miatt lecsapatott, mikor is számos gyermekeit világgá bocsátván katholikussá[550]

---

[544] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. szeptember 24.

[545] Árkosi Dénes Kriza Jánosnak. Rava, 1867. szeptember 24.

[546] Csekefalva mint Ürmösi utolsó állomáshelye, Tordátfalva mint lánytestvéreinek lakhelye, Tarcsafalva mint Sámuel bátyjának birtoka, Kolozsvár mint Sámuel testvérének lakhelye és mint kollégium, Rava mint Árkosi Dénes lakhelye, Székelykeresztúr pedig szintén mint gimnázium jöhetett volna esetleg szóba. Vö. Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása... I. o.n. (Kolozsvár), II. 1–20. (Rava, ezen belül Árkosi Dénes az 1. oldalon van felsorolva), 143–152. (Tarcsafalva), 155–170. (Tordátfalva), 295–301. (Csekefalva), 303–319. (Székelykeresztúr) [MUEKvGyLt.]

[547] A lecsapni itt 'elbocsátani' értelemben szerepel.

[548] Matricula Studiosorum... 1896. szám alatt [MUEKvGyLt.]

[549] Ürmösi Sándoron kívül nemigen van olyan személy, akihez utólag Benczédi ennyire hosszú megjegyzést fűzött volna.

[550] Párhuzamként felvethető Székely Mózes püspökhelyettes fiának áttérése. Úgy vélem, hogy Ürmösi Sándor áttérésében is nagy szerepet játszott egy rosszul értelmezett bosszú, annak a hite, hogy valaki másra kell haragudnia papi hivatala elvesztése miatt, mint magára. Kriza János egy Péterfi Sándorhoz írt levelében a következőt írja erről Székely Mózes fia kapcsán: „Székely Albert is átálla a r. katholika vallásra – tehát egy második nagy matadorunknak a fia. Ennek számtalan sok családi, és psychologiai okait tudnám előadni, hogy mikép fejlődhetett a dolog ide, de nem lehet e szűk téren. Elég az, hogy elvetemedett ember volt sok tekintetben – pazarló, rakva adóssággal – továbbá sértve érezte az ambitióját, hogy eleibe vágtak osztálytársai Pap Mósi és Nagy Lajos – azután a mostani két káplán Ferencz Jósef és Buzogány – Ezzel akarta megbosszulni Statusunkat – utoljára prédikálván nemrég templomunkban, csúful kiprédikálá a kolosvári papságot, főleg a káplánokat – s ezért meg akarván dorgálni a consistorium, ő azzal akart minket megbosszulni és vagdalni, hogy átálla ünnepélyesen. Léha, könnyelmű, lelkiesméretlen ember." (Kriza János Péterfi Sándornak. Kolozs-

lett s Fejérvárt a püspöki pinczék kulcsárává tették kérelme folytán, de hamar észrevették hogy kecskére bízták a káposztát – elcsapták s nyomorba halt meg."[551]

Nem lehetett túlzottan jó az Ürmösi Sándorról fennmaradt kolozsvári unitárius emlékezet, mivel az egyébként precíz és szikár feljegyzéseket készítő Benczédi Gergely ez esetben a valóságnál jóval színesebben örökítette meg Ürmösi utolsó éveit – feltehetően a szájhagyomány alapján. A következőkben a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban található források[552] segítségével kíséreljük meg életének ezt az utolsó fordulatát rekonstruálni.

Ürmösi Sándor először 1868. április 16-án fordult levélben Fogarasy Mihály erdélyi római katolikus püspökhöz. Ebben úgy nyilatkozott meg, mint akit 1848 óta aktívan foglalkoztat a katolizálás gondolata, de most vált „az alkalom [...] kedvező"-vé. Elmondása szerint nyomáti állomáshelyét egy „kútba való véletlen esése" következtében kialakult betegsége miatt kellett elhagynia, időszakos nyugalomba vonulása után pedig nem nyílt más hely a számára, csupán a csekefalvi helyesettesítő lelkészség. Ott fél év múlva azért nem választották meg állandó lelkésznek, mivel ő nem hívta „fel a népet pártolására, mint a más két Candidatus társa." Emlékeztetőül (és Ürmösi interpretációjának a valósághoz való viszonyát érzékeltetendő) hozzátehetjük, hogy ezen a választáson egy előre nem nevesített diák kapta a legtöbb szavazatot, aki így nehezen képzelhető el, miként is biztathatta az embereket pártolásra. Ürmösi ekkor úgy magyarázta az eseményeket, hogy ő amiatt nem küzdött a csekefalvi papság megnyeréséért, mivel már ekkor tudta, hogy ez lesz a megfelelő pillanat maga és hat gyermeke számára, hogy visszatérhessenek a katolikus hitre. Levelében hangsúlyozta, hogy nem a „kenyér keresés tekintetéből" szeretne áttérni, hanem azért, mert szívesen ajánlaná fel „eddig gyűjtött" tudományát a katolikus egyháznak. Saját magát is úgy jellemezte, mint aki „minden óráim esmereteimnek további őregbítésére szántam," amivel azt is sugallni igyekezett, hogy képesnek érzi magát a katolikus gyermekek tanítására is.[553]

E levél kézhezvételét követően Fogarasy Mihály püspök meghagyta Bálint László székelykeresztúri és Szőke András szőkefalvi plébánosnak, hogy tájékozódjanak Ürmösi Sándor szellemi, erkölcsi és politikai állapotáról és gazdasági helyzetéről. Szőke András

vár, 1856. október 18. [MUEKvGyLt. Kriza János levelezése]) A levélben említett Pap Mózes és Nagy Lajos kolozsvári kollégiumi tanárok és Kriza János gyűjtői lettek. Buzogány Áron utóbb ügyvédi pályára lépett. Ferencz József Kriza halála után a következő unitárius püspök lett. Székely Mózest – úgy beszélték – többek között fia katolizálása miatt sem választották meg püspöknek. Miután 1861-ben Kriza János lett a püspök, Székely Mózes nem sokkal később váratlanul elhunyt. (Úgy vélték a korban, hogy a mellőzöttségbe vagy az ebben való hitébe halt volna bele.)

551 Ld. Büntetések Jegyzőkönyve 90. sz. alatt [MUEKvGyLt.]

552 Bár elképzelhető lett volna, hogy a Papnevelő Intézet is őriz Ürmösi Sándor alkalmazásával kapcsolatos iratokat, Nagy József Gábor teológiai könyvtáros-levéltáros válasza alapján (amelyet ezúton is köszönök neki) nincsenek a levéltárukban ilyen iratok.

553 A bekezdés idézetei Ürmösi Sándor Fogarasy Mihályhoz írott leveléből (Csekefalva, 1868. április 16.) származnak. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1274 sz. 619. d.

május 5-én kelt levelében[554] beszámol arról, hogy Ürmösi Sándort akkor ismerte meg, mikor ő bordosi plébánosként, Ürmösi pedig bordosi unitárius lelkészként szolgáltak. Ürmösit akkor valóban foglalkoztatott az áttérés gondolata, de ennek véghezvitelében testvérbátyja, Sámuel megakadályozta. Ezután messzire sodródtak, így a többi kérdésre nem tud felelni. Akkoriban „szellemileg meglehetősen művelt" személynek ítélte. Bálint László május 9-én kelt levelében azt írta, hogy ő 1868 nagyhetéig semmit sem hallott Ürmösi Sándorról. Ekkor jelent meg nála, és mondta el a levélben magyarul idézett szöveget,[555] miszerint jelenleg is Csekefalván él, hat gyermeke „itt-ott a rokonoknál, szolgálatba v[agy] oskolába" van, de kiket szándékában áll katolikus hitben felnevelni. Magáról mint „igaz 52-éves ember"-ről beszélt, aki azonban „elég erős még arra", hogy katolizálását követően „méltó tagja" lehessen „Krisztus igaz egyházának." Érdemei igazolására felhozta szónoki képességeit, azt, hogy milyen szívesen és eredményesen tanította a gyermekeket, és hogy több műve is megjelent nyomtatásban: „»Az elbujdosott magyarok« »Szomorú éjszakák« és a »Vadrózsákba« több darabok." Tehetségét, miként írja, ezután a katolikus egyház számára szeretné felajánlani, „mint unitarius ember egy betüt se akar többé irni." Leghőbb vágya „egy kis tanitói állomás" elnyerése, ahol „mathesist, latinnyelvet, történelem s földrajzot, természetet, írást, olvasást v[agy] bármit (kivévén még is a német nyelvet)" képes tanítani, „ha kell, zsidoul is." Bálint László ezt követően elmondja, hogy mindenféle embert megkérdezett, „barátokat és ellenségeket [...] kollégákat és a népet [...] nagyokat és kicsinyeket",[556] de semmi igazán perdöntőt sem tudott kideríteni. Többen úgy nyilatkoztak (akiknek szavait szintén magyarul idézte), hogy „ő egy gyenge ember, ki némelykor magáról megfeledkezik, és magát leisza", illetve, hogy „Ürmösi az ivás miatt vesztette el állását." Míg mások a tudós pap képét erősítették azt nyilatkozva, hogy Ürmösi „egy becsületes öreg ember, ki ellen nem tudhatni semmi roszat, barátival, s jó embereivel igaz némelykor mulatgatott, de azért akár a szószéken; akár az oskolában; akár az irodalom terén megáll a talpán." Bálint László maga is amellett érvelt, hogy bár igaz, hogy jelen állapota meglehetősen lehangoló, miszerint Csekefalván él „a legnagyobb nyomorban egyedül," és csupán az őt támogató rokonainak és jószándékú pártfogóinak köszönheti „legnyomorultabb életének" fenntartását, de „miként látszik, egészséges észnek örvend, érett személyiség, jó intellektuális képességekkel", aki a tudományokban is igen járatos. Fogarasy Mihály válaszában nem ígért semmit, és az ügyet Csató József címzetes kanonokra bízta.[557]

---

[554] Szőke András levele Fogarasy Mihályhoz. Szőkefalva, 1868. május 5. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1462 sz. 619. d.

[555] Mivel én ezt a magyar betoldást sokkal inkább levélnek érzékeltem, mint valóban szóban elhangzott szövegnek, ezért ez ebben a kötetben is helyet kapott a levelek között (ld. a XXXIV. szám alatt). Az ebben a bekezdésben szereplő idézetek mindegyike Bálint László Fogarasy Mihályhoz küldött leveléből (Székelykeresztúr, 1868. május 9.) származik. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1495. sz. 619. d.

[556] A levél – azt a részt kivéve, ahol a plébános Ürmösi Sándort vagy a róla megkérdezett személyeket idézi – latin nyelvű, fordítását ezúton is köszönöm Bednárik Jánosnak.

[557] Bálint László levele Fogarasy Mihályhoz. Székelykeresztúr, 1868. május 9. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1495. sz. 619. d.

Közben Ürmösi Sándor május 12-én ismét könyörgő levélben fordult a püspökhöz, kérte, hogy „eressze be könyörgő szolgáját az Egyház ajtaján", aki – miként Ürmösi fogadkozik – „botránkozás nélkűl való" életével lesz „Isten dicsőségére, Kristus Egyháza épületére, diszére – és az emberiség hasznára." Kérte továbbá, hogy maga a püspök legyen áttérése során a keresztapja. Ráduly János a püspök nevében írt válaszlevelében kifejezte örömét, ha ezekben a nehéz időkben Ürmösi visszatér a római katolikus egyházba, de anyagi biztonságot nem tud ígérni neki, miként azt a kérését sem tudja a püspök teljesíteni, hogy a keresztapja legyen. [558]

Ürmösi Sándor helyzetében mindaddig nem történt változás, amíg Ugron Lázár udvarhelyszéki alkirálybíró 1868. december 10-i levelében nem fordul személyesen Fogarasy Mihályhoz. Levelében felháborodásának ad hangot, miszerint egy olyan „tekintélyes állású embert", mint amilyen Ürmösi volt, aki már „öreg Ember", támogatni szükséges, különösen, hogy a felekezet, amelyet elhagyott, nemhogy nem támogatja, „sőt gunyosan örvendik szerencsetlen sorsát." Mióta az év végén Ürmösi áttért – tudjuk meg a levélből –, idejét a katolikus papoknál töltötte, ami most, tél közeledtével már nem tartható: „téli időbe ruha és élelem nélkül az uton nem maradhat [...] az ellenfelekezetűek katzajjának kitéve." Beszámol arról is, hogy maga akkor szembesült a helyzettel, mikor Ürmösi egy „kenyér nélküli éhező fiával megjelent nála", s elbeszélte „szomoru sorsát." A fiút Ugron azonnal befogadta, az apát is igyekezett támogatni, és most Ürmösit a püspök pártfogásába ajánlja. A püspök válaszában úgy fogalmaz, hogy addig is, míg valamilyen tanítói állomás számára megnyílik, 60 forintot utal ki Ürmösi Sándornak, s Csató József címzetes kanonokot kéri meg, hogy havi 10 forintonként abból őt segélyezze.[559]

Ürmösi Sándor következő, 1869. február 24-én, immár Károlyfehérvárról küldött levelében azzal a gondolattal kereste fel a püspököt, hogy kedve volna belépni valamelyik szerzetesrendbe, ott letenni a közvizsgát, hogy pappá szentelve szolgálhassa a katolikus egyházat. Hogy Fogarasy Mihály püspök mit gondolt Ürmösi új tervéről, nem tudhatjuk, csupán az bizonyos, hogy Ürmösi levelének vételét követő napon kinevezte őt a „püspöki papnövelde kapufelvigyázójának." Körülményeiről annyit tudunk meg, hogy Ürmösinek „az intézetben leend szállása, élelmezése, fűtés és gyertyája. Azon kivül napi szükségeire és ruházatra [...] havonként 5 frtot o[sztrák] é[rték]" kap, szól a püspöki döntés.[560]

Ugyanezen év március elején megkapta a kiutalt 60 forintot,[561] majd áprilisban már amiatt kereste a püspököt, mivel – miként írta – „magam vagyok magamnak, és szobámnak inassa, el égy víz, fa, étel, és szemét hordásig, mi koromot tekintve, unalomúl tűnik fel", illetve azt is panaszolta, hogy míg „a papneveldében égy utólsó cseléd is naponta égy

[558] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihályhoz. Csekefalva, 1868. május 12. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1555. sz. 619. d.

[559] Ugron Lázár levele Fogarasy Mihályhoz. Székelykeresztúr, 1868. december 10. GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 3814. sz. 619. d.

[560] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihályhoz. Károlyfehérvár, 1869. február 24. GYÉL I. 1/a 1869: 5. cs. 642. sz. 621. d.

[561] Ürmösi Sándor nyugtatványa. Károlyfehérvár, 1869. március 11. GYÉL I. 1/a 1869. 27/28. cs. 946. sz. 629. d.

pohár szeszt nyer italául, tőllem öregembertől megtagadtatott égy félfertálly bor is."[562] Mindemellett a megígért reggeli hiányát is megemlíti Ürmösi – ez utóbbit elintézi a püspök, a többire nem reagál.

1869. júniusi levele szerint ekkor már 9 hete feküdt betegség következtében a portássá lett lelkész, s azt kérte a püspöktől, tenné lehetővé, hogy gőzfürdőbe utazhasson, amelyet magától nem tudna kifizetni. A püspök 5 osztrák értékű forintot utal ki neki e célra.[563]

Az utolsó, fennmaradt 1870. április 21-én kelt leveléből egyrészt kiderül, hogy feltehetően a korábbi levélben említett betegség nemcsak erejében gyengítette őt meg, de mindkét fülére megsüketült. Ekkor azonban mégsem ezért ír, hanem amellett, hogy megköszöni az ajándékba kapott téli ruhát, felajánlja az általa összeállított naptárat[564] kiadásra a püspöki nyomda számára. Az ügyet ad acta tették.[565]

A fenti levelekből látható, hogy az 1868-ban 52 éves, frissen katolizált (bár egyesek által már akkor is öregembernek nevezett) Ürmösi Sándor még késznek és kellően tetterősnek érezte magát mind tanítói, mind a vizsgák letételét követően papi pályára is, illetve általában bármilyen szellemi munkára. Ehhez képest 1869 áprilisában már a szobájának rendben tartása is korához nem illő, megerőltető feladatként jelent meg levelében. 1870 áprilisában bár süketségéről számolt be, de mindeközben mégis összeállított egy naptárat, amelynek kiadását kérte. Ez azonban feltehetően csupán ugyanolyan időszakos fellendülés lehetett, mint a katolizálását követő lelkesültsége, mivel október 24-én egy fenn nem maradt levél külzete szerint 60 forint nyugdíjjal elbocsátották a szemináriumból.[566] Azonban nagy valószínűséggel még egészen 1871 közepéig Gyulafehérvárott maradhatott, mivel egy szintén csak a külzetében fennmaradt levél szerint áprilisban nyugdíja növelését és útiköltséget kért. Előbbi kérését nem teljesítették, az elutazásához azonban kiutaltak neki 20 forintot.[567]

Ürmösi Sándorról az utolsó hírt Kerekes István pálfalvi plébános közli,[568] aki arról számol be levelében, hogy Ürmösi 1872. február 21-én Tarcsafalván elhunyt, és a temetését 2 nappal később ő végezte el, mint Tarcsafalvára is beszolgáló pap. Azonban – zűrzavaros élete után nem meglepő módon – temetése sem tudott egyszerűen lezajlani: a pap egyrészt sérelmezi, hogy miután ő elvégezte a szertartást, a helyi tanító[569] felolvas-

[562] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihályhoz. Károlyfehérvár, 1869. április 2. GYÉL I. 1/a 1869. 5. cs. 1029. sz. 621. d.

[563] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihályhoz. Károlyfehérvár, 1869. június 19. GYÉL I. 1/a 1869. 27. cs. 1701. sz. 629. d.

[564] A naptár nem maradt fenn a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban. Vass Csongor válaszát ezúton is köszönöm.

[565] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihályhoz. Károlyfehérvár, 1870. április 21. GYÉL I. 1/a 1870: 5. cs. 969. sz. 631. d.

[566] GYÉL I. 1/a 1870. 5/27. cs. 2626 sz. 636. d.

[567] GYÉL I. 1/a 1871. 5. cs. 1073. sz. 640. d.

[568] Kerekes István levele Fogarasy Mihályhoz. Pálfalva, 1872. február 23. GYÉL I. 1/a 1872. 27. cs. 694. sz. 657. d.

[569] Kerekes István itt lehetséges, hogy téved, mivel azt írja, hogy a helyi tanító Ürmösi Sándor sógora lett volna. Valószínűbb, hogy a tordátfalvi tanító, Derzsi József olvashatta fel a szöveget, mivel az ő felesége, Ürmösi húga, Ürmösi Mária az, aki a későbbiekben is pénzt próbál szerezni a püspöktől.

ta Ürmösi még életében magának megírt búcsúztatóját, melyet neki akarata ellenére is meg kellett hallgatnia, s „abban sem[m]i Kath[olikus] szellem Ex[ellenciá]droli se[m]mi megemlékezése, s még arrol sem hogy ő Kath[olikus] lett volna." Másrészt azt is felháborítónak tartja, hogy a rokonok az elhunyt szegénységére hivatkozva sem neki, sem a kántortanítónak semmit sem fizettek, de közben Kerekes István tudomására jutott, hogy a püspökhöz fordultak a temetési költségek megtérítéséért. Ürmösi Mária, Ürmösi Sándor húga két nappal később valóban levélben fordult a püspökhöz,[570] és a februári nyugdíjat, illetve a temetési költségek megfizetését küldte – amelyet a püspök teljesített is.[571]

III. Összegzés

A korábban bemutatott, Ürmösi Sándorral kapcsolatba hozható források egy ellentmondásos ember egymás mellett, párhuzamosan létező élettörténeteibe és azok létrejöttébe segítenek bepillantást engedni. A források természetéből adódóan egyik nézőpontot sem ismerhetjük meg teljességében, de valamelyest segítenek eligazodni a korszakban, és ha töredékesen is, de választ kínálnak az Ürmösi Sándorral kapcsolatban felmerülő kérdésekre is.

Az objektívnek (s így pártatlannak és elfogulatlannak) tekinthető nézőpontot az egyházközségi jegyzőkönyvek, az iskolai dokumentumok, illetve az Ürmösi lelkészsége alatt működő összesen négy esperes, három püspök és egy püspökhelyettes által írt levelekből ismerhetjük meg. Ezekből – ugyancsak a források jellege miatt – talán többet tudunk meg a korabeli unitárius egyházszerkezetről, az egyház belső működéséről, a szokásjogról és főként az esperesek feladatairól, problémamegoldásáról és személyiségéről, mint Ürmösi Sándorról. Ennek ellenére megkísérlem röviden összefoglalni, hogy milyen kép bontakozik ki az általam használt források alapján Ürmösiről és ez mennyiben tér el az események általa hitt interpretációjától.

Az Ürmösi Sándor életének korai szakaszára vonatkozó források elég szűkszavúak, ennek ellenére megfigyelhetünk Ürmösi életében egyfajta megkésettséget: viszonylag későn kerül a kolozsvári kollégiumba, meglehetősen sokára kap önálló lelkészi helyet, és 37 évével a korban már idősnek számít, mikor a felszentelése megtörténik. Ezekben az években tűnik a legkisebbnek az Ürmösi személyiségében megmutatkozó ellentmondá-

[570] Derzsi Józsefnő Ürmösi Mária levele Fogarasy Mihályhoz. Tordátfalva, 1872. február 25. GYÉL I. 1/a 1872. 27. cs. 694. sz. 657. d.

[571] Kerekes István levele Fogarasy Mihálynak. Pálfalva, 1872. május 1. és az ehhez csatolt nyugta Ürmösi Máriától. Tordátfalva–Pálfalva 1872. április 2. GYÉL I.1/a 1872. 27. cs. 1547. sz. 657. d.

sosság. Ekkor egy olyan személynek tűnik, akire legfőképpen a kor haladó eszméi hatnak: belép az Olvasótársaságba, feltételezhetően maga is aktívan közreműködik szülőfaluja olvasókörének létrehozásában, népköltészeti gyűjtésbe fog, erről gyűjtési naplót vezet, Kriza János az ő gyűjteményeire alapozva ad ki előfizetési felhívást a *Vadrózsák*ra, előfizetőket gyűjt, és egy adott pillanatban a nevéhez is kötik a gyűjteményt. Bölöni Farkas Sándoron és a kor utazási divatján felbuzdulva utazást tervez, amelynek eseményeit szintén írásban rögzíti és publikálja. A később meghatározóvá váló önfejűsége ekkor még csupán annyiban nyilvánul meg, hogy utazásában nem a mások által bejárt úton halad (nem saját hazáját vagy nyugati országokat választ utazási célul), hanem keletre indul, amerre a korban kevesen mentek, még ha az érdeklődés az idegen országokban élő magyarok iránt már ekkor is erőteljesen létezett. Az ekkor megismert Ürmösi Sándor tehát egy reményteljes fiatalember képét mutatja, akiről azt gondolhatnánk, hogy akár lelkészként, tanítóként vagy akár hírlapíróként is hasznos tagja lehet a reformkori társadalomnak. Az egyetlen olyan esemény, amely a későbbi tények ismeretében jelként értelmezhető (ezek ismerete nélkül azonban véletlennek vagy naivságnak is tulajdonítható): az oláhországi utazásának háttere, egy nem kellőképpen tisztázott, egyoldalúan megismert és általa megvilágított konfliktus írásba emelése, majd a feltehetően valaki megbízására történő publikálása.

A későbbi forrásokban ez az ellentmondásosság (haladó eszmékért lelkesedő személy – konfliktushelyzetek aktív résztvevője/kirobbantója) tovább erősödik. Egyszerre van előttünk egy olyan lelkész, aki ismeri a hírlapokat, aki fogékony az azokban megjelenő felhívásokra, aki érzi ennek a médiumnak a súlyát, erejét (hiszen nemcsak felhívja a figyelmet jelentőségére a *Székellymagyar szombatosok* című munkájában, hanem maga is él vele, amikor székely szótár megjelentetését tervezi). Ő az, aki ebben a munkájában[572] figyelmeztet a kéziratok elkallódására, összegyűjtésének fontosságára, aki arra biztatja a lelkészeket, tanítókat, hogy figyeljenek arra, hogy a népnél lehetnek ilyen kéziratok, amelyeket össze kell gyűjteni, meg kell menteni, mert ezek alkotják azt a kulturális örökséget, amely a múltunkat jelenti. Úgy gondolja továbbá, hogy minden egyes településnek meg kellene írni a történetét, beleágyazva egy nagyobb egészbe, és hogy erre ugyanúgy a lelkészek, tanítók, jegyzők lennének hivatottak. Mindezek ellenére nyomát sem látjuk annak, hogy maga ezt csinálta volna, nem tudunk róla, hogy kallódó kéziratokat mentett volna,[573] hogy minden településen gyűjtött volna, hogy másokat szóban erre biztatott volna. Emellett *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című munkájában

[572] Emellett az *Az elbujdosott magyarok…* című munkájában is elbeszél egy esetet, amikor a kalugerektől régi könyvek iránt érdeklődik, könyvtárukat kívánja látni, s a kaluger elmeséli, hogy nekik ott nincsenek régi magyar könyveik, de törökországi bujdosása során számosat látott, amelyek ott parlagon hevertek. Ld. Ürmösy S. 1844. 12.

[573] Azért valószínű, hogy a régi kéziratok összegyűjtésével, megszerzésével, megmentésével nem foglalkozott Ürmösi Sándor, mivel ez visszatérő téma Kriza János levelezésében, ahol az ő neve sosem bukkant elő ilyen vonatkozásban (míg több más lelkészé, gyűjtőé igen).

annak a kívánságának ad hangot, hogy bár a református ifjak a szünidőben ilyesféle utazásokat tennének, amellyel elsősorban a hazának használhatnának.[574] Lehetséges, hogy a források Ürmösi-képében van ellentmondás (szinte mintha két külön ember képét rajzolnák ki az eltérő típusú források), vagy Ürmösiben magában volt ilyen ellentmondás, ő egyszerre tartotta fontosnak mindezt, s tett is valamennyit ezekért a kulturálisan jelentős ügyekért, de emellett összeférhetetlen, nehezen kezelhető, önfejű és részeges lelkészként is ismert volt. A püspöki iratokból és a melléjük vetített egyéb, erre a korszakra vonatkozó forrásból az idő előrehaladtával egyre határozottabban bontakozik ki annak a lelkésznek/tanítónak az alakja, aki ellen a legfőbb vád, hogy nem paphoz méltó módon viselkedik. Ebbe a tág fogalomba beletartozik a részegesség, a káromkodás, az istentisztelet nem megfelelő megtartása, a rossz iskola tartása, az egyéb lelkészi teendők (pl. jegyzőkönyvek vitelének),[575] saját családjának, házának, gazdaságának elhanyagolása. Bár nagyon nehéz meghatározni (mivel az egyházközség és a közösség összetétele határozza meg), hogy mikor válik feljelentésre, panaszolásra érett problémává ezen viselkedésmódok egyike-másika vagy ezek együttese, az mindenképpen valószínűsíthető, hogy akkor kezdeményezik egy-egy pap (jelen esetben Ürmösi Sándor) elhelyezését, amikor ő sem a külső tekintetek (más falubeliek, messzebb élők) előtt nem tudja már a közösséget vezető, tiszteletet parancsoló értelmiségi szerepét betölteni, sem (és ez a meghatározóbb) a falu leginkább véleményformáló személyeivel nincsen kiegyensúlyozott kapcsolata. Ürmösi Sándor nyolc egyházközségben teljesített szolgálatot, amelyek közül egyedül Verespatakon nem regisztrálnak a források valamilyen konfliktust. Valamennyi más egyházközségben konfliktusok sora kíséri jelenlétét, amelyeknek a feloldásában maga egyáltalán nem vesz részt, azokon egyedül az aktuális esperes és a püspök munkálkodik. A források néha utalnak arra, hogy a lelkészi szerep bizonyos szegmenseiben, időszakosan *jó pap*ként definiálható a működése. Ilyen, amikor feltételezhető, hogy jó iskolát tart (pl. Vadadon vagy Csekefalván), vagy amikor jó prédikátorként említik. Utóbbi volt feltehetően az oka a kisadorjáni konfliktus kirobbanásának, amikor prédikálásával megnyerte a szentháromságiakat, akik ezután – mint az a korábbiakból ismert – az ő tanácsára panaszlevelet írtak akkori papjuk ellen. 1864-ben Farkas György azt állítja, hogy a nyomátiak „mint papot a templomban szerették,"[576] csak a templomon

[574] „Kár, hogy legalább a nagyobb szünnapokban, mint a nyári, nem találtatnak útazást kedvellő református diák ifjak, kik az illy szélyvárosok magyarjait felkeresvén, átlátnák a két féle hasznot; [...] a szép esmereteket, mellyek az útassal elfelejtetik minden fáradalmait, – a szép pénzt, mellyel szükségeit betőlti, ebből a harmadik haszon osztán közhaszonnal folyna el egész hazánkra, legkivált pedig nemzetünkre, midőn ez által sok magyarokat megovhatni az elolához sodástól." Ürmösy S. 1844. 77–78.

[575] Ezt Bözödújfaluban, Tordátfalván és Nyomáton is feljegyzik róla. Esetleg ezzel magyarázható az is, hogy egy időben két azonos nevű gyermeke volt, miközben az idősebbet nem vezette be elhunytként. De feltételezhető, hogy a házasságai is ezért hiányoznak (feltűnően nem házasodott meg senki Bordoson 1846 és 1848 között; nincs nyoma a Nyomáton kötött házasságának sem. Feltűnő továbbá az is, hogy 1859–1860-ban a tordátfalvi keresztelési anyakönyvet nagyon hiányosan vezette). Vö. A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 4–6. [HmÁLt.]

[576] Farkas György Kriza Jánosnak. Szentgerice, 1864. december 4.

kívül tartották „használhatatlan embernek." Kriza János 1863-ban azt írja, hogy Ürmösinek „valóban vagyon szép tehetsége, olyanszerű legalább, a mi a közembert vonzani tudja."[577] Mindezek mellett azonban annyira nem tartották tehetséges, jó szónoknak, hogy prédikációinak kiadása felmerült volna,[578] vagy akár csak egyszer is szóba került volna a neve egy zsinati prédikáció megtartására.

Ürmösi Sándor talán legnagyobb problémája, hogy a valóságot csak szelektív módon észleli, s az őt körülvevő eseményekből kizár minden olyan elemet, ami rá mint hibás, bűnös, felelős személyre mutatna. Ez a tulajdonság egy lelkészi hivatást betöltő személy életét sokkal jobban megnehezíti, mint ha csupán alkoholista, verekedős vagy parázna lenne, de ezek mellett lojális tudna lenni a falubeliekhez és bűnbánóan kommunikálna a felsőbb vezetés (tehát az esperese, püspöke) felé, vagy ha valamilyen egészen más foglalkozást űzne. Ürmösi Sándor azonban – a források alapján úgy tűnik – sosem hallgatott senki másra (se édesapjára, se bátyjára, se az esperesekre, se a püspökre), egyedül a maga feje szerint cselekedett, és hitt abban, hogy minden, amit és ahogy tett, helyes volt. A püspöki iratokból éppen ez a kettősség válik nyilvánvalóvá: a kívülállók küzdelme Ürmösi egy-egy egyházközségben történő megmaradásáért (akár még az illető eklézsia kárára is), és Ürmösi Sándor szavai és tettei, amik valami egészen másra, feltehetően az ő fejében létező valóságra reflektálnak. Szokatlan a korban, hogy egy problémás papért ennyire sokat tegyenek – ez egyértelműen a többgenerációs lelkészcsaláddal és elsősorban bátyja, Ürmösi Sámuel kiemelkedő szerepével magyarázható. Szokatlan azonban az a hang is, amely ezt az esperesek részéről vívott küzdelmet kíséri. Mind Farkas György, mind Árkosi Dénes, de még Kriza János is megjegyzik, hogy ennél nehezebb (és hálátlanabb) emberrel/esettel pályafutásuk során nem találkoztak, s mindkét esperesben felmerül Ürmösi ügyeinek rendezése során az a gondolat is, hogy helyesebb volna nem espereskénti működniük tovább. Farkas György egy helyen úgy nyilatkozik, hogy ő már a kezdetektől nem támogatta Ürmösi felszentelését, és az egyébként kifejezetten szelíd és finom esperes azt óhajtja, hogy bár a „halál boldog szekere" jönne el Ürmösiért mindenki nyugalma érdekében. Ennyire szélsőséges esperesi megnyilatkozások feltehetően nagyon ritkák voltak (magam az áttanulmányozott években nem találkoztam hasonlóval), s mögöttük egyértelműen az „érdemetlen és semmiházi" emberért tett hiábavaló erőfeszítések álltak.

Elképzelhető, hogy Ürmösi Sándor más foglalkozást választva (például hírlapíróként) jobban kiteljesedhetett volna, és nem került volna, illetve nem generált volna ennyi konfliktust. Nem tudjuk, de az bizonyos, hogy sorsának alakulásában nagy szerepe volt egy rosszul értelmezett hivatástudatnak is. A papi pályára, ahogy más lelkészcsalá-

[577] Kriza János Farkas Györgynek. Kolozsvár, 1863. augusztus 3. [FGyI. MUEKvGyLt.]

[578] Ahogy például a Kriza-gyűjtők közül Péterfi Sándor prédikációi több kötetben megjelentek, de Goró István is Maurer-féle pályadíjat nyert prédikációival, és Kriza János felajánlotta neki válogatott beszédei kiadását, de ő azt más munkái miatt visszautasította. Vö. Goró István Kriza Jánosnak. Homoródújfalu, 1862. október 3.

dokban is ez megszokott volt,[579] már gyermekkorában kiválasztotta az édesapja, mint ez egyik leveléből is kitűnik: „Isten kegyelméből az én családom emlékezettől fogva Statusunk Ekklésiaiban lelkészi szolgálatot folytatott, mely hivatalhoz nékemis szerencsém vala 40 évek folyások alatt, és már hogy Aróni családon ezen hivatalba ne végződjék el, házom gyermekeim közül Sándor fiamot Statusunk szolgálattyára választottam ki eleitől fogva."[580] Ürmösi Sándor három levelében hangsúlyozza a kiválasztottságot, a papi pálya eléréséért viselt szenvedéseket s azt, hogy magára nézve a legnagyobb büntetésnek tartaná, ha lelkészként nem működhetne tovább; amelyre ha mégis rákényszerülne, (kissé illogikus módon) gyermekeit is megesketné a papi pályától való távolmaradásra.[581]

Végezetül arra a kérdésre próbálok választ adni, amely a teljes anyagfeltárás hátterében állt, azaz hogy milyen szerepet tölthetett be Ürmösi Sándor Kriza János gyűjtőhálózatában. A források alapján úgy vélem, néhány dolgot egészen határozottan kijelenthetünk. Először megállapítható, hogy Ürmösi Sándor népköltészeti/néprajzi gyűjtésekkel aktívan az 1850-es évek elejéig foglalkozhatott, de legaktívabb időszaka bizonyosan 1840 és 1844 közé esett. Emellett kijelenthető az is, hogy Ürmösi, más unitárius lelkészekhez és tanítókhoz hasonlóan aktívan részt vett (pontosabban az egyház szegénysége miatt részt kellett vennie) a helyi közösség életében, így feltehetően maga is szervezett és eljárt olyan alkalmakra[582] (pl. kalákákra), ahol különböző népköltészeti szövegek spontán elhangozhattak.[583]

Ürmösi Sándor nem volt baráti viszonyban Kriza Jánossal, feltehetően mint idősebb, tekintélyesebb, a kollégiumhoz és az egyházhoz kötődő személynek, aki népköltészeti füzetek megjelentetését tervezte, adta át gyűjtéseit, de a gyűjtés kivitelezésében konkrét

---

[579] Hasonló módon nyilatkozott Kiss Mihály a későbbi Háromszéki egyházkör esperesének és Gálfalvi István, a későbbi Felsőfehéri egyházkör esperesének édesapja is. „Azon Papi állapotra [...], mellyre tzéloson szültelekis, neveltettelekis..." (Kiss Mihály levele fiának, Kiss Mihálynak. Székelyszentmihály, 1834.); „Ditsekedni ugyan nem akarok, mindazonáltal alázatos Instantiám mellett bátorkodom jelenteni, hogy eleitől fogva minden én Atyáim Ecclesiastica Fuctioba töltötték életeket ditséretesen, meg szakadás nélkül; 1600nak végezetitől fogva [...] Utánnam következő Fijamot Gálfalvi Istvánt a Sz: Kereszturi Gymnasium méltatlan seniorat, ugy kévántam nevelni, hogy régtől fogva Ecclesiastica Functioba virágzo Familiam ki ne alugyék, hogy bártsak e kitsin Szikrában meg maradgyon, melyre magais készült." (Gálfalvi István Székely Miklósnak. Székelyszentmihály, 1834. szeptember 9.)

[580] Ürmösi József Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1842. május 22.

[581] Ürmösi Sándor Székely Sándornak. h.n., k.n. (1846. április 13. [érk.]); Ürmösi Sándor Székely Sándornak. h.n., k.n. (1847. március 10. [érk.]); Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.

[582] Adorjáni Gergely, 59 esztendős kisadorjáni címeres nemes tanúvallomása szentháromsági Bereczky Zsigmond, marosszéki hites táblabíró előtt. Kisadorján, 1846. december 22. Ebben Adorjáni Gergely többek között azt állítja, hogy november 22-én, amikor a szentháromságiakkal beszélt Ürmösi Sándor, valójában neki volt törökbúzafejtő kalákája egy Fekete Mózes nevű személy házánál. [UP Iratok, 1846. MUEKvGyLt.]

[583] Gulyás Judit veti fel, hogy a falusi lelkészek, tanítók különböző mértékben vehettek részt a közösség életében, s így lehettek részesei spontán mesemondó alkalmaknak. Mivel úgy vélem, ez is egy azon kérdések közül, amelyet érdemes volna valamennyi gyűjtés és gyűjtő kapcsán megvizsgálni, jelzem, hogy a 19. századi falusi unitárius gyűjtők esetében a lelkész anyagi helyzetéből következően számolni lehet a gazdálkodás és annak munkaalkalmain való folyamatos részvételükkel. Vö. Gulyás J. 2010a. 47.

tanácsot csaknem teljesen valószínűtlen, hogy elfogadott volna bárkitől. Ha Kriza János gyűjtői esetében azt a kérdést szeretnénk megválaszolni, hogy voltak-e közöttük gyűjtőegyéniségek, akik akár saját maguk is publikálhatták volna gyűjtéseiket, akkor Ürmösi Sándort közéjük sorolhatjuk abból a szempontból, hogy ő sem ekkor, sem később nem tekinthető Kriza János meghosszabbított kezének, mindamellett, hogy gyűjtései kiadására nem valószínű, hogy képes lett volna. Bár Kriza, az olvasótársaság és a kor eszméi, áramlatai bizonyosan hatottak Ürmösire, de olyan levelezést, amilyet Kriza Tiboldi Istvánnal vagy akár Kiss Mihállyal folytatott, amelyben tanácsokat adott, kérdéseket tett fel, szívességet kért, Ürmösi Sándorral kizártnak tarthatjuk.

Minderről az együttműködésről azonban feltehetően egészen más kép élt Ürmösi Sándor fejében. Erre mutat, hogy a kezdeti éveket (amikor 1843-ban még úgy tűnik, hogy a kiadás Kriza irányításával elsősorban Ürmösi gyűjteményéből valósul meg, 1845-ben már Ürmösi Sándorhoz kötik a *Vadrózsák*at) követően hiába emleget például 1862-ben Ürmösi Krizához írt levelében „vadrózsánk"-at, a néhány hónapra rá megjelenő *Vadrózsák*ban nyoma sincs az ő kiemelt szerepének, s Kriza János levelezésében is csupán mint korai gyűjtő és az előfizetők felkutatója van jelen. A *Vadrózsák* bevezetőjéből az tűnik ki, amit a püspöki iratok és a levelezés is igazol, hogy Kriza János legjobban két közeli barátjával, Kiss Mihállyal és Gálffy Sándorral tudott együtt gondolkodni, közösen dolgozni. Ürmösi Sándor gyűjtéseit Kriza bizonyosan fontosaknak tartotta, hiszen az utolsó pillanatig azon igyekezett, hogy azokat az elkallódástól megóvja. Azonban ahogy lelkészként, úgy feltehetően gyűjtőként sem lehetett Ürmösit irányítani, rá számítani, benne megbízni, ezért a gyűjtőhálózatban ugyanolyan kívülálló lehetett, mint a papi társadalomban vagy egy-egy egyházközségben.

Ürmösi Sándor a források alapján azonban nemcsak kívülállónak tűnik, akit nem lehet irányítani, hanem egy olyan gyűjtőnek is, aki egészen különleges érzékkel nyúlt a különböző műfajú szövegekhez. Ha mindezeket számbavesszük, akkor összefoglalóan a következő kijelentéseket tehetjük. Bizonyosan benne is megvolt az a nyelvjárások iránti érdeklődés, amely feltehetően Kriza Jánost vagy Kiss Mihályt is elindította a népköltészeti gyűjtés irányába. Meselejegyzéseiben ez olyan módon is megnyilvánult, hogy a szóbeliséget annak árán is megkísérelte rögzíteni, ha nehezen olvasható szöveget hozott ezáltal létre. Ennek csakúgy nem ismerjük előképét, mint az általa alkalmazott mellékjelnek, amelyet a terpedt/nagyon hosszú hangzóra[584] használt. Vannak olyan tipikus formulái (pl. „hogy szavamat összezavarjam"), amelyek más mesékből nem ismertek, és egyéni leleménynek tűnnek. A szokásleírásai dramatikusak, erősen szövegközpontúak, korábbi hasonló részletezettségű, kidolgozottságú leírások csak elvétve fordultak elő. A népismereti leírásokban különös figyelmet szentelt a ki- és elvándorlásnak, érdekelte ennek történetisége és okai. Egyes népcsoportok vándorlására/jelenlétére néprajzi (viseleti, nyelvjárási) magyarázatot igyekezett keresni. Korán fordult érdeklődése a szombatosok felé,

[584] Ezeket Kriza János is jelölte a *Vadrózsák*ban. Szabó T. Attila említi, hogy ez a terpedt (vagyis nagyon hosszú) hangzó megvan a keresztúrfiszéki népnyelvben, csak nem így jelölték Ürmösi korában. Szabó T. A. 1971. 215.

ő lehetett az, aki a nagyközönséggel megismertette ezt a vallási csoportot. Azon kevesek közé tartozott, akik utazásaik során keletre indultak, és a magyarok nyomait keresték. Más gyűjtései során készített és fennmaradt úti jegyzeteiben a gyűjtési módszerének írásba emelésével szintén a jelenleg ismert legkorábbiak közé tartozott.

Mindezek alapján – úgy vélem – két lehetőséget vethetünk fel Ürmösi Sándor népköltészeti gyűjtésben betöltött helye kapcsán. Az első feltételezés szerint Ürmösi egy különösen olvasott és tájékozott személy volt, aki nem csak ismerte, de azonnal alkalmazta is a korban megjelenő módszereket és eszméket. Ennek igazolásához hiányzik az alapkutatás: nem tudjuk, hogy az 1830–40-es évek Erdélyében milyen folyóiratok voltak elérhetőek (pl. egy falusi lelkész számára), ezekben milyen, a néprajzi gyűjtés előzményeiként azonosítható szövegek voltak olvashatóak, kik voltak pl. azok a nagyobb könyvtárral rendelkező személyek, akiktől kölcsönözni lehetett, milyen más hatások érhették korábban Kolozsváron, milyen vidéki értelmiségi kapcsolatháló létezett ekkor, stb. A másik feltételezés szerint – amelyet így magam válaszként fogadok el – Ürmösi Sándor egy maga útját járó, innovatív gyűjtő volt, aki egyszerre reflektált frissen olyan témákra, amelyek értelmiségi közérdeklődésre is számot tartottak, és színezte mindezt nagyon sok egyéni megoldással. Ezt a választ azonban csak ideiglenesnek tekintem mindaddig, amíg további forrásfeltárások el nem készülnek, és tovább nem élesedik a 19. századi erdélyi gyűjtések ezen korai szakaszáról jelenleg ismerhető homályos kép.

ÜRMÖSI SÁNDOR SZÖVEGVILÁGA

Tájékoztató a szövegközlésről

Ez a folklórkiadás egy lejegyzőt, Ürmösi Sándort állítja a középpontba, jelen szövegközlésben alapszövegnek az ő utolsó kéznyomát (ultima manusát) tekintem. Az, hogy az utókor miként szerette volna domesztikálni Ürmösi Sándor szövegeit, ebben a kiadásban másodlagos csupán, így a különböző, tollal vagy ceruzával történő későbbi beavatkozásokat minden kéziratcsomónál (a szöveg jellege szerint mérlegelve) összevontan vagy egyesével, de sosem a főszövegben közlöm.

Ürmösi Sándor tollhibáit – hacsak azoknak nincs valamilyen különös jelentősége (amelyet külön, az illető kéziratcsomónál jelzek) – nem jelölöm. Kisebb javításait nem, de hosszabb kihúzásait lábjegyzetben közlöm. Ha nem húz ugyan át egy szót, de föléír egy másikat, akkor azt ugyanúgy javításnak veszem, és az újonnan föléírt szót tekintem főszövegnek, a másik szót pedig tollhibának (tágan értelmezve a fogalmat), amit nem jelölök. A szövegközlés betűhív, így Ürmösi elírásait vagy a nyomdahibákat [!] jellel külön nem jelzem, az ő helyesírását és központozását is megőriztem.

A szövegkiadás rendezőelve az idő, mértékegysége pedig az egybetartozó köteg. Ez azt jelenti, hogy a szövegeket nem (a folklorisztikában megszokott módon) műfaj szerint rendeztem, hanem aszerint, ahogy azok Ürmösi életében létrejöttek. A szövegek között ennek megfelelően nem állítok fel hierarchiát, ugyanolyan egységnek számít egy kétoldalas autográf levél, mint egy 250 oldalas kéziratos versgyűjtemény. A szövegkorpusz esetében azt igyekeztem megállapítani, hogy mely szövegek tartozhattak eredetileg egybe, melyek azok, amelyeket Ürmösi együtt küldhetett el Kriza Jánosnak. Feltevésem szerint Ürmösi kéziratai többségében annak köszönhetik fennmaradásukat, hogy azokat a gyűjtő elküldte Kriza Jánosnak, akinek a hagyatékában a hozzá beérkezett anyag egy része megőrződött. Emiatt a szövegekre azok kivételével, amelyek teljesen egyértelműen más módon őrződtek meg (mint *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* vagy a *Székellymagyar szombatosok* kéziratai vagy a folyóiratban, önálló kiadványban megjelent művek, amelyeknek nincs meg a kézirata) úgy tekintek, mint amelyeket Ürmösi Sándor Kriza János számára átadott.

Mivel elképzelésem szerint a szövegtár Ürmösi Sándor szövegekben fennmaradt „életirat"-ának is felfogható, ezért az általam összetartozónak ítélt szövegeket (tehát a kötegeket, szövegforrásokat) vizuálisan/fizikálisan is megkíséreltem láttatni. Ennek érdekében minden köteg első és utolsó oldalát kiemeltem, és e kettő közé ékelve helyeztem el az abban a kötegben található szöveg(ek)et. Illusztrációképpen – ha ezt szükségesnek láttam – további digitalizált oldalak is helyet kaphattak a „kötegen belül." Ebben az esetben azok pontos jelzetét oldalszámmal együtt feltüntetem. Az első és az utolsó oldal esetében (mivel azok oldalszáma a szövegközlésből is könnyűszerrel visszakereshető) ettől eltekintettem. Ezek az oldalak, amennyiben kézirati lapok, szürke háttérszínnel szerepelnek, ahol a köteg első oldala mindig a jobb, az utolsó oldala mindig a bal oldalra kerül, ezzel is elősegítve azt, hogy az egyes kötegeket mint fizikailag létező egységeket képzelhessük el.

Nem szerepel szürke háttérszín azoknál a szövegeknél, ahol nem maradt fenn kézirat (mert nyomtatásban megjelent szövegekről van szó).

Ürmösi Sándor életében három olyan pályaszakaszt (1845–50, 1858–67, 1867–72) lehet elkülöníteni, amelyben csupán levelek maradtak fenn. A korábban vázolt vizuális koncepciót e három pályaszakaszra nem alkalmazom. Itt csupán a pályaszakaszt fogja közre egy-egy oldalnyi az első és az utolsó adott korszakban fennmaradt levélből.

A szövegtárban a szövegek elkülönítését és a könnyebb kereshetőséget a margón fekete téglalapban elhelyezett kötegszám is segíti.

A szövegtár felépítése a következő rendet követi: főszövegben szerepel Ürmösi Sándor írásos hagyatéka, tehát mindaz, ami Ürmösi Sándortól ránkmaradt. Emellett keretbe helyezve található mindaz, ami ezt a szövegvilágot magyarázza, kiegészíti, kontextusba helyezi, árnyalja. Így itt kaptak helyet (1) a kötegek leírásai, azok datálására, lokalizálására, egymáshoz tartozásukra vonatkozó adatok, (2) Ürmösi Sándor adott életszakaszára vonatkozó rövid leírások, kiemelve azt, hogy az életpálya eseményei miként befolyásolták az illető időszak gyűjtéseit, (3) a gyűjtésekre vonatkozó újságcikkek, felhívások, más személyek Ürmösi gyűjtéseire vonatkozó levélrészletei, és ugyanígy (4) keretes szövegben jelzem azt is, ha egy-egy kéziratos köteg egy bizonyos része vagy egy levélben/leíró szövegben említett gyűjtés jelenleg hiányzik, lappang (és amennyiben tudom, azt is itt közlöm, hogy milyen műfajú szövegeket keresünk).

Ürmösi Sándor műveinek értelmezését a bevezető tanulmány és a szövegtárban helyet kapó keretes szövegrészek mellett egy-egy szó jelentését megadó vagy személy azonosítását elvégző lapalji jegyzetek, illetve a kötet végén szereplő jegyzetanyag segíti.

Az, hogy a főszöveg kizárólag Ürmösi Sándor textusaié, amelybe a sajtó alá rendező nem avatkozik be, hanem megjegyzéseit, kiegészítéseit jól elkülönülő helyen (keretben, lapalji és a teljes szövegtár utáni jegyzetekben) közli, egyetlen helyen törik meg – azonban igyekeztünk itt is úgy eljárni, hogy a beavatkozás Ürmösi szövegétől megfelelően elválasztva történjen. Csörsz Rumen István, aki az Ürmösi Sándor által lejegyzett dalok közköltészeti jegyzeteit készítette, a szövegeket – ahol az érthetőség azt szükségessé tette – emendálta. Annak érdekében, hogy az érthetetlenné torzult változatokat helyesbíthessük, és egyúttal a befogadást is megkönnyítsük, de közben a kötet közlési alapelvét ne sértsük, az emendált szavakat mindig az emendált sorban *emend.* jelölés után a marginális glosszán helyeztük el.

Egy szöveg (*Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című, a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található, több személy másolatában fennmaradt kézirat[585]) esetében arra kellett valamilyen egyértelmű jelölést találni, hogy miként mutassuk meg a kéziratos szövegben áthúzott és ezért a megjelent könyvből kimaradt részeket. Ebben az esetben – Szilágyi Márton segítségével – azt a megoldást választottam, amelyet Boldog-Bernád István és Mészáros Gábor is követett Beöthy Zsigmond önéletírásának sajtó alá rende-

[585] Ebben a kötetben a X. szám alatt található.

zése során.[586] Ez Ürmösi említett kézirata esetében azt jelentette, hogy a közlés betűhíven követi a kéziratot, s azok a részek, amelyeket két ismeretlen korabeli személy áthúzott (és így a kiadott munkából hiányoznak) világosszürke tónust kapva jelennek meg ebben a kötetben.

Az egy-egy szöveg összetartozását magyarázó keretes szövegek visszatérő fogalma az ívfüzet. Megkülönböztetek négy-, hat- és nyolcleveles ívfüzetet, ami a köznapi szóhasználat szerinti nyolc, tizenkettő és tizenhat oldalas ívfüzetet jelöli.

A mesejegyzetek elkészítéséhez a *Magyar népmesekatalógus* műfaji és típusmegnevezéseit, illetve számait használtam.

Ürmösi Sándor rövidítéseit szögletes zárójelben oldottam fel. Kivételt képez ezalól az, amikor a T. rövidítésnél nem lehetett eldönteni, hogy az illető személy, akinek neve előtt a T. szerepel, lelkész volt-e. Az ilyen esetekben a rövidítést feloldatlanul hagytam.

Végezetül röviden kitérnék Ürmösi Sándor kézírásának jellemzőire. Ürmösi Sándor írása gyakorlott kéz írásának hat. Úgy tűnik, hogy sokat és szívesen írt, azonban erős különbséget mutatnak a nyugodt és a zaklatott életszakaszaiban írt szövegei. Az 1840-es évek kéziratainak többségén Ürmösi Sándor kézírása gondos, a lapok rendezettek, az előre kijelölt írástükröt többé-kevésbé tartja. Más helyeken (a piszkozatnak szánt példányokon, illetve a későbbi kéziratain) írása kevésbé rendezett, sok helyütt nincs tükör, teljesen kitölti a rendelkezésére álló helyet.

A szöveget központozással tagolta, elsősorban gondolatjelet, alsó vonalat, virgulát, pontosvesszőt, pontot, két pontot használt; szívesen halmozta az írásjeleket.

A középre vagy alulra helyezett, változatos méretű vonalakat egységesen gondolatjelként írtam át, kivéve, ha azok egyértelműen kötőjelfunkcióban szerepeltek.

Mivel Ürmösi a vesszőket gyakorta helyezte el jóval azon sor alá, mint amelyhez valójában tartoztak, így könnyen összetéveszthetőek az ékezettel.

A kérdő- és a felkiáltójelet azonos módon írta, így az átírásban a mondat értelme alapján magam döntöttem el, hogy miként írjam át azokat.

Magánhangzóinak hosszúsága sokszor nehezen eldönthető, jelölésük meglehetősen következetlen. Amennyiben egy magánhangzót hosszúnak és rövidnek is lehetett tekinteni, akkor a mai magyar helyesírás szabályai alapján döntöttem az átírásról.

[586] Vö. Boldog-Bernád – Mészáros (szerk.) 2019. 8, 29–67.

A szövegközlés során használt jelölések, rövidítések

[?]	a sajtó alá rendező olvasási bizonytalansága az illető szót követően
[szöveg]	a sajtó alá rendező kiegészítései rövidítések feloldása esetében
<szöveg>	a sajtó alá rendező kiegészítései a papír sérülése, hiánya miatt
[-]	olvashatatlan szó (ahány vonal szerepel, annyi kiolvashatatlan szó van a szövegben)
[1]	a jelenleg érvényes adattári oldalszámozás jelölése
[1]	a sajtó alá rendező által készített szövegszámozás
h.n.	hely nélkül (lokalizálás nélküli dokumentum esetén)
k.n.	keltezés nélkül (keltezés nélküli dokumentum esetén)
é.n.	évszám nélkül (évszám jelzése nélküli dokumentum esetén)

Ürmösi Sándor pályája (1839–1844)

Ürmösi Sándor 1836 és 1840 között volt a Kolozsvári Unitárius Kollégium közepes előmenetelű tanulója. A kollégiumot 1840 nyarán hagyta el, hogy édesapja mellett Tordátfalván kápláni feladatokat láthasson el. 1844-ig – bár ő és édesapja is többször kérvényezték – nem kapott sem segédlelkészi, sem lelkészi kinevezést. Ennek elhúzódásában közrejátszhatott az is, hogy a diákok érdemsorában az utolsók között szerepelt, így meg kellett várnia, míg mindenkit kineveztek valahova, aki nála jobb eredménnyel végzett a kollégiumban. Így édesapja mellett mint deák gyakorolhatta magát a prédikálásban és könyörgésben – ennél több jogköre nem volt.

Az, hogy Ürmösi Sándor nem volt 1840 és 1844 között kinevezett lelkész, egyúttal azt is jelentette, hogy rá ezekben az években nem vonatkoztak az egyházi törvénykönyv papokat érintő rendeletei. Ezek közül is a gyűjtés-utazás szempontjából a legfontosabb, hogy nem korlátozta a 233. kánon, amely szerint belső ember egyházközségét három napnál hosszabban csak indokolt esetben, esperesi engedéllyel hagyhatta el. Így tehát Ürmösi Sándor megtehette, hogy hetekre-hónapokra elmenjen gyűjtő- vagy felfedezőútra, mivel édesapja nem szorult a segítségére, és nem volt senki feljebbvalója, aki számonkérhette volna őt.

Ebben az időszakban elsősorban Udvarhelyszéken gyűjthetett. Bizonyosan végzett gyűjtéseket Tordátfalva közelében, a Nyikó mentén. 1842 augusztusában járt a két Oláhfaluban, ahonnan a Homoród mentén folytatta útját. Ekkor utazott el a Barcaságba és a Szászföldre, valamint a Munténiába elvándorolt magyarok felkutatására is. Munténiai útját két részletben tette meg: 1841. május 22. és július 15., illetve 1843. június 30. és július 24. között. Utazása könyv alakban (*Az elbujdosott magyarok Oláhországban* címmel) 1844 januárjában vagy februárjában jelent meg Kolozsvárott.

Ez volt az az időszak, amikor a *Vadrózsák* számára az előfizetőket gyűjtötte.

I.

[I.]
Búcsu-dal
(1839 februárja előtt)

Ürmösi Sándor versének kézirata nem került elő, így a szöveget a *Mulattató* 1839. február 7-i száma alapján közlöm.

Több saját költeményéről nincs tudomásom.

Mulattató.

BRASSÓ. 6-ik Sz. Febr. 7-én 1839.

Búcsu-dal.

Te szép vidék
A' bájoló téren,
'S te csörgedő
Kis folyam ár
Virágos vőlgyesen,
Isten veled!

Te partvirány
Himzette békelak,
Nincs kellemed;
Ott nem dereng
Lórám, a' bájalak,
Isten veled!

Parányi kert'
Szelid virága te,
Magányba' most,
'S te rózsafák'
Illathozó szele,
Isten veled!

Szép napjaim'
Ellengett bájai,
Köszöntelek;
O mult, e' sziv
Téged fog áldani,
Isten veled!

ÜRMÖSI SÁNDOR.

Mese.

A' méhek és méhész.

Egy méhész tisztogatá a' kasokat
A' veszélyes szipolyoktól.
Felbojdítá a' mérges lakosokat
'S csipkedteték azoktól.

„Hiszen én javatokra munkálok,
Ti bohó fulánkosok!
Ne legyetek jóért bosszuállók.
Im mézmolyal rakvák a' kasok."
Hijában esdekle a' méhész.
Össze-vissza spádéztaték.
Igy van a' népség közt, hol nincs mivelt ész.
Már több példákat is láték.

Értetek úgy-é! buzgó lelkészek,
És ti közjó' barátai!
Kiket csipkednek a' gonosz fürkészek
'S homályszellem' czimborásai.

BENEDEK ÁRON.

Kedvderítő.

Elménczkedjünk, de ne gyülölségből!

Elménczkedjünk, de ne gyülölségből! A' nemzetek ősidők óta igen szeretnek egyik a' más' rovására — néha ugyancsak vaskosan — elménczkedni. Ki nem tudja mennyiszer szolgáltak az ó világ csúfolódásinak czéllapúl a' butáknak keresztelt abderiták? Mennyiszer szolgálnak jelenben is az Angolok' gúnyainak az irek 's amerikaiak, a' bécsieknek a' Magyarok; ezeknek a' Német 's honukbeli ártatlan rátótjak; a' Székelyeknek Csiki rokonaik; S. J-nek az e—di Collégium 'satb? És az illyeseknek uraim, nem nemzeti gőg 's gyűlölség-é forrása, miket Zimmermann férfiasan kijátsza?

Én igénytelen „kedvderítő"-met más humorral szerkező, csak egy pár példát hozok-föl a' nemzetek' amollyan darabos elménczkedései ezréből:

„Londonban minap széltében beszélék, miképen egy kentuckyi (Amerikában) mély elszórodságában a' tűzbe ült 's addig nem vevé-észre tévedését, mig már perzselődni is kezdett...

I.

Búcsu-dal.

Te szép vidék
A' bájoló téren,
'S te csörgedő
Kis folyam ár
Virágos vőlgyesen,
Isten veled!

Te partvirány
Himzette békelak,
Nincs kellemed;
Ott nem dereng
Lórám, a' bájalak,
Isten veled!

Parányi kert'
Szelid virága te,
Magányba' most,
'S te rózsafák'
Illathozó szele,
Isten veled!

Szép napjaim'
Ellengett bájai,
Köszöntelek;
O mult, e' sziv
Téged fog áldani,
Isten veled!

II.

Méltóságos és fő Tisztelendő Püspök Ur!
nékem kegyelmes s bóldogitó Uram!

Reményitő érzelemmel és alázatos szivel járulók bütüim ál-
talis á Méltóságos és fő tisztelendő Püspök Ur szent
kegye eleibe, midőn fiui bizalommal öntöm ki ke-
blem azon vágyait vagy tám csak esdekét, mi sze-
rént jelen havunkba tartatott részletes papi
gyülésünkben á tisztelendő Esperest urtól hal-
lám ki jelelni, hogy én mig segéd pap, vagy
Sénior nem lészek addig egy Ekklésiának sem
lesz jóga választásába szózatolni — én á mult
évben az itten Gordátfalvi Sz. ekklésiá minden
tagjai helybe hagyások ugy az atyám s sajá-
tom könyörgő leveleinkkel bátorkodtam volt
zörgetni á Méltóságos és fő tisztelendő Püs-
pök Ur előtt, de mind á hárman csak azt az
igazságos választ nyertük, hogy várjak á di-
áki rend sorra — most ezokérz előbb mint
egy tanáts kérdeni á Tisztelendő Esperest ur-
hoz fólyamodván káplánságom ki nevezetése
aránt, és azzal boesáta el magától, hogy nyu-
csak kérelem-levelet á Méltóságos és fő tiszte-
lendő urhoz, melybe alázatoson azt is jelensem,
hogy az emlitett részletes gyülésünkben ugyis á-
tig kaphatott két oskola-tanitót, kik á Sz. Syno-
dusra elő áljanak. én pedig é szent terhet az
emlitett esetben örömmel válalom fel. ezen
könyörgésemhez annyival inkább bizom, mivel tu-
dom, hogy rajtam alóli Sz. hivatalunkra rende-
tettek ki ifjak —

[II.] Ürmösi Sándor levele Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1841. július 21.

II.

Méltóságos és fö Tisztelendő Püspök Ur!
nékem kegyelmes 's bóldogitó Uram!

Reményitő érzelemmel és alázatos szivel járulók bütüim általis a' Méltóságos és fő tisztelendö Püspök Ur szent kegye eleibe, midőn fiui bizalommal öntöm ki keblem' azon vágyait vagy tám csak esdekét; mi szerént jelen havunkba' tartatott részletes papi gyülésűnkben a' tisztelendő Esperest Urtól hallám kijelelni, hogy én mig segéd pap, vagy sénior nem lészek addig egy Ekklésiának sem lesz jóga választásába szózatolni[587] – én a' mult évben az itten Tordátfalvi Sz[ent] Ekklésia' minden tagjai helybe hagyások ugy az atyám 's sajátom könyörgö leveleinkkel bátorkodtam vólt zörgetni a' Méltóságos és fö tisztelendö Püspök ur előtt, de mind a' hárman csak azt az igazságos választ nyertűk, hogy várjak a' diáki rend sorra – most ezokért előbb mint égy tanáts kérdeni a Tisztelendő Esperest urhoz fólyamodván Káplányságom' ki neveztetése aránt, és azzal bocsáta el magától, hogy nyujcsak kérelem-levelet a' Méltóságos és fő tisztelendö urhoz, melybe alázatoson azt is jelentem, hogy az emlitett részletes gyülésűnkben ugyis alig kaphatott két oskola-tanítót, kik a' Sz[ent] Synodusra elő áljanak; én pedig e' szent terhet az emlitett esetben örömmel válalom fel; ezen könyörgésemhez annyival ínkább bízom, mivel tudom, hogy rajtam alólis sz[ent] hivatalunkra rendeltettek ki iffjak –

[2] Mind ezen okokra nézve; különösen pedig bizva egész fiui reményel a' Méltoságos és fö tisztelendő Püspök ur nagy kegyéhez, bátor vagyok most könyörgeni ujabbanis Segéd Papnak kineveztetésem aránt, mely nevezet nélkül már égy eve, hogy szólgálok az Atyám mellet; melyet méltóztathatott ólvasni, az itteni ekklésiának azon ajánló leveléből, melyet a' Tél' közepén küldöttem vala ki – tudva lévén tehát a' M[éltó]s[á]g[o]s és fö tisztelendö Püspök ur elött az én atyámnak és Sz[ent] ekklésiánknak, most eve, küldöt könyörgö leveleiknek tartalma, jelenleg ismét ki küldeni méltónak nem tartám – én atyai szokot kegyébe fiuilag bízva, 's egy hivatalos levele következésében téendő válaszát a' Tisztelendö Esperest urhoz el-várva; bóldog közünkbeni érkezést kérvén Istenemtől, öröklök a'

Méltóságos és fö tisztelendö Püspök urnak
nékem kegyes 's bóldogító uramnak

Iratott Tordátfalván
21ª Julÿ 1841.

alázatos Szólgája
Űrmösÿ Sándor mk.

[587] Ha egy egyházközségnek volt választási joga, akkor többnyire 2-3 személyt jelölt meg, és a választásra jogosult bérfizető gazdák közülük választottak. Ürmösi Sándor arra utal, hogy úgy értesült, hogy csak azután kerülhet egy egyházközségben a választható személyek közé (azaz akkor lehet lelkésszé), ha a diáki érdemsort is betartva, előbb segédlelkész vagy senior lesz valahol. A korszakban a nagyon jó diákok esetében ezt nem feltétlenül tartották be, de általánosan bevett volt, hogy valaki a pályafutását tanítóként vagy segédlelkészként (esetleg még előtte seniorként) kezdte, és csak a kanonikus 3 év lejárta után került valahová állandó lelkésznek.

II.

Mind ezen okokra nézve, különösön pedig bizva
egész fiuci reményel á Méltóságos és fő tisztelendő
Püspök ur nagy kegyéhez, bátor vagyok most könyörge-
ni ujabbani Segéd Papnak ki nevezetésem arany mely
nevezet nélkül már egy eve hogy szólgálok az
atyám mellet, melyet méltóztathatott olvasni, az
itteni ekklésiának azon ajánló leveléből, melyez
á Tél közepén küldöttem vala ki – tudva levén
tehát á Mgsgs és fő tisztelendő Püspök ur előtt az
én atyámnak és sz. ekklésiánknak most eve küldöt
könyörgő leveleiknek tartalma, jelenleg ismét
ki küldeni méltónak nem tartám – én atyai ho-
kot kegyébe fiuilag bizva s egy hivatalos levele
következésében teendő válaszát á Tisztelendő Es-
peres urhoz elvárva, bóldog közünkbeni érkezést
kérvén kstenemtől, öröklök á

Méltóságos és fő tisztelendő Püspök urnak
nékem kegyes s bóldogitó uramnak

Jratott Gordátfalván
21ª July 1841.

alázatos szólgája
Ürmösy Sándor pp.

III.

[III.]
Beszédök (regék) címmel lejegyzett mesegyűjtemény (1840–1843 körül)

Ez a köteg *Beszédök (regék)* cím alatt négy meseszöveget tartalmaz, az egykorú oldalszámozás szerint a 83–90. és a 100–130. oldalig terjed (miközben a 90. és 100. oldal között a történetben nincs nyoma hiánynak, így feltehetően csupán elcsúszott a számozás). A kötet a 130. oldalon nagy valószínűséggel véget ért. Az első 82 oldal hiányzik, lappang. Ürmösi címadásából következtetve ezen az ismeretlen 82 oldalon valamilyen más műfajú szövegkorpuszt kell elképzelnünk.

A kézirat bizonyosan járt Kriza János kezében, mivel az első mese címét *(Prücsök János)* ő írta fel a lapra.

A szövegek datálását nehezíti, hogy a meseszövegek nem kerültek be a *Vadrózsák*ba, és nincsenek említve Kriza János gyűjtést érintő levelezésében sem. A kézirat külalakja, a szövegek lapon való elhelyezése, a tükör, a betűalakítás és a használt papír vastagsága mind nagy hasonlóságot mutatnak az 1840-es években készített munkákkal. Ezek alapján azt gondolom, hogy ez a szövegegyüttes is azok közé tartozott, amit Ürmösi már 1843 előtt átadhatott Kriza Jánosnak.

A kéziratos mesegyűjtemény jelenleg öt szabályos ívfüzetet tartalmaz, mérete (hozzávetőlegesen): az első ívfüzet esetében 17,5x21,4 cm, majd a későbbiekben (2–5. ívfüzet esetében): 19,2x24 cm.

A mesék *ö*-ző dialektust rögzítenek.

A meseanyag egy részén megfigyelhetők egy 20. századi ismeretlen személy ceruzás javításai. (Ez elsősorban az első és az utolsó szöveget érinti.) A javítások természete arra enged következtetni, hogy a szövegeket a ceruzás rájegyzést végző személy kiadásra készítette elő, ennek érdekében igyekezett azokat a maga meseízlése, -koncepciója jegyében egységesíteni, főként a jelenleginél nyelvjárásiasabb szöveget alkotni, máshol viszont éppen a nyelvjárásiasságot eltüntetni. A folióxzás és bizonyos jelzések (pl. a 43. oldalon a „Töredék" felirat) Gergely Pál ceruzás kézírását őrzik. A ceruzás javításokat, csakúgy mint Ürmösi tollhibáit e kiadásban nem jelölöm.

III.

111. 83

~~Beszédök (regék)~~ Průcsl János.

IV. 28

A havas közepen, vagyon egy körüssa, annak a kö-
zának vagyon háromszáz hatvanhat ága – a háromszáz
hatvanhat ágán vagyon háromszáz hatvanhat varju – az a há-
száz hatvanhat varju, ki az én beszédömöt meg-nem
gatja, vájak ki a szömit. –

Egyczör hol vólt, hol nem vólt hetedhét országon
azon is tul egy embör – azt hitták Prühesök Jánosnak
az embör kádár mestörembör vólt, de igen szegény –
ször neki áll, keres magának diák gunyát, osztán
öltözött abba – meg-indul épen abba a meggébe, a hol
g-hólt vólt a pap – hát egyczör tálál szekereköz-
rdi töllök: hova mönnek kijetök atyafi! mü
ony, azt mondzák, mönyünk egy Diják után, mert
g-hólt a papunk, az Isten nyugossa-meg – azt mond-
a kádár nekik: ne mönnyenek tovább, mert a püspök
n ingömöt rendöltoda – meg-ürülnek az embörök
már tovább nem kell mönni – egyczeribe fölültetik a

A kéziratos köteg első 82 oldala elveszett, lappang.
III. Ezekre az oldalakra feltehetően valamilyen mesétől eltérő műfajú szöveget jegyezhetett le Ürmösi Sándor.

[111] **[III/1] Beszédök. (regék)**[588]

A havas középen, vagyon égy kőrisfa – annak a' körisfának vagyon háromszáz hatvanhat ága – a' háromszáz hatvanhat ágán vagyon háromszáz hatvanhat varju – az a' három száz hatvanhat varju, ki az én beszédőmöt meg-nem halgatja, váják ki a' szömit. –

Egyczör hol vólt, hol nem vólt hetedhét országon még azon is tul égy embör – azt hivták Prühcsök Jánosnak. az az embör kádár mestörembör vólt, de igön szegény – égyczör neki áll, keres mágának diák gunyát, osztán föl-öltözött abba – meg-indul épen abba a' megyébe, a' hol meghólt vólt a' pap – hát égyczör tálál szekereköt – kérdi tőllök: hova mönnek kijetök atyafi! mü bizony, azt mondták, mönyünk égy Diják után, mert meg-hólt a' papunk, az Isten nyugossa-meg – azt mondja a' kádár nekik: ne mönnyenek tovább, mert a' püspök épen ingömöt rendölt oda – meg-ürülnek az embőrök hogy már tovább nem kell mönni – égyceribe föl-ültetik a' [111v] kádárt a' szekére – jo üllést csinának szénából – osztán még a' szokmányokot[589] is álája terítötték, hogy a' nádrágja ne vássék – de szavamba szollék – a' kádárnak mindjárt vöttek egy kupa pálinkát – osztán égy egész téfölös lepényt, osztán joltartották a' kádárt – égyczör haza érköznek – de hogy szómot ösze keverjem, mikor a' högyre ki érköztek a' sok nép ki-mönt eleibe, osztán mind a' két harangot meg huszták – mikor ki érkösztek a' falu' vegire, a' kádárt míndjárt le-szálították a' szekéről, és a' megyebíro meg poroncsolta a' Mestörnek, hogy ö vezesse, ne más – mönt elöl a' megye bíro, osztán a' mestör vezette utánma a' kádárt igyenössen bé égy korcsomába – héj a' korcsomáros égyczöribe uj abroszt tött az asztalra, a' karos széköt égyczeribe a' söprüvel meg-takarította, – osztán az asztal mellé tötte, réa ütette a' kádárt – a' megye biro égyczeribe meg-poroncsolta a' korcsomárosnénak, hogy főzzön égy fazék kiszijt;[590] mert ott csak zab termöt, addig is égy félkupa pálinkát elé vöttek, – a' korcsomárosné is, míg a' kiszij föt, elé tött az asztalra égy nagy darab hideg puliszkát, osztán égy nagy korondi fazék kábozta levet – vót övés, ivás az asztalnál – a' sok nép mind ott vólt a' ház körül – ki az ablakon nézte a' papot – ki a' kócs likán [112] ki pedig föl-hágott a' híjuba; osztán a' kürtön kukucskált bé a' góceală[591] – másnap mikor meg-virjadt, a' mestör jo hosszat harangoz – a' kádár is meg-indul a' templomba – de szót ösze keverjek, a' kádár még égy szó írást sem tudott – bé-gyülnek a' templom az egész falu – a' mestör el-kezdi az éneköt – éneköl, éneköl a' mestör, tám husz versöt is el-énekölt – égyczör a' mestör meg-unnya az éneklést, gondolja magá-

[588] Kriza János kézírásával a meseszöveg elé felírva: Prücsök János.

[589] Szokmány: 'házi készítésű, vastag, barna, fekete vagy szürke posztóból készített, hosszú, zsinórdíszes kabát'. (ÚMTSz. 2010. V. 196.)

[590] Kiszij: 'kovásszal savanyított zablisztből készült kásaszerű étel'. (ÚMTSz. 1992. III. 388.)

[591] Góc: 'mázas cserépből vagy sárral betapasztott vesszőfonadékból készült, négyszögeletes, alul nyitott alkalmatosság a tűzhely fölött'. (ÚMTSz. 1988. II. 649.)

ba: hát ha a' pap, mivel most kiakar tenni mágáért, azért méjön gondolkodik, osztán nem vöszi észre mágát! a' mestör bizony nagyot köhint, osztán a' nádrág' szijával meg-csapja a' dészkát jonagyon – a' kádár égyczeribe meg-indul, de mikor meg akart indulni, elsőben is jol-ki köhögte magát, kéczör, háromszor – osztán a' keszkenyöjivel meg-törölte orát, száját – nagy későre fölemelíti mágát, osztán urason meg-índul föl a' gárádicsokon; mikor föl-érkezik oda hát, ismét ki köhögi mágát, kéczör, háromszor meg törli orát, száját – osztán nagy késöre el-kezd égy könyörgést – de hát a' bizony csak égy asztali áldás vólt – de mivel a' halgatók buták vóltak, nem vötték észre – égyczör le-szál a' kádár, ki-mönyön a' templomból – hát ugy szeretik, hogy szinte megöszik – a' vén asszonyok is melléje mön- [112v] tek, megcsókólták még-a' dolománnyát is – osztán mind azt mondták néki: e' már jo pap! hogy a' Kiristus arannyazza-meg a' száját, be szépön monda, hogy a' lelkemöt is szinte meg-ütötte a' gutta – Estére is harangoznak, akor is eljö az egész falu – hát a' kádár bizony csak azt a' könyörgést mondja, mejiköt elsöbén! – kijönek a' templombol – a' megyebiro mindjárt megálitja a' Peresbyteriumot, hogy e' miféle pap! de a' megye bírónak éppen ott vólt a' szüle nagyapja, égyczeribe le szidja jol, hogy mért nem halgat, nem gondolja-meg, hogy az a' pap az Istennek szólgája, osztán most csak azért nem mondott más könyörgést, mert Vásárnapra készül, bé akar akkor köszönteni? – ezt mind hejbe hagyák, el-mönnek haza – hát az egész héten is csak azt a' könyörgést mondja? – eljö vásárnáp – a' kádár jo reggel föl kél, a' megye bíro oda viszön égy rátottátt, osztán égy fortáj pálinkát – de hogy ne alkalmatlankodjék a' kádárnak, bé sem viszi a' házba, hanem le töszi a' zerezbe, osztán mikor ki-mönt a' kapuig, akkor kiáltotta vissza a' kádárnak, hogy ögyék – eljö a' harangozás – de éppen [113] tizen égy órakor harangoztatott, hogy a' más falusiak is inkább gyüjenek – égyczör bé takarodnak mind a' templomba, a' kádár kevéjségböl, szinte leg-utójára mönt – a' mestör el-kezdi az éneköt – a' kádár-is nagy késöre, szokása szerént uriczé föl-büllög,[592] széjel néz jobra is, balra-is – az embörök ugy várták mind az Isten angyalát: hogy hadd lássuk, mit beszél? hát akor is csak azt a' könyörgést mondta el de ki jönek a' templombol, elig várja a' megyebiro, hogy ki érkezzék, míndjárt gyülést kiáltatt a' toronybol, tizénkét forint büntetés alatt[593] – ösze gyül a' gyülés, hogy már mit csináljanak a' pappal? azt hátározzák, hogy irjanak Instantziát a' Püspökhöz, osztán küldjenek mellete ajándékba tizenkét tojást-is – el-viszik az Instántziát – el-ólvassa a' püspök – hát azt sem tudja a' püspök, hogy miféle dolog az – ha nem azt mondja azoknak, kik oda vitték az Istantziát, hogy hát kijetök mért ojan rosz félék, hogy eddig szerették a' papjokot míg ifiju vólt, ímmár, hogy meg-vénült, elakarják vettni – de hiszöm, a' kijetök papjok neköm jo bárátom, aval kijetök nem csufolkodnak – azok egészen el-csudákoztak, hogy mit [113v] beszél a' Püspök – osztán mondja az egyik: hiszöm Fő tísztelendő ur, mü a' papunkot csak az elmult hétön vittük vólt – hát azt honnét vitték? kérdi a' Püspök; mü bizony, azt mondják, ide indultunk vólt, de ö kegyelmit találtuk az uton; 's azt mondotta, hogy ö keme van hozzánk rendölve – a' Püspök mindjárt bé küldött a' Kolégyumban, hogy híre nélkül micsoda iffju mönt Papnak, de hát mind jelö[594] vannak a' Diákok – égyczeribe észre vöszi a' Püspök, hogy most valaki meg-csufolta a' mögyét – az Istantziára azt a' választ adja; hogy mindjárt kergessék-el onnan; el-viszik haza a' választ – de hát Diákul van irva – az egész teljes faluba pedig senki sem tudott Diákul – azt határozzák, hogy a' pap ólvassa föl – el-viszik a' szegény kádárhoz – kezibe vöszi a' választ, olvasni-kezdi: ákó-báko-áko-báko – azt mondja a' mögye

[592] 'úriasan felballag'
[593] 'aki nem jön, az fizessen 12 foritot'
[594] 'jelen'

biro: magyarázza-meg tiszteletes uram! mert mü nem értjük – ahajt szidni kezdi a' halgatóit, ostobáknak, szamaraknak, hogy még annyit sem értenek – hiszöm ákó-báko azt töszi, azt mondja, hogy az idén a' Püspöknek sok dohánya termet – husz szekér ispárga[595] végire való szekér kankó[596] kéne – égyczeribe a' mögyebi- [114] ro ki-hajcsa az egész falut az erdőre – vágat éppen husz szekér kankót – meg-indulnak a' szekerek bé a' Püspök felé, – mikor már a' kapu hoz értek vólna, hogy a' Püspök észre vehesse, csattogattni, lármázni kezdnek – az ökröknek kiáltották: csá kalja! hajde munyók! hó meg bé Daru! csá rendes, szilaj, szőke! – égyczör ki néz a' Püspök az ablakon – hát csak egészen el-bámul a' sok kankókon – kérdi az emböröktől: hát ezt a' sok kankót hova viszik kijetök? – ezt mü a' Fő Tisztelendő Urnak, mondják azok – kérdi a' Püspök, hát ezt ki mondotta, hogy hozzák ide kijetök? hiszöm, azt mondák ök, a' mü papunk meg mágyárázá a' választ, hogy kankót kell hoznunk – ahajt szégyöletökbe le-rakák a' sok kankót – a' Püspök pedig azt poroncsolta nekik, hogy mihejt haza mönnek, égyczeribe tüstént kergessék-el a' papot – megürülnek neki az embörök, elig-várják, hogy a' högyre érközzenek, még messzünet[597] kijáltani kezdik: No pap! többet nem sz-- ebbe a' faluba! ahajt még az asszonyok is söprüt penetött[598] vösznek a' kezökbe, meg-indulnak a' Pap felé – de a' pap is észre vöszi a' dólgot – vesdd-el [114v] magad szegény Világ – meg-futamodik mere lehet – ugy oda lösz, mintha soha pap sem lött volna –

Mönyön a' szögény kádár hetedhét országon még azo<n> is tul – tálál égy királyi várost – lakott abban égy kirá<ly> de hogy szavamba szóljak, ö doktori gunyát vött vólt az után – leül a' királynak kapuja eleibe – égyczör ki néz a' király az ablakon, meg lássa, hogy ott valam<i> idegön van – mindjárt meg-poroncsolja az inasnak, ho<gy> hogy tudja-meg ki az? – el-mönyön biz az inas, kérdi tőlle, hogy miféle? azt mondja: én doktor is vagyok, de inkább Jövendömondó vagyok – ahajt bé mönyön az Inas, mondja a' királynak, hogy az égy jövendö mo<n>dó – égyczeribe megürül a' király neki – meg poroncsolja az Inasának, hogy jöjön bé – de hogy szavamot öszve keverjem, a' király léányának az előt<t> veszött vólt el égy drága arany gyűrüje – le ültet<te> a' király égybe a' jövendő mondót – kérdi tőlle, hog<y> égy el-veszött arangyűrüt meg-tudná é jövendölni, hogy kinél vagyon – azt mondja a' kádár: nem meg-is nem is – a' mit rajtam all – de szeretném tudni a' jutalmát – [43] a' kiráj bizony égyczeribe igér három száz forintott – azomba neki áll a' kádár, fogja magát, égy kamarába bé-kéredzik, hogy ott harmad napig gondolkodjék – a' kiráj mingyárt bé ereszteti – leüll a' kádár égy székre az asztal mellé – de égyczör ugy meg-éhezik hogy!... egész napot étlen tölti-el – másnap röggel föl-kéll jókor, ott várja, hogy a' kiráj küldjön neki ebédőt, de hát senki sem viszön – égyczör hát nagy későre égy más viszi bé a' délt – meg-látja a' tálat – megürül neki a' kádár – azt mondja: hálá Istennek már az egyik itt vagyon – meg-ijed az ínas – ijetibe a' tálat is szinte el-ejtötte, mert az űgyetlen azt gondolta, hogy neki mondja a' kádár, hogy az egyik tolvaj itt vagyon, pedig csak az első tálnak mondta – de szavam, hogy összve keverjem, éppen a' kiráj három inasa lopta vólt el az arany gyürüt – ki-mönyön az inas, azt mondja a' másik társának: no héj! én többet nem mönyök a' jövendő mondó elejibe! azt kérdi a' másik inas, hát mért? azért, azt mondja, mert ingöm égyczöre kitálált, hogy én loptam el – azt mondja a' másadik inas: bizény sem viszöm hát – a' harmadik: bizény sem – de csak még ís bé viszi a' másadik is, de míkor bé-

[595] 'spárga'

[596] Kankó: 'horog, kampó, kampósbot'. (ÚMTSz. 1992. III. 71–72.)

[597] 'messziről'

[598] Pemet: 'hosszú rúd végére szalmából, rongyból, kukoricacsuhéból kötött csomó, amelyet a kenyérsütő kemence tisztogatására, illetve vizesen a bent maradt parázs eloltására használnak'. (ÚMTSz. 2002. IV. 426–427.)

nyicsa az ajtótt ugy kezdött röszketni, hogy ijedtibe még a' tál is lipinkázott a' kezébe – a' kádár ennek a' tálnak is azt mondja: hálistennek már a' [43v] másadik is itt van – ugy meg-ijed ez is, hogy ojan lösz mint a' nyál levél – ki mönyön onnét – azt mondja a' harmadik társának: no az ébadta ingömöt is ki-tálála, csak rajta békéjünk-meg véle! – a' harmadik azt mondja,: no ha ingömöt is kitálál, én az égyességöt meg próbálom vélle – bé viszi ö-is a' tálat, mihejt meg látta a' kádár, mindjárt el-kezdögeli hogy: hálistennek, már a' harmadik is itt van – jaj edös jövendő mondó bácsi, azt mondja az inas, én vagyok biz az, de csak épen halgason mert inkáb pénzt adunk – a' kádár mindjárt észre vöszi, hogy hány hét a' világ! örömibe még az étel sem kellött tovább, pedig a' harmadik fogás fájin tejbefőtt kása vólt – no, azt mondja a' kádár, én külömbben nem békélek meg veletek, hanem hozzátok ide a' gyűrüt, osztán hárman adjatok három, három szász magyar forintokot – az inas égybe ki fut, mondja a' többi társainak: no héj! ingömötis ki-tálált, de én békességöt csináltam – hamar adjatok mind a' ketten három-három száz magyar forintokot, hogy vigyem bé neki a' gyűrüvel égyüt – égyczeribe elé hozzák, a' nagyobbik pedig béviszi – a' kádár sétált a' kamarába alá s föl, mikor bé lépet az inas, azt mondta neki: no hát, itt e a' kilencz száz forint, különbben égyet sem szóltok a' dologhoz? – az inas égyczöribe le-pöngeti mind a' pénzt és gyürüt-is le-töszi melléjé – a' kádár melléje mönyön [44] meg-nézögeti, jol a' pénzt – a' többek között égy likas kárájczár vólt, még azt is vissza adta, hogy adjon mást érte. meg-adja azt is az inas – aval el-mönyön ki dólgára – el-telik a' három nap – a' kiráj bé küd, hogy meg van é jövendőlve a' gyürü? el-kezdögeli a' kádár: höm? míjen könnyen beszél a' kiráj uram! hát ha még meg sem jövendőlöm, mi lösz belőle? erigy ki, mond-meg a' kirájnak, hogy most nem érkezöm, hogy jövendőlgesek – most alhatnám, hanem ha tettzik, tessék várakozni ökeminek! – el-mönyön az inas, meg-mondja a' kirájnak mit mondott a' jövendő mondó – a' kiráj bizony ugy meg ijed, hogy most tám haragszik a' jövendőmondó, hogy a' bokréta kiesik a' kalapjából – mert hogy szavamba szóljak, a' nagy kirájok, még míjes nap-is bokrétát viselnek, osztán akkor is ujj kordovány czísdmát huznak föl, mert nekik soha sincs dólgok – a' kiráj bizony égybe, hogy a' kádár ne haragugyék palacsintátt süttett a' szakácsal – mert ott hogy szavam nefelejcsem – a' férfiak sütnek főznek, épen ugy mind itt nállunk az asszonyok, osztán nem csak akkora fazakakkal mind itt a' Dulló[599] ur, hanem a' leg-nagyobbik korondi fazékkal – a' kiráj béküldi a' palacsintott, osztán égy egész fertáj mézes pálinkát – azt izeni neki: hogy mikor meg jövendöli, hogy hol vagyon a' gyűrü, joszivel látja [44v] ebédre – mondja az inas, hogy mit izent a' kiráj – ugy megürül a' kádár neki, hogy mindjárt azt izeni vissza, hogy már tudja hol az arany gyürü – a' kiráj mindjárt uricé meg-teriteti az asztal – a' kádár eleibe arany kálant, aranyt késvillát tétett – osztán a' leg-nagyobbik boros korsót teli oh boral – elé hiják a' kádárt, leülnek az asztalhoz, de a' kiráj éppen maga mellé ülteti a' kádárt – osztán eleibe is kicsi abrozt tétetett mint maga eleibe – el-végezik a' pálinkázást – hát az inas hoz bé egy nagy tálat teli étellel – a' kádár belé kukucskál, hogy lása-meg mi van benne – hát fáin kiszij röggeli meleg téjel – jol-laknak mind, osztán föl-kelnek az asztaltól – a' kádár kikéredzik, hogy nézze meg azokot a' czifra csukokot az udvaron – a' kiráj mindjárt meg-öngedi – ö is neki áll fogja mágát, mivel az asztalról égy pirányi pujiszkát el lopot vólt, belé csinálja abba a' gyürüt – odaveti a' kakasnak, a' pedig égybe elnyeli – mindjárt kiáltsa a' kirájt; oda fut a' kiráj hozza: no hát mért hívtál hé? mondja a' kiráj; fölségös Uram! mondja a' kádár, az arany gyürünek ebbe a' kakas-

[599] Dulló: a 18. század elején keletkezett tisztség a székekben, mely a vármegyei szolgabíró tisztségéhez volt hasonló. Minden járásban egyet neveztek ki, akinek feladata volt a területének havonta történő bejárása, ellenőrzése, szükség esetén nyomozása.

ba kell lönni – de hogy a' lehetettlen, mondja a' kiráj – no annak ugy kell lenni, azt mondja a' kádár – a' kiráj bizony égyczerébe meg-fogassa a' kakast – poroncsolja a' szákácsnak [45] hogy égyczöribe öjék-meg – a' szakács égyczöribe megfogja, meg öli – hát a' bizony, ott vagyon – megürül a' jövendő mondónak a' kiráj! égyczeribe meg-fogja a' kezit, bé vezeti, ki fizeti mind a' három száz forintokot, még pedig némötbe – mindjárt ismét asztalt terített, ott esznek-isznak-mulatoznak – mikor így vígadnának hát jö égy követ a' vörös kirájtól, hogy mönnyön vele háboruba vásárnap vecsörnye után – ugy meg ijed a' kiráj, hogy míndjárt pöcsörögni kezd egész háza népével együtt – azt mondja a' kádár: mit fizet neköm, ha én elmönyök a' katonákkal, 's mind le vágom az ellenségöt – el-kaczagja magát a' kiráj, hogy mit mond a' jövendő mondó – azt mondja neki: a' nem az arany gyűrü, hogy óljan hamar meg-lögyön – de a' kádár eskünni kezd, hogy ö bizony meg győzi – a' kiráj réja áll – ígéri neki fele kírájságát, osztán a' léányát – a' kádár égybe meg poroncsolja, hogy hólnap röggel készön lögyenek a' katonák – égyczöribe nagy készület löszen az egész kiráji udvarba – más nap röggel elé álnak a' katonák mind rendbe – jelenti a' kiráj a' kádárnak, hogy már indulhat – azt mondja a' kádár: hem? könnyü indulni de szeretném elsőbben meg-látni, hogy mijen a' készület – égyczöribe el-mönyön ki, széjel néz mindenfelé – azt mondja a' kirájnak, [45v] deiszöm,[600] én ijen bolondul csak meg-nem indulok – hiszöm a' mi leg-szükségöseb még suhult[601] nem látom – tudja fölségöd, hogy nekünk pusztákon kell keresztűl mennem? – ki tudja vizet leheté mindenüt kapni? készítcsön tehát fölségöd minden katonának égy-égy palaczkot, azt tötcse meg jó pálinkával – csak egészen el-bámul a' kiraj az ö okoságán – mindjárt mindönnek égy-égy palaczkot csináltott, teli tőlteti mind pálinkával – azt mondja a' kádár, no e' jol van! de még-égy-hátra van – fölségöd poroncsolja meg, hogy mindön katona azt csináljon, a' mit ö – a' királj égyczöribe meg-poroncsolja a' katonáknak, hogy azt csinálják a' mit a' jövendő mondó – megíndulnak, mönnek hetedhét országon, még azon is tul – égyczör érnek égy nagy cziherös[602] erdött, melly egészen magyarófából állott – mikor ott mönnének hát, gondolja magába a' kádár: nem! én most nagy Ur vagyok, de még-könnyen lehetök szégény embör, akkor jo volna, ha ebből vagy égy abroncsnak valót kapnék – ő bizony fogja magát, leszökik a' lovárol, vágni kezdi az abroncsnak valókot – meg-látják ezt a' több katonák – ök is mind le-szöknek – vágni kezdik a' fákot – a' kádár lova után köti; után a' katonák is mind – égykor érköznek égy nagy vízhöz – azt mindég kerülgetik, hogy hogy mönnyenek rajta – égyczör megunnya a' kádár ott hordozni alá 's föl a' sok [46] abroncsvesszöt – ö bizony neki áll belé veti a' vizbe – után mind a' katonák-is – hát ojan hid lösz belőle, hogy által mehetnek rajta – által is mönnek csak hamar, hát látják az ellenségöt, hogy jö – meg-ijed a' szegény kádár – ö bizony fogja magát meg-fordul a' lon háttal – után a' katonák-is mind – égyczör közeleb jö az ellenség – csak meg ijed, hogy óljan ellenség jött vele szembe, kinek sem szöme, sem ora, sem szája nincs – ahajt meg-futamodik vissza felé az ellenség – kádár égyczör vissza néz, hogy lássa meg – vajjon az ellenség vágja é-le! hamar ötött – mert hogy szavamba szóljak, a' kádár csak azért fordult vólt meg a' lo hátán, hogy ha ütik is, hát csak a' hátát üssék – ö is meg-fordul, után a' katonák is mind-el-érik az ellenséget, ugy le-vagdalják mind, hogy csak égyet hagynak hírt mondani – nagy örömmel még-fordul a' kádár katonáival, elmögyön haza – a' kiráj örömiben mindjárt előhívja a' papot – nagy lakadalmot csináltatt – őszve esküteti a' léányaval, neki adja az egész kirájságot-is – de maga a' kiraj oljan betegségöt kap a' lakadalomban, hogy har-

[600] 'de hiszen'

[601] 'sehol sem'

[602] Ciheres: 'bokros, cserjés terület'. (ÚMTSz. 1979. I. 697.)

madnapra szörnyü halált meg-halt – a' kádár viszi égy darabig a' kirájságot; de égyczör eszibe jut, hogy otthon a' szegény felesége – a' sok apro gyermekek most ehöznek – ö pedig itt nagy király – fogja azonban magát [46v] fölpakoltatt a' nagy gazdagságbol két sák pénzt – meg-indul haza felé – de hogy szómot ne felejcsem, éppen oljant hagyott maga heljet, mint saját maga, ugy hogy külömbséget nem lehetött a' kettő között tönni – a' három inas is azon égyezik meg, hogy mönnyenek elei, probálják-meg, hogy ö igazán jövendő mondó é? el-mönyön bizony a' három inas eleibe – mikor szinte el-érnék, égyik a' földhöz kap, föl vöszön égy phrücsköt – azt mondja: no? ha ezt kitálálja hogy mia? ne báncsuk – ereszük el, mert akkor ígazán jövendö-mondó – mihejt el-érik égyczeribe kiálcsák neki: meg álj jövendő-mondó! el-csaltad a' kilencz száz forintunkot ugyé! most vigyáz, mert mindjárt agyon ütünk, ha ki nem találod, vagy meg nem jövendőlöd, hogy mivan ide az én markomba szorítva! – meg-ijed a' szegény kádár, hogy már mit csináljon? kap ide és kap oda is, de nem tud semmire mönni – az inasok mindégyre ütni akarták a' bottal – ö mindégyre instálta, hogy még égy kevés időtt engedjenek az gondólkodásra – mikor már többet nem akarták várni – még-inkább meg ijed a' szegény kádár – a' homlokát törölgette – a' fe- [47] jit vakarta – égyczör azt mondja magában: no szegény Phrücsök! most izadhatz – erre a' szóra mindjárt az Inas a' szöme közi vágja a' Phrücsköt, 's azt mondja: o, vigyön el az ördög, ha ezt is kitaláltad! – pedig a' kádár csak magárol mondotta, mert ötött is Phrücsök Jánosnak hívták – de ö szegény szöröncsésen igy meg-möneködöt, el-mönt haza – hát otthon az ö felesége, 's a' sok gyermöke, oljan rongyosok mint a' résta'[603] lika – de ö égyczeribe égy nagypalotátt csináltatott, azt meg-ragta czifra ágyakkal – az ágyákba alól még Duszát[604] sem tött, hanem mind töltött dérékajokot, – osztán sejöm párnákot – adott nekik sok pénzt, mennyi kellött, – aval meg-indult vissza a' kiráj udvarba, mikor béérkeznék a' kiráji udvarba – meg-indul fölfelé a' grádicson – szömbe találja azt a' katonát, kít maga heljet hagyott vólt – azt mondja neki, hát hé! már vesd-le a' királyi gunyámot, mert már haza jöttem – el-kezdögeli a' hogy: hát te kivagy, hogy audenczia nélkül hozzám mersz szóllani? ahajt égyczeribe meg-fogasa, bé téteti a' tömlöczbe – öszvegyüjti a' tanácsosokot, hogy mit csináljanak oljan embörel, ki a' kirájt [47v] ki akarja tojni? azt itélik: hogy csápják huszon ötig, aval üzzék ki a' városbol – elé hivassák a' szögény kádárt, föl-ólvassák föl ólvassák a' sentenciát neki – hijába apellált ide 's tova mert neki bizony nem hidtek – hanem huszon ötig csapadták, aval ki késérték az országból – meg-indul a' szögény kádár haza felé nagy szomorán – gondolta magába: haj Istenem! a' mi vóltam, ismét a' löttem! – el-érközik este haza késöre – zörget a' palota ajtaján – kérdi a' felesége: ki a? azt mondja a' szögény kádár: én vagyok kedves feleségöm, eresz bé – takarogy, azt mondja a' felesége, mert az én Uram kiráj – a' szögény kádár eleget mondja: hogy az ö, csak hogy kiesött a' kirájságbol azért kellött haza jöni – de az ö felesége bizony nem hidte meg, hanem abból a' tartományból is ki kergette – no most mit csináljon a' szögény kádár – ö bizony bémönyön égy mezövárosba ott kádárságával kezdi kinyerit keresni – haj szegénynek sokszor jutott eszibe, hogy most beh jo vólna, ha a' sok abbroncs meg vólna, meljeköt a' vízbe hányt vólt – –

Igy jár a' kinek nincs tudománya, esze – [48] a' szöröncse hiába száll réája, mert nem tudja mit kell vele csinálni, mint a' szögény kádár – ki még ma is éll ha meg-nem hólt – hólnap lögyön a' kijetök vendégök!! –

---

[603] 'rosta'

[604] dusza: 'szalmazsák' (ÚMTSz. 1979. I. 1043.)

[III/2] A Bors Szömü Jankó.

III. [48] Egyczör hol vólt, holnem vólt hetedhét országon még-azon is tul, égy szögény ember, ennek vólt égy felesége; de már vénök vóltak mind a' ketten[605] – égyczör az aszszony söpörni kezdi a' házat, meg lát a' ház földin égy bossó szömöt, azt mondja, hogy bár Isten nekik csak égy akkora gyermököt adna, mint az a' bos szöm – az asszony bizony, csak hamar meg-viselősödik, szül égy gyermököt, éppen akkorát mint az a' bos – a' gyermök ott az uczákon jaczodott a' többi gyermökökkel – a' kik mellette el-möntek, egyik azt mondotta: ez olyan mint a' kisebbik léány testvére – másik: ez olyan, mint a' közepső léány testvére – harmadik: ez olyan, mint [48v] a' nagyobbik léány testvére – ezt bos szömü Jankó mind halgatta – égyczör este felé el-mönyön haza – kérdi az ánnyától: Ányám! mondja meg neköm több testvéreim vóltak é? – nem vóltak édös fiam, azt mondja az annya – mert hogy szavamba szóljak nem merte meg-mondani, hogy három léány testvérit a' hétfejü sárkány elragadta, mert félt, hogy utánnok mönyön – égyczör neki áll bors szömö Jankó fogja mágát, azt mondja az ánnyának hogy: jöjön ányám! a' pajta alatt sok tojás van, szödje-ki! – az annya el-mönyön – ö pedig föl-emeli a' Pajta tálpát, – mikor az annya bé-nyult réja eresztötte: azt kérdi az annyától: Ányám! mondja meg vóltak é neköm több testvéreim! – nem vóltak azt mondja az annya – még-inkább réja ereszti: vóltak é neköm több testvéreim, ismét kérdi – nem vóltak akkor is azt feleli az annya! – még ánnális inkább réja ereszti jol – mondja-meg vóltak é neköm több testvéreim? – Vóltak édös fiam, csak ereszd-föl. ereszti az ánnyát – azt mondja az annya: neköd vólt három léány testvéröd, de égy éjszaka a' Hétfejü Sárkány el-ragada – elvitte bé a' [49] más világra! – Neki áll bos szömü Jankó Csináltatt mágának égy hét másás bozogányt – el-mönyön éppen a' világnak végire – ott égy likon bé-mönyön éppen a' más világra – hát tálál elsőben ís égy réz várat, abba lakot egyik hét feju sárkány a' nagyobbik Nénnyivel – bé mönyön oda – mihelyt bé-mönyön, mindjárt meg-ürül neki a' Nénnye, hogy körösztény embört látt abba a' világba – de égyczör azt mondja neki: hallodé te körösztény embör! én jo szivel látlak, de neköm égy óllyan gonosz Uram vagyon, hogy ha itt kap, míkor haza jö, mindjárt meg-öll – azt kérdi tőlle bosszömű Jankó: hát mi jele lösz haza jövetelének? – azt mondja a' Nénnye: Nem lösz ögyeb sömmi, csak a' mikor hét mérföldre van, égy bozogányt haza hajit – hát égyczör az ajtó eleibe le-esik a' bozogány – ugy belé mönt a' földbe, hogy csak a' högye láczik-ki – Neki áll Bos Szömű Jankó, ki kapja a' földből a' Bozogányt, ugy vissza hajítja a' hétfejű sárkáynak, hogy még hét mérföldet is kellött neki utánna mönni – égyczör haza jö a' Sárkáy, azt mondja Bos Szömü Jankónak: Isten áldjon-meg bosszömü Jankó – én tégödöt ismertelek még az ányád méhibe – de mond-meg hogy akarsz meg-küsdeni?. azt mondja Bosszömű Jankó: én nem küsdeni jöttem, [49v] hanem csak bárátkozni! – No de ennek igy kell lönni, azt mondja a' sárkány – égycöribe merít égy tángyér párázsát – no, azt mondja, melyik ezt hamarébb megöszi, a' fogja-meg elsőben a' másikot – enni kezdik – míg a' Sárkány kettött fala, addig bosszömü Jankó a' maga tángyérárol mind égy fálásig meg-ötte – tüsténT meg-is ragadja a' Sárkányt! de a' sarkáy bizony ugy belé csapja bosszömű Jankót a' földbe, hogy éppen térdgyik mönt belé – de megharagszik, szögény világ, bosszömű Jankó – ki szökik a' főldből – meg-ragadja a' Sárkánt, ugy belécsipte a' földbe, hogy csak az ora'

[605] Ürmösi Sándor a következő hosszabb részt húzta ki innen: ök mindég azon imátkoztak, hogy az Isten bárcsak akkora gyermököt adna, mint egy bors szöm – de hogy szavamba szóllék, soha égy gyermököt sem vólt – az Isten égyczör meg-halgatta ököt, mikor az asszony söpörné a házat, hát valaki azt kiáltja: ányám! ne söpörj-ki ingömöt! –

czimpája látzot ki onnét – el-mönyön omnét érközik az ezüst Várba – hát ott a' közepső Nénnye van – ott-is éppen ugy jár a' sárkánnyal – mönyön az arany várba, hát ott a' kisebbik Nénnye van – ott is ugy jár a' Sárkánnyal – égyczör eszsze gyűlnek a' sárkányok, hogy mit csináljanak bos szömü Jankóval! – neki álnak, el-küldik bíz ötött, égy seljöm erdőbe – a' hol vagyon égy sejöm rét, a' rétnek közepibe, égy seljöm körtövefa, hogy hozzon annak gyümölcséből, [50] el-mönyön bizony bosszömü Jankó – mikor mönne égy köszíklánál, hát égy embör a' köszíklához van ragadva – azt kiáltja: hallodé te bos szömü Jankó! tégöd hova küldnek, a' körtövét égy óriás őrzi, de ne-féj, mert te szöröncsés löszöl – hanem mikor oda érközöl, akkor éppen álló dél lösz, – az óriás pedig éppen akkor aluszik – te möny oda, – feküg az ódalába, mikor föl kéll észre sem vöszön, hogy ott vagy – de kérlek, kérd-meg-osztán mikor bárácságba elegyödöl vélle, hogy mi az oka, hogy hét esztendeje, mióta mindig itt állok, még-sem szabadulhatok meg soha? – osztán mond-meg mikor vissza jösz? – mönyön elébb, – hát ott égy folyó vizet talál – azt mondja a' víz neki: jól-tudom hova mész, bos szömü Jankó! arra kérlek, tudd-meg az óriástól, hogy mi az oka, hogy én akkora víz vagyok, még is soha halat nem termök? mikor vissza jösz, mond-meg neköm! – el-mönyön a' sejöm körtöve fához – hát az óriás ott aluszik – ő is le-fekszik melléje – el-aluszik – égyczör föl-öbred az óriás – meg-szereti, hogy mijen szép iffju – föl-költi – azt mondja neki: köszönd hogy megszeretélek, mert külömbben mindjárt meg-ölné- [50v] lek – azon kezdi erőtettni az óriás, hogy maradna nálla, mert néki is égy oljan szép fia vólt mint ö, de el-mönt bé égy erdőbe – ott égy vén boszorkány kö-bálvánnyá változtatta – immár nem lehet bé-mönni az erdöbe, ojan sötétcség van abba – még-hogy inkább ott maradjon, neki ígéri égy szép léánya vólt – égyczöribe az óriás lakadalomhoz kezd készülni – az alatt pedig bosszömü Jankó el-mönyön vádászni az óriás két nagy Szilindirivel[606] – éppen mönyön igyenössen abba az erdőbe, melybe ojan nagy sötécségöt csinált vólt a' vén boszorkány – mikor bé-jutna már a' sötét erdöbe, égyczör csak égy kicsi fejér Nyul meg-indul előtte, ö is mönyön utánna – hát égyczör a' nyul meg-áll égy gyértyánfa alatt – a' fáról pedig le-szökik a' vén boszorkány, hogy öje-meg ötött; de bosszömű Jankó bizony csak azt mondja a' két kutyának: csime! csime! égyczöribe meg-fogják a' vén boszorkányt – hogy csak szabadícsameg, mert mindönt meg cselekszik – azt mondja Bosszömű Jankó: no hát add-elé az óriás Gyermökit – égyczeribe el-viszi bosszömű Jan- [51] kot égy kuthoz, hogy mericsön abból vizet – de neki is lösz esze, elsöben égy zöd ágat belé dug – hát égyczeribe el-ég az ág – vízi égy más kuthoz – abba belé dug égy száraz ágat – hát az égyczeribe kizödül – abból vizet merítnek, megmossák aval az óriás gyermökét; hát égyczöribe föl-támad – a' kutyákot réja akarja oszitani bosszömü Jankó; de kéri a' vén banya, hogy öngedjön meg neki; mert ha meg-önged, az órias egészségit hellyre álitja – mert hogy szavam el-keverjem, az órias égyczör mikor alut ez a' vén banya, ki vötte belőle a' szüvit, máját, azóta mint a' gyértya fogyot, de az óriás sem tudta mért? – most a' vén banya vissza adja szüvit máját – mert hogy ismét szavamba szóljak, heljette füzfa revet[607] tött vólt – neki áll Bosszömü Janko, el-mönyön az óriás fijával haza – de hogy szavam ismét ösze ne keverjem, a' vén bányát ösze szaggattatta a' kutyákkal, akkor osztán az erdő is megvilágosodott – mikor haza érköznének, hát az óriás aluszik – ök bizony neki álnak, az óriásból kivöszik a' fűzfa revet belé töszik a' szüvit, máját – föl-költik az óriást – mikor föl-ebred, hát [51v] ojan firis, mintha akkor születött vólna – de meg látja a' fiát! – ugy meg-ürül neki, hogy szinte meghal belé – égyczöribe ösze akarja Bosszömű Jánkót eskütettni a' léányával – de ö nem állott

606 Szilinder, szilindik, szelindek: 'nagy testű, zömök, erős kutya'.

607 ré, reve: 'a fa korhadt, pudvás része' (ÚMTSz. 2002. IV. 681.)

réja míg égyczör nem mönyön haza, azért el-beszélli az óriásnak, hogy mijárásbali – az órias égybe föl-pakoltat, három négy tálszekereköt meg-rak neki mind arannyal – égyet pedig bángóval[608] – azután ádd égy sejöm körtövét, osztán égy kardott – azt mondja neki: no, ezt a' körtövét mikor nyujtod a' sárkányoknak, evel a' kardal mind a' hét fejit le-vághatod – mikor már meg-indulna, azt kérdi az óriástól: haja kijed ápám Uram! mondja-meg mi az oka, hogy tova oljan nagy foljóvíz vagyon, még sem teröm soha halat? – annak az az oka édös fiam, hogy még soha körösztény állat nem hólt belé, addig nem is fog-terömni! vigyázz hogy ha meg mondod előbb möny-el égy mérföldre különben ki omlik réjád, osztán el-nyel – ugy töszön biz ö, meg-indul, mikor ott mönne-el – kérdi a' viz a' mit réja bízott vólt, de azt mondja bosszömü Jankó: csak fülelj utánnom, mert meg-mondom – mikor égy mér- [52] földre mönt vólna, azt kiáltja vissza a' víznek: te mind addig nem terömhecz halat, míg körösztény állatott nem nyelsz-el!. hát égyczöribe ugy ki-oncsa mágát, hogy szinte a' kocsiját is el-lepte – még-is azt mondta neki; hogy köszönnye, hogy nem mondta-meg előbb – el-mönyön bos szömü Jankó az arany, ezust, réz várakba, mindegyik sarkannak; mikor nyujtotta vólna a' sejöm körtövét, el-szödte a' nyakokot – a' várat pedig égy arany vésszővel meg-sujtotta, lött belőlök égy égy aranyalma – azokot a' zsebibe tette, el-hozta ki erre a' világra – a' három álmát föl-hajitotta háromfelé – mikor leestek ismét három vár lött belőlök – Bosszemű Jankó pedig el-mönt vissza az óriáshoz – égyczeribe el-vötte az óriás léányát, nagy lakadalmot csináltak egész Bonczidától Súkhajnalig [?] – tál, tángyér elég vólt, de Istenös embör vólt ki égy csöp levet is kapot, én még is kaptam égy csöp foró levet, de hogy kinyeret nem adtak melléje, meg haragudtam, ki öntöttem az ablakon, hát Zsukán Gádornak fejire omlott, ha nem hiszik, nézzék meg még ma is kopacz a' feje – hólnap lögyön a' kijetök vendégségök!! –

[III/3] Az Igazság és Igazságtalan.

[52v] Egyczör volt, holnem volt, hetedhét országon még azonis tul két embör – egyiköt hivták igazságnak, másikot Igazságtalannak – meg-indultak ezök ketten messze mesze utra, – ketten meg-égyeznek, hogy elsöbben egyikét ögyék-meg, azután a' másikét – az Igazságtalan azt-mondja az Igazságnak, hogy ögyük-meg a' tiédött előbb, mert te osztán könnyebben utazhatol – megöszik bizony az Igazságét – égyczör mikor jol-megehülne az Igazság, azt mondja az Igazságtalannak, hogy bárátom! adj már neköm is a' tijédből, mert meg-ehültem – azt mondja az Igazságtalan,: adok ha meg-öngedöd, hogy az egyik szömödöt ki-vájam – mönnek továb; – akkor is kér az Igazság, de a' másik külömbben, nem akart adni, henem ha az egyik szömit meg-öngedi hogy vája-ki – égyczör ugy meg-ehözik a' szögény Igazság, hogy égyet sem tudott lépni – ö bizony meg-öngedte, hogy az egyik szömit ki-vája – ekkor adott égy darabb kinyeret neki – égyczör ismét meg-ehözik a' szögény Igazság – kér kinyeret az Igazságtalantól, de azt mondta, hogy nem add, ha meg-nem öngedi, hogy a' másik szömit-is kivája – ö bizony mit tudott tönni, muszáj vólt [53] hogy azt is meg-öngedje, mert szinte holtmeg éhel! – egyczör mönnek tovább, ismét kinyeret kér az Igazság, de nem akar adni, míg meg-nem öngedi, hogy mind a' két kezit, kárját le-vágj – szögény Igazság! neki ugyan meg-esött! de mit tudott tönni, az embör az életiért mindenit oda adja – ö is meg-öngedte, csak hogy meg-ne haljon éhel – immár nem vólt hova lönni lelkinek, henem azon kérte az Igazságot, hogy tögyön

[608] bángó: itt: 'bankó'

vélle annyi bárácságot, hogy vezesse-el ötött a' vetés kapuhoz, hogy a' sokadalmósoktól ott kérögesön alamisnát – el-vezeti biz ött az Igazságtalan, de nem a' vetés kapuhoz, hanem ott nem messze égy högyön vólt égy akasztófa, a' hoz; – oda le-ülteti, ott hagya – a' szögény Igazság meg tapogatja, hogy vajjon ott van é a' vetés kapu, de ö is azt gondolta az akasztófának, hogy az a' Vetés kapu – ott várta már az embörököt; de hát égy kölök sem jár – csak a' szél süvöltöcz – égyczör éjfélkor hát mönyön oda három varju – egyik el-kezdögeli: no olyan ujjságot hallottam, hogy tü olyant soha sem hallottatok – a' másik is azt,: biz én is oljant – a' harmadik is: biz én is olyant hallottam – az első azt hallotta, hogy az éjszaka, olyan harmat fog hullani, hogy ha aval az embör csonka bonka kezeit, a' vak szömeit meg-mossa, még-firisebb lösz, mintha születött vólna – ezt a' szögény Igazság mind halgatta – azt mondja a' másik [53v] Varju-is: hát tudjátok é, hogy a' kiráj léánya mért fogy mindön napon, mint a' gyértya? ha valaki azt megurusolná,[609] hát fele királyságát annak adná a' kiráj – pedig könnyü meg-urusalni, mert a' kiráj léánya mikor vötte az ur vacsoráját, hát a' pap mikor nyujtotta a' kinyeret, el-ejtötte, égy varas béka föl-kapta, meg-ötte – ezért fogy már minden nap – de ha valaki azt a' békát ki ásná a' templom eresziből, mert ott vagyon égy kö alatt most is, osztán borba béadná neki, hát mindjárt meg-gyógyulna a' királj léánya – a' harmadik varju is el-kezdögeli: hát, tudjátok é, hogy ennek a' városnak mit kéne csinálni, hogy míndégyre a' szomjuság miat ne halnának az embörök oljan erősen? – a' rétbe vagyon égy füzfa, az alatt vagyon égy malomkö – ha valaki azt onnét ki-vönné, éppen óljan széljösön jöne a' viz mint a' malom kerék – evel a' három varju onnét el-repűlt, mint a' szél – az szögény Igazság-is neki áll, a' harmattal meg-mossa kezeit, szömeit; hát firisebb mintha ujra születött vólna – ö bizony fogja mágát, bé-mönyön a' városba, meg jelenti a' kirájnak, hogy ö meg-tudná urusolni a' léánya' betegségit! – a' kiráj égyczöribe meg-ürül neki – sok mindönt – fele királjságát-is neki [54] igéri, ha meg-tudja úrúsolni – a' szögény Igazság vöszön maga mellé három embört – el-mönyön véllök, ki ásasa a' templom eresziből a' kecskebékát, hát meg is kápják – égy czöribe föl-boncsák, hát még a' fálás kinyér egészen épön van – azt égy czöribe meg-mossa maga az Igazság – belé töszi égy pohár borba – de előbb a' kiráj léányát álom boral el-altassa, azután bé adja a' kínyeret neki borban – mikor föl-ebredött a' kiráj léánya, hát tiszörte firisebb, mint a' mikor született vólt! – a' kiráj örömiben azt sem tudta mit csináljon – oda akarta adni fele kirájságát, de ö nem vötte el, hanem kért égy szekér pénzt, mind ezüst huszast – a' kiráj bizony égy nagy tál szekeret neki meg-töltett, azt izeni, hogy már indulhat – de az Igazság azt izeni vissza, hogy ö még azt is meg-tudná úrúsulni, hogy ennek a' városnak mindég böo vize lönne – a' kiráj mindjárt ki-hírdetteti a' városba, hogy nálla égy oljan embör vagyon, a' ki a' városnak böo vizet tudna árasztani – meg-ürül a' város neki – egyczöribe annyi pénzt igérnek a' mennyit csak el-vihet – fogja mágát az Igazság, el-mönyön égy néhányadmágával le a' rétre; ott a' füzfa alól ki ásassa a' nagy malomkövet – hát akkor a' helyröl foly a' víz, mind a' mekkora helyt feküt a' malomkő – égyczöribe [54v] a' város annyi pénzt ád, a' mennyit csak két tásszekér meg-birhatott – meg-indul hazafelé, hogy már a' sok pénzel mönnyön haza; hát elől-tálálja az Igazságtalanságot – kérdi az Igazságtalanság,: hát te hogy kaptad ezököt? – az Igazság a' hog vólt, éppen ugy el-beszélte neki – neki áll az Igazságtalanság is, fogad égy embört, hogy az ö szömeit ís vája ki, a' két karját pedig vágja le – aztán ötött is vigyeki az akasztófához – ugy töszön biz az embör, le vágja két kárjat, a' két szömit ki-toja – osztán el-vezeti ki az akasztofához, 's ott hagya – várja várja biz az Igazságtalanság a' három varjut – hát éjfélekor el-is jönek – le-szálnak az akasztófára – égy cör még érőzik, hogy ott valami büdösség van – a' varjuk bizony le-szállanak réja – ahajt mind-égy szikráig meg-ötték az Igazságtalant – hólnap – lögyön a' kijetök vendégök!! –

[609] 'meggyógyítaná'

[III/4] [cím nélkül]

III.

[55] Egyczör holvólt, hol nem vólt hetedhét országon, még azon is tul, égy gazdag embör – ennek vólt két fia – hogy vólt két fia hát, az Iskolába kezdette ököt jártattni – mikor este haza jöttek mind a' háromtól meg-kérdözte hogy mit tanultál – a' nagyobbik mindég azt mondta, hogy az At, a' közepső a' Bt, a' küsebbik mindég azt monta, hogy ö nem tanult sömmit mert jadzot – kérdötte az apja, hogy mért? ö azt monta: azért ápám uram, mert én többet tudok mint mesturam – azért meg busul az apja – azt monta, hogy ha ezt idejibe el-nem vesztöm, hát rosz embör lösz – neki áll biz az apja, el-viszi a' gyermököt messze, messze égy nagy röngeteg havasba, ott égy fához le-kötözi, ott hagya – másnapra kelve éppen abban a' havasba mönt a' vörös kiráj vadászni – égyczör dére mind elé gyülnek hogy ögyenek – hát a' királynak égy törgóri[610] Jágerje nem jö meg – késik – égyczör ugyan csak nagy későre meg-érközik – szidni kezdi a' kiráj, hogy mért jő olyan későre – azt mondja a' Jáger, hogy: ne szidjon fölségös Uram, mert égy csodát láttam, azt nézdögeltem – kérdi a' király: mi az a' csoda? [55v] jaj fölségös uram, itt a' havasban égy nagy fához égy gyermök van meg-kötözve elevenen! – mondja a' kiráj: no szaporán, addig ne is ögyünk, hanem hozzuk ide elé! – el-mönnek bizony csak hamar, elöhozzák a' gyermököt – a' kirájnak mind elé beszéli a' gyermök, hogy az apja mért akarta el-veszteni – a' kiráj még jól meg-szidja, hogy hogy merte azt mondani, hogy többet tudd mint mesturam – ahajt önni kezdnek – mondja a' gyermök: fölségös Uram! itt ne ögyenek, mert ha itt ösznek ez alatt a' Cserefa alatt, el-sem végzik, a' ménykö mind széljel üti ezt a' fát! – azt kérdi a' király: honnét tudod ezt te? azt én jól-tudom, azt feleli a' gyermök – a' kiráj bizony-meg-fogadja, tovább mönnek önni – hát még el-sem végezik az ételt, égy akkora fölhő kereködik elé, mint égy Lepödő – égyet villámlik, ugy meg-üti a' ménykő a' cserefát, hogy még a' gyükereit is mind ki hánnya – meg-ürül a' király, hogy mijen gyermökre kapot – égyczeribe haza kezdnek készülni – a' király a' maga Hintójába ülteti a' gyermököt maga mellé – égyczör mint mönnének égy kert mellet, hát sok verebek vannak a' kertön, sibolnak – a' gyermök ezt mindégyr mosoljogta – kérdi égyczör a' kiráj: te mit kaczagsz héh? hát nem [56] halja fölségös uram minek örvendöznek, mit beszélnek azok a' madarak? – hallom azt mondja a' kiráj, hogy sibolnak! Azok annak örvendöznek fölségös Uram, hogy csak hamar érközik ide égy asszony, kinek égy véka köles vagyon a' fején, mikor az ide érközik, hát csodálkozni kezdik rajtunk, meg-botlik, a' köles mind szerte fut – már várta a' kiráj, hogy vajjon mi lösz belőle – hát égyczör jö az asszony, a' biz az addig csodálkozik a' kiráj hintóján, hogy égyczör meg-botlik, a' kölest még messze el-szórja – ö szödöt föl a' nagyából a' mit lehetőt, a' többit pedig ott hagyta a' verebeknek – most még inkább meg-ürült neki a' kiráj – égyczör mikor szinte haza érköznének hát, csak változni kezd a' gyermök – kérdi tőlle a' kiráj: hát héh? tám beteg vagy hogy így változol? – nem vagyok biz én fölségös Uram, de erőssen szomoru vagyok! azt kérdi a' kiráj: hát mért vagy szomoru? azért fölségös Uram, mert az el-mult éjszaka a' kiráji kastélyból égy vasas láda pénzt el-loptak – immár a' királyné égy élős kést tart a' kezibe, hogy mikor fölségös Uram haza érközik, aval égybe öje-meg magát – meg-busul most szögény világ! a' kiráj – azt mondja a' gyermöknek: hát annak [56v] nem lehetne eleit vönni? – vagy eleét fölségös uram, ugy, ha két jáger előre haza mönyön – bé küld két Inast, hogy égyczörre, hogy égyczörre a' királyné két kezit fogják hátra, osztán fölségös Uram akkor mönnyön-bé, hozza hellyre – ugy löszön biz az, el-mönyön előre két Jáger, meg-tanítja a' két Inast, hogy mit csináljon – azok mikor meg kötözték vólna, a' király bé mönt, azt monda a' fe-

[610] Esetleg a törgődik 'lődörög, ténfereg' jelentésű igéből képzett melléknévi igenév. (ÚMTSz. 2010. V. 456.)

leséginek: áháh! feleség! ne busulj azon – mást ádd az Isten – ugy is mü csináltassuk – a' kirájné bizony hellyre jö – a' kiráj mindjárt nagy vendégségöt csinál, hogy a' felesége életbe meg-maradott – a' gyermököt éppen maga mellé ültette – égycör bé jö a' házba égy kopó, osztán égy pumi kutya, veszeködtek égy csont fölött, mert a' nagy kopó erővel elvötte a' pumitol – ezt az asztal mellől erőssen mosolyogta az asztal mellől – kérdi a' kiráj tőlle, te mit kaczagsz héh! – hát nem halja fölségös uram, hogy az a' két kutya mit hány égymás orára? azt mondja a' kiráj: hallom, hogy csavolnak, de égyebet sömmi sem! No, azt mondja a' gyermök, hogy a' kicsi pumitól a' nagy kopó el-vötte a' csontot azt mondá neki: ezt te is erővel el-vövéd, pedig az éjszaka mikor a' láda pénzt vitték a' [57] tolvajok, nem állottál elejökbe – bözzög én mindég csavoltam, ugy hogy miattam nem tudták a' ládát elvinni, henem a' ganéba beléásták, még-most is ott van – azt kérdi a' kiráj a' gyermöktől: vajjon most ott van é? azt feleli a' gyermök: meg-kell nézni! égy czöribe lampást gyujtnak, oda mönnek, ásni kezdik, hát meg-kapták a' láda pénzt – a' király még mindjárt nagyob vendégségöt csináltat – a' gyermököt pedig a' maga fiának fogadja – osztán a' léányát, a' ki éppen akkora vólt, mint, osztán oljan szép, hogy a' napra lehetött nézni, de arra nem – neki adja – fele királyságát is neki igéri, hólta után pedig az egészet – égyczör sok üdő mulva meg-hal a' király, az egész kirájság réja maradt – égyczör azt mondja a' feleséginek: no feleség! én el-mönyök az én országomban, de nem sokára vissza jövök – a' felesége is mindőnképpen el-akart mönni, de ö nem öngedte, ne hogy a' felesége meg-tudja, hogy ö miféle tőkéből való – meg-indul biz ö loháton égy serög pénzel, éppen égy röggel érközik az ö faluja hátárához – hát tálálja a' nagyobbik báttyát, hogy hajtja a' marha csordát – égybe [57v] köszönn neki, meg-kérdözi, hogy és ez embör élé még? hány gyermökei vannak? hát a' harmadik hova lött vólt el? a' báttya mindönt el-beszéllött szóról szóra – onnan el-mönt tovább, hát tálálja a' kisebbik bátyát, hogy hajtja a' disznó Csordát – annakis köszön, meg-kérdözi, mindön – az-is éppen azt beszélli mit a' Báttya; Azt kérdi tőlle a' kiráj: hát ápád urad hogy élhet,? azt mondja a' Disznó pásztor: hát a' biz az a' söprü kötésből éldögel napról napra! – el-mönyön biz ö haza – hát az apja akkor is éppen a' söprüköt köti – köszön az apjának is, meg-kérdözi, hogy hogy mint van? – Az apja is fogadja, de égy világért sem ösmerte meg, hogy az a' fija vólna! – beszéd közbe elé jö, hogy hány gyermökei vannak? a' szögény öreg apja azt mondja: csak kettő, mert a' harmadik még-gyermök korába el-veszött! – azt kérdi a' kiráj: hát ugyan bizony a' hogy veszött-el? haj! meg-sohajtja magát az apja: irtózom is el-beszélleni, mert az Isten mostis érette látogat – halja csak: három fiamot az Iskolába jártattam, a' két nagy mindég tanult valamit, de a' kissebbik soha sem égy szót-is – azért meg-busultam, elvittem égy havasba, ott meg-kötöttem égy fához, ott hagy- [58] tam – haj, nézze az ur! én ebbe a' faluba leg-első hat ökrös gazda vóltam – de már hogy büntetött meg az Isten büneimért! Soprü kötésel élök! – a' kiráj bizony égyczöribe ki-adja mágát, hogy ö az ö fia – el-beszéllé, hogy ö onnan hogy szabadult-meg – azt mondja osztán az ápjának: látja ápám Uram: a' kit az Isten különös tálentummal meg áld, annak nem kell mesturamtól tanulni – de én attól ápám uramra, soha sem haragudtam, nem is fogok haragunni – most pedig kijed édös ápám, azt a' sok söprüt hánnya, csak éppen égy párt hagyon a' maga számára – az apja ögyczöribe két páron kívül mind-el-hánya a' söprüt – a' fia pedig égy véka pénzt add neki – aval el-bucsuzik, el-mönyön a' mezőre, ott föl-keresi előbb a' nagyobbik bátyát, osztán a' kisebbiköt, – mind a' kettőnek add égy égy véka pénzt – aval tőllök is el-bucsuzott, ott hagyta – a' két báttya azt sem várta, hogy este lögyön, még dél-után haza eresztötték a' csordát – égy esztendő alatt mind oljan gázdák löttek, hogy tőbbet tartott egyik egyik nyólcz ökörnél – a' kiráj pedig haza mönt, bóldogul élt a' feleségivel – még mái napig is élnek, ha meg-nem hóltak, – hólnap lögyön a' kijetök vendégök!! –

tam – hej nénc az ur! én ebbe á faluba leg-elsö hat
ökös gazda vólnam – de már hogy büntetött meg az Isten
büneimért! Söprü kötésel élök! – á kiráj bizony éq-
czöribe kiadja mágát, hogy ö az ö fia – el-beszélli hogy
ö onnan hogy szabadult meg – azt mondja osztán az
ápjával: látja ápám uram: á kit az Isten különös
tálentummal meg áld, annal nem kell mesturamtól ta-
nulni – de én attól ápám uramra, soha sem hara-
gudtam, nem is fogok haragunni – most pedig kijed
édös ápám, azt á sok söprüt hánnya, csal éppen éq
párt hagyon á maga számára – az apja öqczöribe
két páron kivül mind-el-hánya á söprüt – á fia pe-
dig éq véka pénzt add neki – aval el-bucsuzik, el-mö-
nyön á mezöre, ott fölkeresi elöbb á nagyobbik bátyát,
osztán á kisebbiköt, mind á kettönet add éq, éq véka
pénzt – aval töllök is el-bucsuzott, ott hagyta – á két
báttya azt sem várta, hogy este lögyön, még délután
hasa crekstöttél á csordát – éq esztendö alatt mind oljan
gázdák löttel, hogy többet tartott egyik egyik nyólcz ö-
körnél – á kiráj pedig hasa mönt, böldogul élt a fe-
leségivel – még mái napig is élvel, ha meg-nem
háltal, – hólnap lögyön á kijetök vendégök!! –

57

[IV.]
Cím nélküli mesegyűjtemény
(1840–1843 között)

Ürmösi Sándor hat mesét tartalmazó gyűjteményét feltehetően még az 1840-es évek legelején küldte el Kriza Jánosnak. A köteg 1840-es évekre datálását erősíti az Ürmösi által felhasznált papír vastagsága, jellege, a kézirat lapon való elhelyezkedése, a tükör képe, a betűformálás.

A kézirat teljes, tisztázati példány, korabeli oldalszámozása nincs.

A kézirat mérete (hozzávetőlegesen, mivel a kézzel merített papír mérete egyenetlen): 18,7x24,5 cm.

Ürmösi Sándor a két (egy négy- és egy hatleveles) ívfüzet terjedelmű kézirati kötéget egy közös borítóba hajtotta, amelynek a hátsó, belső oldalán folytatta az utolsó meseszöveget, míg az első lap mindkét oldala és a hátsó, külső oldala üres maradt. Ma az első, külső borítólapon Gergely Pál ceruzás kézírásával a következő felirat szerepel: „Csalóka Mihók + 5 anekdóta. benne egy (»Csalóka«) 16 lapnyi tőredék is!"

Jelenleg a mesegyűjteménybe egy másik, ismeretlen személy által gyűjtött két mesetöredék (60–67v) is bele van kötve – feltehetően amiatt, mivel az első töredék ugyanabba a mesetípusba tartozik, mint Ürmösi első meséje. A foliózást ebben az esetben is Gergely Pál végezte. A kéziraton kevés, a 20. században (feltehetően valaki más által) készített ceruzás javítás, aláhúzás, számozás is található.

Csalóka Mihók.

68.

Egyczör hol volt, hol nem volt hetedhét országon még azonis tul egy
Embör — ezt az embört hivták Csalókának, egyébb gazdagsága
nem volt, csak egy Juha — ö bizony neki áll, ezt az egy Juhos
elviszi á major házhoz; azt mondja á majornak: No! ha á
Farkas ide tálálna jöni, hogy á Juhomoz elczye, mondja
csak azt neki: Farkas héh! ne vidd el, mert á Csalóka Ju-
ha! — á Farkas bizony elhagya — elmönyön — másnap este,
mikor á Pakulár pornyázni hajtotta ökör, ismés oda jött
á Farkas — Oszán mivel hogy az ö Juha mindég elöl
járt, ismés meg-fogja á Farkas, elegyet mondja á Paku-
lár: Farkas héh! hagy bekit mert az á Csalóka Juha
eheh! azt mondja á Farkas, nem tehet mind egyik á
csalóka Juha, hiszön neki csak egy van — aval elvitte
hát Csalóka másnap jö, hozza á Sákotis á Turó után
azt mondja á major neki: hijába jö, mert á Farkas bi-
zony elvitte á Juhát! — Sömmi, azt mondja Csalóka! —
hát mere vitte, kérdi? meg-mutatja á Pakulár, hogy
arra á nagy havas felé né? — vöszi á Sákját csaló-
ka, meg-indul á Havas felé — á havast mikor min-
denüt össze járta vólna, egyczör be-nézz egy fá uda-
ba, hát ott hever á Farkas nagy Urason — ö egyczerib

[IV/1] [68] **Csalóka Mihók.**

IV.

Egyczör hol vólt, hol nem vólt hetedhét országon még azonis tul égy Embör – ezt az embört hivták Csalókának egyébb gazdagsága nem vólt, csak égy Juha – ö bizony neki áll, ezt az égy Juhot el-viszi a' major házhoz; azt mondja a' majornak: no! ha a' Farkas ide találna jöni, hogy a' Juhomot el-vigye, mondja azt neki: Farkas héh! ne vidd el, mert a' Csalóka Juha! – a' Farkas bizony el-hagya – el-mönyön – másnap este, mikor a' Pakulár[611] pornyázni hajtotta ököt, ismét oda jött a' Farkas – osztán mivel hogy az ö Juha mindég elől járt, ismét meg-fogja a' Farkas, eleget mondja a' Pakulár: Farkas héh! hagy békit mert az a' Csalóka Juha – eheh! azt mondja a' Farkas, nem lehet mind egyik a' Csalóka Juha hiszön neki csak égy van – aval el-vitte – hát Csalóka másnap jö, hozza a' Sákot is a' Turó után – azt mondja a' major neki: hijába jö, mert a' Farkas bizony el-vitte a' Juhát! – Sömmi, azt mondja csalóka! – hát mere vitte, kérdi? meg-mutatja a' Pakulár, hogy arra a' nagy havas felé né! – vöszi a' sákját csalóka, meg-indul a' Havas felé – a' havast mikor mindenüt össze járta vólna, égyczör bé-nézz égy fáudaba,[612] hát ott hever a' Farkas nagy Urason – ö égyczeribe [68v] a' Sákot az udri[613] szádára[614] szögezi, égy fával göbődni[615] kezdi a' Farkast – a' Farkas bizony belészökik a' Sákba – Csalóka égyczöribe ragadja a' sákot, belé kötözi a' Farkast – föl-vöszi a' hátára a' Farkast, meg-indul vélle égy faluba bé – mikor bé-érköznék abba a' Faluba – látja hogy égy hellyt jó gazda lakik – bé mönyön oda, hát égy öreg osztán égy Ifiu gazda lakik ott – égyczöribe szállást kér, adnak is jo szivel, azt mondja az égyik gazda: hogyne adnánk, mikor Istené a' szállás! – azt mondja Csalóka: én a' góczalatt-is[616] jo szüvel el-hálok, csak égy arany gyapjas Börbécsöm[617] vagyon, azt féjtöm a' farkasoktól, annak rendöljenek jó helyet! – aháh, azt mondja az egyik gazda, itt még soha sem járt Farkas – égyczör a' két gazda pustogni kezd össze, hogy valahogy az arany gyapjas Börbécsöt ereszék az éjszakára a' Juhaik közi, hogy börrögjenek-meg[618] tőlle – égyczöribe kérni kezdik Csalókától, hogy eresze az éjszakára az ök Juhaik közi – azt mondja Csalóka, hogy azt égy világért sem cseleködné, mert a' neki igön drága, ha az Isten őrizzön a' Farkas meg-tálálná önni, neki mindön kincse el-veszne! – de annyit sopánkodnak neki, igérnek három száz forintott is – hogy ugy bé ereszti azt mondja, ha jót álnak, hogy a' Farkasok meg-nem öszik – aval rólla kezest [69] adnak – de meg-tudja az egész Falu, hogy mijen arany Börbécs van – oda takarodik mind, hogy az övéköt-is eresszék az arany börbécs közi! de a' két gazda, hogy csak nekik lögyön arany bárannyok, sömmi képpen nem akarják-meg-öngedni, hogy a' másoké is oda mönnyön – de erővel is oda hajtották –-előre add mindön gazda száz forintot Csalókának – Csalóka el-vöszi, de prótestál, aval meg is iratja, hogy ha a' Farkas meg öszi az arany Börbécsit, ö nem fog a' káral maradni! – de a' Falu mindönt meg-igér – a' biró mindjárt Istárásákot[619] is vett, hogy őrizzék a' Juhokot – de azt mondja Csalóka: jaj ugy hiába eresztöm közijök a' Börbécsömöt, mert ha érzi, hogy közél embör vagyon, égyet sem börrög meg, még-magamnak is benn köll lönnöm a' házba –

---

611 pakulár: 'juhász' (ÚMTSz. 2002. IV. 330.)
612 'faodúba'
613 'odú'
614 szád: 'élettelen, üreges tárgynak, eszköznek a nyílása, szája' (ÚMTSz. 2010. V. 9.)
615 göböd: 'üt, ver' (ÚMTSz. 1988. II. 670.)
616 Ld. az 591. lábjegyzetet.
617 börbécs, berbécs: 'kosbárány' (ÚMTSz. 1979. I. 440–441.)
618 börrög, berreg: 'juh párosodik, közösül' (ÚMTSz. 1979. I. 449.)
619 istárás: feltehetően istrázsa: 'strázsa'

a' Bíró égyczöribe haza hajcsa mind az embörököt – Csalóka pedig mikor már jól bé sötétödöt, a' Farkast szépön béereszti a' Juhok közi, aval ö is el-mönt bé – égyczör észre vöszi a' Farkas, hogy ö hol van: szapulni kezdi össze vissza a' Juhokat, a' Juhok pedig Behelni[620] kezdnek égymásra! – ben a' két gazda örömiben még a' száját sem tudta össze fogni, égymásnak mondták hogy: hah! mint börgi ököt! – éjféle után ki-mönyön Csalóka, hát látja hogy a' sok töngör Juh, mind el-nyulva ottfekszik – ö bizony neki áll, az ajtót ki-bontja – a' Farkast ki-ereszti – az ajtószö- [69v] geit aranyos sinóral meg-huzza, hogy lássák, hogy a' Farkas el-vitte az ö arany-börbécsit – el-mönyön-bé, keservesön kezd sirni – a' két gazda mindjárt föl-ebred a' sirásra, kérdik, hogy hát mi baja van – azt mondja Csalóka nagy sirva: meg-mondtam ugy é, hogy ki-fogyok az arany Börbécsömből? elvitte a' farkas, azt mondja, a' kijetökét pedig mind ott hagyta, azt mondja, el-nyulva – a' két gazda égyczöribe föl-szökik az ágyból, ki-szaladnók, hát mind vége van a' Juhoknak – égyczöribe a' faluba is hírré futamodik, öszsze gyül az az egész falu – a' bíró hűtösökkel[621] együt, visgálja, hogy vajjon, mehejt vitte el a' Farkas az arany börbécsöt, – meg kapja az arany sinórokot – azt mondja: né itt hagyot még az arany gyapjából! szegény embör, azt mondja a' biro, mijen nagy kárt vallot – a' Falu nem is busult annyira a' Juhokon, mint a' Csalóka aranyböbécsin! – de égyczöribe békélni kezd véle a' Falu – ádd neki 300 forint, osztán mennyi gyapjas bőrt el-vihet – meg-békéllik Csalóka, pedig azt mondja, hogy el-veszöt féskének a' Nyelit sem kapta-meg! – Csalóka vagy tiz Juh bört a' Botjára akaszt, viszi a' hátán – mikor vinné égy darabig, hát, talál valami nász-népet – kérdik a' násznépi tőlle: Hát azokot a' bőrököt hol-kaptad Csalóka? ö bizony égy távul lévő magos hegyre mutat, a' hol [70] sok fejér kövek vóltak, azt mondja: látják kijetök ama magos högyöt? osztán ott azt a' sok fejért? látják az ejszaka oda möntek a' Farkasok, mind el-verték – kijetök is ha oda mönnek, még eleget kapnak! – meg-futamodik arra felé a' Nász nepe, mind még a' vőlegény osztán a' pap is mind ott hagyák a' ményasszonyt egyedűl – mikor már el-haladtak vólna, kérdi a' meny asszonytól: kijedöt ifi léány tudjaé hova viszik férhöz? nem tudom biz én, azt mondja a' léány, mert én abba a' faluba suhut[622] sem jártam – hogy szavamba szóllék – a' léány ismerte Csalókát – azt mondja Csalóka, kijedöt bizony olyan hellyré, hogy jobb vólna mágát égybe akasztaná föl – ahajt ugy le gyalázza a' vőlegényt, hogy a' menyasszony mindjárt sírni kezd, hogy már mít csináljon? – azt mondja Csalóka: Ne-féjön sömmit, csak fogadja meg a' mít én mondok, vesse le hamar azt a' gunyát, hogy én vögyem föl, kijed pedig mönnyön világul, löszök én ményasszony! – áhajt igön hamar levetközik, Csalóka pedig abba föl-öltözik – a' léány el-mönyön, ő pedig föl-üll a' Szekérbe, a' ményasszony hejébe – égyczör hát jö a' násznépi karomkodva vissza – hát szídják Csalókát, hogy ha meg-kapnák, igy tönnének, amugy tönné- [70v] nek – Csalóka ott csak hallgatta – el-viszik haza a' mény-asszonyt, foly a' lakadalom – mikor már kezdenének haza takarodni a' lakadalmosok, el-kezdögeli Csalóka az urának: édösöm, én nyughatnám! – én is igön, azt mondja a' vőlegény! henem mönnyünk föl az udorba, ott még van széna, ott álugyunk égyet! – elmönnek biz ökketten föl az Udorba, le-feküsznek – de a' meny-asszony csak hamar azt mondja az Urának: édösöm, én pisilhetném! azt mondja az ura: hiszön pisiljól ide az udorba – én bizony nem azt mondja, mert én szegyőllöm kijedtől, hanem le-szállok a' pájtaba! – azt mondja erre az Ura: igön de el-szököl! azt mondja ere Csalóka, vólt égy íspárga nálla: inkább ezt az íspárgát kösse a' bokámra, osztán ha hamar nem jövök, rándicsa-meg – ugy lösz biz az, Csalóka leszál a' pájtába, hát ott

[620] behel: 'béget'

[621] hűtös, hites: 'valamely feladat ellátására felesküdött személy' (ÚMTSz. 1988. II. 963.)

[622] 'sehol'

égy rűhös czáp[623] van, ö bizony neneki áll, a' bokájáról le-oldja az íspárgát, köti a' rühös Czápnak tökire, aval el-illant onnét – égyczör meg-unnya várni a' vőlegény a' menyasszonyt, megrándítja az íspárgát – a' Cząp ugy kezd bekögni, mintha szággátták vólna – mihejt meg-látlátja a' Czápot mindjárt észre vöszi, hogy Csalóka csalta-meg – le-szál, elmönyön-bé – hát még némöly ifiak tánczolnak – mondja nekik, hogy Csalókával, [71] hogy jártak, – égyczöribe négy legény bottal utánna – mikor égy berkös[624] hejre mönnének, hát látják, hogy égy embör égy hargas füszfát tart, hogy bé-ne döjön az árokba – kérdik tőlle: héh? nem láttad é Csalóka meremönt? de az éppen csalóka vólt – el-kezdögeli nekik: vagy láttam biz én az akasztófára valót, ha meg-kapnám mindjárt meg-őlném – azt mondják a' legények,: no mü éppen oda mönyünk, hát jere velünk! – hahj, azt mondja Csalóka, kijetök hiába mönnek, hanem inkább jöjenek, azt a' füzfát tárcsák-meg, hogy béne döjön, én égybe meg-kerittöm kijetöknek: jo lösz biz az azt mondják a' legényök, égyczöribe béálnak a' hargas füzfa alá, hogy támaszák, míg vissza jö – de hogy szavamot össze zavarjam, abba a' világba, nem vólt oljan okos az embör, mint most – Csalóka usdi vesd-el magad, el-mönyön, tálál égy malmot bé-mönyön oda, el-kezdögeli nagy lélök szakadva a' mólnároknak: jaj oda vagyunk, fussunk mert jönek a' tátárok – ahajt a' málnárok meg-ijednek, mind elszaladnak, ott hagyák a' malmot – Csalóka ott marad, bé lisztözi a' kalapját, hogy gondolják azt, hogy ö mólnár – a' négy legény a' füzfát meg-unnya tartani, meg-égyezik, hogy égy- [71v] czörre szökjenek ki alólla – ki-szögdösnek, hát a' fűzfa ugy áll, mint kell – no e bizony Csalóka vala, mönnyünk utánna, azt mondják, érjük-el valahol – meg-indulnak mind a' malom felé – hát tálálják a' mólnárokot, hogy lélök szakadva futnak – kérdik tőllök! hát kijetök hova futnak? jaj jaj ne kérdjék, azt mondják a' mólnárok, hanem kijetök is fussanak mere lehet, mert jönek a' tátárok – a' legények kaczagni kezdnek, hogy a' mólnárok mit beszélnek, mikor még-hire sincs hogy a' tátárok jönének – ahajt akkor vöszik észre magokot a' mólnárok, hogy ököt is Csalóka csalta-meg – ahajt azon égy eznek meg, hogy mönnyenek vissza, osztán az egész falustúl mönnyenek a' malomra, ott üssék agyon Csalókát – el-mönnek bizony ök bé a' Faluba, öszsze gyüjtik az egész Falut, hogy Botokkal mönnyenek még azon az éjszaka a' malomra, ott üssék agyon Csalókát – le mönyön bíz az egész falu – de Csalóka is, hogy észre vöszi a' dólgot, nem fekszik az ágyba, hanem vólt neki égy öreg apja, a' ki éppen akkor este érközött vólt oda, le-fekteti az ágyba – éjfélekor le érközik az egész falu, még messzünnen kiáltani kezdik: Vigyáz Csalóka, fölse kéj az ágyadból, mert ugyis meg-kell hogy haj! – béront biz az [72] Falu oda, ahajt agyon utik a' Csalóka ápját – nagy örömmel onnét haza mönnek, ösznek isznak, hogy már Csalóka el-posztúlt – Csalóka pedig neki áll, föl-vöszi a' meg hólt ápját a' vállára, – bé viszi égy faluba, - föltámasza égy kapu eleiben, - el-mönyön-bé, szállást kér az éjszakára – adnak is jo szüvel – de azt mondja Csalóka: neki-még égy öreg apja is van, ott kün áll a' kapuba, ne sajnálja édös asszonyom bé hini, mert én nagyon el-vagyok fáradva! – jo szüvel biz az asszony, – el-mönyön, el-kezdögeli neki: Bátya! bátya! jöjön bé! de nem jö – közelebb mönyön az asszony – ránczikálni kezdni – ahajt el-döl a' meg-hólt embör! – meg-ijed a' szögény asszony! nézdögelni kezdi, hogy vajjon nem törte é bé a' fejit? de hát az öreg égyet sem szól, most még inkább meg-ijed az asszony, hogy meg-hólt – bé fut nagy sírva, hogy jöjenek ki mert meg-van halva az öreg – ki-futnak mind – Csalóka bögni, orditani kezd, hogy az asszony mért őlte meg az apját – ahajt égyczöribe az asszony ígér neki 3000 forint csak éppen halgasson – el-is temetteti – nagy sírások között réja áll Csalóka, el-vöszi a' sok pénzt, azzal el-mönyön vissza a' Falujába, a'

[623] cáp: 'kecskebak' (ÚMTSz. 1979. I. 668.)

[624] berkös, berkes: 'mocsárra emlékeztető, mocsárhoz hasonló' (ÚMTSz. 1979. I. 447.)

mely ágyon akarta ütni – hát még akkor is foly a' vígság, hogy már el-veszöt Csa- [72v] lóka – ö biz oda bé-mönyön – mikor meg-látták, ugy meg ijedtek, hogy égyet sem tudtak muzdulni hejökből – el-kezdögeli nekik: héjába ütétök agyon az öreg ápámot, mert né el-vittem a' vásárba, né mennyi pénzt adtak érte – Neki áll a' Falu is, mennyi öreg embör – öreg asszony vólt mind agyon üti, el-viszi a' vásárra – ott kérdözni kezdik, hogy mit árulnak? – mihejt észre vötték a' dólgot, mindjárt el-fogták ököt – meg büntették mind keservesön – meg-haragszik a' falu, hogy Csalóka ismét, hogy meg-csufolta, meg-égyeznek, hogy kössék égy sákba, vessék belé a' vizbe – égyczöribe meg is meg-fogják, belé is belé töszik a' sákba – el-viszik a' viz pártjára, oda letöszik, hogy nyugugyanak, hogy annal sebössebben vessék belé a' vizbe – de ez alatt a' bírónak eszébe jutt, hogy pap nélkül nem szabad sönkit el-veszeszteni – égyczöribe az egész falu el-mönyön a' pap után, hogy jöjön ímátkoztassa Csalókát – Csalókát ott hagya egyedűl – ezt mint nézte égy Pásztor a' Juhok mellől – közelebb mönyön a' vízhöz, hogy lássa-meg, mi az oka, hogy az egész falu arra a' viz széljire gyült, most már csak valami fejér maradt ott – mikor közelitene, halja hogy valaki azt kiáltja a' Sákból: Nem löszök kiráj – nem löszök kiráj, híjába akartok annak tönni, mert nem löszök kiráj – azt kérdi a' [73] Pakulár: hát mért nem akarsz kiráj lönni? azért mert inkább szeretök így élni! – löszök-én heljetted kiráj azt mondja a' Pakulár – no hát hamar óld-meg ezt a' sákot azt mondja Csalóka! – a' pakulár bizony meg-óldja a' Sákot, Csalóka ki-buvik, a' Pakulár pedig belé mönyön – Csalóka el-távozik a' Juhok mellé – égyczör jö a' Falu pap nélkül, mert nem kapták othon – ahajt pap nélkült is föl-fogják a' sakot, belé lóditsák a' méj vizben – el-mönnek haza nagy örömmel – Csalóka este haza hajtja a' Juhokot a' maga udvarára – csak el-bámulnak rajta, hogy hogy Szabadult ki a' vizből! honnét kaput annyi Juhot – kérdik tőlle, hogy hol-kapt azokot? azt mondja, hogy annak a' viznek a' fenekén, még száz ennyi is maradott – égyczöribe öszsze égyezik a' falu, hogy ök-is szökjenek belé! – ki-mönyön az egész Falu a' víz széjire – ott megálnak – tanácskozni kezdnek, hogy mejik szökjék belé elöbb? – de a' biro égyczöribe protestál, hogy övé az elsőség! meg égyeznek, de ugy, hogy ha sok van jöjön föl a' viz széljire, ököt incse – belé szökik biz az biró – égy czöre belé-hal – de a' viz ötött égyczör föl-hoszta a' viz szinire, ugy hogy a' karja ki-láczot belőle – meg-látja azt a' Notárius, protestálni kezd, hogy előtte egy is ne szökjék! neki is meg öngedik az elsőségöt – mikor szökni akarna, azt mondja: no, mikor intlek, égyczöre jöjetök – ö is belészökik – mikor éppen szöknék [73v] hátra marad a' karja – ezt hogy meg láták, égy czörre az egész Falu belé ugrott, belé hólt – Csalóka pedig egyedűl maradott az egész faluba, még mái napig jó gazda – ha nem hiszik járjanak végíre – hólnap lögyön a' kíjetök vendégök!! –

[IV/2] Anekdóták.

Egyczör Kiristus urunk mikor a' földön járt Pétörel, meg indul messze – inasnak is vittek égy czigányt – bé-szálnak égy helyré a' Fogadóba – ott föl-huzatnak égy kövér ludat, a' Czigányt melléje álitják, hogy süsse – és Kiristus urunk meg-poroncsolja a' Czigánynak, hogy a' májat, osztán a' Zuzzát el-ne lopja – de már szavamba szóllék, Kiristus Urunk előre jol-tudta, hogy el-lopja – égyczör sütni kezdi a' Czigány a' Ludat – meg-látja, hogy mijen szépön meg-pirult a' máj, osztán a' zucz – ö bizony le-szakassza, meg-öszi! – égyczör bé-vitetik, hogy ögyenek – Kerdi Kiristus Urunk,: hát Czigány hova tötted, a' máját osztán a' Zudzát? – azt mondja a' czigány: én bison

Uram nem láttam! hisöm nem is vólt soha! – el-mönnek már Fogadóba, – ott is föl-huzatnak égy Ludat – akkor is jol-meg-hagya Kiristus Urunk a' Czigánynak, hogy ne-hogy el-lopjon belőle – a' Czigány esküszik, hogy ö [74] nem a' féle – sütni kezdi biz a' Czigány – de meg-látja, hogy egyik lába mijen piros – ö bizony a' lábat Czubókostól le-szakassza, meg-öszi – bé-vitetik a' Ludat, hogy ögyék-meg – hát oda az egyik lába! – kérdi Kiristus Urunk: czigány héh! meg-mondám, ugyé hogy ne-lopj-el belőle, hova tötted az egyik lábát? a' Czigány azt mondja: én isten ücsegén[625] nem láttam uram, hisöm annak nem is vólt soha égy lábánál több! – meg-indulnak onnét – de hogy szavamot össze keverjem, – ez éppen télbe vólt – a' jégön meg-lát a' Czigány valami ludakot, hogy a' hideg miatt, egyik lábokot föl-emelték, csak az egyikön állanak; azt mondja Kiristus Urunknak: né Uram, látja, azoknak sincs égy lábok! – igön de, azt mondja Kiristus urunk, csak nézd meg, ha föl-rebbentyük, mindjárt le-eresztik a' másikot is! – ahajt Pétör föl-rebbenti, hát mind a' két lábokot meg-lehet látni – azt mondja Kiristus Urunk a' Czigánynak: láddé Czigány, hogy meg-van mind a' két lábok! – azt mondja a' Czigány: látja Uram, ha azt is föl-rebbentöttük vólna, hát az is le eresztötte vólna a' másik lábát-is! – mönnek tovább, ahajt Kiristus Urunk le-töszön négy ezüst darabb pénzt, egyiköt el-vöszi maga – a' másikot Pétör – harmadikot a' Czigány – de kérdi a' Czigány: hát Uram, a' negyedik kijé?. azt mondja Kiristus Urunk, azé, a' ki meg-ötte a' Ludnak Zuzzát, máját, lábát! – azt mondja a' Czigány: jäj azt bizton én [74v] öttem-meg Uram, sak tréfálkodtam! – ez órától-fogva soha sem hisznek a' Czigányoknak!! –

[IV/3] [cím nélkül]

Egyczör két magyar, égy czigány absitott[626] kap a' katonaságból – meg-égyeznek hárman, hogy mönnyenek bé a' kirájhoz, kérjenek pénzt az uttra – de összevesz a' Czigány véllök, hogy eresszék ötött bé-elsőbben! – a' két magyar nem ereszti-bé, henem az egyik bé-mönyön; mondja a' kirájnak, hogy ö mennye időkig szólgálta, adjon neki pénzt az utra! – azt mondja a' király,: adok ha előbb pofon vágsz! azt mondja a' magyar,: o, fölségös Uram, a' magyar nem szokta meg-bántani az ö kiráját! – ahajt a' király meg-csapatja huszon ötig, el-ereszti – de már a' Czigány leste a' kapu hasadékán, hogy jöé hamar! égyczör meg-látja, hogy jö, közél sem jöhetött a' kapuhoz, még-távul azt kiáltja neki a' Czigány: hát héh! te mennyit káptál? azt mondja a' katona neki: én huszon ötött! – háhj, azt mondja a' Czigány, ugy hát-én kapok öttvent, mert én Sigány vagyok!. ahajt bé akar mönni, de a' másik magyar katona nem ereszti bé – henem maga bé-mönyön, mondja a' kirájnak, hogy neki is pénz kéne az utra! azt mondja a' király: adok ha előbb pofon ücz!. ez is azt feleli, mít a' másik, hogy a' magyar nem szok- [75] ta meg-bántani az ö kiráját!. ahajt a' király bizony arra öttvent vágat, el-ereszti – haj de a' Czigány várta már erőssen ötött – egyczör meg-látja, hogy jö – el-kezdögeli még-távulról neki: hát héhj? te mennyit káptál? azt mondja nagy szomorán a' magyar: én öttvent! – a' Czigány még-inkább meg-ürül, azt mondja a' többinek: no, ha tü 50 kaptatok, ugy én is kapok százat – aval bé-fut, de örömibe le se vöszi a' kálápját, hanem el-kezdögeli a' kirájnak, hogy szólgálatjáért, adjon neki is pénzt az utra! azt mondja a' király: igön, ha előbb pofon ücz! – azt mondja a' Czigány: áj Uram, eddig mindön szódot meg-fogadtam, immár most lönnék utóljára sofogadatlan! ahajt jol-pofon repiti a' kirájt – a' király égyczöribe add neki 100 forint, el-

[625] isten ücsegén, istenuccsegen: 'bizony isten!' (ÚMTSz. 1988. II. 1113.)

[626] absit, obsit: 'kiszolgált katona hivatalos elbocsátó levele'

ereszti – meg-látja a' két magyar, hogy jö a' Czigány, – kaczagni kezdnek, azt kérdik tőlle: hát Czigány, mennyit káptál? a' Cigány vigyorogva azt feleli nekik – hát százat! meg-mondtam, hogy ha tü öttvent kaptok, én százat kapok! – jól-le-kaczagják a' magyarok, – mert azt gondolták, hogy öt is meg csapták – ahejt meg-indulnak – de azt mondja a' Czigány: ne mönnyünk égy toppót is, mig nem lakunk jól! – a' magyarok kaczagni kezdnek, azt kérdik tőlle: hát hol a' pénz, mivel vögyünk? – a' czigány meg rázza az acskóját, hogy neki elég van – a' két magyar csak bámul, hogy a' Czigány beh jól-járt – ahajt mondják a' Czigánynak, hogy ök csapást kaptak nem pénzt – azt mondja a' Czigány: ugy kell máczor lögyetök sófogadók a' kirájhoz! –

[IV/4] [cím nélkül]

Egyczör vólt égy asszony, de az a' világon mindönt visszájára cseleködött – égyczör mondja az ura, hogy hozza hamarébb ki az ebédött a' szántóba – ö bizony csak azért is leg-későbbre vitte – máczór, mondta hogy, vigyön jobb ételököt; de ö annál rosszabbakot vitt – égyczör az ura másképpen kezdi; azt mondja neki: no feleség! ne hogy te az ételt hamar ki-hozd, ne hogy tőtöt tyukot, palacsintát hozz, mert láddé, a' szántoba nem illik! – az asszony bizony csak azért is a' leg-hamarébb ki-viszi, még pedig töltött Tyukot, palacsintátt – másnap neki áll az Ura, áss égy méj gödröt a' szántó főld végibe – hát égyczör az ebédel jö a' felesége – le-ülnek a' gödör mellé önni – azt mondja a' feleséginek: héh feleség! ne hogy közél möny a' gödörhöz, mert belé esöl! – de csak azért is közelebb mönt – vigyáz feleség, ne essél belé a' gödörbe – de az asszony csak azért is belé esött – az embör bizony ott hagya, el-mönyön haza – az asszony eleget akar ki-jöni, de hát nem tudd – égyczör azt mondja mágába: bárcsak valaki az ördög innet kivinne! – hát ott égy ördög, azt mondja neki: no azért [76] jöttem, hogy vigyelek-ki, üj-föl a' hátamra! az asszony bizony föl-üll – az ördög ki-viszi, azt mondja neki: no már száj-le! – azt mondja az asszony: én bizony nem! – azt mondja az ördög: no várj-meg, mert majd le-szállasz! – ahajt nyargalni kezd vélle az ördög egyik högyről a' másikra – de azonban az ördög el-fárad le-üll, azt mondja neki: szálj-le a' hátamról!. az asszony azt mondja: én bizony nem! – meg-int nyargal vélle az ördög, mig jól elfárad, akkor is azt mondja neki: szálj-le már a' hátamról! az asszony azt mondja: én bizony nem! – meg-busul az ördög, hogy már mit csináljon! hát látja, hogy jö égy Huszár, azt mondja neki: héhy, huszár Uram! ha ezt az asszonyt le-hajtja a' hátamról, én kijedöt Kirájnak töszöm! – a' Huszár mindjárt le-száll a' lovárol, ki-huzza a' kardját, neki mönyön az asszonynak káromkodva, hogy mindjárt ketté vágja ha le-nem száll! de azt mondja az asszony: én bizony nem! – a' Katona hadar feleje a' Kardal, azt mondja neki: szálj le asszony a' hátáról, mert ha nem, el-végzöm életödött! – az asszony azt mondja: én bizony nem! – azt mondja a' Katona: ha nem, üj ott az ördögbe! – erre azt mondja az asszony: én bizony nem ülök, aval le-szököt,! az ördög pedig ugy el-futott mint a' Szél – másnap mönyön a' katona arra felé – az ördög pedig várta égy hid alatt, hogy már a' katonát tögye kirájnak – hát égyczör látja [76v] messze, messze, hogy jö a' Katona – az ördög ki-kukucsol a' hid alól, azt kiáltja a' Katonának: héj, Katona Uram, nem jö é az asszony – azt kiáltja a' Katona: nem jö, ne-féj sömmit! – hézza érközik a' Katona, azt mondja az ördög neki: no, én tégödöt Kirájnak töszlek, csak mönny el a' Király léányához, mig te oda mészsz, én addig el-foglalom – ezt mindönnek oda igérik, csak hogy ingömöt ki-tudjon hajtani belőle – de senki rajtad kivűl onnét nem tud kihajtani, te csak mondjad: buj-ki ördög onnét, mert én akarok belé buni! – de azt mondom, én osztán más Kiráj léányát

foglalom-el. de te ne hogy onnét ki-hajcs, mert osztán hiddmeg, hogy beléd buvok, örökre benned maradok! – el-mönyön a' Katona a' városba – hát mindön felé hire van, hogy az ördögök elfoglalták a' Kiráj léányát, a' ki ki-tudná üzni annak adná a' Kiráj léányát, fele kirájságát, hólta után pedig az egészet! – meg-ürül neki a' Katona, el-mönyön-bé, jelenti, hogy ö ki-tudja üzni – égybe azt is mondja az ördögnek: bujki ördög, mert én akarok belé buni! – az ördög égybe kibuvik, a' katona pedig kiráj löszön; el-vöszi feleségül a' kiráj léányát! – hát égyczör az az ujság jő, hogy az ördög égy más kiráj léányt foglalt el – hivatják oda is a' vólt katonát, de neki nem vólt kedve, hogy elmönnyön, mert az ör- [77] dög meg-hagyta vólt! – még is hogy sok kincsöt, drágaságokot igértek, el-mönyön oda, azt mondja az ördögnek: ördög! buj-ki onnét is, mert én akarok belé buni! az ördög bizony égyczöribe ki-buvik, meg-indul, hogy bujék már a' volt Katonába – de a' Katona neki toppant, azt mondja: hallodé ördög! jö az asszony! – aval ugy el-fut az ördög ijedtibe, hogy a' lába sem érte a' Földét!! –

[IV/5] [cím nélkül]

Egyczör vólt égy asszony; de mivel erőssen szögény vólt, hát égy gyermököt is nem tudta az Iskolába jártattni – a' gyermöke tehát föl-neveködik nagy tudatlanságban – égyczör azt mondja az annya neki: Fiam, én elmönyök az erdőre makkászni; de jere-ki tés, égy két óra mulva! – elmönyön az annya; de csak hamar el-mönyön az ifiu legény fia is ugy hogy még az erdőig el-éri az ánnyát; kérdi az annya: bé-husztad é az ajtót te? azt mondja a' gyermöke: én bizony el-felejtöttem – azt mondja az annya: tisztuj mindjárt möny vissza, zárdbé, ne hogy valaki bé-mönyön rajta, mert osztán puruj járs!. – el-mönyön biz az legény haza – hát nem tudja bé-zárni – gondolkodik [77v] hogy vajjon már mit csináljon? – neki áll, ö bizony az ajtótt ki-feszíti a' sorkából, el-viszi ki az erdőre, mikor meg-látja az annyát, azt kiáltja neki: anyám! itt az ajto, ne-féjön, már sönki sem mehet bé rajta!! –

[IV/6] [cím nélkül]

Egyczör meg-indulék a' malomba négy ökörrel, szekérel, a' szekeremön vólt négy sák-buza – de mikor mönnék égy hágon, nem birták az ökrök – én bizony neki állék a' négy ökröt ki-fogtam, fölültettem a' szekérbe, a' négy sák buzát pedig bé-fogtam a' szekér eleibe, ahajt ugy ki vitték mint a' szél, – el-mönyök Kádácsba a' malomba, hát a' malom nincs otthon, el-mönt eprészni – ahajt föl-ütem az ostor nyelemöt az ökrök eleibe – el-mönék hogy a' malmot keressem-meg – hát megkapom a' rezön hogy eprész – szödék köveköt a' kezembe, ugy hajigálám onnét haza – nézöm az ostorom nyelit, hát mig kijártam aharé, akkora Jegönye fa nőtt belőle, hogy a' teteje szinte a' felhőköt érte – szökök a' tetejibe, hát látom, hogy már a' serögéljök égy likába belé is költöttek – én bizony föl-hágék, hogy vögyem-ki a' fiait – hát a' kezem nem tér-bé a' likon, én bizony fogtam magamot, belé bugtam – meg-rakom a' kebelemet madárfiakkal – hát [78] nem térök-ki belöle vissza felé! – eszömbe jutt, hogy otthon van neköm égy rosdás fészém – fogtam magamot, elfutottam haza, vélle igön hamar ki-vágtam a' likat, ki-butam – de hát ingömöt ugy repitnek a' verébb fiak, mint a' szél! égyczör meg-ódik a' harisnyám szija, – az ingöm ki-suvad – a' verébfiak

ki-futnak – ugy belé esém égy toba, hogy leg-alább 300 szekér halatt ki-ütöttem – csak hamar oda jö égy mezítelen purde, ahajt a' kebelibe bé-ráka, mind el-vivé – én a' tóból ki akartam mászni, de nem tudtam – hát látom, hogy ott a' mártján szökdösik égy kicsi léányka madár – hivom, hogy húzzon ki onnét íngömöt! de hát a' bizony nem jö – meg-haragszom, kapom a' fészémöt, ugy belé hajitom abba a' kicsi mádárba, hogy a' tolla, a' mi le-jött rólla, az egész környéköt el-lepte – égyczör kivánszorgok nagy bajjal, hogy keresem meg féjszémöt a' Tolluba – de hát suhut sem kapom – én bizony neki állék, fogám magamot, meg gyujtám a' tollút – a' hammába keresni kezdöm a' féjszémöt, – hát csak a' nyelit kapom-meg, és fésze pedig el-égött – mönék a' malomba, hogy lássam meg van é őrőlve a' gabonám?. hát a' viz meg itta az ökrömöt – keresöm a' vizet, hát a' malom el-vitte – én így maradék a' nagy sömmivel!! –

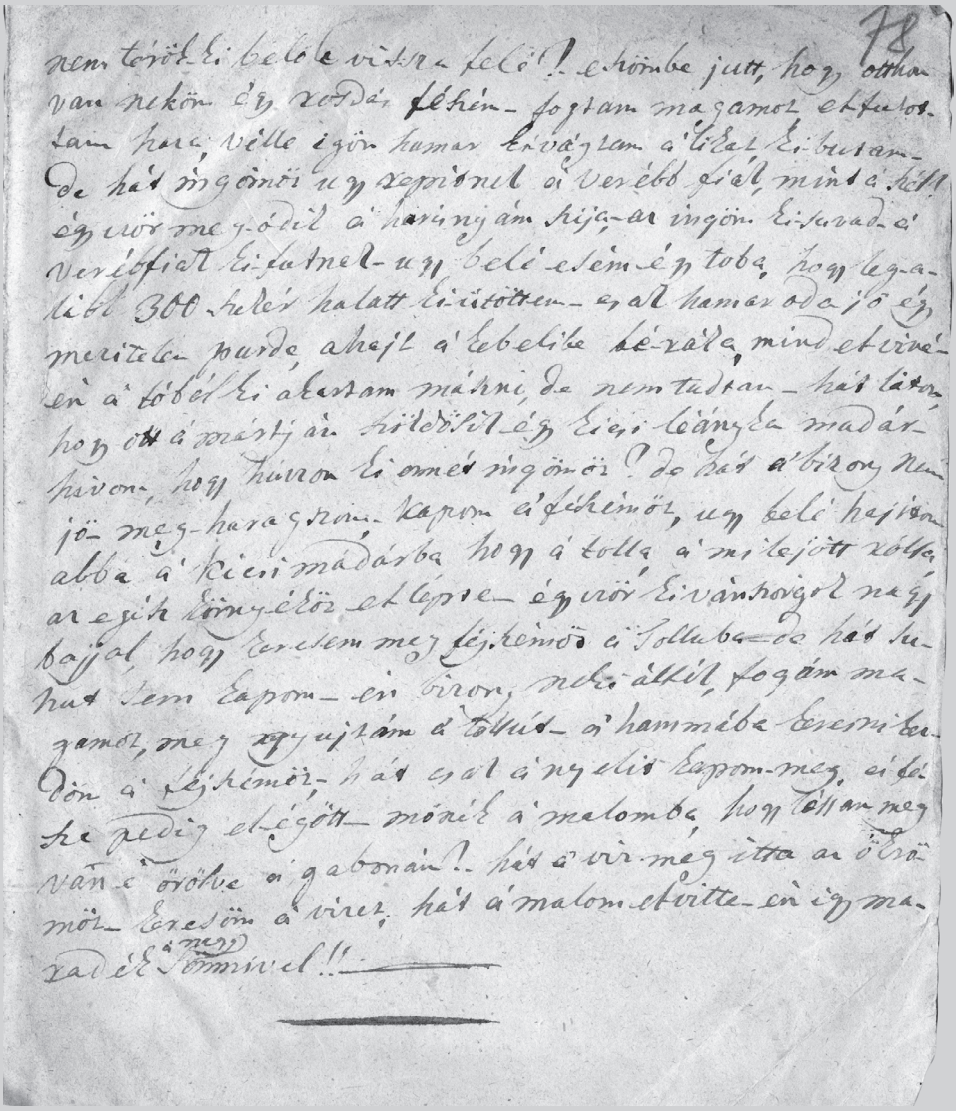

[V.]
Utazási töredék
(1842. augusztus 8.)

Az *Utazási töredék* címet viselő kézirat Ürmösi Sándor egyetlen datált és helységmegjelöléssel ellátott szövege. Feltehetően oláhfalusi gyűjtése mellé adhatta át magyarázatul, kiegészítésképpen Kriza Jánosnak – erre enged következtetni az, hogy a szöveget alá is írta.

A szöveg tisztázati példány, egy négyleveles ívfüzetből áll. Az ívfüzet 3. levelének versóján (jelenleg a kéziratos kolligátumban a 30v-n) Ürmösi lezárta a kéziratot.
Mérete: 19x24 cm.

A kéziratra a 20. században több személy (talán Kovács Ágnes) ceruzával rájegyzett. Valaki ceruzával a kéziratnak a 8-as számot adta.

V.

Utazási töredék

~~Ohlafaluban~~ Nyár utó 8kan, 1842
Oláhfaluban.

Ezen iratom' ösze szedésére sok utazásokot kelletvén tennem, meg fordultam á két (két) ohlafaluban is — ezen két ohlafalu mező város, és mind á kettő külön székelés jogával bir — fekvése vagyon udvarhelly szék' éjszaki részében, szinte á havas közepében, magos fenyvesektől köritve — innen mind á két mező város' épitmennyei deszkákkal el-látvál — lakósi egy ezernél többe mégyen — beszédjek, s ejtegetések mint Dalaikból kitettzik eredetiségét nem változtatta — testalkottatások inkább alacson, mint magos: barnák — üstökös fekete hajuak — öltönnyök sem módositvák: magos fekete bárány bör Sapka (kucsma) — két ujni szélyeségü fekete szőr Nyalravaló, á két végén gomb' kerekségü két fekete bojt — bőv uju Mg — bárány bör Melle-való (bunda) Zehér gyapju szőr harisnya minden sinórozás nélkül — Térden alól érő Zekete Juhszőr szokmány — Derjubőr, de fölöttébb bőv fekete Csizdma. — Nemberek öltönnyeik csak az egy piros sim csizdmával külömbböznek több székelly Nembereinktől — ide érkeztemkor elsőbb is mentem á most ország gyületi követ Both Cárólyurhoz, ki ekkor honába valu, de á mint értesitetém csak hamar, az az elötti napokban fel-ment volt az erdőbe szénа gyüjteni — de gondolám, hogy szándokom itt

[28] **Utazási töredék**
Ohláfaluban Nyárutó 8kan, 1842

V.

Ezen iratom' össze szedésére sok utazásokot kelletvén tennem, meg-fordultam a' két Ohláfaluban is – ezen két ohláfalu mezőváros, és mind a' kettő külön székelés' Jógával bir – fekvése vagyon Udvarhelly szék' éjszaki részében, szinte a' havas közepében, magos fenyvesektől köritve – innen mind a' két mező város' épitménnyei deszkákkal el-látvák – lakósi égy ezernél többre mégyen – beszédjek, 's ejtegetések, mint Dalaikból ki-tettzik eredetiségét nem változtatta – testalkottatások inkább alacson, mint magós: barnák – üstökös fekete hajuak – öltönnyök sem módositvák: magos fekete bárányból sapka (kucsma) – két ujni széljeségü fekete szőr Nyakravaló, a' két végén gomb' kerekségü két fekete bojt – bőv uju Ing – bárányból melle-való. (bunda) Fehér gyapju ször harisnya, minden sinórozás nélkül – Térden alól érő Fekete Juhszőr Szokmány – Borjubőr, de fölöttébb böv fekete csizdma. – Némberek' őltönnyeik csak az égy piros szin csizdmával külömbböznek több Székelly Némbereinktől. – ide érkeztemkor elsőbb is mentem a most ország gyületi követ Both Cáróly[627] Urhoz, ki ekkor honába vala, de a mint értesitetém csak hamar az az elötti napokban fel-ment vólt az erdöbe széna gyüjteni – de gondolám, hogy szándokom itt [28v] mások is végre tudják hajtani – el-mentem tehát a' tiszteletes Lelkész urhoz, kinek ügyemet elő-terjesztvén, nem ajállá, hogy Both Cároly ur nélkül csak valakinek emlicsem is, mert így szólla a' tisztes férfiu: ezek a fél-fejüek hamar meg-mondják: halja! az ur ö kelme csupa ispion! ezért kegyeskedék a jó lelkész ur égy czédulája által haza hivatni a követ urat, mivel hallomám szerent benne hellyezi az egész város bizalmát és reménnyét, ki nékik nem csak követjek, hanem Jegyzőjök, és égyetlenegy irás tudójok – ez idő alatt, míg a' követ Both urhoz ment, égyet fordulni az ugy nevezett Lobogóhoz meg-indulék – ez az élet adó forás az említett várostól mint égy fertáj órányira van nap' keletre, égy bükdeszkákkal köritett kis kertben – Forása' terjedelme, lobogásáról ítélvén, mint égy öll, még is ki-folyása az öbliböl óly csekélly, hogy leg-kisebb árok-nyomot mosni sem elégséges – benne ferdésére számos uracsok jelennek-meg azok közül, kik a Homoród nevezetü Borvíz curával élnek, és csinos bel-lépcsőkkel lévén el-látva, az embör szenvedéllye szerént: derekig, vagy nyakig ásztathatja testét benne – a' víz ízét izlelém; de mivel az előtt hulla-le a' nagy Zápor, csak ugyan kevés savany-ízét tapasztaltam. – Ezen Lobogó' körében, a' köritésen kivűl, csak tíz léptire iható bor-viz-is van, de mivel itéletem szerént semmi réá fordított gond és munka nem tétetett, nem érdemel vele-való élést. – Innen vissza indulék ohláfaluba, haza érkezését gondolván Both urnak – tudakolám is – a' város végén éppen égy tíz éves fiugyermekkel találkozám: hát fiam! kérdém tőlle, Both Cáróly urat nem vett- [29] ted é észre, hogy haza jött vólna az erdőről? – méjjen gondolkodni vöttem észre a' gyermeket, azért nem-is ismétlém kédésem, ki csakugyan végre azt felelé,

[627] Both Károlyt (?, 1817 – Szentegyházas-Oláhfalu, 1866) barátja, Orbán Balázs így jellemezte: „ő Oláhfalu esze és vezetője, kinek szava törvény a két faluban, s ezen hatalma nem erőszakon, nem hivatali tekintélyén alapul, hanem a bizalom, a szeretet kifolyása, melyet becsületessége s szellemi felsőbbsége által nyert ki; ő pátriarchája e népnek, atyja, kihez mindenki fiui bizalommal viseltetik, ő oraculuma ezen egyszerü erkölcsös népnek. [...] Bot Károly, ki az 1848-ki országgyülésen követe volt Oláhfalunak, még jó korban lévő athletikai alak, kifejezésdus barna arczczal, melyen a ritka becsületesség észtehetség kinyomata tükrözi magát vissza, szabatos beszédét spártai határozottság jellemzi." (Orbán B. 1868. I. 76.) Both Károly életében két alkalommal is volt országgyűlési képviselő, illetve Oláhfaluban királybíróként is működött. Vö. a Both család fennmaradt iratanyaga alapján Bicsok Z. 2009. 16.

hogy ö nem ismérné ö kelmét, azzal utját folytatá; de alig léptem néhányat, hát hátom mögül azt kiáltják: halja az Ur ö kelme! vissza tekinték, hát az én gyermekem, hallom fiam mondék neki! nem Cárujbát keresi é, kiált a' gyermek?, igen-is felelék neki! ö kelme bizony nem jött haza, mert most onnét jövök, ha nem hiszi az Ur ö kelme, a' fekete kutyát is látam! – nem sietettem hát léptemet, söt égy árnyas ülléshez érkezvén le-ültem – csak hamar távulba égy lánykát vettem észre felém jöni, bátor és vigyázó szemekkel rám irányozva, ez itéletem szerént mint égy hét éves lehetett, ki semmit sem zavarva eszméjet látásomon, hozzám közelitett – „dícsértessék az Ur Jésus" e'vala köszönési formulája! én-is „mind örekké Ammen"-tel hellyeslém! – hát az ur ö kelme mit keres itt? kérdé meg-támadó hangon a l'ányka? – hát mi bajod? én csak ennyit mondék néki, öröktön azt válaszlá: Szeretném én-is tudni! – üngető mosolyal felelék, 's zsebemből égy krajczárt adék át neki; ö azt minden arcz'változása, és meg-köszönés nélkűl fogadá-el, 's indult dólgára – de megtartóztaták ezen szavaim: hát kis léányom, te ki l'ánya vagy? ö égyczerre szembe fordula velem, és égy kevés szün után, melly alatt kezében lévő pénzt nézdelte, ezen talánnyal felele: találja-ki az ur ö kelme, osztán vissza adom a' kárájczárját! – mit tudtam már vele többet beszélleni? – még égy krajczárt adék neki át ezen szavakkal: nesze léányom, dicsértetel! ö azzal el-ment – én azzal a' székelly mondával ma- [29v] radtam: még igy telyes világ életemben soha sem járék. – Ezek után bé menék azon házba, melynek kapuja előtt ültem vala – ebben csak égy aggnőt találék – mondhatom, én sem az épület' küljéből, 's rendszeréből; sem a butortalan, de e'mellet, egész becsülettel legyen mondva, doncs és szennyes beljéből nem itélhettem, hogy itten az ohláfalvi szék' Tekintetes kiráj birája Balás István urhoz[628] vagy házához van szerencsém – a' benn talált aggnő, csak hamar meg-kérdé „mikeresetem"met, kitöl pénzemért ennivalót kérék – ö fájdalmamra azt felelé, hogy egyebet csak tudna adni, de kenyér az egész ohláfaluba sincs – mindazáltal, hogy meg-vígasztalja égy kevésé csuggetcségemet, azt mondá: hogy puliszkája vólna; de biz az az Ur ö kelmét megtámadja! – meg-támad? – vajjon millyen lehet, gondolám, hogy az is már meg-támad, mint kapu előtt a l'ányká! – ez alatt csak hamar meg-is mutatja, hát fötlen lévén tapadós, vagy már szavai szerént, támadós – innen vissza mentem a Both Ur' házához ki kevés váratom után haza is jött, és összve hiván két három nőköt, léányokot, és égy két iffjakot, ezen könyvemben irt dalokot elénekelték, kértük, hogy csak szavalják-el – erre nem ajállották magokot, de nem is vóltak elégségesek, mert probát tévén, még-két rendet sem tudtak szóul elő-beszélleni[629] – annyival is inkáb, mivel Cánturam protestalt Ohláfalu' képiben, hogy illyen hasztalanságokot nem-en- [30] ged onnan el-hoznom – égyes beszédemre is vólt szerencsém a Követ Urhoz – kérdeszkedtem székjek' tanácsosairól – kik közűl égy az emlitett Kiráj-biró és 30 pp[engő] forint királji fizetése van – Egy Jegyző, királyi fizetése 20 p[engő]forint – tizenkét assessorok, ezeknek is égyen-égyen 10 p[engő] forintok jár ö felségétől évenként – de nevecséges fájdalom! mind ezen hivatalosok közűl, csak az égy Jegyzőjök Irás-tudó. –

---

[628] Balás István személyéről nem tudunk semmit, de más forrásokból úgy tűnik, hogy 1843-ban már bizonyosan Both Ferenc volt Oláhfalu királybírája. Vö. Thuri Ferenc tartományi biztos levele Both Ferenc királybírónak. Udvarhely, 1843. november 20. HmÁLt. Fond 302. A kápolnásfalvi Both család iratai. Nr. 40. (Itt köszönöm meg Bicsok Zoltán segítségét, aki a dokumentumot a rendelkezésemre bocsátotta.) Elképzelhető, hogy 1842-ben még Balás István volt a királybíró, de mivel a királybírókat több évre választották, az is lehetséges, hogy Ürmösi Sándor itt tévedett.

[629] Ürmösi Sándor leírásában egy különösen korai példáját láthatjuk annak, amikor a gyűjtő dallammal ismert szövegeket azok nélkül próbál gyűjteni – kevés sikerrel. Hogy a gyűjtés mégsem lehetett teljesen sikertelen, mutatja, hogy Ürmösi dalgyűjteményről beszél, amely azonban feltehetően nem maradt fenn.

V.

Másnap el-hagyám ohláfalvát, a Homoród felé indulva-ki – de eszméimmel még is ott maradtam – vitát tartottam eszmémbe – miért kelletik két ily népes és székelér méltóságával feljógositott mező-városocskáknak mindég a' tudatlanság' bőrtöne' méjjében szenvedni? – talán ők az okai? miért hogy köz-kőlcségeken nem alapitnak égy tanuló Intézetett? – de éppen mezejeken jövén, az árpák és a' Zabok azt visszhangozták, hogy gazdájok, ha kenyeret akar enni, minden hónapban fehér-vára kell menni deszkákkal! – bel-vitám lett a' R. Chatolicus nagy és hatalmas alkotmány' nagyaival – miért hogy illy sok száz hit-sorsosu gyermekeiknek titkon epesztő fájdalmokot nem enyhittik? – miért ezen kis nemzedékünk' gyalázatjára, a' már büdösre hatolt sebeikre nem praescribáltattnak a' szép hazák' gyógyászaival és nem küldenek a' mivelcség' gyógyszertárából már valahára bár hitelbe Fene ellen való valamit? – miért hogy [30v] csak jelen korunk' szelleme' meg-érkeztéig itéltetett rokon feleiknek lélek-börtönökön már valahára nem vágnak akkora ablakot, mellyen szellemünk' világának bár csak égy sugára lophatná-bé magát azon sötét éjszakába, mellyben még-világoságot, mint a' vakon született, nem láttak; csak bámulva halják, mint az emlitett vak, hogy vagyon nap, mely mindenekért teremtetett? – Tü hazám nagyai! ha szabad ezen peremet hozzátokig appellálnom, miért, hogy Lovaitokot, az anekdóta szerént nemesititek, 's loversenyeket álitotok-fel számokra, – a' porfiakot pedig kikkel égy czélra teremttettetek, – kik a' magyar alkotmánynak szinte mint tü hasonlag lehetnének védstápjai az alyba zuhanástól nemesitettlen hagyátok, és hordatlannak azon köveket, mellyekből a' minapi reménynünk tanuló Intézetül kö-szobákot igér vala az ily porfiak nemesitésekre? – bár égykor ennek viszhangjában ezt ólvashatnám: teljesült – meg-van –

Űrmösÿ Sándor: s. k.

Ezen úti jegyzetek alapján hiányzik a jelenleg ismert hagyatékból azon könyvbe írt dalok csoportja, amelyhez jegyzeteit Ürmösi Sándor mellékelte.

V.

csak jelen korunk hellemé meg-érkeztéig itéltetett ro-
kon feleiknek lélek-börtönökön már valahára nem vágnak
akkora ablakot, mellyen hellemünk világának bár csak egy
sugára lophatná-bé magát azon sötét éjszakába, mellyben
még-világoságot, mint a vakon született, nem láttak; csak
bámulva hatjak, mint az emlitett vak, hogy vagyon nap, meg
mindenekért teremtetett? – Tü hazám nagyai! ha habad
ezen peremet hozzátokig appellálnom, miért, hogy Lova-
itokot, az anekdóta herént nemesititek, s lovversenyeket
álitotok fel számokra, – á porfiakot pedig kikkel egy czélra
teremtettetek – kik á magyar alkotmánynak, hinte mint
tü hasonlag lehetnének védszápjai az alyba zuhanás-
tól, nemesitettlen hagyátok, és hordatlannak azon kö-
veket, mellyekből á minapi reménynünk tanuló intéze-
tül köszobákot igérvala az ily porfiak nemesitések-
re? – bár egykor ennek vitszhangjában ezt ólvashatná:
teljesült meg van –

Ürmösy Sándor s.k.
(után)

[VI.]
Menyegzöi Innepély
Példa-beszédek és elmés mondák
(1842 késő nyara)

Elfogadva Olosz Katalin lokalizációs következtetését – miszerint Ürmösi Sándor az oláhfalusi lakodalmas szokásokat örökítette meg ebben a leírásában –, a kéziratot valamikor az 1842 augusztusában kelt oláhfalusi útijegyzetek utáni időszakra keltezhetjük. Mivel feltételezzük, hogy hosszabb, távolabbi helyekre irányuló gyűjtésre inkább a nyári hónapokat választotta, így elsősorban 1842 és 1843 nyara jöhet szóba e szöveg összegyűjtésére is. Mivel azonban 1843 nyarának nagy részét Munténiában töltötte, utána pedig az útleírásának könyvvé formálásán dolgozott, ezért a legvalószínűbbnek e kézirat elkészítésére 1842 késő nyara tűnik.

Az Irod. 4-r 415-ös jelzetű kolligátumban jelenleg fordított sorrendben bekötött szöveg eredetileg a *Menyegzői Innepélly*el kezdődött, amely egy 19x24,1 cm-es, négyleveles ívfüzeten (12–15v) és egy egy magányos kisebb méretű (19x23,4 cm) levélen (16–16v) található, majd egy 18,5x23,4 cm-es, kétleveles ívfüzet első levelének külső oldalán (10r) folytatódott. Ugyanezen levélen kezdődtek el a *Példa-beszédek és elmés mondák*, amelyek három és fél levélen keresztül folytatódtak (10–11v). Ezeknek folytatása feltehetően nem volt, a kézirat vége megvan.

A szokásleírást – Ürmösi azon megjegyzéséből kiindulva, hogy olvasóit megszólítja – úgy véljük, kiadásra szánta. Bár eredeti oldalszámozást nem tartalmaz a szöveg, de felmerülhet a gondolat, hogy nem képezhették-e ezek a szövegek is a *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban* című kötet részét. Mivel azonban ezt a kérdést határozottan semmi sem támasztja alá, így egyelőre külön kötegnek kezeljük – meghagyva a lehetőséget, hogy a későbbiekben előkerülő források pontosabban tisztázzák a helyzetét.

Tisztázati példány, gondos kézírással. Margót szinte nem használ.

20. századi ceruzás javítást nem tartalmaz. Valaki ceruzával az 1-es sorszámot adta a szövegnek, majd foliózta azt a 12–16v-ig. Feltehetően Gergely Pál volt az, aki ezt ceruzával minden oldalon áthúzta, és a lap alján újra elvégezte a foliózást.

Menyegzői Innepély –

Valamint á leány látogatast szombatest gyakorolják székelly ifjainak, ugy á Mátkaság is, mely első törvényös, vagy szokásos lépésök, szombat est mégyen végher – meg jelenik á hólgy részire égy szószóllo, ennek kötelesége á szülök akaratját ki kérdezni, mig meg nem jelenik á házasulandó Ifju ugyan szószóllójával – é meg esvén csak hamar kopogtattnak az ajtón – nem várnak „szabad nem szabad„ jelszókot, bényitják az ajtótt, mellyt ól előbb hármat lépvén, meg áll á szószóllo hátmögöt pedig az ifju – á szószóllo elsöbb is hálálkodik az Istennek, ki meg ingedte nékik é mái napot, is é mái napot el-telesét; á következő éjszakának meg áldattatása véget, ugy á mostan föltött célaknak is végben vitelére azt á jó Istent kérik segeségül – á leány szószóllója is nem kevesebbet tud – ö is ezeket hasonlag visszányozza, még pedig hogy ne csak az első szavait láttassék visszányozni, meg beszédje között emliti az Adám ápánk és Eva ányánk házasságokot is – csak ugyan égy s két órak alatt annyira ki beszéllik czéljokot, hogy á házi szószóllo szélöt tösz elő leülés véget – hogy pedig illyenkor á házasulandó Ifju hol válasza ülését, nem hiszem senki kitalálná? – székely atyánkfiai erdei vaczkorból, és vadalmából készitik és leg finumabb boreczetett, mellyt érés véget szokás szerint az ajtó sarkához helyezsödik á bőcz gyanánt is, használják, mint á mostatlanoknak: Cserép tár Tatángyér – Tokalány –

1

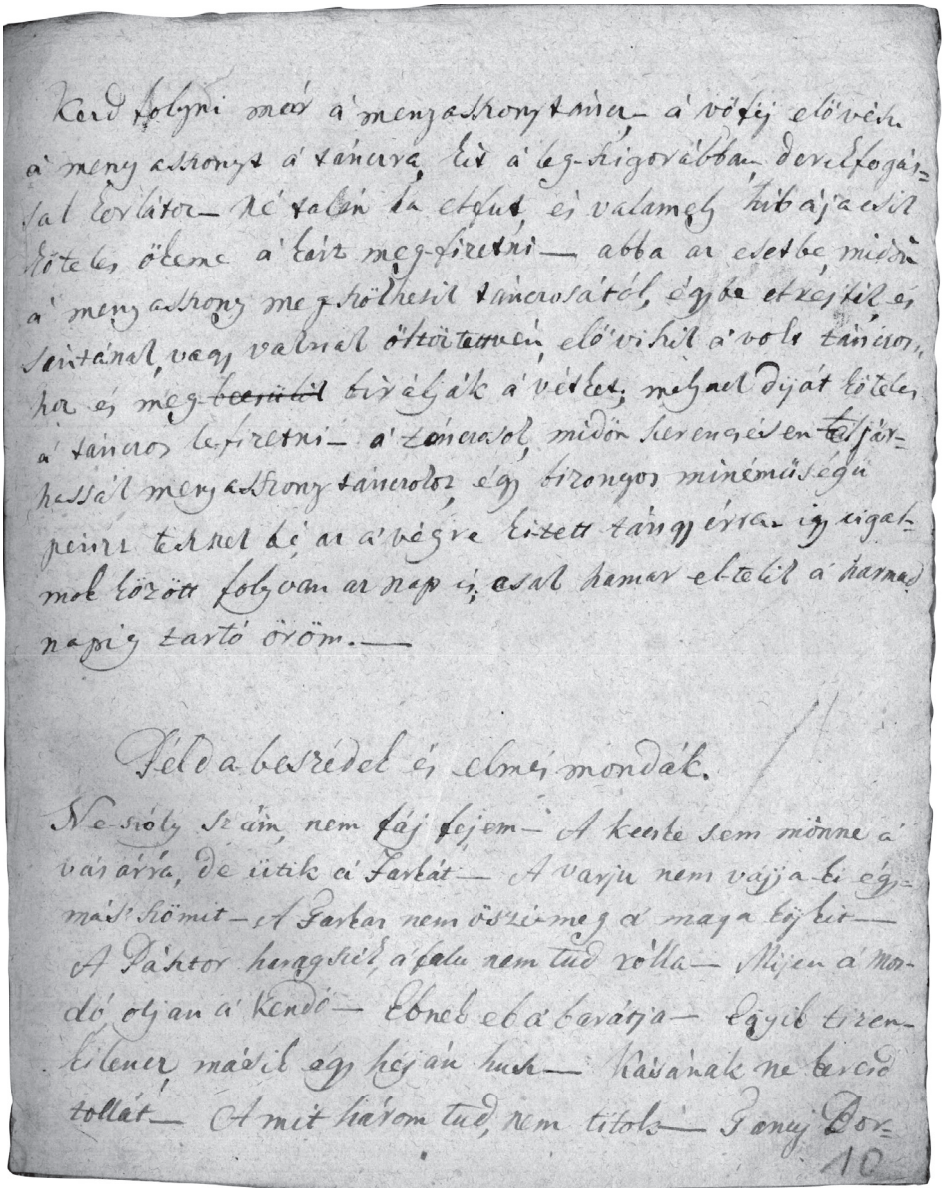

Ürmösi Sándor *Példa-beszédek és elmés mondák* című gyűjtésének első oldala.
(MTA KIK Kt. Irod. 4-r 415. 10.)

[12] **[VI/1] Menyegzöi Innepély –**

Valamint a' léány-látogatást szombat est gyakorolják székelly iffjaink, ugy a' Mátkaság-is, mely elsö törvényös, vagy szokásos lépésök, szombat est mégyen véghez – meg-jelenik a' hölgy' részire égy szószóllo, ennek kötelesége a' szülők' akaratját ki kérdezni, még meg-nem-jelenik a' házasulándó Iffju ugyan szószóllójával – e' meg-esvén, csak hamar kopogtattnak az ajtón – nem várnak „szabad nem szabad" jelszókot, bé-nyitják az ajtótt, mellytől előbb hármat lépvén, meg-áll a' szószóllo, hátmögöt pedig az iffju – a' szószóllo elsöbb-is hálálkodik az Istennek, ki meg-engedte nékik e' mái napot, 's e' mái nap' el-telését; a' következő éj'szakának meg-áldattatása véget, ugy a' mostan föl-tött céloknak-is végben vitelére azt a' jo Istent kérik segicségül – a' léány' szószóllója-is nem kevesebbet tud – ő is ezeket hasonlag visszányozza; még pedig, hogy ne csak az első szavait láttassék visszányozni, még beszédje között említi az Adám ápánk' és Evá ányánk' házasságokot is – csak ugyan égy 's két órak' alatt annyira ki-beszéllik czéljokot, hogy a' házi szószóllo széköt tösz elő le-ülés' véget – hogy pedig illyenkor a' házasulandó Iffju, hol válasza ülését, nem hiszem senki ki-találná? – székely atyánkfiai erdei vaczkorból, és vad almából készitték a' legfinumabb boreczetett, melly érés véget szokás szerént az ajtó' sarkához helyeztődik a' pócz gyanánt is használják, mint a' mosatlanoknak: Cserép tán<gyér> Fatángyér' – Fakalány' – [12v] Csipor' – Korondi fazakak' – három lábuk' – palacsinta sütők' – Lopó' – tőcsér'– mosó' 's töb' e' féléknek – de ma mivel szombat est, el-vannak kőltözve – itt foglalja ülését a' völegényke, mint minden bücsületes iffju ilyenkor, néma szerepében – hát a' mönyecskének való, ilykor mivel foglalatoskodik? egész bücsületel légyen mondva, ö keme, miólta a' kopogtatást meg-hallotta az ajtón, nem kőlt-föl a' puczogból,[630] még szömeivel nem látta kérőit, sem pedig a' kedves mátkáját – hiszem az ilyeknek halgatni is kell most, hogy osztán az Eskü' utánra több beszélni valójuk maradhassson – de lássúk a' szószóllókot! elő-beszéllik a' házaság' minden szükségeit, de nem csak a' tapasztalásból merített igazságokból, hanem a' Szent Irásból-is – hiszem azt mondja Sz. Pál: Jobb házasságban élni, mint égni. – az iffjat alkalmaztassák is mind ezekre: mind ezen szükségtől kénszerítettve a' mü iffiu legény atyánkfia is, sok járása fáracsága után föl-is kapta, a' kijétök bücsületös házoknál, azért megjelentünk itt, hogy ha az Istennek is ugy tettzik, kijetöknek is arra akaratjok vagyon, ezen két ifiak köttessenek ösze a' szeretettnek arany lánczával – a' léány szószóllója itt abba mestőrkődik, hogy a' házaság' erősségeit czáfolgassa, azért az asszonyi-nem' csalfaságait hozza fel erősittésül – de csak ugyan végre a' két szószólló kezet fogván kész a' bék – most a' legény' szószóllója fel-szólitja a' léányt, úgy a' léány' szószóllója legényt: van é akaratjok 's kedvök a' házasságra, vagy nincsen? – következőleg ezek „igen"nel felelnek – tessék hát a' léá<nyassz>onynak, szól a' legény szószóllója, a' Jegyet [13] által adni a' vőlegény atyánkfiának, ugy ö keme is kijednek – az eddigi hellyezetekből égyet se mozdult két iffjak lassu léptekkel elő-mönnek az asztalhoz – elsőbb is a' legény mutató ujjába huzza gyürüjét a' léánynak, ugy a' léány is bundája zsebibe dugja zsebkendőjét a' legénynek: 's a' két szószólló meg-áldja még égyczer pálya kezdeteket, melyet viszont vacsora' teltével meg ujitván, el-távoznak – a' két bóldog pedig most nem űll külön égymástól –

Az égyben kelés' idő előtt nyolczad napra, azután harmad napra a' vendégek meg-hivatnak az Innepélyre – meg-választattnak a' hivatalósok: gazda – gazdasszony – vice gazda – vice gazdaszszony – Násznagy – Vőféj – nagy nyoszoljó aszony – kis nyoszoljo léány – ökör hajtók – elő-köszö-

[630] pucok: 'a kemence és a fal közötti szűk hely, kemencesur' (ÚMTSz. 1992. III. 602.)

nők – eljö az égybekelést meg-előző est – meg-kezdődik az ugy nevezett „sirató" – a' falva mint két rendű iffjai ezt díszesiteni kellenek, de nem a' szigorább értelemben; a' sírásnak nincs semmi jele, sem pedig a' bucsuvétnek – hiszem ezeket hólnapra hagyák! –

Felvirjad az Innepély' regge – a' hivatalosok égyben gyülésére jelt adnak pistaljokkal – nem is mulatnak ezek sokká, csak hamar meg-jelennek a' vőlegény' udvarán, még pedig mind lovakon, fel-fegyverkezve, pistaljoson, és kardoson – a' kapuk előtt álnak a szekerek; egyen űlnek a' zsenészek, máson a' nagy és kis nyoszoljók; ezöknek öltönnyök kevéssel külömböznek a' más Innepélyütől: hajadonfő, a' haj égyes [13v] ágba fonva, hátul le ereszve, – végében a' nagy széjes vörös szin pántlika – nyakkendő – Ujjas – Lájbi, vagy bunda – szokmány vagy köppenyeg, ritkán hosszubunda – Försing[631] – Karincza[632] – mind ezek saját kezek' munkái – végre a kordovány fekete csisdma, és hogy most meg-külömbböztessenek másoktól, két rend pántlika ékesiti fejököt – a' nagy nyoszoljót, mivel asszony szokta tenni, addigi őltönnye semmit sem változik –

El-jövén az indulás' ideje, meg-indulnak a' két elő-köszönők, kiket rögtön utánoznak a' több lovagok; de nem sokká el-hagyák ezököt, és el-nyargalván a' léányos házhoz, így viszik köteleségeket:

Lakodalmi köszönés:

Aldott a' jo Isten, a' ki ingyön való kegyelméből, a' kijetök életétt mind eddig fön-tartotta, veszedelmöktől őrizte minden üdőben, közelebről e' mái napon minden gonosztól óltalmozta. Kérjük azon jó Istent, hogy továbra is a' maga gondviselését tarcsa fön kijetökön – az égybe kelendőköt a' tiszta szeretet arany lánczával égyben kötvén, öngedje, hogy élhessenek az anya sz. égyháznak épületére, – a' magok lelköknek üdvességire, szülőiknek örömökre, szivünkből kiványuk! –

A házi gazda ezeket hasonlag visszányozván, a beszéllő elö-köszönő, ismét igy beszél:

[14] Kedves jo Uram!

A mü sergünk' vezére, vagy is násznagy uram ö kegyélme miáltallunk minden jóknak kivánásával tiszteli kegyelmeteket a' terminált üdőnél égy kevésel előbb meg-érkezéséről engedelmet kér, melynek a' kedves idő, az ut' terhes vólta, a' helly távul léte elég okai lehetnek – mint-hogy pedig jövő utjában van, magának, a' magához tartozó követöknek szállást kér kegyelmetöktől –

Bár mi késöre, és viták után ki-jelentvén a' gazda az el-várást és szállás adást, el-távoznak az elő-köszönők, de nem sokká érkezik a' vőféj másodmàgával, kik lovaikrol le-szálnak és bémenvén a' házba, igy kezdik-meg hivatalokot:

Az Innepet – a' napot, – a mezőt és a' czélt meg-áldván,[633] a' násznagy szavaival ezeket mondják: Násznagy Uram, a' ki jövő utjába-vagyon emlékezteti kegyelmeteket mü általlunk – Istentől lelki, testi áldást, hosszu életett, meg-maradást, mindenök fölött szándékokban bóldog-elémönetelt kiván kegyelmötöknek. –

Edős becsülettel való jo Uram! mint hogy a' mü messziről való fáradozásunk; mind pedig a' kegyelmötök égyben való gyülésök hijában való ne lönne, alázatoson kéreti Násznagy Uram, réánk bizot mondandó szavait, meg-halgatni ne sajnálja – mü-is kölcsönös jó akaratunkal igérjük

[631] försing/fersing: 1) ráncolt, bő, rendszerint gyolcsból vagy más vékony anyagból készült szoknya; 2) női vászoning. (ÚMTSz. 1988. II. 428.)

[632] karinca/katrinca: kötény. (ÚMTSz. 1992. III. 151.).

[633] Eredetileg a következő sor szerepelt itt, amelyet Ürmösi feltehetően vízzel eltávolítani próbált: „Üdvöz légyen a mindenható és ki vagyon [-] kegyelm."

magunkot meg-szólgálni –, azért hogyha első szavainkot utoljára, az utólsót leg-elől tönnők, engedje- [14v] nek-meg hibáinkrol –

Bücsülettel való jó uram, gazduram! – jo emléközetiben lehet kegyelmödnek, hogy Isten öfölsége az első embört teremtötte – de nem sok idő mulva, nem jovallotta egyedűl lenni, hanem szörze ö neki segitő társat, a' teremtés könyve másadik része szörént – látván pedig az azután következött minden űdőbéli szöntök az Istennek ijen csudálatos bőlcs cseleködetit, azt követték, ugy az uj testámentumbeli hivek is, mint Sz. Pális emléközik a' Corintusi első levelének hetedik részében – tehát miis Istennek utólsóbéli hivei, kik körösztényöknek neveztetünk, kötelesök vagyunk az Isten' tőrvényének, poroncsolatinak bé-töltésére ezen jo rendöt observálni – mellyre nézve a' mü kedves atyánkfia NN székben N lakó nemös és vitézlő NN uram ö kegyelme midőn már Isten' kegyelmösségiből gyermekségét el-hagyta, életének job' állapotjára jutott vólna, elsőben is meg-tekintötte Isten ö szönt fölségének törvényit, poroncsolatit; ugyan megtekintötte minden időbeli hiveknek a' szönt házasságban való életőköt – meg-emléközött a' maga körösztényi hivatalárol; melly okokra nézve resolvalta magát a' szönt házaságra adni – jollehet sok járási, keserves bujdosási között midőn érközött vólna a' meg nevezöt székbe, – NN faluban a' nemös vitézlő NN uram' házához, itt minekutánna a' kegyelmötök házánál lévő, tisztességb[en] föl-nevelt kedves gyermökököt, a' hajadon léányokot N megtekintése után meg is meg-kedvellötte és elméjet meg- [15] nyugtatta vólna – azért ö kegyelme is égyet értvén othon lévő szülöjével, és a' kiköt illet azoknak is tetszésökből, jovallásokbol bizonyos embere által meg-kérette jövendőbéli házasságának rendire, melynek alkalmatosságával nevezött jó Urunk méltoztatott biztattni, bona spe, et conditione,[634] hogy ha Isten mind két iffjakot élteti, kivánságok' szerént fognak cseleködni, mínd ezőkre a' mű násznagyunk emléközteti kegyelmötököt elsőben –

2szor de a' mü kedves atyánkfia elébb lépvén a' dologban az anya szönt-égyháznak szép szokása szerént, annak rendi, modja szerént harmad kedre haza kérette, mellynek alkalmatosságával haza is ígérte jo urunk, melyre emléköztesük másadszor

3szor De még itt is föltött czélját nem détérminálta, hanem elébb lépvén a' dologban, a' mi a' gyűrű, ruha váltás, vagy a' tisztösségös mátkaság, mindön bizonnyal meg-lött légyön, mellyre emléköztessük harmadszor

4ször De a' mi a' szönt házasságban nagyobb és fontosabb dolog, a' mü kedves atyánkfia, kegyelmötökkel együt rendöltek vagy prefigáltak[635] égy bizonyos napot, a' melyen véghöz vitessék a' hütlésnek,[636] meg-adásnak, vagy a' lakodalmi Sólónitásnak Celebratioja,[637] a' melyis a' mái szöncségös nap, és e' jelőn lévő óra, melyre emléköztessük negyedszer.

5ször A mü kedves atyánkfia a kegyelmötök Conformátioja[638] szerént, jollehet bizonyos kőlcséggel, szép neműsi haddal, és jövő utjában lévő Násznagyával – két nyoszoljójával – Tiszteletös pap- [15v] jával – vőféjével és tőbb bűcsületös attyafiaival, kik által kivánnya véghöz vitettni a' lakadalmi Solónitasnak Celebratioját – azért alázatoson kéreti Násznagy Uram ö ke-

634 bona spe et conditione: 'jó reménynek és feltételnek'

635 prefigáltak: 'kijelöltek'

636 hütlés, hitlés: 'egyházi esküvő' (ÚMTSz. 1988. II. 964.)

637 Lakodalmi Sólónitásnak Celebratioja: szó szerint a 'lakodalmi ünnep megünneplése,' röviden a 'lakodalom megünneplése'. Ürmösi az 'ünnep, ünnepély, rítus' jelentésű solemnitast (vagy sollemnitast) félrehallhatta, így jöhetett létre a téves írásmód. (A magyarázatért Balatonyi Juditnak tartozom köszönettel.)

638 confirmatio: 'megerősítés'

gyelme, ne-terheltessenek kegyelmötök mindönökről emléközni, és ö kegyelmének jó kedvet ujító, reménységel vastagitó jo válasszal mostanis consótálni; melly jó válasznak ki-adására a' jó Isten jó lelke által segilje Uram kegyelmötököt, szivesön kivánnyuk. –

A gazda mind ezeket egész lélek'hatásig visszányozván, el ereszti a' követököt vissza a' násznagyhoz, ki ez alatt meg-érkezvén, bé-mégyen, és a' házasság' szükségeit a' leg-bővebben előbeszélvén, ki-kéri a' léányt, ki már a' vőféj kezén van, az esküre, kit minekutánna sok hasztlan viták után meg-hütőlnek, a' vőféj Dalokban el-bucsuztassa minden rokonitól,[639] melyhez mig hozzá készűlne, béűltetik a' léányt az asztalhoz, és melléje mind az ajándék adók, kik midőn bé adják ajándokokot, égy szószóllo a' másnak ezen szókkal adja által: Haljon szót kijed menyasszony! NN Uram [16] ökenyelme háza népével ád kijednek ennyi ajándékot, meljet én nállam föl-mutatva jelen lát, ezt kijed ne csak „neven" hanem „elég neven" vegye; ígérik ő kegyelmek magokot, hogy ha Isten életöknek kedvez, tőbbel is fognak szólgálni – ezt a másik szószólló át vévén, ezen szokkal köszöni meg: köszöni menyaszszony asszony NN uraméknak meg-emléközésököt, ígéri ö kegyelmeis mágát, hogy ha Isten életének kedvez, mássát fogja adni. – [15v] lerákván az adott égyetmását, utnak indulnak; így menvén égy keveset viszsza fordul a' vőféj másod magával, a' szülőköt és közel rokonokot másnapra „kár" látni meg-hivandók – el-érvén utjok' közepét, a' nagy nyoszoljó kedveskedik mézelt pálinkával, és kalácsal, melyből minyájon részesűlnek –

[16] Haza menvén csak hamar le-telepednek az asztalhoz vacsorálni, rendszerént két szögletre osszák az asztalt, a' föbb hellyek egyik felén a' pap foglalja el nőjével; más felén pedig a' vőféj menyasszonyával, nagy és küs nyoszoljójával – le-telepedés után égy imát mondanak el, – ez után a' gazda bé-rakván az üvegököt tele pálinkákkal, el-beszélli letelepedésöknek czélját, s ajálja a feladandókot, és a' szent beszélgetést, ezt égy más visszányozván, foly az ivás – csak hamar asztal diszesitésül elő tészik a' Nyoszoljók és a' menyasszony tésztából sütött virágos prémjeit, és a' mézes pálinkát – melyekből midőn eleget vagy többet részesültek, bé adják égy rövid beszéddel az első fogást: Murkót – tehén hust, tulajdon levibe – Kábosztátt Disznó hussal – téjbe főtt kását, és végre tőltőtt Tyukot – midőn mind ezek meg-jártak, jön elé égy fel-állorczázott ember, kinek a' keze kendővel bé léven tekerve, kalánt tart minden [16v] vendég eleibe – ezt csak hamar égy más hason őltözetü követi, ki most Kálány helyet égy hegedüt tart, és arra hánnyak a' vendégek krajczárjaikot – vehetik észre olvasóim, hogy ezek kik számára mennek! a' szakácsnők veszek kezekhez, és a senészek – a' fel-keléseket szokás szerént tánczvígalom követi, mellynek végzetével, a' vendégek másnapra is meg-hivatnak, mint a' kontyolóra, és a' meny asszony tánczra –

Reggel korán öszve vannak gyülve, – hozzáfognak a' kontyoláshoz: égy külön szobába bévezetik a' menyasszonyt, kivel oda bézárkózik a' gazda, – gazdasszony, és a' két nyoszoljók, – a' vőféj pedig és égy néhány társai, midőn gondolnák, hogy már bévan kontyolva; az ajton kérik ki, de a' belsők, hogy a' dologból Innepélyt csináljanak nem eresztik ki, – azért a' külsök rá lönek az ajtóra többször, a' belsők mindenkor lövéssel felelnek vissza – végre a' vőféj kezességen ki veszi – de már most az ökör hajtók álnak elő, viendők a' menyasszonyt szekerezni; erre nézt az ajtóban van égy szekér, vagy ha téli az idő, szán, mely tövisel rakvák, 's rajta Zsup; a' menyasszony kén-

[639] Ürmösi Sándor ezen a helyen eredetileg egy hosszabb szövegrészt toldott be, amelyet # jellel jelölt. Szövegközlésemben helyreállítottam a szöveget azzal, hogy a betoldott részt (amely a 15v–16. oldalakon található) a megfelelő helyre illesztettem be.

telen égy kupa bor válcságot adni, addig pedig kezest álittani – ekkor a' kezest fogják elő, ugy a' tőbb hivatalosokot mind, kik az említett módon meg-váltván magokot, teljesittik-is –

[10] Kezd folyni már a' menyasszony táncz – a' vőféj elővészi a' menyasszonyt a' tánczra, kit a' leg-szigorábban derekfogással korlátoz – né talán ha el-fut, és valamely hibája esik köteles őkeme a' kárt meg-fizetni – abba az esetbe, midőn a' menyasszony meg-szökhetik tánczosától, égybe el-rejtik, és sántának, vagy vaknak őltöztettvén, elő viszik a' volt tánczoshoz és meg-birálják a' vétket; melynek diját köteles a' tánczos le-fizetni – a' tánczosok, midőn szerencsésen eljárhassák menyasszony tánczokot, égy bizonyos minéműségü pénzt tesznek bé az a' végre ki-tett tángyérra – igy vigalmok között folyvan az nap is; csak hamar el-telik a harmad napig tartó öröm. –

[VI/2] Példa-beszédek és elmés mondák

Ne-szóly szám, nem fáj fejem – A kecske sem mönne a' vásárra, de ütik a' Farkát – A varju nem vájja-ki égymás' szömit – A Farkas nem öszi-meg a' maga köjkit – A Pásztor haragszík, a' falu nem tud rólla – Mijen a' mosdó, oljan a' kendö – Ebnek eb a' barátja – Egyik tizenkilencz, másik égy héján husz – Kásának ne keresd tollát – A mit három tud, nem titok – Tanuj Bor- [10v] nyu, mert ökör lösz belőled – Ki a' kicsit nem vöszi-el, annak a' sok sem kell – Kinek nincs Lova, szabad gyalog járni – Ki mit szeret kedves az annak – Ha nem csordul, csöppen – A beteg nem halmeg – A vén Juh-is meg-nyalja a' sót – Igaz mondás nem embör szóllás – Bárány' bőr alatt lappang a' Farkas – Ki mit főz azt öszik – Adjon Isten sok Irigyöt, kevés szánót – Közelebb az Ing, mint a' bunda – Adjon Isten jó embörel ügyet – A víz sem folly égyaránt – Lassu viz partott mos – Ne légy jobb az Apádnál – Ne tödd magad, mint a' czigány kabalája – Uton igazság, othon barácság – Még a' szalma kalapnak-is ideje van – A ki nagyot fal meg-nyuvad – Högy högyel nem találkozik, de embor embőrel igön – Egy' kéz a' másikot masa – A Farkas nem öszi-meg a' havat – Ott az Ut, hol a' kerék vágás – A meg-döglöt kabalára nem kel patkó – Kinek hol viszket ott vakarja – Még a' kakas is Ur, a' maga dombján – A Tyuk mindent ki karicsál[640] – Uti czifra, házi rosz – Kinek a' pap tettzik, kinek a papné – A ki [11] délig kurta, dél után is kurta – Addig kell huzni a' Lepödőt, medig el-ér – Végin csattan az ostor – Eb a' Farkával meg-békéllik – A Szög ki-üti magát a' Sákból – Ki jól bogoz, jól ódd – Az ördög Högyre hordja a' földet – A fösvény többet kőlt – Szél fuvatlan nem indul – A ki korpa közi elegyödik, meg-öszik a Disznók – A ki másnak rosz, magának sem jó – Az Erdő, nem égy fából áll – Ki a' tüznél űll, jól-füttözik – Hivatlan vendégnek, ajtó megött helje – A mi nem éget, ne fudd – Ugy ég a' tűz, ha tész réá – Más a' Rigó, más a' Fecske – Ujj Szita, szögön függ – Fogadatlan procurátornak …. rál fizetnek – A Disznó makkal álmodik – A Czigány dicséri a' maga lovát – Nem csak égy Ebnek kurta a' farka – Nem égy embőrből áll a' vásár – Rosz Fésze[641] nem vessz-el a favágótól – Ki az urakkal öszik égy tálból cserösnyét, megpattantják a' magjával – A jó bornak nem kell czégér – A gyermök meg-mondja, hogy meg-verték, de azt nem, hogy miért – Nincs látatja mint a' nagy ápám' tánczának – El-tölt, mint a' nagy ápám' [11v] lakadalma – Nesze sömmi, fogd-meg jól – Csak a' Számár érzi a' maga terhit – Ki mit beszél azt ögyék – Azt sem tudod, hogy a' Tyuk hol hugyik[642] – Tödd-el, ne vödd elé – Nincs feneke,

[640] karicsál: 'kárál, fecseg' (ÚMTSz. 1992. III. 110.)
[641] 'fejsze'
[642] húgyik: 'vizel, sárlik' (ÚMTSz. 1988. II. 1020.)

mint a' papok sákjának – Nem az a szép, a' mi szép, hanem az a' szép, ki mit szeret – Igyál vizet, nem fizecz – Ne keress bornyut az ökör alatt – Rosz Juh, melly a' gyapját el-nem birja – Mindön Högynek Löjtöje van – Jó idejibe meg-válik, melyik téjből turó válik – Nincs óljan teli sák, melybe égy szöm se férjön – a' kárnak és a' sz….. nem találtatik ura – mely kutya sokat ugat, nem bánt – Isten örizzön pörtől, patikától – a' rüből lött Francz leg-gonoszabb – rég vólt, nem vólt igaz – Ha a' kutya elnyeli a' szalonnát, bajoson okádja ki – a' mit ma meg-tehecz, ne halazd hólnapra – A ki őrdöggel lakik, ördöggé kell lönni – Sokat a' marha sem bir el – Gyermökért, esöért nem kell könyörögni, mert ugy is ádd az Isten.

VI.

vendég eleibe — ezt csak hamar egy más hason öltözetü követi
ki most kalány helyet egy hegedüs tart, és arra hánnyak á ven-
dégek krajczárjaikoz — vehetik éskre olvasóim, hogy ezek kik
számára nemnek! á szakácsnök veszek kezekhez, és á Senészek
á fel-keléseket szokás szerint tánczvigalom követi, mellynek
végzetével, á vendégek másnapra is meghivatnak, mint
á kontyolóra, és á menyasszony tánczra —

Reggel korán öszve vannak gyülve — hozzá fognak á
kontyoláshoz: egy külön szobába bé veretik á menyasszonyt
kivel oda bé zárkozik á gazda — gazdasszony, és á kétnyo-
szoljók — á vőféj pedig és egy nóhány társai, midőn
gondolnák hogy már bé van kontyolva, az ajtón kérik ki,
de á belsők, hogy á lologból Innepélyt csináljanak nem
eresztik ki — azért á külsők rá lőnek az ajtóra többször, á bel-
sők mindenkor lövéssel felelnek vissza — végra á vőféj
kerességen ki vesi — de már most az ökör hajtók álnak elő,
viendők á menyasszonyt szekerezni; erre nézt az ajtóban
van egy szekér, vagy ha téli az idő, szán, mely tövisel rak-
vák, s rajta Lup; á menyasszony kéntelen egy kupa bor
válcságot adni, addig pedig kezest álittani — ellor á kezes-
fogjak elő, ugy á több hivatalosokoz mind, kik az emlitett
módon megválván magokoz, teljesittik-is —

[VII.]
Nép-szellem a Nagy Székölly Országban
(1840–1843 között)

VII.

Feltehetően egy hosszabb, különböző műfajú szövegeket magában foglaló kötet első és harmadik ívfüzetét kötötték a 20. század közepén az MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. számú, Ürmösi Sándor írásait tartalmazó kolligátum elejére. Jelenleg az első szabályos ívfüzet első oldalán a kötet címe (*Nép-szellem a Nagy Székölly Országban*) található meg Ürmösi Sándor kézírásában. A belső címlap üres, majd hat oldalon keresztül következnek a *Férjhez-adó, és Nősitő Dalok*. Ezt követően a 7–14. oldalt tartalmazó ívfüzet hiányzik, de feltételezem, hogy vagy a párosítódalok folytatódtak még néhány oldalon keresztül, majd elkezdődtek a szokásleírások, vagy a teljes ívfüzet szokásleírásokat tartalmazhatott. A harmadik ívfüzet a 15–22. oldalig in medias res húsvéti és pünkösdi szokásleírásokat tartalmaz. A leírás feltehetően a 23. oldalon is tovább folytatódott, a kézirat jelen állapotában erősen hiányos. Hogy milyen más szövegekkel folytatódhatott ez a gyűjtemény, egyelőre nem tudjuk.

A két fennmaradt ívfüzet nem teljesen azonos időben készült, keletkezésük között néhány nap vagy akár egy–két év is eltelhetett, de a teljes anyag biztosan 1843 előtti. Az első ívfüzetben használt toll sokkal vastagabb vonalat húzott, mint az, amelyikkel a harmadikban írt. Utóbbi tipikusabbnak tekinthető ebben a korszakban Ürmösi Sándornál.

A két ívfüzet összetartozását a papírok mérete és textúrája mellett a számozás teszi bizonyossá. A számozás időben inkább a második ívfüzet keletkezéséhez lehetett közel, erre mutat a toll vastagsága és színe. Bár a számozást végző személy (feltehetően maga Ürmösi) sem képez tökéletesen azonos jellegű számokat, de bizonyos jellegzetesen alakított számjegyek (mint például az ötös és a kettes) oly nagymértékű hasonlóságot mutatnak minden tekintetben a két ívfüzeten, hogy kicsinek tűnik a tévedés esélye.

A szövegek tisztázati példányok. A dalokat Ürmösi Sándor számozta, római számmal.

A négy házasítódal közül kettőt már 1853-ban megjelentetett Kriza a *Szépirodalomi Lapok*ban. Emellett mind a négy párosítónak szinte szó szerinti variánsai jelentek meg a *Vadrózsák*ban. A szövegek jelentősebben csupán a személynevekben különböznek, ezért ezeket önálló változatnak és nem átírásnak, illetve Kriza vagy valamely gyűjtőtársa általi módosításnak tekintjük. (Az összevetést ld. Kriza J. 2013. 646–647.) Olosz Katalin 2013-as közlésében alsó indexben feltünteti az 1863-ban publikált variáns jelentősebb eltéréseit (Kriza J. 2013. 237–240). Én ettől ebben kiadásban eltekintek.

A kötet címlapján Gergely Pál ceruzás kézírásával szerepel Marosi Gergely neve, akinek a személyét a feljegyzés szerint Kiss Gabriella kapcsolta a kéziratokhoz. Ezt a feltevést jelenleg semmilyen adat sem támasztja alá. Szintén Gergely Pál írta fel a szokásleírásra is annak szerzőjét és témáját (Ürmösy: *székely népszokások*). Kevés további ceruzás javítás, kiolvasás található még a szövegekben, feltehetően egy másik, 20. században élt személytől.

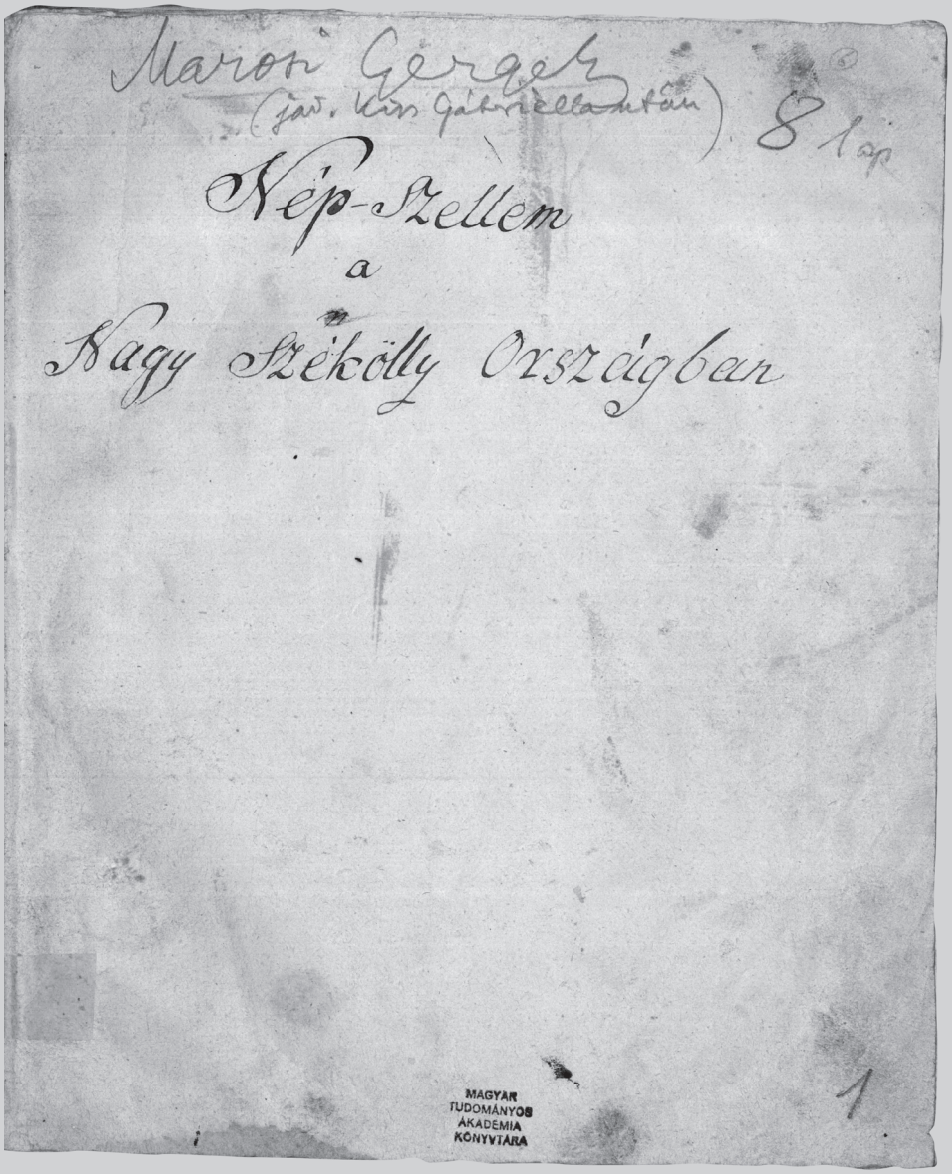

Marosi Gergely
(jav. Kiss Gábriellamtán)

8 1 ap

Nép-Szellem
a
Nagy Székölly Országban

1

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

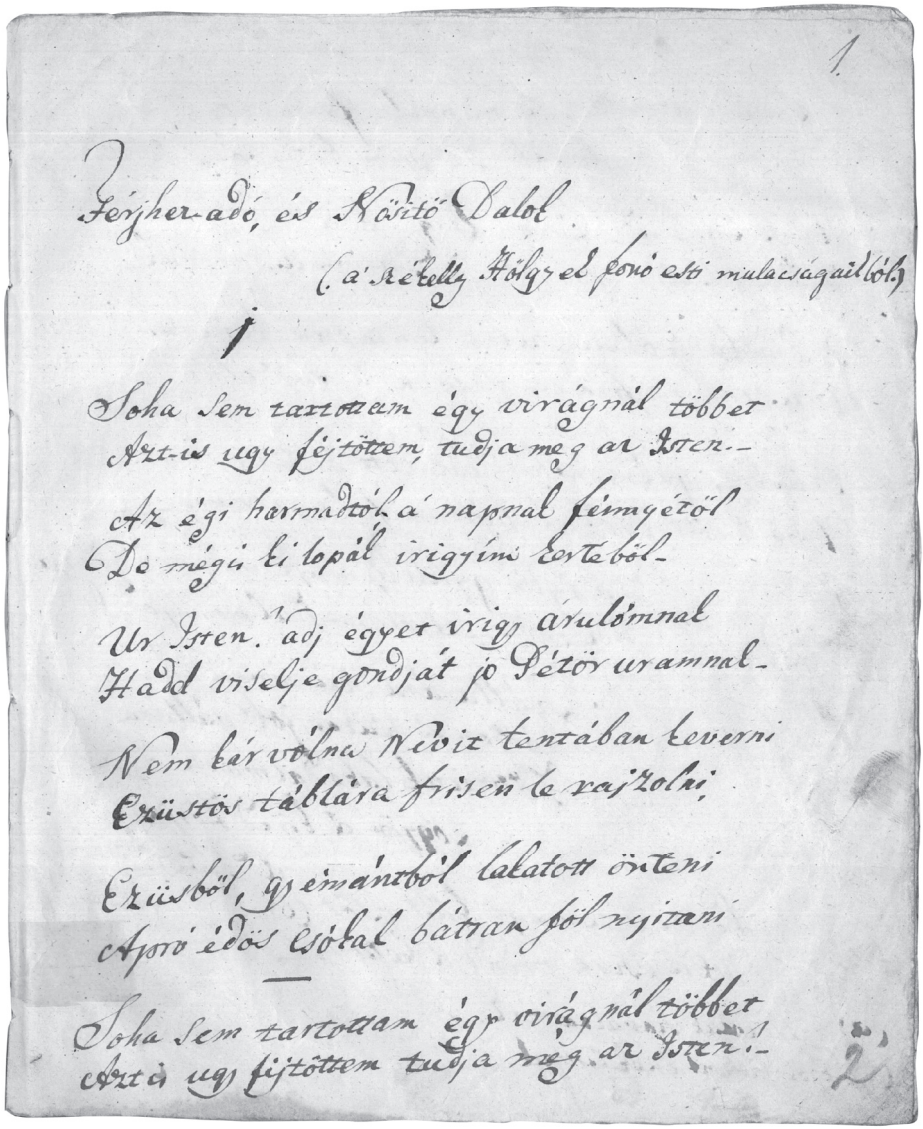

1.

Férjhez-adó, és Nősitő Dalok

(a székelly Hölgyek fonó esti mulacságaikból.)

1

Soha sem tartottam égy virágnál többet
Azt-is ugy féjtöttem, tudja meg az Isten.–

Az égi harmadtól, a napnak fénnyétől
De mégis ki lopál irigyím kertéből.–

Ur Isten! adj égyet irigy árulómnak
Hadd viselje gondját jó Pétör uramnak.–

Nem kár vólna Nevit tentában keverni
Ezüstös táblára frisen le rajzolni,

Ezüsből, gyémántból lakatott önteni
Apró édös csókal bátran föl nyitani

—

Soha sem tartottam égy virágnál többet
Azt is ugy féjtöttem tudja meg az Isten!–

2.

Ürmösi Sándor: *Férjhez-adó, és Nősitő Dalok* első oldala. (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 2.)

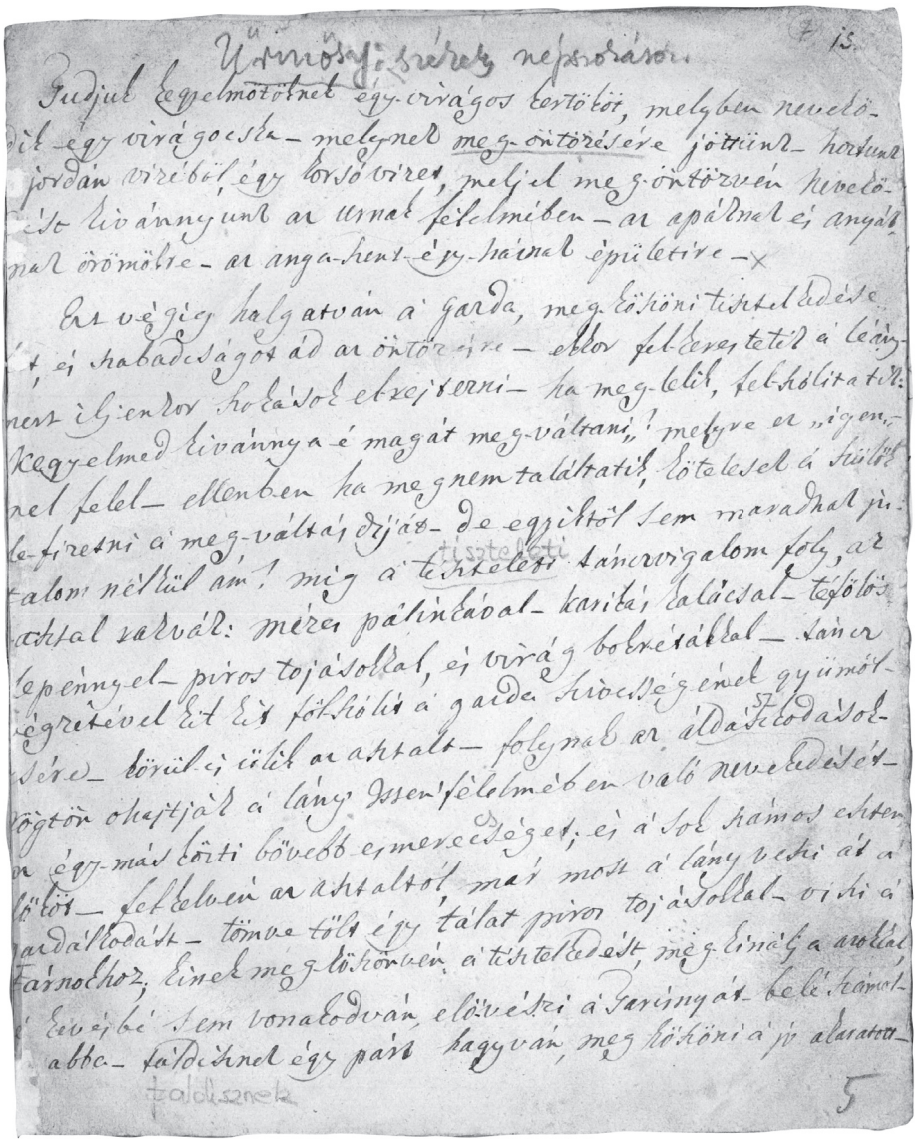

Ürmösi Sándor szokásleírásának 1. oldala. (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 5.)

[1] **Nép-szellem a Nagy Székölly Országban.**

[2] **Férjhez-adó, és Nősítő Dalok**
(a' székelly Hölgyek fonó esti mulacságaikból)

[VII/1.]
I. [Soha sem tartottam égy virágnál többet]

Soha sem tartottam égy virágnál többet
Azt-is ugy féjtöttem, tudja meg az Isten. –

Az égi harmadtól, a' napnak fénnyétől
De mégis ki lopák irigyím kertéből –

Ur Isten! adj égyet irigy árulómnak
Hadd viselje gondját jo Pétör uramnak –

Nem kár vólna Nevit tentában keverni
Ezüstös táblára frisen le rajzolni,

Ezüsből, gyémántból lakatott önteni
Apró édös csókal bátran föl nyitani

Soha sem tartottam égy virágnál többet,
Azt is ugy féjtöttem, tudja még az Isten! –

[2v] Az égi harmattól, a' napnak fényétől
De még-is ki lopák Irigyim kertéből –

Ur Isten! adj égyet irigy árúlómnak
Hadd viselje gondját jo Panna asszonynak –

Nem kár vólna nevit tentában keverni,
Ezüstös táblára frisen le rajzolni.

Ezüstből, gyémántból lakatott önteni,
Apró édös csókal bátran fölnyitani.

Ha igön gyülőli, majd meg-szomorodik (a)
Ha igön szereti, majd el-mosoljodik.

Szállására számára (b)[643]
Szálljon a' kakas job' vállára
Főzzünk lakadalmára,
Lögyön a' kijed Férje:
X. Pétör. –

Adjon Isten égy kűs esőt (b)
Mossa öszve mind a' kettőtt. –

(a) Ezek csak szavaltattnak.
(b) Ezek viszont énekeltettnek.

[3] **[VII/2.]**
II. [Haj fürgecském, fürgecském…]

Haj fürgecském, fürgecském!
gyönge az ő lába
Elete keserves
Maga pedig árva,

Haj ha foljó víz vólnék
Bánatott sem tudnék,
Hegyökön vőlgyekön
Szépön csörgedöznék. –

Haj kö-szálon föl-termött
Zajgó liliom szál
Annak tetejében
Kétt majoránna szál,

Nagyob'iknak nyilása
Fodor Sándor vólna
Kisebbiknek nyilása
Egy szép léány vólna.

[3v] Haj fürgecském fürgetském!
Gyönge az ő lába
Elete keserves
Maga pedig árva.

[643] A (b) jelzést ezen a helyen úgy tűnik, mintha Ürmösi Sándor megkísérelte volna kisatírozni.

Haj ha foljó viz vólnék
Bánatott sem tudnék,
Hegyekön, vőlgyekön
Szépön csörgedöznék –

Haj kö-szálon föl-termött
Zajgó lilium szál,
Annak tetejében
Két majoránna szál.

Küsebbiknek nyilása
Galamb Juczi vólna
Nagyobiknak nyilása
Egy szép legény vólna,

Elnek, élnek ök együt
Mint két páros galamb
Höngörögnek, böngörögnek
Mint két sáros malacz. –

[4] **[VII/3.]**
III. [Upá czupá fél-tekenyő…]

Upá czupá fél-tekenyő
Férhöz mönt a' szemét merő;
En-is vóltam a' mi vóltam
Tövis között rózsa vóltam

Ferkő Uram le szakasztott
Kalapjában el-hervasztott.
Hadd hervaszon, hadd fonnyaszon
Csak az Isten el-ne haddjon. –

Upá czupá fél-tekenyő
Férhöz mönt a' szemét merő.
En is vóltam a' mi vóltam
Tövis között rózsa vóltam

Kati asszony le szakasztott
A Csicsénél el-hervasztott
Hadd hervaszon, hadd fonnyaszon
Csak az Isten elne hadjon. –

[4v] **[VII/4.]**
IV. [Tüz villog, nap rogyog…]

Tüz villog, nap rogyog
Hunyor a' szömélje
Rózsa nyilik előtte
Utánna lilium

Pista Uram édösöm
Te vagy mindön kincsöm
Nállad nélkűl életöm
Reménytelen lészön.

Tüz villog nap rogyog
Hunyor a' szömélje
Rózsa nyilik előtte
Utánna lilium

Ersi asszony édösöm
Te vagy mindön kincsöm
Nállad nélkűl életöm
Reménytelen lészön –

Ezen a helyen a kéziratból egy ívfüzet hiányzik.

[VII/5.] [Húsvéti és pünkösdi népszokások]

[5] Tudjuk kegyelmötöknek égy-virágos kertököt, melyben neveködik égy virágocska – melynek meg-öntözésére jöttünk – hoztunk jordán vízéből, égy korsó vízet, meljel meg-öntözvén neveködést kivánnyunk az Urnak félelmében – az apáknak és anyáknak örömökre – az anyaszent-égy-háznak épületíre –

Ezt végíg halgatván a gazda, meg-köszöni tisztelkedéseket, és szabadcságot ád az öntözésre – ekkor fel-kerestetik a léány – mert iljenkor szokások el-rejtezni – ha meg-lelik, fel-szólítatik: Kegyelmed kivánnya é magát meg-váltani"? melyre ez „igen"-nel felel – ellenben ha meg nem találtatik, kötelesek a' szülők le-fizetni a' meg-váltás díját – de egyiktől sem maradnak jutalom nélkül ám! míg a' tiszteleti tánczvigalom foly, az asztal rakvák: mézes pálinkával – karikás kalácsal – téfölös lepénnyel – piros tojásokkal, és virág bokrétákkal – táncz végzetével kit kit föl-szólít a' gazda szivességének gyümőlcsére – körül-is ülik az asztalt – folynak az áldászkodások – rögtön ohajtják a' lány' Isten' félelmében való nevekedését – az égy-más közti bővebb esmerecséget; és a'

sok számos esztendőköt – fel-kelvén az asztaltól, már most a' lány veszi át a' gazdálkodást – tömve tőlt égy tálat piros tojásokkal – viszi a' tárnokhoz; kinek meg-köszönvén a' tisztelkedést, megkínálja azokkal, e' kevésbé sem vonakodván, elő-vészi a Tarisnyát – belé számol abba – táldísznek égy párt hagyván, meg köszöni a' jo akaratott – [5v] itt leg-igazságosab' a' Tárnok – mikor rakjael az ajándokokot, nyolcan s tízen fülelnek a' Tojások számára – és jaj néki, ha vagy égyet elrejt – ezt esti órákon boszulják-meg, ha elalszik a' gyértja – Végre a' lány még kedveskedik pálinkávalís – a' palinka Tárnok elő veszi a' nagy korondi korsót, és a' senészek számára égy fertáljt, v[agy] a' szivesség' mutatása szerént többet vagy kevesebbet el-tölt – már most menőt hegedülnek – ki a' lobogókot kapja elő – ki a' lepények és a' pálinka edényeket veszi kezéhez – a' fő itt ís megtartja hivatala méltóságát – ö csak parancsal, 's az alatt valók hűségel teljesittik – az ajtóhoz parancsolja most ököt – maga pedig elől állván kezd a' bucsuvéthez: Kedves gazduram! – ekkor minnyájon le-veszik az eddig fejökön tartott bokretás kalapjokot – és méj csend lesz – a' bucsuvét pedig ekként foly:

VII.

Örömmel való hálákot adunk Isten ö főlséginek, ki a' kegyelmőtök életére vigyázott, vigyázván meg tartotta, és e' mái napra-is, ugy mint Husvét másad napjára békességösön által hozta a' sötétt éjszakából, meg-óltalmozván minden szomoru változásoktol – azon jo Isten – kérjük, hogy továbraís ne hagya-el, hanem örvendöztesse-meg sok számos esztendőkben, ilj jeles innepi napoknak meg-érésével és el-tőltésével – ennek pedig hátra lévő részet öngedje üdvességesen eltőlteni, az atya Istennek dicsőségére – Szentfiának tiszteletíre – az anyaszöntégyháznak épületére – a' magok lelköknek pedig üdvességé- [6] re, szivünkből kívánnyuk – ekkor a' gazda:

Edös nemös iffjuság!

a' föntebbik fohászt visszányozván, még ezeket tészi utánna: hogy kivánták az én leányomot meg-tisztelni, és a' Jordán vizéből meg öntözni, és ez által neveködést kivánni! a' jo Isten kietököt is tisztölje-meg égyen-égyen; hogy neveködjenek mint a' czedrus a' lybánus partjain – gyümölcsözzenek, virágozzanak és zőldeljenek, mint a' víz mellé plántáltatott Füzfák, szivemből kivánom –

Már most szólnak a' Pistaljok – hangzanak az öröm kiáltasok, de a' fekete senész uramék is nem akar miljen notát huznak – a' Napoleon Muszka országi szerencsétlen Marsát hegedülik – és sikóltó hangon, ámbár hacsak három huron is –

Ezen tisztelkedő sereg a' falvák népességihez képest, vagy sokból, vagy kevésből áll; de ha tisztelkedések vége felé visgáljuk ököt, alig akad-meg kettő, 's három: addig kóstólják a' szivesség gyümőlcsét, míg erejeket-is meg-eszik – égy háznál kettő három marad-el, más háznál hasonlag; mig végre a Zászlósok is el-hulnak – a' Tárnokok le-mondanak hivatalokról – a' Senészek csak álmokban hegedülnek – de még sem marad égy lány-is tisztelkedés nélkül – mindenkor égy, kettő félhusban meg marad, kik végre hajtják az öntözést, 's a' társaság jövedelmére vigyáznak – már most estféléig soholt nem láthatni sem legényt, sem léányt, hiszem most alsznak! – léányaink pedig hogy hagynák kedveseiket beteg ágyokban? most ök vizzel [6v] mossák fejeiket, ne talán megigézték? – de még a' víz sem akár micsodás ám! – a' kés fokkal égy keresztett huznak a' főldre, rá égy csuprot tésznek, és vízet bele, 's három eleven szenet égyenként hánynak abban, mert a' székely azt tartja: „három az Isten igaza", minden vetett szén után markolatjokkal keresztett vettnek rája; abból köteles a beteg három csöppököt bévenni, külömbben nem használ; végre megdörgöltetik belőle a' fő – 's im a' praescriptio jol készült –

Már közelit az est! – iffjainknak kezd virjadni – most egyik a' musikusokot – más a' Tárnokokot kérdezi kedvesétől – egyik bánkodik romlotságán – más haragszik szerencsétlenségire – a' harmadik fenyegetődzik, hogy kire? azt ő-is későbbre tudja-meg! – az est és a' hegedű hang, csak ugyan

öszve hívja ököt – kezdődik a Tárnokok' számolása! égy két száz, más három száz píros tojásra számit – égy nyolcz, más kilencz kupa pálinkára emlékszik! – Szegény Tárnok, most izadhatsz! égy, add-elő ököt! más, üssed! a' harmadik már a' hajában van – de a' Tárnokok sem maradtak magokra ám! néki is jönek segédjére: ápám Uram – bátyám – öcsém – sógorom – bátyám' gyermökei – öcsém' testvérei – nagy bátyám' fiai – komám uramék egész háza népével – Jan- [7] csi – Pista – gyuri – Peti – még-ha meg-haragusznak: Juczi – Pensi – Panna – Sári s. t. leg-derekasabb huszárok – foly a' harcz – égynek nincs ingje, másnak bundája – Pista, markát meg-tőltötte hajjal – Panna pedig barazdákot huzot a' Peti arczáján – de már most nagy apó fülébe-is eljutott a' harcz nesze – el-felejkezik a' vénség' gyengéjéről – fel-kéll a' puczokból – harisnyáját feljebb huzza – derékszijját égy jukkal öszvébb szoritja – nyakába veti a rojtos tarisnyát – fel-tészi a' süveget – kezében veszi a' mankós pálczát – az öregnő sem halgat már most! ki dugja a' fejét a' gócz[644] alól: kezében veszi a' vaslapatott – minden szót azzal után kopogtatt: „mönnyön hallá é? a sok ringy rongyot szapuja széljel – a' fatyut pedig takaricsa haza" – nem is sokat késik nagy apo! – szikrázó szemekkel indul, és óly tüzes tekintettel halad az uczán, mint ha égy egész széket vólna szandoka meg-mönteni a' tüzvésztől – és nem is füst törekvése! bé-nyit a' harczházban – pálczájával ütt a' ház felső dészkázatjára: „hát gaz fattyak! – mint mikor a' teremtés nagy napján az Isten „légyen" szavára az egész mindenség rá hajlott – csend lett, és félelem az egész házban, és csak a' vérel festett őltönyök – a' borzos hajak – a' körmölt orczák, és a' le-sütött szemek mutatják a' vérviadalt – de az öregünk nem késik büntető botját föl-emelni, és elsöben is gyermekére, vagy unokájára, és azután, ha a' futás által meg-nem szabadulhattak, a küsd-társakra sujtani – ekkor haza menő parancsát kimendörgi [7v] fijára, s e'legottan engedelmeskedik – most már a közép koruak álják körül nagy apót – hiszen zapor után tiszta napfény! – ki békülésre veszik az öreget – egyik elő terjeszti az Iffjuság' csintalanságát – más a Jésus szavait hozza föl az evangéliamból: nem csak hétzer, hanem hetvenhétzer is bocsásatok-meg égyik a' másnak! – harmadik hátrább álván a' szinte teli üveget rázza az öreg előtt láthatólag – már közeledünk a' ki béküléshez – hogy ne is, hiszen akár mely tüzes paripát meg-lehet fogni abrakkal –meg-van nagy apó is fogva – de mivel a' székely nem szokot vásárlani toldás, és békülni feltétel nélkül; öregünk csak azzal a' feltételel mond le a' haragról, hogy fiát többet Tárnoknak nem engedi, sem pedig e jelen mulacságban jöni – még tőlt a' béke pohar és át adják öregünk kezében; ki hosszason elő-terjeszti a' béktelen élet roszait, – ajálja a' békben való életet, és engedelmességet minden ifjaknak – e' sokszor ismételtettvén, iffjuvá büvöli a' szesz' talizmánnya öregünköt! csak hamar tánczra is készíti – de mint a' székelj mondja: „élj az alkalommal" rá veszik öregünköt, hogy az el-üzött iffjakot fiával együt engedje vissza a' mulacságra – megvan – hisz könnyü katót tánczba vinni – erre még az állomás pohár meg-tőltetik, és az őreg megerősítvén a' békt, ki-ürítti – már most pálczájával a' senészek felé int: „huzdd-el az én nótamot" – Szavakot énekelvén, solot tánczol, néha pedig lányával vagy unokájával [8] vagy pedig öregnöjével Czigány lassut, vagy magyar keringöt forog –

Még égy nevezetes és Innepéljes szokása örökült mulacsághoz lehet kötni a' pünkösti napokot is, mellyben az iffjuság égy emlitésre méltó szerepet jádzik az aggkor darabjaibol – Ez a' Székelyek' erdélyben lett meg-telepedéseknek emlékére van:

Pünköst szombatja estéjén, ki mégyen az egész iffjuság egyezőleg valamelly fásabb részében az erdőnek, és a' legkiterjedtebb százados bükkött kiválaszván, alája telepednek – és válaszván égy főt; nevezik Atillának és ez a' fő szerepet jadza – van: sütés-főzés-ivás-evés – szokások szerént

[644] Ld. az 591. lábjegyzetet.

gyüjtenek öszve sok tyuktoljományokot – visznek szalonnákot, és fakulacsokot, tele szeszekkel, és fapoharakot – meg-készitik az említett főzelékekből az ugy nevezett Rátottátt, de minden vas eszközök nélkűl, merő fahajakban vagy falapoczkákon – heljet foglal Atilla a' főbb heljen – de valamint az asztal csak az Isten teremtette főld, ugy székek is a' le-teritett Szokmányokból állanak, mellyekre körűl feküvén, fejeket égymás lábaikra tészik – elsőben is a' telepoharat nyujtják Atillának, ki meg áldván a székelly Nemzetett, Erdéllyben jövetelének némelly töredékeit elő szavalja, réá iszsza a' telepoharat, kit minnyájon utánoznak – el-fogyván a' szesz, kezdenek a' Rátotta evéshez, de ehez is minden vas eszköz nélkül, favillával, és ugyan fa késel – közelítvén [8v] a' haza menetel ideje; készittnek tojás hajakból valamelly három águ koszorukot; ezt a' koszorut virágokkal és pántlikákkal föl czafrangozzák – ilyeket többet készitenek, és bé-vivén éj fél után a' faluba, ki ki a' maga immádotjának kedveskedik vele, és a' ház körében föl-nött leg magossabb fahegyre tűzi ki – néha pedig tésznek a' falva közepében található magossabb fahegyre is – szegény székelly lánykák! az ily éjszakán keveset alsznak, vagy ha igen is, de szün nélkűl kedveseik foglalatosságaikkal, a' tojásal – koszorukkal, és az ablak előtt állo Fával álmodnak – és alig ébrednek föl kinzó álmaikból – elsőb' kötelességek a' fahegyre nézni – midőn pedig reményekben meg-csalatnak, ki szórja kegyetleneb átkokot Ellenére, mint ök hitszegő szeretejikre? de különösön, midön szomszéd baratnője' fáját föl-ékesítve látja; hol for inkább a' boszuvágy, mint az ök szorult keblek? boszut esküsznek mint vólt kedveseikre, mint a' szomszéd fahegyére ki tüzöt koszorura, és alig ha le-nem sujtatik a' következendő éjszakán – iljenkor a' tisztelkedők sem maradnak csupa száraz korcsal! midőn a' föl-ékesitendő fa alá érkeznek, kötény' végin csűngve találnak égy-égy fél-kupa pálinkát, mellyből égyet-égyet hörpintvén, kezdnek a' nagy munkához, melj, hogy még-lepő légyen, a' reg' korán titkon szándokok véghez vinni; ezt teljesittik is mind addig, míg a munka végivel a' maradott italt is el-nem fogyaszszák – e' sokszor botra költi ököt a' czifra fa alatt. –

VII.

22

á haza menetel ideje; készittnek tojás hajakból valamelly háromágu koszorukos. ezt á koszorut virágokkal és pántlikákkal föl czafrangozzák – ilyezet többet készitenek és bévivén éj félután á faluba, kiki á maga immádotjának kedveskedik vele és á hár körében föl-nött legmagossabb faheqyre tüzi ki – néha pedig tésznek á falva közepében található magossabb faheqyre is – szegény székelly lányták? az ily éjszakán keveset alsznak vagy ha igen is, de szünnélkül kedveseik foglalatosságaikkal, átojásal – koszorukkal, és az ablak előtt álló Jával álmodnak – és alig ébrednek föl kinzó álmaikból – elsőb kötelességek á faheqyre nézni – midőn pedig reményekben meg-csalatnak, ki szórja keqyetlenebb átkokoz Ellenére, mint ők hitszegő szeretejére? de különösön, midőn szomszéd~~nője~~ baratnője fáját föl-ékesitve látja; hol for inkább á boszuvágy mint az ökszorult kebler? boszut esküsznek mint volt kedveseikre mint á szomszéd faheqyére ki tüzöt koszorura; és alig ha le-nem sujtatik á következendő éjszakán – ilyenkor á tisztelkedők sem maradnak csupa szárcz koresal? midőn á föl-ékesitendő fa alá érkeznek, kötény végin csüngve találnak égy-ég fél-kupa pálinkát, mellyből égyet-égyet körpintvén kezdnek á nagy munkához; melj~~et~~, hogy ~~meg~~ lepő légyen á regkorán; titkon ~~vi~~szándokok végher vinni, ezt teljesittik is mind addig, mig á munka végivel á maradott italt is el-nem fogyasszák – é sokszor botra költi ököt á czifra fa alatt. —

[VIII.]
A *Vadrózsák*ba küldött balladaszövegek (1840–1844 között [?])

Ürmösi Sándor a *Vadrózsák*ban megjelent balladaszövegeket legvalószínűbben 1840 és 1844 között, esetleg 1851 körül gyűjthette. Maga Kriza János a szövegeket Udvarhelyszékre lokalizálja, ez alapján feltehető, hogy Ürmösi azokat tordátfalvi kinevezés nélküli időszakában (1840–1844) vagy első segédlelkészi (1850–51) kinevezése alatt gyűjthette.

A balladák kézirata nem maradt fenn, a szövegeket az 1863-ban megjelent változat alapján közlöm.

Mivel ismert, hogy Kriza János a nyomdába küldés előtt – elsősorban a nyelvjárást jobban érzékeltető, hangtani – javításokat végzett a szövegeken, feltételezhető, hogy ezekben a szövegekben is a nyelvjárási sajátságokat jelölő mellékjelek egy része nem feltétlenül az Ürmösi által hallott valóságos nyelvállapotot, mint Kriza János tájnyelvről alkotott felfogását tükrözi vissza. Ürmösi Sándor ugyanis más szövegeiben sem az *ė*-t, sem az *ë*-t nem használta. A *Vadrózsák*ban közölt balladaszövegekben *â*-ként, *ê*-ként és *ô*-ként jelölt hangok viszont megegyezhetnek az Ürmösi Sándor által használt *a͗*, *e͗ és o͗* hanggal. Ezt, az ugyanúgy a hang megnyújtását jelző jelet az általam 1851 körülre datált *A Furfangos székelylány* című meseszövegében Ürmösi következetesen használta. Az ö-zés jelölése jellemző Ürmösi Sándor szövegeire és Udvarhelyszék nyelvjárására is, azonban ennek ellenére sem lehetünk egészen biztosak abban, hogy nem Kriza János simító keze működött közre az ö-zés jelölésében.

[VIII/1.]
[8] **Bátori Bódizsár**

Asztalnál ül vala gyönge Júdit asszon,
Lábánál röngette szép arany bőcsőjit:
„Beli fijam beli! szép futkosó fijam!
Mett neköd nem apád Bátori Bódizsár;
Im az a te apád, erdéji kapitány,
A ki atta neköd szép arany bőcsőjit,
Annak négy szarvába négy arany pereczöt,
Osztán a fejedre bozsonyi süvegöt.” –

Hát ajtón hâgassa Bátori Bódizsár:
„Mêg ne tagadd asszon mostan beszédödöt”!

„Bizon nem tagadom lelköm jámbor uram,
Lėányokot szidom, a rosz lėányokot:
Virágomnak szépit nyílatlan leszötték,
Bokrétába kötték, legényoknek tötték.” –

„Mėgtagadád asszon mostan beszédödöt?
Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszon, feleségöm”! –

„Minnyát nyitok, minnyát lelköm jámbor uram!
Hadd húzzam lábamba karmazsin csidmámot,
Hadd vessem nyakamba vont arany szoknyámot.”

De nem győzé várni, bérugá az ajtót;
„Készüj asszon, készüj hónap álló d’ére,
A rózsa-piaczra, a fővövő hejre.

Hol vagy édös szógám, legkedvesebb postám?
Készitsd elé neköm hat lovam hintómat”! –

Ök elkészülének, el is indulának,
El is indulának, oda is jutának.

[9] „Várj kicsit, várj kicsit te feteke hóhér!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Lám árva fejemnek ėgyet sem konditnak”!

Azomba érközik erdéji kapitány:
Ėcczör mėgfordittsa, kecczör megcsókôja,
Kecczör mėgfordittsa, százszor megcsókôja:
„Enyim vagy, nem másé, te asszonyi állat”! –

[VIII/2.]
Bodrogi Ferenczné

Síratozza magát a szëgény rab asszon:
„Ma hét esztendeje, têjes harmad napja,
Hogy estem rabságra, szörnyü nagy fogságra;
Hol húsomot értem, húsomot mëgöttem,
Hol ezt nem tehettem, kégyók békák öttek;
Hol vérömöt értem, vérömöt mëgittam,
Karomból lábamból véröm sokszor szíttam.

A ki neköm adná kinyerének héját,
Biz ez is mëglátná mënnyeknek országát;
A ki neköm adná poharának vizét,
Az is mëgkóstôná a mënnyország izét."

Az ajtón hâgassa asszonság farajja:
Asszonyom, asszonyom, nagy tisztös asszonyom!
Valamit mondanék, ha mëg nem csapatna.

Síratozza magát a szëgény rab asszon:
„Ma két esztendeje, têjes harmad napja,
Hogy estem rabságra, szörnyü nagy fogságra;
Hol húsomot értem, húsomot mëgöttem,
Hol ezt nem tehettem, kégyók békák öttek;
Hol vérömöt értem, vérömöt mëgittam,
Karomból lábamból véröm sokszor szíttam.

[10] A ki neköm adná kinyerének héját,
Biz az is mëglátná mënnyeknek országát;
A ki neköm adná poharának vizét,
Az is mëgkóstôná a mënnyország izét." –

„Mintsem neki adnám kinyeremnek héját,
Inkább oda vetném küssebb komondornak,
Mintsem oda adnám poharamnak vizét,
Inkább mëgitatnám palotám fődivel;
Fogjátok, vigyétök a fővövő hejre." –

„Várj kicsit, várj kicsit te nagyságos asszon!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Hát árva fejemnek ëgyet sem konditnak?
Ki lëánya vótál te nagyságos asszon"? –

„Én vótam még eddig Bodrogi Ferenczé”! –

„Bizony ha te vótál Bodrogi Ferenczé,
Bizony én is vótam Bodrogi Ferenczné,
Bodrogi Ferenczné a te édös anyád”! –

„Jer bé mostan, mondom, jer bé édös anyám,
Téjbe mėgföröszlek, vajjal mėgkenetlek”!

Ne förössz ingömöt, ne keness ingömöt,
Mett eleget kentél sötét tömlöczömbe,
Istenöm, lėányom! neköd fizessön mėg.

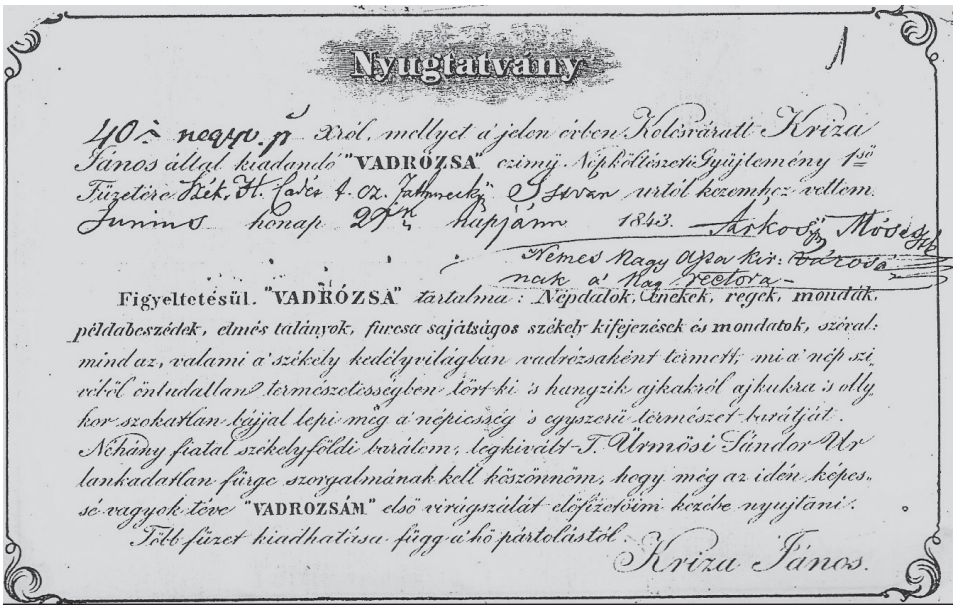

Nyugtatvány

40 ... neggy. p. Xról, mellyet á jelen évben Kolésváratt Kriza János által kiadandó "VADRÓZSA" czimü Népköltészeti Gyüjtemény 1sö Füzetére Szék. H. Cadés 4. Oz. Jathmeckü Istvan urtól kezemhez vettem. Junius honap 29ik napjám 1843. Árkosi Mósesth

Nemes Nagy Ajta Kir: Városának a Nag. rectora.

Figyeltetésül. "VADRÓZSA" tartalma: Népdalok, énekek, regek, mondák, példabeszédek, elmés talányok, furcsa sajátságos székely kifejezések és mondatok, széval: mind az, valami a' székely kedélyvilágban vadrózsaként termett, mi a' nép szivéből öntudatlan természetességben tört ki 's hangzik ajkakról ajkakra 's ollykor szokatlan bájjal lepi még a' népiesség 's egyszerü természet barátját. Néhány fiatal székelyföldi barátom, legkivált T. Ürmösi Sándor Urlankadatlan fürge szorgalmának kell köszönnöm, hogy még az idén képessé vagyok téve "VADROZSÁM" első virágszálát előfizetőim kezébe nyujtani. Több füzet kiadhatása függ a' hö pártolástól.

Kriza János.

Kriza János előfizetést igazoló nyugtája, 1843. június 29. (Kovászna megyei Állami Levéltár Fond 74. Cserey Emília iratai, XXXI. csomag [1843–1863] 1. lap.)

[IX.]
A szászföldi magyarokról szóló leírás (töredék)
(1841–1843. között)

A kézirat jellege (Ürmösi Sándor kézírása, az általa képzett szövegtükör és a szöveg tartalma) alapján a szászföldi magyarokról szóló, jelenleg töredékes leírás valamikor 1843 körül keletkezett. Abból következtetve, hogy Ürmösi Sándor itt már széles külső és felső margót használ, ezt a szöveget az 1842 augusztusában keletkezett úti jegyzeteitől valamivel távolabb és az 1844 januárjában megjelent oláhországi útleírásához időben közelebb helyezném el. Azonban abból kiindulva, hogy mikor mehetett hosszabb, távol fekvő területekre gyűjtő- és felfedező útra, inkább az 1841-hez közelebbi dátum látszik valószínűbbnek.

A kézirat jelen állapotában töredékes, hiányzik az eleje. A kötet vége bizonyosan megvan. Jelenlegi felépítése szerint két négyleveles ívfüzetet követ egy kétleveles ívfüzet, amelynek utolsó másfél oldala üres.

A külső margó mindvégig széles (kb. 4,5 cm-es), ennek vonalában erős hajtás figyelhető meg. A felső és az alsó margó is viszonylag széles (felül kb. 2–2,5, alul kb. 1,5 cm-es). Korabeli oldalszámozása nincs. Mérete nagyjából: 20x25,5 cm

Egy 20. századi személy ceruzával a 6-os számot írta a köteg elejére (amelyet valaki más, szintén ceruzával, lehúzott). Gergely Pál a kontyolás leírását kijelölte azzal, hogy a szöveg után odaírta: „eddig." Ugyanő a szöveg végére azt jegyezte fel, hogy „+12 lap Bukarestről és a Regátról", amivel Ürmösi román városokról szóló jegyzeteit igyekezett ehhez a kézirathoz kapcsolni.

menyegző másadik nap reggele ismét öszhe hiv-
ja á tegnapi vendégeket, és follyton megy á vigalom-
de most á menyasszony nélkül – ez á konsoló szobá-
ban van á nagy- és kis-nyoszollyóival és kontyolandó-
honnan szokás szerént nyóle órakor ~~kérik ki~~ kéretik
ki á Vőlegény és á Násznagy által, kik illyenkor
fegyverel lövöldöznek zá az ajtóra, ha az első
szavukra nem adják ki, csak ugyan előb meg-
teszik á szérést szép szavakban, mellyre üres-
kosarat nyervén Nápoléoni tüzzel lövöl-
döznek, mig végre szóadatik ~~ki~~ de ez
által is, csak mi keresetek tudaklódik mellyre,
hogy á kontyolás Innepéllyének nagyob méltó-
ságot adjanak, tréfálni szoktak, és á tegnapi
tárgyat veszik elő, kérdés alá tévén ha benn
nem volnwé egy tehentinó eladójába? – vagy
öllykor hogy célarányosb lehessen müködé-
sük, Falusi esküttéknek adják ki személyü-
köt, kik Gödri Istók uram ö kelmésül á leg-
közlebik éjj ellopatott tehentinótát kere-
sik, nyomodzák, és most á kontyoló szobában
is szabadságot kérnek á keresetre, mint
öllyg gyanus hellyen á hová á nyomozás-
is éppen vezette – belülrül sokszor jö pró-
testatio á Potentiáért, de kivül á vakme-
rő Persecutio ajtajokra lő, még sem tá-

18

[18] **[töredékes leírása a barcasági menyegzői szokásoknak]**

menyegző másadik nap' reggele ismét össze-hivja a' tegnapi vendégeket, és follyton megy a' vigalom, – de most a' meny asszony nélkül – ez a' koncsoló szobában van a' nagy- és Kisnyoszollyóival és kontyolandó – honnan szokás szerént nyólc órakor kéretik ki a' Vőlegény és a' Násznagy által, kik illyenkor fegyverel lövöldöznek rá az ajtóra, ha az első szavukra nem adják ki csak ugyan előb' megteszik a' kérést szép szávakban, mellyre üreskosarat nyervén Nápoléoni tüzzel lövöldöznek, mig végre szó adatik, de ez által is csak mi keresetek tudaklódik, mellyre, hogy a' kontyolás Innepéllyének nagyob' méltóságot adjanak, tréfálni szoktak és a' tegnapi tárgyat veszik elő, kérdés alá tévén ha benn nem vólna é égy tehentinó eladójába? – vagy óllykor hogy célarányosb' lehessen müködésük, Falusi esküttteknek adják ki személyüköt, kik Gödri Istók uram ö kelmétül a' legközleb'ik éjj ellopatott tehentinót keresik, nyomodzák, és most a' kontyoló szobában is szabadságot kérnek a' keresetre, mint ólly gyanus hellyen, a' hová a' nyomozásis éppen vezette – belűlrül sokszor jö prótestatio[645] a' Potentiaert,[646] de kivül a' vakmerő Persecutio[647] ajtajokra lő, még sem tá- [18v] vul mig Gödri Istók uram ö kelme tehentinóját belől is meg nem kereshetik, mellyre csak is azon feltétel mellet adnak szabadságot, ha osztán meg nem találtattván, fizessen le a' Persecutio égy bizonyos summát az erőszagos potentiájért – meg-nyitatván az ajtó, háromégy arányu személyt pillanthat meg a' Persecutio, kiknek szemeik bé kötvék, és égy leplővel földig boritvák – a' Vőlegény mint vezér szabadon válaszhat a' tehentinók közül, de ha sajátjáét elnem találja, már meg van nyerve a' Persecutio és köteles a' feltétel öszvegét kifizetvén ujdon ceremoniával keresni másodszor, vagy még harmadszor is; míg végre eltalálván ugy leleplezten a' táncterembe vezettetik, hol át adatik a' Vőféjnek, előb' a' völegény által háromszor meg forgatattván annak bizonyára, hogy jelenben nincs semmi hibája a' tehentinónak és ő is e'kép köteles vissza adni a' táncvigalom végével – át vétettve pedig a' Vőféjtül három rővid nótát táncol vélle, akkor isment az át adandónak előtte háromszor forgassa meg lábujhegyen az emlitett okra nézvest – [19] Sokakot megbusit ezen alkalommal a' kacér menyasszony, ki módot keresvén az elszökhetésre ki sirül[648] táncossának karai közül, és rejtékbe megy, hol kezei, vagy lábai bé köttettnek annak jeléül, hogy hiba esett a' Gödri Istók uram ö kelme tehentinójában, ki sántittva elő vezetettvén a' táncterembe, meg becseltetik a' kár melyet lefizetni köteles, kinek számolásából elbogárodzott vala. –

———————————

Mind ezen sajátságok égyek az oláhfalvival, és ezekre nézt bátran egyesíthettyük ököt, kiktül való elszakadásukot kinszeritették azon gyakori szükidők, mellyek a' székelly honban sürüek, legkivált pedig a két oláhfalvákban, midön fekvésük Udvarhellyszék' éjszaki vonalának napkelti részén a havasok magasbján lévén, földjük kopár és termékletlen, el annyéra, hogy ritka év, mellyben földjük termékje csak a' beléje vetett zabot is megfizetné – Kereskedésük is csekélly, melyet a Fenyvesdeszkák messzibe vitetésük – a' barom tenyésztés, mellyek a [19v] vadak mián alig tehet szaporodást – innen most is csak kevés szükibe légyen a' Székellyföld terméke, már ezen két oláhfalva népe távozik azon Tartomány népihez, melly övéivel együt ött bé fogadja és táplálja; már pedig azon vidékek, hol most a' luther[ánus] magyarok léteznek, a reformatio elött, csak nem az egész néptelenek vóltak; és csak is sertés – Juh – Rák, majorságok tenyésztenek és fenyiték hellyül

[645] protestatio: lat. 'tiltakozás'
[646] potentia: lat. 'hatalom, befolyás'
[647] persecutio: lat. 'üldözés'
[648] sirül, sírül, serül: 1) 'fordul, forog, perdül'; 2) 'tekeredik valamire' (ÚMTSz. 2002. IV. 879, 908.)

szólgáltak, mint az emlitett latán nevezetekbül ki tettcik – és még a' Luther Reformatiójakor is nem sok lakósokbul állottak az irt falvák, mint bizonyitják az égyházi jegyző könyvek, mellyekben lehet ólvasni, hogy a 16dik század közép tája felé saját Honter[649] vólt az egész Barcsasági magyaroknak rendes papjuk, ki hozzájuk ki járogatott isteni tiszteletre – innen 1544be Honter három Falvákbul is égy anya megyét alkotott, mellyek osztán évenként az azokban gyűlő magyarok által terjedvén, csak most a' 19dik század elején szakadoztak el – következöleg pedig, minthogy a Barcsaság a' Brassai nemes szász közönség biralmában vólt, [20] és van, örömöst béfogadták a' magyart is azon néptelen nagy terjelmü birtokukba, mellyekben csak az emlitém majorság tenyésztetett – ezt pedig még annál is örömösb' tették, mivel azon időkben emberekre vólt szükségük a szász atyafiaknak, a' mi bizonyos az égyházi jegyző könyvekből is, hogy midőn a' Brassai nagy Templomot a' 14dik század elején épitenék a' magyar dólgosok kifizetését számadolja, és hihető, hogy ezen dólgosok is mind ott maradtak, annyival inkáb', ha az említett birtokukbol égygy darabot adtak mivelés véget, melly mind a' két feleknek könnyü és szükséges módjukban állot – a magyarok tudván Honúk szük adakozó földgyét, látván pedig a Barcsasági bövterményüt, benne kinszerités nélkűl meg állottak – a' szász atyafiak tudván ellenben Biralmuk parlagon maradását a' néptelenség következetében, érezvén pedig más felől az emberszükséget, kaptak, sőt kereshették ez alkalmat – ma is a' szász jó atyafiak örömöst adnak földet a' közönségébül akár melly magyar kérőnek, mellynek kővetkeztében égy év sem röpül el, hogy ma- [20v] gyar Jobbágyaik ne szaporodjanak idegen Tartománybul jöttekkel. – IX.

Mindazonáltal a' Barcsasági Falvák lutheranus magyarjait nem lehet csupán Oláhfalvákbul valóknak mondani; mert mint ezeket beszéllyük, őltönnyük és szokásuk sajátságirul esmerjük meg; ugy éppen ezekre nézvest ítélhettyük, hogy Háromszékrül is sokan elegyedtek közükbe, mint kik Családjuk elszaporodása' következetében nem bírván a' katonaság terheit hordozni, eladták keskenyre oszlott Birtokukot, és a Barcsaságba vonultak, hol tudták bé-fogadtatásukot – innen a Barcsaságnak azon Falváiban, mellyek háromszékkel határosok találtattnak legtőbb magyarok, kik sajátságos jellemüknél fogva, és mint atyafiság tartásuk hozza, Háromszékieknek kell lenniek, mint kik emezek szerént a' dólgot ha lehet mindenkor kisseb'séget jelentőleg (diminutivé) tesznek és mondanak-ki – mint: Ökröcske – Juhocska – Kabalacska[650] – Kancaska – Házacska – emberecske 's. t. b.

Ellenkeznek is ezen magyarok égymásal és a' háromszéki sajátságu beszéllőknek boszontásukra hozzák fel ezen szavakat:

Kecskecske! Macskacska! Kucsacska!

Cibaszoki mert üres a' Tarsacska! –

[21] Valamint emezek is azokot egy furcsa mondával bosszontanak, t[udni] i[illik] melly monda került égy Hosszufalusi lánytul, ki midőn látná, hogy a' házuknál szállásló katona akasztaná portékáit a Fal fogassára, ezen szókkal tartóztatta le:

Oda bijzony ne akajsza

Hogy a' Fogast lejszakajsza. –

———————————

[649] Honterus, Johannes (Brassó, 1498 – Brassó, 1549) erdélyi szász humanista, evangélikus lelkész, Brassó első reformátora.

[650] kabala(cska): 'kanca' (ÚMTSz. 1992. III. 5.)

Mi a Szebeni, Medgyesi és Köhalom székek, úgy a Beszterce vidéki, és Vizaknai magyarokot illeti, mind székellyeknek tarthattyuk, kiket az említett indokok szakasztottakel az övéiktül, és az ugyan emlitett alkalmak fogadták bé – még koromban is tudok saját Falvámbul, kik cséplés, vagy más élelem mód keresés véget elmentek a szászok földgyére és ott maradtak egész családaikkal – e' féle elbujdosott Székelly magyarokbul találunk egész Falvákot a' Vármégyékbenis, mint a' millyen Küküllő Vármegyében Dombó – Adámos – Sáros, és Dicső Szent Márton, mellyekben a' kevés nemességet és oláhságot kivéve, mind magyar jobbá- [21v] gyokbul állanak, és unitária vallásuak; kik közül sokan ma is meg bizonyitják okleveleikkel a' székelly honban vólt birtokosságukot, és ennél fogva székelly eredeteket; hogy székely kiválcsagukot a' Vármegyén nem használták, tu-
IX. datlanságuk okozta, és utánna való járásuk rescsége – de ha szavuk sajátságira ügyelünk is, meg esmerjük székelly eredeteket, kik örömöst az O magában hangzó betüt amugy cigányoson U-val teszik ki, mint: Búr – Dúhán – Gumúlja – Húrdu – Kúpursú – Lu – Mulnár – Nusza – Pur – Rúvatal – Sús – Zurdon – Juszág – Vult – Gyilkus – Kur – Tuth – Rusta –

Valamikép'en az U-t isment A-val fejezik ki, mint: Katya – Fatni – Dagni – Gasally – Harka – Karac – Lad – Masika – Zsazsika – Tataj – Jaci –

Ezen Vármegyéhez legközlebbik székelly tartomány Maros Szék lévén, innen származhattak ezen Vármegyében az emlitém szavaik sajátságuknál fogva – ma is szakadoznak naponként a' Vármegyékhez vagy a' szük termék esetében, vagy appróra oszlott birtokuk következetében, de ma nem kótékedélyüek, mert használják ám székely kiválcságukot, és Vármegyén telies [22] nemessi joggal birnak, melly egyik indoka az oda mentek, mint a' hol tágasb' és kedvezőb' mezeje van élet tengésüknek. –

———————————

A szász birtokokban létező magyarok reformaltatásuk a' Lutherana Vallásra

Valamikép' tett magyar országon Dévai Máttyás[651] a reformatioval, kit azon Ténnyiért magyar országi Luthernek neveztenek; ugy Honter János ép' azt cselekedte Erdéllyben, kit a Brassai Tanács első lutheranus prédikatornak tévén, 1533ban a' reformáltatást rá bizta, mellyet ólly előmentel vitt végbe, hogy 1540ben Erdéllynek nagyob' része évangélicus lett – igy a' magyarok is, leg kivált, kik ezen reformatornak kezelében vóltak, csak hamar bé vették annyival is inkáb', mivel nem merénylették ellenszegülni mint földes uroknak – eljövén pedig az 1550dik időszak, mellyben a' reformata vallás Erdéllyben is nagy terjelmet nyert, a' mostani lutheranus magyarokot is szász földes urok hatalomtételei tart- [22v] hatták meg, látván hogy a' több magyarok a' Calvin Vallására reformálódtak – azután is, nem találván Honter számukra magyar papot vallásukbul, kintetett a' Calvint követö ifjakbul állittani, kik gyakron vallásukra üskötölték Halgatóikot mellyet csak a' nemes szász közönség erőtétele tartóztatthatott fel – innen a' Brassai lutherána magyar megyében lelkészkedő Calvin vallásu férfiak nevei, mint az égyházi jegyző könyvük tanusitja, ezek vóltak:

1598 Bikfalvi András[652] hivatatott lutheránus lelkészségre az Illyefalvi refor[mátus] megyébül. –

---

[651] Dévai Mátyás (Déva, 1500 – Debrecen, 1545) az első magyar reformátor, akit „magyar Luther"-ként is szoktak emlegetni.

[652] Bikfalvi András 1598 és 1613 között működött magyar lelkészként Brassóban (Juhász I. 1947. 45).

1610 Szemeriai János,[653] ki hivatatott el a' Szemeriai reformata megyébül. –

1628 Benő Anániás,[654] ki hivatatott bé magyar országrul, a' Sáros-pataki refor[mátus] Collégyiumbul-

1644 Halmágy Dani,[655] ki hivatatt bé a' Fehérvári refor[mátus] Collegiumbul –

1645 Böszörményi János,[656] ki hivatatott bé magyar országrul, a' Debreceni refor[mátus] Collegiumbul, de hamar azon [23] Evben vitetett a' Hosszufalusi megyébe, hol égycerre a' halgatóit igyekezet a' Cálvín vallására reformálni, mellyet midőn csak nem végre hajtott vólna, észre vétetett a szász közönségtül, még azon évben számüzetett –

1646 Májor András, ki hivatatott luther[ánus] lelkészségre a' Fehér-vári refor[mátus] Collegiumbul –

1660 Krizbai Tamás,[657] kirül a' jegyző könyv csak annyit nyilvánit, hogy a' Calvin vallásán vólt – és

1668 midőn a' halgatóit a' Calvin vallására reformálta vólna, számüzetett –

Ha tekintyük a' Purkureci égyházi jegyzőkönyv nyilatkozatát, ugy lácik, hogy mégis a Barcsasági luther[ánus] magyar megyékbül Apáca, Ujjfalu, és Krizba elállottak vult a' lutheránа vallástul az unitáriára; mellyek osztán 1723 általk vissza a' földes urok fenyegetésére, és az apá-[23v] cai megyébül az oskola mester Dévai Márton, az emlitém Ev tavaszhó 29^{én} Purkureci papságra emeltetett, mellyet égyházi jegyző könyve ugy emlit, mint ki Kristus tagadó unitariusbul lett keresztény lutheránus lelkész; és ki késb' 1733ba Tattrangi papságra lépettetett – a' más két megyék unitaria valláson létek csak a' nép szájábul tudatik, titkoltattván Papjaiktul a' jegyző könyv visgálata –

Ezen lutherana magyar megyek mostani hellyezetük. –

Eszrevétettvén a' nemes szász nemzettül, hogy a vallásukon lévő magyarok hajlammal viseltettnek a' többi rokonuknak vallásuk elfogadására, félve számukra több magyar lelkészeket hivni meg, azért Nemzetükbül igyekeztek három, négy ifjakot a magyar nyelvben gyakoroltattni, hogy papságuk által bátorithattnák az említett megyék állandóságukot – innen még ma is töb' magyar megyéjükben szász lelkészek vannak, kiknek a' magyar nyelv – csak ki nem törik nyelvük, és midőn az ímán leborul a' nép, nem csak buzgalombul teszi a [24] borulatját, hanem a' papjának ezen imakezdő szavai nevetésébül is: „adjuk halakot (pisces) az Istennek" – a nép csak musz-búl gyakorolja a' szent égyházat, különben a' szaballyok következtében tiz ezüst krajcárokra büntete-

[653] Szemerjai János 1613 és 1628 között működött magyar lelkészként Brassóban (Juhász I. 1947. 45).

[654] Benő Anániás (Apáca, 1590 k. – Brassó, 1644): Benő János apácai pap fia. Sárospatakon tanult, nagyjából 1620–1626 között csernátfalusi lelkész volt. 1627 december 13-án a brassói tanács meghívására elfoglalta az ottani magyar eklézsia lelkészi állását. (Binder P. 1994. 42.)

[655] Halmágyi Dánielt a gyulafehérvári kollégiumból 1644-ben Brassóba hívták lelkésznek. Onnan hamarosan szülőfalujába, Halmágyra távozott, és nagyjából 1647–1658 között ott volt lelkész. (Binder P. 1994. 61.)

[656] Böszörményi Jánost Debrecenből hívták meg 1644-ben Hosszúfaluba református lelkésznek. Még ugyanabban az évben Brassóban lett lelkész. 1645-ben száműzték. (Binder P. 1994. 45.)

[657] Krizbai Tamás a fogarasi, majd a brassói gimnázium tanulója volt. Hosszúfalusi, majd brassói lelkészként (1665–1667) szolgált. Mivel 1667-ben megtagadta az ágostai egyház hittételeinek betartására kötelező esküt, a városi magisztrátus kálvinistának nevezte, és 1667 októberében elmozdították állásából. (Binder P. 1994. 75–76.)

tik – magyar papjaik pedig a' legroszb' hellyezetben állanak, mint oskolai tanulásuk alatt, mint papságukban – sok gáton kell át törniök, 's még töb' kisérteteket kiálniok, mig papságra hatolhatnak, azt is csak a' csekélyb' megyékben nyertesek, melly sérelmüköt a' mult félévi hirlapok bővön elő terjesztettek; ámbár ma azokot sok lutheránus magyar papok tagadják, és ellenközőleg nyilatkoznak, 's mintégy a magyarokot vádolják, hogy a' hitsorsussu szász Nemzetet mért kárhoztatják – az illyen megtérteknek Elnökük az apácai tiszteletes Uram, kinek fogára facsarintótt jadzván a' szász közönség, ma mellette kötött kardot a' magyarra – ma azon ólvasó társulatnak, melly a' lutheránus magyarok', vagy is inkáb' lelkészei számára alapitatott vala csak is [24v] két tagokbul állanak a' többek el általk annak bizonnyára, hogy ök saját elnyomatatásukra is a' szász atyafiak kedvencei –

IX.

Hogy isteni tiszteletükben a' Saxoniai ekklésiák rendtartásait gyakoroljáké, melly a' tulhosszusága mián figyelem altató, itélje meg az olvasó! – ök bé menet alkalmával béhivót énekelnek, fenn álván ez alatt a' nép – ezt követi égy más alkalom szerinti ének, mellynek felállo versén mind ujra fel álnak; és végével a' pap felmenvén, égy néhány tagokbul állo imát mond, mellyre isment letelepül a' nép – a' lelkész már most értekezéséhez kezd, mellyben kifejtendő tanitmánnya céljait, és ennek végével megint felszólitja énekelni halgatóit, 's minekutánna két vagy három verseket énekeltek-el, égy közönséges rövid imát mond, mellyet az uri imával zár bé – ez után felszólitja ismét Halgatóit a' jelige halgatására, mellyet minek utánna fel is ólvasott, hozzá kezd a' kisb' felosztáshoz, (propositio minor) a' nagyobbat (propositio major) már kifejtvén az imma előtti értekezésében, mellyet égy „Amennel", az egészet pedig égy áldást kiváno rövid [25] imával zárbé – a' pap, leszálta után ismét égy vers énekeltetik, melly végződvén, az óltárrul ólvasást tart az evangeliumbol, és eztis az éneklés rekesztvén bé –

Szólnoki beszéllyüknek alkalmatosság szeréntinek kell lenni, melly minden időre kiis van határozva és csak az évangéliumbul kötelesek jeligét venni fel; az okbul ép' csupa rend küli alkalmok idöjén – és huszonégy évek alatt, mind ujj, meg ujab' szólnoki beszéllyeket tisztesek bé mutattni Püspökjüknek meg visgáltatás véget – 's ugy azon énekeket is, mellyek a' szólnoki beszéllyek alkalmával énekeltettek el – Papi felszenteltetésük pedig, mivel a' szász atyafiak nem tudnak magyarul, a református Püspökök szentesittik-meg –

Oskolájuk a' legszeb' izlésüek épitményükre nézt – ezek minden lutheránus magyar megyékben illy magasztosok, még a' legcsekéllyebben is, ugy hogy a' mellettük elmenő égy égy magas uri laknak hinné – innen, ha valaki a' Zajzoni Oskolát lesz szándoka meglátogatni, minthogy sem a' szent égyház sem a' papi lak közelében nem létezik, csak [25v] mennyenle, vagy fel a' Borviz utcán, és szemébe ütlik égy felmagas ház, mellynek Utca felül való bütüje meg mondja, hogy az az Zajzoni oskola, rólla le ezen flirást ólvasván:

Zajzoni kis ekklésia
Epitette, mert iskola
Itt a' gyermekek tanulnak
Urnak dicséretet mondnak,
Aki ebben segithetett
Ajz a' menyben nyerjen kincset,
Ki pedig nem segithetett
A menyben ne nyerjen kincset. –

Mi az oskolai tanitmányokot illeti, mondhatni, hogy semmi – mellynek egyik oka a' lakósok szellemi tekintésük; hogy ök nyólc kilenc éves gyermekeiket a' kabala[658] hátra felteszik, és azoknak kocsiskodniok kell bé Bukurestig, vagy ép' ki Bécsig, avagy el más külföldekre, mint szekeresmesterségük hozza – és ha sok kisdedek gyakorolnák is az oskolát, de Tanáruk égy égy absitos – vagy más kötéllel fogottbul áll, ki maga sem tudd, nem [26] hogy kisdedeit vólna képes tanitani az égy rosz kült – innen szent égyházukba menve az idegen, meg reszket midön halja, hogy a' felkarzatbul valami rémesen felkiált, és arra az egész gyület hangot kezd, melly csak a', hogy a gyület közül égy sem tudván ólvasást, a' hang vezérnek tisztye, előb' kikiáltani az éneklendő szavait –

Altalánosan véve pedig a' lutheránus magyar megyéket naponként nevekedni láttyuk a' bujdosó magyar népbül, minthogy a' szász tartományokra akár honnan vetődjenek földmivesek, örömöst fogadtattnak, birtokot is adván haszonbérben; kik hogy földes uraiknak méjb' kedvencei lehessenek, csak hamar vallásukra alakulnak át – a' Brassai megye nevezetesen, nevekedik a' reformatus atyafiak lenevekedésével, kiknek Lelkészüköt t[isztelendő] Szabó urat, midőn sok erkőlcstelenség' vádaival sem képesek ki-küszöbölni, változtassák vallásukot, ha mindjárt lelkükesmérete ellenére is – IX.

Megjegyzésre méltatom, hogy Brassó- [26v] ban négy magyar megyék léteznek, mint: chatolicus – reformatus – lutheranus, és unitárius, ezen utó csak ugyan lánymegye, és tartozik a' Bölöni anyamegyéhez, mellynek érdemes Lelkésze t[isztelendő] Pál János ur hiven follytatván papi tisztyét, nevekedést vett, és nem sokára anya ekklésiáva fog alakulni – szükséges is az unitárius Statusnak figyelt vettni a' városokra is, melyekben még nincsenek alakulva megyék; különbben testületek méjebbe lőjt, midőn sok mestermives tagjai városokra vonulván, unitárius megye nem léte esetében, más testülethez ragadnak – Egy illyen sokmegyéü közönség között méltánylatra illő, minden felekezetnek közkedvességü lelki tanitót nyerni, mellyet a' református atyafiakban elvesztett t[isztelendő] Szabó ur. –

A szász, és a' lutheránus magyarok' égyüti viszonyaikrul, és emezek sérelmeikrül sokat irhatni; mellyrül az égykori Brassai Hirlap és Mulattato szerkesztője, ügyész t[ekintetes] Weress György[659] ur bővebben irhatna; annál is inkáb', ha nemzetűnk [27] képében felszólitattnék, mint erre leg-alkalmasb', és minden szász, és lutheránus magyarok viszályaikkal legesmerősb' nagy Honfi. –

[658] Ld. a 650. lábjegyzetet.

[659] Veress György 1839-ben vette át a *Brassói Hírlap* és melléklapja, a *Mulattató* szerkesztését. (Győrffy G. 2010. 470.)

IX.

képében felszólitattnék, mint erre legalkal-
masb; és minden szász, és lutheránus ma-
gyarok viszályaikkal legesmerösb nagy
Honfi. ——

——

+ 12 lap Buharestről
és a Regátról

27

[X.]
Román városokról készített leírás
(1843. augusztus körül)

X.

Ez, a román városok leírását tartalmazó 12 oldalas szöveg feltehetően 1843 augusztusában készült: a kézírás, a tükör, a szöveg elrendezése és a téma alapján is. Az itt felsorolt városok némelyikében (Brăilában, Piteşti-en, és Craiován) még az 1841-es utazása során járt. A többi várost (Bukarestet, Ploieşti-et, Câmpinát, Câmpulungot és Berászkát) azonban csupán az 1843 júliusi utazása során érintette. Mivel ez az írás egyértelműen nem két részletben, hanem egyszerre íródott, így a keletkezése valamikor Ürmösi Sándor második útjának vége (1843. július 24. után) és *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című könyv írásának megkezdése előttre datálható. Bár a szövegben erre konkrét utalás nincs, mégis feltételezem, hogy ezt a rövid írását így küldte el Kriza Jánosnak, mintegy mutatóul az utazási tapasztalataiból.

Szövege már ekkor sem nélkülözi a református lelkész Sükeit dehonesztáló megjegyzéseket.

A kézirat egy hatleveles ívfüzetből áll, amelynek biztosan mind az eleje, mind a vége megvan. Korabeli lapszámozást nem tartalmaz. Tisztázati példány, kevés javítással; gondos íráskép jellemzi. Mérete: 17,2 x 21,7 cm, ahol a külső margó minden oldalon széles (kb. 4,5 cm-es), és a margó mentén erős hajtás figyelhető meg.

A 20. században egy ismeretlen személy a 12. számot adta (feltehetően az összefűzés előtt) a kézirati kötegnek, amelyet ceruzával írt fel az első oldalára.

A fóliózás Gergely Pál kézírásában szerepel a kéziraton.

12

X.

Bukurest–

Oláhország fővárosa fejedelem lakhellye; találtattnak benne mint égy 8000 magyarok – többen közülök az évangelico-reformata vallást követök – más része pedig á rómána-chatolikát – vannak unitariusok is, de kevesen; azoknak is égy része chatolicus, vagy reformatus lett – nem kevés Számmal vannak magyar lutheranusok is, kik erdéllyi dél~~nyugoti~~ keleti tartományából, az ugy nevezett Barcsaságból mentek át lakni –

A Bukuresti magyaroknak van két Templomok: reformatus, és chatolicus atyafiaknak – ez utólsót

39

[39] **Bukurest –**

Oláhország fővárosa – fejedelem' lakhellye; találtattnak benne mint égy 6000 magyarok – többen közülők az évangelico-reformata vallást követők – más része pedig a' rómána-chatolikát – vannak unitariusok is, de kevesen; azaknak is égy része chatolicus, vagy reformatus lett – nem kevés számmal vannak magyar lutheranusok is, kik erdélly délkeleti tartományából, az ugy nevezett Barcsaságból mentek át lakni –

A Bukuresti magyaroknak van két Templomuk: reformatus, és chatolicus atyafiaknak – ez [39v] utólsót Bulgarok épitettek még a' 17dik század elein – magyar papok alkalmaztattak pedig a 18dik század kezdetén Erdéllyből Dévárol, hol jelenleg is, ugy mindenkor négy ifjak tanitattnak az oláh országi magyar ekklésiák számára – van nékik égy kisded tanító Intézetek is – benne a' tanitványok száma: 40–50 – mostani Tanárok Tóth, kit vándorlásából fogtak fel – tanitásának kevés sükere van –

X.

A reformatum Templom alapitatott másad Rákoczi alatt két Debreczeni ifju diák által – kik midőn kisérnék a Fejedelmet keresztül oláh országon a török Szultánhoz, el-maradtak a' Fejedelemnő körében Krájován – ezen felségnő chatolica lévén, a' Fejedelemtől segélypénzt nyert a' chatolica ekklésiák jövedelminek szaporitása- [40] ra – ezt észlelvén a' Debreceni Ifjak közül égy Dersi nevezetű is: ki a Fejedelemhez follyamodván, inditványozta a' reformata ekklésia alapitását, mellyre nagy számu pénzt is nyertek, és ennyiben vette kezdetét; mellynek további történetit 's jelen állását egyebűt bővebben fogom fejtegetni –

Plojest –

Mezőváros, fekszik az ország' éjszak részén – Bukurestől mintégy másfél napi járó főld – benne a magyarok száma tőbb 300nál – ezek között van égy néhány unitarius 's nem sokkal több chatolicus, de leg több reformatus – isteni tiszteletre évenként, égy vagy kéczer meg-jelenik ugyan Sükei ur Bukurestből – de ritkán, 's akkor is csak saját szükségétöl indítattva – Templom, 's temetőhelly ez előtt sok é- [40v] vekkel ajándékoztatott égy Bóldeszkó nevü Boértól; de Sükei ur bizonyos czéljai következetiben el-hanyagolta használni e' drága alkalmat; sem templomot nem épitetett, sem pedig felügyelettel nem vólt iránta – éppen ott jártamkor jelentette a' stárosztinál (adóvető) égy catholicus ifju lelkész magát, hogy ö kész Templomot épitettni saját és a' felebarátok kőlcségén, ha a' magyarok át engedik az ajándékoztatott hellyet – végig vártam ennek kimenetelét – össze hivatattván a staroszti által a' magyarok – előterjesztette az emlitett Lelkész ur szándokát; előb' nagy vita támadott a' gyületben, nem akarván a' protestánsok semmi módon át engedni az ajándok helyet a catolicus felekezetnek, mivel csak protestánsok számukra ajáltatott vala – végre azon égyezetben állapottak meg, miszerént a' chatolicus Lelkész Ur minden felekezetett a' maga hitében hagyon meg, és kinekkinek a' saját hitága- [41] zata' tartalmán tégye meg hivatalát – az égyezmény megerősítettvén, ma készületek tétettnek a' chatolicum Templom alapitására –

Az elolához hosodottak száma ezen kísvárosban, mint a' starosztitól, és azon város magyar gyógyászától értesítettem 800nál töbre mégyen – okait egyebüt –

Berászka

Ez égy fel-hagyattatott Szirbfalu – Plojestől égy ora járás éjszakra – a' 16dik században égy szirbtelep épitette vala, 900 szirbcsalád ékesité, míg főldes ura önkénnyének írgatlansága el-nem űzé belőle – ez a' Nemzedék nagyon szorgalmu lévén, nem csak lakófaluját szépítémeg, mely égy kis czifra városként ékeskedék; hanem a mezei munkát is óly elő haladásal vítte vala, melyet az egész restország bámulattal tekin- [41v] tett – ezt észlelvén főldes ura is, a' haszonbért nem csak kéczerezte, hanem tíszerezte is rajtok – ez a' boszus Nemzedék népe a ki mondott törvény útan sem fogadá el a' tulságos bért – Jérémiásként megsiratá pompás falváját, s mély elkeseredésében csak nem egészen lerontá annak görög ízlésű falait, tornyait és Templomait – ma laktalan és épűletek düledékei az oláhon vesszőszál törvényeit hírdetík mindenkinek –

X.

Ezen fel hagyatatott Falva néhány még épen állo házaiban találék tizenhat magyar családokot – ök hiszik, hogy benne örök lakósok léendenek, mert ki hirdetette az említett kényur, hogy minden magyarnak szabad abba telepedni, és a házakat felépíteni, ugy minden fel hagyatatott főldet mivelni – jógul igérvén nékik, hogy minden leg-kisebb terheltetés nélkűl lakhatnak benne, míglen a' Törvény [42] urbért határozand réájuk – igy fogják a' madarat galiczkába! –

Kimpina –

Kis kereskedő mező város fekszik éjszak-nyugutra – kereskedésít folytatja Brassó és Szebennel – benne magyarok száma mintégy 150, 's töbnyire lutheránusok – papjok, ki a' keresztelést, temetést, és az egész isteni Tiszteletett vezérli Székely János égy hétfalusi tisztes öreg, származása Tordai, kinek még elei származtak Hétfaluba s ő gyermekkorába ment át a' szomszéd honba – ezen magyarok kétfelé adóznak: az austriai agenciának, és a' Brassai város közönségének – sok elsajtolt magyar luheranusok békérezvén élelem keresés véget a' szászoktól, nem nyertek addig szabadságot, mig oly biztost nem állitottak hellyetesek- [42v] nek, kik a' közönséges szólgálatott, és adót képesek helyettek letenni, lefizetni –

Temetőhellyek a' várostól két órajárasra esik – oka: mert nem enged az oláh nemzet körében temető hellyet ólyan nemzedék gyermekeinek, kiknek nincs istenitisztelet vezér papjok – elolához sodottak száma 200^{on} feljül van –

Kimpulung –

Egy kis mezőváros éjszaknyugutra, valami négy mértfőld Kímpinától – itten van két léány ekklésia: chatolicus és reformatus, ez utólsók már el-kezdettek fogyni papok nem léte következetében; lelkek száma itt is míntégy 280 's még több – az elolához sodottak száma pedig két 's három annyira teszik az adóvetők –

Tergóvest –

Ez is egy kis mező városa oláh országnak éjszak nyugutra erdély ország szélje [43] felé – itt is két léány ekklésiák vannak: romana-chatolicusok és reformatusok – Lelkek száma: 380, de töbnyire chatolicusok – elolához sodottak száma a' mennyire csak felvethették 4-500ra megyen –

Pitest –

Szép nagy mező Város, – fekszik napnyugutra – Bukurestől másfél napi főld – itten vagyon a' chatolicusoknak égy szép templomok, papjaival együt – a' reformatusok is gyakor tartanak isteni tiszteletett Sükei ur által, de felekezetek naponként apad – magyarok száma mint égy másfél ezerre mégyen; kik elolához sodottak pedig, a' városnak égy részit teszik – a reformatus atyafiak Sükei urat átkozzák, hogy felekezetek óly kevésre szállott, mely közül némelyek chatolicusok lettek, többire pedig elnemzetültek – panaszolják azt is, hogy égyégy vándor diákot felfogván, isteni tiszteletvezérlőnek fogadták; de minek [43v] utánna meg-vagyonultak, vagy elébb állottak, vagy pedig Sükei ur valamely dologért meg-boszonkodván, elcsapta az ekklésiából – készültek templomot is alapíttani, de Sükei ur nézeteivel nem égyezett meg – X.

Brailla –

Egy nevezetesebb kereskedővárossa oláh országnak a' Duna mellet szép kikötővel, itt a' lelkek számát felvetni nem lehetett, hozzávetőleg pedig több másfél ezernél, 's töbnyire mind chatolicusok, ugyan kevés reformatus; a' kik pedig elolához sodtak, a' másfél ezeret kétczer vehettyük –

Krájova –

Kis oláh ország fővárossa, melly fekszik az Ólt és a' Duna között – chatolicus szinte annyi mint reformatus – ha templomukban lépünk, örömmel haljuk a' Dicséreteket és a' Dávid Sóltárait [44] magyarul énekeltettni mind a' két rendü hívektől; mínd magyar beszédűeknek is ítélnők, ha nem hallanók csak hamar papjait oláhul predikálni – ezek a' Fogarasból menvén át, hol, fájdalom, a' mostani magyarok sem tudnak anyai nyelveken, leg-kevesebbet sem értenek magyarul, kivévén azokot, kik magyar országnak Déli részéből költöztek oda át – oskolájok csekély, 's abban is a' kisdedek oláh nyelven tanulnak –

Vannak még töb' apprób' városocskákban, Falukban, és ország utak mellett lakó magyarok; kikről és sorsokról körülményesen írandok, mídön szerencsém léend, hazámnak általánoson felmutatni utazásomnak hasznos tárgyait, és ki tárni azon felfedezésímet, melyek nemzetűn- [44v] ket méltán figyelre gerjeszhetik – és szólgálandok mínd azon tárgyakkal, melyek hazám előtt esmeretlenek lévén, bóldog jövö felé mutatnak, és a' haza óltárának egyik koszoruját kötözendik –

X.

ket miltán figyelve gerjeszhetik és
hólgálandok mind azon tárgyakkal,
melyek hazám előtt es meretlenek lévén
bóldog jövö felé mutatnak, és á házen
óltárának egyik koszoruját kötözendik

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

[XI.]
***Brassó vidéki, vagy is a Barcsasági Lutheránus magyarok* (töredék)**
***Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* (töredék)**
(1843. október–november között)

A *Brassó vidéki, vagy is a Barcsasági Lutheránus magyarok* című autográf kézirat egy ívfüzetben szerepel *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című munkájának utolsó, szintén autográf oldalaival. Nem tudni, hogy ez a két szöveg milyen okból kerülhetett egymás mellé, különösen úgy, hogy az elsőnek a vége, a másodiknak az eleje hiányzik. Az azonban bizonyos, hogy Ürmösi Sándor helyezte el így a kéziratokat, mivel a 34v margóján lévő szöveg a 35r oldal (ahol már *Az Elbujdosott Magyarok…* szövege tart) margóján folytatódik. Az ívfüzet nem szabályos, első három levelén (32–34v) a barcasági magyarokról szóló leírás található, míg a következő három és fél levélen (35–38v) pedig Ürmösi útleírásának a vége. A középen elhelyezett ívpár csonka, de feltehetően (a szövegek elhelyezkedése alapján) már így került befűzésre is.

Mindkét szöveg meglehetősen hevenyészett kézírású. Biztos magyarázatot nem tudok a szövegek elküldésére nyújtani, csupán feltételezem, hogy a barcasági magyarokról szóló szövegben lehetett valamilyen Kriza számára fontos adat, amelyet Ürmösi hirtelen így küldött el, együtt az azonos ívfüzetben szereplő oláhországi utazással. Az ívfüzet első oldala még rendezett írásképet mutat, de utána számos betoldás, áthúzás arra mutat, hogy egyértelműen piszkozati példányként funkcionált ez a kézirat. Ezt támasztja alá az is, hogy a 34v margóján található szöveg más helyütt, a menyegzői szokások leírásakor (21) tisztázatban is előfordul.

Mivel Ürmösi Sándor az utazását 1843 júliusában fejezte be, de kezdetben még bizonytalan volt, hogy ebből könyv lesz-e (ld. a X. számú szöveget, a román városok leírását ebben a kötetben), és *Az Elbujdosott Magyarok Oláhországban* című kötetet 1844 februárjában már hirdették az *Erdélyi Hiradó*ban, így e szöveg keletkezését e két dátum közé kell datálnunk.

Az ívfüzetnek korabeli számozása nincs. Méretében, kialakításában (toll vastagsága, íráskép, tükör alapján) nagyfokú hasonlóságot mutat a szászföldi magyarokról készített leírással, feltehetően nagyjából azonos időpontban készülhettek. Mérete: 20x24,8 cm.

Kevés 20. századi ceruzás aláhúzás található a szövegben.

A

Brassó vidéki, vagy is á Barcsasági Lutheránus magyarok.–

Brassó vidéke, vagy is Barcsaság fekszik Erdélly délkeleti részen, melly foglal magában 32 6/10 mértföldet, és számlál 95,300 lakósokat, kik közül 10,000 magyarok és lutheránus Vallásuak alakitnak pedig tizen ~~kilt~~ falvákot, mellyek közül első felmenve Brassótul á Tömösi vám felé Bácsfalu, latinul: Bacia v. Villa Abatis – ezen falva fekszik á tömös völgyét át kapcsoló mesterkelt Hőgyláne alljában, mely tekerbény ~~[illegible]~~ görbe Uczáit á török háboru alkalmával ott meg telepedet ~~tanuló~~ fegyvert fogott tanuló itjak ezen mocskoló versel esu: folták le:

Hegy alá fel szorult, szigoru Bácsfalu
Uczáidnak nem ártana, á simitó gyálu? –

Csernátfalu latinul: Villa Csernát, németül pedig Zernendorf –

~~Hosszufalu~~ – latinul: Villa longa – németül longédorf – oláhul pedig szatulung – ezen falva olly hosszu és terjelmes hogy három fertály orát Sebesen mehet á gyalogló és három megye van benne: á romána-katolica ~~[illegible]~~ évangelico-reformáta és az oláh – ezen utók mint elhatalmasodott

~~[illegible]~~ megyés tik ~~[illegible]~~ megyés

32

N
40
46
4400

[32] **A Brassó vidéki, vagy is a' Barcsasági Lutheránus magyarok. –**

Brassó vidéke, vagy is barcsaság fekszik Erdélly délkeleti részén, melly foglal magában 32 $^{6/10}$ mértföldet, és számlál 93,300 lakósokat, kik közül 10,000 magyarok, és lutheranus vallásuak alakitnak pedig tiz Falvákot tiz megyét;[660] mellyek közül első felmenve Brassótul a' Tömösi Vám felé Bácsfalu, latinul: Dacia v. Villa Abatis – ezen falva fekszik a' tömös vőlgyét át kapcsoló mesterkélt Högylánc allyában, mely tekervény görbe uccait a' török háboru alkalmával ott meg telepedet fegyvert fogott tanuló ifjak ezen mocskoló versel csufolták le:

Hegy alá fel szorult szigoru Bácsfalu
Uczáidnak nem ártana a' simitó gyalu! –

Csernátfalu, latinul Villa Csernát, németül pedig Zernendorf. –

XI.

Hosszufalu – latinul Villalonga – németül longédorf – oláhul pedig Satulung – ezen falva olly hosszu és terjelmes, hogy három fertálly orát sebesen mehet a gyalogló, és három megye van benne: a' romano-chatolica – évangelico-reformáta, és az oláh – ezen utók mint elhatalmasodott [32v] gazdagok három elemi iskolát alapitottak a' nyelvészeti tudományra, mint Német, oláh és magyar nyelvek tanulására, – ezen utó csak a' mult Erdéllyi országgyülése alkalmával alapitatott meg, és több 40 oláh fiaknál tanitatnak benne nyelvünkre –

Tatrang – latinul Tatrangia, – németül Tatrangen – oláhul pedig Terludsán – ezen Falvában több magyar, mint más féle nemzet –

Türkös – latinul: Villa Turcia – németül Tirkesdorff – oláhul pedig Türküsie –

Zajzon – ezen falva fekszik a' havas torkolatjában – de közép részen savany viz találtatván a' Brassai Szász közönség saját használatára elfoglalta a falva alsó részet, hol a' savany viz körét meg rakandó vendég fogadó épitményekkel; melynek következetébe az eddig ott létező házak a völgy feljébe epitendők –

Purkerec, vagy Pűrkerec – latinul Pulchrecia (purpura) – németül Pulchuressen – oláhul pedig Pulcár – ezen Falva hajdonáb' égy megye vólt Zajzonnal, sőt Zajzonnak annya, de ebben is [33] szaporodván a' magyarok, kik oda kőltöztettek lutheránusok is lettek, elszakadott amattul –

Ezen hét Falvák, mivel mintégy láncszem vonalbul, úgy folynak szinte égy másbul, általánoson Hétfalunak neveztettnek, – és feküsznek a' hoszan nyuló havas szirt hegyei aljába – a' más négy Falvák pedig a' vidék éjszaki részében, melynek határa Erdővidék – és napnyugti felén, határt vetvén Fogaras vidéke – a' lutheránus Falvák nevei:

Apácza – latinul: Villa monialis – németül pedig geist –

Ujfalu – latinul: Villa nóva – németül: Neindorff –

Krizba – latinul Villa Caneri – németül Kriszbach, v. celbzbeh [?]

Brassó – Ezen város napkelti külrészét birják a' lutheránus magyarok, mely hogy égy martóldalán és allyán vont telepek Martonfalvának is neveztetik – csak ugyan ennek alyában is van szent égy házuk –

[660] E helyen Ürmösi Sándor eredetileg azt írta: „tizenkét Falvákot", majd kihúzta a „két" tagot, és betoldotta a „tiz megyét," ezáltal kevéssé érthetővé téve mondandóját.

[33v] **Szeben Széki lutheranus magyarok –**

Ezen Szék fekszik erdélly dél szakán, mellynek területe tészen 37 1/10 □ m. és számlál 86,655 lakósokot, kik közül égy néhányan vannak lutheránus magyarok is, és alkotják Szakadát[661] nevezetü Falvájukot, melly tartozik a Szebeni nemes szász közönsége birtokához –

Megyes Széki Lutheránus magyarok –

Medgyes Szék fekszik erdély déli részen inkáb' mind közepén; mellynek területe tészen 12 1/10 □ m. és számlál 39,220 lakósokot; kik közül mint égy 400 lutheránus magyarok lévén, alkotják Kiskapus falvát, mely viszont tartozik a medgyesi nemes szász közönség birtokához –

Kö halom széki luth. magyarok:

Kö halom Szék fekszik erdély délkeleti tájan, mellynek területe tészen 10 7/10 □ m. és számlál 18,254 lakósokot; kik közül mint égy kilenc százan lutheránus magyarok léven, két Falvákot alkottak, mint Halmágyot, és Sombort, mellyek ismét tartoz- [34] nak a' Szék Nemes Szász közönsége birtokához – nem messze ezen Falvátul fekszik Kóbor is, de már a' mult században reformátusok lettek annak lakói –

Beszterecvidéki luth. magyarok

Ezen vidék fekszik Erdély nyugott éjszaki részen melly foglal magában 57 2/10 □ m. és számlál 73,043 lakósokot, kik közül mintégy 430 lutheránus magyarok lévén, alkotnak égy Falvát, mely Zsellynek neveztetik és tartozik a' Besztercei Nemes Szász Közönsége birtokához –

A szász birtokukban való te
Magyartelepek a Szász honba[662]
Ezen Falvákba való Telepjek a magyaroknak

Valóságos adatokra, melyek a' magyaroknak ezen Falvákba való telepjeket bizonyítanák sohul is kőrükben felnem találhatni – még is szóejtések sajátságít – öltönyük alakjátt – és szokásaikot tekintve korny [?] meg mondhattyuk, hogy honnan, és mellyík részébül valók a magyarnépnek, vagy – hogy a mostani magyar főldnek mellyik tartománnyábul vóltak légyenek –

A mi beszéllyük sajátságát illeti, az oláhfalvival égy rokonságban áll, és [34v] legkisb ejtegetéseikben sem külömböznek égymástul – és mint az Oláhfalvi ember az sz elejében j[t] tészen, nem

---

[661] Ürmösi Sándor eredetileg ehhez a helynévhez a következő megjegyzést fűzte (a margón elhelyezve): „ezen falu nevét írja nagyob' betükkel mesturam!" – Utóbb ezt a mondatot áthúzta.

[662] Ürmösi Sándor e két sort olyan módon húzta alá/át, hogy nem lehet eldönteni, mi volt vele a gondolata: valóban törölni akarta, vagy ellenkezőleg, címnek kiemelni szánta. A kéziratiban található más kihúzásai és más aláhúzásai egyértelműek, ez viszont számomra eldönthetetlen. Azonban mivel címként kiemelve szerepel, és más címet nem adott helyette, így aláhúzásként tekintek a vonalaira. „Szász hon" alatt – amint az alábbiakból kiderül – Ürmösi itt csak a Barcaságot érti.

hagya el ezt a' másalhangzót a Barcsasági magyar is – igy: hojzam – ojsztán – rójzám – hijszem – tijz – kalájsz – tejszem – vejszem s. t. b.

Némelly égyértelmü Tárgyakot is ugyan azon égy szavakkal tésznek ki Oláhfalvában, mint a Barcsasági magyarok között – így:

Minnyájtoson = mindjárt
Osztántoson = osztán
Furus = Rozsália
Teplom = Templom
Hujsztaj = husztaj = Farkas
Hárár = Sák
Meg bogározni = Futosni
XI. Rittyenteni = Vettni
Peredikaszó = predikatio
Zángor = Mészárszék
Szodé = Kiváncsi = mohón kapó[663]

őltönyük a jelenkkorban kezd ujj alakot váltani, de mind eddig semmiben nem külömbözött az oláhfalviakétul különösön a Férfiaké, kik közül az öregök most

E kézirat – bár itt megszakad – folytatását ebben az ívfüzetben mégsem feltételezzük. Az ezt követő szöveg (mely Ürmösi Sándor havasalföldi útleírásának egyetlen autográf kézirata) első része is feltehetően hasonló, vegyes tartalmú piszkozati lapokon képzelhető el.

[töredék Ürmösi Sándor *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című munkájából]

[35] vagy azért, mivel még ferhez vagy házasuló kedve lévén, légyen módja és alkalma annak kivitelére; mellyet a' kaluger papok örömöst véghez visznek

Az agentiánal létem alkalmával találtam ott törvénykezni égy háromszéki nemes embert, ki gyermekes nőjével midőn sok éveken át hasztalan probálnák a' megélhetést, válni kezdettek, de szigoru tőrvények hat évi külön létek után is összevetvén, férje az asszonyt kéntette melléje tűrni, ki minekutánna vakmerőleg nem engedet a' tőrvénynek, férje a Brassai Börtönbe záratta, még pedig két kicsinnyivel, a melyb[en] még is sok gyötretetési sem valának képesek a' szabadságot

[663] A szójegyzék után Ürmösi jelet tett, s a margóra felírt egy olyan megjegyzést, amelyet egy más helyen (e kolligátum 21. oldalán) már leírt. A kiegészítést utóbb áthúzta, ennek ellenére, mivel hosszabb, összefüggő szövegről van szó, itt is közöljük: „[34v, margó] Ezen fenneb' írt beszéllyük sajátos ágát láttatik igazolni ama furcsa monda is, melyet a' falusi l'anyok boszontására hoznak fel a videkünk[ben], azon okbul, hogy midön a' hajdonab'kor egyik harcboru [?] alkalmával égy katona házuknál szállásólván, portékaét [35, margó] akarná a' házfal fogassára akasztani, ezen szavaival tartóztatta fel a' házi lány: oda bizony ne akajsza, hogy." A rigmus itt félbeszakad. (Folytatása: „hogy a fogast leszakajsza.")

férjéhez vissza mentével megvásárolni, sőt égy éjnek sötétjében ki szabadulván Börtönébül 's két kicsinjeit korjaira vévén át szököt az álutakon oláh országban, holhogy bátorságban lehessen, eltitkolta nevét, nemzetiséget, söt égy év alat férhez is ment valamely olához, kivel minekutánna hot éveket élt, az emlitett előbbeni férje nyomába akadot, és már perbe idézte – beszéli a' régi férje, hogy midőn bé érkezett Bukurestben, égy kopórsót talált oláhokkal [35v] vitettni, melyb[en] az ö első gyermeke feküdt, –

Ötödik indok: az austriai agentia[664] német tisztyei, kik az alattok való magyarokkal sem oláhul, annyival inkább magyarul, égy leg kevesebbet sem tudnának beszélleni, nem alkalmasok nékik törvényt szólgáltattni, sőt kicsufolják és lenevetik ha valamely magyar kérelmet vagy panaszt terjeszt előjökbe írás által, és igy ügyök mellt égyet sem szólván mindenektül megnyeretettnek – ök kevésbé is veszik a' magyart, sokan panaszolták a mester emberek közül, hogy a boérok elhuzván a mivek árrát, hasztalan mentek az agentia tisztyeihez, mert még meg sem halgotattak; Ha pedig ellenben a' Boér ment panaszra legott elégvétel tétetett, még pedig csufos, mert néha börtönnel, vagyis pálczával büntették meg azon feljűl, hogy a' vádló kielégítetett – ennek következtében örömöst álnak azon nemzet óltalma alá, a' hol pártfogolják ígazságaikba, és ezt leg inkább az oláh nemzet törökös policziájánal lelik fel, melynek osztán nemzetiségétis szenvedélyek van felöltözni – XI.

[36] Erdély felé índulásom alkalmával szemtanuja vóltam tiz magyar raboknak, kiknek nyokaikon lévén a' láncz, mint annyi kutyáknak és p[e]d[ig] az a tiz égy láncz vonalában fűzve hozattak erdélybe – kérdeztem töllük és kisérőjüktől csínnyuk elkövetésit, ök elbeszélték vétkeket, és a' nem vétkeket is, de mínden rabajkakrul átok ment vissza az agentiára, a' hol nem vólt égy magyar tisztis, kivel ügyök mencségérül, bár kettőt szólhattak vólna; vagy bár lett vólna, ki meg mondja nékik, hogy a' kemény végzést, melyik okoknál fogva mendörögtek fejekre?

Hatodik Indok: mely legcsekélyeb' a magyarok elolához hosodásoknak a' vad néptűl való kicsufoltatásuk – a' magyar nem szereti, és boszonkodik ha ött más neveti, azért azt nem sokáig türí. hanem vagy szépen, vagy rutul megelőzi – az emlitett oláh nemzet mint írám, csak a maga felekezete vallásat tartván egyedül kereszténynek, minden más körükb[en] lévő más nemzetek vallásait, szokásait és cselekedeteit neveti, így a' magyarokot is annyival ínkáb nevetik, mivel sok hellyeken lelki [36v] tanitók nélkül szükölködvén, isteni tiszteleteket és a' pap által véghez viendő czeremoniák nem teljesitethetnek – ez is nyomós indoka az elolához hosodásnak –

Megkereszteltetések két alakot öltöt magára: az egyik véghez megyen kád vízben mártás által, mint vallásuk elvei tartalma kívánnya – a' másadik égy Innepely méltóságosítására használtik, mely az ugy nevezet Vizkereszt napján mégyen végbe – a' Dombovicza folyó partjai felékesitetik táborsátorokkal melyek között ott ékedik a' fejdelmi pompás sátor is, megjelenvén ezen innepre maga a' fejedelem, ki ekkor nagy vendégséget szokot tartani – a' folyó partokot köriti még a katonaság, mely gyakori lövöldözéseivel neveli az innep pompáját – nem maradnak el innen a Boérokis fényes készületekkel, – tömve minden felöl oda gyült népekkel, leg kivált Kalugerekkel, kik papi ruhajokb[an] öltözvén, szentelík a' vizet figurázván szertartásuk szerént – vég felé égy számukra rendeltetett sátorbol, mely legközelebb van a' folyóhoz, kivezetettnek az ujra keresztelendő személyek, levetkez- [37] tetvén meztelen Szemérem testeken kívül; mely után méjében kell szökni

[664] Az agentia a Habsburg Birodalom valamilyen külképviseleti intézményét (esetleg konzulátust) jelentette. Munténia területén ekkor Bukarestben működött egy ilyen intézmény. (A magyarázat elkészítéséhez a segítséget itt köszönöm meg Mihalik Bélának.)

a' folyónak, mellyből azon keresztett kötelesége ki halászni, melyet azon feljül égy hajitásnyilag vettettett bé a' fő kaluger által – így tudják meg, hogy mellyik ujra keresztelendő állot vallásukra lelki meg győződésébül, kiknek ily alkalommal ajándokok is hányatnak az erre rendeltetett perselybe – sokan elhalnak a' jéghideg viz ártalma következetében –

Oláh honi Irodalom –

Az Oláh országi sajtó olly szigoru szabályak allat vannak, hogy az abbul kijövö politicai két hirlapok semmivel egyébbel nem foglalatoskodhatnak az égy országukban történtekkel, azokkal is csak akkor, ha már az arra [- -] kireldelt[665] bíztosság hellyebe hagyandja – innen hír lapjaik csak ujságokkal telvék, és szüntelen a' fejdelem hellyezetét kiséri, hogy most ide kocsizott ki – majd; ama határozatott tötte, vagy rontotta el – a' külföldrül majd semmit sem ír; csak annyit is mind Erdélyrül, [37v] melyben gyakor felhozza hogy mennyi számmal vannak az óláhok és menyivel a' magyarok – a szászokot némelykor gunyolja, hogy millyen félénkek, és millyen nagy mértékben Ellenei vóltak elleitül fogva a magyarnak, és máig is Elleneik –

XI.

Szinműveket is égy égy részetskében irt égy Eliát[666] nevü, de ki inkább a' Poesival foglalatoskodik, Janko Vakereszkó[667] nevü költővel; mindazon által Poésisok csak valamely regének vagy Anecdótának versbe foglalásában áll, a' mint az 1842dik évben kiadott égy egész könyvb[e] foglalt verseik, mellyekben mint nállúk a' Vörösmarty fenseges Dalai, és Iroik oly magasztosok, mint akár melyik Bajzája Hazánknak –

Versekben van foglalva a' Cigány Anecdótája a' veres nadrágrul; mellyet kértem el a' földes urától, csak azon feltételel igértetett neki, ha 100 pálca ütest ki álland, de mikor a' cigányra ötven vittetett, lemondott rólla, ki még is felesége elől ki nem álhatván, kéntetett vissza menni földes urához, és azt kérni, hogy már a' más ötvent is ütesse ki; de földes [38] ura csak ugy állot kérésére, ha ismét égyen kezdetheti az ütés számát - igy a czigány másadszor is mikor ki álotta az 50ven pálca ütést, felszököt, és elfutott, hanem osztán harmadikszor, már feneke hozza szokván, égy más után kiállotta a' 100at, – e' szerént minekutána 200 pálca ütéseket szenvedett, nyerhette el a' veres nadrágot –

Olvashatni Eliatul égy oláh hölgy uj [-] éjszakai imája regéjétis; ki erősen szerelmes lévén valamely szegény ifjuban, nőűl akart hozzája menni; de gazdag szülői szigorán elen szegültek a' hőlgy akaratjának – 's ez még szigorubban ragaszkodot szerelmeséhez, mellyet meg gátolni ugy határozák el a' szülök, hogy mivel tudják bizonyosan a' lányuk uj év éjszakáján, imájának tárgya a' szerelmese megnyerésének kérelme lészen az Istenhez, kiáltássák bé a' kürtön az angyal képében a' lány kérésének meg tagadását – erre pedig leg alkalmasabnak itélték a' szomszédba lakó agg bába asszonyt, ki hiven is igérte az angyal köteleségét teljesiteni –

Az új év éjszakája eljött, vagy is az éjjelnek azon pontja, melynél az oh végződvén, az ujj kezdődik; a' szép oláh hölgy imája óltárul választva a' tűz cserényt, le vala borulva a' szent képre, buzgón elmerülve minden napi [38v] imájába, hogy az Isten rendelje néki az imádott ifjat – imáját azonban félbe szakasztotta a' ház hijában csattanó nesz, mellyre még nagyobb buzgalmába sülyedt a' hölgy, vélvén hogy hiedelmek szerént most nyilik az ég, mellybül Isten néki meghalgatását szól-

[665] 'kirendelt'
[666] Ld. a 734. lábjegyzetet.
[667] Ld. a 735. lábjegyzetet.

ja le – nem is késet a' fen hang és mesterkélt hangon mendörgé ki néki ezen szavakat: kérj egyebet léány, mert kérésed megvettetett! – a' vad angyalnak ezen szavai alig hangzottak Füleiben, az immás hölgy legott földre zuhant – a' remény veszett szivét meg repesztvén, a' halál áldozatja lett –

Ezen versekbe foglalt rege ma legdivatosb' lévén a' nép szájából keservesen énekeltetik – szerzője Eliát –

Vannak még több költök is de többnyire Erdéllyi fiak, kik magyar költőinket majmolják inkáb', mint utánozzák –

XI.

imájába hogy az Isten rendelje néki az inné
dottifjat — ~~azon~~ Imáját azonban félbe sza
kasztotta a hat hijában csattanó nesz mellyre
még nagyob bungalmába sülyedt és hölg
felvén hogy hiedelmek szerint most
nyilik az ég mellybül Isten néki meghal
gatását szólja le — nem is késet a fen
hang és mesterkélt hangon mendörgé
ki néki ezen szavakat: kérj egyebet
léány mert kéréssed meg vettetett! — a vad
angyalnak ezen szavai alig hangzottak el
Tüleiben az immés hölg legott földre
Zakant ~~hanyatolt~~ — ~~szive néki~~ a kemény vesszés
szivés meg repesztvén, ~~a~~ a halál ál
dozatja lett —

Ezen versekbe foglalt rege ma leg
divatosb lévén a pép szájával keserve
sen ünkeltétik — szerzője Eliás —

Vannak még több költők is de több
nyire Erdélyi fiak kik magyar költő
inket majmolják inkáb, mint utánoz
zák —

Academiae Scientiarum Hungaricae Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

[XII.]
Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban
(1843 vége)

XII.

Ürmösi Sándor *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című művének egyetlen teljes kéziratos változata. A kézirat autográf és nem autográf részeket váltakozva tartalmaz, feltehetően 14 személy kézírásában készült el. Bizonyosan 1843 legvégén keletkezett, mivel a megjelent kötetet már 1844 februárjában hirdették az újságok. Hogy ebből a kéziratból készült el a kiadás, mutatja, hogy a kolozsvári Római Katolikus Lyceum könyvtári pecsétje szerepel a kéziraton, benne pedig számos olyan kihúzott szövegrész található, amely utóbb a kiadott kötetbe nem került be.

Az itt következő szöveg a kéziratot követi, de benne a kihúzott, és így az 1844-es kiadásba be nem került részeket világosszürke alapszínnel jelölve közlöm. Minden más kisebb eltérést a kéziratos és a megjelent szövegváltozat között jelöletlenül hagyok.

A kézirat tisztázati példány, többségében szép, gondos kézírás jellemzi. A szöveget ívfüzetekbe másolták, amelyeket utólag varrtak össze, emiatt néhol az írás benyúlik a varrás alá, és így nehezen olvasható. A külső és a felső margók szélesek, a szélső margón néhol más kéz írásával, tintával (esetenként ceruzával) beírt megjegyzések olvashatók.

A másoló és a kihúzást elvégző személyek – Ürmösi Sándor kivételével – ismeretlenek.

A kéziraton háromféle számozás figyelhető meg. Az elsőt feltehetően a szöveg lejegyzője készítette, ez néhol hiányos. A második – szintén korabeli személy – megkísérelte felülírni az eredeti számozást. A harmadik egy 20. századi, halvány grafitceruzás, feltehetően már a könyvtárban készített számozás, eszerint a kézirat 126 oldalt számlál. Magam ez utóbbi számozást jelölöm.

A kézirat eredetileg a kolozsvári Római Katolikus Líceum Könyvtárában volt megtalálható, 1982-ben került át a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárának katolikus állományába.

ACADEMIA R.P.R.
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
M.c.
337
Ms. c.

44. A. 4
337.
53. a. 21

Kezirath
287

Az

Elbujdosott Magyarok

Oláh Országban

Utazása után

irta

Ürmösy Sándor

1841.

HOM. KATH. LYCEUM
KÖNYV...
LOMTÁR

REPUBLICA POPULARA ROMÎNĂ
BIBLIOTECA
CLUJ

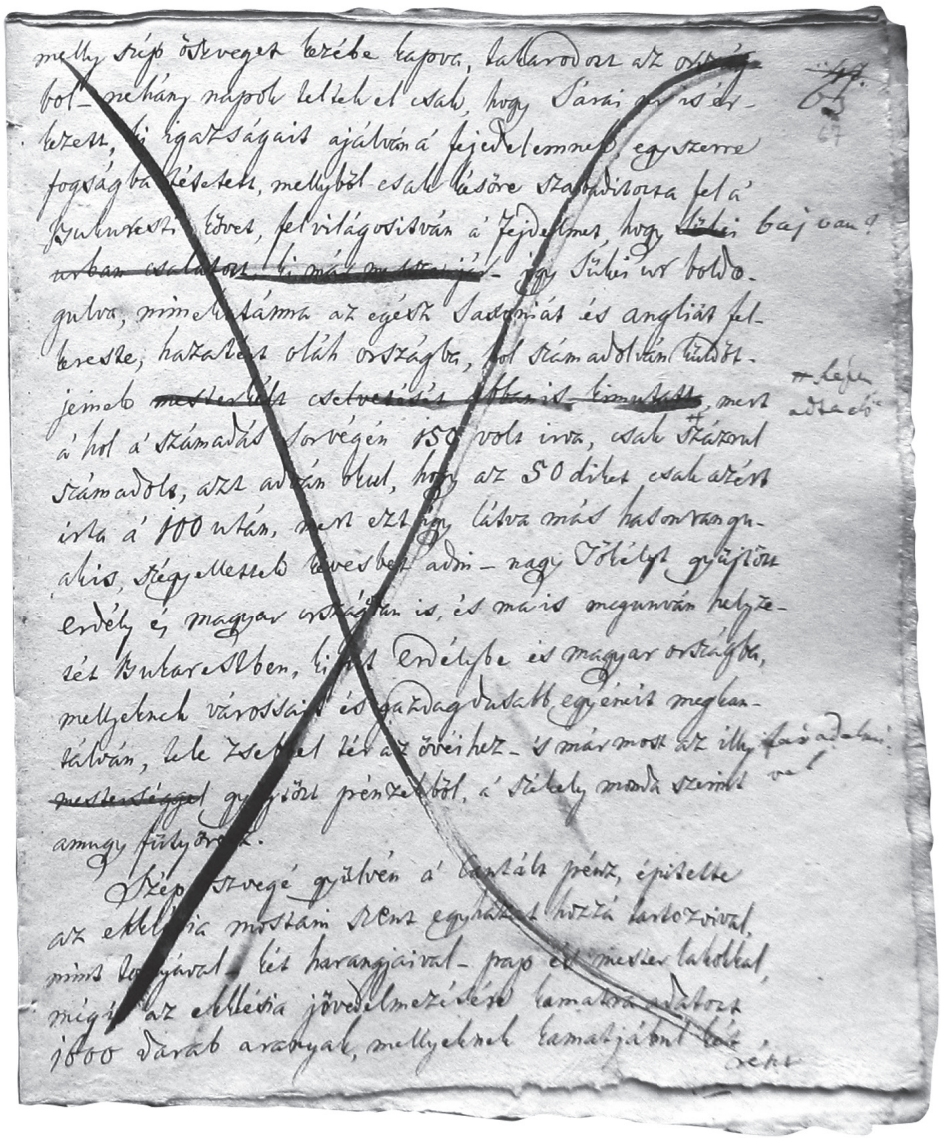

Ürmösi Sándor *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című művének 67. oldala.
(KvAKt. Ms. C. 337. 67.)

[külső címoldal] **Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban**
Utazása után irta Űrmősy Sándor
1844.

[belső címoldal] Adj keveset de jót
Valót igazsággall,
Felér ezer hamis
Cifra hazugsággal
W. Mozes Károly[668]

[1] **Prédahegye – a' havas folyoi – Bucsezsdhegy – Kalugerek, s lakjuk – a' havason való átmenet, Kiskimpina – magyar temető.**

XII.

Hazám véghatáránál állok – menendő meglátni azon szomszédhont, mellynek hideg kebelében nemzetemnek annyi sok ezer gyermekei és leányai bujdozva lappangnak, 's kérik mindenkori imájukban sorsuk nagy istenét, hogy száműzött Babylonjukból kiszabadítva eressze vissza régi hazájukba, a' dicső magyar jérusálemekbe – őket vagyok menendő látni, őket a' hónfiait, a' hazagyermekeit, az édes anya szülötjeit, – kiket hátha az anya mostohasága? az elégületlenség-é? vagy vigyázatlansága üzött, taszított el karjai közül, 's lökött ki háza és udvara' kapujának küszöbén, hogy számkivetetten messze [2] messze keressenek mostohát, 's várják attól édeneket, és mindeneket? öket fogom én felkeresni, öket a' sorsüzötteit, kik ugy állanak hazájukon kivül, mint a' paradicsomból kiüzetettek, 's jönének be a' magyar édenbe, de sorsuk vadangyala szigoruán örködik a' kertkapun, lángos ivel ijeszti, hogy nem szabad a' számüzöttnek többé visszatérni a' magyar paradicsomba – ezeket megyek ki a' szép kertböl – haladok át a' kerteleten a' számüzöttek ísten átkos földükre – ottan meg mondani a' bujdoztaknak, de vigasztalásul meg mondani, hogy ha bujdosások utját tévesztvén, a' paradicsomot keresendik, ne egyebütt, ne napkeltire, hanem nyugtára, erre a' magyar földfelé keressék az űdvös paradicsomot, – erre a' Duna jöttire, a' maros eredetinél; mert nem a' napjárta, hanem a' földforgása lévén igaz varázsként tűnt el a' paradicsomis helyfekvésével, – és ha hajdon napkeleten Eden nevü tartományban vólt helyeze a' gyönyörök kertje, mellyet ékítettek a' négy folyok a' Fison – Gehon, Tigris, és az Eufrat, ugy nevezetekkel, – ma, már eltünvén, keletre fordult az [3] az egész, keletre a' magyartartományra, – Útazók irják, hogy ezen négy folyok elhagyták eredeti útakot, a' világvizárkor – itt talaltatnak ma fel ezek, itt hónunk határiban, – Fison az Olt, Gehon a' Maros – Tigris a' Tisza – Eufrates a' Duna, uj nevezetekkel, – és ha napkelte edenét a' természet külömbféle szépes tarkájú gyönyöri, tették – gyönyörök gyönyürével ékeskedik ma a' magyar éden is – szép virágok és illathozok ápoltatnak a' muza kezektől, - szívrabló

[668] Vásárhelyi Mózes Károly katonaorvosról Hencz Hilda közöl adatokat. Az ő kutatásai alapján annyit tudunk Ürmösi szállásadójának életéről, hogy orvosi tanulmányait Pesten végezte, 1832-ben telepedett le Bukarestben, ahol Havasalföld egyik első katonaorvosaként működött. Fontos szerepet játszott a bukaresti református egyház életében, Sükei Imre tevékenységét pénzzel is támogatta. 1834-ben a bukaresti református egyház főgondnoka lett. Később dolgozott Brăilán, Craiován és Ploieşti-en, majd 1859-től újra Bukarestben élt. Nagy szerepet játszott a borszéki borvízkultúra népszerűsítésében. Vö. Hencz H. 2016. 51, 53. (Hencz Hilda munkája nagyon kevés forráshivatkozást tartalmaz, így az eredeti források ebben az esetben sem azonosíthatóak.)

– lélek bájoló dalok énekeltetnek a' költök ajkiról – rajznokok születtek, kik félisteni míveikben elragadják lelánczolják a' szivészleletét, 's felverék almodásaikból az andalgó lelkeket, – menydörgő Demosthenek, ékhangú Aurok, – bölcs Thalesek – és talányos Píttágorások keletkeztek, hogy a' mi szép, jó, nagy és felséges, a' szív üdvéül ne hiányoljanak, a' magyar paradicsomból – ezen darabos rajzot, ezen alig érintett rajzot vagyok bé mutatandó a' hontalan magyaroknak, 's meg mondani bésugni a' fülökbe, hogy vissza térve ezen kertbe, élvezhetik benne a' gyönyört, boldogulniok ismét szabad, a' számkivettetés átka alól [4] mentek lehetnek – csak benne is egy tiltott fa van, mellyhez nyulni, sértőleg, kiprobáland, halálnak halálával hal meg, – ez a' haza, mellynek óltárán a' ki nem áldoz megsértendi, és nem lészen méltó a' paradicsomban lakni, – kiüzettetik az, és viszsza térni tilos leend, – megátkoztatik az, hogy a' Paradicsomon kívül átkozott légyen a' föld – nagy fáradságos munkával egye annak gyümölcsét életének minden napjaiban.

XII.

Hazánkhatárát a' Tömös tetőn átlépvén jutottam a' Prédahegyére – honnan szemlélője valék Oláhország vadhavasa fenlengőket[669] érő kopár szirtcsucsainak – megpillantva azokat, keblemen valami tüzmelegség hatolt át, melly egészemben megrázott, utazásom következésének kétes jövöjéről rémlegesen gondolkozva, lépdeltem Prédahegy tetején egy törpe fedelű terjedelmes lakház irányában, eszméim rémborultak lévén magánylépteim alatt bántam felvett utam válalatját, vádoltam én magam, és magamban szemrehányásokat költöttem fel: miért kezdém e nagy utat, kinek utitársa kivül a' gondviselésen csak egy [5] pálcza, csak egy öltönytarsaly, ezeken kivül félre minden leszükségesebb útisegély? csak egy gyermekis, kivel egy gondolatom – egy szivvágyom egy kissebb szükségem közölhessem –? 's védtarsul lenne ott, hól a' sors haragját akarná rám lövelni? csak egy remény is? melly lelkesítné bennem aggodalmim zürös hánykodását; vajjon czélom utjában szirtok emelkedvén lészen-e majd oltalom, 's segéd barát tovább juthatnom –? vagy ellenben ezektől megfosztva a' sors végzetét ellenallás nélkül telyesítendi rajtam? igen mert el lehet hinni, hogy egy Farkas Sándornak[670] könnyebb 's bátorságosb beutazni egy Eszak-Amérikát, egy Angol – Frank – és Német honokat – mint nékem egy ifjunak – vagy más akárkinek, hozzám hasonsorsunak, egy ollyatén országba utazni, mellyben már átvezető uta is benne lakó nemzédék hatálytalan politikáját észrevétetvén az idegen utassal viszszaborzasztja a' következendöktül, – egy olly honba utazni, mellynek polgárai a' magasb szellemtől mit sem lelkesíttetvén pártolatlanul néznek el minden világ vétkeket ha nem egyenekre vagy körükre tartoznak – egy ollyan Nemzedék keblé- [6] keblébe menni, melly annyi sok mivelt nemzetek példájára is nem tuda, nem akara, vagy tán nem is teheté levetkezni vadkedélyiből, mely jelen vílágunkban testhasonlást szokott szülni e pedig végpusztulást – ezek 's hason tudatok ijesztik viszsza minden Oláhországban utazandót, mellyek engem is csak nem a' vissza térésre kényszerítének, 's bántaták éddigi utam is, de törödtem, 's eszméim magasb alakba változtak át; – mit, hát a' legszebb rozsát nem a' leg szurosb tövisektől őrizett ágakról szakitjuk é le? az édes mézet vehetjük e szabadunkban, hogy a' fulánk ivjét elkerülhetni bizonyosnak tudnok? szép rozsa, midőn egy ifjú éltének még déle előtjén azon esmeretek gyűjtésére megyen, mellyek hazája oltárán legujabb világul illatolnak? édes méz midőn

---

669 'fellegeket'

670 Bölöni Farkas Sándor (Bölön, 1795 – Kolozsvár, 1842) író, műfordító. 1834-ben jelent meg *Utazás Észak-Amerikában* című munkája, amelyért a Magyar Tudós Társaság levelező tagjának választotta.

egy szükölködö, egy vagyontalan, ki elégtelen pénzel áldozni hazájának, kész lélek észleletének terves parancsát telyesitve közhaszonitani, – mik nékem az akadályok? Ifjukoromból tán felhagyhatok válalt tervemmel? O de hátha idősb kort nem érhetek el? Utazásom tehettem volna a' mivelt országok felé, [7] mellyekből több szebb jobb és felségesb közhasznú esmeretekkel térhettem volna viszsza hazámba? de miért tul a' szomszédon, míg nem tudom, mi fő az ő fazakjába? másokra és fentebb lengűekre 's vagyonosbakra hagyhatom vala tervem? de miért hát, hogy azok még ezt nem tevék? hiszen egy Angol vagy egy más távul Nemzet gyermeke ezt béutazva már könyveket irt szellemükről 's érdekes tárgyaikról! mü, mü kik szomszédjai vagyunk keveset vagy semmit sem tudunk szomszéd országunk helyzetéről 's belálladalmáról – pedig csak Nemzetünknek mennyi fiai és léányai élnek benne bujdosva, 's várják sorsuk kedvezőbb szelét, melly az idegen partra hányatott hajojuk vitorláit hajtaná viszsza édeshazájok kebelébe, – de roluk talán semmit sem tud hazájuk – tán nem tudja a' magyar, hogy a' Bucsezsd csillagszedő hegyormán túl, túl a' vadszirtokon, magyarok vannak számuzve.

XII.

Ezen gondolatimtól lelkesíttetve közelgettem 1843-ban Nyárelő utó napján az említett házajtó elébe – 's ugy tetszett, mintha ezen eszméim végén egy légio szént lélek szállott [8] vólna meg, melly bátoritott tervelt utazásomra, – 's megszentelt szándokom kivitelére, – megszenteltésem után ujra születve kilincselék bé az ajton, ben egy öreg és egy hason vén nő vala, mind ketten az asztal mellett ülve eddegelték paraszt estvélieket, öltönyük oláhos vólt, azért nem gyanítván őket magyaroknak lenni, oláhul intéztem köszönetemet hozzájuk, ők hason nyelven fogadák míg egy kevés szün után öszvebeszédűnkből észrevéven magyar léteket, azt nyelvünkre fordítottuk, holmiről, 's különösén az út minőségéről kérdeztem, melly után beszélyünk a' hegy préda nevezetéről folytattuk, 's ők egy kis szünet után, mellyet sohajok töre föl, azt mondák, hogy a' hegy préda nevezetét nem régen csak az apja élte közép korában vette, midőn a' Törökök e hegy irányában jöttek a' magyar öröktöl észrévétetvén bejelentetetett volna a' német-tiszt uraknak, azok nem küldöttek bé a Barcsaságban fekvö katona sereghez, hanem elvárván a' török hadat, egyszerre megadák magokat, de egy Haromszéki Kökösi magyar kaplár [9] orditva kiáltott fel, hogy a' német egyezetből akarja vesztünket azért egyes erővel a' magyarok előbb német tisztjeiket elkergetvén némellyeket pedig közülök le is vágván, a' szinte győzedelmeskedő Törökre vontak kardokat, melly győzelem csak hamar meg is lett, és következtébe egy része a' magyarnak le vágattatott, más pedig a' töroktől elfogattatvan rabságra vitetett, melly csata ollyan rövid idő alatt esett, hogy a' Barcsaság vidékére helyezett fegyveres seregből oltalom és segély nem képes vólt érkezni – sőt a' preda után a törökség a győzedelem dicsőségétől fölmámorodva rohant le a' Tömösvizén a' magokat jó rendbe szedni nem tudó magyarokra, hol hasonlag közülök számtalanok vágatának le és vitettek fogságra, – ez időben az ítten elhullott magyarok egy föld mejjébe hanyattatván, még mais látszik sírhalmuk, és már az olta e hegy neveztetik Prédahegyének, mellynek az előtt Tömös hegy vala neve; – Még sok töredékét beszélte öregem 's neje az akkori harcz továbbjának, de azokat vagy az Erdély történetéből tudhatni, vagy éppen a' szájmondának nem hive, ide sorolnom szükségtelennek ítélem. –

[10] Másnap a' reghován indultam a' havas magas hegyei közé a' práva kis folyo mellett, melly a' preda hegy alyából eredvén onnan a' magyar csontok alól nem messze össze szakad a zöld Para hó sebes folyojába, melly hasonlag a preda hegy jobb aljából bugyog fel, – az ut mellyen folytattam léptim, ollyan darabos és szirteles mellyen a' szekérjárást ép lehetetlennek hittem lenni, e mellett keskeny és még folyok omlási fenyegetö martjain nyult le mindenütt, honnan a' gyalog utas is viszsza borzadva teszi lépteit; két felől a' magas fenyvesek sűrűsége mindenkit figyeltet a' vad és az olly

mindennapi utonálló haramiákra, kiknek az utazokon elkövetni szokott kegyetlenségeket szomorú beszélyben regéli a' havas vadnépe.

Kilencz orakor a' Bucsezsd nevű magas hegy alyán álltam, – egyenest neztem tetőjére, mellyet híttem, hogy az egeket éri vagy legalabb csucsárúl csillagokat lehetős leszedni, alya közét törpe fenyvesek boritják, mellyek körülre csak csipke bokroknak képzeltetnek, soká bámulva néztem, 's feszült figyelemmel mellyből egy oláh szozat ebreszte kérdezvén, hogy szándokom volna tán hégycsucsára felmennem [11] én örömest mondám, feleletűl – ő a' porfi nemeskedék meg magyarázni a' fel menő örvények hollétéket, mellyeket most is lehetetleneknek hívék lenni, vágytam oda felhatolni, azért egyenest indultam a' déli alyán keresztül – hol sok árkok és szirtfiokok gátlák haladtamat, melly következtében szinte három fertály orányi idő alatt jutottam át napnyugti allyához, – innen kevés nyugtom után mászni kezdtem az egyenes meredek szirtoldalt, nem esmérvén lépteim előtt semmi emberi nyomot, mellyet követhettem volna, azért sok sorban tekeredtem, mig feljebb feljebb hatolhattam, – nyári (köntösöm) öltönyöm a' csipőleg fuidogalo szellőt nem tartoztatván fel, csak erös test mozgasommal tulajdoníthatám a' hideg mián való fentebb hatásomat, – igy minekutánna mintégy három fertály orányi időre csak a' nyugoti aljából másztam fel; elértem a' szirttetőt, mellyhez ez elött kevéssel nem sok reményem vala, – a' hó melly tetöjét borítá, olly erössen állott, hogy lábtapintatomra sem röcsent csak egyet is, melly okért semmi jele, a' terménynek nem mutatkozott, a' keskeny tér tetöjén, – Köddel – minthogy szél lengödzett nem vala fedve, – azért a' szétlátás határtalan vólt, – csak ugyan légje éreztette mejjemmel vékonyságát [12] pedig a' szélfuta segéljemül vólt, – szép nézet ált elő szép minőtt nem hittem vala, hogy oláh ország földjén meg dicsöit, – ha éjszakra néztem, a' Székelyhon nagyobb részét tiszta láthatásban nézhettem, és rá esmérhettem mind azon tájira, mellyek láthatásomban előálltak, bájololag tüntfel nézetemnek háromszék az ö ronatéreivel 's kanahámbő[671] sokféle terményeivel, mellyet e magasrul szemlélve kismagyarországnak keresztelék. – Erdővidéke egészben mutatta terjedelmét, – Udvarhelyszék közép táján pedig ráesmertem Pálfalvára, Váralyára, 's magos Firtus nevezetü szirtjára – Enlakára s kerek erdőjére, 's több tájaira székely hazámnak, mellyek most oly kedves alakban áltak nezetem előtt mintha közel rokonimat látva végbucsút kellett vólna mondanom, hiszen ezt tévén is lelkemben mert áldást sohajték ezen országra – erre a' tiszta és valódi magyar országra – mellyet csak mintegy négy ezer idegeny ajku Nemzedék tarkit tán sem Nemzetűnk korcsositására; mert nyelvünkön hangzanak ajkaik sajátjukét sírukba temetve – Nézetem elakarám ferdítni henem láthatárirúl, mely Ovid Dalja szerint oly édes minden hon szülötnek de ezt az igazságot én most mélyen ereztem, mellyen a hogy még soha nem tudtam érezni – hogy neis midőn oly hazát láték az idegen szirt tetőrűl a maga helyzetében mely csillag sokságú harczidőket ált ki, és tenger sűrű vért ontott, hogy sajátjának pecsetelhesse – ugyan ugy – a' magyar földdel csont és vér béllyegzi, sőt szél pontjátis magyar sirhalom határozza, mely határ kőként áll a' vég széleken hadd lassa az ellen mellyen belől tilos a' magyart bántani. –

XII.

[13] Ha Délre néztem tervelt országom kelet éjszaki tartománnyát vettem eszre gyönyörü rona terei ben, mely mintegy intőleg izgatá fel lát vágyam, 's sietteté szállo szandokam' azon szírthidegséggel együt, mely miat lábaim és kezeim már már dermedésre készültek egézzen pedíg rángatódzásra – így minek utánna míntegy fertály órát mulattam a' fenben, még egyszer szét

[671] kanahám: 'Kánaán'

néztem, 's futo pillanatott vetettem a' magas helycsucsokkal és imitamott a' kaluger[672] lakokkal tarkitott havas tartományra, löjteni kezdettem az algirányba – leszáltom most kétszer bajosb fel mentemnél – meg fagyni hittem fel hevült véremet, melyet okozott vala az erős testmozgásom fel másztam alkalmával, melyért test erőm nagyon gyengült lévén, sok bukkásokat áltam ki nem tudván hideg vette kezemmel fogni semmi támaszt segélyül –

Végre alyt tapodtam lábaimmal, melyhez reményem a' hós csucson álva csüggő vólt, – itt erőmet őszve szedve irányom vettem azon paraszt tőrpe gunyhó felé melynek oláh gazdája meg magyarázta vala hegy utamat – a' sebes test mozgás melegétül már enyhülve értem fenyves ajtajához és a' hideggel egeszen ki békülve léptem bé a' kís lakba – Eledelt kértem a' szennyes gazdátul pénzemre – 's örömest [14] tevé előmbe egy szelet málé kenyeret 's fél annyi darab lágy sajtott; mellyeknek módőn árrukrol kérdezném, a' „Jésus nevéért adtam" szokkal felelt víssza, melyet Isten fizesse szavaimmal én is meg köszönvén bé huztam ajtaját magam után – távulván ezen laktol, gozdolkoztam az oláh szives vendég szeretetének okjárul, és ugy vélekedtem, mintha ö álembert jádzot vólna előttem, míntha magyar lett vólna de sorsa tiltván előttem le vetkezni azért csak szíves el fogadásával mutatta magyar jellemét, mely nemzetünknek mínden egyéneinél elesmértető béljeg de csak ugyan további tapasztaltom után meg hólt véleményem kécsége módön leg tőbször élvesztem a' „Jézus neve" talizmán erejét –

XII.

Est elött mintegy három orával a' Sinai kalugerek lakjuk aljához – egy keskeny kővecses ut vezetett fel jobra a' pazsíntos oldalu Szent Sionra, melynek meg álván fen terén az épületek állását szemléltem – azon épületeket melyeknek hajléki sokszor adának enyhnyugtott – sokszor szolgálának nyughelyül a' törökökkel vívo magyar vitézeknek; melyeknek szűrke külfalain most is olvashatók sok magyar nevek; ezen épitmények a' borus világban sok szakban lettek a tűz áldozati, de ezen katonáknak való szent atyák, mínd annyiszor ujra építették – jelenleg ís uj faluk emelkednek fel, még pedig magyar mivészek által –

A kőr épületek négyszegletű udvart alkotnak [15] mellynek napnyugoti részén van hellyezve a' törpe tornyos templomuk – bé mentemkor csak hamar egy böeros öltönyű kaluger szent atya lépett ki előmbe szobájából, kinek öltönyet tekintve leg kevesbet sem különböz a' régi Boérokétúl – attol meg szollittatám mi keresésem aránt – el mondám én utazásom tervét; 's ő feszűltebb figyelt teve rám, meg hajlott előttem – meg kértem szolgálatját a' szobákban való elvezetésre, mellyet ugy látszott, örömest is tett. Szent terműnkbe léptűnk előbb, mellyben semmi külömbözést nem találván az erdéllyi hitsorsosuaként léptünk az egyes szobák visgájára – meg pillantva beljeket nem sokat időztem a' házi butorok szemlényevel, mellyeket csak egy Biblia tett, azon kűlt semmi – fekvő hellyűk török szönyeggel bé teritvék, párnául pedig öltönyük szolgál alvásuk idején – ha kedves vendégek megy, legyen bár az idegen, ha le akar űlni, őket követve a' czigányoson vagy szerintök boéroson kintetik össze kapcsolt lábokkal ülni 's e hellyzetben ha kényelme hozza enni és hátra ereszkedvén alunni is – Szerencsém volt élelem tárukot is meg látni, melly mindig fejér kenyerekkel, sajtal 's több e félékkel rakvák egy kis kamara szoba pedig a' leg veresebb színű borokkal – én is részeltettem mind ezekből [16] egy, a' már seregült kalugerekből szőnyeget teritve a' szoba közepére 's egy tángyér, asztal kendő, és kés villa hozatodván le ülnöm és ennem kértek – előbb gondolkozdtam a' leülés hogy léte felől, de mivel belrészem is biztatott, csak hamar körül

[672] Kaluger: olyan ortodox román pap, aki nőtlen szerzetesként él, többnyire lakott településtől távol, a hegyekben. Személyéhez különféle mágikus, divinációs tevékenységek elvégzésének képességét társítják. (Vö. Czégényi D. 2014.)

feküdtem a' feladatott még pedig régi magyarosan hosszan könyökölve, – probáltam Boér izlésleg lábkanyaritva asztalomhoz ülni, nem akarván idegen szokásra feszitni figyeljeket, de meg vallom, felsültem az erőltetett mesterséggel, – a' magyarnak még a' lába is engedetlen. –

Fel költemkor kináltattam uti kölcséggel mellyet midőn elfogadtam tul bővőn gazdalkodtak – egy közülök, ki vallomása szerént Brassai fi, és azért magyar nyelvünkon is közönségesen beszéllő vendég szeretetből kisérőül ajánlkozék, mellyet köszönetemmel midőn elfogadtam bucsum vettem a' körűltem álló szent seregtűl, meg indultommal kört bontva tette kiséretét egész távultomig, melly pontnál osztán kisérőmmel hagyattam ki kezem meg szoritva jelenté köszönetét az egész képiben hozzájuk mentemnek. –

Még ki nem lépve a' szent falak közül, kértem kisérőmet könyvtárak meg nyitasara, de jelente, hogy nemzeti könyveken túlt, csak latinyok vannak [17] azok közül is sokakot ép a mult évben elvit a földvári oláh leklész erdellybe, a többeket pedig most meg latnunk lehetlen, Bukurestben lévén a Könyvtárnok. – Kerdeztem a könyvek nyomtatásának idejét is, és a tizennegyedik századra tevé azt; én midőn panaszolnám néki, hogy mennyi könyvei vesztek el a magyarnak, azon századbul, ö gondolkodás nélkül hellyesle szomoru tudatunkat, és nyilatkozásában azt fejtegeté előttem, hogy midőn ez előt negy évekkel Konstancinapolyban üdözött volna, sokszor meglatogatván a Könyvtárakat, töb ízben olvasot azon századból magyar és magyarhonbol valo könyveket, mellyek, a Töröknél parlagon panganak. –

XII.

Menet beszédünkben a többek közt kérdeztem saját sorsok hellyezetétis – ő el beszellé szamukat, és hogy letüket körülmenyesen, számuk mint masaktol, is igazolva hallottam 10,000 megyen – jövedelmükre az egész havas adozik, mely általluk el költhetlen mivel az ezen kívül az ország még egy szép summa penzt is ád – bé álhatnak körükbe, és társaságukba minden szemét emberek, kik csak tudnak olah nyelven tökéletesen, – innen vitetnek a varosokba és falvakba lelkészek, kik Isteni tiszteleteket csupa figurakkal viszik veghez, kivált kik közülök még az a b czét sem esmerik – nagy tiszteletben tartatnak a nepnek mint nagygyai és kicsinnyei előt és a vallásra nézve az ország mint Erdelyben allot a tizen harmadik században – minden szemely Boér- [18] nak, ha rangját meg akarja tartani, két papnak ha nem is, de egynek a leg szegényeb is szokasos törvény lenni, külömben pogány és nem keresztyény, – innen leg nagyob szüksége ki elégittése, papjait jól fizetni, meg p[e]d[ig] a mü pénzünkben 2000 forintokkal – és kétféle Kalugerek vannak: fizetesesek és tiszteletbeliek – az utok csak a jó keresztenyek alamisnajakbul élnek, és azert rongyosok – látván nemzedekek restunya gyermekei, hogy mily kényelmes a Kaluger élet, és mily könnyen szert tehetni azon szükseges rosz hivatalra, szamtalanok hivatkoznak ara az ingyen életre – ez az ország naggyaitol észleltetvén, szamokat tizezerre engedte nevekedni kiket jövedelmeken kült fizetesselis lát el – a szamfelettiek pedig csak lakakkal latogatnakel de elelem modjukat a keresztenyektűl koldullyak ki – a mint futolag észleltettem, magyarbol let Kalugerekis vannak, kik vagy csinyok esetében, vagy a katonasagbol el szökvén, körökben asyllumra[673] találtak, és csuda, ha kisérőmis nem volt magyar, mert szavai azt mutatak mellyeket székellyesen ejtegetett. –

Keserű Kalugerem butsuját vévén, ismet egy kéz szorittással vissza tért – én ujra a természet alkotta uton tevém, mellyet nem tsak a körül kosul löjtő zöld follyo gatolt fel, midőn 150szer kentetik az utas át gazolni; de hirtelen meredekjeiis, mellyek szinte kőfal egyenest képeznek állásakban és csak gyalogokat is fel- [19] hatolni lehetlenséggel fenyegetik – egyről lejtve, legott a' más hasonn magos meredek áll elő kasza éles szirtos köveivel – még nem gondolák meg az ország

[673] 'menedékre'

Boérai: hányszor nem futottak már ezen az uton hasznos céllal, és még hányszor nem kéntetnek futni élet menedékül Erdély Országba? S most is évenként hányan nem jönek Erdéllyűnk élet vizeire maguknak ércz bugyogóibol életet vásárolni? – de tán ők mindent vallásuk szigoru elveinél fogva tésznek? – tán ők is olvasták: szoros a' mennybe vezető ut. –

Az estboru békövetkezvén szerencsém vala egy szesz árushoz szállást vernem – több Brassóba menő árusok is szálláslának itten, kik szolga személlyekkel mint egy huszon haton voltak – ezek egy szerre vacsorálni akarván, mind malé puliszkával elégitették ki beljeket – figyellel vártam előbb hogy annyi oláh gyomor mikép képes lesz most este mind azon nemü eledellel ki elégülni, de nem találtam végin semmi bámulandót – ők mint akasztották fel az üstöt vizzel, egyszerre a' lisztet is zuhintották és kavarták, melly midőn langyra melegült le akasztatván más személly öntött fel a' garatba – az utazó, ajtó nyitáskor pillantva meg őket estélik körül űlni, étvágyát, ha erőgyengitőleg nevekedet is, elveszti, és gyomor émejgésbe esik – a' doncs házban meg doncsabb embereket, ezeknél még doncsabb asztal szönyeget meg pillantani? – elég vacsora egy erdélyi utazónak – én egy fertály bort ki méretve vacsoraul ivám [20] meg, mellynek anyagize mész, szellemi pedig hordó penész szag, és itt ugy, mint az egész országukban is –

XII.

Napkőlte elöt egy pár orávalis el hagyám ezen émelygő kis lakot, mentem az Isten teremtette uton, fáradalmim már enyhülve az álmolat éjjelében nézetem tárgyai minden felől csak a' magos hegyek és a százados Bükkök valának. – jobbom, felől pedig a zöld paraho, mely föl alatti rém ként bögöt pokol méjségéből föl hozzám, utas pártjára, 's azon én remegve haladtam, – kilencz ora lehetet már midőn még távolbol egy kis lak ajtaja előtt állo szekeret észleltem meg, benne egy székely öltönyü némbert, ki ölébe hajtva fejét ringata mint ha sziv érdeklő esetétt jelelné azzal – tőlle nem észleltetve értem szekeréhez és nem csaladtam, mert a szegény székely vén nő, faradalmas, meg is hasztalan utazását busulta 's kesergette ölében hullatat könnyeiben – Köszöntöttem magyar szavakkal és ő ere mint méj álmolatbol ébrült hirtelen szembe egyenessült velem és a nélkül hogy köszönetem viszonyolta volna Keservét ki tőre 's ezen leverő szavaiban jajgata – be hasztalan fáradék hozzád – Kertem a búsnőt sorsa esete felől ertesittene, engemetis – ő valaszát még csak kétségbe esni látszo enekes jajjaival adá – vegre vigasszokkal tamadam szivét körül és nyertem – egy kedves fiam vala nékem, kezde sirhangon a nő ki midőn a lakatos míveszséget meg tanulta olah országba utazot bé hol szerentseseb legyen boldogulni – írtő nekem sokszor levelet 's külde élet tengesemre segédpénztis mert özvegy és föld birtoktalan vagyok – uto előt valo levelében azt [21] olvasák nékem, hogy más fel ezer forintya készen vagyon, örökségünkből egyrészt kiváltani – csak bizalmas alkalom kell mely kézhez vigye – csak egy hét futot el, hogy érkezet az uto leveleis – és ebbe – itt keservétől akadozva monda ki – ebben azt iratá, hogy menjek mert éltehez nemlehet senkinek bizalma! – én – én mindenemet zallagul tevém azokért kapot pénzel folytattam ezen nagy utamatt Bukurestbe. – de oh! fiamat eltemetve, 's pénzét eltökitve találtam – az az Istentelen – el keseredése magyaroson törve ki – az a hitvány pap mindenét el tevé 's tán őtetis – itt leg ot ölébe hajtva fejét csak csak zokogot, – én ismét őt felverve vigaszommal kentetem továb zokogni esetet – sokáig érdek és sükeretlen volt minden vigasz hozzája; – mert átkos szavait mellyeket szort Sükei urra nem voltak hatanyasok [?] szavain fel hagyatni; mig vegre azok nélkül nyilatkoztatá, hogy az emlitett fija lebetegedvén, beteg ágyához hivatta Sükei úrt imma mondatasul; ez a lelkész pedig kedellyénél fogvást, élt gyakor mesterségével, ki külön szobába vitetvén betegét, latogatására járt minden nap és ejjen könyörögtetés véget, mely faradalmáért egyik latogatás oráján, mint a másikan negy negy ezüst forintokot vet fel betegétől, vagy is az erőtlen lévén, párnaja alol; mig egy hét alat a szegény beteg kimulván pénze is őtet követte, már hogy [22]

az utolsó hova lett? Sükei ur tudja! elég az hogy a szegény agg nő, sok költség és fáradalmi közt bévándorolhatott a messze tartományba, még Sükei ur törekedet letartoztatni, és mig fia el temettetésének elég díjját le nem fizetendi el sem botsattani. –

Czélom siettetvén, a szorongatás aggadalmában hagytam a szegény szekely nőtt 's haladtam az emlitet, ugy teremtetet uton – Két órák alat már Braza nevezetű falvaba értem, mely nehány lakokbol állo és az innen utazonak első Oláh országban – it van az oláh harminczad, a hová szabadtság levelem bé mutatván ez nap tovabbi részét eddigi faradalmami nyugaul határozám; mely véget midőn szállást tudakolodnám egy, hitvány fogadoba utalnék; de szerentsemre egy angol figurás kert magára vonván figyelmem, előbb nézésére siettem – ezen kert, a mint utob értesitettem, a Bizede Gyika Schallat nagy Boéré, melynél csak szebbet nem talalhatni egész olah honban, mely az utazo figyellyet csak nézetireis méltatná ennek udvartelkén at menve egy Boér öltönyű ember ötlött szemeim eleibe, kitől bémennem, oláh nyelven szabadsagot kértem – Ő merőn rám nézve mintha esmerossi köreből volnék oláhul igent monda keresemre és így bé mentem a kert belsejébe vezérlése alatt, össze beszellyünk oláh nyelven folyván, 's végre megkértem őt, ha tán oláhul törsökösön nem tudok tractalni – ő egyik szép örömöm- [23] re kérdé, hogy magyarul tudnek-é? nem sokat gondolkoztam kérdésére igent mondani magyar nyelven; és meg esmérteté személlyében honom egyik fiát Udvarhely Széki Oklándi Kovács Literati Joseff urat, ki hazájában, minek utánna a sors bal áldozatja let, itt hatta a honnak gyermekes nőjét, at menven a szomszéd országba az élet job szerentsejét vadaszni – itt az emlittet kertben, mint kertesz jelenleg ket szép gyermekének és kedves nőjének körében hellyezetét unva várja, a keserű érkező job élet fordulatját – Kedves vendege valék egy nehany pár órákig, mellyek alat el beszélle visszállyos eletét, melynek csak vazolatabol egy szomoru regét tudna egy Josika Miklós öszalkotni – élet történeteit beszélleni vegezve remény veszitőleg nevezé magát sors örök üldözötjenek. –

XII.

Butsut véve e sorsűzöt honfibaráttol is hatam mege hagytam ezen kisfalvatis havasvadonyával együt – 's igy minek utánna két tellyes napokot utaztam a le irt havas görbe utain másnap kilencz orakor, kis Kimpina nevezetű hét nyoltz kis lakokból álló falvaba értem, itt nem vala szándékom üdőzni, ha egy kis lak ablakán kijövő magyar ajku szozat ne tartoztassa fel lépteim; – itt magyar szallo van, gondolám magamban vagy ép magyar lakos – Ezen elő érzetem bémennem kivaná – nem is csalatkoztam mert ben egy [24] ifju nő magyar öltönyben varogató valamely tarka szövetet ablaka körében ülve – legot anya nyelvemen köszöntem – 's ő hason nyelven visszonyolá mely bennem édes érzetet költe fel – Ferje ki most kis honától távulba vala, Dani Mihály nevű, kinek meg nagy apja származot vol az orszag ezen tartomannyaba, kinek gyüjtöt vagyonkája az emlitet fijara maradván nősülést tett regi hazájabol a Barcsaság hét falvajabol – jelenleg magtalanok – szep vagyonjok mint értesitettem az őköt el temetendő papokra maradando, már ha azak oláh nemzetből valok lésznek is; – ezen cselekvények mind azon által nem valami szellemi vagy nemzeti törvényből következik, hanem a közelrokonok nem létében vallasos erzetből – beszéllyünkből ki jöt az én helyzetem is, melyre a magyar nőm sohajtva mondá, hogy mért nem érkeztem bár két napokkal előbb, mivel az nap hoztanak ki temetni nagy Kimpináról egy vagyonos magyart, pap nélkül kéntetvén el temettetni – halva nagy Kimpina távulatját bamultam a hallományon 's kérdettem az okát az oj messze temetközésöknek, mely valvonitva felelé és monda okul, hogy az oláh néptől pogánynak tartatva a magyar, nem enged körébe hellyet temetkeznie, 's ha igen is, de draga penzért enged át, és azt is a tavulba, a föld kietlenében. –

Fel szolittásom következetében szemlélni menénk ezen magyar kis temetőt, mely egy szirt dombján vala [25] menve fölértünkkor, meg latván a szirt kis terét, lehetetlennek hittem fel ásá-

sát; de győződnöm kellet a sürü sir dombok bizonyság teteleken – az emlék betűk olvasasokra hataroztam vala el magamat; de sokaságuk és sűrűségek miat nem hivém veghez vihetném, hozzájak vetőleg pedig mint egy két százat számitték – bamultam és nagy volt bamulatom, midőn kiserő nőmtől hallam apossát temetkezni leg elöb ezen szirtdomba – ki vénségében közel érezvén halallát családja szükségére vásarolta ezen nyughellyet mely már az olta egy magyar kis üdvlelde – ezen temető sirdombjait el nezve azt itelhetni hogy nagy testület egyenei feküsznek gödreiben, és egy egész falvanak temetkező hellye nyugalmat és áldást sohajtván a magyar porokra el hagytam a nyugdombot, 's azzal együt alatta nyulo kis Kimpina falvátis. –

[27[674]] **Nagy Kimpina varosa – benne a magyarok – s helyzetük – temetkezesi modjuk – magyar tanc. –**

XII.

Nyárhó másodikán esti négy orakor értem bé nagy Kimpina városába – ezen kis varosocska semmi nevezetessegrül nem emlithető; nem találtatik benne semmi ízlés, mi az utazonezetinek, 's figyeljének[675] mélto tárgyul szolgálhatna, ha csak a szeszitaloknak nem szigoru baratja allédessegekben kelletik magukat, 's majd minden Bot raktaruk, mellyet az olah nép nemzeti kedéllyénél fogva kedvel, azért minden-naposok és ejjelezők az illyes hellyeken – az édesség, mellyet ők dultsászának[676] mondanak nyelvükön, tulbőv és minden egyes házaknál készitetnek, mindenféle nyári gyümölcsökből, nadmézzel nevelvén édességüket – illyen Dulcsaszának hasznallyák a gyümölcsök közül: Megy – Eper – Kerti szőllő – Mána – Szeder – 's több e félék – az ily édes készitmények mind azon által az ország delib tartományaiban fekvő városokban bővben divatoznak hol nemcsak étvágyul, hanem a nagy melegség mián szomjenyhül is használlyák, minden kalanyozás, [28] után Korcsvizet iva – vannak még is ezen kis várasban sokféle portekákkal kereskedés mod, leg kivált pedig a Brassai szászokkal kiktől viszik bé minden féle nemeit, a kender gyárnak – lakatos asztalos, és másféle műkészitmennyéiket a köznép szamára – a nagy Boerok ellenben nem is tartják vételre méltonak, ha nem Páris, vagy Londonban keszültek – innen egy lovakaroig le, minden eszközökön az említtém két városok nevezeteik olvashatak – és már ők a mü pénzünköt azon árukért a mellyeket it nallunk, itt a szomszédban fel találhatnának Parisba és Londonba viszik. –

Más és boldogittob kereskedesi modja is van ezen városnak a maga kebelében – egy óra járás tavulba lobogja ki bőv mértékében az ugy nevezet Degénet [?] kenőts forását mellyet szét hordván az egész országban, szekér tengely és másféle masénák sikítására[677] többször pedig fakenőtsül is használnak – ezen forás néhány evek előtt [29] szabadon vitetethetett mindenkitűl; de földes ura észlelvén minden napi szükséges hasznát mértekben adja ki draga pénzen mely esetben csak a kereskedőktűl nagy adot von maga után. –

Ezen városocskában érkezésem után ajánlo levelemnél fogva bé száltam egy Demetraké Maxim nevű oláh kereskedőhöz, ki ezen város leg hatalmasab kereskedője. – Nője ezen kereskedőnek magyar és Erdélyből Nagy ajtárol valo – neve Szolga Polixéna, jelenleg is magyar öltönyű, szép és

[674] A kézirat 26. oldala nem tartalmaz szöveget, üres oldal.
[675] 'figyelmének'
[676] A román dulceață 'cukorszirupban főtt gyümölcs' szóból.
[677] 'megkenésére'

ifju asszonyka – Férje mint kereskedő Brassoban sokat, sokat üdözvén meg szerette az emlitet hölgyet, ‘s fel kérte nőül, – Kit csak azon feltetel alat nyert meg ha vallásabul és nemzetisegéből nem idegenitti el. – Ezen meglett egyezmenynél fogva parasitatván, a nagy ajtai unitárius lelkész úrtól, oláhonukba tavultak – hol ma már – hol ma már az Egyezmény egyik fel tetele fel van bontva: a magyar hölgy görög hitű – Nemzetisége pedig ugy latszik, hogy a gyermekeire is at menendő, kik magyar szolgallok köreben neveltetvén, magyar hangokat adnak ajkaik. – Szép, de furtsatárba illő történet Nősülesek esete midőn a két külömböző ajku nemzedék gyermekei egyesülnek testel és lélekkel leg kevesebbé [30] értvén egyik a masik nyelvén – meg is a leg nagyob csend, bék, és Egyetértés uralg ház körökben jelenleg is. –

Kedves vendégül nézettem az egész ház családjától egész ott ültöm alatt, sot a magyarok nagyait is házukhoz hivatva megesmertettetett; mely esmérkedés csak hamar meg is let, mert azon nevezett, hogy Diák vagyok, hamar látnom seregeltek; kik közül nemellyektől fel is szólittattam hogy szolgallyak számukra alkalmatosság szerenti imakkal, és enekekkel, mellyeket örömest vallalván a más napra meg is igértem – szamuk mint végére jártam az austriai adovetőtől és akoradózó személlyek száz ötvenen vannak – ezeken kül: nők, gyermek nevendékek, cselédek és számtalan szökevények kik neveiket nem iratták bé az adovető Névtárába. – az elolához sodottak száma bizonytalan, a mint pedig ők hozzávetőleg mondják, a kiket csak esmernek, két száznál többre mondják; de nemellyek kik ezen városban varosban születtek, egy nehany Boér családon kereskedőkön kült majd az egész város népét volt magyaroknak mondják, mellyek közül sokaknak magyar neveket elő is tudják sorolni – nem is sokat hazudnak benne vagy tam semmit sem is mert a város kiváltságtalan lévén, földes urok örömmel fogadot annak kebeleben szallokat, kik számára a földeket mivelvén [31] hasznot hajtsanak azukbol – és abbol a néptelen országbul, honnan gyüjthetet hamaráb lakosokat, mint a bé bujdosott magyarokbol, kik ezen várost a szellyen leg közeleb érvén benne vagy azért meg meg akadtak, mert pénztelenek lévén, utakat továb vidék lakoihoz nem folytathatták; vagy mert ebben mesterségüknek elég tág mezőt találtak nyitva lenni, vagy eppen azért, mert a nagy földes ur elő eszközökkel élt a bé vándorlo nép fel tartoztatására – jelenleg is számtalanul tollyong bé a magyar és csak egy nap sincs a nagy ország ut vándorlo magyar nép nélkül – vallasukra nézve luteranusok kik Erdély dél keleti részéből a Bartzaság nevezetü vidékből juttak átt – ily közel azon bizonyos okokbol telepedtek meg mivel innenis a Brassai szász közönséget, ugy kell adozniak, mintha birtokukban ülnének, különben többiek addig, nem nyernek kivaltsagos levelet, miglen biztositványt nem tesznek le, vagy kezességben, vagy zállágban, hogy tavultokban is a Texa és egyébb Térh rovodgyék – igy hat ők nem tsak az austriai agencianak adoznak, hanem a Brassai közönségnekis –

XII.

Isteni tiszteletett az egy temetésen kül nem tartnak, akkor pedig az egésszet vezérli egy Szekely Janos nevü hétfalusi tisztes öreg paraszt ember, ki meg tizenkét éves korában kéntetett [32] övéit elhagyni – csaladja eredetétt Tordárul mondja, honnan a török háboru alkalmával telepedet volt a bartzaságba, mint fegyveresek, kit a Török had elejében küldetvén az emlitett vidéken a szász atyafiak fel marasztottak – temetkezések olahos: – a test fedetlen ‘s elejében meg meg indittatván, minden kiserő gyertyát tartva kezében lépdel a test kiseresében külömbözvén annyiban az oláhoktul hogy ezek enekelnek és harangszo nélkül teszik – temetkezesi hellyek az emlitet távulban van a reg korán fognak eltakarittashoz; ‘s ugyan a temetés hegyén tarják fel a tort is, amugy magyarosan – a Keresztelési jelt hasonlag az emlitet öreg tészi meg, minden Luther kisdedeken ide nem szamlálva a Chatolicus atyafiak nevendékeit, kik inkáb ha papjuk nem jövend Bukurestből a keresztelési indőre az oláhokétól kereszteltetnek meg, melynek következetében sokan közüllük hozzajok is nemzetülnek. –

Elet és kereset modjuk, a minden fele mesterség, mint hogy a fő városokon kül, minden mező városocskákban és nagyob falvakban csak a magyarbol állanak a mester emberek mely nekik a hazi szükségeiken kül is szépen jövedelmeznek – leg nagyob keltje van pedig a lakatos és köműveseknek, mellyet fel költött a korszellem [33] miolta Frank hont utazzák sok Boér család gyermekei – vannak közüllök meg ugyan sokan föld művesek is, kik erejekhez képest mivelnek földeket, urak csak a tizedik Kalongyajaktol fosztván meg –

Mas nap még reg előt tömve allot szobám túlköre a fel költöm váro magyarakkol, kivánván igéretem tellyesittését – én azt készen léve át nyujtám az imma éheseknek, 's ők érzések kösönetével fogadák – Kérdék a faratságom dijját mellyet el fogadniis véteknek tartám; sőt hogy egy ujjab kéreseknekis eleget tegyek 's azáltal béktelen lelkekkel ki bekittsem egy immára is meg hivám őket szallás szobamba – ők ezt örömmel fogadva tavullának. –

Az imma ideje azon nap del utánján közelitvén magyarjaim öszve sereglettek; én szallast ado gazdámnak jelentvén szent szandékunk, ki bamultamra ellenkezésit jelentvén azt adá ellen okul, hogy neki is gyermeke beteg és készül Másszat[678] tartani a következő nap azért nem akarná szavai szerént hogy háza körét meg szentelenittsük, melyben tartando az áldozat, ennek következetében más hajlekat kellet szent teremmé szentesitnünk, és ez csizma mives magyar szobája vala, mellyet hogy elfoglaltunk, imánkat elejében küldöttük a mindenek uranak, immank elejére, és utójára ditseretet is akaránk énekleni, de botránkozás véget nemellyek nyílatkozásuk szerént felénk a vadredéllyű olah nép kaczajátul megesvén az imma, ugy tetszet hogy lelki [34] könnyebbülesük öröme sugárzott mindenki külszinéből, mely lélek békülésüket varásolta meg – azért köszönetek között kielégülve valának eltőllem lelki büszkeségükben –

Ez nap estve felején mint innep napon setára szollittattam fel a' gazdanőtől – sétánkot vevők a' népmulattság irányában, és mentünkben midőn sok tárgyakról kérdeztettnem, még távulbul fel akasztá beszelyünket a' Török görbe guitár- és a fülhasitto sikoltás, 's az ugy nevezett Hegedű hangjai, melyeknek csak hamar szem- és fültanui is lettünk – a' Tánctermet égy boér udvar alkotta 's magát a' vigalmat pedig valamelly Bóérnő szerzé szokott kedélye vágyául ki most török ízlésű faltornáncában ülve, éldelte a' portáncz gyönyörét; a' több aggboérok pedig és nők vígalom nézetekkel kört keritve szemlélték a' hajdoni rómánczjukat, mellynek a' multban ők is mesterei valának – táncznézetem feszült, és végig rajta volt muszka körtánczokon, mint nézetem, és látmányom ujdon tárgyán – harminc negyven hölgyek, és Féjfiak két részekben-is kört alakitva terjedve és ismét össze futva, 's égymás kezeit fogva, mind két rendűek égy forma figurákban körülték – közbül pedig a fekete hangászok a kört kisérve, hangoztatták a' muszka és Török csiklándozó táncnotákot mellyeket mind hárman [35] buja dalokkal, és szerelem énekekkel kisértett hangokban; mert ők nem a' hangszer szavaira szellemek figyelni, hanem a' hangászok dalaikra, melyeknek buja szavai lángá lobbantya törökvéreket – innen mint nállunk a' rosz han-

XII.

[678] A mássza jelen esetben a ‚betegek kenete' (vö. rom. maslu), amit a keleti egyházakban néhol gyermekeknek is kiszolgáltatnak. Szertartása: előkészületül egy asztalra búzaszemeket hintenek (vö. Jn 12,24), középre egy edényben borral vegyített olívaolajat (vö. Lk 10,34), köréje 7 gyertyát, melléjük 7 vattás végű pálcikát, feszületet és evangéliumos könyvet helyeznek. Rövidített matutinum után megáldják az olajat az ún. „olajimádsággal". Ezután hét pap hétszer megkeni a beteg kenetének fölvevőjét, kinek a záróáldás közben fejére teszik a Jak 5-nél kinyitott evangéliumos könyvet. A megkent hármas térdhajtással fejezi ki hálaját. (Az értelmezést és magyarázatot ezúton is köszönöm Czégényi Dórának.) További részletekért vö. Czégényi 2014. 403. 158. lj.

gászoknak; ugy nincs becselések az ének és hangtalan ujparaszt[679] hegedűsöknek, kiknek torkaik nemképes bihal[680] hangulag dalt énekelni. –

Táncnézetünk alatt, égy ora teltével vége lett a' muszka és töröktáncnak – most már a' magasban állo Boérnő parancsára magyar tánczнóták hangzanak füleinkben; melyekre mint égy bámulatomtul ragadtatva figyelmem kéttszeres lett; s csudáltam az esmért hangváltozásukot; és ép kérdeni akarám séta nőmtűl okát, hogy ki kedvéért porancsolja a Boérnő ezen magyar táncjegyeket musikáltattni, én ebből valamely nagy magyart gondolván az ő körében lenni – de ezek alatt bámulatom is cserélődött égy hasonnal – négy öt magyart észlelék táncra felkelni, kik szeszmámorral lévén, kezdték izado munkájokot, szökdöső figuráikat ra illetvén – óly tulosak voltak a' legmagossabban hánt Figurájuk, hogy nem tudtam szégyeljemé a' magyar miveletlen tánczot – vagy kitörő nevetségemmel neveljem a' tánckört állo poremberek és a' tornáncában még feszültebb figyellel üllő czifra bóérnő lármás kacajukot, kik a' magyar tánczot nevető itélettel néztek, mint az olosz medve bocs tánczát – nem hagytak őkki semmit a' magyar tánc alakjából, meg adták mi az övé – nem vartak az iméntiekként, hogy hagászok danoljanak hanem érthető magyar hangon kiáltották szokott tánc mondájukot, melyek az idegen körálloktol nem értetthetvén [36] nevelte az említett orosz morrogó medvetánczot –

XII.

Emlékembe tartva égy néhányat táncmondájuk közül ezeket jegyzettem fel: –
Korcsmához[681] a' Templomunk
Két musikus két jó papunk.

Erdély orjszág ajz én hajzám
Met ott lett volt ajz én anyám –

Akárki mit beszéljen
Aj szerelem nem szégyen –

Jere hojzám kincsem Furus
Ne légyen szived háburus.

Ha hojzám elnem jöjsz mára
Hojzzád mönök égy éjszakára

Hova? hova? ajz Zángorba![682]
Gyere inkább ajz ágyamba! –[683]
------

[679] Az újparaszt megnevezést ekkoriban a cigány szinonimájaként használták.
[680] bihal: 'bivaly' (ÚMTSz. 1979. I. 478, 493–494.)
[681] A kiadott szövegben itt korcsmaház szerepel, amely a szöveg értelmét tekintve valószínűleg a helyes alak lehetett. Itt betűtévesztésről lehet szó.
[682] zángor: 'mészárszék'
[683] A szöveg megjelent: Erdélyi J. 1846. 434. (437. sz. alatt) Erdélyi János a hat táncszót nem különítette el, hanem mint egyetlen egybetartozó szöveget közölte.

Az estboru közeledtétt észlelve táncvéget porancsolt a' Boérnő 's leg ott tavultanak mindenek – én-is sétanőmmel szállásomra térvén hol az ugy nevezett Kalugerpapokot mányikájuk[684] follytatásában találtam – két hét mulva hallottam a' gyermekük föl gyógyulását ők szentül hiszik – hogy azon apsitosok képesek varázs erővel birni kik most a' hét közül egy sem távult egy egy [37] aranydij nélkült. –

Másnap az éj virjadt útam kezdésére intvén, bucsum vettem szállásom' uraitul, 's megköszönve vendég szeretetöket, hátam megé hagytam azon városocskát, melly a' török boru[685] alkalmával raktarul szólgált a' magyar vitézeknek; menendő Plójest várossa felé – az út, melly itt elöttem nyilt, poronyos[686] és egyenes sima, azért az útazás rajta merő gyönyör – itt akár merre tekintsen az útazó, szeme külömbféle tárgyakkal játszik – minden felőll a' mérhetlen róna tér, mellyen el nézve a' szemnek láthatárát csak a' lég sürüsége akassza fel – addig pedig az imitt amott; de egymástól távolba lévő zőld eper és cseresznye erdők adnak játékot a' szemnek, és néha lát határát tovabbról el fogják – rajta a' termény túlbővsége álmélatra ragadja az útazó figyelmét, és itéletével a' Kanaán földének valja lenni. – Útam itt észleletem nélkül rövidült a' bámulat foglalatossága következetben, 's gondolkoztam nem vólt időm egy tájkép leirásánál – csudálva szemléltem a' törpére nőtt buza szállakat, 's a' fejekbül kiűlő kövér buza szemeket, mellyeken gyönyörrel játsszik az őket pillantó szem – de boszonkodva karoltam kanaán böv földjüköt, midőn annak jobb részét parlagon heverni láttam – s el hittem szentebbnek az isten hosszu türő tulajdonát lenni, melly által a' rest oláh nemzetben ezt a' restség' bűnét még eddig büntetetlen hagyta, nem üzvén-ki ezen paradicsom kertbül, mellybe általa örökre meg van szegve ama mennyei parancsa [38] „munkalkodjatok" – és ama ellenébe tétetett tilalma „ne restelkedjetek." –

XII.

Ily' csudás eszméim közt jutottam el egy terjelmes sok féle szemü fákból álló erdőhez. – Köztük a leg magosb es területü fák is elégtelenek épület eszközéül, oka a' föld homossága, melly magosra növéseket, 's terjedtebb területeket nem birván meg, a' földre döndülnek, igy alig nőnek három-négy ölnyi magosságra, terjedelmek pedig három arasznyira – mind azonáltal illy törpeségökbeis megtermik gyümölcsöket. – Plojest várossa nem messze feküvén ezen erdőhez, melly az ország kelet éjszakájára mutat, le dültem nyugtúl egy fa árnyba, mellyből sokáig birálólag nézegettem annak fel és törpe épületeit, fekvését, és állását. –

[39] **Plojest várossa – benne a' magyarok – magyar templomhelly – nyelv sajátságuk – Berászka nevű szirb-Falva. –**

Nyárho ötödikén Plojest várossa kőrakot rendetlen utcájit tapodták lábaim az ujj tárgyakon feszengvén figyelmem, – benne dontság szaga szinte fulasztásig foljtogatott, melly a' mellemen kőnehezileg nyomatám betegségem jöttét joslám mellynek már romboló partján állottam – hogy a' Plojesti város doncsságát, és szenységét az olvasó átláthassa, visgáljon jol meg egy ujparaszt házi kört, de ne egy Kolosvár vagy egy más város kebelében lakókét, hanem egy falván, annak is

[684] Ürmösi feltehetően a (számára érthetetlen, furcsa, idegen) szertartás közbeni imádkozásra utal, tehát a mányikálás itt a halkan, mormolva mondott imát/imákat jelenti (vö. matutinum ‚imádság, imaóra'). (A kifejezés értelmezését és magyarázatát itt köszönöm meg Czégényi Dórának.)

[685] boru: itt 'háború' jelentésben

[686] poronyos/porondos: 'porhanyós' (ÚMTSz. 2002. IV. 562, 565.)

a' végén lakó czigány ház kört, mellynek ajta előtt, a' gunyhobul kihajtott szemét mint örökség úgy maradt az agg dádéra, és testamentaliter maradandó zellencségére – mellynek fekete lakói csak azt nem öntik gunyhó küszöbük eleibe, a' mit még potrohos hasok meg nem emésztett, vagy erthetőbben, csak a' nincs még ajtajuk előtt mit még nem ehettek meg – melynek belsejébül kijövő szag, fintorodásra facsarja a' szembe menőt, és hadőrként tartoztatja fel a' finum érzetűt – keveset mondtam még mostis Plojest városa undor belszennyétől, de a' magyar szótárban nem lelvén fel azon szavakat, mellyek által a' szemérmet megkimélhessem, és így az olvasó csömörlését távolithassam, több jellemétől megkiméllem a' város lakóit, meghagyom várossukotis [40] nemzeti régies fénnyében –

Utczáin haladva egy előre hittem képtelenségét, midőn soholt sem hallottam semmi neszt, annyival inkább nem láttam nyüsgő emberalakakat mint szokás városokban, sőt még népes falvákbanis – csak ugyan beljebb hatolva a' város közelébe, hol szeszárus boltjaikhoz érkezvén meghallottam csalodásom itéletén midőn minden szesz árus Tárok teliesek valának az „igyunk" szó pártossaival, kik közül némellyek czigányoson lábkanyaritva ültek ettek és ittak; mások pedig merevedve aluttak a' földszinen –

XII.

Kérdeződésem nyomán rá akadtam végre Barabás Josef[687] Gyogyász Urra, ki igen nevezetes gyogyássza a' városnak és népétől, mint kis Király tiszteltetik, ezen magyar baráttal különös szeretettel fogadtattam egész három napi időzésem alatt – segély kezeket nyujtott a' magyarokkal megesmerkednem, és hellyezeteket kitanulnom – őt nem csak ugy tekinti a' magyarság is, mint méj lelkű gyogyászt, hanem mind eddig valo papi hivatalt viselőt tisztelikis, ki a' keresztséget és házassági esketést papilag vitte a szükség esetében – az első napot a' magyarok száma megtudásában töltöttük, és a' mint hozzá vetőleg értesitettünk több mint három száz magyar lelkeknél lakják ezen közönséges kiterjedésű várost – közülök egy nehány van Unitárius, és nem sokkal több romano-chatholicus, a' többek pedig evangelico-reformatusok és evangelico-lutheranusok – sokan vannak bennek Bukovinábul és Moldovábul jöttek, és mind reformatusok [41] sokan 'a Székely honbol, leg kivált Három székről, és az ugy nevezett Barczaság vidékéről – mindennek mesterséget adott életmodot, melly nékik kedvezőleg vagyonol és házi szükségeken feljül is adodzik – sajátságos különböző a' különböző Tartományokrul gyűletek kővetkezetében: – székelyes, melly az Et ha lehet Ővel teszi ki és meg nyujtya, mint: Högy – Töngör, mönyök, töszöm, vöszöm, lölöm, sződőm s. t. b. – A Moldvai, mellyben a' Cs sejpesen szvel fejeztetik ki, mint: Diszérem, Diszőség, szerélek, szeresnye, szapás s.t.b. – A' Barczaság videkieké, mellyben az Sz. és a' Z. eleibe mindenütt j hangzik, mint hajszu, hojzám, rojzsám, ajz s.t.b. – hol pedig különbenis az Sz előtt j van, ott a' kettő közelében e' mondatik, mint: Féjejsze = Fejsze – Vajajszag = vajszag – Cséjejsze = Cséjsze – Hajajször = hajször.

Szentegy házuk nincs – ámbár sok évekkel ezelőtt már templom hellyet kegyeskedet volt adni ajándokúl egy Boldeszkó nevű mivelt nemes lelkű Boér, és csupán a' Reformatus felekezetnek – ennek fekvése mint szemtanuja valék a' város éjszak keleti utczájában van szinte a' város végén; szélessége, mint hossza tiz őlnyi, mellynek egy része már magyar sírhalmokkal eltelvék – visgálatomkor ezt, sok magyarok jöttek hozzám, kikkel össze beszélyben jövén, kérdeztem a' templom hellyel valo további szándokomot, kik válat vonitva mondák, hogy ők tüzűlve vannak

[687] Barabás Józsefről Hencz Hilda alapján annyit tudunk, hogy 1839-ben házasodott (a református anyakönyvek tanúsága szerint) és sebészként, valamint szülészként működött. Ld. Hencz H. 2016. 53. (A pontos forrást nem közli.)

az alkalman, és elégségesekis annyit áldozni, mellyhez csak keveset téve, épülhetne fel egy templom együtt minden hoz- [42] zá tartozóival – 's indítványoztákis t[iszteletes] Sükei ur előtt, de ki semmit sem mozdita e' szent és kivihető célon; sőt soha még szeműgyet sem vetett ezen ajándek hellynek csak felvigyázatárais – pedig a' ki magát Pűspöknek teszi,[688] gondoskodni kellene alatt valóirul, és ecclesiai szaporitásárul, hogy lennének megyés papjai, kiken pűspöki hatalmat gyakorolhatna – hanem – csak mint a' népregében van: egyszer volt egy Király, és égy ember, itt a' király és az ember, az egy Sükei urban találtatik fel. –

Másnap össze seregelve találtam minden magyarokat az adóvető udvarában, kiket egy ifju catholicus Lelkész Ur inditvánnya nyilatkozatára szolitott vala elő az austriai adóvető – gyűlések okát nem tudván, vágytam annak czélját megtudni, mellyet midőn egy magyar esmerősömtől kérdenék, csak azzal felele, hogy egybe megtudjuk; a' nagy várakozás mutatkozott minden magyar arcz tekintetén, 's egy mástul, legkivált pedig töllem tudakolták, ha nem én gyűjtettem égyületbe őket, míg végre az adóvető kijővén szobájából, beszéllyét hazájok ezen leverő szokban őnté ki oláh nyelven: ausz maj unguru? haljátok e' magyarok? néktek még soha tőrvényes papotok nem vólt, hanem ugy éltetek ebben az országban mint valamelly vadállatok – ugy temetkeztetek mint meg annyi kutyák, azért mind pokolba mentek, kik megholtak közűletek, nem lévén a ki az ő bűneikért immádkozzon? – gyermekeitek kereszteletlen haltak [43] meg, kik most mind pokolban vannak – eddig tehát mind csak az ördögöknek éltetek, és csak nevetség tárgyai voltatok a' többi idegen és a' honi nemes oláh nemzet előtt – látjátok? a' ti országotokban nincs pénz, mindég csak a' szegénység vagyon abban, felejtik rajtatok segéleni Templom épitésben vagy pap tartásban – látjátok? már sokszor fogadtatok bé egy egy magyar papot, ki elég pénzt csalván fel tőletek, elébb állott 's eltűnt – mind ezekre nézve, én magam kértem számotukra a' chatolicus érdemes Főpaptol egy jo lelkészt, a' kit itt jelen láttok, ezt fogadjátok el, mint ki a' püspök kegyelmes igéreténél fogva Templomotokat segedelmetekkel együtt felépitendi – így osztán többé nem éltek barom életet ezen országban! –

XII.

Illy haszon, 's több megrázó darabos szokot monda el még, melly a' pornép lelkére bel hatányul szolgált – én mondhatom, hogy az adóvetőnek ezen előterjesztési, mellyeket illy rém alakban öltöztetett vala fel, könnyeket facsart ki a' legtöbb magyar szemeikbül, mellyeknek lehulásaik igazolni látattak a rémbeszélyt – csak ugyan még is végre ellen mondások keletkeztek sokaktol, még pedig magyar eláltalkodással – a' Templom helly csak a' reformatus atyafiakra maradván a' Véghagyomán nyomain szigorán ragaszkodtak jogukhoz, és felekezetök többségéhez – [44] továbbis tart vala az ellenbeszély, ha az adóvető mellett álló Lelkész ur ne nyilatkoztatja vala, hogy ő nem kiván senkit hitéből kiküszöbölni, sőt kőtlevél mellett igéri, hogy minden felekezetet saját vallásában megtartand; és kinek kinek gyermekét hitágazata elvei szerént keresztel, esket, és temetend – a' magyarok ezen magos igéretet hallva, tudván pedig aztis, hogy Sükei ur által soha Templomuk nem épülend ölelték az egyezményt, mellynek megerősítésére az adóvetőtől bizonyos nap rendeltetett – és így…..

Nyárhó nyolczadikán' Beráska nevezetű felhagyatott Szirbfalvát látogattam meg – ezen lakostalan Falva Plojestül mintegy ora járásra fekszik a' város keletéjszakja felől, melly midőn a' szem láthatárára feltűnik az utazó Plojestnél egy szeb' tisztáb' és fényesb kis városocskának itéli és hiszi lenni – épület állásáni a görög izlet özönöl el, tornyai pedig, mellyekben jelenleg csak a' lég tollassai huhognak a' legmagosbak egész országban, és a' leg szebb harangok ékiték, midőn

[688] Az „a' ki magát Püspöknek teszi" részt valaki tollal erősebben áthúzta.

még voltak kőrében emberek, kiket az imára előgyűjtsenek – végére ezen Falvának eljutva az utazó, feledi hogy oláh országban utazik, nincs ebben semmi nyoma az oláh izlésnek, annyival inkább pedig nemzeti szaga – tiszta Szirbfalu volt az, és nem csak nemzetiségére, hanem izlésére nézve is, mellynek lakói mint erős munkás és [45] vas szorgalmu nemzedék népe épiték ezen külön lakjukat, megtartván benne nemzeti jellemüket minden tekintetben, mint addig, mig sorsuk kegytelen angyala szét hajhássza; 's az olt már a' házak dűledékei, és templomuknak romsirján állások, Jérémként gyászolják végpusztulásokat, és teremtő mesterüket. –

Az egész birodalom egy Szelkellári nevü Boér családé, mely még a' rég korban szirbtelepet hiván kebelében haszonbérbe ajánlta át – ezen telepet kilenc száz szirb család tette, melly bámulo szorgalmával ezen falvát alkotá lakul, még pedig csinoson az egész ország figyelme feszültére – rona teres földgyeit oly magos haszonnal mivelte, hogy földes urai nem csak hogy csudálták, sőt megirigyelvén, a' bért tiszerezve nagyobbiták, ez a' boszus nép nemzedéknépe, a' kimondott Törvény parancsára sem fogadá el azt, hanem keseredetten megsiratván pompás épitményeit csak nem egészen lerontá azoknak zsendelyezéseit, betöré oldalait, és templomait tornyaival együtt romjába inditá – igy minekutánna fojtó boszujoknak, és megrázo keseredésüknek küljelét felmutatták, eltávultak mozgo vagyonyukkal más városaiba és falvaiba ezen országnak – mind azonáltal perek folyamatban van novum mellett –

XII.

Menve utczáin, és tudva már a' gyászos költözést, sajnáltam a' kiköltözteket 's az épületeket – de boszankodtam az ország önkény uraira, kik nem hogy őriznék a' hon törvénnyeit, sőt feltűrköztek össze törni hazájokat, hogy a' [46] töllük ásatott sir méjébe hamar takarhasák belé – ők igaz urai ama elvnek: ubi bene, ibi patria[689]. –

Nem messze haladtam bé az utczán, midőn magyar szavak vonák fel figyelmem, mellyek egy csinos ház ablakán hangzának ki, 's legott elhatározám magam oda be mennem; a' hol midőn csak gyermekeket találtam, köztük ölve vártam haza a' nem sokára megérkező gazdát nejével – ők székelyesen fogadának 's még ezen kűlt szíveskedének a' több ott lakó magyarokkalis el vezérleni, kik külön családban tizen hat házakat foglaltanak el, és modjuk szerént a' legszebb és alkalmas épületházakat. –

Ők meg vannak csalatattva, midőn hiszik, hogy benne lakások megörökülhet – 's nemis ok nélkül, mert földes urok által ki hirdettetett, hogy a' falvát minden magyar szabadon lakhatja – a' házakot felépitheti – 's a' földeket mivelheti, jogul adván nékik minden legkissebb terheltetés nélkül benne lakhatásukat, mind addig, miglen a' törvény urbért hozand rájok – magyar telep akar lenni tehát oláhországbanis, hogy Erdélly és Magyar országban hellyökbe idegen ajku nemzedék gyermekei álljanak. –

Elhagyva ezen szerencsétlen Falvát visszatértem ismént Plojestbe, honnan indulandó Bukarest várossa felé – egy ebédelés idejét tőltém még egy esmerősöm asztalánál, mellyet végezve, bucsumot akarám kezdeni, [47] midőn egy egész oláh öltönyü ember nyijtá be az ajtót, magyarul köszöntvén benünköt – vágytam kiségét megtudni, mellyet midőn kikérdeznék, azt mondá, hogy néki is az édes annya magyar volt, és háromszéki születésű, de apja eredeti oláh – bámultam magyar beszédén, míg végre meg nem értettem, hogy ők kilenczen lévén testvérek az annyoktul előbbis magyar nyelvünköt tanulták be, feledve a' sajátjokét gyermekkorukban – Összebeszédben kivánván velem jőni, egy orát tölték még abban – 's ő azon kis időt figyelmes tárgyakkal foglalta el – elbeszélet ezen városban sok Boér neveket, kik a' hajdonabb korban mind tiszta magyarok vol-

[689] Ubi bene, ibi patria: 'ahol jól megy dolgom, ott a hazám'.

tak; jelenleg számukat a' már elolához sodottaknak nyolcz százra teszi, mellyek iránt kétsége nem lehet, és bizonyos tudatai – előszovalta az oláhok eredetét is, mellyet ha nem valojábanis, de a' nép szájjábul így vette át: Attilla jővén nap kelet felűl minden meghodolt népeket a' magáéi kőrűkben felvett és táborában hozott; így az oláhokatis legyőzvén seregéhez csatolt, de át jövén a' Duna folyóján, elszökdöstek három székekre, mellyek közül egyik bujkált át a' mai Moldavába – más Erdéllybe – és egy rész megmaradt a' mái Oláh országban – ezt észlelvén Attila nyomokba eredt, és elérvén őket, vissza akarta vinni, de látván, hogy telep hellyzetek czélirányos békben hagyta, sőt maga [48] is mivel felettébb szerette, legkivált a' mérsékelt légit, benne lakhellyet választott, még pedig az ugy nevezett Udvarhellyt, mely a' mü Historiánkban, Urhélly névvel neveztetik.

Mint nyilvánitá, még sok közleteket vala szándéka előbeszélni, de időm, melly indulásra szólita fel, megakasztá annak folytatását – igy minekutánna dolgaimat végeztem, végbucsut vettem minden kisérő magyaroktól, és kiindultam nyárhó kilenczedik reg kilenc óra táján – a' rona táj itt is végetlennek terült szemeimnek, 's véghatárát csak a' törpe Eperfák alkotta Erdők, és egy egy hitvány épitményekből álló Falvák akasztották fel, 's gátolták a' tovább látástol – sok guny szokat kerestem fel a' házgyéres Falvákban csak pipatűzért, vagy víz keresés esetében is, mellyeknek beljeket rakva találtam selyem eresztő bogarakkal, mellyek a' szegénység sajtolta pornépnek, és igy az egész országnakis nagy őszveggel adoznak – menve hosszas utamon, csak egyet találtam, már az ország nagyobb dicséretére szolgál: az út melletti kutak, mellyeket minden fertálly orai távulra találhat az Utazó, ámbár embertől szinte ihatatlanok – ezen kutak állandoságukat igérik, midőn minden utazótol vám szedetvén, a' pusztulni indulásból ujba alkottatnak – innen még a' favájuk kitisztitásokra is alkalmas ember fogadtatik. –

XII.

[49] **Bukurest várossa – benne a magyarok – a romano-chatholicus – evangelicoreformatus, és szász álladalmok – 's alapitatásuk –**

Julius tizedikén még est elött, mint egy órai távúlra nezetem eleibe tünt föl Bukurest várossa, öszinte négy száz törpe tornyaival, vágyaim sietették lépteimet; hogy ne, hiszen minden országnak Fő várossában van valami, mi az idegennek újság tárgyául, és figyelme méltánylatára tün elő – az Utazó látva e varost a messzibül, majd Páris Varossát képezteti itéletével, midőn megpillantja azon frank izlésre emelkedett fenházakat mellyek a több alacson régi törpe épitményeket elbutatva, szép rogyogványban jádzodtatják a' nézetet – őrös kapujához jutva, minekutánna az örházba béadtam kiválcságos levelem, honnan az austriai agentához viendő, beléptem kapuját, és igy egész Europának nagy Asylumába érkeztem be – új kövezett utczáin tömögni találtam az est enyhét használó városi népet, melly a porfiakat kivéve, napnyugti forma öltönyt cserélve a keletivel viselt testén, hogy legalább ruhájuk által bébizonyítanák a haladás pitvara felé indultokat – nem meszsze haladtam utcáin midön kezdtem észre venni a távúlban tett itéletem csalódását – nem [50] Párishoz nem, de a párját soha nem hallottam városhoz lehet hasonlitni, melyben az aestetikai világbúl a legkissebb mezö sincs; nincs, minek az útazó ne ükingessen, és orrát ne fintorgassa a nemtetczés jeléül – csak egy Falvábanis van mit dicsérni méltó, de Búkúrestben csak az iszákosok találnak inyek szerentit, – egy egy Frank ízletü épitmények ha álnakis elő, mellyek a nézetet feszülté emelhetnék és a vágyat kielégitenék; de azomban vannak körükben más óllyanok, mik a vágyat hamar csömörrel üzik el – nezzen bé csak az útazó a Francziás udvarra, mert orrát kell befogni, ha hanyott nem akar esni – Plojest csak leány várossa az izlés csomorének, igy

Bukurest anya várossa a mi egyszer kedvtemető és Finumság gyilkolója – a büdös gőz mely tán az örök időktől fogva helyben heverő szemét dombokbúl ered – a büdös konyha eleje, mellyet az ugy nevezett czigány cselédek szemét dombúl használnak – a kocsitárok, és Estállók, mellyek nem csak a barmoknak, henem mindenkinek szükséghellyül szólgál – az udvar árnyiban heverő sok számú czigányság, kik annyit külömböznek a Disznóktúl, hogy ezek költetvén fel kelnek amazok pedig még akkor fordúlnak túl oldalokra – ha bé nez a kűl czifrább házak beljébe csak ritkák mellyeknek butorai a mü ízlésünköt fogta vólna fel – hanem az egész egy török szőnyeg, a melly mint a rege varázs gyürüje, mindent elő állit – [51] ha kell, asztal – asztaltakaró – derekaly, Párna 's testtakaróis, hogy osztán rólla éve, jobb ízzüleg essék az étvágy – Cseledjük elegyedett a jelen időben, és bévesznek minden nemzedékü ifjakbúl; de az egy fő hivatalra a szakács mesterségre, az egy czigányt esmerik és itélik méltónak; kinek az a kiválcsága, hogy evenként csak egyszer mosdjék ne hogy a főzelék ízzét meg veszittse tiszta kezeivel. –

XII.

Menvén a fejedelem útcán, találkoztam egy székely hazám fiával, ki Udvarhelyszéki Enlaki születésü ifju – ez egy elébkelő nagy Boérnál szólgálván kegyeskedett a vacsorán marasztani – későre erkezett a Boér vacsora – az éjfél tizenkét oráján nyita bé egy vén leírhatalan czigány mocskos szinében hozva kezében a tál étket, ki minekútánna le tette az asztalra, „poftin"[690] szavával kére fel az Ét körül ülnünk – vártam is ezt a kedves szózatot hallani, midőn étvágyam a legmagasb graduson állott – de csak hamar kielégűltem akaratom ellen meglátván, hogy a mocsok fekete éthozónk, megpillantva, a tálban úszó, vagy már rég bele fúlt kövér legyeket egész alázatos szólgai készséggel markolá ki, és a földre sújtván beszoppantotta kedves újait – több féle Étkekis hozattak fel, de hogy minemüek vagy nevezetüek voltak azok? a benne királlyi modon uszkáló Legyek túdói mellyek mi- [52] án én nemláthattam a tálbeljébe. –

Az éjt azon ismerősöm körében aludtam keresztül de a reg koránnyán ha már későnis, de elébáltam, mert a bóér házakban sokáig mulatni nem tanácsos az idegennek, ha csak nincs kedve a Szent Dávid ama 'sóltárját énekelni: O mely sokan vannak a kik haborgatnak. – én ezt a szomorú notájara fuvtam elhagyva éjszobám – 's hittem, hogy elleneim koszorus győzelmet vesznak rajtam. – Ekiték az úttzát a sok éves halakkal tömött hordók – a sok Cigány házak, mellyekből a szag genuszilag tartoztatja fel az embert – a sok korcsmák, mellyeknek mind bel, mind kül körök telvék az oláh nemzedék naplopóival – a sok bótok, mellyekben ha nincs is egyéb, de édesre mesterkélt külömbszinü szeszekkel rakvák – Ezen utczában van a Fejedelem lakis, mely görög ízlésü, és két emeletre van felépülve – szembe a magos lak ajtajával az udvaron van a Várda, kapuján pedig hat katonák örködnek – Bibeszkó[691] a mostani Vajda, csak akkor foglalja el ezen Fejedelmi lakot, midőn hodolatot fogad el alatvalóitul, máskorban saját lakát dicsőiti. –

[53] Esmerőmtől kisértetve ajálló levelemnél fogva utam irányoztam a varos délnyúgoti része felé Vásárhelyi Móses Károl[692] úr lakjához ki stááb gyógász a másadik oláh Ezrednél – ezen útamban a Város milyenségét szemléltem, melynek keskeny Utcáin, ha egy szekér kocsival találkoztúnk figyelnünk kellett a megférhetés esetére – átjöttünk a Dombovika nevezetü nagy Folyónnis, mely a város déli részén omol el zürös szinében – ez a várostúl mintegy orai távúlról éjszakrúl zavarodván fel, valamely poronyos[693] földtűl, minden időben ihatlan, mellyet minekutánna kimeritnek

[690] Poftin (helyesen románul: poftim): 'tessék'.
[691] Gheorghe Bibescu (1804–1873) havasalföldi uralkodó 1843 és 1848 között.
[692] Ld. a 213. és 668. lábjegyzetet.
[693] Ld. a 686. lábjegyzetet.

eltisztúlás véget Timasóval hintenek meg; nyárban pedig ollyan meleg, hogy jéghüttés nélkül mindentül mindentől keptelen ihatni, melynek következetébenis terheltetik a szegény Útazó – a Város nagyságát, 's terjedelmét csak onnak tudják, hogy egy Bóér minden fél órában Lovat váltva, nyolcz órákra túdhatta kerálnyargalni – fekvése sorló alakban áll, melynek horgasodását a város keleti része teszi, és néhol ponkjai lévén a szem láthatását felfüggesztve tartja, mellyek tereit szeplösitik, mégis ha tüztornyaiból nézünk el felette, a város minden Zugollya látható. –

Az emlitett Gyógyász Urhoz érkezve Vendégszeretőleg fogadtattam, de őt Szíverettségben, bánatitúl lesujtoltatva találtam – ő a derék, az érdemes [54] ember, az elött csak egy nehány napokkal temetteté el hason érdemü nőjét, kit mindenek tisztelnek vala példás életéért – egy hétett múlatván házánál sokat beszélgetett az oláh országi magyarokról 's azok sorsukról; de nem kevesebbet ön magáérúl, mellyel ugyan meg van elégedve szép vagyonnyát tekíntve, de helyzetére? igenis nincs – ő Kézdi Vásárhellyi családu de az apja Maros széken Makfalván lévén Lelkész, születését ott nyerte – minekutánna pedig minden tudományokat végezett a kül országokatis meglátogatta Gyógyászi tannyának szelesítésére; végre visza jövén Pestre, onnan 1832[b[en]] meghivatott oláh országtúl a katona gyogyház betegeihez szép fizetésre – már nem sokára jövendő ki a maga hazájába; és ép az is fáj jelenben neki, hogy szerette Nője tetemeit a Vad nemzet kebelében az idegen sírhalomban kell hagyni, hol azok allandóúl nyúgtat nem lölhetnek a sír szük hellye miánn – érdemei ezen nemes Gyógyásznak oly kiterjedtek az egész országban, hogy a Bóérok nagyai teszik személyes látogató tisztelkedésüket, e mellett hazájához és Vallásához legbuzgóbb – a mi az elsőt illeti túdjais hazánk csaknem veszi észre, hogy kinek köszönje [55] – ezen derék Gyogyász magos érdeme által oláh országban közszeretetet nyervén egy Kolosvári fi barátjával t. Lukács Farkas[694] urral kezetfogva küldték bé pénzt országúnkban, hogy a miénk ne csak mennyen ki hozzájuk, hanem jöjjönis ki mihozzánk – ezt pedig ugy vivták ki, hogy mint az ország szerette első Gyógyászszai minden beteg, és egésséget vásárlandó nagy Bóéroknak hazánk savany vizeit ajánlottak, kik hogy bizalmúkkal éltek, szentesitették ajánlatukat sok rankort vettek azért a Szász Gyógyász Uraktól kik ezt az igazságot megtagadni és semmisitni akarták, csupán a szász birtokok savany vizeit esküvén életadónak lenni – nékik tehát, az emlitett Gyógyász Úraknak köszönhetjük ugyan az emlitett jót, mellyet tapasztalhatúnk az 1832[ik] év ólta, holott az elött savany vizeinken ritkák vóltak a Bóér vendégek. –

Vallásos búzgalmukkalis, egész hazánkra és Nemzetünkre nagy érvényességgel folynak bé – ők azok a derék lelkészek, kik a Búkúresti evangelico reformatus alladalmat stábként tartják, hogy Sükei[695] Úr azt az enyészet sirjába nedöntse, ki önlénnye hatalmával százanként

XII.

[694] Lukács Farkast (1806–1890) 1835-ben hívták Havasalföldre állatorvosi iskola szervezésére, ami végül csupán 1861-ben valósult meg. 1842 és 1845 között Ploieşti-en volt orvos, 1853-tól a román állam legfőbb állatorvosa, aki számos helyen tanított is. 1855-ben megjelentetett román nyelven egy állatbetegségekről szóló kézikönyvet. Bár Sükei idejében aktívan részt vett a református egyház életében, később ő és családja is elnémetesedett. Miként művében később Ürmösi Sándor is írja, Lukács Farkas Vásárhelyi Mózes Károllyal közösen fontos szerepet vállalt a borszéki borvizek havasalföldi népszerűsítésében. Részletesebben ld. Hencz H. 2016. 52–53. (Az általa hivatkozott források: Samuil Izsák: *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*. Editura Medicală, Bucureşti, 1956; Constantin Simionescu – Nicolae Moroşanu: *Pagini din trecutul medicinei veterinare românești*. Ceres, Bucureşti, 1984. 123.)

[695] A halványabb tintával író személy Sükei nevéből a kezdőbetű kivételével a többi betűt kisatírozta, mellé jelet rajzolt, és a margón azt jelezte, hogy a nevet S.-sel helyettesítsék. Ugyanezt a jelölést alkalmazta a következő Sükei szónál is.

nemzetiti el halgatóit ezek – ezek az őr angyalok hiven örködnek körülte korlátozván Sükei Urat a Nemzetgyilkolástúl, melynek kivitelére, sokat áldoztak és Faradoztak. –

[56] Három álladalmak vannak Bukurestben, mellyek közönségesen Hazánkat illetik: romano chatholicusok – evangelico reformatusok és a szász – ezeknek mind vannak szent egyházaik, papjaik és oskoláik, mind azonáltal ezeknek tagjait nevelik az idegen ajku nemzet gyermekei is, mint a chatholicus ekklesia álladalmat a Búlgárok – a reformatust Unitariusok, és magyar Lutheranusok – a Szász atyafiakét pedig a Saxoniábúl jöttek – mi a chatholicus álladalom alapitását illeti, még a 13^{ik} század végén kezdödött meg a Bulgáriábúl oda származott franciscanus baratok által kik az azon időben uralkodott Vajda alatt hivattak bé; később pedig, mivel a Vajdanő chatholica volt, szép jövedelemmel lattatott el, mellytűl mind azon által gyakron elestek, mint a Vajdák szenvedéllyi hozták – az említett Vajdanő ez id időben Búlgáriából Nicopolisból Püspökötis hozatott vala, és az ólta már az alladalom püspöki hatalom mezején virágzik – neve a mostaniak Molájoni Josef, olasz származású, derék és széles tudomanyú embernek irják le, ki napkelet nyelveit is mind értvén és azon beszélvén, gyakron utazza bé a Napkeleti Keresztennyeit latogató. –

XII.

Ezen álladalom anya ekklésiája előbb Tirgovecs Varossában alapittatott vala, de hétszer [57] a Törökök és Tatarok által felpusztíttatván, és midőn nyolczadszoris állatlanul épittetett meg, át kőltöztek Búkúrest várossába mely ugyancsak addig is Leány ekklésiájúk vólt – magyar papok alkalmaztattak pedig ide még a 15^{ik} század végén, hogy ki által, vagy kinek közben járása által? nyomát a megye Jegyző Könyvében nem találhatni – ezen anya ekklésiának vannak még sok szép leány Ekklésiái is, mint: Kimpilungban, Rimnikben, Krájóvában, Plojestben, Tirgóvecsben, Braillában, Csoplában, Popestben és Pitestben – ezek még ugyan mindenütt Templommal ellátva nincsenek mindazon által nem sokára létesülni fognak; jelenlegis Búkurestből, mint anya ekklésiából minden Vasárnap és innep napokon papok által felkerestetvén isteni tisztelet megy véghez a néppel; és mivel minden leány ekklésiájúkban sok magyarok találtatnak csaknem minden másadik vasárnap magyar predikatorok küldetnek kik az egész isteni tiszteletet magyar nyelvünkön folytatják, mikép ellemben a másféle nemzetüeknek nemzetiségük nyelvén – a magyarok számára mindenkor neveltetnek papok Erdélyben Déva mező varosban, kik köteleztetnek az oláh nyelvet is tökélyre vinni. –

Meglátogattam Szentegyházukat papi lakjúkat és [58] oskolájokat is; barátilag fogadtak, mint magyar Lelkészek. – Templomúk vagyon a Város Közepén Baratia nevezetü Uttzában, mely nevezetet a barátoktól vett, valamikép igy neveztetnek minden városokban az Utczák, melyekben chatholicus szent egyház létezik, vagy egykor létezett – a Templom nagy terjedelmü belje a legszebb és drágább hozza tartozokkal ellátva; küljeis a leg alakosb, magos Tornya pedig két szép harangokkal, és egy fenhangu órával ékedik, melynél több nincs is az egész országban, a papi lak ép Templom udvarán mely két emeletü és belje szükséges butorokkal ellátva, de nem olahosan, ezen Valláson levők az oláh porneptül kicsin kersténeknek neveztetnek, valamint a többeket egyáltaljában Pogányoknak, a szarka azt gondolja, hogy csak néki van Farka. –

Oskolájuk ismét a templom Údvarán létez, mellyet meglátogatván, negyven ‘s ötven kisdedeket találtam, kiket egy Tóth nemzetű Tanár oktatott ugyancsak magyar nyelvünkön, ki mint vettem észre kevés sükerrel munkálkodik az Úr szöllöjében tán jobb vólna, ha Gyólcsot árúlna vagy Fazakat drotozna – szép Fizetést kap – kár hogy nem magyar Ifjat hivnak meg elemi oskolájukba, a kisdedek csak az egy Vallásban [59] neveltetnek, néha egy kevés olvasásra, nem sokkal több számtanra is oktattatnakis.

A magyar lelkek száma bizonytalan a chatholicus atyafiaknális, midőn csak azokat lehet felszámítani, kik megkeresztelkedvén vagy páros életre eskűvén jegyző könyvbe igtattak – de az illyeneken kült még hányan nincsenek, kikrül a lelki atyák semmit sem tudnak? – Csak ugyan egy ifju Lelkész ki tizenkét évek óta folytatja hivatalát a Búkúresti anya Ekklésiában számát ezerre tészi, de a kiket csak ő keresztelt az ő itteni hivatalának folytatasa alatt. –

Nyárhó tizenkettődikén harmas Innepélynek valék szemtanúja: a Muszka General Kiszelov[696] emlék napjának – a ministerium változtatásának a Péter és Pál Apostol innepeinek – mi az elsőt illeti, tudhatja már az ólvasó hogy oláh ország Kiszelávban egy Vaschingtont talált fel ki az országban nagy reformatiot alkotott minden politicai dólgokban, és azért országos határozattá vált neki örök éveken át egy napot szentelni emlékére – jelen vólt ős ezen a nagy napon, és tanúja a magoss Innepélynek: a Vajda ház eleje, és general magos kapuja sürü mécsekkel kivilágositva valának, ugy minden hazaknak ablakai, a mellyekben csak ember lakósok létez- [60] tek – a nép pedig, melly emelte az Innepély méltóságát, térhetlenül bollyongott Bukurestnek minden Utczáin, mellyekrül a regkorig nem távúlt – jó nevenn fogja hát venni, hiszem Kiszelov, midőn az Emlék szobor felemelendi büszke fejét, melyről már az indítvány elfogatatván sürgettetik létre hozása, mint országos terv. –

XII.

A ministerium választásais szép innepellyel ment veghez; Bibieszkó a saját hazától mely meszsze van a Vajdáktúl a legfényesb kiséretben ment fel a fejedelmi házához – elől nyomultak a Frank öltözetű és muszka fegyveres Lovagok hármas sorban; ezeket nyomolta a kiülő szemü Bibieszkó czafrangos hintójában – ezt követte a battya mint fő minister, – a Fő general az ország több Herczegeivel – végre kisérték a Város és a Vármegyék nagy Bóérai kik mintegy kétszáz kocsikon ülve fényesitették az Innepelyt, megérkezve pedig a' Vajdaházhoz, Bibieszkó elfogadván a ministerek béköszöntését, elkocsizott Battyahoz a nagy Ebédre. –

A ministerek most nem a régiek – Bibieszkó, hogy Ellenein gyözedelmeskedjék, minden ellenfeleiből ministereket tett, hogy Tronja erőssebbre simuljon – de félő, hogy ős fútni fog [61] a Gyika[697] utain – sokan vették már szemére választási jótéteménnyeket folytan helyt pedig a tekéntély veszvén, nem allandó a Székben űlés – ő nép reménnyén kült választatott Tronosnak mindenki a Battyát hivén a fejedelemségben nyertesnek lenni – a választást előző est kiis kiáltatott vala, midőn asztalához hiva minden Bóérokat, fényes vacsorával megtisztelte őket, kik pohár köszönés közben őt Fejedelemnek – Nőjét Fejedelemnönek – gyermekeit pedig az ország első Herczegeinek nevezék reménnyek nemis csal vala, ha az említett Muszka General ne gátolja; kinek szeretetét a katona tisztek is birván megkinálták a Vajdaságra téendő szozataikkal, de ő ezt el nem fogadván ajánlotta a Bibieszkó részére – 's, igy ő gyözelmeskedett báttyán ki megszégyelvén csalatását fejedelem öcsétűl a Fő ministerséget sem akará elfogadni csakugyan mégis az ország nagygyait küldvén hozzája követekül a másadik rendbeliektől elfogadta, kik azzal kezdvén el követi előterjesztésekben, hogy az egész ország az ő hivatalára való szükségét jelenti és esdekelve kéri – könnyü Katót tánczba vinni! – igy olá országot ismét két Vajdák igazgatják. –

A harmadik Innepély Vallásos vólt mellyet a szász atyafiak szentegyházúkban [62] szemlelvén ők hogy a vad kedelyű nemzettől ne nevettessenek, és ne tartassanak pogányok[na]k, sok Figurakot, és szokásos czeremoniakat vőttek át a chatholicus atyafiaktol, azert messze eltávoztak

[696] Pavel Dmitrievich Kiselyov/Kiseleff (Moszkva, 1788 – Párizs, 1872) ebben az időszakban Moldva és Havasalföld admnisztratív vezetője volt.

[697] Alexandru Dimitrie Ghica (1795 – Nápoly, 1862) Havasalföld uralkodója volt 1834–1842 között.

az Erdélyi Lutheranus Isteni tiszteletek modjától; szentegyházak a Vajdalak körébe van melynek épitési alakja erdélyi ízlés, ennek udvarán van a Papi lak is, a temető pedig megőtte.

Nem messze a szomszédjában van az evangelico reformata ekklesia szentegyháza melyet emettűl csak egy keskeny síkátor választ el – mínd a kettonek alapítását mível egy viszályai vannak ítten sorolom elő a mínt esett bízonyos tudatomul:

A' 17 századnak azon éveiben, melyben átment török országba Rakoci; vele eggyütt több Magyarok is át mentenek kík oláh országba elmaradtanak míg több Magyarokotis találván ottan, kík a Reformatio ota, időnként kezdettek szaparodni el – a Fejedelemnő is ezen Oláh honban maradott, ki Catholika lévén a Chatolikus Atyafiaktol felszolítatott a Segedelmezésre melynek kővetkeztében a Fejedelem férjétűl szép őszvegetis nyert ki, és azt azon czélra forditotta, hogy mível sok Magyar Chatolikusok vagynak, hozzanak magyar Papot is erdélyből, kík az említett pénz őszvegből Fizetéssel lattassanak el, – és már ezen idő szaktol fogva míndenkor és oláh országnak mínden Fő Varossaiban melyekben Chatolica Ekklesiák leteznek Magyar lelkészekkel ellattatvák, a holott csak is [63] laknak – Ezen Fejedelemnek kíserettében valának két reformatus Déák ifjak a debreczeni nagy Tanodábul; kík közzül az eggyíknek neve Dersi, a másike pedig feledve van – ezektül észleltetvén mily sok reformatusok vagynak oláh országba, egy Ekklesía alapitásárol kezdettek gondolkozni, és eszméjekbe víllantván ezt a Fejedelem előtt is índítványozni, kitől nem csak helybe hagyást hanem még segedelmetis reméllettek, nem csak azért hogy már a Chatolikus Atyafiak Ekklesiáit felsegéllette, hanem a fejedelem [-] az attyokon léte is lelkesitette melynek kővetkeztében elő is terjesztvén a fejdelemnek nem csak helyeslette índítvánnyukot sőt pártolta ügyöket, melynek kivitelére nagy pénz őszveget nyertek – így a keves számbol állo szász lutheranus Atyafiakkal eggyezményre lépvén építettek eggyütt epitettek eggyütt Bukurestben a mostani lutheranus templomot, melybe mind két felekezetek hogy Isteni tiszteletöket gyakorolhassák saját papjaík által eggyezményekben a legerőssebb pontnak szentesítették megerössitésőkkel – virágzott is ezen Bék atyafilag kőrűkben mindaddig míg a két alapito Ifjak el nem enyésztek, – de ezek eltűnések után nagy változás tőrtént, mídőn csak hamar sok féle viszályok találták az Országot mind a bel mind pedig a kűl haboruktol, melynek esetében a város neptelen maradván, szentegyhazuk is magányában hagyatott – kevessel ezen [64] haboruk után a pestises nyavalya is kiütvén magukot a népet gyérítették vagy meg ijesztvén eltávolították, ugy hogy a szász atyafiakon kűlt nem lévén Magyarok, csak bírtokokban maradott a szent egyház; mely hogy ott megis örököljön meg ujjitottak saját költségökön melyre segedelmet nyertek a pestises időben, midőn a vadul dühöngesre szász gyogyászokot szollitottak bé az országba hol nekik mesterségek drágán adozván segéllették a templom ujjítását – voltanak az emlitett nyavalyás időben magyar gyogyászokis, kik a nyavalya vad tulságát észlelvén kijöttek hazájukba, – a Szász pedíg mít nem áll ki a penzért? 's a czigány veress nadragért?

XII.

Fordulván ísmét az idő a jelen századunkra egesszen más alapot váltott a reformatus alladalom – Sükei Ur a Kolósvári Unitarium Collegiumbol egy kis ora lopássért[698] kicsapattatván a nép rege szerént az egész hazájából ki bujdosott Hegyeken, vőlgyeken, hetedhét országon míg azon is tul, míg végre meg állapodván Bukarestbe magának kenyeret keresendő, melyet a mesterségével akarván meg keresni hogy ne hazudjon oramivesnek adta ki magát, kit mi velhogy nem esmértek, nem bátorkodott senki draga orajat kezébe adni, melynek következtében mesterségét változtatni kelle, forditotta köpenyegét, és a mínt mondják, lett belőlle kefekőtő; ezen mivészségét csak hamar egy

[698] Az „ora lopássért" szavakat külön áthúzta valaki.

rá nézve méltatlan hivatallal váltota fel; ő halván hogy a reformatus atyafiaknak joguk van a hithez amit [?] alladalom szent egyházukhoz, barattságos esmerettséget forasztott annak lelkesszével ki mível gyengélkedő öreg is lévén hajlott Sükei Urnak azon kérésére hogy adjon engedelmet predicallani minden vasárnap legalább délutánján sz[en]tegyházukban, midön ugyis magyarok feles erökön [?] szoktak ottan megjelenni német predicatiokra is. –

[65] Hozzá kezdett tehát Sükei ur méltatlan[699] hivatalának folytatásához; mellynek következtében nem sokára még ugyan sok halgatoi teremtek elő, templomukhoz ismert jogukat képzelvén ez által vissza állitattni – de csalodtak – mert a' szász atyafiak észlelvén, hogy a' reformatusoknak ez által joguk őrökül a' templomokhoz, egyezménnyé tették, hogy a' magyarok, ha szent egyházukban isteni tiszteletet tartani kivánnak, fizessenek évi haszonbért a' templom további ujitására, és határozatilag 300 piasztert sujtottak a' magyarok fejéhez fizetendőket – a' magyarok fülök mellett bocsátották el ezen kihirdetett egyezményt, mint jogtalan kivánságot; de egyszer a' templomba menni akarás oráján, midőn már a' harangok, vagy a' határzott ideje össze hivnák a' magyarokat templomba menni isteni tisztelet végett, és már a' szent ház kőribe gyűlve volna a' magyarság, nem adatott át a' templom kulcsa a' Lutheranus atyafiaktol, mig nem az emlitett haszonbért le nem fizetendők –

Sükei ur ekkor egy forditást tett az egészben még pedig azon czélbul, hogy egykor a' reformatus álladalom alapitojának kereszteltetvén, állandosithas- [66] sa kitűzött helyzetét, és annak jövőjét:

A' temető kertbe szollítá minden magyar halgatoit, kikkel a' dolog jövőjéről egyezendő – a' nép nyájként követé őt, felszolitá és abban kérte a' magyarokat, hogy eszközöljenek néki egy szabadság levelet, mellyel összeutazván az egész europát, gyűjthessen annyi pénz öszveget, mellyel egy templomot minden hozzá tartozokkal alkothassanak. – sok viszályon ment át, miglen megnyerhették a' szabadságot, melly furcsa viszályokrul hosszason ha irnék, egy kőnyvre telnék.

Csakugyan kikapva az említett szabadság levelet, Sükei Ur nem sokat késedelmezve, méri kezdte napnyugot országait, valamint keletét is. Sárai[700] ur a' Lutheranus atyafiak szent egyházuk kinyitására, ki ezen vad kedélyű ország kebelében nem boldogulván, napnyugotra vette utját, még pedig keresztül muszka országon Burkus országba, hol Sükei urral összetalálkozván, furcsa.... Ugyanis Sükei ur kevéssel előbb jutván ezen ország királyi várossába, más alakra mesterkélt[701] igazságával a' felséghez ment, ki olvasván a' Sükei ur álarczos[702] igazságaibol, hogy nem csak a' reformatus, de egyszersmind a' Lutheranus álladalmak számára is gyűjt, 300 tallérral segitette fel, [67] melly szép öszveget kezébe kapva, takarodott az országbol – nehány napok teltek el csak, hogy Sárai ur is érkezett, ki igazságait ajálván a' fejedelemnek, egyszerre fogságba tétetett, mellyből csak később szabadította fela Bukuresti követ, felvilágosítván a' Fejedelmet, hogy Sükei urban csalatott, ki már messze jár[703] – így Sükei ur boldogulva, minekutánna az egész Saxoniát és Angliát felkereste, hazatért oláh országba, hol számadolván küldötjeinek mesterkélt cselvetését abban is kimutatta,[704] mert a' hol a' számadás sorvégén 150 volt irva, csak százrul számadolt, azt

XII.

[699] A „méltatlan" szót valaki külön áthúzta.

[700] Sárai András, türkösi származású 1817-ben érkezett Bukarestbe, ahol az első magyar evangélikus lelkészként működött.

[701] A „más alakra mesterkélt" szavakat valaki külön áthúzta.

[702] Az „álarczos" szót valaki külön áthúzta.

[703] A „Sükei urban csalatott, ki már messze jár" szavakat valaki külön áthúzta, a külső széles margóra a következő szavakat jegyezte: „baj van?".

[704] A „mesterkélt cselvetését abban is kimutatta" szavakat valaki külön is áthúzta, majd a margón a következő szavakkal helyettesítette: „szépen adta elő".

adván okul, hogy az 50diket csak azért írta a' 100 után, mert ezt így látva más hasonranguakis szégyellettek kevesbet adni – nagy Tőkélyt gyűjtött erdély és magyar országban is, és ma is megunván helyzetét Bukarestben, kifut erdélybe és magyar országba, mellyeknek várossait és gazdagdusabb egyéneit megkantálván, tele zsebbel tér az övéihez – 's már most az illy mesterséggel[705] gyűjtött pénzekből, a' székely monda szerint amugy fütyörész.

Szép öszvegé gyűlvén a' Cantált pénz, épitette az ekklésia mostani szent egyházat hozzá tartozoival, mint tornyával – két harangjaival – pap és mester lakokkal, míg is az ekklésia jövedelmezésére kamatra adatott 1600 darab aranyak, mellyeknek kamatjából két [68] részt Sükei ur bitangol hivatala következtében, a' többforditatik az ekklésia pénztárába – ezeken kül, kik jogos tagjai szándokok lenni az ekklésiai testületnek évenként egy önkényekből igért pénz mennyiséget tesznek az emlitett tárba.

Szent egyházuk alakja hason a' mijéink izléséhez, de küljérül annyival inkább pedig beljét tekintve senki sem mondhatná protestans templomnak – a' Torony és a' templom tetőjén keresztek villognak – belül pedig a' magos oltár feszületekkel megrakva, 's a' sok gyertyák isteni szolgálat alkalmával égve ékittik – kérdettem okát ezen erőtetésnek, és Sükei Ur után ugy nyilatkoztak, hogy vallásuk gyakorolhatása csakis ezen feltétel alatt szenvedhető – és még a' vad nép oltár nélkül nem kereszténynek kiáltja és neveti őket.

Mi az első okát nézi, bajos Sükei urnak megengedni, mert ha a' Kristust tagado zsidoknak szabad isteni tisztelet gyakorlása engedödőtt, vajjon a' magyarokat alább valoknak tekintik é? ezt Sükei ur csak czudarkodja[706] – csak akaratja, hogy ez általis neidegenedjenek el személyétül a' vele barátságban élő Boérok – az után – mivelhogy azon nemzet tényei is tőllűnk nevetendő egy kis oknak engedhető.

A templom udvara napnyugoti részen vagyon a' szép [69] papi lak, mellynek baljában nyitva egy legtulbuzgobb barátlakot hiszünk lenni, midőn csak félig nyitva be elő ötlik egy kis asztal, mellyen öt hat feszületek hevernek – egésszen benyitva pedig a' házfal butorait teszik a' szent képek – ezt nem lehet ugyan egy protestansbanis hibáztatni, annyival inkább kárhoztatni, midön azok a' szent képek tényeit ábrázolják azon nagy férfiaknak, kik éltöket kitűntették vala beszélyel és cselekvénnyel – de farizeusi szint adni vallásának? nem hiszi a' Jezus szavait: jaj néktek Farizeusok!

Keleti részén pedig az udvarnak vagyon az oskola szoba, melly törpe, keskeny, és alkalmatlan szinte a' benne lakhatásra, annyival inkább abban tanitani is – Oskolatanár ritkán van, mert a' Püspökje mindjar mindjar degradálja, ha ollykor kötelességében elmulatja reggelenként csizmáját kifényezni, nem gondolja meg, hogy[707] csak az egy alattvaloja van, kin hatalmát gyakorolhatja hivatala következtében – ép ott létem alatt hozatott egy oskola tanárt Kolozsvárrul Somogyi György nevű ifjat, ki tán szép iskolát nyitand, ha az ekklésia előljároi vele kezet fogandanak, és pártolandják űgyében, 's nem engedik Sükei urnak[708] önkény hatalmát gyakorolni rajta.

Temetőjük, mellyet tészen a' templom udvara, keskeny hely, minek következtében a' tetemek egymásra [70] rakvák, mégis alig vesztegelhetnek három négy éveket nyugalmokban, a' szükség azokbol kihajgálja, ujjabakot fogadván be – az egész köritès is több tiz ölnyinél mind hosz-

XII.

[705] A „mesterséggel" szót valaki külön áthúzta, a lap szélén a „fáradalmival" szóval helyettesítette.
[706] A „czudarkodja" szót valaki külön áthúzta, a lap szélén a következőt kérdezte: „izéli?" [?].
[707] A „nem gondolja meg, hogy" szavakat valaki külön áthúzta, fölé a következőt írta: „pedig".
[708] A „Sükei urnak" szavakat valaki külön áthúzta.

szában mind pedig szélességében mérve – innen csak az oskola ablakalj is tömve sirhalmokkal, melly erőssen egésségtéleníti a' szobában lakot, annyival is inkább, mivel azok jo méjbe áshatlanok – kereszt van a' sirdomb fejnél, ha csak faragott kő nem, boritja a' sirszint – megjárván minden sirhalmakat, csak két fejkő vonta magára figyelmem: egy a' templom mellett levő sirhalmát hosszan fedő faragott kő, melly ugyan még iratlan; de az oskola tanár nyilata szerint azon gyogyásznő tetemei szenderegnek, kinek érdemes férjénél szállásoltam – érzetem hevült lett, elgondolva, hogy két kicsiny árva magzatjai most hamar eltávozva vissza a' magyar hazába, midön észlelendik, hogy nekik is annyoknak kellett lenni, milly elkeseredett lessz öntudatjuk, hogy szülő annyoknak csak tetemei is olly távulra és a' vad nemzetnek porai közt hevernek, és azon sirban, mellyben állandoul nem maradhatván, kihányattatnak és rugdostatnak ide 's tova a' föld szinen.

A második egy fa oszlop, volt közepén a' sirkertnek, mellynek feketére festett deszkákbul vala kül boritéka, 's azon lemetszve egy koszoru: Hold nap [71] kereszt trombita és egy halálfő értelműk alírásával – kinyitva e' kül boritékot egésszen láthatni, az emlék ugyan fa oszlopot, mellynek napnyugoti oldalán a' fel metszett versek egy egész család emlékét tudatják az olvasoval – én ezen verseket olvasva, mellyek ámbár darabosok, hazámban létem képeztem, melly üdvittette lelkem eszméit az alant szendergő család Makrai volt, melly mint értesitettem Magyar országrul kéntelen volt oláh országba menni át, és Bukurestbe telepedvén nagy embere volt a' vallás álladalmának, melly magos tényeit a' nép máis örökitve hirdeti egymásnak, mint az atiratbul látszik egy honfi Lajos nevü barátjuk irá az emlék verseket, ki hasonlag magyar országi fi, hol ügyvédi hivatalában vétkezvén, a' törvény végzete elől szaladt oláh honba, és az emlitett álnevét ruházván magára, ma a' Néhaival ismét cserét tett – az emlitett versek szavai ezek:

Ember ki itt megálsz, nézd mi füst az élet
Melly a' hiu vad sors tüneményévé lett
Bizonyitja ezt e' gyászos sir, melly látod
Legjobb, kegyesb szelid 's hű ember barátod.

Egy csomoban fekszik itt rény jo sziv és hit
[72] Halgasd meg borzodva a' lelkek nyőgésit:
Makrai István volt életében neve
Kit a' vad sors hamar 's korán ide teve.
Ah Türkösi Juliánna
Vérző szivvel sir utánna
Mert férjében édenét
Ide zárta mindenét
István kedves jo gyermeke és Sálomi leánya
Könny özönné válva sirnak nemzőjüknek utánna
Attyokkal e' rokon földben Ferencz Zsuzsánna
Az ártatlan jo testvérek, kit Maris Juliánna
Török Károly' 's Juliánna unoka testvérekkel
Kik dicsoült nagy attyoknak már előttük mentekel,
Kiket nemze Török Mihál Mekrai Sálomival
Itt várják a' feltámadást néhai rokonikkal

Nyugodjatok ti angyalok e' gödörben békével
A mig ezt majd felváltjátok az egeknek egével
Mü mind élve mind meghalva titeket hogy szerettűnk
Bizonyitja e' gyász oszlop, mellyet tünektek tettünk.
1838 Március 29
Készittette a' dicsőűlt lelki barátja
Honfi Lajos
Képiro

[73] A mi pedig a Reformatus alladalom oltalmát ílleti már sok meg valtozason bukkott át – másodszor ujjra meg alapitván ajánlotta Sükei Ur az Erdélyi Reformatus alladalom Igazgatojának mely míndezekben nem töltvén kedvét, sőt hogy tőrvénnye szerént akarta ígazgatni, le mondott a fő Consistorium igazgatásárol, ajanlotta álladalmát felséges fejedelmünk oltalmába – de most tán két éve mulík panasz ment ő Felsége színe eleibe Sükei Ur ellen, hogy őt ne engedje őnkenyileg uralgani halgatoin és az ekklesia javaín – elő terjesztették hogy mily kegyetlen díjt fizettet a hazasulandokkal, a megkereszteltetett magzatok szűlőivel az eltemettettek rokonival, és mily játékot űz a házasság, elvalással hogy csak pénz légyen az elválonak legott kész a teli beratum [?] – mind ezen meg csak kevés sérelmekre nézt parantsot adott le ő Felsége az agentíahoz hogy az Ekklesía tagjaival hozasson szabalyokot a Sükei Ur allatíságának korlátolására; mely parantsot észlelvén le mondott le mondott vagy le mondana dítső, Felsegűnk oltalmárol, és ajánlando alladalmát az oláh tőrvény oltalma szárnyai alá, mely meg mínd azon által csak annyiból bizonyos hogy a mult napokban egy asztalos míves Legény halalozván meg kinek vagyonnyával Sükei –ur esmeretes volt több pallya társai koporsojába helyheztetve taligára tették 's sírkertbe viendők, de Sükei Ur ezen holt tetemét addig nem akará bé botsátani míglen díjt nem fizetendenek, kéntettek tehát a koporsot el huzni az Austriai agentiahoz[709] hová bé pana- [74] szolván az esetet nem csak a parantsoltatott Sükei Urnak hogy helyt engedjen sőt hogy illő halotti tiszteletet tégyen – Sükei Ur ezen m>a<gos parantsnak sem hajolván meg vissza teritette a koporsot hordo legenyeket ezen ízenettel hogy neki az Agentía nem parantsol, melynek következtében ismét kenytettek vissza huzni a testet holott egy jo fertály ora járás hol meg mondván az ízenetet elígazították őket onnan hogy merre tettzik vínnék el halottokot. – ezek szerént hogy merre változík az alladalom melyík Felségnek megy át oltalma alá, a jövő mutattya meg!

Julíus 13án az est oráín meglátogattam az említett orvos gyogyház betegeít alíg nyíték belyíbe ajtot midőn egy magyar hang felkiáltása tartoztatott fen: Ungye veszett Mater Iuon?[710] kérdezi eggyik beteg a masíktol – minekutánna magyartiszta szavait meglátogattam kérdést tettem t. Moses Karoly Urnak hogy mi lehet oka a hallottam magyaros nevezetnek, ugy értém meg hogy egy olyan magyar katona fekszik körükben kinek az apja mindíg az említett szoval karonkodott és mivel hogy magyaros nevét nem tudták, ezen „veszett mater" vezérneven nevezvén innen min-

XII.

[709] Ld. a 664. lábjegyzetet.

[710] Ungye helyesen románul: unde 'hol, hova'. Mivel a későbbiekben azt írja Ürmösi Sándor, hogy az illető, az ezen a néven számon tartott személy ragadványnevét úgy kapta, hogy az apja mindig így káromkodott, a veszett Mater talán 'veszett anyja' jelentésben lehetett akkoriban káromkodás. Azaz a kérdés magyarul valahogy így hangozna: „Hol van veszett anyja János?" Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* (a továbbiakban: SzT.) a veszettet 'dühös, bősz', illetve 'megveszett' jelentésben is számon tartja. Emellett szitkozódásban is használatban volt, a SzT. példája szerint ugyanebből az időszakból származik a következő példa: „nem-is nyugszom mig meg nem ölöm a' veszett Teremtett Kurváját." (Dés város levéltára, 99.) Ld. SzT. 2014. XIV. 328.

den gyermekei és így ezen katona fiais az említett vezér neven szóllíttatík, sőt tán a névtárba is Veszett Mater Iuonnak van beirva – A' magyarnak ezen szerentsetlen jellemét az idegen orszagok is esmerík. –

Beszéllette az emlitett gyogyasz Ur hogy ezredénél többek vannak magyar legények katonáskodván, kik csak ugyan nem erővel fogattak el, ha- [75] nem önkényekből allottak bé szép pénz fízetésre, melyet a falvák fizettek azért hogy ők tartozván katonát adni Nemzetűkből nem találnak önkényeseket annyival ínkább pedig elfogadandokot – a fogadottakat pedig fizetik 150 piaszterrel, melyet bé állásukkor leteszsnek a fö generalhoz, és hat évek le fojta után adván ki, elbocsássak a' szép tőkével – van az országnak harom ezer gyalogja és harom száz Lovagja, oláh gyelven tetetvén velek a fegyver gyakorlatot; fegyverek mind a Muszka ajándéka, öltönnyük pedíg mind Franciás – beszéllik aztis hogy a Muszka azon öltönyököt adta volna át az oláh vitézeknek melyeket a francia meg fagylalásakor vett volt el Napoleontul, mely nemzetet mindenben követnek is kűlönösőn nyelvüket még gyermek korukban be tanulván inkább beszélnek azon mint annyukén, melyet eszleltetvén a frank nemzettől már Gyíka alatt, legkivált pedig Bíbieszko uralkodása olta ugy omolnak bé a Franciák mintha ujj hazájuk volna oláh ország – Bibieszko pedig örvend nagyon a gyülevész Franczia emberinek – csak ígaz a nép regében hogy a czigánybol is király lett volt;

XII.

E' hó 14^{én} mínt a tőbbit ugy az oláh oskolakotis[711] meg látogattam legalább könyvtaraiért vágytam szemlét tartani belyekben – Oskolájok nevendékjei szép szambol allanak, melyet az el futott Gyikának köszönhetének, kinek úralkodasa előtt benne csak számtan és olvasás taníttatván kevés számmal voltak, de ő mindjárt hozatott bé a kűl orszagokbol Tanárokot, kík jelenleg a hasznosobb philosophiát terjesz- [76] tik, 's minden szükséges nyelveket tanitanak, még latintis; ezt mindazonáltal oly csekély előhaladással hogy azok által kozhasznu esmereteket szazadok mulva sem vesznek – nints ezen rokon nyelv tanulására hajlamok az oláh fíaknak, melyet midőn ejtegetnek csak nem kitörik nyelvek rajta – Egykét tanárai ezen Tanodának Erdélyi fiak, kik tanulásokat bé végezven Balásfalván Gyikától behivattattak az országba, vagy hogy ők ajánlották magukat – közkedvességbenis vannak és messze híresek azértis felkeresvén a' latin nyelv és más böltszészet eggyík tanárát,[712] kinek csínos szobájan ajtaját bé nyitva asztala mellett űlve latin könyvet olvasott, köszöntésemet latin nyelven intéztem hozzaja, melyet ő is hason nyelven viszonyozott – le ültetett – 's mintha betőlt volna az ora melyben valakinek egy egész panassza lévén, elérkezett volna kinek hallatára kiontse, oly tekintettel kérdé magyar nyelven kezdeni utazásomnak célyát, melyet kifejtve neki kért hogy mondjam ki bírálatomot Nemzeterűl – én kedvező választ adtam neki melyet kedvesen fogadván, mínt ha velle fel űtöttem völna orát, egész készséggel vága el szavaimat:

Lattya az Ur? fejét rázva szolla hozzám, beszédét minden nemzet ha lelkével és sorsaval kivan békülve tud tenni valamít, ambár [77] még oláh ország nagygyai keveset tettek, mert nekik addig meg az idő is ellenek lévén, nem haladhatott Europának mivelt nemzetei nyomán, hasztalan iparkodtak sokak ellenére is kivánt helyezetbe át alakulni – Csak 1833^{a} süte fel a nap mely nemzetűnket fel költőtte tette kedvtelensegének hosszas ejszakája almalatibol ma már öltözik hogy egyszerre kezdjen a magas tetthez – lattya az Ur? ismet fel szollítva, Nemzetünköt vad kedélységgel vadolják a Magyarok, és nevetnek – – – itt megrázva fejit szüntette beszédét, ígazán ugyvan,

---

[711] Ezen a helyen más kéz írásával egy olvashatatlan szó szerepel a margón.

[712] Sorin Mitu és Hencz Hilda is August Treboniu Laurianként azonosítja az itt említett tanárt. Vö. Hencz H. 2016. 36; Mitu, S. 2017. 315. Laurian az Ürmösi által ekkor meglátogatott Szent Száva Kollégium frissen kinevezett filozófiatanára volt. Ld. Mitu, S. 2017. 315.

szavait folytatván, az olahok mind vadak de tsak a magyarok között, mert vadként üldöztetnek – Nemzetem ott gyülöli földes Uraít, mert a' kutya fajzatnál is alább tekintvén gyülölteti magát – nem szereti hazáját, mert nints neki benne mit szeressen nints a ki lelancolya annak szeretetéhez csak élnek benne mint a barmok, de csak tereh huzásra alkalmaztatott barmok, nem mint olyanak melyet a Magyar nemesit akkor midőn nemzetemet helyükbe neveli – elnek tehát ők is – elnek, mert éltetik szabaditó remennyeík – higyje el az Ur? ismét felszollitólag – Oláh ország is sírattya másokkal eggyűtt erdélyi nemzedékünk porgyermekeit, azért orszagunk gyűlölettel emlékezik a magyar nemzetre pedig ugye a szomszedoknak jól kellene egymassal élni? [78] nem hiszem az Ur is ne eszlelte volna hogy itt a magyarok milyen gyűlölségben vannak az oláh nemzet előtt; de itt azért még sem sanyargattatnak a magyarok mint a magyarok között az oláhok, láttya az Ur? harmadszor is szollíttya ít a fő nemzet pornépe ittis terheltetik de a magyar panasz nélkül huzza itt életét – hazájába meg szegényedik itt meg vagyonul – onnan sorsüzőttek itt mindenkor menedekre talál – 's jóllehet ez az ország népeis sokszor védhelyét találta Erdélyben a Szászhonba de az ő karabol akkoris nagy hasznát huzta ki Erdély. A' Boeroknak emlekekben meg épek a betük melyekkel írva van, hogy az illyen szüksegben hogy bántak az Erdélyi Szászok helyzetükkel, tizszeres szallásbért huztak rajtok, sírtak midőn sorsuk vissza hiván hazájukba bujdosások idegen földjéről, hogy egy fillérig le nem foszthatták ki a sorsüzöttek sebjeit – bízony higyjék el az úrak! ha később is Istenünk meg halgatya a sok milio Lelkek imáját melyet rég hogy eggyeztett haromoniaba botsatnak hozzája a szabadito kegyért – 's tán egyszer ki reggelül azon ejszaka melyben a remény sugár oly soká nem jeleník meg szürke egünkön.

XII.

[79] Sokat akara még beszélni de nemely eggyes tanitvánnyi megjelenései veget vettetének szavainak 's én butsumot kezdém venni, ő meg köszönvén hozzája mentemet, viszonyozta butsu szavaimot – 's kért hogy ha sok napokig mulatandok a' városba tegyem meg latogatásom, melyet jo válasszal meg ígérvén, pirultan tavultam körébül. –

Az említett hó 15^{k} és 16^{k} napjaiban sok hasznos targyakkal foglalatoskodtam; a többek közt ki tudakoltam a Bukaresti Magyarok szamát, melyről hogy valamennyiben megbizonyosadhassam meg jelentem az Agentiánális; de ott a névtárban az egész Ausztriai nép száma van feljegyezve; mindazonáltal értesíttetésem után lenni kell ha tőbbnek nemis 6000^{nek} – melyek közzül 1000 Sükei Urnál halgatonak van felírva saját szavai után – a chatolikus Lelkész Ur tízenkét évi idő alatt többet keresztelt 1000^{nél} a' mint fennebb emlitém – hát a vallástalanok kik nem tartyák magakot ekklesia tagjainak tudván Sükei Ur Álpapságát hányan nem lehetnek? – hát a' sok cselédek melyekről semmit sem tudnak a Lelkészek és csak alattanyba élnek? hát azok a Sükei úr 1000 béradoi hány gyermekkel és családokkal nintsenek? es ha az emlitett Chatolikus Lelkész Ur 12 évek alatt 1000^{nél} többet keresztelt, hát az az előtt le folyt években hányat nem keresztelhettek mások? – csak Bukurestnek néhány uttzaít bé járva majd minden hazbul magyar [80] szok repültek füleimbe, színte híttem hogy magyar városban járok – öltönyükről csak ugyan nem lehet meg esmerni, mert a ferjfiaké németes, a nempereké pedig hol tőrőkös hol ismét németes – beszéllyűk azon hely sajáttságával bir melyről elszármaztak ők vagy elődjük. –

Az olahasodottak számát pedig Bukurestben egy általyában fel vetni nem lehet annyival inkabb bízonyost irni; mivel eleitől fogvást lettek olahokká, és lésznek máigis; kik pedig hozzá vetőleg kiteszík számokot, másfél vagy két annyinális töbre viszik mint a hány magyarok vagynak jelenleg Bukurest varossába.

Mínek utanna egy het mulattam az emlitett városban, Julíus 17^{én} reggeli 8 orakor utam ki vettem a sokféle nemzet lakja varosbol menendő Csopla nevű falvába – 's így jobb jövött sohajtva a Bukuresti magyarok sorsokra tettem lépteimet ki fele. –

---

[81] **A Czigány-rabszolgasag Hunyodi János emléke a nép szivében – Csopla falu – benne az Erdéllyi oláhok – Körösi Csoma Sándorrúl való beszéllyünk**

Menve az emlitett napon Bukurest napkeleti Utczáján, eszméim eszméim jádzattattam a múltak tárgyaival – ujra meg ujra át fútottam mind azokat mellyeknek szem és fül tanúja vóltam Utazásomnak ideje alatt – de eszméim andalgásaibul csak hamar felvere egy dob szó, mely egy Bóérnak hanzott ki – figyelmem erre feszült lett 's, vagytam tudni okozatját elébb ház árverésnek itéltem, mely Bukurestben oly minden napi eset; közelböl visgálva pedig a tárgyat, igaz hogy ár verésnek találtam, de ember árverésnek – egy, mint olvasám negyven nyolcz személybül álló czigány rabszólgák és nők valának az Údvaron hoszszú kör sorában álva; közelünkben pedig több Fényes Bóérok, kik a rabcselédek árát verték fellyebb 's, még fellyebb – én ezt soká néztem – láttam midőn az édes anyát elszakasztották nyolcz éves Leánykájától, Férjétől, és és Testveretül – 's, tán örökre – láttam – hallottam midön a kis Testvér bánat folytolag kérte a Vásárlót, hogy öt is vásárolná meg és nem választaná el Testvérétül – de ők – a vásárlók nevettek [82] a kisded kérésén, sőt az ember árús gazdájúk hellyére a körbe viszsza hajtotta és éppen akkor, midőn bucsúját akará ajkival kezdeni, 's tovább haladtak az árverésben – végre mind eladattak az emberárúk, csak az indúlás vólt hátra – az indúlás, mely a megválást szülte minden rabvéreknek – kiki vásárlott rabját kézkötözve indittá saját lakja felé, ők sirtak 's, tán inkább, mint Rachel midön Herodes szeme láttára gyermekét nyakon metczette – sirtak és hogy ne! hiszen az anya sajnálni szokta gyermekét a vég elváláskor inkább mint midőn karjai közt van! a gyermek szigorán ragaszkodik annya karjaihoz, a vég órán inkább mint az előtt! részvévőjük tán egy sem vólt – nem vólt ki sorsúkon sajnálkodjék annyival inkább sirók csak a bucsusokbul állottak. –

Megjegyzettem árruk minőségét: a Nőnem ha ifju vólt megvetetett harmincz 's, negyven arannyon épp igy a Hőlgyés a Férfi, ha ifju vóltis de alább költ el a nőnemnél, a vének pedig csak alig értek egy arannyatis, ez elött míg egy idegen nemzedékis Gyermekéből nem fogadtak cselédet, négy ennyi árú értekűekis vóltak a szegény Czigányok, de a mely idő ólta a Frankhont útazzák tapasztalás véget, és a nagy Bóérok ott neveltetik gyermekeiket – 's, a muszka befollyással van politicájúkba a kebelekben létező idegen nemzet fiaitis annak kovetke- [83] zetében használván ez emlitett uj parasztok becse sokkal alább szállott – a Vásárlók száma nagy vólt, és többnyire távúl városiak. –

Rémülve siettettem útamot, mint oly Tárgytúl távúlni melyrül minden fenn nemzetek pir szégyennel emlekeznek nevetik elődeik embertelenségeit – hallottam vólt ugyan, hogy Oláh országban a Czigány nem, de nem ollyan rabszolgaságot kepeztem vala magamnak, millyennek tanúja valék,[713] hanem mint midőn valaki megadosodván birtokával edgyütt ad által a kiváltásig – nem pedig örökvásárt tenni vélik mint a pogány és miveletlen Nemzeteknél eddig elé. –

XII.

---

[713] Hencz Hilda Florian Georgescura hivatkozva pontos számadatokkal is tud szolgálni a korabeli rabszolgaságról. 1831-es felmérés szerint akkor Bukarest területén 3386 cigány rabszolga volt. Vö. Florian Georgescu: Aspecte privind împărțirea administrativă și evoluția demografică din Bucureștii anilor 1831–1848. *Materiale de istorie și muzeografie* III. București, 1965. 53–54. Idézi: Hencz H. 2016. 34.

Ki érve a vásárbúl, ezen ész küsdéseim csak hamar oszlának mert a láng melegségü napsűtése izzadásra melegitett vala testem minden tagjait – ez át öntözte özönileg egésszemet, mely már öltönyömöt is lagyitá – azért felső öltönyömből kivetkezve tettem további lépteim; de mégis a hév meleg lankasztván 's, szomjtúl még inkább segittetve fö Fájdalmam széditő kezdett lenni – ügyeltem Fa vagy Sancz árnyt, hogy lankadtságimnak némü enyhet nyújtana – és remenyt veszitve valék, midön az Utóra rá akadtam az ország Út mellett; – mejjébe pillantva vettem észre egy kevés, de igen zürös vizet, melybül markolva megoltám szám szomját – 's, meg határoztam egy fertály órát mellette ülnöm, hogy a nap súgára előll [84] elbúva, lankadságom engesztelödjön, nyertemis enyhet: az árok fenekén, levetkezett öltönyömre téve fejemet az álom kezdé meg adni mi nélkül most szükölködtem leginkább életemben – de csak hamar felverettetém álmambúl – a sáncz két martya körül álva kilencz vagy tiz Gyermekek labaíkkal az út porát ugdosván rám hármonias kaczajjuk közzöt kiáttozták „tu csinye jesty"?[714] 's, erre fel ébredvén, megrettenve szemléltem a körül vett por gyermekeket én „magyar vagyok" szókkal feleltem nekik, mire ők annál inkább rúgták rám a port felkiáltván „si asztá Jánkuj"[715] – nem sokáig mulattam az enyh-gödörben, hanem kúrtán honyom alá szoritva útimot távulni kezdtem a sancztúl; de még sem menelhettem a boszontók alkalmatlanságaiktúl kik nyomon követve, földgajokat hajgáltak útánam a „Jankuj vankuj"[716] nevezetet és néha találtakis a gajok de ijedtségem, vagy inkább boszúm feltarták fájdalmukat, a meszsziben vóltam már töllük akkor is hangzottak füleimbe a sürü Jankuj vankujjunk" szitok szozatokúk – hogy e miféle nevezet lehessen sokáig tünödtem, míg Csoplán osztán meg tudhattam, hogy én a szegény Hunyadi Jánosért szenvedtem, ki még él az oláh nép szivében és mostis rettegteti őköt győzhetetlen karjaival – [85] az oláh fiu addig nem alszik el mig dajkája rengőjét ket felől meg nem ütvén, ezen szókkal nem kiált fel, „Tács kemintyen vinye Jankuj!"[717] A Hunyadi emlékére mutat az oláhok között ama nép monda is: Ij drák Unguru[718] Búkúrestben mulatásom ideje alatt egy Hamar István nevű magyar ifjuis megjelent tapasztalás véget kit sok keresésem útán is nem vólt szerencsém feltalálnom, hanem egy esmerőse elbeszélte nekem, hogy az az ifju Ur a Kard terembenis megjelenvén, kardozó boér ifjakra talált kiket valami frank kardozók tanitottak – az emltett magyarúnk is probát tévén a Frank tanárokkal kevés erővel meggyőzte őket – másnap ebédre hivták a szülők még pedig nevezetesre, a nyughatatlan és a magukat meg szégyenlő Frank ifjakat, kiktűl a jövő napra felszólítatván a tanitványok szülőikkel együtt az esti próbát meg ujitandók a magyarral – egy öregebb vendég Bóér azt halva és tudva a tegnap

XII.

[714] A kérdés helyesen románul: Tu cine eşti? A kéziratban eredetileg magyarul szerepelt a kérdés („te ki vagy?"), de utóbb valaki (elképzelhető, hogy ugyanaz a személy, aki a szöveget írta) áthúzta a magyar kérdést, és a margóra a románt toldotta be.

[715] A „Si asztá Jánkuj" helyesen románul: și ăsta-i Iancu, azaz 'ez is Jánku', ő is Hunyadi János nemzetségéhez tartozik.

[716] A „Jankuj vankuj" feltehetően csúfolódás, amelyben a Iancu személynév szóalakját a vankuj melléknévhez (?) illesztették. A vankuj szó román eredetét nem sikerült kideríteni, de a 20. században is használatban volt (magyar nyelvi környezetben) 'durva, neveletlen' értelemben. (Czégényi Katica szíves szóbeli közlését itt köszönöm meg. Hasonlóképpen neki tartozom köszönettel *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című műben található román szövegrészek azonosításáért, ellenőrzéséért.) Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* is számon tartja a vankuly szót 'korlátolt, szűk látókörű' értelemben. SzT. 2009. XIII. 1153.

[717] „Tács kemintyen vinye Jankuj" helyesen románul: Taci, că minten vine Iancu. Azaz 'Hallgass, mert mindjárt jön Jánku.'

[718] A kifejezés helyesen románul: e drac Unguru, azaz 'a magyar ördög'.

esti harcz történetet ezen hozzájúk intézett szavaival engesztelé a nyughatlan Nemzedék két heves ifjait: hagyják el az Urak, hát nem hallották az Urak hogy a magyar ördög? a dolog további következetérűl nem észleltettem. –

Csoplára közzelitve azt nagy szép Falvának találtam, melynek lakósi tobnyire Búlgárok és Unitus oláhok, kik Erdélyből telepedvén oda már mind chatolicusok lettek – egyelőre csúdáltam hogy ők oláhok lévén mégis chatoli- [86] kusokká lettek nemzetek országában, melynek okát ott találtam fel, hogy az oláh pórnép azon országban nagyon ellévén nyomattatva Bóérjaiktúl azoknak jarmaikba nem kivánnak esni, ha csak kikerülhetik – igy mint Austriai nép kegyelmes Fejedelmünktől oltalmaztatván, mint mint más kül nemzetek ki vannak véve minden országos terheltetésektűl, épp csak a ház bért fizetendik nagy Püspökjüknek, ki pedig kedves helyzetüknek hogy majd midőn vallásúknak erősnek nevekednek vihesse őket át Török országba, hogy ottan általok terjedjen a Keresztény vallás – ezen Évben is egy Keresztény serget vitt át Török Földre 's, már azoknak hellyüket más rendüeknek kell betölteniek, kiket idővel hasonlag át telepit a nem keresztények országába – a püspöknek ezen nagy irgalmu ténnyeit mindenkor kedvesen vette 's, véendi a fenyes Kapu, kinek országa csak félig sem népes, és azis vad miveletlen ez által akarja, hogy a szellemi és anyagi jóllét át szivárogjon – kedvesen veszi a romai szencséges Papais kínek Vallása az ily esetekben terjesztetvén gazdagon jutalmazza – de ellemben kedvetlenűl veszik és boszonkodva nézik az ország Vajdái látván eltávóltúkat a vas szorgalmu és így a hasznos népnek midőn országúk most is népetlen lévén parlagon hever a kanahán föld – kedvetlenebbűl veheti pedig a magyar hon midön népe így fogyván szaporodása gatos, kivált ha túdná, hogy még magyarokis sok számakban költöznek át a Dúnán és a Tengeren

Ezen Falvában van már a Püspöki lak melyben csak nehány barat lelkészét találtam hon egy ifjuval [87] vala szerencsém tovább beszéni latin nyelven – és többek közt beszélyt tartottúnk a Körösi Csoma Sandor gyűjteménnye kézhez kerithetéséről, ő ezt könnyünek vallá meg kaphatni ketcségem ellenereis – ha csak létben vannak, így nyilatkozék nagyságos Püspökjük tehet annak felkeresésében szolgálatot, mert sokszor latogatja meg, mert a napkeleti Kereszténeket bé hatván hivatala nem csak Jérusálemig, hanem egész bel ásiába is szét, hol már nem csak Kereszténnyeitűl kedveltetik hanem a nem keresztenyek nagyaitulis kérettetik – így ha személlyesen nem vólnais elégséges azt nyomozván meg találná, de megkérvén azon ország nagyait nem sok idő kellenék kézhez keriteni – továbbá igy beszéllett, hogy Bóérekis evenként menvén a Jérúsalemi bucsúra, kik már nagy hatalmú Basákkal vannak baratságos esmerettségben könnyen ezen gyüjtemények aránt kedves szolgálatot tehetnének. – énis Plojestben léve ott találtam a Körösi Csoma Sandor vér rokonít, kik ép illyen alkalomra varakoznak, hogy a szerencse kedvezvezvén, Sandorúk vagyonnyát kezekhez jáczodhatnák, ugy beszéllik ők, hogy egy Bóér bizonyos igéretet is tett el hiszem: bolondnak ígéret öröm. –

Csoplában a Búlgárok és unitus oláhok közzéis sok magyarok elegyedtek bé kik hogy chatholicusok lettek, és magyar papot nem halgat- [88] hattak, elolahosodtak – s ma semmi jellemét nem mutatják magyar eredetűknek. – öltönnyük egeszen olahos, nyelvüket pedig, ha némellyek egészen nem feledték is; de nemis beszélnek azon senkivel, kivált magyarral, mintegy szegyelvén allyasúlásúkat. –

E hó 19^{én} indúltam ki Csoplárúl kimpilung felé menendő, 's, midőn nem tudnám Utam merre felé viendő megszólliték egy közép koru embert oláhúl vezeremnek kivel midön hoszszason beszélgetnék, ki adta magyar eredetét, és meg beszélte, hogy a közelebbik Törökboru alkalmával mennyi magyarság maradott oláh országban, kik chatholica hitre térvén mind átvitetvén Tö-

rökországba – az ő papja is így beszéllé, hogy az említett harczborúval maradt ben oláh országba ki Udvarhelyszék egyik Falvájából lo portiokat vivén Kimpinába három lovas szekérrel a hol egyik lovát és minden vittyét ellopták mellyekért megijedvén kéntelen elszökni és Moldva felé fel bollyongani; honnan osztán idővel ezen Falvába telepedtek meg mondja: hogy első Feleségét Erdélyben hagyván itten ujra megházasodott kitől ős született, és midőn ő nyolcz éves vólna, az apját felkereste Erdéllyi neje 's, mind kettőjüket halálokig tartotta; az Erdélyi ez előtt mintegy hét évekkel halt el és Unitaria vólt – Elvalván tölle folytattam a Kimpilung felé tüzött Utamot.

---

[89] **Kimpilung mezőváros – benne a magyarok**

XII.

Kimpilung egy kis mező város – fekszik mint egy négy mért földre Plojesttül hatra pedig Bukuresttül – megérkeztem ezen városocskában Julius 19kén a dél 12 oráján szállásúl egy vendég Fogadót keresve fel – kérdezősködtem valamely magyar lakrúl mellyet szerencsemre a közlebbik szomszédban találtam egy Csizma míves emberben. – Hozzája menvén, mint vólt székely székely baráttsággal fogadott; kivel minekútánna pihenést nyertem fáradalmimbúl sok magyarokat meglátogattunk kik mind mesterségek által tengetik elteket, még pedig meg elegedve panasz nélkűl.

Itten a magyarok száma mintegy 280ra megy, már az adozókra nézve, hogy pedig, általánoson hány számmal vannak senkitül bizonyoson végére mennem nem lehetett akik pedig eleitül fogva elolához sodtak, három annyinális többre teszik, 's, midön ezt kérdi töllök az útas, üngetve mindják sokaságát – [90] a magyarok itten mind, nem örök lakósok, hanem közülök sokan napszámosságra be jövén, minekutánna egy kevés pénzt gyüjtöttek isment megtérnek hazájúkba, midön pedig Erdélynek szüksége van a mezei Terménynek ezen Város és köre ezer magyarnális többet számlál – mindazon által az említett magyarok 280 száma sem apad, sőt naponként nevekedik. –

Vallásúkra nézve két ágazaton vannak, Chatholicus és református ágazatokon, még egy néhányan Lutheránusok is találtatnak, ezen utók fogynak naponként – az első pedig azzal nyer nevekedést, hogy minden Vasárnap isteni tisztelet gyakoroltatík körükben; de Sükei Úr igenis ritkán jelenik meg a felekezeteihez – Lelekvagytúl inditattva beszéllették a Reformatus atyafiak, hogy Enyedrül vagy Udvarhelyrül bár nagy innep napokon latogatná meg vagy egy ifjú Deák ki ököt Communioval[719] éltetvén, szép fáradalmi díjt nyerne tőllük, nem vólt ki ellent mondott vólna sőt úgy nyilatkoztak nemellyek, hogy saját szükségektül is megvonva fizetnék az ifjat – Kár hogy legalább a nagyobb szünnapokban, mint a nyári, nem találtatnak utazást kedvellő Re- [91] formatus Deak ifjak kik az illy szély városok magyarjait felkeresvén át látnák a kétféle hasznot – de ha mindgyárt oláh országnak akár mellyik városába kelleneis a magyarokat felkeresni át menni: nem venne e az az ifju két féle hasznot? a szép esmereteket, mely az Utassal elfelejtetnek minden Fáradalmakot? a szép pénzt mellyel szükségeit ki tőlti? ebből a harmadik haszon osztán közhaszonúl folyna el egész hazánkra legkivált pedig Nemzetünkre midőn ez által sok magyarokat megovhatni az oláhosodástúl. –

Ezen Kimpilung közönségnek pornépét teszik az erdéllyi Unitus olahok leginkább, kik nem csak ezen várost, de az egész Erdély ország felöl való szélyt lakják – Vallásúkat a chatholicus hittel felváltván követik, mert nem kedvellik az ország politicai igazgatását igy elhagyák Vallásukat, hogy ezen Vallás által az austriai követ vedelme alatt maradhasanak. –

---

[719] communio: lat. 'úrvacsora'

Julius 21kén hagyám el ezen Városocskát, menendő vissza hazámba haza utazásom most mind a visza tekintésekkel üdöztetett [92] öröm fútta el olykor olykor kebelem valahányszor eszemben elvillámlott hogy ezen útammal kevés jelét mutathatom hazám szeretetének – vagy legalább tudtára tudom adni hazámnak, hogy énis körében élek és mint ifju hazafi szeretetemnek máris ennyi gyümölcsét bóldog vagyok bényújtani; és egy kis példát tettem arra, hogy minden ifju tehet valamit, mit a haza kedvesen fogad – ezen eszméimmel jádzva egészen örömé olvadtam, s tőlle mámoroson tettem vissza utam elfeledtem minden faradalmim, mellyeket mostani – és az 1841diki útamban tevék érzésim ujra szülték hazám határához érkezve 's, jegykovénél leborulva lelkemnek oltárára áldást kértem Istenemtűl egész honomra mellyen eddíg sok századon átok honolt – igy minekutánna egész három holnapokon át, a bujdosott magyarok helyzetüket ki kémleltem 's, tán némü közhasznú esmereteketis szerzettem hazámba léptem át 1843an Julius 24kén

XII.

[93] **Tirgovecs – Pitest – Rimnik – Krajova – Brailla városok – bennek a magyarok szama 's, Vallásúk**

Azon utazásomat, mellyet tettem oláh országban 1841ben Május 22ik napjától fogva Julius 15dikég naploba leírnom melyből szintén egy ekkora könyvet irhatni szerfelettinek tudom, melynek kovetkezetében azon évi utazásomnak csak érdekeit mutatom fel, mellyek tárgyai voltak egész faradalmimnak. –

Tergovecs, vagy Tirgovecs egyik nevezetesb mező várossa oláh országnak – ebben vólt anya ekklésiájuk a chatholicus atyafiaknak a 17 század elött; de szerencsétlen helyzetében, mért a Törökök és a Tatárok sok ízben feldúlván a várost azzal együtt romókba döntötték szent egyházukat Templomával együtt; azért minekutánna nyolczadszoris a pusztulás áldozatja lett 1666ban anya ekklésiájúkat alapították meg a már ítt helyben Bukurestben – mind azon által jelenlegis szép leány Ekklésiájúk van ezem városban is Templomukkal együtt és ép a város legszebb hellyén, a piacz közepén, mely utczáit ittis Baracianak[720] nevezik mint a több városokbanis – a reformatus atyafiak is számoson vannak, de kevesednek naponként mint egyebütt Oláh országban – altalánoson véve pedig a magyarok száma 380nak mondatik, miként az elolához sodtakot hozza vetőleg 4–500ra veszik. –

[94] Pitest – szép mező varossa oláh országnak; fekszik az ország napnyúgoti részén Búkuresttül mintégy másfélnapi föld – Szeben felől menve Bukurestben ezen varoson megy át az Útas; és sok magyarokat talál benne, kík egész utczákatis alkottak lakjukkal 's két szép lány ekklésiával diszlenek; mellyek közzül szép számmal népes a reformatus atyafíak ekklésiájúk, de sokkal szebbel a chatholikusok kik ekklésiájukat Templommal és papokkal elis látták Sükei Úr is évenként gyakrabban latogatja mint legnagobb leány ekklésiáját, és mint a melybül legtőbb pénzt szokott elvinni; de szent egyházat és oskolát feledte még alakitni, a mellett, hogy mind személlyének mind pedíg halgatóinak könnyü modjukban áll holott ajánlották az epitmények kőltéseit kifizetni, 's, készek még mais csak Sükei Úr akarjon 's, áljon melléjek csak bár helybe hagyásával – de ez az

[720] A szövegben korábban azzal magyarázza az utca ilyen elnevezését Ürmösi, hogy abban katolikus templom áll vagy állt.

Ember Ellene a Szépnek és a Jónak: mert tám azt gondollya,[721] hogy nem veszik észre ebbenis álnokságát? kinek sem emberséget, mellyel szükölködik sem szonoki tanitását mely a paraszt ajku regéje elöadásával sem ér fel nem szeretvén is fél hogy osztán a szükség esetében né talán egy lelkész társának elő állani kelvén neki jövedelme bukkant 's, tekintéllye vész, mellyet mostis csak a féltét vette valakik előtt van

A Pitesti magyarok száma ugy tartatík általuk, hogy 1500 az elolához sodtakat pedig szomorán mondják ki hogy sok – Ezen város és vármegyéje egy széllyes hires magyar Gyogyászszal büszkélkedik t: i: Székely Károly[722] Úrral kinek ezen hivatala gazdagon adózik szerencsétlen nős életet élvén Nőjetül szandéka elválni, és egy nehány Évek múlva édes honába viszsza terendő.

[95] Rimník – Egyik penzesb Varossa oláh országnak, mely fekszik az ólt follyója mellett, benne a magyarok száma míntegy 200 's, töbnyire chatholicus, el van látva templommal és papokkal Bukurestből – az elnemzetedettek számát sokra teszik. –

XII.

Krájóva. – E kis oláh ország királlyi várossa, s fekszik a Dana[723] és az Ólt között, ezen város doncs a sok haltúl, mellyekkel minden ház elők rakvák hordókba hellyezve. – Utczái tágasbak minden más városokéinál; de a csinosságnak es a tisztaságnak nincs itt is semmi jele – magyarok felesen vannak, kiknek számát 1350re teszik, nagy számmal népesek a reformatusok, de ittis nagyobbal a chatholicus atyafiak, kik szép szentegyházzal 's hozzá tartozóival dicsekedhetnek, ámbár azt az idegen nemzetü chatholicus hitüeknek tulajdonithatni – magyar papokkal és egy elemi oskolával is elvannak láttatva; csak hogy a magyarok közzül ritkák, a kík nyelvünkön túdnának beszélleni – papjaik oláhúl predikálnak minden vasárnap, és bamulni lehet? midőn az Utazó bélépvén szent egyházúkban 's, meghalván a dicséreteket és soltárokat magyarúl minden szájtúl enekeltetni, elhiszi, és meltánis, hogy mind azokkal beszélhet magyarul – melynek oka, hogy azok töbnyire mind Erdélybül Hunyod vármegyéből költözvén át jelenlegis kevés magyar van, kik nyelvünkön tudnának beszélni – oskolájok is közönséges csak kár, hogy a kisdedek benne nem magyar hanem oláh nyelven tanittatnak s, szamuk [96] 30–40 a reformatus atyafiak, itt is ugy szükölködnek mint a több városokban – csak néha és ritkán látogatja meg öket Sükei Úr melynek következtében apad felekezetük és néha a nemzetis az oláhosodtakot nagy számra kiálják 's, még nagy Bóérokatis mútatnak ki mint a többek között, egy Geneszkó nevüt kinek csak a nagy apja származott vólt bé hól szép vagyonra tevén szert magának Birtokot vásárlott a városban pedig szép felházat epittetett, melynek kőkapújára jelenegis két magyar húszár van lefestve kivont kardal – Ezen Geneszkonak családja, mostis letezik Hunyad vármegyében Benedek család név alatt mely Geneszkóval osztozott az apja halála következtében 's, birnak jelenleg is nagy jövedelmű Jószágot Krájóva mellett

[97] Brailla. – Ezen nagy kereskedő várossa óláh országnak fekszik a Duna mellet jövedelmes kikőtőjével, 's tele van Tőrökőkkel, kik[ne]k raktáruk lévén, szűntelen hozzák bé az országba a' nap keleti árukot – magyarok számát ezen gazdag városban 1500„ nak mondják, de naponként szaporodnak erdély és magyar ország déltartománnyiból – vallásukra nézve tőbben chatholicusok kik itten is elvannak látva templomokkal, 's tőbb e' felivel csak hogy el nemzetülések gyakor, és

[721] A „mert tám azt gondollya" szavakat valaki külön áthúzta.

[722] Székely Károly orvos Havasalföld Fejedelemség 1836/37-es, 1838-as és 1840-es Évkönyvében mint Muscel és Argeş megye orvosa szerepel Hencz Hilda adatai alapján. Annyi ismert még róla, hogy 1855-ben örökös nélkül elhalálozván, háza és szőlőse a piteşti-i református közösségre szállt. Vö. Hencz H. 2016. 53.

[723] 'Duna'

minden napi – öltönnyűk pedig ragaszkodológ Tőrőkős, és azért bajos ezen városban a magyart mindgyárt meg esmerni – hogy nem csak nevekedik a' magyarok száma itten, ha nem más felől fogy is, bizonyos abbol, hogy a' Törökök viszik őköt a' maguk országukba szolgálat véget kiválcság levél nélkűl – leg kivált pedig a Hőlgy, vagy átalánosan a' szép nőnemet őrőmmel viszik kiket a' nyereségben a' leg féjlőseb' kincseket tekintik. –

Vannak még ezeken a Városokon kült is számos Magyarok, kik személlyeket félrehuzva, a' világtúl ésméretlenül kivánnak élni – csak a Dunán túlis hallatik hogy egész falvakot alakitottak, melyekben megtartván nemzeti- [98] ségeket és nyelveket, élnek. – Óláh országban az austriai nép adó-vetője 25.000„ re tészik a magyarok számát – hát még ezeken kűlt hányan nincsenek, kik szőkve ál-utakon és ösvényeken mennek bé, feltek személlyeket az austriai óltalom alá adni? –

Tartományok, mellyekbűl át mentek a magyarok oláh országba – az idők, mellyekben bé mentek – Indokai bé menteknek – benn maradások' lehetségei – a' tartományok, mellyekben laknak. –

XII.

Erdéllynek és Magyar országnak minden Tartomanyibol vandorlottak bé magyarok, vagy mesterségek' következéteben vagy pedig csinnyukra háromló büntetések elkerülése véget – de mint szavaik sajátsága mutatja, leg többen mentek bé a' Székely honbúl – a' Barcsaság – és Fagaras nevezetű vidékekrűl – ugy alsó és felső – 's Hunyad vármegyékből – magyar ország Tartamánnyaból pedig legtöbben mentek át a' Bánátusból a' Tömös és más déli Tartományibol – sokkal azonban szemellyesen is beszéltem, kik Debre- [99] cenbűl juttak át oláh országba. –

Az időköt mellyekben bé kezdtek menni, nem lehet bizonyos szakra határozni, mert mindenkor mentek bé, kiket ha a' sok háborgos idők sokszor ki kergettek is, de viszont bémentek vagy ép' azok, vagy mások a' kibékűlés idejében – emlitém a' Könyvem elein a' Preda-hegyi haborut, azon időrűl regélli a' havas népe, hogy a' magyarok meg győzetettvén rabságra inditottak sokakat a' Törökök, kik őköt megtelepitette óláh ország keletéjszaki tartomannyba, közel a' Gallaci sánchoz, és a' Tráján[724] még most is lácó hires Hidja, 's készitett utja körében, hol mind azon által sokáig nem lakhattak a' sok harcboru miat, hanem elszellyettek, egy része keresztűl menvén a' móldvai sáncon, megtelepedet és Falvát alkotott – más része pedig oláh ország deltartományi felé oszolván, a' városokban szét keresték fel menedék hellyeket –

Csoportonként mentek át a' jelen század' 14–15–16– és 17dik éveiben is; midőn Erdélyt, és leg kivált a' Székellyhont gyilkolta az mostha éhség – 's mennek ma is kik[ne]k birtokaik elosztattván, sok részekre meg szegényednek; vagy pedig csinnyuk büntetését elkerülendők, avagy [100] mesterségek eléglegesen nem adózván, ott keresik fel az élet könnyeb' eszközeit. –

Az indokok, mellyek a' magyarokot át küldötték óláh országba sokak és számtalanok – én soktul, és ugyan sokaktul kérdeztem bémentek indokait, de mind külömb', meg külőmb' alakokban adták elő – még is bémentek nagyobb indokai azon szűk évek mellyeket elő számlálék; midőn is az éhség halálra sorvasztotta a' népeket, 's leg kivált a' szekelly hón gyermekeit kik magukat az éhalástul fagyökökkel oltalmazták – különösön a' havasally' népét leggonoszb' pestisként

[724] Traianus Marcus Ulpius (Italica, 53 – Róma, 117): hispániai születésű római császár (98–117), hadvezér. Ő építette az első Duna-hidat 102 és 105 között, hogy a dák háborúkban biztosított legyen az utánpótlása, majd ezt követően az új provincia megközelítése.

gyilkolta – ekkor tőrtént, hogy Udvarhellyen székezés tartattván szilfa pogácsa tetetett a' terem asztalára, felküldendő a' felsőbséghez hogy megtekintvén alatvaloit, könyörülne sorsukon – illy éhségtűl körül szoritattva, kiknek csak lábuk erejét nem ölte vólt le az éhség, eladván ingó és ingatlan jóvait egy darab' kenyerért, futtak a' kin elől a' szomszéd országokba; igy oláh országba és valamint Molduvába, seregenként mentekbé a' magyarok, hogy a' kinhalált körülhessék – és kiknek reményes nem lévén, hogy vissza térve egy darab' kenyéren eladott jovai- [101] kot körükbe kerithesék vagy ben jóbb hellyezetek tűnvén fel sorsuknak, ott örökültek meg. –

Gyériti a' Székellyhon gyermekeit jelenbe is szántó földgyük elegendoleg nem adozása következetében. – Ezen sovány hellység gyakor szükseget okozván szegény népe, kéntelen hazáját eladni, és más órszágokban keresni kenyerét, igy hozzájuk Molduva, és Oláh ország legköz'lebb szomszéd lévén töllük kérnek életet – e' mellett szerencsétlen hellyezetben is van a' Székelly hon, nincs semmi kereskedése az egy Barmon kült, ez általis csak némelly hellységek lakoi birhatnak, kik bővölködnek havasokkal, de ökis olcsó áron adhassák elbarmaikot, mivel Molduva és Oláh ország olcsób' aron túda adni az országoknak –innen már a székellység nem látván hasznot a barom tenyésztésben csak szükségei kielégitésére a' szántás vetésre neveli azokot – nem tamada még senki körükből, ki az ipart elő mozditaná, utat nyitván a' kereskedés valamellyik agán – munkás ugyan a' székely, és vas szorgalmának nincs faradalma, mit csudalni az éjszakos, hegyes és vőlgyes mezején mellyeket a természet mezején, mellyeket a' természet ellenére is [102] kövérré trágyázván termékennyé teremtík, 's épp ezen egy mesterségök adodzík számokra, ennek jövedelmekből adozzák Fejedelmeket, hazajúkot, falujukot, papjukot, és minden házi szükségeiket – pedig hanyszor nem csalattatnak meg szegények? – soha sints, mindenben bőv termények, sőt tőbször annyit sem aratnak mint a mennyít vetettek vala el – ilyenkor kentelen oda menni, a hol reméll, és elet mutatkozik.

XII.

Julius 21ik napján a havason utazva hazám felé szembe találtam egy lovas asszonyt, melyen az általvető két felébe két kis gyermek volt állítva, egy santa ferje ismét kíséretében három nagyobb gyermekeket vezetett menendők oláh Ország belsejébe, élni vagy halni – kérdeztem asszonyától bujdosásoknak okát; ő csak azzal felelt, hogy nem élhettek hazajukba – egy fertály orát töltöttem a' velek valo beszélyben, kik elmondák mit akártam tudni – ők három szekiek és szolgálo emberek voltak – földes urak egy két napi járo földet adott számukra, hogy ők azon csekély bérért tavasztol kezdve őszig két napokot; a más idő szakban pedig egy egy napot dolgozzanak; de egy vízár következetében, semmívé lett az is, és földes urok nem bíztatta hogy karukot ki potolandja – így e- [103] löttük kétes lévén jövőjűk, nem remélhettek élhetési módot, azért szabadtsággal bé kéreztek az Oláh Földre, hogy ott életet tartsanak meg. Hát ha meg gondolyuk a' székely nép erőss szaporadását mely annak természeti jelemét egy nemzet is a vílagon felyül nem mulya – nem csudálkoznak ők azon, ha valamely szűlőknek kilenc tíz gyemekek születík; mert minden napi példák a 14 és 15 gyermekes atyák, kík legyenek bár minő birtokosok és vagyonosok, de midőn csak hét felé is oszlik, hétcez kevesedett már a bírtok; az életére pedíg hétszer nagyobbodott – pedig a' Székely Ifjunak a nőszülés ideje 18, sőt még 16 éveseket is halhatunk kik nöszüléseket kezdik – kedélye néki hogy ha semmije nints is legalább nője légyen.

Szánto Földjők annyira meg aprosodott, hogy mellettek elmenve ajka akarattya nelkül is mosolyig vonul, és nevettséggé tőrik ki látván az öt hat labnyi széllyességü föld lábokot – a' felhasogatásuknak oka a Föld külombféle természettsége, egy helyt jobb fekvésű, és kőzelb erhető lévén, melynek következetében a' két testvér egy szánto főldet hétfelé hasít – azomban a Székelynek jelleme ditsekedni a sokkal, és nem a naggyal. –

Ezekre nézt mondhatom, hogy falvámban [104] azon ifjjak kiknek attyuk hatalmas gazdag volt, leg szegényebbek lettek osztozásuk következtében – 's hát ezek gyermekei mennyivel lésznek szegenyebbek? bíz ők kényteleníttetnek valamerre fogni! – oly sürük is a Székely hon falvai – 's bennők oly sokult a lakos, hogy ha termö földjük még egy akkora terjedelmű volna, ugy lenne elég, és kielégittő terményt adna elelműkre. –

Oka még a magyarok el bujdosásának a Per hosszas folyása, mely az eggyik felet semmivel hagyja, és volt boldogságának csak emlékét hagyja meg birtokába; az illyenek vagy szegenységek kergetéséből, vagy az ebből eredett szégyenből, mely ílyenkor elkeseredessel szokott elegy lenni, hagyák el hazajukot; mert nagy csapás a magyarnak az ő meggyaláztatása – számtalanok az ily sor üzöttek, kík átkozzák a századok lassuságát, melyek késnek a magyar nemzetet ezen szerentsétlen poklából ki emelni. –

A' magyarok elbujdosoknak további indokául hozhatom fel eszre vételeím után a céh alladalmokat – következőleg mínden szegeny ifju csak valamely mesterség meg tanulása által reménli jövőjének bodogitobb szakát, tehettségei csak ennek mezejére bírnak hatánnyal kaput nyitani, elzárván eredeti szegénységűk mínden más boldogabb mezőre nyilo ajtotul – de hányan vannak [105] kik ennek záros kűszőbéig érkezvén nem eresztetnek bé hova vészszorgalommal igyekeznek belyebe hatolni? Éyjel és napali panasza majd minden el bujdosott magyaroktul; miszerént ők inasi és vándorloi Éveken át nem képesek annyi pénzt gyűjteni, melly elég segéllyűl szolgálhason a' Ceh álladalmak tagjaivá lehetniök – vagy ha egész áldozatakkal szerencsésithetik is a' céh testületköt, de már ki van üritve a zseb, 's még ezen kült egy csomó nyokokba háromlot adosság – és már nincs pénz, melly által mesterségük[ne]k anyagi eszközeit megvásárolhassák; és igy nincs erő, melly hellyezetűk emeltyüjét feljebre mozgassa – az illyen testületek[ne]k sokan lettek eddigele áldozatjai kik sorsukot hazájuk elhagyásával boszulták meg. –

A szász atyafiak felé lengnek az illyenek átkai leg inkáb – a' szász céh testületek elvtelen szabállyaira – mellyek a' mestermű vándorinak csak két éveket enged egy város testűlete kőrében mulatni, ne hogy a harmadikot is bé tőltvén joga lehessen követelni a' testületbe való bé állást; mellyek ha még is ország törvényileg meg szegyenülnek, a más részeit erősködék bétölteni; t. i. nem enged addig béeskűnni a' Ceh közönséghez, míg nős életet nem kezd, hogy ezen cselszövény altalis ki apadván pénzes zsebe lehessen elégtelenné lefizetni a' társulatba állás' hellytelen és az okosság nézetevel ellenkező terjedelmes dijt – bizony sok szaszok panaszai lengnek az oláh ország szirthegyein és szálnak le a' szászhonra. –

Vannak még indokok a' magyarok elbujdosására mellyeket szült a' lélek elkeseredés, ezeket pedig [106] fel költötte a' háládatlanság, melly egyik vétek a nagyobbak közül, az akár egyénektűl, akár valamelly egésztűl származzék – sokak, 's tőbbek közt egy hálával emlitett gyogyász ur panaszait hozom fel saját szavaibul, ki részvetelre inditolag önté előmbe: –

1831ben a' gyászos cholera évében első gyogyász én valék, – igy kezdte meg panaszait – ki magamat ajállottam a' Kárpátok körébe küldendőt Máramarosban, hol mindjárt a' nyavallya dühöngni kezdet, különösön a' Lipcse és Kesellymező nevezetű helységekben – 's legutó ki azon év tél elő napjaiban hivattam vissza, és ottan mind addig nyugalmaimtul szinte éltem reményétűl és meg fosztattva, Maramaros vármegye geografiai hellyezeténél fogva szünnélkül bolyongtam Ökör tórgonczán, loháton, vagy ép' szamáronis – és engem itélvén a' felügyelő biztosság legmerénylöbnék és életét elhatározattabnak, minden dögleletes rejték hellyeibe küldöttem hol a' cholerában számtalan haltakat találván felbontogattam. – Csak Gyogy házi betegeim száma 350re mentfel, midőn azokon kultiek 1050nen voltak, csak a nehéz betegeimet vitetvén a gyógyházba –

következete ezen eletre és halálra szánt ugyekezetemnek nagy volt, midőn minden kilenczből csak egyet vesztettem el, mikor az egész országban hárombul legfeljeb négyből egy elhalt. –

Erkezett azonban egyik jajhoz a másik is – [107] midőn szomszéd mégyékben az elkeseredett nép elvesztvén béketürését, ki tört volna dühösségok embervadászatra; nékem itten sikerült a' felbőszülni pornép tömeget a' felség aránti egedelmességre bírni, mert észre vévén irgatlan szándokukot penzemmel vertem vissza kitűrésüktől. – Szép pénzöszvegem volt, melyet a' pornép közt osztogattam, azt költvén szavaimmal, hogy kegyelmes királyuk küldötte számukra, és nem sokára többet-is küldend már megtudván szegénységüköt, és elnyomattatásukot –

Igy hazámnak közhasznot téve, 's minden pénzemből ki fogyva, a' vármegye előtt, ezen kötelességem hiv telyesitése Érdemmé alakult, 's így a' megjutalmoztatandók sorában a' legnagyobb készséggel ajállot – és, mely jutalmért midőn égy Könyörgő levélel a' N[agy] M[éltóságú] Helytarto Tanácshoz folyamodtam,[725] ezen száraz válasszal jutalmaztak meg, hogy elégedjem meg azzal, ha épp bőrrel meg szabadulhattam, és a' mesés gojaként, a' felbőszültek közül valamelyik fejemet nem csapta le – XII.

Illy körülményeim közt, keservim feszülté löttek, melyek hazámot vádolván, kéntettem azt elhagyni, és azon honba huzni magamot, hol a' sors kiédesüljön mostohaságából – itt már Elleneimmel kibékülve, várom sorsomnak több jövőjét-is. –

Ezen szavai után mely fél elkeseredéssel végződött, elő matatott égy pecsétes levelet, melybe mára maros vármegye közönségetűl ajálva van a' N[agy] M[éltóságú] [108] Helytarto Tanátshoz, alá írva alljegyzőjét Takáts Albert – Ezen érdemes gyogyásznak szándoka volt a' jelen évi országgyűlése eleibe terjeszteni az említett panasszát – 's tán midőn a' nagy grof Széhcséni a' Vajda látogatásán volt Bukurestben bátorkodott vala felpanaszolni hazájának ezen háládatlanságát. –

Több indokaít-is találtam fel a' magyarok elbujdosásának, melyek a' haza elhanyaglásaibol eredtek – de vannak más indokokis melyek magukbol az emberből születnek, és semmi más kutfőkre nem mutatnak mint önmagának az ember erőtelenségének hanyagából – innen sok oláh országba bébujdosott magyarak, magok kovaszai sorsüzöttségöknek kik mint tikozlok – mint élet bölcsészettel szükölködők – mint a' jövőkre vigyázni nem tudok, azért mint az emberiség salakjai kéntettek elhagyni hazájukot; de nem ugy mint sors üzöttek mert az ilyenek méltok a sajnállásra – 's könyörülcségre; hanem mint sorsüzöttségüknek saját kovácsloi, kik, mint minden nemzeteknél, ugy a' magyarnál is feltaláltattnak, de kik hon ülésekkel annyit használnak, mint hazájokon kült – illyen magyarokis vannak ezen Europa nagy Asillumába; kikre csak ama székely köz példabeszéd átka szállott: a' ki nyüves mind haljon el. –

Az Erdélyi oláh nemzedék szülötjei is nem kevesbb számmal; sőt nagyobbal vannak a' magya- [109] rokénál bébujdosva, melynek indokát hazánk régen észlelvén, ország gyületén, egyik magasb tárgya –

Benn maradásuk lehettsége a' bé bujdosott magyaroknak a' tiszti hatosság fel nem ügyelete; miszerént nem vészen elégtételt azokon a személyeken, kiknek kéttségek alatt nyervén a' bémenő szabadcságos levelet, benn örökülhet annélkül hogy a' kezességtül számba kéretnek a' szabadság ideje eltelése pontjánál – 's még ha vizsgáljuk a' benn maradás lehettségét, feltaláljuk az austriai agentiánál, mely látja a' bémenő kiválcságos Levelébül bennmaradhatásának időszakát, még-is ott oltalma alatt tartya csak azon kinézésből, hogy nékie több adozoi légyenek az oltalomért. –

[725] A kihúzás helyére ismeretlen kéz azt toldotta be: „elmentem".

Azon tartományok melyekben a' Magyarok szállásolnak erdélyi lakuk irányában vannak többnyire; mint hogy indokaiktol kergetettve mentek át, azon tartományba állottak meg, melyet hamarább értek el – és a' melyben mesterségüknek nagyobb mezőt találtak felnyilni – így a' Székeljek és a' barczasági magyarok oláh országnak leginkább ejszaktartományinak városaiban és Falvaiban állottak és telepedtek meg – a' Fogarasi és Felső fehér megyei magyarak az említett ország éjszak nyugot helységein – a Hunyad vármegyei pedig és a' Bánátusiak az ország napnyugoti részein – mind azon által oláh országban valoságos magyar Telep nem lévén, nem lehet bizonyos tartományakra határozni az elbujdosott magyarok lakását; mert ők többnyire mesteremberek lévén, sokszor oda cseréllik lakukot, [110] hol mesterségűknek kedvezőbb alkalom mutatkozik – a' városok nevei pedig, mellyekben leg több magyarok szállásolnak, már emlitvék – egyéb aránt az utazó, minden országos utak mellett létező vendég fogadókban leg több magyar vendéglőkre talál, kik ezen mesterségnek bővjövedelmit veszik. –

XII.

[111] **A' Magyarok elolához sodásuk' indokai – megkereszteltetések' modja –**

Azon indokok, melyek a' magyarok elolához sodásukot szülék sokak és külömbfélék, közülök mégis leghatányosabbak vallásuk nem gyakorolhatása, papjuk nem létele következéteben – – A' nép alosztálya, mely a' nevelés rabja, oly szigorán ragaszkodik a' lelkitanitokhoz, hogy nélkülök a' vallást csupa terméketlen valaminek tekintvén, elveszti minden lelki türelmét, elegész belbékjét, 's lelkét elkárhozotnak hiszi – beljekbe öntötte a' nevelés, hogy a' legbuzgobb immais csak szétoszlo pára, ha azt nem mondhatja a' papja ajkai után, ha azt nem a' szenté szentesitett Termekben mondhatja, 's hahatja – 's lelke idétlen marad, ha nincs pap, ki azt az istentől számára ki könyörögje – a' kisded gyermekek örök sirásban vannak a' tuléletb[en], ha nem volt pap, ki halála előtt megkeresztelje – ilyen egy század elvü a' pornép, legkivált, azon felekezeteknél, melyek még a' felvilágosodás lampájában égő gyertyátul nem vett világot mécse meg gyujtására; – azért szent lélek ellen valo vétekre kárhoztatják azon helyezetüköt, melyet pap nem szentesitt, nem üdvitt, 's nem éleszti tulbuzgo kedélyek kovásszát. –

[112] Az ilyen buzgo kedélyű bébujdosott magyarokra nézt hozom fel elolához sodasuk indokául a' pap nem létét, kik vallásuk' elveik ellen hiszik, hogy a' mindentudo lénynek nem minden időben, nem akár hol, jelleme a' szív immáját meghalgatni; azért pap kell nékiek – pap, ha az, oláh Kaluger leszenis – –

Pap nélkül szükölködnek az oláhon helységiben lako több magyarokis; legkivált pedíg a' protestáns felekezetnél; melynek az egész országban csak egy papja levén; [-] Sükei ur, ki csak ritkán 's akkor is csupa pénzgyüjtés[726] tekintetéből teszi meglátogatását, melyért 's hasonaljas cselekvényiért az ő tisztelettételét nem ístenesnek tartják,[727] mint olyan embertől származandot, kiben nincs semmi legkissebb jeleis a' papi jellemnek, innen papi méltoságát 's tekintélyét megtagadták mindenek, 's alyasbnak tekintik bár minő közrendű vagy porembernélis – átkozzák az ő megjelenését, hogy sem kedvellenék – nincs 's nemís találtatik egy magyaris, ki őt szeretettel emlegetné, kík pedig utálattal víseltetnek személyéhez számtalanok, 's az egész magyarság, ha

[726] A „pénzgyűjtés" szót ismeretlen személy külön is áthúzta.

[727] Az 'istenesnek tartják" szót ismeretlen személy külön is áthúzta, és fölé a „szeretik" szót írta.

mindjárt már azok nem felekezetihez tartozoki<s> így hát lelkítanitok nélkül szükölködvén, lelkük esmeretében nőtt vallásos búzgalmok papot kíván, és mivelhogy felekezetük körébe nem létezik, elcserélik nemezetiségüköt azokéhoz, kiknek keblökben lelkészek álittatnak elé – ők nem veszik fel az elnemzetülés kárát csak buzgalmuknak tehessenek eleget; és nagyobb vételnek hiszik a' [113] pap nélkülé ülés kárát csak buzgalmuknak tehessenek eleget, 's nagyobb vételnek hiszik a' pap nélküli ülést,[728] hogysem nemzetiségük levetkezését, – beh ha – mélto Sükei[729] Ur nemzet gyilkosságáért ki fanyar t<é>nyeivel [?] eddigelé sok ezer gyermekeiben a' magyarnak megölte nemzetiségét – –

Julius 13^{án} az esttájon egy esmerősömmel nem én a' fejedelmi utczában beszélyünk közt midőn szembe jött velünk egy viasz gyertyát vállain emelő ember, kinek jöttét észrevévé esmerősöm, megszakasztotta beszédünket, mintha csuda tárgyra feszült volna fel figyelme – ugy is volt mert az emlitett ember hozzánkig közelítvén, kérdő hangon tartoztatta fel őt esemerősöm és tudakoltaki, hogy hová és miokon viszi a' viasz gyertyát? – 's ő fojtott hangon felelé, hogy a' jövevények templomának papjaihoz –! az ember Udvarhelyszéki, mint tőlle értettem Sófalvi 's Goja János nevű, ki mint szakács mester Bukurestbe bémenvén, egy korunk szellemű Boérnál nagyon elpénzezte vala magát; a' mut télen pedig leverettetve nyavalyáitul, gyogyházban került, hol Sükei ur gyakron meglátogatta, és mint könyörögtette, mindenkor négy ezüst forint jutalomdijt követelvén – ő az eszelős beteg nemís észlelve, hogy pénze már a' Sükei ur látogatása áldozatja lett képtelenítetett kijöni gyogyházából; de ki nem bízván gyogyulásához [114] azon két huszasokkal melyek a' Sükei ur mesterkélt látogatásaitul megmaradtak volt vette az említett viasz-gyertyát azon feltétellel ajállando a' Kaluger lelkészeknek, hogy őt mint mindjárt megkereszteltetendőt halála esetében temetessenek el – az írt esmerősöm leveré balga [?] szándékárul, ígéretet tévén, hogy Sükei urral vissza adatja kicsikort pénzétt –

XII.

Beszéltem még égy öreg székely nővel-is ki nagy mennyiségű arannyaival olvastatá vélem fel köt leveleköt, és kérdéseim után ugy nyílatkozék, hogy halála következtében mind azon arannyak, és még többek-is a' jövevények papjainak maradandok, a' már meg lett bé ajánlás utján! – fel szolításomban kértem, hogy azokkal segélné fel a' protestáns álladalmot, vagy papját – Sükeinek? kérdé tőllem szolitolag, 's mint égy fel gyulva – inkább a' Dombovicaba hánynám, hogy sem annak az utálatos nemembernek körmei közé! – mint szavaibul és másaktol-is értettem, már kikereszteltetett, és az oláh Templomot gyakorolja. –

Sükei ur hatalmának szelleme, hogy a' mint éreztettem a' holtakot ha valaki érte [115] könyörgési díjt-nem fízet – el nem temeti – sőt az olyannak még temetkezési helyt sem enged – pedig hány égyes személy nem halálozik-el – kinek ha marad is hátra pénze, és egyéb jova; de ki veszi oltalmába a' halálas [?] köriben, ha Sükei ur nem őrzi betegeit? ugy osztán igenis bátorságban lennének a' szép sárga arannyak –

Ezen 's még más indokok oláhosíttyák el az oláh országi magyarokat – mert ha a' Catolichus felekezet elvanis látva papokkal, de azon álladalmat nem csak a' magyarok teszik; ezek igenis kicsiny részei; azért csupán belőllök külön keszületett [?] nem alkothatnak külön szent égyházakkal és égyéb hozzatartozokkal – Ők még-is sokat tettek a' magyarokért midőn már az említett váro-

[728] A másoló személy feltehetően elcsúszott a sorok között a másolás során, ezért ismétlődik meg a mondat egy része.

[729] A „Sükei" nevet ismeretlen személy külön is átsatírozta.

sokban lakokhoz majd minden második vasárnap magyar papokat küldenek az Isteni tisztelet kiszolgáltatására – csak Sükei az égy Sükei ur nem kiván semmit tenni hitsorsossaiért. – [730]

Második indok: az ellemi oskola hiánnya mik birnak magasb hatánnyal [116] a' nemzetiség fentartására mint az ellemi oskolák? melyekben a' nyelv, mint a' földbe vettetett mag, erős gyököt ver? és mely nemzedékben sírpontján áll a' nyelv, ott a' nemzetiség ereszkedik méjjébe – mi az oláh országi magyar oskolákat illeti csekély vagy éppen semmi sincs – Bukurestben a' Chatolicus és a' réformátus oskolákban, oly sükeretlen tanitás folytatodik, melyekben a' kis dedek legkevesbet sem emelkednek a' nemzetiségben, sőt többet süljednek hanyatlanságban, a' Krajovai magyar oskolának pedig csak neve magyar midőn a' kisdedek benne oláh nyelven tanitattnak, igy szerént tehát ezen oskola a' nemzet ülés halálára van, midőn benne a' ki magyarul tud-is, oláh nyelven tanitatik –

Miólt oláh országban a' nemzeti oskolák léttrehozattak számtalan magyar gyermekek tanitattak kebelükben, kik az által nyelvüket veszitvén, nemzetiségüköt is vetkezik édesedvén az oláh nemzethez – így az egész ott létező nemezedékünk, két részecskéje, nyelvükben hanyatolván, símulnak az idegenekhez, melyeknek előbb vallását, azután Nemzetiségeket öltözik fel; vagy pedíg éppen megforditva – XII.

Harmadik indok: a' hölgyek ferjhez [117] mentek, kik ellévén szaporodva, kétszerte ínkább mint a' férfinem, az olához-is örömest mennek csak pártába ne maradjanak – a' férjfiak pedig vagy nőtelen maradnak vagy éppen Erdélyből vesznek nőt, megvetvén a' ben országban neveltetteket, kiknek nem lévén körök és jolnevelésre sem gazdaszonyi tisztjeket nemtudják vinni, sem pedig mivelődések nem emelhetvén nagyobra őket csak-is olához illenek – a' tehetősb magyarok gyermekeiket neveltetés végett kihozzák a' magyorhonba; de a' szegényebje a' házánál 's a' tudatlan nemzedék torsaságába körében neveli, melyben elveszti nem nem csak nyelvét, hanem még nemzeti kedélyétís, melynek következetében sem ő magyarhoz, sem a' magyar hozza nem kíván símulní élet társul –

Negyedik Indok: az elnem, vagy a' bajos elválhatás, melynek már számtalan szomoru példái tünktek föl; csak Erdélyből sokat lehet felszámítani házasokot, kik égymást meg unva válni volt akaratok; de az égyházi szigoru törvények gátat hányván kéntétett égyik fél [118] elhagyni házáját-is és elbujdosni, hogy sem halálra utált ellenfélyével élni – az ilyenek pedig, mint szökevények, mint hitszegettek az idegen honban égyszerre elolához hosodnak, vagy azért, hogy a' törvény nyomokba ne akadjon, vagy mivelhogy még férjhez, vagy házasuló szenvedélyek lévén, legyen modjuk vagy alkalmuk annak kivitelére, mellyet a' Káluger papok örömest vitettnek véghez –

Az agencianal létem alkalmával találtam ott törvénykezni égy háromszéki nemes Embert, ki gyermekes nőjével midőn sok éveken át hasztalan próbálnák a' megégyezést, válni kezdettek; de szigoru szabályok, hat évi külön letek után is ösze vetvén, férje kentetett az asszony melléje tűrni, ki minek utánna vakmerőleg nem engedett a' törvénynek, férje a' Brassai börtönbe záratta, még pedig két kisdedeivel – a' melyben még-is sok gyötretései sem valának hatányosok a' szabadsá-

[730] Bár a kéziratban ez a szövegrész át van húzva, a kiadott könyvben nagyjából ugyanez Sükei nevének említése nélkül szerepel: „lelkészétől addig látogattatott ima mondás végett, míg az ima talizmán természet feletti ereje, minden pénzéből kifogyatta, és csak annyi maradt, mellyel ezen gyertyákat vásárolhatá; ki mivelhogy nem bizhaték gyógyulásához még most is, azokat viendő a jövevények papjaihoz, őt azokért halála esetében eltemetendők. – Igaz lelkü és valóságos emberpap kell oláhországba." Ismeretlen kéz Sükei nevét mindkét helyen külön áthúzta.

got megvásárolni vissza mendőségével férjéhez; sőt egyik éjnek sötétségében kiszabaditván magát 's kisdedeit azokat karjaira véve át szököt álutakon oláh országba, hol hogy bátorságban [119] lehesen, eltitkolta nevét, 's nemzetiségét – mely következetében égy év multával férjhez-is ment valamelly olához; kivel minek utánna hat éveket élt, az előbbeni férje nyomába akadott, ismét perbe idézte – beszélli a' régi férje hogy midőn bé érkezett Bukurestben, égy koporsót talált oláhoktól vitettni, és abban – az ő első gyermeke feküdt – –

Ötödik indok: az austriai agentia[731] német tisztyeivel nem beszélhetének kik között csak égy magyar káplár van, az is csak annyit tesz, hogy a' parancsra magyarosabban vágja ki a' huszon ötött, vagy a' két annyit az ötvent nemzeti társának feszes fenekére – híven őrködik ugyan a' nagy agencia hatalma mezején létező magyarjaink körül (?)[732] de mittehet akkor midőn nem képes a' magyaroknak azon panasszait érthetőnek olvasni, melyeket ő magyar szavakban nyujtott bé, ha mindjárt mint felperesnek miatyánk ígaza van is? ellenben légyen az idegen-ajku[733] alperes de mencségét helyeslik mindenkor, mert a' szegény alperes csak lelke kísérőivel, és neha az elkeseredés facsarta könnyek tanusítják, hogy ő ha magyar-ís, de igaza van esküszik az említett belbuja küljeleiben – ő pedig hányszornem kéntetik a' szegény magyar a' magos ágentia ajtajánki elégtételt koldulni-ki? [120] és jaj ha a' vádolta ott fanyar lelkű Boér benn pengeti ügyészi szavait (?) mert akkor a' magyarunk azoknak hangjaiban meg halván kenyeretterése [?] Deliberatumat, tavalit [?], de elkeseredéséből kitörve kiált viszsza: Várj meg mokany! én-is Edélybe megyek égykor! még égyszer mondom, hogy a' nagy agencia minden mi körében áll meg tészen, és mit tehet ha a' magyar nyelv nem köre sajátja-é? – mit tehet azzal [?] ha minden magyar, leg alább kinek ügye van nem sajatitja a' német nyelvet? – innen a' magyar mint jelleme nyomoruságban a' közelebbik segélyében megy, ez az oláh nyelv melyet bévévén után öltözi nemzetét-is melynek tözsökös políciaja osztán bátoríttabb. –

XII.

Erdély felé valo vissza utam alkalmával szemtanuja vóltam tiz magyar raboknak, kiknek kutya modra nyakukon lévén a' láncz és pedig a' tíz láncz vonalban fűzve hozattak Erdélybe, kérdettem tőllök és kisérőjöktől csínnyuk elkövetésít – ők elbeszélték vétköket – és nemvétkeket; de minden rabajkukrol atok jött ki az agentiara, a' hol nem vólt égy magyar tisztis kivel ügyük mencségérül, bár kettőt szolhattak volna; vagy bár lett volna ki meg mondja nékik hogy a' kemény végzést mely okoknál fogva menydörögték fejükre. –

[121] Csak ugyan Brassoba meg tudva sorsukot kettőn kült mind el eresztettek, nem azok fogadtattván el, kikre bé ment volt személyes leírásuk – ők a' szegények az ártattlan rablancosak; ha lett volna az agentiánál magyar Tiszt kivel közölhessék mencségöket, nem fűzettek volna lánc szemekben, hogy annál fogva hurcoltassanak ki Bukurestől fogva Erdélyíg. –

Hatodik Indok: mely még égy kevés hatánnyal bir a' magyarok el oláhosodására az oláh vadnéptől való kicsufoltatásuk – a' magyar nem szereti és boszonkodik ha őtt más neveti, azért azt nem sokáig tűri, hanem vagy szépen, vagy rutúl megelőzi – az emlitett bel nemzet mint írám, csak a' maga felekezete vallását tártván csakis kereszténynek, minden körükben lévő más nemzetek vállásos tényét és szokásos innepélyeit neveti; így a' magyarokét-is annyival inkább mível sok helyeken lelki tanítok nélkűl szűkölködvén Isteni tisztelet, és semmi pap által véghez viendő ceremoniák nem tartattnak. – ez-is nyomos indoka a' magyar elahosodásának. –

[731] Ld. a 664. lábjegyzetet.
[732] A zárójelbe tett kérdőjelet ismeretlen személy áthúzta.
[733] Az „idegen" szót ismeretlen személy áthúzta, és a margóra az oláh szót írta.

[122] Meg-kereszteltetésük két alakot öltött színére: az egyik véghez megy kádvízben mártás által, mint vallásuk elvei tartalma kívánnya. – a' második égy Innepélyük méltóságosítására használtatik; melly az ugy nevezett vizkereszt napján megy véghez. – a' Dombovica folyo partjai felékítettnek táborsátorakkal, melyek közt kitűnik a' fejdem sátora pompás rogyogvánnyában, melyet még fénnyebbé tészen a' Fejedelem megjelenése nagy vendégséget adván – a' folyo partjait köriték még a' katonaság-is gyakori lövöldözéseivel nevelvén az Innepély pompáját – Nem maradnak el innen a' Boerokis fényes készületekkel megjelenni, kik ekkor a' távulbol-is felsereglenek – tömvék a' portok minden felőll az oda gyűlt néppel – legkivált pedig kalugerekkel, kik papir ruhájukban öltözvén szentelik a' vizet Figurás szertartásuk modjával – vég felé égy számukra rendeltettett Satorbul, mely legkőzelebvan a' folyo partjához, kivezetettnek az ujra keresztelendő személyek, levetkeztettvén őket, mesztelen szemérem testeken kívül – mely után méjjébe szöktetik a' folyonak melybül azon keresztett kihalászandó, mely azon [123] felül égy hajitásnyilag vetetett vala beljébe a' fő Kaluger által – így tudják meg, hogy melyik ujra kereszteltetett személy állott lelki meg győződésből vallásukra által, kiknek illy alkalommal ajándékok is szépen hányatnak az e' végre rendeltetett Perselybe – Sokan elhalnak a' jég hideg víz ártalma következetében. –

XII.

[124] **Oláh honi Irodalom**

Az oláh országi sajtok oly szigoru szabályok alatt vannak hogy az azokbol kijövő politikai két hírlapok semmivel nem foglalatoskodnak egyébbel mint az égy országukban történtekkel azokkalis csak hamár az ország törvényileg kineveztetett Biztosság helybe hagyandja – innen hirlapjaik csak ujságakkal telvék és szüntelen a' Fejedelem Helyezetétt kiséri, hogy most ide kocsikázott ki – majd a' ma határozatott tette, vagy rontotta el; különösön dicséretével töltnek bé sok lápot – a' kül földről majd sömmit sem írnak, csak annyit is mind Erdélyről, melyben gyakor fel hozza, hogy benne mennyi számmál vannak a' magyarok és mennyivel az oláhok? – a' szászokot némelykor gunyolja a' fél szivűséggel és milyen nagy Ellenei voltak eleitől fogva a' magyarnak és azok máig-is –

Szinműveket-is égy égy részecskében írt égy Éliát[734] nevű de ki inkább a' Poësissal foglalatoskodik Jánkó Vakereszko[735] nevű költővel; mind azon által Poësisok csak valamely Regének és Anecdotának versben foglalásában áll; a' mint az 1842 évben kiadott égy [125] egész könyvben[736] foglalt verseik, melyek közül a' Furcsábbak oly köz kedvességűek, mint nállunk a' Vörösmarty feneges dalai és Iroik oly magasztasok, mint akár melyik Bajzája hazánknak. –

Versekbe van foglalva a' Cigány Anecdotája a' veres nadrágrul, melyet kérvén el a' Földes urátul, kitől csak azon feltétel alatt igértetett át, ha 100 pálcza ütest kiálland; de midőn a' Cigányra ötven üttetett lemondott a' Nadrágrul, ki még-is Nője előtt kinem álhotván kéntetett vissza

---

[734] Ion Heliade-Rădulescu (Târgovişte, 1802 – Bucureşti, 1872) román író, nyelvész, politikus, a Román Akadémia alapító tagja és első elnöke.

[735] Iancu Văcărescu (Bucureşti, 1792 – Bucureşti, 1863) román költő.

[736] Sorin Mitu azonosítása szerint az Ürmösi Sándor által említett könyv Anton Pann *Fabula şi istoriare* I–II. (Bucureşti, 1841) című munkája lehetett. Sorin Mitu szerint 1842-ből „egyetlen ilyen műfajú kötet megjelenése sem" ismert, viszont az 1841-es „Pann-gyűjtemény egybevág Ürmösy leírásával, félig-meddig népkönyvszerű kiadvány, abban a korszakban nagyon népszerű" volt. Mitu hibának tartja, hogy Ürmösi itt egyértelműen egybemossa a korban népszerű történeteket az elit irodalom termékeivel. Ld. Mitu, S. 2017. 316. 196 lj.

menni földes urához, és azt kérni, hogy már a' más ötvent-is üttesseki, de földes ura csak ugy állott kérésére, ha ismét égyen kezdetheti az ütés számát – így a' Cigány másodszoris kiállotta volna az ötven pálcza ütést, fel szököt és elfutott, hanem osztán harmadszor már feneke hozza szokván égymás után ki állotta a' százat – e' szerént minek utánna 200 pálca ütéseket szenvedett, nyerhette el a' veres nadrágot. –

Olvashatni Eliátul[737] égy oláh hölgy ujj év éjszakai imma regéjét-is, ki erőssen szerelmes lévén valamely szegény ifjuban – nőűl akart hozzája menni, de gazdag szülői szigoruán ellenszegültek a' hölgy akarattyának – és ez még szigorubban ragaszkodott szerelmesséhez, melyet meggátolni szülői ugy határozták el [126] hogy mivel tudják bizonyoson a' lányak ujj év éjszakai immájának tárgya a' szerelmesse megnyerésének kérelme lészen az Istenhez, a' kürtőn kiáltassékbé az angyal képében a' lányuk kérésének megtagadását, melyre meg is biztak égy szomszédjukban lako agg bába asszonyt ki-is hiven igérte az angyal kötelességét telyesíteni. –

XII.

Az ujj év éjszakája eljött vagy-is az éj azon pontja melynél az oh végződvén az ujj kezdődik – a' szép oláh lány immája óltáráúl választá a' tűz cserényt, levala borulva a' szent képre rajta merengvén azon minden napi immájában hogy az Isten rendelye néki az immádott ifjat – immáját azonban félbe szakasztá a' ház hijjában csattano nesz melyre még nagyobb buzgalmában merült le a' hőlgy, vélvén hogy hiedelmük szerént most nyilik az ég, melybül Istenn néki meg halgatását szolja le – nem is késett a' fenn hang és mesterkélt hangon mendörgé ki ezen gyilkos szavakot: kérj égyebet lány, mert kérésed meg vettetett! – a' vad angyalnak ezen szavai a'lig hángzottakle az immás lány legott tüz helyére zuhant – ő a' remény vesztett szive meg repedvén a' vén bába szavára a' halál aldozattya lett. –

Ezen versekbe foglalt rege, ma leg dívatosbb lévén a' nép szájábul keseredetten énekeltetik – szerzője Eliás. –

Vannak még több költészeti irókis de töbnyire Erdélyi fik – kik magyar költőinket majmolják inkább mint utánozzák. –

[737] Sorin Mitu szerint Ürmösi itt Heliade *Zburătorul* című művére utal, és azt ismerteti. Ezt az írást többnyire úgy hivatkozzák, mint ami a *Curierul românesc* 1844-i számában (a 33–34. oldalon) jelent meg, azonban Sorin Mitu jelzi, hogy létezett egy korábbi, 1843-as kiadása is, illetve összekapcsolja Ürmösi azon kijelentésével, miszerint „ezen versekbe foglalt rege ma legdivatosb lévén, a' nép szájából keseredetten énekettetik" (Ürmösy S. 1844. 107), így feltehetően más formában (ponyván?) is forgalomba kerülhetett. Mitu úgy véli, hogy a történetnek az Ürmösinél bekövetkező átalakulása, torzulása azt szemlélteti, hogy miként viszonyul egy olyan „felvilágosodásban hívő olvasó" e szöveghez, aki „nem érthet egyet a csodatétellel, és megmásítja, racionális csellé változtatja, azzal a célzattal, hogy leleplezze a babonát, és elítélhesse a babonás hit tragikus következményeit." Mitu, S. 2017. 317. 198. lj. A *zburător* a román néphit olyan gonosz szellemlénye, aki alvás közben kínozza a lányokat (vö. a magyar *lidércszerető* alakjával); a (romantikus) szépirodalmi művekben a vágyott/szeretett férfi megszemélyesítőjeként jelenik meg. (A magyarázatot itt köszönöm meg Czégényi Dórának.)

hogy mivel tudják bizonyoson a lányak ujj év éj
szakai immájának tárgya a szerelmesse meg
nyerésének tiszelme tiszen az Istenhez, a tür
tön ti átrossálbé az angyal lépében a lányuk
térésének meg ragadását, melyre meg is bíz
tak egy szomszédjukban lako agg bába akkonyt
ti-is hiven igérte az angyal tüzetességét
teljesíteni. —

Az ujj év éjszakája eljött vagy-is az éj
azon pontja melynél az oh végzödvén az ujj
szüdöltik - a kép olák lány immája altáraul valak
vá a tüz cserényt, tevala borulva a szent lépre
rajta merengtén azon minden napi immájában
hogy az Isten rendelye néki az immádott ifjat -
immáját azonban félbe szakasztá a ház hijjában
csattano nesz melyre még nagyobb buzgalmá
ban merült le a hölyp, vélvén hogy hiedelmük
szerint most ujlik az ég, melyből Istenn néki
meg halgatásai szolja le - nem is lésett a fem
hang és messerlék hangon mendörgé ti ezen
gyilkos szavakat: tirj éggebet lány, mert térésed
meg vettetett! - a vad angyalnak ezen szavai
a lig hángzottakle az immás lány legott
tüz helyére zuhant - ö a remény vesztett szive,
meg repedvén a vén bába szavára a halál aldo
zattya lett. —

Ezen verselbe foglalt rege, ma leg diva
rosbb tévén a nép szájából teseredetten éne
tetetik - szerzője Elias. —

Varmak még több töltészeti irakis de többnyi
Erdélyi fik - tik magyar töltöinket majmolják inkább
mint utánozzák. ——

ACADEMIA R.P.R.
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
Mns. C 332 / 1902

XII.

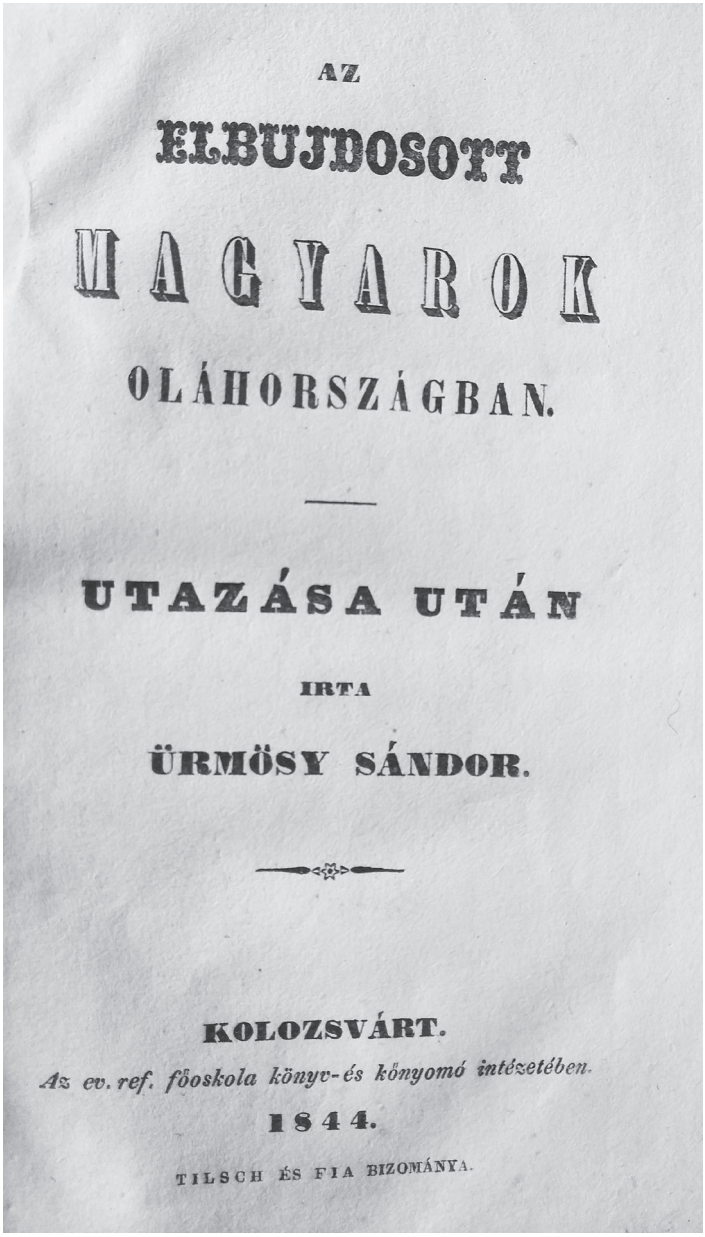
AZ

ELBUJDOSOTT

MAGYAROK

OLÁHORSZÁGBAN.

UTAZÁSA UTÁN

IRTA

ÜRMÖSY SÁNDOR.

KOLOZSVÁRT.

Az ev. ref. főoskola könyv- és kőnyomó intézetében.

1844.

TILSCH ÉS FIA BIZOMÁNYA.

Ürmösi Sándor *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című 1844-ben Kolozsvárott megjelent munkájának belső címoldala

Megjelent a' kololozsvári ev. ref. kollegyomkönyv- és kőnyomó Intézetében illy című könyv:

ELBUJDOSOTT MAGYAROK
OLÁHORSZÁGBAN.
Utazása után irta:
ÜRMÖSY SÁNDOR.

Ára csinos boritékban a' 7 ivnyi kötetnek velinen 50 xr. más ugyan finom nyomtató papiron 40 xr. p. p. Kapható Tilsch és fia, ugy mind a' két honi könyvárus uraknál.

XII.

Ürmösi Sándor *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című, 1844-ben Kolozsvárott megjelent munkájának hirdetése az *Erdélyi Hiradó* 1844. február 23-i számában

Ürmösi Sándor pályája (1845–1850)

Ürmösi Sándort 1844 júniusában nevezte ki Székely Sándor püspök félpapnak és tanítónak Vadadra, a Marosi egyházkör egyik legkisebb unitárius településére. A lelkész Kisgyörgy Ferenc, aki mellett a még fel nem szentelt Ürmösi Sándor csak bizonyos kisebb feladatokat (mint például a prédikálást) láthatta el a tanítás mellett. Itt, Vadadon 1844 szeptemberében feleségül vette Hegedűs Teréziát, akivel a viszonya pár hónap után megromlott, így hamarosan elváltak. Ugyanekkor több emberrel támadt kisebb konfliktusa, amelyek miatt végül 1846. április körül Kisadorjánba helyezték lévitának.

A Marosi egyházkörbe tartozó Kisadorján ekkor Szentháromság filiája, így önálló lelkész nem, csupán lévita (tanításra, éneklésre, imádkozásra jogosult személy) szolgálhatott a településen. Ürmösi Sándor ennek ellenére jogkörén túl terjeszkedett és az embereket a szentháromsági lelkész (abrudbányai) Ürmösi Sámuel ellen hangolta. Az itt töltött egy év alatt vaskos iratanyagot hagyott hátra. Munkálkodásának eredményeként Ürmösi Sámuelt minden esperesi és püspöki igyekezet ellenére sem sikerült Szentháromságon megtartani és kénytelenek voltak egy rosszabb eklézsiába elhelyezni. Ürmösi Sándor – hála bátyja, (muzsnai) Ürmösi Sámuel közbenjárásának – nem bűnhődött meg tettéért, hanem Bordosra került lelkésznek.

A Székelykeresztúri egyházkörbe tartozó, közepes méretű bordosi eklézsiában 1847 májusától 1850 márciusáig szolgált. Mint későbbi leveleiből kiderült Ürmösi Sándor itt kezdett kacérkodni a katolikus hitre való áttérés gondolatával (amit szintén bátyja akadályozhatott meg). Itt érte a szabadságharc, amelyben eddigi tudásunk szerint nem vett részt, a faluból elmenekült, hívei kirabolták. 1848 körül házasodhatott össze Farkas Zsuzsannával, akitől itt született meg első fia, Móric (és talán még egy további gyermeke is).

A Marosi egyházkör esperese ekkor Farkas György, a Székelykeresztúri egyházköré Árkosi Mihály. Az unitárius püspök Székely Sándor.

Ürmösi Sándor ebben az időszakban gyűjtéssel bizonyosan nem foglalkozott, mert egyrészt kötötte az egyházi törvény, így mozdulni nem tudott, másrészt meglehetősen lefoglalhatták a körülötte zajló, saját maga által generált konfliktusok.

Mégis ebben az időszakban három olyan hír is ismert, amely az ő népköltészeti gyűjtésben betöltött szerepét árnyalja. Ezek közül is kiemelkedik a *Múlt és Jelen*ben 1845 októberében megjelent rövidhír, amely azt mutatja, hogy ekkor volt egy olyan pillanat, amikor az emberek a *Vadrózsák*at Kriza János említése nélkül, egyértelműen csak Ürmösi Sándorhoz kötötték.

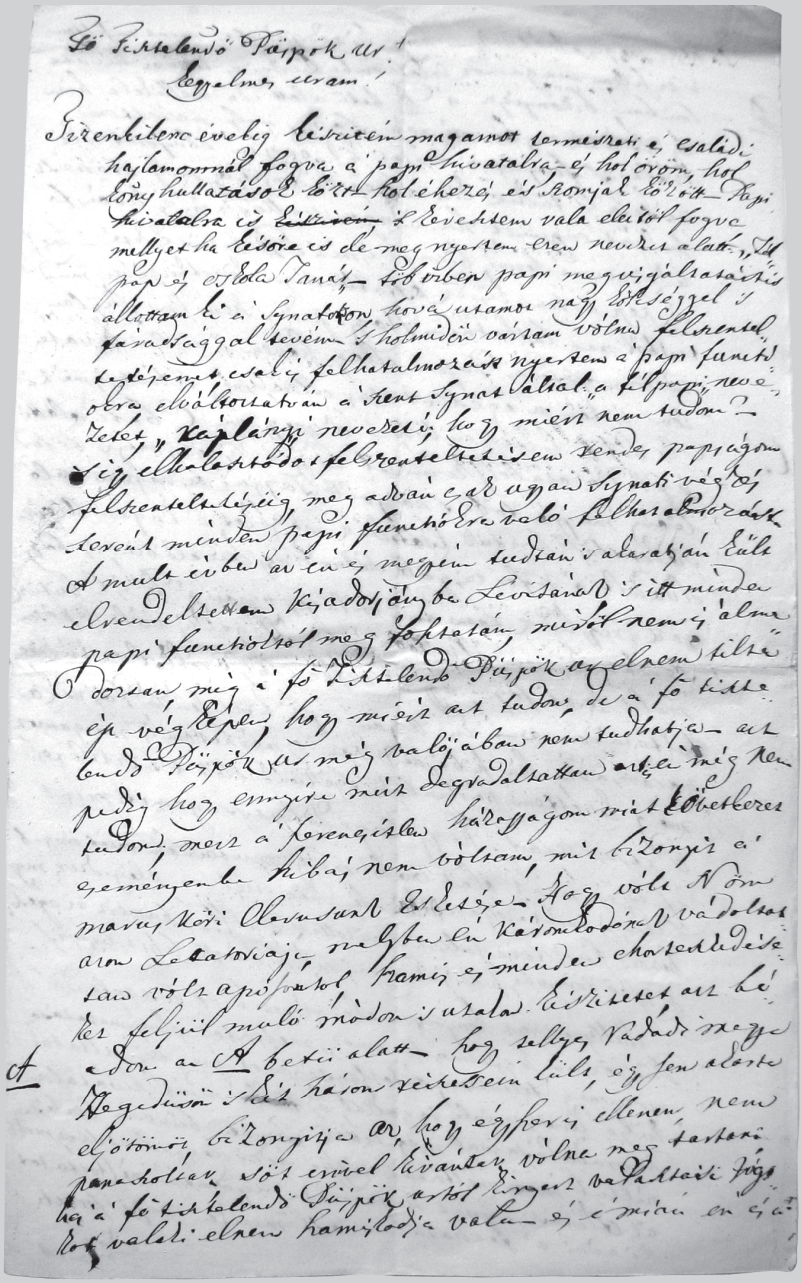

Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. március 10. előtt] (MUEKvGyLt. UP Iratok, 1849.)

„A' magyarok oláhországban" útazás, szerzője Ürmössy Sándorról (most vadadi egységhivő lelkész) tán nem lesz felesleges megemlitenem, hogy most minden órán várja „Vadrózsa" saját gyüjteményének a' sajtó alól kijöttét.

Múlt és Jelen 1845. október 17.

[XIII.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Vadad], k.n. [1846. április 13. előtt]

XIII.

Fő Tisztelendő Püspök ur
kegyelmes uram!

Az 1844[d] év Juniusa napjaiban Vadadban rendeltetém felpapnak és Mesternek a' leiratok szerént – de az ekklésia hosszas huszalkodás után ís nem akara a' rendelés szerént elfogadni külömben csak papnak, vagy Mesternek, mit az ekklésia Jegyző Könyvéből láthatni – csak ugyan Esperesti ijesztő parancsra a' rendelések nyomán elfogadot – mellynek következete a' lett, hogy az ekklésia nyugtalankodott az öreg szolga társom iránt, kinek jellemét nékem festegetnem, illedelmem tilt – járult még ehez az is, hogy az egész közönség Ellené léányát vevém nőül szerentsétlenségemre – e' telt ugyan, de Tekintetes Gálna Miklos ur ki a' rettenetes apósom Hegedüs Istvánnal szörnyü gyülölségben éltek, hogy Ellene lányát vettem el, boszonkodot rám is; kiben külömben sem Statusunknak, sem a' Vadadi ekkl[ési]ának haszna semmi sínts, nem is lehet hogy legyen – sem a' belső emberek tőlle soha is nem bóldogultak a' félpátronusi szíveségéből, mivel néki sints módjában; csak hogy Peleskei Nótariu<s> szerepét jádzja[738] a' szegénység néző szine elött; ez a' volt apósommal mint Pilatus Herodesel Helyezetem megbuktatásán kibékült, és csalfa Vádakot adtak fel Méltoságos Iszlai Lászlo[739] urnak, hogy képekben ágáljon – midőn ezen vádközlés értésére esett az ekklésiai közönységnek, csak az Ellenem Kalákási[740] kívánták hogy én ís mozduljak 's mások is

[738] Ürmösi itt Gvadányi József (Rudabánya, 1725 – Szakolca, 1801) *A falusi nótáriusnak elmélkedései, betegsége, halála és testamentoma…* (Wéber, Pozsony, 1796) című művére utal. Ebben a főhős úgy jelenik meg, mint a falusiak patriarchális, gondoskodó atyja, akinek nemcsak életében van komoly tekintélye, hanem halálában is nagy részvét veszi körül. (Az utalás feloldását itt köszönöm meg Szilágyi Mártonnak.)

[739] Iszlay László (Iszló, 1792? – Iszló, 1869): 1818-ben Marosszék tiszteletbeli jegyzője és egyben széki ülnök (assessor), 1837-ben főkormányszéki titoknok. 1838-ban a kolozsvári unitárius kollégium főgondnoka lett és az iskolai törvényeket revideáló bizottság elnöke. Az Iszlay család fejei a 18. század elejétől kezdve rendszerint a marosi unitárius cirkária világi gondnokai voltak és bár az nem ismert, hogy ő betöltötte-e ezt a tisztet, de feltehetően ez a tisztsége és a kolozsvári kollégium főgondnoki tiszte miatt fordulhattak hozzá Ürmösi ügyével. (Az adatokat ezúton is köszönöm Mihalik Bélának.)

[740] A szó pontos jelentése ismeretlen. Esetleg a kaláka 'nagyobb munkának az elvégzésére alakult önkéntes családi vagy baráti munkaközösség' szóból kiindulva, arra gondolhat Ürmösi, hogy az ellene szerveződő szövetségesek kívánták mozdulását. (ÚMTSz. 1992. III. 35.)

ezt hellyeselni sürgették azon okbol, ha nétalán hellyezetemben maradva az öreg szolgatársam is vesztegelend – a' választási Jóg értésekre esve a' mult Vasárnap, és a' telyes megye öszve gyülte jelenlétében a' Tisztelendö köri Esperestük- [2] nek meghasonlának, mivel ött gyenge felkalákákot Ellenemnek 36^{on} ellent mondának, és engem kívánának pártolni; midön ís értesítettek arról, hogy a' fő Tisztelendő Püspök ur parancsa szerént, a' többség győzend, ugy egyezének meg, hogy mint két Változást a Fö tisztelendő Püspök ur kegyére bizzák –, innen az engem marasztók, csakis azon remény alatt békülénekki, hogy midőn ílly magos kegyre bizák bizalmokot, nyerendenek, külömben ha elnem tiltja vala a' Tisztelendő Esperestünk kérlevelekben fogták vólna kijelenteni, és esdélni vissza, választási Jógokot,

Fiui bizalommal járulok hát a' fö tisztelendő Püspök kegyelmes Uram szine elejében; méltoztat magos hatalma és kegye következtében az ekklésia és az én hellyezetem iránnyát megtekintve a' dolog axiomaja szerént, vagy a Tisztelendő Esperesünk felirata nyomán engem rendes papnak kinevezni, kit elfogandanak, mídőn még kevés számú gyengélkedő Elleneim is e' Jogót a' fö Tisztelendö Püspök ur kegyének adták – vagy méltoztat kegyelmesen választást parancsolni; hogy én is fő Pásztori kegyében vetet bizalmomot megnyerhesem; a' midőn is csak égy papi évig kívánok ezen Sz[ent] ekklésiában szolgalni, a' jövőben atyám mellé szándokom menni, ki meg gyengülve a' fiatól várja erösítését – én ha valamely vádak ellenem kivilágosodnak, mellyek a' Jésus Szellemét tőllem megtagadnák – csakis a' vólt nöm ellenem tett Kalákás esketéséből égy terhelő pontot is nem tudnék meg semmisiteni, és érvénytelenné tenni tulajdon authenticalásával ís – ekkor, mondom, midön a' rám bizatot kis nyájat Jésusi szellemben nem tudnám legelni, mely már előttem el vólt tévedve, és ennyire is csak a' Jésus galamb árusi szent boszonkodásával vihetém; midőn elöttem is Jegyző könyvek utasítások szerént oskolája is csak 7, [3] vagy 8 növendékeit számlálta; és én 45te vivém ez oskolai év elött fürge közben járásom által – Hogy mondom, a' fö Tisztelendö Püspök ur papi erénnyeimben, és kevés ármánkodoim vádjaiban tisztában jöhessen, méltoztat legkegyelmesebben a' Karátsoni Eseményemről tett Esketését a' Sz[ent] Clerusunknak felporoncsolni, és ha fö pásztori igazsága azzal is meg nem elégedne, ujabb meg ujabb visgálatott parancsolni – 's ha apostoli characteremtől távozottnak találtatom, én magam fogom magamot megítélni, söt meg büntetni, de a' bünhödésnek borzasztó eszközével, mert a' mire születtem, és jöttem e' világra, a' Jésusi igazságot hirdetni papi hellyezetben, megszünök – és mídőn letudom hozni két száz évek ólt, hogy családom papi hivatalt folytatni soha is meg nem szünt; én bennem bévégeztetni elkivánom büntetésül ha leverettetett szivel is – Adorjánban mennem Lévitának, mint arra érdemetlen csak azért nints kedvem, mert nints tehetségem – külömben Jésusom Evangéliumot bár mi kitsin gyülekezetnek 's bár akár hol is hirdetnem, nem csak nem szégyellem, de kevély vagyok a' dítsőség szent szeszétöl – atyai vígasztalo válaszáért fiuilag esdve, vagyok és örök a'

Fő Tisztelendő Püspök urnak
leg kegyelmesebb uramnak
alázatos könyörgö szólgája
Ürmösy Sándor sk.
Vadadi segéd pap és osk[ola] tanár.

[...] Most ugyan adatík-ki egy gyüjtemény „Vad rozsa" czím alatt Kolósvárt unitarius Pap T[isztelendő] Kriza János urtol, a' mellyet vadadi unit[árius] Pap segéd T[isztelendő] Ürmösi Sándor barátom utazásában szedett öszve, de mint többször emlité csak Udvarhely székröl gyüjtögeté, pedíg az ugy nevezett „Szentföldön" t. i. Gyergyo és Csikszékben számtalan szép hymnusok élnek, mellyek, mível a' nép ott tulbuzgó, a' legnagyobb buzgoság bélyegét hordozzák magukon. Háromszékröl sem bír semmit, holott ezen székben a' székelek leglovagiasabbak, mert nem csak katonák, hanem a' lehetőségig mivelttek, 's derék mezeí gazdák. [...]

Székely Ádám levele Erdélyi Jánosnak. h.n. [Pest], k.n. [1846. július 12–13.]
[Az eredeti levél lelőhelye: Erdélyi Tár.]

XIV.

[XIV.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n. [Kisadorján], 1846. november 20.

Tisztelendő bátsi!

Sz[ent]háromsági Hadnagy István hozzám follyamadik hogy meg hólt attya' felett égy másadik pap légyek – predikator mint tudtomra van adva Esperesti parancs nélkül tán nem lehetek – de orator igen – azért ha bátsi meg engedi predikatziot mondok, ha ezt nem meri tenni, ugy pénzért oratziot tortandok, e nem tilalmos, nem is poroncsol ebből senki – lévén a'

<Tisz>telendő bátsinak

aláz szolgaja

20. N 1846. Ürm[ös]y Sándor s.k.

[XV.] Ürmösi Sándor reverzálisának másolata. Szentgerice, 1847. január 21.

Alább nevemet felirt adom ezen tértetvényemet reversalisomot arról, hogy a' Ny[árád] Sz[en]t László́n ezen folyó 1847ik évben. Jan[uár] 21kén tartatott Környéki Gyűlésűnk Jegyző-könyve 2ik számja nyomán, mint engedetlen törvények és Előljároim ellen rugoldozó meg büntettettem és arra szorittatodtam, hogy magam megjobbittásárol adnám ezen tértetvényemet. –

Melly tisztelt rendelésnek én is eleget tenni kivánva arra kötelezem magamot ezen irásomnál fogva, hogy ezután magamot meg jobbitom a' fenn álló rendszabályok, törvények, és törvényes Elöljároimnak engedelmes leszek – azok ellen semmit nem hibázok, a' mit ha tennek, és az reám bizonyosodnék ugy ezen irásom által lekötöm jövendőre nézt magamot, hogy convicáltatván hivatalomtol felfüggesztethessem – meg fosztathassam, – és ebbeli sérelmemet a' Fő Tisztelendő Püspöki széken felyűl fellyebb vitel utján ne orvasolhassam, a' fenn irt évben, napon és hellyen

Űrmösy Sandor s.k.
Kis Adorjáni Levita.

XV.

Melly fennebbi reversalis hogy a' maga eredetijéből általam szóról szóra iratott légyen ki azt ezennel igaz hittel – igazolom Sz[en]t Gerliczén 1847ben Aprilis 1jén

Szt Ábrahámi Lőrinczy Elek mk.
Sz[en]t Gerliczei Isk[ola] Tanító

[XVI.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. március 10. előtt]

Fö Tisztelendő Püspök Ur!
kegyelmes uram!

Tizenkilenc évekig készitém magamot természeti és családi hajlamomnál fogva a' papi hivatalra, – és hol öröm, hol könyhullatások közt – hol éhezés és szomjak között – Papi hivatalra is kéresztem vala eleitől fogva, mellyet ha későre is de meg nyertem ezen nevezet alatt: „Félpap és oskola Tanár" – töb izben papi meg visgáltatástis állottam ki a' Synatokon, hová utamot nagy kölcséggel 's fáradsággal tevém – 's holmidőn vártam vólna felszenteltetésemet, csakis felhatalmazást nyertem a' papi functiokra, elváltoztatván a' szent Synat által: „a félpapi" nevezetet, „Káplányi" nevezeté; hogy miért nem tudom? – 's igy elhalasztódot felszenteltetésem rendes papságom felszenteltetéséig, meg adván csak ugyan synati végzés szerént minden papi functiókra való felhatalmazást.. A mult évben az én és megyém tudtán 's akaratján kűlt elrendeltettem Kisadorjányba Lévitának, 's itt minden papi functioktól meg fosztatám, miröl nem is álmadoztam, míg a fő Tisztelendő Püspök ur elnem tilta ép végképen, hogy miért azt tudom, de a' fő tisztelendő Püspök ur még valójában nem tudhatja – azt pedig hogy ennyire miért degradaltattam azt is én még nem tudom; mert a' szerencsétlen házasságom miat következet eseményembe hibás nem vóltam, mit bizonyít a' Marus köri Clerusunk Esketése – Hogy vólt Nöm azon Lecatoriaja,[741] melyben én káromkodónak vádoltattam vólt apósomtol, hamis és minden korteszkedéseket[742] feljül muló módon 's utakon készitetet, azt bé adom az A betü alatt – hogy tellyes Vadadi megye Hegedüsön 's két három részessein kült, égy sem akarta eljötömöt, bizonyitja az, hogy égyszeris ellenem, nem panaszoltak, söt erövel kívántak vólna meg tartani, ha a' fő tisztelendö Püspök urtól kinyert választási Jógokot valaki elnem hamiskodja vala – és e' mián én és a' [2] nép megcsalódtunk – hogy kísadorjányba mint viseltem és viselem magamot erkőlcsömbe, Lévitai és Tanári hivatalomban, bizonyítja a' B betű alatt ide mellékelt hiteles Esketésem; és a' nép szava, mely mellettem kiált, 's fenyegeti azokot, kik engem elnyomni eskevésekült tüztek ki – a' nép bizonyítja, mely örömest halgat engemet, ha idegen vallásu ís; és kiván felekezetemé lenni, bizonyit ismét a' B betűs Esketés – hogy a' nép értem küsdik ártatlanságom következtében, mind ezekből már láthatni – Hogy pedig nem en Suplantaltam[743] rendes Papom ellen; hanem ő az en hivatalom és tán az egesz Status ellen, meg tetzik ismét a' B betűs Esketésemből, és a' megyém C. betü alatti nyilatkozatából; kimivel hogy a' Kisadorjányi refor[mátus] léány megye több 's nagyobb Tagjai az engem való szeretetből hozzánk Csatolták magokot; ő engem azért elvádolt a' refor. visgáló széknek égy Levelében, és hogy csak irigykedik rám, az is világos ugyan a' B, és C bütük szerént; ki nem általlotta még Hegedűs vólt apósommalis kezet fogni, ugy a' refor[mátus] előljárókkal az en megbuktatásomra – En ugyan a' fö tisztelendő Püspök ur parancsára, ha hibásnak nem esmérhetem is magamot, meg követtem pártialisi székünk előtt a' Tiszteletes Esperes urat, hogy engedelmessé-

XVI.

741 lecatoria: feltehetően 'előadása'
742 korteskedik: 'párthíveket toboroz'
743 suplantál: 'helyéről kiszorít'

gemet mint ifju, és mint alat való meg mutassam mint öregebbekhez és mint elöljárómhoz – de még ezzel sem elégedtek meg, hanem szoros reversalisra szorítottak, és első hibámért az egész jegyző Könyvbe, (ha csak ugyan ezt hibának lehet venni).

Mellyre-nézt könyörgöm alázatoson a' fö tisztelendő Püspök ur kegyelmes Uramot, méltoztot elnyomatatásamot meg tekénteni; ártatlanságomot meg vísgáltatni külső Consistorialis tagokkal; és mint hivatalom degradalásaival meg tettek, minden bűneim közlése nélkül méltoztat visszsza adni kegyelmesen, mit az Almási Synat határozata nyomán méltoztatot ki adni a' felhatalmazást minden papi functi- [3] okra nézve, hogy ha azt nem gyakorolhatomis a' fíliában, de hol két pap 's szolnokló kívántatik, ott én is parentalhassak dijjért – méltoztat pedig kegyelmesen valamely ürességbe jött ekklésiába elrendelni tellyes Papnak, hogy ha mire égyszer születettem, és hajlamom szerént készültem, nyerhessem meg a' maga koránnyába, és kedvetlenül ne tőltsem arany időmet, hanem használhassak ott a' hol kell – en esmerve a' a' fö tisztelendő Püspök ur magos kegyelmét, 's hiveihez való szeretetét, magamot és sorsomot ajálva méj kegyelmiben, vagyok és öröklök a'

Fő Tisztelendő Püspök urnak
Kegyelmes Uramnak

alázatos könyörgő szólgája
Űrmösi Sándor sk.
Kis adorjányi Levita

XVI.

[XVII.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. április 1. előtt]

Kedves Tisztelendő Ur!

Egy bajára ismét más gyül – méltóztat hozzám ma est át jöni, és szeliden mind két bajt igazitanunk – mert hátha szépen mindent ki lehet vinni? Sz[ent] háromságon való maradása még lehetséges, csak hogy egyet értőleg kell hozzá fogni, nem pedig durván, mint Nője után cselekedvék – én bé akarom bizonyitani, hogy a' Tisztelendö urot kenyérel hajtom – és azt meg bizonyitani, hogy a' Tisztelendő Ur Esperesemnél és másoknál nem igaz uton vádolt – szoval mindent ki fejtek, – maradtam a'

Tisztelendő Urnak

alázatos szólgája
Ürmösy Sándor sk.

XVII.

[XVIII.] Ürmösi Sándor levele Árkosi Mihálynak. h.n. [Bordos], k.n. [1849 végén]

Tisztelendő Esperes Ur!

Alázatos tisztelettel bátorkodom atyai kegyéhez járulni ügyem iránt; miszerént tovább Bordosi ekklésiánkban Sz[ent] györgy napon túl lelkészkednem sem kedvem, sem akaratom. – Nem azért, mintha csekélly jövedelmiért ne tehetném azt, mit a' Statusom kedvéért, sőt parancsábul is tönnöm kellene; de méltóztat tudni, hogy a' múlt Ev zavaros szakaiban házam két izben raboltatott ki, melly alkalommal több 26 véka gabonám, és egyébb kisseb jovaim ellöttek, mellyekért pert is kezdettem, de égyszer borús világunkért, és azért, mivel saját hiveim cselekedték félben hagytam, más alkalomra várakozva. Az Novemberi elfutásom esetével, semmi Ellentől, mint csak híveimtől vallottam Károkat. Velek perelni nem akarok, hogy azt tegyem, nem tanácsos.

Könyörgöm hát aláson a' Tisztelendő Esperes urat, méltóztat óly lelkesen ajállani más megyébe léphetésemet a' Fő Tisztelendő Püspők urnál, hogy illy okaim mellet szabadulhassak azon hivek körébül, kik közöt semmi ösztön bennem továb' hivataloskodni – lévén

Tisztelendő Esperes Urnak

alázatos szólgája
Űrmősi Sándor sk.
Bordosi Unitar[ius] pap

[XIX.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. Bordos, 1850. március 19.

Fő Tisztelendő Püspök Ur!
kegyelmes Uram!

Az atyám és a' Tordátfalvi ekklésiánk égyet értésénél fogvást szándékoznám Tordátfalvára menni az atyám mellé segédnek, mít ezen ide mellékelt Esperesi Lelvél is tanúsithat – a' fő Tisztelendő Püspök Ur atyai meg erősítése van még hátra csak is, mit hogy nem tagad meg tőllem, tellyes fiui bizalmam vagyon, tudván fő tisztelendő Püspök Ur az én nyomorult sorsomat Bordoson – hogy felkőltőzhessem a' Husvét Innep előtti napokra leendene határozatunk, azon okokra nézve, hogy Nőmmel és két gyermekemmel ez évben mint pénzen vett gabonával élünk; és égy Tehenecském is pénzen vett kóston kéntetem tartani, mínd ezen szükségeimet pedig a' mentől hamarábbi haza kőltőzésem pótolhatják csak is ki; minek következtében meg ujra könyörgöm alázatossággal, hogy méltóztat kegyelmesen ez Innepek előtt meg erősítő atyai rendeletét elküldeni, hogy minden napi nyomoraimon rövidíthessek – lévén fóró tiszteletem mellyet a'

Fő Tisztelendő Püspök Urnak
kegyelmes Uramnak
19. Marc. 850.

alázatos szólgája
Űrmösÿ Sándor
Bordosi Unitar[ius] pap

XIX.

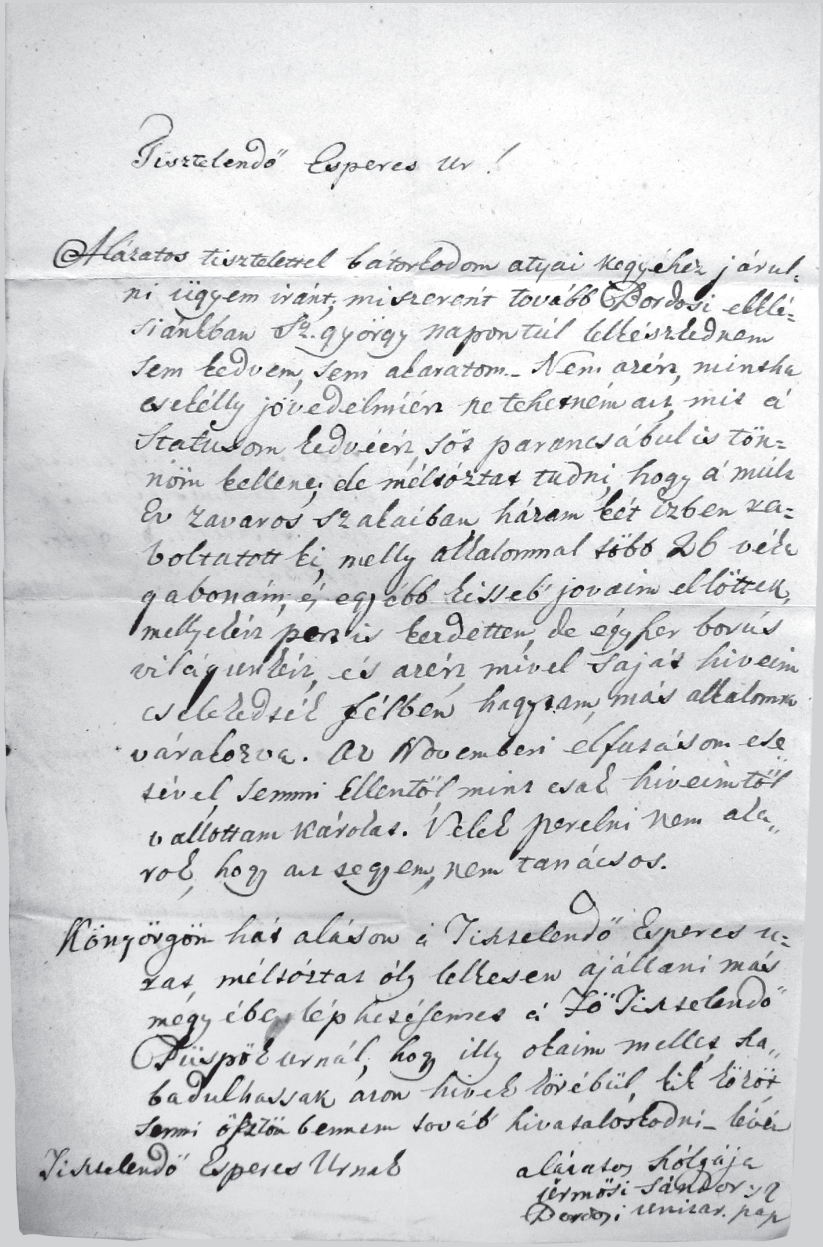

Tisztelendő Esperes Ur!

Alázatos tisztelettel bátorkodom atyai kegyéhez járul-
ni ügyem iránt, miszerént tovább Bordosi elklé-
siánkban Sz. György napontúl lelkészkednem
sem kedvem, sem akaratom. Nem azért, mintha
csekélly jövedelmiért ne tehetném azt, mit á
Statusom kedvéért, sőt parancsábul is tön-
nöm kellene, de méltóztat tudni, hogy á múlt
Ev zavaros szakaiban háram két izben za-
boltatott ki, melly alkalommal több 26 véka
gabonám, és egyébb kisseb' jovaim el lőttek,
mellyekért perz is kezdetten, de egyfer borús
világunkért, és azért mivel saját hiveim
cselekedtek félben hagytam, más alkalomra
várakozva. Az Novemberi elfutásom ese-
tével semmi Ellentől mint csak hiveimtől
vallottam károlat. Velek perelni nem aka-
rok, hogy azt tegyem, nem tanácsos.

Könyörgöm hát alásson á Tisztelendő Esperes u-
zat, méltóztat óly lelkesen ajállani más
megy ébe lépheteséemes á Fő Tisztelendő
Püspök urnál, hogy illy okaim mellet sza-
badulhassak azon hivek körébül, kik közöt
semmi öfztön bennem tovább hivatalosk odni. Lévén

Tisztelendő Esperes Urnak

alázatos hólgája
Ürmösi Sándor
Bordosi unitar. pap

Ürmösi Sándor levele Árkosi Mihálynak. h.n. [Bordos], k.n. [1849 végén]
(MUEKvGyLt. UP Iratok, 1849.)

Ürmösi Sándor pályája (1850–1858)

Ürmösi Sándor 1850 júliusában került a bordosi eklézsiából édesapja, Ürmösi József mellé Tordátfalvára segédlelkésznek. Apjával a viszonya hamar megromlott, Ürmösi József már 1851 januárjában panaszolt fiára az esperesnek, és jelezte, hogy a szolgálatot egyedül is képes ellátni. 1851 áprilisától 1853 áprilisáig a verespataki eklézsiában teljesített szolgálatot. 1851-ben megtörtént a pappá szentelése. 1853–1856-ig Bözödújfalu első lelkésze lett. Itt készítette nyomtatásban is megjelent *Egy szomorú éjszaka* című munkáját, valamint a kéziratban maradt *Székellymagyar szombatosok Erdélyben* című művét. Mindennek ellenére (vagy éppen ezek miatt) Ürmösi nem örvendhetett e helyen sem különösebb népszerűségnek, mivel újraválasztását a kifejezetten kicsi (és ezért alacsony érdekérvényesítő képességgel rendelkező) eklézsia két alkalommal is határozottan visszautasította – elsősorban részegességére hivatkozva. 1856 áprilisában ismét édesapja mellé került segédlelkésznek, aki két évvel később elhunyt. Ebben az időszakban feltehetően aktív módon igyekezett bekapcsolódni a közösség életébe – erről tanúskodik a *Kolozsvári Közlöny*ben 1857-ben megjelent beszámolója. Apja halála után az egyházi törvénnyel szembemenve, az esperes keresztülvitte Ürmösi Sándor rendes lelkésszé választását. Ezzel megkezdődött Ürmösi ellen a panaszos levelek írásának sora.

Ürmösi Sándor ebben az időszakban a fent jelzett két munkája mellett feltehetően összeállított egy rövidebb, 26 szövegből álló és egy hosszabb, 250 oldalas versgyűjteményt. Ezeken túl meseszövegeket is gyűjtött, és az ebből az időszakból fennmaradt egyetlen meselejegyzésének tanúsága szerint azokat esetenként kifejezetten újító módon rögzítette.

Úgy vélem, hogy életének ebben az időszakában távoli vidékekre biztosan nem volt módja eljutni, de esetleg a segédlelkészi évek alatt (különösen 1850–1851 között) közeli falvakba ellátogathatott gyűjtési szándékkal.

[XX.]
Ürmösi Sándor verses füzete
(1850 körül)

E kötet jelen tudásunk szerint 26 számozott versből állt, amelyből ma tizenkettőt ismerünk. Mostani állapotában hiányzik az első hét és a középső nyolc szövege; tartalmazza a 8–14. és a 22–26. számú szövegeket. Az arab számozás a szövegek lejegyzésével azonos időben keletkezett, eredetileg is a részét képezte a gyűjteménynek, ezért azt a főszövegben közlöm. A kötegből jelenleg két kétleveles ívfüzetet (tehát összesen 16 oldalt) tartalmaz. A gyűjtemény korabeli oldalszámozást nem tartalmaz, csupán kétféle adattári számozás fut rajta. A piros ceruzás számozás az érvényes, ezt jelölöm én is.

A versgyűjtemény szövegeit feltehetően valamikor 1850 körül gyűjthette Ürmösi Sándor, mivel benne a 12. számú „Aj be boldog az az édes Anya…" szövegkezdetű dal Ferenc Józsefet (1830–1916) 20 éves ifjúként említi. A szöveg írásképe valahol az 1840-es és az általunk ismert 1850-es évekbeli szövegek között áll, ezért e két adat alapján az 1850-es évek legelejére datáljuk a gyűjteményt.

XX.

Ennek a kötetnek a 12 szövegéből kilenc megjelent 1863-ban a *Vadrózsák*ban, azonban egyes esetekben kérdéses, hogy Kriza bizonyosan Ürmösitől vette-e át a szövegeket, vagy több egyező szövegváltozat is beérkezett hozzá. (Ezzel kapcsolatban vö. Olosz Katalin táblázatát és a hozzá fűzött magyarázatát: Kriza J. 2013. 680–682.) Ezeknek a szövegeknek a korábbi közlése a jegyzetekben ennek megfelelően itt is kérdőjelesen szerepel.

A verses füzet közköltészeti vonatkozású jegyzeteit Csörsz Rumen István készítette.

EA 10697 206

8.

Ars akarnám á vén asszony
Mind pokolba volna lánczon
Dedalom alédalom
Delodalom aledalom - dalom

Keze lába meg ne álljon
Mind örökké matoláljon
Dedalom aledalom sat

Vasas egzék, tüzes igzek
Patko seget fingodozzek. vagz
Apro patko segyér váljék - Dedalom sat

Hallode se öreg asszony
Hogy a medve el sakassen Dedalom sat

Csiko börbe be sakarjon
Hogy a ördöz meg ne kapjon.
Dedalom alédalom
Delodalom aledalom dalom

A gyűjtemény első hét számozott szövege a jelen korpuszból hiányzik.

[XX/1.]
[206] **8. [Azt akarnám a' vén aszszony…]**

Azt akarnám a' vén aszszony
Mind pokolba volna lánczon
Dedalom alédalom
Delodalom aledalom - dalom

Keze lába meg ne álljon
Mind örökké matoláljon
Dedalom aledalom sat.

Vasat egyék, tüzet ígyek
Patko szeget fingadozzek. vagy
Apro patko szeggé váljék. Dedalom sat.

XX.

Hallode te öreg aszszony
Hogy a' medve el szakaszszon Dedalom sat.
Csitko börbe be takarjon
Hogy az ördög meg ne kapjon.
Dedalom alédalom
Delodalom aledalom dalom.

[XX/2.]
[207] **9 [Oláh veszen Cseres Csukját…]**

Oláh veszen Cseres Csukját
Belé teszi a' maleját
Dedalom aledalom
Delodalom alédalom dalom

Menyen elöl domboldalon
Után magyar az ugaron. Dedalom sat.

[XX/3.]
10 [Köszönöm Galambam, hogy eddig szerettél…]

Köszönöm Galambam, hogy eddig szerettél
Arrol sem tehetek, hogy már meg vetettél
Nállamnal szebbetés jobbat kerestél
Elj azzal vigabban, mint én velem éltel
De ez jol van nékem szegény árva fejem
Mert a' szeretetet nem is mérsékeltem
A szivem, 's a' lelkem nem is egyeztettem
Probára sem tettem egyezik-e vagy sem.
Jot kivanok Szivem, szived vígan éljen.
semmi szomoruság szívedhez ne férjen
[208] Czitrus, és Tulipám kertedbe teremjen
Zengö fülemile ablakodon pengjen
Bánatnak fellege téged elkerüljön
Hogy annak zápora soha meg ne verjen
Szerelem gyertyája asztalodon égjen
Szépséged jóságod az égig felérjen
Két fejér karodban két szép arany perecz
Élhessen az Isten azzal, a' kit szeretsz.

[XX/4.]
11 [Molnár legény voltam én…]

Molnár legény voltam én
Annak sem voltam jó én
Elé vettem a' kupát
Mind el mértem a' buzát
Ej haj dunnám alá
Bujj be bundám alá – a' refraint kettőztetni kell.

Csizmadia voltam én
Annak sem voltam jó én
[209] Elé vettem az árat
Megjuggattam a' szárat
Ej haj dunnám ala s[tb]

Szabó legén voltam én
Annak sem voltam jó én
Elé vettem az ollot
Elnyirbáltam a' posztot – Ejhaj s[tb]

Korcsomáros voltam én
Annak sem voltam jó én
Elé vettem a' Korsot
Mind meg ittam a' jó bort Ejhaj s[tb]

Deák legény voltam én
Annak sem voltam jó én
Elé vettem a' tentát
Belé vertem a' pennát
Ej haj dunnám alá
Buj be bundám ala –
Ej haj dunnám ala,
buj be bundám alá

[XX/5.]
[210] **12 [Aj be boldog az az édes Anya…]**

Aj be boldog az az édes Anya
Kinek nincsen husz esztendős fia
Ferencz Josi maga is husz éves
XX. Hát a' magyar hogy ne volna kedves
Kék átílla szorítja testemet
Sárog sinor busitja szivemet
Sárog sinor Fekete közepe
Jaj be gyászos a' magyar élete
Ferencz Josi most lett magyar király
Jaj de hamar Rekutákot kiván
Engemet is huszárnak írának
Alájam majd pej paripát adnak
A' gözösnek hat erős kereke
Bár csak hamar ízre porrá menne –
Hogy ne vinne az engemet oda
Meszsze földre idegen országba –
[211] Aj Istenem hogy kell ahhoz szokni
Hogy kell azt a' német lányt szeretni
Ha ölelem fájnak a' karjaim
Ha Csokolom csordulnak könyeim –

[XX/6.]
13 [Aluszol-e te Juhász heja huja haj…]

Aluszol-e te Juhász heja huja haj
Nem is álmodom.
Jartanak-e Farkasok hejje hujja haj
Nem is angyalok
Vittek-e el báránykát hejja hujja haj
Nem is hoztanak.
Folyt e neki sok vére hejja hujje haj
Nem is a' teje
Futottál-e utánna hejja hujje haj
Nem is elötte
Ugatták-e a' kutyák hejja hujja haj
Nem is kaczagták –
[212] Birkozzunk meg te Juhasz hejja hujja haj
Nem bánom Uram
Pofon váglak te Juhász hejja hujja haj
Nem félek Uram
Ittál-e ma pálinkát hejja hujja haj
Nem is nagyolást
Ettel-e ma kenyeret, hejja hujja haj
Nem is vakarut –
Ittál-e bort te Juhasz, hejja hujja haj
Itt állok Uram!

[XX/7.]
14 [Mikor masérozunk kapitány uram ramramram…]

Mikor masérozunk kapitány uram ramramra
Holnap után meg az után
Csütörtökön ebéd után
Édes Katonám
Katonai Szolgám

Hol lesz meg állásunk Kapitány Uram, ram, ram, ram
[213] Ott a' magyar országba
Egy rongyos kaszárnyába
Édes katonám
Katona Szolgám.

Mit viszünk az utra kapitány Uram ram ram ram
Töltöt tyukot, sült malaczt
Oldalunkon egy palaczkt
Édes katonám
Katona Szolgám

Még sepretlen a' ház, kapitány Uram ram ram ram
Ott van Kati ki sepri
Szemetet is ki viszi
Édes katonám
Katona Szolgám

Agyunk is vetetlen kapitány Uram ram ram ram
Ott van kati meg veti
Magát is belé veti
Édes katonám
Katona szolgám

XX.

A kézirat itt megszakad. Nagyjából egy ívfüzetnyi (jelen esetben 8 oldalnyi) szöveg hiányzik. A lappangó szövegek számozása: 15–21. A kötegnek eredeti lapszámozása nincs.

[XX/8.]
[214] **<u>22</u> [Én elmenék a' vásárra félpenzzel…]**

Én elmenék a' vásárra félpenzzel
Tyukot vevék félpénzzel
Tyukom mondja kitrikoty
Káré kity koty édes Tyukom
Még is van egy fel pénzem

Én el menék a' városba félpénzzel
Csirkét vevék felpénzzel
Csirkém mondja Csip Csip Csip
Tyukom mondja kitrikoty
Káre kity koty édes tyukom
Megis van egy fél pénzem.

En elmenék a' vásárra félpénzzel
Kakast vettem félpénzzel
Kakas mondja bokréta
Csirkém mondja Csip csip csip
Tyukom mondja Kitrikoty
Káré kity koty édes tyukom
Mégis van egy fél pénzem

[215] Én elmenék a' vásárra félpénzzel
Réczét vettem félpénzzel
Réczém mondja riphajnal
Kakas mondja bokreta
Csirkém mondja Csíp Csip Csip
Tyukom mondja kitrikoty
Káré kity koty édes tyukom
Még is van egy félpénzem –

Én elmenék a' vásárra felpénzzel
Pujkát vettem félpénzzel
Pujkám mondja dardaru
Reczem mondja riphajnal. sat. –

Én elmenék a' vásárra félpénzzel
Ludat vettem félpénzzel
Ludam mondja gigágá
Pujkám mondja dardaru sat –

Én elmenék a' vásárra félpénzzel
Disznot vettem félpénzzel
Disznom mondja röff röff röff
Ludam mondja gigágá sat.

[216] Én elmenék a' vásárra félpénzzel
Juhot vettem félpénzzel
Juhom mondja behehe
Disznom mondja roff roff roff sat.

Én elmenék a' vásárra félpénzzel
kecskét vettem félpénzzel
Kecském mondja Nyikrabá –
Juhom mondja behehe sat –

Én elmenék a' vásárra félpénzzel
Csitkot vettem félpénzzel
Csitkom mondja Mihálybá
Kecském mondja Nyikrabá sat.

Én elmenék a' vásárra fél pénzzel
Legént vettem fél pénzzel
Legén mondja: ha volna
Leány mondja: jó volna.
Csitkom mondja: Mihálybá
Kecském mondja: Nyikrabá
[217] Juhom mondja behehe
Disznom mondja röff röff rőff.
Ludam mondja gigágá
Pujkám mondja dardaru
Réczém mondja riphajnal
Kakas mondja bokréta
Csirkém mondja: Csip Csip Csip.
Tyukom mondja kitrikoty
Káré kity koty édes tyukom
Nincsen már több fel pénzem –

XX.

[XX/9.]
23 [Tekints rám fényes Csillagom…]

Tekints rám fényes Csillagom
Meg ne vess drága Liliom
ki Vénus kertjében
Sylvánus völgyében
Kedvemre ki nyiltál

Engedjed hogy szeresselek
Ne bánjad, hogy kedveljelek
[218] Mert ha te nem szeretsz
És engemet nem vetsz
Eltemet gyülölöm

Ha szeretsz énis szeretlek
Ha kedvelsz énis kedvellek
Szeress te is engem
Mert ugy leszen kedvem
Elhidjed Édesem

Én téged szeretlek hidjed
Tsokodot bár számra tegyed
Emlékezzél kérlek
Rollam, mert bus lélek
Vagyos teéretted.

[XX/10.]
[219] **<u>24.</u> [Jaj de faj…]**

Jaj de faj
Jaj, de faj
Faj a' szivem érted faj.
Jaj de fáj
Jaj de faj.
Fáj a' szivem érted fáj!
Hijjába fáj a' szived
Mert nem leszek a' hived
Inkább leszek a' másé
Az én kedves babámé –

[XX/11.]
25. [A' szép Aszszony meszsze lát, meszsze lat…]

A' szép Aszszony meszsze lát, meszsze lat
Vizért küldi az Urát az Urat
Míg az Ura Vízér jár – vizé jar
Barna legén hozzá jár – hozza jár

[220] Édes Uram be jó kend be jó kend
Be jó vizet hozot kend hozott kend
Máskor is el menyen kend menyen kend
Tovább oda üljön kend, üljön kend –

Hát az ágyat mi lelte, mi lelte
Hogy ugy széljel van vetve, van vetve
Macska fogott egeret, egeret
Játzodtak ott eleget – eleget –

[XX/12.]
<u>26</u> [Nincsen bokor zöld ág nelkül…]

Nincsen bokor zöld ág nelkül
Nincs szerelem bánat nélkül
Sidradradram, sidrádradrám
Sídradradam, sidradram

Angyalom a' szived nem jó
Körösztül áll mint a' hajó
Sidradradram s[tb]

[221] Elvitte a' viz a' pallot
A' rozsám is majd belé holt.
Sidradradrám, sidradradram
Sidradradam sidradrám.

264
121
EA 10697

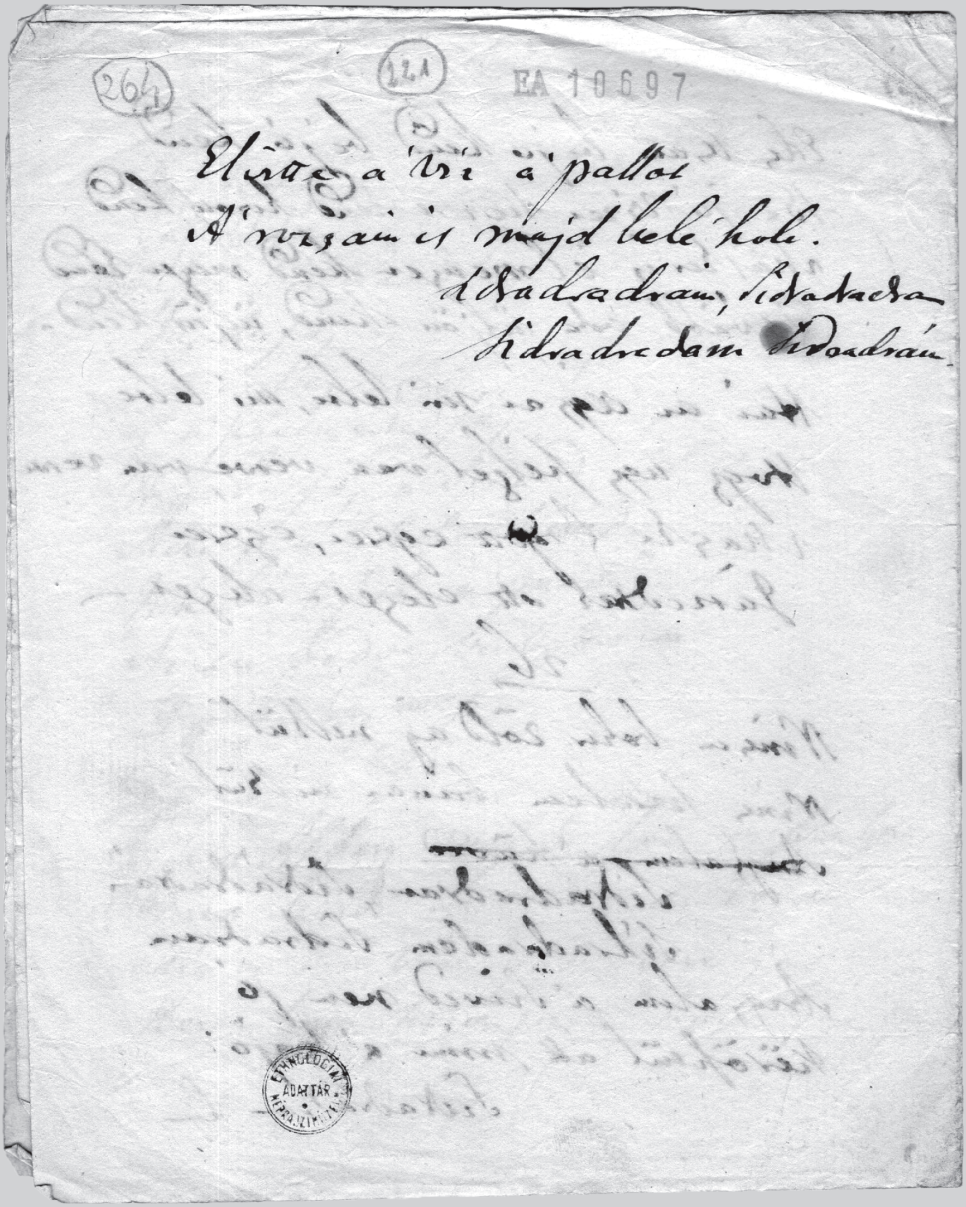

Elvitte a víz a pallot
A' rossain is majd belé hole.

Sidradradrám, Sidradradra
Sidradradam Sidradrám

ETHNOLOGIAI ADATTÁR NÉPRAJZIMÚZEUM

[XXI.]
A Furfangos székelylány
(1850–1851 körül)

Ürmösi Sándor *A Furfangos székelylány* című meseszöveget a főcím utáni zárójeles megjegyzés szerint a Fehér-Nyikó mentén gyűjtötte, az a Gagy- és Konyha-patak menti tájszólásban került rögzítésre. Ürmösi Sándornak egyetlen olyan állomáshelye volt, amely elérhető közelségben volt a gyűjtés helyéhez: Tordátfalva. Itt 1840–1844, 1850–1851 és 1856–1862 között volt apja mellett kinevezés nélküli, majd kinevezéses segédlelkész, végül lelkész. A gyűjtéshez a legnagyobb mozgástere az első, míg a legkisebb az utolsó esetben volt. Mivel a meséről más forrásban (például a *Vadrózsák* körüli munkákkal kapcsolatos Kriza-levelezésben) nem esik szó, így csupán a kézírás jellegéből lehet a szöveg keletkezésének idejét meghatározni. Ez alapján a mese kézírása a legközelebb Ürmösi 1850 körüli leveleinek írásképéhez áll, így a mesét is – más forrás előkerüléséig – az 1850-es évek elejére datáljuk.

Ürmösi Sándor *A Furfangos székelylány* című meséje jelenleg 14 oldalas. Eredetileg feltehetően ez egy teljes nyolcleveles ívfüzetet tett ki, amelynek az utolsó levele (azaz két üres oldala) mára elveszett. A meseszöveg 12 oldalt foglal el, míg a 13. oldalon az Ürmösi által készített hibajegyzék található.

XXI.

Az ívfüzet nem volt összevarrva, csupán a lapok voltak ívfüzetté hajtogatva. Korabeli számozása nincs, a jelenlegi (kék tollas) számozást feltehetően az archívumban kapta.

A szövegnek bizonyosan volt vagy tervezve volt folytatása, erre utal a főcím (*Mesék és Elbeszélések*), illetve a mese számozása (*1*). Jelen állapota azonban azt mutatja, hogy ha volt is folytatása a mesegyűjteménynek, az nem kapcsolódott szorosan ehhez a szöveghez, tehát a további szövegek külön kerülhettek letisztázásra és elküldésre – amennyiben egyáltalán elkészültek. A korban mindenképp páratlan kísérlet lehetett az, ahogy Ürmösi megpróbálta tökéletesen érzékeltetni írásban azt, ahogy a szöveg élőszóban hangozhatott – aminek érdekében egy majdnem olvashatatlan szöveget hozott létre. Elképzelhető, hogy éppen a létrejött szöveg nehéz olvashatósága miatt maradt ez a kísérlet folytatás nélkül.

A meséken Ürmösi Sándor egykorú javításai figyelhetők meg, amelyeket itt azért jelöltem, mivel jól mutatják, hogy Ürmösi maga is küzdeni kényszerült különleges ötlete megvalósításával. A szöveg annak ellenére, hogy tartalmaz tollhibákat, bizonyosan tisztázati példánynak tekinthető. A szövegben fellelhető mellékjel (¬), amely az adott hang nyújtását hivatott jelölni, Ürmösi invenciója. Egy-egy nehezebben értelmezhető szót Ürmösi zárójelben maga is megmagyaráz.

EA 10697

Mesék és Elbeszélések.

(F. nyiko vize-Jagy és Konyha pataka melléki nép hangejtésével.)

1.

A Furfangos Székelylány.

Öczör hó vót, hó nem vó tégy gyembör.- Csa kidé né nem masse Gyalakután. Ennek ka zembörnek meg több léjányi jis vótak, de dégy különös furfangos vót, sönki sem birt vélle se ma zápjával, se ma zánnyával nem gondolt. Mind dégyre verték küttél- nem hásznát. A léján öczö fogja mágát eszökik. Emönyön néppen N. Galomfálára. Ho gyoda mönyön bál (béáll) szógáni. De hogy jó dógu vót- sörén- megszereti gyégy legén evöszi feleségnek. Ének egy darábig. Öczö

Mesék és Elbeszélések.
(F. nyiko vize – Gagy és Konyha pataka melléki nép hangejtésével)
1.
A Furfangos székelylány.

Öczör ho͞ vót, ho͞ nem vo͞ tégy gyembör. – Csa kide né ~~nem~~ nem messze Gyalakután. Enne ka zembörnek még több léjányi jis vo͞tak, ~~de~~ dégy különös furfangos vo͞t, sönki sem birt vélle, se ma zápjával, se ma zánnyával nem gondolt. Mind dégyre verték kütték – nem hásznát. A léján öczö fogja mágát eszökik.. Emönyön néppen N Galomfálára. Ho gyoda mönyön bál (béáll) szógáni. De hogy jó dógu vót – sörén[744] – megszereti gyégy legén, evöszi feleségnek. Ének égy darabig. Ö- [2] czö mond~~d~~gya ja mönyecske ja zurának: Hallájé? má rideje vóna hazajis mönnünk édös sápá muramékhoz! kitudja hogy vannak! – Ök bizon fogják magokot fökészünek; bé fognak két tehentinókát, megindúnak gyalakuta felé.. Miko͞ möndögenének szöngy ~~ögyön~~ ögyön meg lá taz zaszszony égy bugja szálmát a zudvari csürbekerbe Mon gya zurának: Né hajajé, mekora szénabugja van tova? mon gya zura: A nem széna, henem szalmabugja feleség! – A nem, hálljájé?[745] ~~merta~~ meta széna! A szałma, mon gya zura. A hajt tugyössze vesznek, ho gya mönyecske még ga háját tis tépte. Szi ta zurát, mé nem mon gyöjis hogy széna. De ja zurat mindé [3] gazt terősítötte, hogy sza'ma. Ere fo͞ kapja kossót, mejíka szekérbe vót; a' zigaz hogy vüres vót, me tabba mindörikén peczötöt akart kérni jaz zánnyától. – Úgy csap ja (csapja a) tehentinókák közi, hogy min széjel mönyön. A tehentinókák me gijednek, meg futamodnak körösztül kosú[746] la zuton; mindönt öszsze rontanotak. Elege ta zura, hogy ne bolondoskodjék, viseje mágát másképen; de ja mönyecske min csak azt kívánta, ho gya zura, mon gyazt, hogy széna; de csa kazt monta biza, hogy szalma. Ere még szászor tinkább fö mérgösödött ta mönyecske; mé ga zingitis ki vetöte ja nyákábó', sirt, dúzogott. A zura csak csilapította, monta neki: feleség?[747] Közé vagyunk gyalukutához; ott mindön nembör rismerősöd, hagy fő' la bozúsággal? mongyad hát hogy széna? A [4] A bizon szałma! –

XXI.

Me gérkezne ka zápjájékni; a' mönyecske csórén, össze körmözve, bozos hajal, le szá la szekérbő'; igyenösen bé mönyön na házba, de nem szó' sönkinek kégy szikrátis. Elege ta zannya, hogy mi löte? mi baja? Le fekü ta zájba,[748] hagatott min na húgyó disznó. Elege ta[749] zu͞ra: kej fő feleség, mert szégyö na dógod, ne tödd magad! – Monjad hát széna? – A bizon szalma, mon ja zura! –

Este lösz jönek mönnek ka látogatók, a zatyáfiak, égysem mara de la zegész zelletségibö',[750] minégyik sájnákodik hogy beteg ga mönyecske. Hiják vacsorára – nem mönyön. Agyät vetnek máshuva, hogy feküg yé koda; égyet sem szo͞ még nemis [5] mozdú'. No jebbizon megha͞; emönnek a' pa után. Adi ga zura pustogja neki: áj tapra, mett mingyá megmondom, hogy csak töszöd magad! – monjad hát hogy széna? – A bizon szałma! – ejö ja pap, sájnákodi, kimmátkodik, ava lel

744 'jó dolgos volt, serény'
745 'hallja-e'
746 'kasul'
747 Ebben a szövegben a felkiáltójel funkciójú kérdőjeleket nem javítottam automatikusan, a szöveg értelmének megfelelően.
748 'ágyba'
749 'megelégelte'
750 'nemzetségből'[?]

mönyön. – Megvirad – nézögetik, hogy gyélé, vagy meg hót? hát se nem szó', se nem szuzog, szömi tis béhunta. – gondota mágába vár meg csak jó féle, most réjádijsz díszjök, hogy maj réja hagyod, hogy széna.. Azt pustogja zura neki: feleség! uj bolondozz, hogy míngyá ra nyujtaztató padra tösznek, harangoznak; mi lösz sza dologbó? monjad hát széna? A bízon szałma, feleł la zura! – Ełnyutoztassák, sirassák – kivát mikō megkonditottá ka harangot!! – Ejö ja temeté sijed sideje, [6] Kopósóba töszik, gyűlőt huznak, mindön felő lomlik ka töngő rembör – le zárjá ka kopósót; perédiká la pap; mikō végezné ja perédikáczijót, azt pustog ja zura: feleség! vé géletödnek, minjá' viszne ka temetöbe, szój, ebrogy[?]!! monjad hát széna? A bízon szalma! mon ja zura. – Me gindicsák ki ja temetőbe – le töszik ka sirhoz, ho gyereszék köté lel bé. Oda súlódik ka zura, mé götczō pustogja neki: feleség! add ki magad, minjá' takarnak bé – soha többet nem jösz ki? Monjad hát széna? A bizon szałma! – Étemetik Bé jeresztika kopósót mindön embö relöbb égyégy darabb gajat vett réja, aval bétákárják. No ja nép pelmönyön. A mö- [7] nyecske mos vöszi mágát tészre, hogy nem jó' cselekődött – saszt monja mágába: bá ra zördög vitt vó na jeł lingömöt!! – E ra szóra, haja, hogy valaki jása sirját; mēg gűrűl mágába, hō gya zura gondokozott meg gazása sírját; most mos tám réja té' ra zén szavamra, hogy nem szałma, hanem széna! – De há ta bízon ne mugy van, a zördög gásta; e lis érte ja kopósót, azt fó nyitotta, monta ja mönyecskének, no ha jingömöt kívántál, jere velēm, mügy[751] fő' laz nyakamba! fő lül biza mönyecske, még jó hekkesen;[752] ki hoza ja zördöga födszéinire; – no má' száj le, monja ja zördög! – Öön!! még föjeb bűt, samugy sorkantsuzta, hogy vigye haza. Szájle! monta ja zördög? – Nem szálok, felel- [8] ta zördög mönyecske! – Mē gijeda zördög, hogy má' micsinájon vélle? Futt tégyik högyrö' la másik högyre sebös váktatva. – Még sem szá le ja mönecske! – Micsinájon gondokodi ka zőrdög? – Erközi kégy vörös csákós huszár, – A zördög panaszoja hogy nēm makār ra mönyecske le szałani – kéri ja huszárt, hogy segicsön rajta, mett gazda gembörnek töszi, hogy azt sem fogja tudni mije van! – A huszár ris esőbben szépön kéri ja mönyecskét, hogy szájon le, de még nem nē mis alította; – Kíráncsa kárdjā ta huszár, jót káronkodik kégyet: szój le kujom teremtötte, mett minjā mē gőle ka Kardommal!! – A mönyecske, nem vöszi téréfára ja dógot, le szöki ka zördög nyákáról. – De ja zördög gis kapja mágát, usdi mere [9] mehetött, eszaladt, bébút tégy Hidalá, onét nézte meg, hogy jöjéja' széköj mönyecske, hogy látta hogy nem jö, örömibe hálát tadott a' Zistennek. Ki jöt ta hid dalō, meg várta ja Katonát, szépön meg köszönte, hō gya veszedelömbō ki möntötte, azt tigérte, hogy Kirájnak töszi, azt mondota, no jén na' Kirájnéba belé buvok, te gyer roda, te csak annyit mondj neköm: induj Komám!. de addig ne hajcs ki jingömöt, mi ga léjányát, hóta után egész Kirájságát neköd ne migeri! Azután mönyök más kirájnéba, ot tis ségy summa pénzér hajs kingőmöt; de josztán mikō rá harmadik Kirájnéba buvok, hijába ne póróbáj, mett nem búvok ki. – Emönyön na' katona zördög, bé buvika Kirájnéba. Eczeribe (égyszere) mindön [10] felé kursust bocsá ta Kiráj a' ző biradalmába, hogy mennyi Doctor min dössze gyűjön. Min dössze gyünek de jégysem tudott segíteni ja Kirájnén. – Meg érkezik ka Katonajis, bé jelenteti mágát; bé mőnyön; há ta Kirájnét körü'l vöték, sírtak, píszögtek, pöcsörögtek, hogy má hā me ga Kirájné. – A Katona jis fogja mágát, megfogja ja Kirájné kezit, megtapogasa ja' pususát – gondokozik – Körösztött vet ta Kirájné homłokára, sazt monja: induj Komám! Öczöribe ja zördög ki buvik, sa Kirájné jobban lösz – de hogy szómō tössze keverjem, addi ga Katona nem fogo ta Kirájnéhoz, mi ga [11] Kiráj meg nem migérte hogy nekadja léjányát, hálála után egész Kirájságát. Hogy meg gyógyū la kirájné

XXI.

751 'ülj fel'

752 hekkes: 'gőgös, dölyfös'

minjá nekadja lejányát. A zördög emönt belé bút más Kirájnéba, azta tegyötörte jistentelenül; min dössze hijá ka világ doktorát, degydégysem tudd segiteni; meghaják, hogy gya másik Kirájné, hogy járt, hogy gyógyította me ga Katona. – Utánna Küdenek nag gyígérettel, elis elmönyön, meggyógyícsa ja Kirájnét;

Mos már ra zördök emönyön más Kirájnéba, mos ta harmadikba, má' nem fétt ta Katonátó', mett meg hagyta vót, hog gya harmadik Kirájnéhez negyöjön, had- [12] dö jis séje világát. A harmadik Kirájis meg halotta vót hirit, ho gyicscsit mijen doctor kereködött, ki két kirájnébó ki u küszte ja zördögöt; Mihejt a' Kirájnét gyötreni kezdöte ja zördök, mínjá' ja' Katona után kűdött, el elis jöt ta Katona elesöbb nagy summa pénzt kért, hogy néki fizessenek – osztán ekezdöte ja zördögnek: induj Komám! A zördög gégyet se mozdut. – Ismét monja: induj Komám! – nem mozdu. – Harmatszor neki káromoja mágát: Fikom teremtötte, minja induj, mett térkezika székój mönyecske. A zördöö gere ja szór rugy ki patan na Kirájnébó', min ta pöröszlen[753] – sugyel futt, hogy még májinapig se málott meg. – Hónap lögyö na kijetök vendégök. –

[13]
Igazítások

Hiba – – – Javítás
Deégy – Dégy
Mejika – Meji Ka
Add ide – acczide v[agy] accza.
Hozndd ide – hoczide. v[agy] hoccza.

XXI.

[753] pereszlen: 'fonáskor az orsó pörgetésére való karika'.

EA 10697

13

Igazitásov.

Hiba — — — Jovitás

Deégy — Dégy

Mejila — Mejika

Addide — accride v. accra.

Horddide — hocride v. hocra.

[XXII.]
Szász telep Erdélyben
(1850-es évek eleje)

Rendezett, de gyorsabb, sietősebb kézírás. Semmiképp sem az 1840-es évek Ürmösi-írásképének sajátságait viseli magán, sokkal inkább tűnik egykorúnak a versgyűjteménnyel. Más, a datálást segítő adatot nem hordoz, így jelenlegi ismereteim alapján az 1850-es évek elejére datálom.

A kézirat egy félbehajtott ívlap első két oldalán található, az utána következő két oldal üres.

Eredeti számozása nincs, fűzésre utaló nyomok a kéziraton nem láthatóak (más lapokkal tehát nem volt összefűzve). Egy erősebb, vízszintes hajtás van rajta a lap felső harmadánál, illetve egy függőleges nagyjából az egytizedénél. Az így létrejött alak, bár nem tűnik tipikus borítékformának, mégis elképzelhető, hogy ezt így, önmagában küldte el Ürmösi Sándor Kriza Jánosnak. A lap hátsó oldala nagyon piszkos.

A szövegen két helyen figyelhető meg javítás, nagy valószínűséggel maga Ürmösi korrigálta saját tévedéseit.

XXII.

Kétféle archívumi számozás található a kézirati lapokon, egy kék tintával írt és egy piros ceruzás. Utóbbi a jelenleg is érvényes.

54 EA 10097.

Szász telep Erdélyben.

Alsó Saxónia Visurgis vizénél
Hamila városban ha vótál ha lönnél
Sok egér támadott a' városban itt, ott
Hogy ki fogják ökör csak egy macska sem vott.

Czinoktak erősen, öttek ráktak mindönt
Sajtot, turót, májat, halonát alatt, fönn
Nem tudtak a' hászok miatok aluni
Igaz a' mit mondok, nem hoktam hazudni.

~~Pöm~~ Nagy firetése lösz ki meg habaditsa
Az ákár mi lögyön ~~az~~ vagy embör v. macska
Sokat paróbázák böjtel imádsággal
De semmit se hasznát nekik valóságal.

Öcsö egy nagy Tátos embör megigéri
Hogy ötven vonásér, min a' vizbe öli
ötven vonás forint ennyi egerekér
Hogy min elpoktitya, bizony sokat nem kér.

Ötven vonás forint, megi lön igérve
A Tány kezébe, egy nagy sipot véve
Addig futa futa sipját nagy mérgébe
Hogy min bé kergette Visurgis vizébe

XXII.

[54] **Szász telep Erdélyben**

Alsó Saxónia Visurgis vizénél
Hamila városban ha vótál ha lönnél
Sok egér támadott a' városban itt, ott
Hogy ki fogják ököt csak égy macska sem vótt.

Czinoktak erősen, öttek ráktak mindönt
Sajtot, turót, májat, szalonát alatt, fönn
Nem tudtak a' szászok miatok aluni
Igaz a' mit mondok, – nem szoktam hazudni.

Nagy fizetése lösz, ki meg szabaditsa[754]
Az ákár mi lögyön vagy embör, v. macska
Sokot paróbáták böjtel imádsággol
De semmit se hasznát nekik valóságal.

Öczö égy nagy Tátos Embör megígéri
Hogy ötven vonásér, min a' vizbe öli
Ötven vonás forint ennyi egerekér
Hogy min elposztitya, bizony sokot nem kér. –

XXII.

Ötven vonás forint, meg is lön ígérve
A Tátos kezébe, égy nagy Sipot véve
Addig futa futa Sipját nagy mérgébe
Hogy min bé kergette Visurgis vizébe

[55]
Ötven vonás forint nagy summa pénz vala
A Város csak éppen meg ígérte vala
Megadni nem tudá, vaj csak csalogatta
Hogy meg sem is adja, Sipost boszongatja

Héhj Hamila város, ne möny a' templomba
Mett gyermökeidbő ki fogysz ebbe nyomban
Innepi örömöd ború mingyá gyászba
Járhatz esztendeig bugyogós gagyába.

[754] A sor eredetileg a következőképpen hangzott: Pénz fizetése lösz, ki meg szabaditsa

A nép a' templomba, a' Sipos csak Dobol
A mennyi gyemök van min össze kóborol
Igyenösen viszi ököt égy kö líkba
Nem találják ököt többet a' puczokba.

Keresik nem kápják, soha nem is kápják
A keresést azér csak fébe is hágyák
Héj haj éretek nem ke többet busuni
Almási kölikon kezdönek ki buni,

Hamila városban azót nem dobonak
Nem szabad nem szabad, – a' dobok nem szónak –
Az almási liknak köszönik a' szászok
Hogy nem pusztítá el örökre a' Tátos.

56 55 EA 10697

Ötöen vonás forint nagy summa pénz vala
A Város csak éppen megigérte vala
Megadni nem tudá vaj csak csalogatta
Hogy meg sem ij ádja, sipost boszongatja
Héj Hamilu vány ne mönny á templomba
Mett gyemöleidböt ki fogyszebbe nyomba
Innyi örömöd ború mingyá gyászba
Járhatz esztendeig, bagyogó gagyába.
A nép á templomba, á sipy csak Dobot
A mennyi gyemök van min össze köborot
Igyenösen viski ökör ég kö likba
Nem talájók ökör többet á pucrokba
Keresik nem kápják, soha nem is kápják
A keresést azér csak fébe ij hágyák
Héj haj éretek nem ke többet busuni
Almási kölikon kezdötek ki buni
Hamilu városba akót nem lobonak
Nem szabad nem szabad, – á dobok nem szónak
Az almási liknak köszönik á szászok
Hogy nem pusztitá el örökre á Játos.

ETHNOLOGIA ADATTÁR MAGYAR NÉPRAJZI MÚZEUM

XXII.

[XXIII.]
Ürmösi Sándor versgyűjteménye
(1850-es évek)

Ürmösi Sándor versgyűjteménye egy olyan hosszabb kézirategyüttes, amelyet teljes egészében juttatott el Kriza Jánosnak. Ez mai formájában hiányos, mivel az 57. oldalon kezdődik és a 250. oldalon ér véget, közben pedig az 1–56. oldal mellett a 102–115. és a 210–234. oldalak is hiányoznak. A gyűjtemény oldal- és szövegszámozása nem a leírással azonos időből való; a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy maga Ürmösi számozta be azt a kézirat lezártakor, de az is lehetséges, hogy Kriza János tette azt meg. Szintén a kötet elküldésekor kerülhettek bele bizonyos megjegyzések („majd megírom a' történetet bővebben", „nem tudtam kiegészíteni", „több versei elveszvék") – ezeket a főszövegben közlöm.

Az íráskép és a toll vastagságának, színének változása alapján egyértelmű, hogy a kötet folyamatosan, hosszabb időn keresztül készült.

A köteg 1848 után és jóval 1866 előtt keletkezhetett, mivel például a (jelen számozás szerint) 99. számú dal egy Kossuth-nóta, a (90. sz. alatti) *Léányvásár* című verset pedig Gálffy Sándor említi Kriza Jánoshoz írott 1866-os levelében úgy, mint „Ürmösi Sándor régi dalá"-t (vö. Szakál A. 2012. 184.).

A lokalizálható szövegek Udvarhelyszék falvaihoz (pl. Tarcsafalva, Timafalva), illetve a Barcasághoz kötődnek. Többségükhöz azonban szinte bizonyosan írott forrást használt.

Mindezek miatt az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy az 1850-es években jegyezte le és rendezte kötetté a szövegeket Ürmösi Sándor.

XXIII.

A kötet tisztázati példány, de mégsem sugall olyan rendezettséget, mint Ürmösi más, elküldésre szánt szövegei. Feltehetően ezeket a szövegeket a maga számára gyűjthette kéziratos füzetekbe Ürmösi, de végül (feltehetően időhiány miatt) mégis így küldhette el a gyűjteményt Kriza Jánosnak. A szövegek rendje hol a kéziratos forrást követi, hol valamiféle tematikus blokkokba (*Szent Énekek*, *Félrómánczok és más versezetek*, *Szerelmi versezetek*, *Innepéllyi és lakadalmi dalok*, *Sirkői feliratu versek, Gyermekek elmefuttató versikéi*) szerveződnek.

Az eredeti számozást és a szövegek korabeli sorszámozását csak a jegyzetekben közlöm, a főszövegben kapcsos zárójelben az archívumi számozást jelölöm. Az archívumi számozás szerint a kézirat az 56. oldalon kezdődik és a 205. oldalig tart.

Néhol Kriza János saját kezű javításait is tartalmazzák a szövegek. A kéziratban feltehetően a 20. századból származó ceruzás javítások és megjegyzések is előfordulnak, elsősorban a leírásra vagy fel nem használásra, illetve a szerzők (sokszor téves) azonosítására vonatkozóan.

A versgyűjtemény szövegeinek közköltészeti jegyzeteit készítette és az emendálást végezte: Csörsz Rumen István.

56 EA 10697

Iszergedező szirben járó ki halatyka
Halász álnokságát ki meg sem gondolja
Az mérget méz gyanára elnyeli gyakorta
A szabad madárnak mind addig sipolnak
Alnak madarászok hamis nyelven szolnak
Ha kézbe kaphatják szeleszik fogolynak

Kün járni nem szabad, kalickában tartják
Repülő szárnyait töbül ki szaggatják
Kisin szabadságát kony helyre kórják

Meg fogott madárhoz élesem hasonló
Napom fenny ez látom homályba borúló
Szép gyönyörüségem napontéra elmaló

Mint meg háradott méj li mezőben leszál
Kivesett való virágra ha talál
Mézet szedván gyakron követszik halál

Gyakron mézes buzát hirmek a galambok
Az alatt lépvesszőt szalárdul elhárnak
Végre mejesteni vizet is forratnak

Sirván bus szivemnek nevelédik gyásza
Nem vigasztalhatja Vénus szép leánya
Elfogyott szivem is, nincsen az ki szánya

Sorsa's állapotja így vagyon élemnek
A ki szerelmében és élen egy kegyesnek
Nem lesz soha vége érte gyötrelmennek

XXIII.

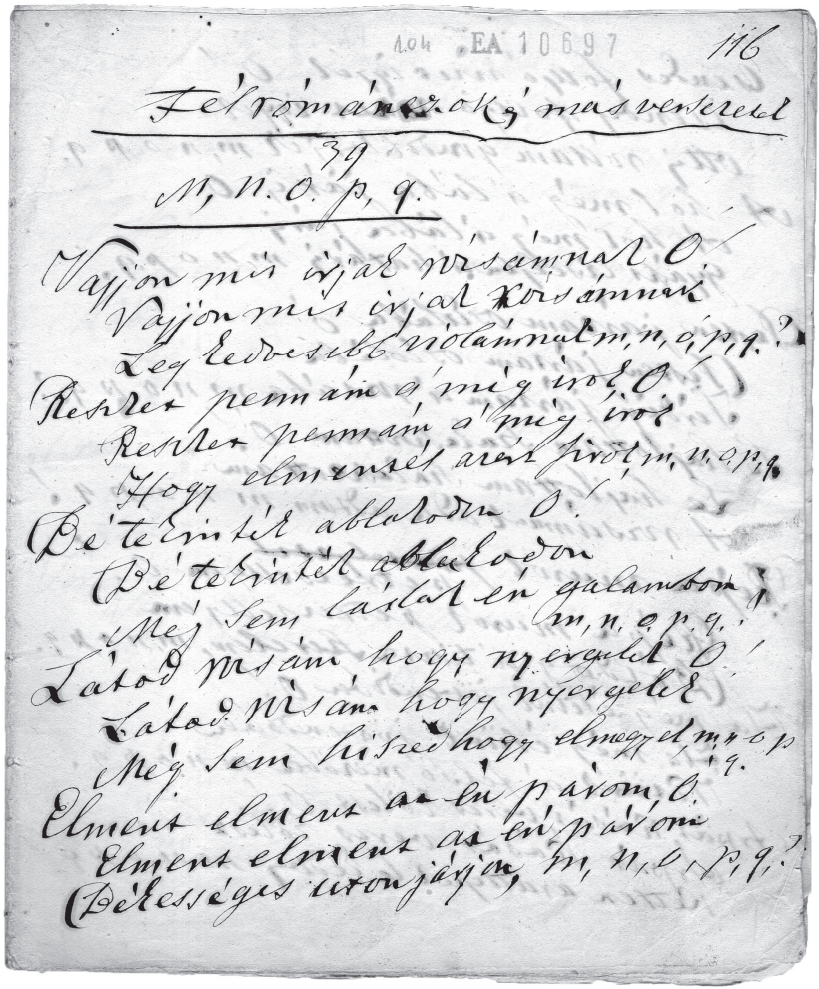

Ürmösi Sándor 1850-es évek elején keletkezett versgyűjteménye *Félrómánczok és más versezetek* című fejezetének első oldala. (Néprajzi Múzeum EA 10697. 104.)

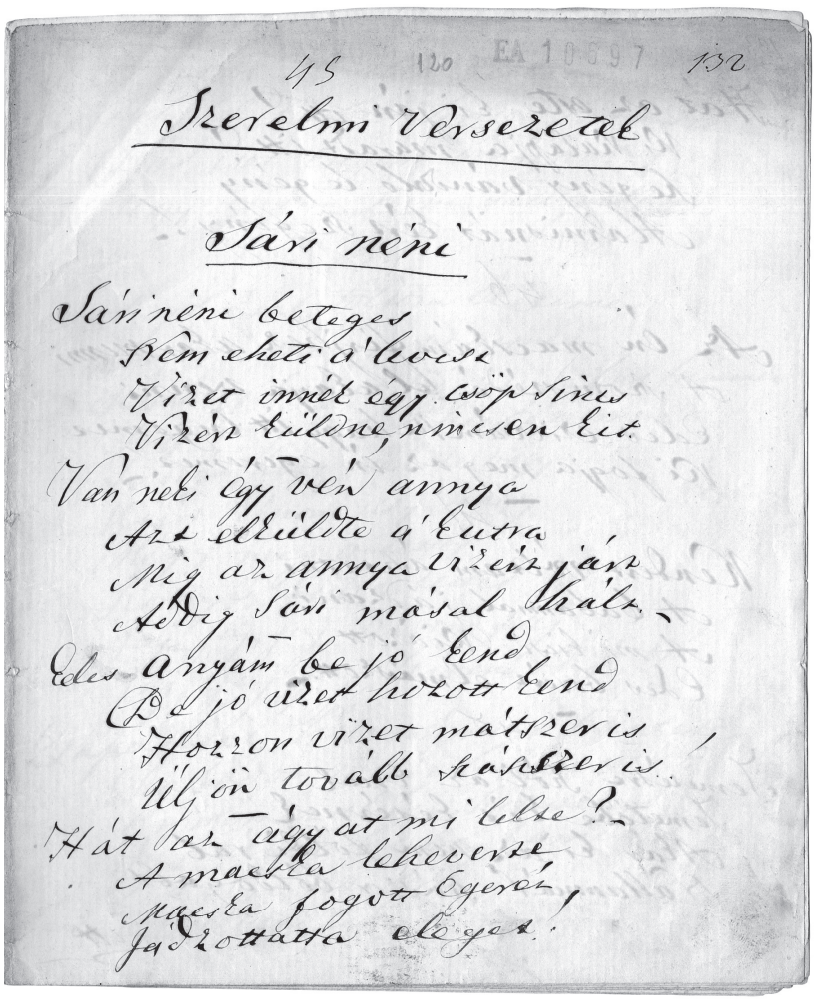

45 120 EA 10697 132

Szerelmi Versezetek

Sári néni

Sári néni beteges
Nem eheti á levest
Vizet innék egy csöp sincs
Vizért küldne, nincsen kit.
Van neki egy vén annya
Azt elküldte á kutra
Mig az annya vizért járt
Addig Sári másal hált.
Eles anyám be jó kend
De jó vizet hozott kend
Hozzon vizet mátszer is
Üljön tovább szászszer is!
Hát az ágyat mi lelte?
A macska leheverte
Macska fogott egerét
Jádzottatta eleget!

Ürmösi Sándor 1850-es évek elején keletkezett versgyűjteménye *Szerelmi versezetek* című fejezetének első oldala. (Néprajzi Múzeum EA 10697. 120.)

XXIII.

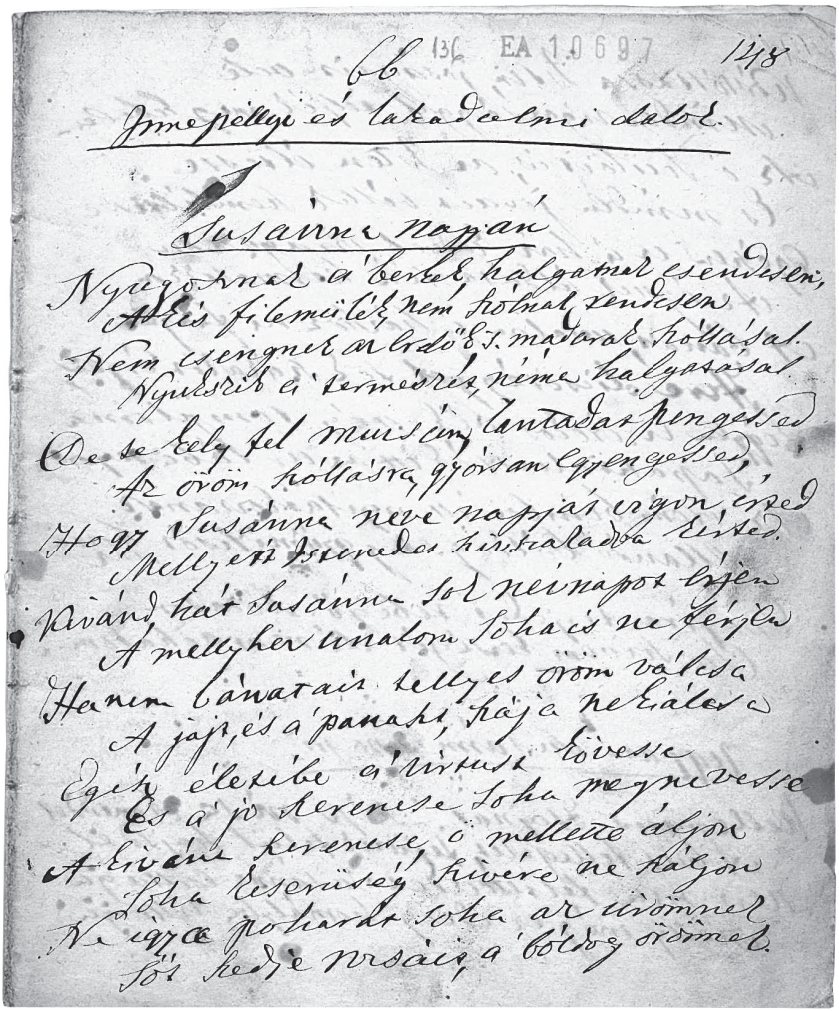

Ürmösi Sándor 1850-es évek elején keletkezett versgyűjteménye *Innepélyi és lakadalmi dalok* című fejezetének első oldala. (Néprajzi Múzeum EA 10697. 136.)

A kéziratos versgyűjtemény első 56, számozott oldala hiányzik. A hiányzó oldalakon 15 számozott és ismeretlen számú számozatlan verset keresünk.

[XXIII/1.] [Tsergedező vizben járó kis halatska…]

[56] Tsergedező vizben járó kis halatska
Halász álnokságod a' ki meg gondolja[755]
Az mérget méz gyanánt elnyeli gyakorta

A Szabad madárnak mind addig sipolnak
Alnok madarászók hamis nyelven szolnak
Ha kézben kaphatják rekesztik fogolynak[756]

Kűn járni nem szabad kalickában tartják
Repűlő szárnyait töből ki szaggatják
Kícsin szabadságát szoros helyre zárják[757]

Meg fogott madárhoz életem hasonló
Napom fenyét látom homályba borúló
Szép gyönyörűségem naponként elmuló

Mint meg fáradott méh ki mezőben leszál
Keresett virágra sokszor gyakron le szál
Mérget szedvén onnan követi az halál[758]

Gyakron mézes buzát gyúrnak a' galambok — emend.: galamb*nak*
Az alatt lépvesszőt tsalárdul elhánnak
Végre mejezteni[759] vízet is foralnak[760]

[755] Kriza János javítása szerint: „Halász álnokságát ki meg sem gondolja."
[756] Kriza János javítása szerint: „Alnok madarászok hamis nyelven szolnak – / Ha kézbe kaphatják rekesztik fogolynak."
[757] Kriza János javítása szerint: „Kűn járni nem szabad, kalickában tartják / [...] / Kicsin szaladzága korcs [?] helyre zárják."
[758] Kriza János javítása szerint: „Mint meg támadott méh ki mezőben leszál / Kedve szerént való virágra ha talál / Mézet szedvén, gyakron követi az halál."
[759] Mejezt/mellyeszt/melleszt: 'a madár mellén levő tollakat, piheket kitépni; kopasztani'. Czuczor G. – Fogarasi J. 1867. IV. 443, 447.
[760] Kriza János javítása szerint: „Gyakron mézes buzát hintnek a galambok / Az alá lépvesszőt tsalárdul elhánnak / Végre mejezteni vízet is foralnak."

Sirván bús szivemnek nevekedik gyásza[761]
Nem vigasztalhatja Venus szép léánya
Elfogyott szivem is, nincsen az ki szánnya

Sorsom állapotja így vajjon éltemnek
A ki szerelmébe estem égy kegyesnek[762]
Nem lesz soha vége érte gyötrelmemnek

[57] Légyen elég immar kegyesemről versem
Adgja meg ő magát, ne gyötörjön engem
Félelmes én lelkem, vigasztalja szívem –

[XXIII/2.] [Siralmas vólt nékem világra születnem…]

Siralmas vólt nékem világra születnem
Hogy ezeket kell szenvednem
Mellyeket nem érdemlettem

Tigris tejen talám tartott vólt fel anyám
Jaj ki vólt az én mostohám
Bánatját ruházta vólt rám!

Eléggé nem tudom ha késik halálom
Óránként nőttön nő kinom
Jaj hova legyek nem tudom.[763]

Pusztaságba merült lelkem bánatban üll
Jo reménységben im meg hűlt
Jaj anyám engem mire szült![764]

Halálal bajt vivnom, világból ki mulnom
Jobb vólna, hogy nem kínlódnom
Szokatlan dólgot tanulnom.[765]

XXIII.

[761] Ürmösi Sándor a „nevekedik árja" kifejezést helyett „nevekedik gyásza"-ra javította.
[762] Kriza János javítása szerint: „Sorsa s állapotja így vagyon éltemnek / A ki szerelmébe esém égy kegyesnek."
[763] Kriza János javítása szerint: „Élek-é nem tudom – ha késik halálom; / Óránként nőttön nő kinom / Jaj hova legyek nem tudom."
[764] Kriza János javítása szerint: „Pusztaságba került lelkem bánatban üll / Jo reménységem im meg hűlt / Jaj anyám engem mire szült!"
[765] Kriza János javítása szerint: „Halálal bajt vivnom, világból ki mulnom / Jobb vólna, hogy sem kínlódnom / Szokatlan dólgot tanulnom."

Acteon hogy jára ebeis-magára
Nevelte vólt halálára
Kinek is lőn nagy kárára[766]

[58] Ugyanis kís jóért engemet sok bu ért
Ez vílági kís kíntsért
Mérget adnak küs mézért.[767]

Siratom magamot, elmult napjaimot
Bízom Istenemre bajomot
Eligazítja gondomot.[768]

Oh napok napjai tengernek fövényi
Eletemnek vég órái
Keserűségem napjai[769]

Bánatím ujulnak szerelmim nem mulnak
Orczámon könnyeim folynak
Ugy tettzik, hogy a' fák sírnak[770]

Alljon Isten boszut, adgyon nekí ís bút
Ki nékem szerzett ily háborút
Még ő is ugy erre jutt. –

Igy síratá magát, égy ifju, 's világát
Ki míndenkor mondgya jaját
Húron zengeti nótáját. –

[XXIII/3.] [Iffjuság mint sollyommadár…]

Iffjusag mint sollyommadár
Addig víg míg szabadon jár[771]
De jaj nekem szegénynek már
Szívem vígasztalást nem vár.

[766] Kriza János javítása szerint: „Lőn őneki nagy gondjara."
[767] Kriza János javítása szerint: „Nékem is irigyeim Titkos ellenségim / Mérget adának barátin, kétszinü jóakaroim / Rosz világ reám merget mért."
[768] Kriza János javítása szerint: „Siratom magamot, elmult napjaimot / Bízom Istenemre gondomat / Eligazítja bajomat."
[769] Kriza János javítása szerint: „Oh napok napjai tengernek habjai / Eletemnek vég órái / Keserű szívem jajjai."
[770] Kriza János javítása szerint: „Bánatím ujulnak siralmim nem mulnak / Orczámon könnyeim folynak / Ugy tettzik, a fák is sírnak."
[771] Ceruzás kéz javítása szerint: „Akkor víg míg szabadon jár."

[59] Mert elvagyok határozva
Szabadságom bé van zárva[772]
Ollyan lőttem mint az árva
Meg emésztő buval rakva

Oh én nyomorodott Fogolj
Kínek szabadságom nem foly[773]
Óllyá lettem mint a' Bagoj
Ki a' kietlenben ohol[774]

Kérem Istenemet azon
Hogy sok buról engem ójon
Az irígy nyelv ne gyalázzon
De im rajtam van bokroson

Mint őszel kis fülemile
Ki meg van szegény rekesztve
Kinek elhólt zengő nyelve
Le hajtván bánkodik feje

Jaj nekem bánkodik fejem
Mert elhagyott régi kedvem
Tsak Isten nékem mindenem
Kíbe vetem reménységem

XXIII.

Avagy mint gyászos görlicze
Kinek csak kesereg szive
Tsak bujdosik helyről hellyre
Nincs szegénynek reménysége.

[60] Tiszta vizből ö nem iszik
Tsak asszu ágon bujdosik
Nyersre nem szál ugy bánkodik
Halálig tsak így kínlodik.

Oh én édes ifjuságom
Kertemben plántalt virágom
Akkor leszen vigazságom
Mikor lészen kimulásom.

[772] Ceruzás kéz javítása szerint: „Mert megvagyok határozva / Fejem [?] bé van zárva."
[773] Ceruzás kéz javítása szerint: „Oh én keseredett Fogolj / Kinek szabadsága nem foly."
[774] Kriza János javítása szerint: „vagyok mint félig megholt, oly, / Majd megemészt a bu mint moly [?]."

Jaj sir szívem mint Apolló
Kész testemnek a' kopórsó
Elmém bizony tsak bujdosó
Soha nem lesz vígadozó.

Oh gyönyörüséges tavasz
Aki míndent megujítasz
Engemet tsak szomorítasz
Víg örömöket nem fuvalsz

Az violát akkor szedik
Mikor reggel harmot fémlik
Víg örömöm akkor mulik
Délben penig elváltozik.

Elhervadott ékes szinem
A bu, mert elfonnyaszt engem
Oh én édes reménységem
Edes Jésus bíztas engem.

[61] Mi haszna hogy virágomban
Szállok gyászos koporsómban
Fekete gyászruháimban
Fekszem bé szomoru bóltban

Oh nem lesz már vigasságom
Örömöm napját nem várom
Oh melly hamar elmult napom
Mellyben bokrosodik jajom

Ez gyászos verseket írám
Mikor elhervadott rózsám
Főldbe veszett majoránnám
Ezeket magamra szobám. –

[XXIII/4.] [Jaj hogy kezdjem bucsuzásom…]

Jaj hogy kezdjem bucsuzásom
Hogy lehessen elváláson — emend.: elválás*om*
Az én szép szerelmemtől
Egyetlen égy kincsemtől?

Hogy hadgyam el gyémántomot
Telben is zőld virágomot
Nem lesz kí öntözésel
Tartsa nedvesítésel.

Nem reméltem szándékomot
Hogy kövessem most utamot
[62] De hirtelen érkezett
Posta nap, nem kedvezett

Elkell mennem szép violám
Narants fán nölt arany almám
Nem lehet már mulatnom
Nem lehet veled szólnom

Elsőbb hogy veled beszéltem
Esmeretséget vetettem
Olly sebessen megköttél
Szivemben nagy kárt tőttél.

Mert éjjel is én álmamban
Nappal gondolkodásomban
Szivem elnem felethett
Titkából ki nem vethett

XXIII.

Nállad való mulatásom
Volt sokszor szabad vigságom
Ollykor veled mulattam
Szívesen szívem, szóltam.

De még többször ís reméllem
Szívem titkát beszélhetem
Néked édes reményem
Míndennél drágább kíncsem.! –

[63] Jutt eszembe Koczkázásom
Veled való Kártyázásom
Sokszor gyűrűd elnyertem
Tsókért vissza engedtem

Többszer is csak lehetne bár
Kőrűlőttűnk ólly ékes vár
Hol vígon mulathatnánk
Szerelműnkről szólhatnánk

Szamos partján rozsmarinág
Neveltetett drága virág
Sokáig virágozzál
..... emend.: *Bokrétává változzál*[775]

nem tudtam kiegészíteni[776]

Ha lehetne ólly ládátskám
Belső részén értz záratskam
Abba hellyeztetnélek
Szívemben elvinnélek

Már édesem maradsz árván
Magam is csak járok sírvan
Mig szembe juthatok emend.: szembe *nem* juthatok[777]
Veled nem sétálhatok

Mikor pedig nem láthatlak
Levelemmel tudósítlak
Tsak hogy vegyed kedvesen
Mert köszöntlek szívesen.

[64] Maradj el már békességben
Légy állandó egézsegben
Isten legyen parisod emend.: pa*i*sod
Dólgaidban kormányod.

XXIII.

[XXIII/5.] [Menyel két kezemmel írott bus levelem…]

Menyel két kezemmel írott bus levelem
Tudákozd meg titkon mint vagyon szerelmem
Kérjed igen ötet légyen szembe velem
Hadd vigasztalja meg-szomorodott szivem

[775] A hiányzó verssort egy 1788 körüli erdélyi kolligátum (Stoll 378. sz., 44a–b.) szövegkezdő strófájából pótoltuk.

[776] Azt valószínűsítem, hogy maga Ürmösi Sándor írta e megjegyzést a lapra, Krizának üzenve azzal. A bejegyzés írásképe hasonlít a 32. és a 74. sz. dalnál tett megjegyzésre.

[777] A hiányzó szót az 1800-ban összeírt *Világi énekek és versek B. P.* (Stoll 557. sz.) nyomán pótoltuk, vö. Küllős I. 2018. 185.

Mond, szólgálatomot s engem oda várjon
Piros orczájával szép csókokat adjon[778]
Más szeretőt azért küvülem ne tartson
Edes szovaival engem vigasztaljon

Mond szólgálatomot mihelyen meglátod[779]
Virágos kertében aluva találod
Kőlcsed nagy orozva, ha lesz benne módod
Mi válaszal bocsát, szívem, megmondhotod

Azonban bé lépék virágos kertében
Irott levelemet látám a' kezében
Magát nekem adá tsak ne keressek mást
Hadgyá hogy megtartyam kedves áldomattyát[780]

[65] Jobb volna bizonnyal ha nem próbálgatnál
Szép piros orczádból szakasztanom hagynál
Öt hat pár csókokot utánnam hordoznál
Mintsem te engemet árvaságra hadnál[781]

Szokták azt mondani, a' póéták írni
A sok édes gyakron búra kezd fordulni
Igy lészen a' sorsom, ha te nem fogsz látni
Eretted kész vagyok koporsóba szálni

XXIII.

Am látod szerelmem, mit használ vigkedvem
Az én vírágomra gondom leszen nekem
Nem szedhetek többet virágod küldhetem
Legyen elég a' kit szedtem, mondgyad szivem

Jaj melly szomoruság szálla én szívemre — emend.: Jaj melly szomoruság *én szívemre szálla*
Mert butsuzik tőllem gyönyörű violám — emend: viol*a*
Keserves bánattal sírván igy butsuzik
Megbotsás én nékem Tsillagom mint hóltig

Keservesen hallom én ís butsuzását
Szívem szerént szánom tőllem elválását
Zokogásal bánat fogta szivem várát
Mert bízony szerettem szép piros ortzáját

[778] Kriza János javítása szerint: „Piros orczájárol szép csókokat adjon."
[779] Kriza János javítása szerint: „Köszöntsed én szommal mihelyen meglátod."
[780] Kriza János javítása szerint: „Hadgyá hogy megtartyam kedves ajándékját."
[781] Kriza János megjegyzése szerint: „eddig Thalynál."

Te valál szivemnek kedves vidámsága
Ragyogó napomnak tűndőklő világa
De mostan is te vagy bánatimnak oka
Győnyörű napomnak gyászba borítója

[66] Melly nehezen válék Gerlice társától
Vagy miként az anya kedves magzattyától
Oly nehéz meg válni kedves Susannámtól
Elsem feledkezem soha csillagomról

A te elmentedet szivem igen bánnya
Mely nagy dolog légyen azt ki nem mondhatja
Te küvüled más szű ki nem gondolhattya
Mint kell elmaradnom Istenem tudhattya

Világban életed Istenem meg áldgya
Soha buval pedig fejedet ne járja
Soha te szivedet megse szomoritsa
Siralmas napjaid messze távoztassa! –

[XXIII/6.] [Jaj kedves életem szennyes gyászba borult…]

Jaj kedves életem szennyes gyászba borult
Két ággal könyveim ortzámon letsordult
Vigadozó elmém szomorura fordult
örömöm tsillaga ímmár gyászba borult

Mert mi eddig fenn vólt nap alatt láttatik
Foljó szép szerentsém óránként változik
Szép musámnok hurja már nem pengettetik
Vig kedvem fonalát a' Párkák metéllik

Most kesereg szívem valamint apolló
Bizony tsak az hija nem kész a' koporsó
Immár tsendes elmém világon bujdosó
Leanternek partján hóltig síránkozó

[67] Sírjatok sorsomon fáknak zőld leveli
Sajnáljatok engem jártam szép ösvenyim
Szomorkodgyatok tű mulandó hellyeim
Hol néha kedvesen töltöttem óráim

Miként a' gyenge fű mostan kaszáltatik
Napnak hévségétől ugyan fonnyasztatik
Ugy szívem éretted buban emésztődik.
Nem tehetek rólla Istennek ugy tettzik

Kedvesen tűndöklik fémlő napom fénnye
Kinek szép vóltában szívem örvendeze
Odagyűlt hírtelen a' szerentsém szele
Meg fuva, elhagya termő fám gyümöltse — emend.: el*f*agya

Czélozok én ezzel égy majorannára
Ki jó illottyával szívemet táplálta
Jaj kevéssé tarta nállam jó illatja
Másnak bokrétává most magát ajálta

Tőbbi között égyszer szombat este felé
Szent János havának majd közepe felé
Szomoru borával poharamot tőlté
Melynek az ereje kőnyvem kitekeré

Meg érdemled még is, hogy szeretetetemet
Ki tegyem én hozzád igaz hűségemet
Hogy sorsomra vetted vala szemeidet
Kérlek hajtsad réa kettős füleidet. –

XXIII.

Gyakron állott nyitva érettem ablakod
Szivem is hivséges te hozzád vólt akkor
[68] Most míként kesergek szemeiddel látod
Voltam most is vagyok megkötözött rabod

Immár reménységtől meghűlt testem tagja
Méltó hogy megnyiljál szájam Timborája
Elmélkedjél nyelvem lassu cziterája
Indulj szeretőtől most elbutsuznia

Elsőbben követlek minden vétkeimről
Mellyeket vétettem gyarló természetből
Es te hozzád való tréfa beszédekből
Botsánatot kérek most tőllem szívemtől. — emend.: tőlle*d*

De én már köszönöm mínden jó tettedet
Velem kedvel tőltött hiv szeretetedet
Hogy felvettél tőllem sok irigy nyelveket
Az Isten áldgya meg lelkedet testedet.

Ariáné sok jót kivánt Theseusnak
De szívem két annyit Kerestely Borkának
Kobátfalvi szűzek egyik virágának
Valamint Lucina Apollónéusnak

Az Isten áldgya meg lábad kettősnyomát
Az Isten áldgya meg elméd gondolatját
Az Isten áldgya meg két kezed munkáját
Az Isten áldgya meg éltednek óráját

Miként a' szép harmat leszál az egekből
Az Isten áldása ugy száljon rád menyből
[69] Szamos esztendőkig kegyelmességéből
Eltessen tégedet kivánom szívemből

Szerelmes Rózsámnak Kerestely Borkának
Irom verseimet az én virágomnak
Ö érette magam adtam már nagy bunak
Meg emésztő rabja leszek áz holálnak

De hogy ne láttassam én háládatlannak
Mellyeket kezeim te néked irtanak
Mind szívem, mind szájam annyi jót kivánnak
Valamennyit felyebb szép szemeid látnak

Gyakor ohajtásal follyó kis írásom
Kerestelly Borkának te néked ajállom
Ebben te ellened égy szóm sem alatson
Soha nem is lészen hiddel bizonyoson

Kívánom ezután légy jó egézségben
Szived a' bánattól légyen űrességben
Szép híred és neved maradjon meg ebben
Eltessen az Isten azt kivánom ámmen.

[XXIII/7.] [Keserves jaj szóval kezdem panaszímot…]

Keserves jaj szóval kezdem panaszímot
Abban nagy bus szivel ohajtom rózsámot
Kiér éjjel nappal szőrnyü bánatokot
Szenvedtem gyakorta halálos dólgokot

Ha veled szólhatnék nyugodnék tetemem
Mikoron láttalak vidult én életem
Mert te valál nékem kedves szép szerelmem
Virágok között is kedvesebb szál nekem.

[70] Tsak ohajtom immár sok szép tréfájidot
Páva módra termet kartsu derekadot
Kesergem szivemben rózsa szin ortzádot
Két menyhez hasonló gombos ajakidot

Nem adnálak szivem e' világ kintseért
Tsak mosolygásodis égy aranyalmáért
Gyenge mejédet is tűndöklő gyémántért
Eletem sem szánom szivem személyedért

Nem nyukhatik szivem érted tsak gyötrődik
Elmenteden rózsám szivem siránkozik
Szomoruságomon a' fa keseredik[782]
Szomoruságomon a' föld is bánkodik.

Mínt árva gerlice az ö társa nélkül [itt valószínűleg összevonódott két strófa]
Minerva[1] személyű szivem[2] sem felejti[783]
Testinek állását ki nem rajzolhatni
Ekesen hellyesen nehéz ki gondolni.

XXIII.

Venus onokája! – ne kinozz már tőbbe
En árva fejemet szánd meg immár végre
Kegyes szemeidet fordisd szeretődre
Hogy én is élhessek vílágban kedvemre

Nám bé tőlted szivem, s sokszor mondásidot
Előbben vedd immár kemény utaidot
Arvaságra kérlek ne hadd szeretődet
Kedvedet kereső régi kedvesödet.

[71] Jaj immár én nekem nintsen reménységem
Kihez folyamodjam, hova hajtsam fejem
Nints már bíztatóm is elhagyott kedvesem
Erette szüntelen siránkozik szivem

[782] Ürmösi saját íráshibáját javította: „a' fa <siránkozik> keseredik."
[783] A számozás Ürmösi Sándor kezétől származik.

Oh kedves virágszál hezzám mire hajlál
Ha igaz én hozzám lenni nem akarál
Azért mig beszéllesz a' te akaróddal
Szivem érettem is könnyez szemeiddel. –

Oh ha fülemüle madárka lehetnék
Szárnyaimon titkon én elrepűlhetnék
Gyenge ujaimmal ölelgethetnélek
Hidjed szivem téged én bura szőttelek.[784]

Az Isten áldjon meg, gyönyörű sollymotskám
Aldott légyen a' főld, hol jársz virágotskám
Bánatból engemet vigasztaló almám
Edes szavaiddal biztató rósátskám!

Kedved kereső́det ne vesd el ám azért
Ne utálj meg engem hibás vétkeimért
Mert téged szeretlek a' te hűségedért
Hozzám megmutatott mostani kedvedért.

Sűrű kőnyvhullással ez éneket írám
Ez kűs palotában, szeretőm ohajtám
Hozza meg az Isten kit régen is vártam
Hogy ékes szavait örömmel halhassam.

XXIII.

[72] **[XXIII/8.] [Meny el édes Fetském, violám tekintsed…]**

Meny el édes Fetském, violám tekintsed
Egy elvetett szivet ha találsz, köszöntsed
Tömletzbe tartyáké, vagy sem, azt is tudmeg
Ne kegyetlenkedjék, tömletz tartót intsd meg.[785]

Gyakron elíndultam, szép személyed látni[786]
Szorossok az utak, a' hol szoktak járni
Sok Tigrisek laknak, a' hol szoktak menni
Hogy ha meg foghatnak, fognak mejeszteni.

[784] Ugyanaz a tollal író személy (talán Ürmösi), aki a 63. oldalon azt írta, hogy a versszakot nem tudta kiegészíteni, itt ezt jegyezte ide: „(nem értem)."
[785] A ceruzás kéz javítása szerint: „[…] tömletz tartót kérd meg."
[786] A ceruzás kéz javítása szerint: „[…] szép személyét látni."

Mondgyad magam mennék, de abban nintsen mód
Kötve vagyok addig, valamig meg nem ód.
Gyötör ujabb Kinnal a' mint ám jól látod
Szóly ugy neki a' mint te legjobban tudod

Sok szólgálatomot nékie ajállom
Eljen szerentsésen, bóldogul, kivánom
Follyanok órái bóldogul ohajtom
Eletem, halálom érette nem szánom

Valamennyi Tsillag a' nagy égen fémlik
Annyi jókot adjon, Isten, szivem! hóltig
Valamennyi fövény tenger partján láttzik
Eltessen tégedet kívánom sokáig.

Erős kötelekkel kötözték meg Sámsont,
Még is elszaggatta mint erős lo, hamot[787]
.....
.....

[73] Nem ditsérem, de szép, mint hajnal tsillaga
Mellyet erősben szem jó hajnalban láthat
Szép angyali módra előttem ugy mutatt
Mosolyogva kérdezz: „Kün jártál szép alak"?[788]

XXIII.

Arannyol kellene a' nevét felirni
Rubintos faragott ládátskába tenni
Egy gyémánt táblára szépen le jegyzeni
Innepet kellene nevére szentelni.

Erek még ólly időt, hogy nem látt engemet
Még ott is meg siratt, hol hallod nevemet
A te termetedet angyali képedet
Egy gyürübe foglalt ötves mindkettőnket.

Vagy meghalok érted, vagy enyimmé teszlek
Avagy elbujdosom, vagy elveszek érted
Szánj meg szép szerelmem téged azon kérlek
Isten ugy áldgyon meg, szivemből szeretlek.

---

[787] Kriza János beszúrása szerint: „Mágnes követ visel, a ki sok igámot [?] / Csak egy hajszálon ő hozzá huztam [-]."

[788] Kriza János javítása szerint: „Nem ditsérem, de szép, mint hajnali tsillag / Mellyet erősben szem jó hajnalban láthat / Szép angyali módra előttem ugy ballag / Mosolyog ha kérdem: »Hun lakol szép alak«?" A ceruzás kéz a versszak utolsó sorát így érezte helyesnek: „Mosolyogva kérdez: »Hun jártál szép alak«?"

Ha igaz nem vóltam, hozzád, – bár fejemet
Pogány török vegye, fogyassza éltemet
Éles fegyverével ontsa ki véremet
Vadak és farkasok emésszék testemet

Ez verseket írám tulajdon kedvedért
Hozzám megmutatott igaz szerelmedért
Nem szóllok most többet, ezekért, többekért
Az Isten áldgyon meg a' te hűségedért. –

[74] **[XXIII/9.] [Sok bánatim között elbágyadott fejem…]**

Sok bánatim között elbádgyadott fejem
Keserves könyvekkel teli van két szemem
Nem vár vídám napot már elbusult szívem
Mert régen elhagyot eléb̈bi víg kedvem.

Talám a' tengernek nintsen több fövénnye
Mint az én szivemnek sok titkos gyötrelme
Oh ha tudnám számát elé beszélleni
Talán megtudhatnám szüved könnyiteni.

Pusztaságba szívem majdon fog borulni
Bánatnak tüzében szüntelenül égni
Mint nyári hévségben Fű szokott lankadni
Ugy szerelmed miat szivem fog hervadni.

Én éltemnek napja bánat keserűség
Mert a' ki eddig vólt hozzám ígaz hűség
Talám elfelejtett, meghűlt a' reménység
Ki miat réám szál szörnyű keserűség.

Hallottuk már sokszor régen mik történtek
Két égymást szeretők véletlenül vesztek
Egymás szerelmekért a' halálba estek
Piramus szép hitben példáink lehetnek.[789]

Azért édes szivem szivemből szeretlek
Mint Páris Hélénát ólly igen kedvellek
Ha kivánod szivem, hóltig veled élek
Ha meg nem szánsz pedig titkos gyászt viselek.

[789] Ceruzás kéz javítása: „Piramus szép Tisbe."

[75] **[XXIII/10.] [Isten hozzád Erdélly ország…]**

Isten hozzád Erdélly ország
Mert bé jött a' háboruság
Meg sem tart semmi mulatság
Jobb nekem a' Katonaság.

Régtől fogván a' mit kértem
Hogy meg lenne betsületen
Azt az időt már megértem
Isten hozzád szép nemzetem

Megbotsás, már tőbbé nem látz
Tudom ugyan hogy nem is bánsz
Ha veszélybe esem sem szánsz
Ertem tsak égy könyvet sem hánsz.

De én téged igen szánlak
Elmentemben is ohajtlak
Elméből ki sem hagyhatlok
Ezzel Istennek ajállak.

Imperiumban kell mennem
Tsászár mellet fegyverkednem
Ambár ha elkel is vesznem
De már tovább nints életem

XXIII.

Haláltól semmit nem félek
Sőt magamnak jót reméllek
Megbotsás nemzetem kérlek
Meg látogatlak haélek

[76] De kesergem életemet
Sirni látom édesemet
Jaj be szánom kedvesemet
Tudom ö is szán engemet.

[XXIII/11.] [Jaj szerelmem tőllem elmégy…]

Jaj szerelmem tőllem elmégy
Valjon ki vólt az az irigy?
Mi az oka, hogy te elmégy
Ekképen tőllem butsut vész?

Nállam kedves lam tsak te vagy
Hogy ha szeretz velem maradj
Ekes madár elne szaladj
Engem íly nagy bura nehagy.

Mért hadnál el szerelmesem
Mért válsz el tőllem kedvesem
Nem tudhatom drága kincsem
Lattzé ez éleben vagy nem! – emend.: éle*t*ben

Inkább hiszem, hogy meghalok
Ha személlyedtől megválok
Nyugodalmot nem találok
Mig koporsóban nem szálok

Mert ha eltávozol tőllem
Szivem kénnya, nagy gyötrelem
Leszen minden nap én velem
Halál torkában kell esnem.

[77] Szived gyássza, indulatod emend.: Szive*m*
Messze főldre utazásod
Jaj nehéz tőllem válásod
Midőn hallom butsuzásod. –

XXIII.

Hallod sok ohajtásimot
Jól látod sok siralmimot
Erted könyvhullatasimot
Kik nevelik nyavalyájimot. emend.: nyavajá*mot*

Jaj mint maradok eltőlled
Hogy nem mehetek elveled
Bánat tűze bennem éget
Mert szívemet így terheled.

Nállam kedves szép virág szál
Minden örömem te valál
Igy elhadni mért nem szánál
Talám ugyan megutálál.

Lám én személlyed szerettem
Nehéz vólt ha nem mehettem
Sőt nagy kedves vólt előttem
Már az nélkűl nints életem

De lettem keserves mára
Mert szerelmem indul utra
Jaj melly keserves az óra
Tudom, hogy nem leszen jómra.

[78] Reménységem vala benned
De látom, hogy elkell menned
Esetemet meg engedgyed
Mellyek lehetnek ellened.

En is békével botsátlak
Isten kezébe ajállak
Ki nem mondhatom mint szánlak
De látom meg nem tarthotlak.

Légy immár jó egézségben
Isten gondviselésében
Ha nem látz meg ez életben
Meg látz majdég az Egekben. –

[XXIII/12.] [Siralomba borult fejem…]

Siralomba borult fejem
Nints immár semmi jó kedvem
Eltávozott vig örömem
Mert gyászba öltözött szivem.

XXIII.

Boldogtalan éltem sorsa
Elmult kivám vígassága — emend.: kivá*nt*
Eletemnek nints vígsága
Mert sebheti bánat lángja.

Vigasztalója szívemnek
Biztatója bus lelkemnek
Enyhitője szerelműnknek
Nints ujitója kedvemnek.

[79] Elhagytanak jó barátím
Megvettenek esmerőim
Kik vóltanak akaróim — emend.: Kik *voltak jó* akaróim
Azok most én űldözőim

A kivel sokszor jól tettem
Most azoktól megvetettem
Előttök nints betsületem
Sőt tsak rontyák tisztességem.

Nints már suhul reménységem
Nállad kívűl én Istenem
Azért kérlek nehagy engem
Irigyim kezében esnem!

Mert sok ellenségím vadnak
Kík engemet háborgatnak
A kik soha nem láttanak
Most ök is rám támadtanak

Szomszédim tsak rágalmaznak
Hamis nyelvekkel gyaláznak
Barátímnak kik láttanak
Azok is rám támadtanak

Valamely felé fordulok
Valahol járok megállok
Utánnam gonosz szót hallok
Mellyet szívemben fájlalok.

[80] Ne hagy azért szent Uristen
Ezen számkivetésemben
Légy mellettem én ügyemben
Mert benned bizom mindenben

Ments meg kérlek a' gonosztól
Sok rosz hirnév gyalázattól
Ellenségim szándékitol
Szabadíts meg mind azoktól.

Botsásd meg sok vétkeimet
Uram, nyujtsad kegyelmedet
Ne akarjad elvesztemet
Hadd ditsérjem felségedet

Halgass meg imáttságomban
Ez sok bujdosásaimban
Vígy hazámban ismét vigon
Vígasztalj meg bánatímban.

[XXIII/13.] [Pompás virág szálatska, Máris szép alakotska…]

Pompás virág szálatska, máris szép alakotska
Jó hire, termete, szépsége, épsége
Minden felé nagyotska.! –

Ki nész neki szemében, nintsen bu a' szivében emend.: néz
Sőt inkább, vidámság, nyájasság .....
Erkezik elméjében. –

[81] Ma ujságot hallottam, még másnak sem mondottam
Amít ért, már elért, Isterként, frisen élt
Boros Máris megtudtam.

Napjának szép sugára, jött háza ablakára
Versekkel, frissekkel, szépekkel, szivekkel
Tőltse Kontentumára.[790]

Hangitsáló madárkám, vidámitó musikám
Eltedet, kedvedet, szivedet, lelkedet
Menybe vigyék angyalkák.

Kláris szép homlokára, mosolygó ajakára
Siralom, fájdalom, unalom, mint Halom
Ne hadjon ortzájára. –

XXIII.

Meszsze légyen az a' nap, mellyben az halál elkap
Akkor is, mászszor is, még most is, hólnap is
Bóldog légy, mondja sok pap. –

[XXIII/14.] [Titkos Kinnyát bus szivemnek…]

Titkos Kinnyát bus szivemnek
Terhes gondját én elmémnek
Ird meg pennám kegyesemnek
A ki szerzője ezeknek. –

Indulj ellene panaszra
Miért hozott ennyi bura
[82] Sok időkig tartott fogva
Most más van nálla eldugva

[790] kontentum/contentum: 'kedv, gyönyörűség, megelégedés' (Jókai-szótár 1994. I. 148.)

Busúlt szívemben tsak sirok
Ugy hogy magamon nem birom
Tsak szomorú verset irok
Mert jó kedvet már nem várok.

Ohajtom vólt napjaimot
Elmult kedves óráimot
De jaj siratom magamot
Megvetett szegény sorsomot

De miért lől íly mostoha
Szivemnek régi lopója?
A szegénység ennek oka
A melly fejem tsak gyalázza

Jó reménység mit tsalogatz
Emberekben mit válogatz
Gazdagon Kapsz, szegényt elhagysz
Valjon velem meddig maradsz?

Az Istennek elég vagyon
Kérem, hogy nekem is adjon
Szükségemben elne hadgyon
Hóltig mellettem maradjon.

Dólgaidon tsudálkozom
Hogy pártos löl igenbánom
[83] Magam sorsom igen szánom
Szánnyad tésis szép virágom.

Igy jár a' ki minden szónak
Könnyen hiszen égy két tsóknak
En is a' te szavaidnak
Hivék, imé megtsalódtam. emend.: megtsal*tanak*

Térj meg azért, adgy jó választ
Mert rég, hogy személyed fáraszt
Ha kedved engem meg maraszt
Nem hallasz tőlem több panaszt.

Szánnyad, ne gyötörd fejemet
Ha elloptad már szivemet
Küld hozám én örömemet
Nállad elrejtett kintsemet

Szabadíts ki fogságimbol
Ments ki fejem sok gondjából
Adj jó választ, hogy én abból
Megviduljak ennyi buból

Aldást várok rád az égből
Ha ki zársz is szerelmedből
Aldást várok én is menyből
Ha bírlak téged egyedűl.

[84] Isten veled én szerelmem
Ertedd szivbeli sérelmem
Légyen hasznos a' kérelem
Után légyen vig életem.

Rám nem lehet már panaszod
Sem valami panaszos szód
Meg nyukszik pennám meglátod
Mig jó válaszod botsátod.!

[XXIII/15.] [Talál szerentsére, ki talál társára…]

XXIII.

Talál szerentsére, ki talál társára
Mint a' páros galamb ö ékes párjára
En szívem is vágyik égy piros rozsára
Mint kegyes Árgirus tündér Ilonára

Ohajt szivem, ohajt óh ékes rózsa szal
Ki Vénus kertében kedvemre kinyílál
Ki nyílt szépségeddel szerelemre hajtál
Szép színnel szivemben reménységet adtál.

Aldgyon meg az Isten szerelmes galambam
Hanem lehet magam veled hogy mulassam
Kérlek édes Kintsem: vedd azért irásom
Szerelmedtől való végső butsuzásom.

Azért mond meg kintsem, ha szeretzé vagy nem?
Mert ha te nem szeretz, más is kedvel engem
Ha szintén személlyem te néked kedvesem
Nem tettzik, de másnak tettzik én személyem.

[85] Akarnám megtudni szivednek szándékát
En szivemhez való szíves akaratját
Minthogy megvetetted szádnak fogadását
Azért nem várhatod Istennek áldását

Gratziát te tőlled tovább én nem kérek
Mert tudom, hogy ki vagy, már megismertelek
Azért édes szivem nem is kénszerítlek
Szép szemedet látom másra csüggesztetted

Kedvedet hordozom vidám szép Sofia
Gyenge szép ortzádot bánat ne hervassza
Szép tűndöklő pálma, illatozó rozsa
Fenjék tükör gyanánt sokak példájára

Akaratod ellen ha megbántottalak
Megbotsás édesem többé nem busitlak
Nem busitlak téged, Istennek ajállak
Elj kegyesen rózsám többé nem busitlak.

Engem Isten pedig, tartson meg téged is
Ha megbántottalak megbotsás arrol is
Néha Katonáson ha tsókoltalak is
Emlegess meg szívem engem csak arról is.

XXIII.

[86] **[XXIII/16.] [Síró szemeimnek zokogó árjai…]**

Síró szemeimnek zokogó árjai
Titkos szerelmemnek erős vas lánczai
Megbusult szivemnek keserves jajai
Szánnyatok engemet Diánna szüzei

Zűrzavar indito nagy tavaszi szelek
Hideggel fagylaló irtozatos derek
Gyűljetek tsudára lássátok mint élek
Ennek utánna is tsak ezektől félek

Jaj éltem fogytáig valjha lesz siralmos
Szerelemben élő bus szivem fájdalmos
Míg tsak tart életem lészen majd unalmos
Az halálnak mérge rajtam lesz hatalmos

Hirtinia [?] harczon testem elbádgyadott
Keménysége miat szivem elhervadott
Bus lelkem testemből majdan kiszáradott
Venus zászlójába mert fejem akadott

Gyötrődöm erősen érted szép Annámért
Kedves tsókolódó rózsa ajakodért
Engem ölelgető fejér karjaidért
Szemérmetességgel égő két ortzádért

Violám és Gyöngyöm, rózsám Karmasintom
Arannyam gyémántom, szép kárbunkulusom
Diannám, Minervám, Judithom, Vénusom
Jaj érted mit tegyek kedves laurusom?

[87] Illy változásomot az Eg tsillagokkal
Szánnya erdő mező a' follyó kutakkal
Hegyek, vőlgyek, Berkek a' sok virágokkal
Szellő viz, tüz minden tsillogó halmokkal

Szerelmes violám, és gyönyörűségem
Minden nádméz felett való édességem
Tűndöklő szép rózsám telyes reménységem
Szivemet élesztő kedves szerelmesem.?

XXIII.

Tűrhetetlen erős, iszonyu fájdalom
Halálnál kínosabb bu és égedelem
Ezektől valaha lesz é tágulásom
Fájdalmaim után végre megnyugvásom

Vajha gyötrelmimnek mentségét érthetném
Hogy szép személyedet enyimmé tehetném
Minden bánatimot így elfelejteném
Veled szép Annámmal igy kedvemet élném

Herculesel mindjárt fegyverem le raknám
Tsak szép beszédidet fülemmel halgatnám
Kedves ajakidnak tsókjait kóstolnám
Mérges gyász ruhámot magamról le raknám.

Nem is kérdezkedem – ugy hozzád nem jutnék
Kedves tsókjaidban ugy részt nem vehetnék
Minden örömömnek eleget tehetnék
Tiszta szeretetben hóltig veled élnék.

[88] Igaz szivem szerént, mert téged szeretlek
Világ ékessége felette kedvellek
Kedves violámot elnem felejthetlek
Szűz filomilával de sőt kesereglek

Gondban gyötrelemben te éretted vagyok
Bus szivem árjai te éretted nagyok
Ugy tettzik, hogy minden testemben meg fagyok
Szerelmed tüzétől ha felnem gyuladok.

Szány meg hát violám gyönyörű szép annám
Gyönyörűségemre felnőtt szép violám
Kerti rózsák között szagos majoránnám
Libanus havasán mulatozó nymphám

Ragyogó két szemed óly sokakban ejtett
Hogy minden örömet belőlem ki fejtett
Bánatnak tavában bus szivem béesett
Ez szomoru eset így elkeseritett.

Szerelemnek tűze már már meg emésztett
Buban mint bő vizben ugyan megferesztett
Soha vigasságot réám nem eresztett
Keserves kendőket, sőt nekem készitett

Bánkodik én szivem, mint rakva van buval
Sebesült szivem ég ólthatatlansággal
Bádgyadozz naponként terhes bánatokkal
Szüntelen ohajtoz keserves jajokkal.

XXIII.

[89] **[XXIII/17.] [Haj kinek hol a' szive…]**

Haj kinek hol a' szive
Ott vagyon minden Kintse
Ha szemben lehet vele
Lészen igen nagy kedve

De ha ö tőlle elválsz — emend.: elvá*l*
Szivére mindjárt bu szál
Ha tőlle esel távul
Tsak nem éppen elájul, –

Kinek állandó szive
Találhat igaz hivre
Ki mind nád nem hajlandó
Hanem megmaradandó

Távul van attól a' bu
Nem eszi mint fát a' szu
Mert nintsen állandóság
E világon igazság

Minden dolga hamisság
Kedve változandóság
A mit ígér tagadja
Soha meg nem is adgya

Tudja, de még sem érti
Hogy a' szivet mi sérti
Szembe szépet add néked
Más felől gyaláz téged

Amikor van melletted
Hizelkedik kőrnyűled
[90] Szinli mintha szeretne
Másnál inkább kedvelne

XXIII.

Végre but hozz fejedre
Hogy ne élhess kedvedre
Kedveskedik szép szókkal
Szive jádzik másokkal

Téged veszen ölébe
De más vagyon kedvébe
Jól meg nézd hát kinek hisz
Hiv szivet is kinek visz

Tudod megesik végre
A ki lépik sík jégre.
.....
.....

[XXIII/18.] [Allandó vagy méltán szerethetlek…]

Allandó vagy méltán szerethetlek
Ugyan azért elsem felejthetlek
Emlegetlek mert igen szeretlek
Te se felejts el kérlek

Nem tekintem, hogy sokat szenvedek
Te éretted, nem kitsin kínt érzek
Azt gondolom, hogy azt eltitkolom
Hogy kedvedet tanulom.

Az nehezebb midőn veled vagyok
Ha akarnék szólni, sem szólhatok
Titkon nézlek, vigyázva szemlélek
Ne tudják, hogy szeretlek.

Igaz ugyan, kit szerett a' szived
Mind azáltal ne essék meg szived
[91] Mert ki szenved, örömet remélhet
Minket is megsegíthet.

Lészen annak nem kevés jutalma
Hív szívemnek lészen nyugodalma
Ki hivségnek .....
.....

Mikor mind ketten szabadok vóltunk
Egy másért tudodd, majd meghóltunk
Akkor égy másra mílly nagyot mondtunk
Ha égymásról le mondottunk.

Igaz légy hát én ís igaz leszek
Neked erről fogadást teszek
Tsak titkon égymást szeressük
Okoson éljünk.

Szívem titkát szívednek ajállom
Mínden néket, tenéked áldásom — emend.: Mindene*m*et tenéked áld*o*zom[791]
Vedd jó neven, és attól kedvesen
Addig szeress szivesen. –

[791] A *Szíveket Újító Bokréta* (1770) XXXIII. szövege alapján javítva.

[XXIII/19.] [Világ eleiben támasztom űgyemet…]

Világ eleiben támasztom ügyemet
Ki vigasztalya meg keserűlt lelkemet
Ki elégíti meg sok szenvedésemet
Ki köti bé nagy sérelmimet. –

Mert tavaszal eső könyveim áradnak — emend.: M*in*t
Mellynek follyásitól szemeim fáradnak
Ortzáim, mert tőbbet áznak, mint fáradnak — emend.: *sz*áradnak
Keserves bánatok, jaj mert másnak adnak

[92] Látás von bár ugyan könyveim gátolni — emend.: Lát*t*as*sam*
Belső sebeimet elrejteni, titkolni — emend: *rejteni*
El szokta a' szívet a' szem is vádolni
Az szív nehézségét terhes palástolni

Vajha elérhetném szívem kívánságát
Tőlthetném valaha éltem vígasságát
Nem kívánnám soha senki Uraságát,
Tsak látnám zőldűlni ifiuságomot

Kőnyvhullatásimmal eszem falatomot
Naponként nevelem, bumot, bánatimot
Hervasztom szüntelen szép ifjuságomot
Nem reméllem soha szabadulásomot

Sirok kopórsó még vesződőm fenn járva — emend.: kopórsóm*ig*
De reméllek élek szabadulást várva
Ejjel nyuszojámot, sirásal ásztatom
Nappal kőnyveimet ruhámmal itatom

Elmult napjaimot tsak titkon siratom
Mások előtt ámbár gátlani mutatom
Títkon szemeimből sok záport hullatok
Bút vetek szivemben, bánatot árasztok

De miként Istennek tettzik bár ugy légyen
Tsak, hogy kegyelmében engemet bévégyen
Bánatos éltemet ne boritya szégyen
Végre kebelébe magához bé végyen. –

XXIII.

[93] **[XXIII/20.] [Kardommal övedztem látod édes szívem…]**

Kardommal övedztem látod édes szívem
Butsuzván, előtted állok reménységben
De kérem az Istent, hogy még ékességben
Lássalak violám tűndöklő szépségben? –

Aldott vólt az méhj a' kitől származtál
Aldott vagy magadis győnyörű virágszál
Tót országban termet kedves liliom szál
Szép termeted pedig mint kedves rózsa szál.

Lovámís nyeregbe kapum előtt állván
Vezetéken készen réád várakozván
Pár puskám porozva nyeregfőben álván
Kardom óldalamon szépen csillogtatván

Jó lovam paripám alattam bánkodik
Hogy még a' patkóból a' kő is szikrázik
Zabola szoritástól szája vérrel habzik — emend.: Za*bl*a
Eretted édesem még is várakozik.

Még megérni adja Isten azt az időt
Hogy Kantárom szárát Kilíntsedhez kötöm
Lovam eleibe lepedőt kerítesz — emend.: kerít*e**k*
Szénát és abrakot tsak arról étetek.

Nints már egyébb hátra immár tsak abraklok
Jó piros hajnalban az utnak indulok
[94] Jó lovamot bátran az utnak botsátom
Lábam az kengyelbe, a' nyeregbe szálok

Mert én most elmegyek e világ küső határira
Nem jövök én vissza ily bura bánatra
De ha még tavaszal az idő megfordul
Akkor az én szivem bánatból megujul.

Nem tehetek rólla, nem én vagyok oka
Ha hideg Tél miat fák leveli hulnak
Sűrű zápor miat Esterhaj meg tsordul
Akkor az én szívem mindjárást megujul.

Vagy meghalok érted, vagy enyimmé teszlek
Vagy piros véremmel érted földet festek
Vagy szivem éreted nehéz gyászt viselek
Avagy te éretted halál mérget veszek. –

[XXIII/21.] [Bánatja szívemnek napról napra árad…]

Bánatja szívemnek napról napra árad
Mellyért könyveimtől ortzám ritkán szárad
Erted elmém sokszor sohajtozva fárad
Ennyi szenvedésim, szivem, mért nem szánod?

Jol tudod éretted, melly sokat szenvedtem
Keserves könyvekkel ortzámot öntöztem
Sok irígy, nyelvektől érted mérget nyeltem
Sok méltatlan szókot éretted fel vettem

Paizsa szivemnek hogy ha még lehetnél
[95] Egy kitsit a' buban én róllam elvennél
Sok irigy nyelvektől engem megmentenél
Várnám a' jó választ, ha hozzám izennél

XXIII.

Immáron tégedet nem látnak szemeim
Kiért öregbűlnek ugy látom bánatím
Buval emésztődnek éretted napjaim
Jaj meg emésztenek titkos nyavalyáim

Az én szívem hű volt hozzád mindenekben
Meg maradtam bizony igaz hűségedben
Erted gyászt viseltem te távul létedben
Míglen nem láttalak e gyarló életben

Immáron tégedet én tsak arra kérlek
Tégy eleget égyszer sok ígéretednek
Győzzőn meg ereje sok eskűvésednek
Szánnyad szenvedését érted bus lelkemnek

Emlékezzél nékem mondott szavaidrol
Emlékezzél kérlek sok fogadásodról
Tudodd, hogy nem vóltam én néked bajadra
De sőt inkább vóltam mindenbe hasznodra

Ezekkel tégedet ajállak Istennek
Eleted órái sok időt érjenek
Fogadásíd róllam emlékeztessenek
Engemet éltedben elne felejtsenek. –

[96] **[XXIII/22.] <u>Szent Enekek</u>**

Seregeknek szent Zászlója
Jésus lelkem megváltója
Hánykodik szivem hajója
Vajjon juthatoké jóra?

Irigyeknek mérges nyelvek
Ejjel nappal kesergetnek
Gyűlőlőim leselkednek
Eletemre fenekednek

Látom életem rövidűl
Bánatom gyakron gyűltön gyűl
Világ ördög réám készül
Vérem hol hűl, hol meg hevűl.

[XXIII/23.] [Vadászátok árva éltem…]

Vadászátok árva éltem
A bűn és Test Ellenségem
Sohult nincsen menedékem
Tsak Isten én reménységem

Ellenségem mint a' füszál
En elmém szeretedben szál
Ejjel nappal gyakron próbál
Hátra vagyon tsak az halál.

[97] Siralmos vólt születésem
Jajjal tellyes nevelésem
Járásom és le fekvésem
Jaj mikor lesz pihenésem?

Téged kérlek én Jésusom
Légy mindenben Kalauzom
Kegyelmedre drága Jussom
Tudom nállad, hogy megnyukszom.

Engedj tsendes békességet
Eletemnek kegyességet
En testemnek egésséget
És lelkemnek Idvességet

Reménységem benned légyen
Szent óltalmod kűnyől végyen — emend.: k*ő*rny*ű*l
Ne motskoljon semmi szégyen
A gonoszság véget érjen. –

[XXIII/24.] 1575.

Hiszünk egy igaz Istenben
Menyföld teremtöjében
Ki maga dícsőségében
Es társatlan egységében

[98] Ez mindeneknek attya
Senki nem tagadhatja
Minden ható erős Isten
A kihez hasonló nincsen. –

Hiszünk a' Jésus kristusban
Mint kegyes meg váltónkban
Ki békesség fejedelme
Hiveknek segedelme

Elő Istennek sz. fia
A kit szűlt Szűz Mária
De Istennek erejéből
Fogontatott Sz. lélektől.

Ez az Istenek bárannya
Szenvedett bűnösökért
Válcságunk drága arannya
Megis halt vétkeinkért.

Keresztfára feszitetett
Kopórsóba tétetett
Vitézektől őriztetett
De rothadást nem szenvedett.

[99] Harmadnapra feltámadott
Sz. attya hatalmából
Negyven napig itt mulatott
Ugy látczik az irásból.

Ekkor felment mennyégben
Az örök dicsőségben
Üll ő az Istennek jobján
Mind örökké uralkodván.

Az ítéletre jövendő
Mint biró hatalommal
Mikor lészen az az idő
Eljö sok angyalokkal.

Mert tettzett az az atyának
Menynek földnek urának
A kristus hogy biró légyen
Mindenektől számot végyen

De az atya tette
Hogy magát meg alázta
Engedelemességét nészte
Ezért felmagasztalta

XXIII.

[100] Kit is mint uraknak urát
Királyoknak királyát
Minden emberek imádnak. –
.....

Hisszük mü a' sz. lelket is
Mert Istennek ereje
A sz. gyűlekezetet is
Mert hiveknek serege

A bűnöknek botyánatát — emend.: botsánatát
Holtak feltámadását
Örök élet bóldogságát
Várjuk az Isten országát. –

Uram Jésus réánk tekincs
Dicsőséges székedből
Ne rekeszki kegyelmedből
Üdvözüljünk ez hitből. –

[XXIII/25.] [Adj már csendességet…]

Adj már csendességet
Lelki békességet
Mennybéli Ur!
Bujdosó elmémet
Ódd butól éltemet,
[101] Kit sok kín fur.

2. Sok ideje hogy már
Lelkem szomjuban vár
Mencségére
Őriz ne hogy ébresz
Haragod ne gerjezd
Eletemre[792]

3. Nem kicsin munkával
Fiad halálával
Váltottál meg
Kinek szent nevében
Most is szükségemet
Tellyesisd meg.

4. Irgalmad nagysága
Nem vétkem rutsága
Felyebb való
Sok bűnöm éktelen
Irgalmad szüntelen
Maradandó

5. Jóvóltad változást
Öregbülést, fogyást
[102] Nem szenvedvén
Engem szólgálódot
Mint régen sokakot
Térithetvén.

6. Nem kell kételkednem
Söt jót cselekednem
Igéd szerént
Meg adod kedvesen
Mit ígérsz kegyesen
Hitem szerént

XXIII.

[792] Ceruzás kéz javítása szerint: „Sok ideje im már / Hogy Lelkem szomjan vár / Őrizd ne hagyd ébreszsz, / Haragod ne gerjeszd / Vesztségére."

7. Nyisd fel hát karodnok
Szencséges markodnak
Aldot zárját
Add meg életemnek
Buval tőlt szivemnek
Kivánságát.

8. Ez örömmel áldlak
Szivemből imádlak
Vétek nélkül
Tsak hogy én élhessek
Te veled lehessek
Bú, s kin nélkül

[103] **[XXIII/26.] [Jó az égyességben…]**

1. Jó az égyességben
A szép békességben
Együt élni
Az egyes sziv hiszem
Minden jóra viszen
Nem hagy félni

2. Öröm és vígasság
Kedves szép nyájasság
A békesség
Nem jutott bánathoz
Gyönyörűséget hozz
Az Edgyesség.

3. Mint a' balzsamom szag
A mellytől minden tag
Örvend és él
Igy az édgyességben
Minden ez életben
Örömet lél. –

A vers a 4. strófa előtt megszakad (őrszó: Annak jol…), a kéziratból nagyjából egy ívfüzetnyi hiányzik. A hiányzó rész az eredeti számozás szerinti 102–115. számozott oldalakat tartalmazza. Számozott vers nem lehetett ezeken a hiányzó oldalakon.

[104] **[XXIII/27.]** **Félrómánczok és más versezetek**
m, n. o. p, q.

Vajjon mit írjak rózsámnak Ó!
Vajjon mit írjak rózsámnak
Legkedvesebb violámnak m, n, ó, p, q.?

Reszket pennám a' míg írok, O!
Reszket pennám a' míg írok
Hogy elmentél azért sírok, m, n, o, p, q.

Bé tekinték ablakodon O!
Bé tekinték ablakodon
Még sem látlak én galambom, m, n, o, p, q!

Látod rózsám hogy nyergelek, O!
Látod rózsám hogy nyergelek
Még sem hiszed hogy elmegyek, m, n, o, p, q.

Elment elment az én párom, Ó,
Elment elment az én párom
Békességes uton járjon, m, n, o, p, q!

[105] Csendes folyó vizet igyék O!
Csendes follyó vizet igyék
Ottis róllam gondolkodjék m, n o p q.

A hol még a' lába jár is O
A hol még a' lába jár is
Gyászt viseljen a' határ is m, n o p, q!

Pesten jártam oskolába ó
Pesten jártam oskolába
Térdig jártam a' rozsába m n o p q!

Le hajlottam szakasztottam Ó!
Le hajlottam szakasztottam
A rozsámnak oda adtam m n o p q!

Répa murok petrezsellyem O!
Répa murok petrezsellyem
Bóldog a' tiszta szerelem, m, n o p q!

Ha még élűnk jövendőben O!
Ha még élünk jövendőben
Vetünk a' felső mezőben m n o p q!

Arpát Kását veres kölest O!
Arpát Kását veres kölest
Ketten arattyuk le kedves m n o p q!

[106] Rusmarint és rozsa levél Ó!
Rusmarint és rozsa levél
Katonáné Bécsbe jól él m, n. o. p q.

Végig mentem a' temetőn O
Végig mentem a' temetőn
Eszembe jut szép szeretőm, m n o p q!

Módi a' sok veszekedés O!
Módi a' sok veszekedés
Ritka a' megelégedés m n o p q.

Csak csupán az égyes szívek O!
Csak csupán az egyes szívek
Lehetnek égymáshoz hivek m n o p q!

Verje meg az én Istenem O!
Verje meg az én Istenem
Ki áskálódik ellenem m n o p q!.

[XXIII/28.] Rákóczi Ferencz bucsu Eneke menekülésekor.

Gyöszhetetlen én köszálom
Védelmezöm és kővárom
A keresztfán drága áron
Oltalmomot tőlled várom

[107] Sebeidnek nagy vóltáért
Engedj kedves áldozatért
Drága szép píros véredért
Kít ki ontál ez világért

Irigyímet zabolázd meg
Szándékokban tartóztasd meg
Szegény fejem koronázd meg
Mennyen földön boldogícs meg

Eletemet ostromolják
Feszisd feszisd azt kiáltják
Mint gyilkosim azt kívánnyák
Es véremet szomjuhozzák

Réád bízom én ügyemet
En Jésusom én lelkemet
Meg epedett bus szivemet
Es szegény árva fejemet.

Irgalmoz meg én lelkemnek
Ki vagy Ura menynek földnek
Könyörgök csak felségednek
Mint Kegyes üdvezitömnek.

Im elmegyek országomból
Drága kedves jó hazámbol
[108] Eddig való hajlékomból
Költöznöm kell Jószágomból

XXIII.

Mutass Jésus Kies földet
Lakásomra adj jóhellyet
Ez életbe csendességet
Jövendöben üdvességet. –

[XXIII/29.] [Edes falum határa…]

Edes falum határa
Itt hagylak nem sokára
Itt hagynám a' falumot
De szánom galambamot.

Ha a' rózsám nem szánnám
De örömöst itt hagynám
De hogy őtet sajnálom
Jaj be nehezen válom.

Három falu hat hatar
A mű szívünk is égy már
Sem a' biró sem a' pap
Münket elnem válaszhat.

Ritka óly tiszta buza
Mellybe konkoly ne vólna
[109] Ritka az óly szerelem
Mellybe bánat ne legyen.

Edes szeretőm háza
Utoljára most látlak
Edes falum határa
Itt hagylak nem sokára.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
De addig szép angyalom
Szived birni akarom.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
Temessenek szép alak
Csak esztendőt bírjalak.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
De megbocsáson a' pap
Nem lesz a' meg ma hólnap.

Ha meghalok meg halok
Eltemetnek a' papok
De én arra nem hajtok
Halálom nem áll rajtok.

[110] Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
De ingyen nemfizetek
A míg élek szeretek.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
De felek hogy te megcsalsz
Nállamnál előbb meghalsz.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
De szeretlek kis hamis
Hóltod után halva is.

Ha meghalok meghalok
Eltemetnek a' papok
Esznek isznak felettünk
Abból a' mit szereztünk.

Iddogalják örömest
A keserű rácürmest
Asszu szöllő borunkot
Vigon lakják torunkot.

A lesz ám a' keserves
Eszi a' sok keserves
A sok jó Fánkot, sültet
Még asztalhoz sem ültett. –

[111] Igyuk meghát féltünkbe
Mindenünket éltünkbe
Nem kell ám bolondozni
Más számára dolgozni.

XXIII.

Ha bé dugnak sirunkba
Pap se jöjön torunkba
Temessen csak ingyen el. –
Mennyen haza ép fővel. –

[XXIII/30.] <u>Nemzeti panasz és Ima.</u>

Nem ugy van most mint vólt rég
Béborult a' magyar ég,
Nem derülhet már végre
Nap a' bus magyar égre

Most a' német parancsal
Hajtja a' ki nemmarsol
Tyránus parancsára
Ménykiverő szavára

Vérünkel tettük Urnak
Hazánkból is ki turnak
Ha a' Jármat nem birjuk
Mint fuják ugy nem járjuk. –

[112] Az ország zsírját szivják
Vélle Bécset hizlalják
Vagyonunk oda hordják
Traktéjokba elszórják.

De igy kell a' magyarnak
Hogy a' német gavalnak
Szólgáljon – érdemlette
Nemzetét megvetette.

Nincsenek igaz nagyok
Kapitányok hadnagyok
Megholt Zrinyi Hunyodi
Oda Bethlen Rákóczi.

De van, holmi Vásáros
Naményi báró már most
Őrzője koronánknak
Arulója hazánknak

Almási és Lónyai
Hazánk több korcs fiai
Keresztekkel akarnak
Sirtásni a' magyarnak.

[113] Rákóczi édes vérünk
Régi hires vezérünk
Kérd a' menybélieket
Ne hadgyanak bennnünket.

Mi most égy magyar mágnás
Német majom, Olosz váz
Ma van rajta franczia
Harmadali modira.

Már a' magyar elgyengül
Mert a' nagygya Bécsbe űl
A német Komédiát
Őrzi, nem a' hazáját.

A magyarnak nincs kedve
Sem fegyvere sem szive
Csak sohajt fohászkodik
Egy másnak panaszkodik.

Látván a' rabláncokot
Mint készitik azokot
A nemesség nyakára
Rá verik nem sokára

[114] De igy kell ennek menni
Meg kell már ennek lenni
Sírasd magyar sorsodot
Asd meg önnön sírodot.

Várj meg magyar megbánod
Hogy a' szádot eltátod
A Sas körme közi vesz
Mint akar veled ugy tesz.

Tőrvényünk erőssége
Törik romlik szencsége
A Sasok mint akarják
Kénnyek szerént rongálják

XXIII.

Teremtőm, mért engeded
Elni miért szenveded
Az illyen madarakot
Nyilazd agyon azokot. –

[XXIII/31.] <u>Más nemzeti panaszdal.</u>

Jön a' daru meg a' góllya
De nem az én kedvem soha
Bus leszek én mig az nem jö
Ki ott lakik tul az erdőn.

[115] Tul az erdőn lakik rózsám
De az álnok nem jö hozzám
Bucsu óta nem láthatom
Az ólta nem is alhatom.
nem alhatom.

Nem alhatom szerelmemben
Ugy bé fészkelt a' szivemben
Ki tépném én mint kis madár
Szokot hellyére vissza jár
de vissza jár.

Szokot hellyére vissza jár
De szerelmet sehol sem vár
Mert a' kit én ugy szerettem
Azzal együt nem élhettem
nem élhettem.

Nem élhettem, mert az álnok
Hitegetős csalfa lányok
Szokásul már azt vették be
Rosz szívet adnak cserébe
jó hellyébe

Nem elég hogy öt vesztettem
A kit igazán szerettem
[116] Elvan zárva kedves hazánk
Mit óly hőn mególtalmozánk
sok vért ontánk.

Vért ontánk a' szép hazáért
Jövő fiaink javáért
Ontott vérünk jutalma lett
Az, hogy hordjunk ostrák kincset
vas bilincset.

Hordozzuk el sullyos terhét
Jövőbe arattyuk bérét
Minden ki ontott csepvérből
Atok szályon le az égből
a' jó égből..

[XXIII/32.] [Nyögve sohajtok hozzátok…]

Nyögve sohajtok hozzátok
szerető barátaim
Tű tudom nem csufoljátok –
Ki, jajos panaszaim.
O mert égy illy roncsolt testen
Egy illyen szomoru esten
[117] Erzékeny könnycseppeket nemsírni
Annyit tészen, mint köszivel bírni.

2. Midőn mosólygó Koromon
Ólyan kellem viritott
Mint a' legszebb liliumon
Mellyet Zefir ki nyított,
Akkor égy Kain magzatja
Fejem össze hasogatja
Mellyre testem a' főldre roskada
Mélly sebemből vérpatak árada

3. Igy ragyván[793] a' hó párnára
Tetemim ott nyugodtak
Miglen égy „tolvaj" lármára
Barátim ki futottak
Akkor azok felvevének
A Collégyomba vivének
Ó de minthogy nem dobog a' mejjem
A bus koporsó leve lakhellyem.

[118] 4. Végre véreim sírási
A sirig kisérének
Hiv barátim zokogási
Között eltemetének
Igy a' nemes társaságot
A mellyben séniorságot
Ertem, elvesztém, mellyért a' sirnak
Néma csendjein hamvaim sirnok

XXIII.

[793] 'rogyván'

5. Illy borzasztó történetet
Barátim láttatoké?
Illy kinnal végzett életet
Valaha hallátoké?
Ó Abelem vad Kainnya
Mért kivánál illy vért innya
Tám nem tudtad, hogy az ártatlan vér
Szivása után a' pók halált ér?

6. Barátim! gyászos siromhoz
A mikor ki sétáltok
Azon fájdalmas sorsomhoz
Illő rózsát találtok
[119] Akkor Tompát könnyezétek
Ó mert égy könycsep nem vétek
Ezzel már légyen az ég veletek
Nékem elkell szakadnom tőlletek.

majd megirom a' történetet bővebben[794]

[120] **[XXIII/33.] Szerelmi Versezetek**
Sári néni

Sári néni beteges
Nem eheti a' levest.
Vizet innék égy csöp sincs
Vizért kűldne, nincsen kit.

Van neki égy vén annya
Azt elküldte a' kutra
Mig az annya vizért járt
Addig Sári másal hált. –

Edes anyám be jó kend
Be jó vizet hozott kend
Hozzon vizet mátszer is
Űljön tovább szászszer is.

[794] Feltehetően Ürmösi Sándor saját kezű, a versgyűjtemény keletkezéséhez képest valamivel később rájegyzése. A kézírás nagy hasonlóságot mutat a 19. sz. dalhoz tett „nem tudtam kiegészíteni" megjegyzés írásképével.

Hát az ágyat mi lelte?
A macska leheverte,
Macska fogott Egeret,
Jádzottatta eleget!

[121] Hát az este ki járt itt?
Ki kalapja maradt itt?
Szegény vándorló legény
Alamisnát kért szegény! –

[XXIII/34.] [Az én macskám férjhez akar menni…]

Az én macskám férjhez akar menni
A szomszédé el akarja venni
Edes cziczám ne hagy itt engemet
Ki fogja meg az én egeremet! –

[XXIII/35.] [Kendert vóltam ásztatni…]

Kendert vóltam ásztatni
A babámmal jádzani,
A mi kicsi Kiázott
Edes borért elmászott. –

[XXIII/36.] [Temetésre szól az Enek…]

Temetésre szól az Enek
Temetőbe kit késérnek
Akár ki az, nem földi rab
Nállamnál szászor bóldogabb

[122] Itt viszik az ablak alatt
Beh sok ember sirva fokadtt
Bár csak engem vínnének ki
Ugy tudom nem sirna senki! –

[XXIII/37.] [Sohajtásal tőltöm életemet…]

Sohajtásal tőltöm életemet
Ohajtva várom végemet
Minthogy hegyes tör szurja bus szivemet
Hogy meg vetéd hivségemet
Tudván, hogy csak te vagy
Kiért kínom ílly nagy
Még is meg vetettél
Szörnyü kínra tettél
Jaj, jaj, jaj, szívem fáj
Jaj, jaj, jaj, szívem fáj!! –

Csapásidot, hát csak nem szünteted
Rabodot míért bünteted?
Örömömet előlem szünteted
Jaj éltem buba temeted
De eljö az óra
Mellyben testem póra
[123] Változik és lészen
Szabadult egészen
Az élet terhétől
Az élet terhétől. –

[XXIII/38.] [De látom, hogy már azt is elértem…]

De látom, hogy már azt is elértem
A mít soha nem is véltem
Vajjon mindíg szenvedé az Erdem
Szomoru szível azt kérdem?

Nem, mert égy pillantat
Űtteti a' lantat
Mellyben elényészünk
Innen elkőltözünk
Az irigy nyelvektől
Az irigy nyelvektöl..

[XXIII/39.] [Nem szól Tilinkám, elhasatt…]

Nem szól a' Tilinkám, elhasatt
Amott a' harmatos mart alatt
Óllyan szomoru vólt nótája
Hogy a' fát is meghasitotta. –

[124] Héhj pedig be vig vólt nótája
Mig a' léány halgatott rája
Őszi este csendes időben
Ablakánál fujta meg szépen. –

De miólta a' lány nem szerett
Nem fú a' bánatnál egyebet
Lassan fúttam még is elhasadat
A szegény Juhásznak mi baja? –

Nem szól a' Tilinkám elhasadtt
Mert a' kedves babám elhagyatt
Lassan futtam, mégis elhasadott
Ugy szerettem, mégis elhagyot. –

[XXIII/40.] [Virágos kenderem…]

XXIII.

Virágos kenderem elázott a' Tóba[795]
El ázott a' tóba
Ha megcsaltál rózsám
Ne járj a' fonóba.

Víkony a' len szála
El is szakad könnyen
Híttem szovaidnak
Megis csaltál szörnyen.

[125] Ne ejsd el orsódot
Mert fel nem adhatom
Ugy fáj az én szivem
Hogy ki nem mondhatom.

[795] A vers első sorát valaki fekete tintával alá-, vagy áthúzta. Lehetséges, hogy Ürmösi korrigálta/emelte ki így a szöveget, de lehetséges az is, hogy egy később a szövegbe javító személy volt az.

De midőn, már nem fáj
Az én szívem tája
Meg mondja, megmondja
Temetőm fej fája. –

[XXIII/41.] [El éget a' réten a' nád…]

El éget a' réten a' nád
Jobban szeretem a' barnát
Héja czucza trillalom
Elhagyott a' galambom

Akár millyen égett tőke
Szebb a' barna mint a' szőke
Héja czucza trillalom
Elhagyott a' galambom.

Szőkét ne végy, mert beteges
Pirosat se, mert részéges
Haja czucza trillalom
Elhagyott a' galambom –

[126] Barnát vegyél a' lesz jó	emend.: a' lesz *a* jó
A lesz jó-ágyba való	emend.: A lesz *a* jó
Haja czucza trillalom	
Elhagyott a' galambom	

[XXIII/42.] [Nem hittem én, de már hiszem…]

Nem hittem én, de már hiszem
Hogy szerelmem bura vászen
Bura vászen bubánatra
Ezer gyötrő gondolatra.

Piros arczám hová lettél?
Hervadsz mint az őszi levél
Mint a' homokba nőtt bokor
Mellyet bé lep a' fojtó por!

El bollygok én a' mezőre
Mezőről a' vad erdőre
Vad erdőről a' hegyekre
A hegyek legtetejére.

[XXIII/43.] [Piros hajnal szép sugára…]

Piros hajnal szép sugára
[127] Mért nyúlsz szívem fájdalmára
Mitt ér nekem fényes lángod
Ha rozsámot nem mutatod. –

Tisztán sűt a' nap a' főldre
Zőld színt vont a' zőld mezőre
Ha rózsám rám tekintene
En szivem is ki derűlne.

Sötét az éj csöndöség van
Mínden nyukozik méj álomban
De én rozsám ébren vagyok
Róllad ébren álmodozok.

Mi lelt engem hová legyek?
Szívem miért óllyan beteg
Kökén szemü léány arcza
Az vitt engem bubánatra.

[XXIII/44.] [Minden szin közt csak a' kékkel…]

XXIII.

Minden szin közt csak a' kékkel
Tartok, e' bir mindenekkel — emend.: minden *ék*kel
Kék az égnek bóltozatja
Ha semmi köd nem boritja

A viola is kékellő
A melly szerelemmel telő
Fejét bár zőld fübe rejti
De balzsamját nem felejti.

Az a' virág szine is kék
Mely kéri, hogy ne felejcsék
Melly a' barátságba feltett
Allandóság jelevé lett.

Belőletek ó kék szemek
Sugároznak a' kellemek
En csupa kéket becsülek
Ennek langjától hevülek.

A kék még az óh világban
Jegy vólt az állandóságban
[129] A szerelem pirossága
Ugy szép ha van tartóssága

Hát csak a' kék szem nevessen
Szememe közé szerelmesen?
En kék köntöst csináltatok
Kék szemekbe kacsingatok.

Hymen[796] is majd a' házamhoz
Kék atkaczos menyasszonyt hozz
Ó bár a' kék szem irgalma
Lenne szerelmem jutalma!.

[XXIII/45.] [Nemes szivnek sajátja-barátja…]

Nemes szivnek sajátja-barátja
Ki sok szép virtust
Kötözött égy csomóba-valóba
Szerzett Titulust.

Többet ér az elme – a' virtus szerelme
Védelme, védelme
Mint ki bir sok just
Háládatos kivánság – vidámság
Buzog szívünkből

[130] Öröm dalok ólvadak – fokadnak
Tiszteletünkből
Víg örömöt hozunk – nótákkal ékhózunk
Aldozunk áldozunk
Tellyes szivünkből. –

XXIII.

[796] Hymen: Hümenaiosz, Kalliopénak Apollóntól vagy Aphroditénak Dionüszosztól származó fia, akit a nász isteneként tiszteltek a görög–római mitológiában. A 18–19. századi közköltészet lakodalmi műfajaiban állandó szereplő.

[XXIII/46.] [Bé fagyott a' Tó…]

Bé fagyott a' Tó
Nem csusz a' hajó
Galambamhoz nem mehetek,
Jaj jaj meghalok,
jaj jaj meghalok.

[XXIII/47.] [A szerelem édes gyönyörüség…]

A szerelem édes gyönyörüség
Siralommal tellyes keserüség
A Kupidó szivét kinek vérzi
Millyen a' szerelem csak az érzi. –

Kedvesem! – rabszíjadra kötöttél
Vége van a' harcznak már meggyőztél
Ha megszédítettél szavaiddal
Bány kegyesen vele, te raboddal..

[131] **[XXIII/48.] [Imé millyen a' szerelem…]**

XXIII.

Imé millyen a' szerelem
A melly mindég jádzik velem
Nem öröm ez, csak gyötrelem
Csupa merő veszedelem. –

Mind addig mig nem szerettem
Jádztam, tréfáltam nevettem
Jól alhattam jól ehettem
Bóldog vólt egész életem. –

De most érzem mind megestem
Fáj a' szivem lelkem testem.
Iffjuságom gyászal festem
Még most tudom mit kerestem. –

Szerelmes sziv, lásd mit teszel
Ne meny jégre meg nem esel.
Ha nem szeretz bóldog leszel
Bubánatban részt nem veszel – –

[XXIII/49.] [Ha nem esmertelek vólna…]

Ha nem esmeretelek vólna
Most sokkal jobb dólgom vólna
Sok bu bánatnak özöne
Tudom réám nem kerülne.

[132] Tudod szivem tiéd vóltam
Azt is tudod sokszor mondtam
Feláldozom életemet
Csak bóldogisd lételemet.

Mit tehettem, hogy szerettem?
Lám én arról nem tehettem
Hogy megkedvelt vétkes szemem
Szerelmedre bírt a' szivem.

Arra még is meg esküszöm
Hogy szeretni meg nem szünöm
Mig a' halál bus homálya
Szemeimet bé nem zárja. –

[XXIII/50.] Bor Dal.

Nem vagyok én utólsó
Kezemben van a' korsó
Bort iszom én boral élek
Akkor senkitől sem félek.

Azt szokták szememre vetni
Kicsin vagyok még szeretni
Pedig a' kis csupor
Még hamarébb felfor. –

[133] Ha megházasodom
Az a' magam károm
Hanem házasodom
Az Isten is bánnya

Héhj mégis jobb lesz ugy
Ha megházasodom
Más ember ablakán
En nem gyalászkodom. –

[XXIII/51.] [Kolozsvári szép fellegvár…]

Kolozsvári szép fellegvár
Bolond a' ki léányhoz jár.
Míg léányhoz járogattam
Csóré padon hálogattam
De hogy menyecskéhez járok
Derekajos ágyban hálok. –

[XXIII/52.] [Fejik a' fekete Kecskét…]

Fejik a' fekete Kecskét
Verik a' barna menyecskét,
Ott hadd verjék hadd rongálják,
Mért nem szereti az Urat? –

Csak magát tartja ö jónak
Az Urát nevezi lónak,
Hol deresnek hol fakonak
Ott hadd verjék hadd rongálják
Mért nem fogja meg a' száját! –

XXIII.

[134] **[XXIII/53.] [Jere haza édes apám…]**

Jere haza édes apám
Mert beteg az édes anyám!
Egyet kettőt fordulok
Mindjár haza mégyek!!

Jere haza édes apám
Mert meghalt az édes anyám!
Egyet kettőt tánczolok
Mindjár haza mégyek!!

Jere haza édes apám
Mert temetik édes anyám!
Mért mennyek ugy haza hát
Huzzad czigány a' nótát! –

[XXIII/54.] <u>Szegény Dongó.</u>

Dongót meg fogadá
A város birája
A Dinárom Dongót
A város birája! –

Dongó, hogy őrizné
A város csordáját
A dinárom dongó
A város csordáját.

[135] Dongó megéteté
A város szénáját
A dinárom dongó
A város szénáját..

Dongót elfogatá
A város birája
A daninárom dongót
A város birája..

Dongót felakasztá
Az akasztó fára
A dinárom Dongó
Most a' kötélen lóg. –

[XXIII/55.] [Bánom én a' házasságom…]

Bánom én a' házasságom
A míg élek
Mert nem győzöm a' sok purdét
Attól félek
Már is teli a' puczok
Majd meg bojdul a' ficzkó
Bánatjában
Ihaj bánatjában. –

[136] **[XXIII/56.] Innepéllyi és lakadalmi dalok.**

Susánna napján

Nyugosznak a' berkek, halgatnak csendesen,
A kis filemülék, nem szólnak rendesen

Nem csengnek az erdők, s madarak szóllásal.
Nyukszik a' természet, néma halgatásal.

De te kely fel muzsám, lantadat pengessed
Az öröm szóllásra, gyórsan egyengessed,

Hogy Susánna neve napját vigon érted
Mellyért Istenedet szivszakadva kérted.

Kivánd, hát Susánna sok névnapot érjen
A mellyhez unalom soha is ne férjen

Hanem bánatait tellyes öröm válcsa
A jajt, és a' panaszt, szája nekiálcsa

Egész életébe a' virtust kövesse
Es a' jo szerencse soha megnevesse

XXIII.

A kivánt szerencse, ö mellette áljon
Soha keserüség szivére ne száljon

Ne igya poharát soha az ürömnek
Sőt szedje rozsáit, a' bóldog örömnek.

[137] Kóstóltassa Isten jóságait vele
Minden vigazsággal teljék meg kebele. –

Az ö szülőit is, az Isten éltesse
Es minden jovait véllek szemléltesse

Egészen ez a' ház kedvel virágozzon
Az égnek áldása réá harmatozzon

A bánat, unalom e házhoz ne férjen
Hire dicsöséggel sok százakot érjen,

Légyen ez örökös békesség temploma
Tapasztaltassék itt az ur lába nyoma

Az öröm bimbói itt nyilatkozzanak
Allandó bóldogság gyümölcsöt hozzanak

Ennyire terjedet rebegő szózatom
De szivem kétségét elé nem adhatom. emend.: kés*z*ségét

[XXIII/57.] Ugyan Susánna napi.

Kellemetes Hajnal! – szép rózsa szineddel
A bus fellegeket, fejünk felül hajsd el.

Mert ma feltettzedet Susánna csillaga emend.: feltetsze*t*ett
Melly még ez ideig homályba villoga

[138] Légy frissen ólvasó, hibákot ha találsz
Tudom, hogy versemben jo szivel Korrigálsz

Oh kegyesség serkeny, örömödben vidulj
Verseiddel egygyüt Susannához indulj.

Tiszteljed már azért tiszta kegyességgel
Örömmel szívébe öncs tiszta hüséget.

Mert Susánna napja ez nap sugárával
Feljöve, ki kele piros hajnalával.

Mosollyog réája tündöklő szemekkel
Vidícsad, ujicsad bus szivét ezekkel:

Azért hát felgerjed szívem lobbanásal
Sebes indulatból, mintégy pillanásal

Név napja Susának, tündöklik az égen
Mellyet én is vártam, de ö is várt régen

A szeretet engem, hozzád fel inditott
Te neved napjára szivembe vídított

Hogy tiszteljem őtet igaz tiszta szivből
Nem csak indulatból, mintégy aranymíből

Kévánom Susannánk minden lépései
Légyen szerencsével, pázsint menései

[139] Léányi idejét fussa ö örömmel
Ne buval bánattal, égő gyötrelemmel.

Mosollyogjon neki, hajnali rozsáji
Vidicsák, ujicsák piros violái

A virágok között, ö is virágozzék
Mint szekfü, majoránt, ö ugy illatozzék

Léány barátai őtet mind szeressék
Jártában kőltében soha megnevessék

Te néked légyenek, mindég szeretőid
Jókot kivánoid, nem csak gyülőlőid.:

Végre az ísteni dícső fejedelem
Vegyen fel magához, hol vagyon kegyelem –

Ezen versek által, kivánom tisztelni
Neve napját neki, szívből áldani..

XXIII.

Nincsen semmi hátra, meg vólt a' Kivánás
A másikot pedig immár tegye meg más.

Végzem verseimet, többet nem is írok,
Meg vólt a' tisztelet, már jó kedvel birok. –

[XXIII/58.] <u>Ismét Susánna napi.</u>

Nemes szüz, a' kinek vídám arczád mossa
Az ártatlanságnak rózsa szin pirossa,

[140] Mihellyt neved napja viradni készűle
A te jó hírednek szárnyain repüle,

Mert mint tiszta bársony fejér gyólcsba fedve
Mellyhez még csak izatt kéznek sem fér nedve

Igy a' veled felnőtt szeplőtelen élet
A mosdatlan világ szennyétől kiméllett

Tettszik a' szíveden az eszes mivelés
Keresztény formára faragott nevelés

Ha illyen Susánna, maga és erkőlcse
Bételik jo fának mindég jo gyümőlcse,

Bőlcs tanítót nézhecz a' jó tanítványban
Keresztény szülőket a' kegyes léányban

De meg állok mert már pirul jol esmérem
Ez a' mimósánál szemérmesbb szemérem

Kivánom Susánna napját sokszor érje
Köszöntő poharát vig örömmel mérje

Az ö szülőit is, az Isten éltesse
Es minden jovait, velök szemléltesse

Egészen ez a' ház kedvel virágozzék
Az égy ezer áldás réá harmatozzék. –

Ennyire terjede rebegő szózatom
De szivem kétségét elé nem adhatom

[141] Semmi hiszelkedés, a' pennát nem birá
A ki téged kedvel, Ó!. szüz! csak az irá. –

XXIII.

[XXIII/59.] <u>Vendégek felett.</u>
(Barczasági hangejtésel.)

Ékesz diszességgel tűndöklő vendégek
E hellyre tapszolni kik öjszve gyűtetek[797]
Engedjétek szónom ha tejszik tünéktek
A mit mojszt tü jól meg érszétek.[798]

E mönt Benke Andrisz Csöb Isztán kertébe
Ott talált égy rózsát szép Kata képében
Ajszt le szakajsztani vala nagy kedvében
Le isz szakajsztotta, űltette kertében

[797] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Ejz hellyre tapszolni kik öjszve gyűtetek."
[798] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „A mit mojszt tü jól meg érszétek."

Bóldog isz a' kertész, bóldog valójában
A ki illyen rójzsát szorít a' markában[799]
De még a' rojzsa isz bóldóg ő magában[800]
A ki ij kertésznek jutt meleg ágyában[801]

Benke Andriszisz szert égy ij madárkára[802]
Tett, mert régen fe vont titkos hálójára[803]
Önként szát e madár, ugy néjsz vadájszára[804]
Mint még eddig nem vót, mojszt talált párjára[805]

Szerencsész madarász, a-ki szerencsére[806]
Ijent kap, vadászni nem mönön mejszére[807]
[142] Kivát ha ajz madár, kit kerit kejzére
Önként maga rá szál ártatlan lépére

Bódog ajz madár isz, bódog valójában
A ki szép vadajsznak kerül hajlékába
De a' madarászisz bódog ö magában
A ki szép madarat zárhat galiczkába. –

XXIII.

[799] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Ajz ki illyen rójzsát szorít a markában."

[800] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „De még ajz rojzsa isz bóldóg ő magában."

[801] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Ajz ki ij kertésznek jutt meleg ágyában."

[802] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Benke Andriszisz szert tett ejz madárkára."

[803] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Tett, mert régen fel vont titkos hálójára."

[804] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Önként szált ejz madár, ugy néjsz vadájszára."

[805] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Mint még eddig nem vólt, mojszt talált párjára."

[806] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Szerencsész madarász, ajz ki szerencsére."

[807] A sort Ürmösi Sándor (vagy Kriza János) a következő szövegről javította át a fentire: „Illyent kap, vadászni nem mönyön mejszére."

[XXIII/60.] <u>Menyegzői Rigmus.</u>
(asztal felett)

Nagy Oláhországban vótam oláh mestör
Az Evangyélimot hétször dudoltam el
Preskula Kalókot[808] hetet dörmöltem el
Támaszkodó mankót hetet viseltem el..

Mindön rosz faluba négy oláh pap vagyon
Még is ritkán mersé templomba a' fagyon
Fuja a' pusinyát[809] sokszor haragoson
Nappal beszerékól[810] éjjel lopni vagyon.

Eczör égy Kecskémmel a' pap elszalada
Panaszlék érette keveset használa
Még is mellém álván jó óldalba csapa
E mellet üstökös szép hajamba kapa.

[143] Elig szabadulék az oláh főldéről
A böjtöt meg untam fejem most is fűstős
A nagy kivánságtól onnét hazajővék
Gazduram kapuján égyet nagyot lövék

Igy kivánok nektök mostan jó szöröncsét
Völegény Uramnak szép cifra mönyecskét
Mönyecskének pedig hamar fővő lencsét
Násznagy uramnak is égy borzokos kecskét.

XXIII.

[808] A preskula kalók a rendszerint felajánlásként vitt román prescură (kelesztett tésztából készült, kerek vagy kereszt alakú megszentelt 'áldozati/úrvacsora-kenyér') és a román colac (kenyértésztából készült 'fonott tiruális kalács'), azaz a prinos néven is ismert fogadalmi ajándék összevonása. Ürmösi (nem lévén ortodox) nem különbözteti meg a kettőt, és a dörmöl (‚rágcsál, eszeget') alapján sem egyértelmű, hogy melyikre utal. (Lásd még: Czégényi D. 2014. 409, 510, 542; vö. kalács i. m. 537.) Utalhat a kerek szentelt kenyér darabjának elfogyasztására a vasárnapi (vagy ünnepnapi) ortodox templomi szertartás/liturgia végén. Azonban a hét alkalom a szándékra mondott mise lehetőségét sem zárja ki, amelynek alkalmával a hívek által fogadalmi ajándékként vitt, fonott rituális kalács elfogyasztására gondolhat. (Az itt következő három lábjegyzeti magyarázatot ezúton is köszönöm Czégényi Dórának.)

[809] A pusinya itt nem 'zsoltár'-ra (fújásra, éneklésre) vonatkozik (vö. rom. psalm), hanem az istenítéletet közvetítő (a nemritkán haragvó, büntető) pap azon tevékenységére utalhat Ürmösi, amikor a néphit szerint az ún. kiimádkozással megnyomorít valakit.

[810] A beszerékol vagy beszerikázik, a 'templomol, templomozik', a román biserică ('templom') főnév fonetikusan magyarított alakváltozatából (ti. a beszerikából) alakult igealak, itt a templomi szolgálat ellátására utaló kifejezés. (A román papról mint magántulajdont károsító személyről lásd még: Czégényi D. 2014. 351. 63. lábjegyzet.)

A Disznó Gallest is majd tiz nap kerestem
A nyul fekvését is ugy agyon űtöttem
A veréb árnyékát halálig kergettem
Vén fa csikorgását tarisnyámba szedtem.

Mikó Szönt Lászlónak hirét sem hallottam
Hogy oda mehessek, azon gondolkoztam
Jó lehet világon akkor én nem vótam
S üres tarisnyámot a' nyakamba hánytam.

Azt mingyá meg tőtém kegyes hó világgal — emend.: hó*ld*
Téli cseresnyének zajos vírágával
Tarka Kokasoknak görbe tojásával
Osztán jöttem ide egy tarisnya mákkal.

[144] Miko a' Császáral én ebédöt öttem
Különös étkököt én elömbe töttek
A fekete levest Kucsmámmal hörpöltem
A libát pediglen a' nyárson sütöttem.

Az eső tálétel vótt bagoj nyeritès
A másadik pedig vótt kemencze nyögés
Ezek után jött bé a' pisleny[811] köhögés
Ezek után pedig tüzes szekér zörgés. –

XXIII.

Üstökömről látják, hogy katona vagyok
Még is a' vágások hátamon nem nagyok
Minap meg vágtak vót, azt is szép asszonyok
De nem vághattak le kurta vót az annyok.

Lukreczia neve az én szeretőmnek
Aranyal iratják föl felit nevömnek
Bássony a' galléra a' csüpü ingömnek
Sok őrzői vannak kiráji fejemnek.

Elég lögyőn eddig való hazugságom
Ha megfizetitek megis házásodom
Osztán még ennél is többet hazudozom
Ha semmit se adtok, az ajtót bényomom. –

[811] pisleny: 'csirke'

[XXIII/61.] Más Rigmus
(ugyan asztal fölött)

Örvendjön most immá a' dicső menyország
Met megvirágozott a' mennyei virág
[145] Örvendjön föd töngör, és az egész világ
Istentől küdetött mi nekünk arany ág.

Örvendjön e világ lögyön csöndösségben
Mett ma vége vagyon a' szép békességnek
Mett születött kristus Jésus Betlehembe
Ki részeltett münköt kegyelmös örömben

[XXIII/62.] [Hó! hó! ne ugy beszéj, mingyá össze veszünk…]

Hó! hó! ne ugy beszéj, mingyá össze veszünk
Ketten ugy rút harczot, ütközetöt töszünk
Hogy a' szomszédságnak csodájáva löszünk
Osztán dicsőségben, részt keveset vöszünk.

Hát te is itt vagyé, te bükfa maradék
Ó mint bánom, hogy én otthon nem maradék
Vaj mikor ejöttünk, tőlled nem szaladék
Hogy ij veszedelmös társal megindulék.

Mit lármász te neköm, ó te rongyos sűveg
Te rosz cserép darab össze romlott űveg
Mett nem vagy egyébb csak kongó bükfa üreg
Torcsos a' nadrágod, a' fejed is öreg.

Hiszöm forgós mater, tudom miko löttél
Még e világra is öregön születtel
Harmincz esztendeje negyven hogy e jöttél
Annak is huszonött, hogy tanuló löttél. –

[146] Miko én születtem, husz esztendős vótál
Má akkor meg ötted, ha teli vótt a' Tál
De ma fizett ama födig érő szákál
Mett ha meg ragadom, elig marad égy szál

Hiszöm, hogy nem marad, me most sincs szakálom
Ha vak vagyis nézd meg, hogy kopac az állom
De ha neköd vetöm, óriási vállam
Kicsi becsületöd marad nekőd nállam.

Ödd meg becsületöd a' Tehetségeddel
Tiszteletődöt is ödd meg az öcséddel.
Nem mész igön sokra suhut az elméddel
Gyalázatot vallasz a' kopac eszöddel.

Héhj kicsi könyv lehet, a' mibő te is tudsz
Miko leckére kell mönni más felé futz
Sokszor a' bihal bör korbács alá is jutz.
Ekko osztán tánczolsz mint égy torcsos Kurutz.

Meg hiszöm nagy ápám, mind kijed mondáé?
Mit mondék az ímínt, híröm nem halláé?
A Cserefa botom nállam nem látáé?
Hogy a' hátára szál kendnek nem bánnáé.

[147] Jó lösz biz a' fiam, üss hát nagy apádhoz,
Soha sem mész többet haza az anyádhoz
Mett lábadnál fogva Váglak ama fához
Hogy az apád haza általvetőbe hozz

Hogy nem – hova buja ój nagy emböretőll
A ki elig látszik égy kis veréb mellől
Met ha megmérnék is más fél arasz elöll
Hátul is csak annyi, annyi mindön felöll.

XXIII.

Biz a' te Kalapod se toja az eget
Nem oszlatja szérte fejed a' felleget
Még talán nem kaptál ma töllem eleget
Meg huzlak meg vonlak a' sárba tégedet.

Többet égyet se szój, most mindjá puruj járs
Talám tőllem vagy két pofon csapást is várs
Héhj ha meg haragszom, többet velem nem játsz
Menyel te rosz ember, velem ma nem kantálsz

No többet nem türök, jere a' biróhoz
Ha az othon nincsen, jere a' Dullóhoz
Ha a' sem igazitt, a' Királybiróhoz
Meg szúrúl a' kápczád ój dekretumot hozz.

[148] Békéjünk meg immár ó ne veszeködjünk
Gyalázatot többet fejünkre ne vögyünk.
Kíványunk e' háznak áldást békességöt
Majt a' nagy siron túl lélök üdvességőt.

En is azt kivánom, az ingömön belől
Hogy e házat Isten vögye jobb kéz felől
Mindön bóldogujon ki idejö ettől
Soha ne távozzék az igazság mellől..

[XXIII/63.] Rokkás Dal. (fonó dal)

Mostan hevertemben égy dólgot mondanek,
Dólgom iránt arra, mert igen rá érnék
Ha a' fejér sereg meg nem haragudnék
Róllok égy éneket majdon énekelnék.

Köz példában szokta fejérnép mondani:
Kedden és szeredán soha nem jó fonni
Söt azon napokon nem jó matólálni.
Mert az ólyan fonal nem fog jól meg kelni.

Ha hétfőre kelvén kender munkát tészesz
Egész esztendeig, mint csak beteg lészesz
Apprólék marhádban igen sok kárt vészesz
El veszik tehened hasznát azon vesztesz.

[149] Tsötörtökön ilyen magyarázat vagyon
Hogy ha estve fonnak ördög örűl azon
Ott sok üres órsót hánynak bé ablakon
Rettenetes zörgést támaszt a' padláson

Szombaton szokták jól a' rokkát eldugni
Hétfőn kedden szerdán rá érnek keresni
Pénteken Kenderre nem jó réa nézni
Keze lába ki fon, megfog sugorodni.

Tehát fejér népek, igy vagyon dólgotok
Hogy égy héten hat nap innepet tarcsatok
A kender munkának ellene mondjatok
A dicséreteket főldre tapodjátok

Sátoros innepre szösz ha marad rokkán
Szörnyü csuda lészen, embernek a' házán
Korpa hurka lészen Innepen ö rudján
Ne szánd hát jó tüzet rakj belőle Konyhán.

Rosz ember vólt elsőbb a' ki csinált órsót
Előtte bé tenni kellett vólna ajtót
Mert nem érdemlett meg hiddel égy szem borsót
Aldott ember vólt ki csinált boros Korsót.

Tökkel harangoztak minapában Budán
Ha megmagyarázom, ki fogok a' Juthkán
Addig dudolgatott, fonván az órsótskán
Bé itta a' Kontyát végtére a' Korcsmán.

[150] Klára mátkám, szöszét azért nem fonhatta
Rakáson az egér mind össze hudgyozta
Öt hónaptól fogva Rokkáját sem látta
Mint a' Csaplárnénak maga ki vallotta.

Erzsi szaporitska, Kata hamaritska
Rebeka puhátska Eva boriszátska
Panna pátváritska, Ilkó pálinkácska
De bezzeg közöttök ritka jó fonócska.

Kilenc Kila Kendert teszen a' hátára
Suska, sietséggel viszi a' vására
Nincsen pendejkéje, eladja magára,
Gyólcsot veszen, tóldja ingének allyára

XXIII.

Te álmos Rebeka, mit szunnyosz mint patkán
De anyád sem kapot, mint te a' fonócskán
Alvásában halt meg a' száraz paddeskán
Illyen lányok vannak a' faluban jócskán

Seregestől néha a' fonóba mentek
Kender munka felőll keveset végeznek
Hanem polturánként inkáb fillére znek
Mi ujság az utczán, arról beszélgetnek

Ifju legényekkel ottan vigadoznak
Látván gerjedeznek, rájok ásitoznak
Tréfát ütnek, majd meghalnak, kaczároznak
Ördög tudja sokszor, hol nem kalandoznak.

[151] Ritka személy kit nem rágnak avagy szólnak
Nincsen becsülete, közöttök Jámbornak
Sokaknak csufságul mese nevet adnak,
Fonók seregiben, ezzel mulatoznak.
(.több versei elveszvék.)

[152] **[XXIII/64.] Sirkői feliratu versek.**

Dömötörfali temető-
Kertben nyukszik hiv szerető
Déják Juczi névszerént Ö
Nyuktassa meg a' teremtő.

Nagy Dénes már ott keresse
Hogy végbucsuját vehesse
Erte könnyeit ejthesse.

Szomoru sorsa derűle
Halál torkába kerűle
Ezen Dénes csak hevüle
Keserűségbe merüle.

Vig kedve már le van nyecsve
Hogy Juczitól el van estve
Az öröm – sirató estve
Szomorán vagyon lefestve.

[XXIII/65.] Ugyan a' Juczi bucsuversei.

Demeterfalvi temető-
Kertben nyukszik hiv szerető

[153] Déják Juczi vólt az neve
Nagy Dénesnek a' Jegyesse.

Szomoru sors! mi történék
A mit még nem is reméllék
Hogy öröm-sirató Estve
Hellyet legyen gyász estvéje. –

Ó Nagy Dénes kedves mátkám!
Készisd él siri noszojám
Mert én már elváltam tőlled
Pedig nem is laktam veled.

Köszönöm hogy gondos vóltál
Gyászkopórsót csináltattál
Számomra, ó magos egek!
Miért tőrténtek igy ezek!!

Kedden délutánra jutva
Számtalan népség tóldula
A Juczi menyegzőjére
Nem-nem – a' temetésére.

Nem hallottak itt Csengyettyük
Czimbalmok és a' hegedük
[154] Felváltá eztet a' sírás
Sok szomoru könyhullatás.

Mint ha tettczet vólna az is
Hogy még az ércz harangok is
Szomorábban szóltak szászor
Mint mikor igy huszták mátszor. –

A szomoru harang szóra
Néptömeg elé tódula
Siratta az ö esetét
A fatum cselekedetét.

Hiv szülői és testvéri
Es mindenféle rokoni
Zápor könnyei ásztatták
Diák Juczi Kopórsóját..

XXIII.

Meg hűlt testét, hogy felvették
A kapuján, hogy ki vitték
Balra tértek nem lefelé
A gyászos temető felé. –

Igy vitték el Juczít férjhez
A mennyei völegényhez
[155] Jegyesse szállása hellyet
Temető kert adott hellyet..

Szeretett kedves Jegyesem
Sirkövedre azt metczetem
Itt nyugszik égy hiv szerető
Nyuktassa meg a' teremtő. –

Ültetek sírodra Czedrust
Vagy pedig égy bus Kupresust[812]
Tövét kőnnyekkel öntözöm
Gyász ruhába felőltözöm. –

Osztán ha majd bus életem
Lesírom, és bé végezem
Siromot melléd ásatom
Ott édes lesz nyugovásom. –

[XXIII/66.] Exámeni Enek.

Boruljatok karjaim –
Közé hiv magzatim
Lelkeket kebelem
Szent tején nevelem
Örökösön sz. parnasusunk
Anyánk, Minerva néked áldozunk.

[156] Minerva:
Hivségtek jutolma lészen a' szép pálma! –

Musák.
Ó be szép, ó be szép ó beszép
Ó be szép, o be szép lészen!.

Minerva
A dicsőség templomát
Tü néktek megnyitom,
A bőlcsesség titkait
Megvilágositom! –

Musák.
Mü néked óltárt emelünk
Innepet szívből, hiven szentelünk! –

Minerva
Igy az ember készen, majd Istené lészen! –

Musák.
Ó be szép, ó be szép, ó be szép
ó be szép, ó be szép lészen! –

[812] Kupresus: 'ciprus'

[XXIII/67.] Az Etédi Romlás. 1792.

Hol van Etédi nép
Szived vidámsága?
[157] Elpusztultuk már lesz
Bánatnak soksága
O mások ujsága!
O mások ujsága!

Változandósága
Szörnyü nagy próbája
Jaj éltünk igája
Jaj éltünk igája.

Oda lön hirtelen
Minden reménységünk
El mula szertelen
A mü örökségünk,
Pusztává lőn nekünk
Pusztává lőn nekünk! –

Mert a' házi tűznek
Vigyázatlansága
E lön életűnknek
Gyámoltalansága
Es szomorusága
Es szomorusága. –

El lepé hirtelen
Egészen alszeget
[158] Pusztitt és véletlen
Mindeneket éget
Láng veri az eget
Láng veri az eget! –

Lönek azon közben
Szörnyü kiáltások
A nagy langban tűzben
Szörnyü ropogások; –
Es nagy jajgatások
Es nagy jajgatások. –

Futt a' nép Tűz előtt
Bojongnak szegének
Láttya minden felőlt
Lesznek jövevének
Csak Isten remények
Csak Isten remények! –

Jajgatás siralom
Mindenüt hallatik
Tűztől sok fájdalom
Tagjokon láttatik;
Soknak találtatik,
Soknak találtatik. –

[159] Gondolják sok anyák
Eléget gyermekek
Szerfelett jajgatják
Minden halmok kertek,
Sok jajjal bétőltek
Sok jajjal bé tőltek. –

Jajjal telék tele
Minden testnek szája
Mert oda mindene
Őltöző ruhája,
Csüre gabonája
Csűre gabonája.

Rettenetes dolog
Hát az Isten háza
Kit sok ékességgel
Isten fel ruháza,
Es meg koronázza
Es meg koronázza.

Ez is elposztula
Ó nagy véletlenség!
Rettenetes óra
O szerencsétlenség!
Szánj isteni felség
Szánj isteni felség! –

[160] Aldott jo Ur Isten
Ki haragszol réánk
Reménykedünk Isten
Szánd meg mü nyavallyánk
Es mi romlott hazánk
Es mi romlott hazánk! –

Episd fel házadot
Mü házainkat is
Emeld fel Zászlódot
Kőnyörűlj rajtunk is
Bocsásd meg bününket
Bocsásd meg bünűnket. –

Ezer hétszáz után
Kilenczven kettőbe
September havának
Kilenczedikében
Lön romlása Amen
Lőn romlása ámmen. –

[XXIII/68.] <u>Bordalok.</u>

XXIII.

Boros léány, boros legény
Gazdagok mint pénzes edény
[161] A jó vizet megvetettél
Bakhus Urat át öleltek

Boros léány boros legény
Igy péntekre jutt az erszény
Már ha jutt is, hanem just is
Bort iszunk mü, bort még ugy is.

Szédül fejed boros legény
Boros léány te rosz edény
Neked is káprázik szemed
Meg ittad a' becsületed. –

Hadd igyam – él az én Zsigám
Nem hágy el ő engemet ám
Nem kell nékem már becsület
Hozz szép Zsigám bort eleget.

Nincs több pénzem lelkem babám
Mit se aggódj, itt a' subám
Biz azt jól mondád Máriskám!
Nékem is itt téli gubám! –

Ha megisszuk a' subádot
Réa isszuk a' gubámot
Örűlgünk tánczolgunk osztán
Keljünk össze fársáng után.

[162] Össze keltek a' borosok
De immár most nem gazdagok
A vizet is megkedvelték
Bakhus urat megvetették. –

[XXIII/69.] <u>Ismét bordal</u>.

Háj duj, duj az élet
Bözzög fáin élet
Buzás udvarában (x)
Nem komor az élet –

Haj duj ma megiszom
En minden jószágom
Hólnap vörös tollas
Csákom férre vágom –

A hordó tetején
Emelek égy óltárt
Ott én is elfuvom
A másadik Zsóltárt. –

(x) Buzás-csaladnév – nyikó szent miklósi nemes székely család – kihalt a' refor. háboru alkalmával. Övé e' bordal compositioja –"[813]

XXIII.

[813] A szövegből a „nemes"-t feltehetően maga Ürmösi áthúzta, és „székely"-re javította. Emellett a „kihalt a' refor. háboru alkalmával. Övé e' bordal compositioja" rész is át van satírozva, majd az egész jegyzet több vonallal át van húzva.

[XXIII/70.] Ismét bordal

Kincsem violám csillagom
Arván maradt átalagom?[814]
Azt fogadtam érted élek
Míg benned buzog a' lélek

De már most mívé kell lenned
Meg penészedett kebeled.?
Csak a' legyek dongnak benned
Senki sem barátkozz veled

Bakhus uram hozzád térek
Utóljára egyet kérek,
Csak még égyszer ejsd terébe
Ezt az árvát octoberben – ? –

Sőt azt még inkább szeretném
Ha az égtől meg nyerhetném
Hogy mint a' hóld mikor elfogy
Megtelnél a' míkor el fogysz!! –

[XXIII/71.] Ismét bordal

Vígon élem világom
Mig viritt ifjuságom
[164] Eszem, iszom, vigadok
A bunak utat adok
Busuljon a' ki tudd hozza, nem busúlok,
Bumban tudom, soha meg nem bolondulok.

Ez a' világ ugy sem sok
Használják az okosok
Zivataros néha bár
Vesztegetni még is kár
Nem kell mindjárt le mondani e világról
Mézet lehett szedni itt minden virágrol

[814] átalag/antalag: 'divatos, kb. másfél akós hordó.' (Czuczor G. – Fogarasi J. 1862. I. 159, 358.)

Szerezz jó barátokot
Szeresd hiven azokot
A barátság kebele,
Egi örömmel tele
Ha megcsalis égy vagy kettő álnoksággal
Ki pótolja ha csak egy is igazsággal

Tarcs öröm innepeket
Szeres minden szépeket
Vénus tüze melege
Legédesebb csemege
[165] Elj vélle módjával magadnak netégy kárt
Jó ez ugyan, de a' mi sok minden meg árt.

Tiszteld Bakhus óltárát
Kóstolgassad nektárát
Bakhus jó ízű teje
Az örömnek kutfeje
Ki mértékletese e kurával élhett
Jó napokot, hasznos időket reméhet.

Elégedj meg sorsoddal
A magod vagyonoddal
Másnak kárát ne kíván̈d
Gazdagodjék más ne bánd.
Szerezz annyit a' mennyivel te megéredd
Kölsdd azt vígon, s e' lesz minden földi béred.

Ez az élet bóldogság
Igy élni már okosság
Bolond a' ki epeszti
Magát bunak ereszti
Ezzel ki ki magát bóldoggá teheti
E világi Jókból részét kiveheti. –

[166] **[XXIII/72.] Tuss.**
(ivás alatt)

Szólgáljon egézségedre
A bé vett ital
Kivánom, hogy but ne okozz
Magadnak azzal.
Hogy ihassál többet is
Hetvenhét pohárnál is
Mert e' meg ment tégedet
A rangyas gagyától is. –

[XXIII/73.] Név napi

Bús szivét fére tegye
Ki ki örömét vegye
Forduljon vigságra
Tegyen szert zőld ágra; –

Ruháját ékesitse
Siralmát csendesitse
Fedje korona fejét
Örömnek igya tejétt. –

XXIII.

[167] Ma minden felviduljon
Es örömmel újúljon
Bánat árját letegye
Vigság poharát vegye

Örvendjen ma minden sziv
A ki nem házhoz hiv
Mert Szent János napja
Bánatunk elkapja; – emend.: Bánatunk*at*

Ó régen kivánt óra
Jer döljünk a' hordóra
Mind addig hörpentsünk
Mig elfogy a' kincsünk

Kupával ígyuk a' bort
Azután rugjuk a' port
Gazdasszonya ez háznak
Tudd meg, hogy ma meg ráznak

Meg kérdik, hogy mit fősztél
Bezzeg hogyha füttösztél
Ugyanjársz itt, – mit felelsz?
Hiddel rejtéket sem lelsz!!

[168] Tudom, szájad meg mondja
Avagy szived gondolja
Mennyetek az ördögbe
Vesszetek az ördögbe!!

De ezzel nem gondolunk
Ellened járunk, szóllunk
Soknak megnyilik szájok
Pirossúl az orczájok! –

Majd meg mozdúl a' mája
Majd e háznak gazdája:
Hát mimdenből felésznek?
Talám kóldussá tésznek! –

Kolbászod légyen sok bár
Mert azt ohajtyuk immár!!
„Ki az ördög gyözne el?
Mennyetek mind hamarel"!! –

XXIII.

De azt hiába mondod
Májosra legyen gondod
Itt ma a' bor mint a' tengér
Follyon, mert fémlik az ég! –

[169] Itt mondjunk víg ujujútt
Tegyük fére a' sok bút
Rakjuk teli a' gyomort
Azután rugjuk a' port!! –

Őrvendjen ez ház népi — emend.: nép i*s*
A nyomorú az ép is
Vidám kedvét jelencse
Mert jól főtt most a' lencse!! –

[XXIII/74.] <u>Exameni latin versezet Salamon Király ídejéből.</u>

A, A, A,
Laeta sunt tempóra
Lusus carpit folia
Nostra sunt solatia
A, A, A,
Laeta sunt tempore!

E, E, E, F
Finis miseriae
Finis jam sholarum est
Finis jan laborum est
E, E, E
Finis miseriae

[170] J, J, J,
Jalete Socii
Ad examen ibimus
Schola vale dicimus
J, J, J,
Jalete socii! – [= Valete]

O, O, O.
Quendo animo
Hodie etrvacatio
Csras [= Cras] in patriam ibo
O, O, O,
qucendo animo. –

U, U, U! vivamus ego et tu
Glori vivat rex Salamon
Vivat noster Josephus
Imperator secundus
U, U, U,
Glore vivat rex Salamon! –

[XXIII/75.] <u>Ismét névnapi.</u>

Kelj fel – kelj fel
Kelj fel éneklő sereg!
Szíved miért kesereg!!
[171] Vedd elé pengő lantodot
Vesdd el, fonnyasztó gondodot
Zendisd, pendejd meg
Most Judithnak kedvére
Nótád tiszteletére!! –

El vesz, elvesz
Tőlled, mert elragadja
Szerencséd, másnak adja
Hogyha nem tész ma számára
Áldozatot óltárára
Szívet, szivet. –
Jó lesz ma hát áldozni
Sőt hóltigis hordozni. –

Igymár immár
Szerencsénket esmerjük
Most czélunkot elérjük
Illö leszsz hát ezt ölelni
E ként innepet szentelni
E párt nem árt
Mára czélul felvenni
Tiszteletére lenni. –

[172] **[XXIII/76.] [Mikor ki mész a' mezőre…]**

Mikor ki mész a' mezőre
Más fekszik a' lepedőre
Mig elé jösz nagy későre
El kopik a' Csergéd szőre!! –

[XXIII/77.] <u>Harcdal 1777.</u>

Trombitáknak szőrnyü rivalgását
Sipnak, dobnak hallom harsogását
A vérontó Márnak,
Hangja ez, nem másnak
Bajnoki ébrednek lármájára –
A csatára –

Mars, mars! azt kiáltja hiv népének
Minden vitéz maga seregének
Vitézit biztatja
Szívét bátoritja
Nap villog aczélos fegyverében
A kezében. – [815]

Ó jaj melly szomoru elválások
Es ó, melly keserves zokogások
[173] Rettentő történet
Hány ezer hiv szivet
Legkeservesebb gyászba őltöztetett –
Sirban temett! –[816]

XXIII.

Szomorú atyáknak az ölében
Lankatt, és jött konnyek özönében
Fűgg mások ajakin,
Mivel ígen nagy kín
A mint bucsuzik szivemtől szived
El epedd szivem! –[817]

Nekünk is égymástól a' mint látom
Megkell válnunk szerelmes barátom!!
Ó jaj melly keserves
Bubánattal tellyes
Két hiv szivnek égymástól megválni,
Meg nem hálni.[818]

[815] Ceruzás kéz javítása szerint: „[...] Minden vezér maga seregének / Vitézit biztatja / Népét bátoritja [...]."
[816] Ceruzás kéz javítása szerint: „[...] Esnek melly keserves zokogások [...] Legkeservesebb gyászba őltöztet / Sirba temett."
[817] Ceruzás kéz javítása szerint: „Szomorú anyának az ölében / Lankad fia könnyek özönében, / Jegyese karjain / Függ másik ajakin, / A mint bucsuzik hivétől hive – / Reped szive."
[818] Ceruzás kéz javítása szerint a versszak utolsó sora: „S meg nem halni."

Jöjj vissza borostyán koszorukkal
Hogy ölelhesselek ezer csókokkol
Ó vigyázz éltedre
Torcs számot hivedre
Végre utóssó szómot szép szád
Isten hozzád!! –[819]

[174] **[XXIII/78.] Ismét horcdal 1777.**

Szivem reménnye, két szemem fénnye!
Adjad már végre paroládot

Ritka kincseském, szivem lelkecském!
Hadd csókoljam végre orczádot

Elmégyek immár, nem lácz mig a' nyár
Nem fordúl ismét elejére

Tudod hiv vóltam, hozzád hódoltan
Rajtad kívül mást nem remélhettem.

Frigyet, kezemet, lánczolt szivemet
csak neked, másnak nem kötöttem –

En a' mig élek kedvet nem lelek
Téged angyalom nem felejtlek

Tudom, ha tudnád, tőllem bucsuznál
Elég ha intesz siro szemmel

Téged ohajtlak kedves gyöngy alak;
Szólsz, de nem értem mit zeng nyelved

Elég ha intesz siró szemmel
Ezer hogy menne és hozzá tenne

Hétszázat, végre hetvenhetet
O provesz prosz ja fojosze [?]

[819] Ceruzás kéz javítása szerint: „[...] Jól vigyázz éltedre / Torcs számot hivedre, / Az egek aldása szalyon reád / Isten hozzád!! –"

[175] Szi szajnesz nesz gotne mar vobadne
Ezen márk véget compositiu

Ó hát szívednek, hív szerelmednek
Serkensd szavadra hevűlését

Busult szivemnek, karcsolt kedvemnek
Hogy lásd kedvére derülését!

Kedves virágom, rozsmarínt ágom
Ne kivánd buba merülését;

Im hozzád hódolt, szivemhez láncolt
Hivednek lészen távozása;

Kedves szivedről, szép szerelmedről
Kedvetlen ó jaj elválása

Addig ne légyen tőllem szertelen
szivednek álnok pártolása

Nállad mozgó sziv, hozzám légyen hiv
Erős mozdulhatatlan vár

XXIII.

Ambár rontani, vagy fel bontani
Frigyünket Tél akarja vagy nyár

Mert dobogása lesz, mig mozgása,
El rettent szivem, csak téged vár. –

[176] **[XXIII/79.]** **Nemzeti Dal.**

A békességnek arany óltárán
Ma dicsö Thetis asszony áldozik
A csendes égnek is bóltozatján
Zöldes olajfa illatozik
Az érdem nyert koszorút
Gyöngyökből fűzött sarut. –

A koronának arany héjazatja
A sasnak fejét ragyogtatja
A dicsőség nézz mára
A két austriára
Ejszak nyugot is bámul
Nem lehet ellene, sőt meg némul.

Fél ezer esztendőnél tovább ére
A dicső herczegi ház sugára
Franczia, Török, prususra[820] kardot mére
Nem esének mégis predájára
Bírá az arany almát
Terjeszti biradalmát.

Millió lelkeket utasít elé
Az élet bóldog partjai felé
[177] Német, magyar, cseh, Lengyelek
Marva, két Horvát Kengyvel
Elnek anyai édes emlőjén
Meg adá tisztességének adóját
Herczegi fejedelem Urának,
A midőn a' nagy Bema [?] uralkodóját
Neves Császár Királyának
A sas napban költözött
Kettős fejére vett koronákot
Gyöngyök ékesitetett partokat
A magyaroknak Sassok
Székely naphóld hatastok
Örülnek a' Czimernek
Tengereken is tapsokot vernek
A Duna szőke vize hozé ez hirt
Az adá által a' marosnak
A főknek rólla parancsolatot irt
Minden udvarhelly sziki lakósnak
Hogy ma innepet ülne
Austriának örülne

[178] Eljen hát fejedelmünk
Légyen hóltig védelmünk
Másadik Ferencz Császár
Ez a' nagy tisztelet
Melly többet vár. –

[820] prussus: 'porosz'

[XXIII/80.] [Az ég alatt, a' főld felett…]

Az ég alatt, a' főld felett
Nincsen óllyan árva mint én
A Hegyek közt, a' vőlgyek közt
Nem is termett ólyan szegény.

Sirok titkon más nem látja
Minden kedvem elvan zárva
Szemem könnyhullás ásztatja
Jaj én vagyok igaz árva, –

Majd el változom biblisel[821]
Szivem rakva van tövisel
Könnyes szemet emelek fel
Uram bánatimot vedd el! –

Madarak ha hangicsálnak
Bánatim azzal nem mulnak
[179] Sőt naponként nagyobbulnak
Szívem szerelmi ujulnak

Tellyes szivem bánatokkal
Mint rozsa tövis ágakkal
Fonnyasztom magam azokkal
E sok rosz változásokkal..

A fák könnyeznek érettem
Hogy én véletlen születtem
Szerencsémet és vigkedvem
Hogy e miat elvesztettem.

Majd míkor igazat vélnék
Angyalimnál jót remélnék
Akkoron a' bus szerencse
Megcsala változó kincse

XXIII.

[821] Byblis/Büblisz: görög mitológiai alak, Milétosz és Küané lánya, aki szerelmes lett ikertestvérébe, Kaunoszba. Miután szerelmet vallott neki, a fiú elmenekült, Byblis pedig hosszas keresés után forrássá változott, amelyből folyton omlanak a könnyei. A mítosz bekerült Ovidius *Metamorphoses* című munkájába is. (A magyarázatot köszönöm Szilágyi Mártonnak.)

Kötött frigyét fel bontotta
Gyász vitorláját mutatta
Arva vérem ki ontotta
Ifjun éltem megrontotta.

Egek, mellettem légyetek
Vagy tüis mind gyászt végyetek
Nap hóld vérbe boruljatok
Bánatimot gyászoljátok!!

[180] Vegyetek ki a' nagy kinból
Szerencsétlenebb sorsomból
Orvast halálos sebemnek
Nyujcsatok árva fejemnek!

Sokat írok, sokat sírok
Mert fájdalmimmal nem birok
Keserves verseket írok
Mert fájdalmimmal nem bírok.

Jaj szegénynek, idegennek
Jaj árván maradt fejemnek
Nyila égy kedves léleknek
Táját sebheti szivemnek.

Mi haszna hogy gyászban élek
Ó én komorodott lélek!
Még **a** madártól is félek
Már víg napot nem reméllek.

A míg élek kegyes lélek
Erted gyász ruhát viselek
Tiéd lészek a' mig élek
Míg bennem lészen a' lélek.

[181] Ambár enyim nem lehecz is
Veled jár a' szivem mégis
Tiéd lészek hóltig mégis
Ambár tőllem távul vagy is.

Idegen földön hányódom
Hazám ingyen sem láthatom
Edesem hírét nem hallom
Kiért szívem fogy, megvallom! –

Edesemet ha láthatnám
Semmi bumot nem mondanám
Csak égy szavát meg hallhatnám
Minden bánatim elhagynám.

De melly régen nem láthatom
Csókomot rá nem rakhatom
Melly rég vélle nem szólhattam
Tőlle tán elis hagyattam!! –

Bár ha tőllem elpártolta is
En meg nem átkozlak még is
Szeretlek halálig még is
Istennek ajállak mégis.

[182] Jaj én tégedet mind végig
Szeretlek halálig mégis
Felmagosztallak az égig
Szépségedig, Hélénáig.

Istenem add végit ennek
Az én kínos gyötrelmemnek
Vedd el bánatját szívemnek
En bánatos életemnek!! –

XXIII.

[XXIII/81.] <u>Bucsudal.</u>

Katonának vagyok irva
Ó ne nézz utánnam sirva
Katonaságom nem bánom
Csak szép szeretőm sajnálom.

Fáj a' szivem, hogy elhagylak
Edes szivem mikor látlak?
Isten tudja tán soha sem
E lesz hát végső kérésem:

Adgy még égy enyhitő csókot
En kivánok minden jókot
Meg bocsás a' mit vétettem
Ha mindenkor nem lehettem

[183] Hiv és igaz te melletted
Adjon Isten jobbat neked
A ki légyen hiv tisztelőd
E mellet jó gondviselőd.

Kardot kötök óldalamra
Sárga övet derekamra
Paripámot megnyergelem
Mert ö is jö utra velem; –

Már a' zászlót fujja a' szél
Halgat – vagy csak nekem beszél
Ugy tetszik mintha mondaná
Induljak, mert itt végórám! –

Fü jádzik a' kapu felfán
Bánkodik az is hazáján
Már a' trombita rivallik
Minden felőll jaj szó hallik.

Némely siratja szép párját
Könnyeinek szórja árját
A más sir hogy meg kell válni
Kedvessétől, mesze szálni.

El hagylak én is gyöngy alak
Most utóljára láttalak
Ne felejcs engem a' mig élsz
Mig bennem lelket lenni vélsz.

[184] Mert én is elnem felejtlek
Inkább szivemben elrejtlek

Mégyek immár, mert a' törvény
Vár, mint valamely mélj örvény
Ejfél után négy az óra,
Már kiátják üljek lora. –

[XXIII/82.] <u>Bordal.</u>

Eljen mái társaságunk
Igaz magyar barátságunk
Igy nem bántódik meg Isten, sem ember
A ki pedig ezt irigyli rosz ember.

Tudnók mi azt megfontolni
Mit fognak mások gondolni
Míg azok holmit felrónak orrukra
Mi azonban igyunk egyet azokra.

Távozz tőllűnk képmutatás
Pólicia[822] – pallérozás!
Takarodgyál el azoknak sergébe
A kiknek származtál álnok szivebe

Nem tudd a' magyar sziv ahozz
Hivség illik bajusszához
[185] Uczu pajtás pödörjük ki, vigadjunk
Lesz még idö, hogy a' buról aggódjunk – –

[XXIII/83.] [Lovagolni kurta farku…]

XXIII.

Lovagolni kurta farku
Paripa körme tetején!!
A kit a' lába meg nem bir
Járjon a' fején. –

Ritka madár okos ember
Ezen a' világon –
Tovafügg égy sárga Rigo
Egy le törött ágon!

Déák legény hontyok turás[823]
Ülj a' tetejébe
Varga legény arany alma
Tedd a' kebeledbe!!

[822] politia: latin szó, a 18. században az igazgatást jelölte
[823] 'hangyatúrás'

Mester ember a' ki nem tudd
Kapu felfát vágni
[186] Mustot inni, retket enni
Szalonna bőrt rágni? –

Hagyma répa, répa lapát
Egy rosz kamarába
Csak most szüle égy gyermeket
Egy vén sidó bába. –

emend.: *rapé*, répa

Fére tette Komám asszony
Poszomántos Kontyát
Ölbe hordja czigány asszony
Sikótos purdéját

Uczu neki ha megette
Majd ki is okádja,
Feredjünk meg Komám aszony
Elég nagy a' Kádja! –

[XXIII/84.] <u>Menyegzö dal.</u>

Aldás légyen e' házon
Isten áldása. –
[187] Eljen köztünk sokáig
E ház gazdája!
Rajta hát, rajta hát
Rajta vigadjunk
A bánatnak örömmel
Most útat adjunk! –

Munkára hi mindenkit
Korán a' fecske
Eljen köztünk sokáig
Az uj menyecske!
Rajta hát, rajta hát.....

Fehér czipó lágy kenyér
Egy darab lepény
Eljen köztünk sokáig
Az uj vőlegény!
Nosza hát, nosza hát
Nosza vígadjunk.....

Kukorigól a' Kakas
Repűl a' fecske
Eljen köztünk sokáig
Az uj menecske!
Rajta hát, rajta hát
Rajta vigadjunk

[188] **[XXIII/85.] Harcdal.**

Pirosló nap fény tüzednek
Vigasztaló sugára
Melly sok elesett magyarnak
Sűtt véres arczájára.

Fátyolozd bé tűzkepedet
Ha fél hóld nyer győzedelmet!!
Istenünk segedelme
Velünk maradj – velünk légy! –

[XXIII/86.] [En elmegyek Pest várossa felé…]

En elmegyek Pest várossa felé
Sírva nézek édes hazám felé
Héhj de bánom a' kedves babámot
De még inkább az édes anyámot! –

Nyikó mellet nem jó le fekünni
Mert a' Nyikó ki szokott önteni
Ó ha babám eltalálná vinni
Keservesen megfognám siratni!! –

[XXIII/87.] [Csak annak van becsületi…]

Csak annak van becsületi
Ki a' Déákot szereti,
[189] Egy valaki azt szereti
Van is annak becsületi!

Déák legény arany alma
Nem jádzik aval a' macska
Hanem ama furcsa Dama
Kinek vagyon bátorsága! –

Az a' lányka dicséretes
Ki előtt a' Déák kedves
Lehet is a' dicséretes,
Mert a' Déák fris termetes.

Azt mondják, hogy csintalanság
Van a' Déákban álnokság
Szembe szeretet bátorság,
De titkoson nagy czigányság –

[XXIII/88.] [Lágy a' kenyér pirítani nem lehet…]

Lágy a' kenyér pirítani nem lehet
Kicsi a' lány férjhez adni nem lehet
Megkell előbb tudakozni a' lánytól
Megcsókolja é a' legényt magától? –

[XXIII/89.] Miklós Urfi. (falusi ironicum)

Konyha patak ereibe
Kö-hid árok béjötibe
Harcsát vidrát termik vize
Miklós urfi mosdik benne.

Miklós urfi gondolkozik
Guzsajasba szándékozik
Elé huzá festet szánnyát
Bé hámozá vidám lovát, –

Elindula hosszu utra
Hosszu utra guzsalyasba
Vidám lova megrettene
Bagoly várra felszöktete

Festet szánnya megakada
Vidám lova megnyivada
Miklós Urfi vissza tére
Mindent hogy vólt megbeszéle.

[191] Császár Attya hogy megtudá
A fiának csak azt mondá:
Kinek nincsen szánnya, lova
Gyalog mehett guzsalyasba. –

Ezt a' kicsi történetet –
Miklós Urfin, hogy megesett –
A léányok megtanulák
A fonóba fudogalák. –

De az attya hogy megtudta
Törvény székre czitáltatta
Falu székén ellátatá
Forint birságon marasztá.

XXIII.

A kézirat a korabeli oldalszámozás szerint a 204–209. oldalig 6 üres, de számozott oldalt tartalmaz. Ezek a kihagyott oldalak esetleg mutathatnak arra, hogy Ürmösi valamilyen (tematikus) rendszer alapján gyűjtötte a szövegeket az ívfüzetekbe és csak utólag kötötte azokat egybe.

Jelenleg a 210. és 234. oldalakat tartalmazó ívfüzetek hiányoznak. Elképzelésem szerint – ha feltesszük, hogy egy ívfüzet 4 levelet, 16 oldalt tartalmazott – vagy elrontott számozású, vagy számozatlan oldalakat is tartalmazó két ívfüzetet kell keresnünk, amelyen 7 számozott (99–106.) szöveg és 25 számozott oldal található.

Az üres oldalakat (és a hiányzó ívfüzeteket) az archívumi számozás figyelmen kívül hagyja.

[192] **[XXIII/90.] Léányvásár.**

A legények bokrát
Husz arannyon adják
Hajjal iszom, rosz. –
Igy áltáté Török országi
Zabolai czinczintáré
csombójeste, vagy Kaláré, vagy!

A léányok bokrát
Husz arannyon adják
Hajjal iszom, rosz.
Igy áltáté török országi. s.t.b.

A menyecskék bokrát
Hat pár csókon adják.
Hajjal iszom, rosz. a'
Igy áltáte.....

A vén-asszony bokrát
Rothadt almán adják; –
Hajjal iszom, rosz. –
Igy áltáté.....

[XXIII/91.] Jánk nótája.

Csütörtökön este
[193] Vettem magam eszre
Hogy az én édesem
Vasra vagyon verve.

Oda jött angyalom
Sirt mellettem nagyon
Ne siras angyalom
Szivem dobog nagyon. –

Hogy ne siratnálak
Mikor vasba látlak
Holnap nyólcz órakor
Komáromba látlak. –

Komáromi csárda
Az aradi várda
Ehj majd megesmernek
Lovam járásáról!

Magam vagyok Jankó
Lovam pedig fakó
Le hullott lábáról
Három aczél patkó

Csak égy maradt rajta
Az is Kocsog rajta
Kovács jó barátom
Igazicson rajta!

[194] Ha megigazítya
Ugy megigazitsa
Hogy a' rózsa bimbót
Le rugatom rólla. –

Mert ha le nem rugja
Megeszi a' Kutya
Kovács jó barátom
Igazicson rajta! –

XXIII.

[XXIII/92.] [Megmondottam tűzégette…]

Megmondottam tűzégette
Soha meg ne házasodjál:
Mert égy fél pénzed nincsen –
A mellé buzád sincsen. –

Nincsen bátya, nincsen nincs
Még is meg házasodtál
Rá találtál a' társadra,
Mint a' galamb a' Kására.

En addig nem megyek férjhez
Mig a' buza meg nem érik
De akkor sem megyek ahoz
Az ebadta bundásához.

[195] Három arasz a' Bocskora
Hatvan hat sing a' marlaga [?]
Negyed fél sing a' kapczája
Mégis kün a' nagy lábuja

[XXIII/93.] Gunyvers

Tarcsafalviak vagytok;
Nagy Hegy alatt laktok
Tarka Kecskét faltok
Azt sem igen Kaptok,
Ha tőllünk nem csaltok.!

[XXIII/94.] Más gunyversek.

Nincs udvarhellyt óllyan asszony
Mint Lőrinczné Komám asszony
Meg sütte a' kapros lepényt
Bé siritté a' sok legényt –

Lepényem ha megettétek
Julis lányom elvegyétek!
Nem kell nékünk Julis lánya
Tőllünk hiába kivánnya! –

[196] Három arasz a' dereka
Feje szinte mint a' véka
Annak elég vólna fele
Többit egye meg a' fene. –

[XXIII/95.] [Eltörött a' zöld fazék…]

Eltörött a' zöld fazék
Megraknak engem azért
Engem bizony meg nem rak,
Mert engemet meg nem kap.

[XXIII/96.] [Csak azért szeretem falu végén lakni…]

Csak azért szeretem falu végén lakni,
Mert az én édesem arra jár aratni. –

Aratam én zabot, kévét is kötöttem
Szeretőm torlaján elis betegettem. –

Árva vagyok árva, mint a' sárga tarló
Mellynek ékességét elvette a' sarló.

Meg vettem a' csizmát nagy ügygyel nagy bajjal
Hogy tovább tartana, megis kentem vajjal.

Kétszer hat forintott, s felet adtam érte
Nem adtam jó szivel, sokat vartam érte. –

[XXIII/97.] [Timafalvi szegelet…]

Timafalvi szegelet
Ne nézz óllyan halálra
[197] Szoritottunk eleget
Ugyé kincsem Kalára! –

[XXIII/98.] [Kértem Rozsit eleget…]

Kértem Rózsit eleget
De engem elkergetett
Maradjon az apjának
Abrakos tarisnyának. –

[XXIII/99.] [Kossuth Lajos azt izente…]

Kossuth Lajos azt izente
Elfogyott a' regimente
Ha még égyszer azt izeni
Minnyájunknak elkell menni.
Féljobb!! –

[XXIII/100.] [Van szeretőm nékem Máris…]

Van szeretőm nékem Máris
Add hitelbe – engem vár is
Add szegénynek add gazdagnak
Nem hiszen a' plébánusnak.

Én vagyok a' Borbélylegény
A kisasszony beteg szegény
Ha hozzám jö vacsorára
Meggyógyitom fél órára. –

[198] **[XXIII/101.] [Bus a' szivem jaj angyalom…]**

Bus a' szivem jaj angyalom
Alig lölöm a' hellyem
Személlyedet, szépségedet
Mereis képzeljem?

Bé zárattak már az ajtók
Haj nem lehet mennem
Nállad nélkül pediglen jaj
Kinos baj lehetnem. –

Záros Kapa, szoros tetczkó[824]
Ez a' két ellenség
Hogy most együt nem lehetünk
Ugyé elég mencség?

De szivemet ne vessed meg
Tarsd a' kebeledben.
Hogy mü együt mulathassunk
Ezen mord életben –

[XXIII/102.] <u>Gyermekek elme-futtato versikéi:</u>

Csokonai viaszvessző
Mond a' rigó, mond a' medve
[199] Mennyünk el kerek Erdőbe
Keressűnk lonyomot, nyomadékot
Bárány bukkot, bukerestől.

[824] Ismeretlen személy tollal történő javítása szerint: „tetczkó" helyett „leczke."

[XXIII/103.] [Hátra mönt a' zsákom…]

Hátra mönt a' zsákom
Zsákomban a' mákom
Mákomban a' gyákom
Ki rágta a' zsákom
Ki hullott a' Bákom
Széjel mönt a' mákom.

[XXIII/104.] <u>Fel iratu vers házgerendán</u>

Első házam vala
Rengő Bőlcsőm fája
A másadik lészen
Koporsóm deszkája
Mi haszna e házat
Hogy én épitettem
Más kőltözik belé
Ma hólnap hellyettem! –

[200] **[XXIII/105.] <u>Ismét menyegzői</u>**
(mikor a' vőféj felviszi az ételt)

XXIII.

Becsületre méltó jeles gyülekezet!
Férfi, asszony rendből állo felekezet
Kiket a' szeretet, ide kötelezett
Hajon szót valaki ez hellyre érkezett:

Nem czélom, hogy itten sokat perórájak
A hosszas beszéddel unalmot csináljak
Czélom, hogy tisztemben serényen eljárjak
Etelt hozzak, azzal innét tovább áljak.

Nagy öröme vagyon a' gazda szivének
Hogy illy szép vendégi házába gyülének
Azért parancsolta nékem vőféjének
Hozzak ételt, hogy a' vendégek ennének.

[XXIII/106.] (mikor a' bort felviszi)

Sziv vidámitásra a' bort Isten adta
A mint a' sóltárban Sz. Dávid mondotta
Azért is hordóját gazdánk ki furatta
Teli kancsó borát ide felhozatta.

Azért jó uraim, a' borból igyanak
Ez lakadalomban vigon mulossanak
Köszöncsék a' Kancsót elne alugyanak
De a' vőféjnek is borocskát adjanak.

[201] **[XXIII/107.] (mikor a' másadik étket felviszi)**

Hogy a' mi vendégink étlen ne légyenek
Hogy üres gyomoral haza ne menyenek
Más ételtis hoztam, azért hogy egyenek
Isten áldásából megelégedjenek.

[XXIII/108.] (harmadik éteknél)

Itt van násznagy Uram, a' harmadik étek
Mig más következikz, egyék egézséggel
Szivesen adja azt a' háznak gazdája
Etelét, italát, tőllünk nem sajnálja

[XXIII/109.] (mikor a' sültet felviszi)

Jó a' sült pecsenye a' vajas kásával
A sárga kása is a' disznó farkával
A sült pecsenyével itt a' vajas kása
Egyenek, mivel ez, az Isten áldása.

[XXIII/110.] (vőféj a' vendégeket biztatja)

Vig az öröm apa, mi is vigan legyünk
Nosza jó Uraim, vigon igyunk, együnk
Nem siralmos ház ez, itt ne szomorkodjunk
Az öröm anya is vig, miis vigadjunk.

Zsákkal hordom a' sert, rostával a' jó bort
Űjük meg kedvünkre e lakodalmi tort.
[202] Keritsük a' koncsót ugyancsak szaporán
Hozok bort mert nincsen lakat a' kamarán.

[XXIII/111.] (a szakács asszonyról)

Haljunk szót Uraim, mig itt perórálok
A szakácsunk mellet, mivel most felállok
Addig az asztaltól tovább nem is állok
Mig azt meg nem nyertem, miért itt strásálok.

[XXIII/112.] [Bezzeg jó uraim, szomorú hir vagyon…]

Bezzeg jó uraim, szomorú hir vagyon
A szakácsunk keze sebes igen nagyon
Szegény, hogy a' Kását tűznél kevergette
A tűz a' jobb kezét nagyon meg égette

Az erszényt öldjátok garast és petákot
A kik jelen vagytok számára adjatók
A pénzel Budárol flastromot hozzanak
Hogy mérges sebei jól bé gyógyuljanak.

[XXIII/113.] (musikusról)

Uj hir a' faluban, érdemes Uraim
Becsületre méltó jeles aszszonyaim
A mig elbeszélem itten panaszaim
Kérem, halgassák meg egygyügyü szavaim:

[XXIII/114.] [A musikásunknak nagy baja érkezett…]

A musikásunknak nagy baja érkezett
Véletlen szerencse réa következett
Mert a' hegedüje öszsze töredezett
A mellyet a' minap jól össze enyvezett.

[203] A kinek hát a' táncz vagyon jó kedvében
Tekintsen jól belé teli erszénnyébe
A vajda szép nótát von majd örömében

A hegedüjébe csak huszast adjanak
Márjást is elvészen ha huszast nem adnak
Mondja hogy virattig vigan tánczolhatnak
Ha jó pénzt számára bővön adogatnak.

[XXIII/115.] (mikor a' nyoszolyó asszony ajándékát felmutatja

Haljon szót ádámnak minden maradékja
A kit béfogadott a' gazdánk hajléka
Elé beszélem mi szivemnek szándéka
Ne légyen szavamnak semmi akadálya.

Nyoszollyó aszonyunk a' vendég számára
Ajándékot küldött üress asztalára
Egyék meg csak hamar, mert meghült sokára
A ki ebből eszik, forduljon javára.

[XXIII/116.] A menyaszony bucsu versei

Vajda hegedünek áljon meg zengése
A sarkantyuknak is szűnnyék meg pengése
Mert bucsuzásomnak most lészen kezdése
Légyünk csendességben, mig lészen végzése.

Elsőbb is te hozzád nyujtom én szavamot
Kedves édes atyám, én bucsuzásomot.
[204] Mert te Isten után viselted gondomot
Sajnálod is mostan tőlled válásomot.

Azért rád kivánom en Urnak áldását
Szálitsa rád mind bö viznek áradását
Mikor elvégezed életed folyását
Adgya meg lelkednek örökös szállását.

Kedves édes anyám, már te hozzád térek
Mig uj szállásomra te tőlled el érek
Aldást Istenemtől én te réád kérek
Kit az én szivemből szüntelen dicsérek.

Kedves dajkám vóltál, engemet szerettél
Jóra tanitottál, a' roszról intettél
Anyai jóságot velem cselekedtél
Most pedig szárnyamra engem eresztettél.

Látom kedves Szülőm, elvisznek mellőled
Bocsánatot azért most kérek te tőlled
De ha elmegyek is jo anyám előled
Jó gondolatom, lesz mindenkor felőled

A menyei atya légyen mindég veled
Valamig életed ez világon leled
Mikor pedig élted halálal cseréled
Adgya meg Jésusod, te örökös béred.

Kedves lány barátim, hozzátok fordulok
Ha réatok nézek, ugyan megujúlok
De azon szivemben, már nagyon busúlok
Hogy seregetekből más utra indúlok.

[205] Nem lesz már köztetek többé maradásom
Már férjem házánál lészen mulatásom
A mint Uram fuja, ugy lesz tánczolásom
Jaj be hamar elmúlt az én léányságom.

Az Ur ti néktek is jó hites társt adgyon
Férjetekkel együt soha elne hadgyon
Aldása Istennek, rajtatok maradjon
Készen van a' szekér, indúl, hogy haladgyon.

XXIII.

105 EA 10697

148.

Nem lesz már kötetet többé maradásom
Már férjem hátánál lésen mulatásom
A mint Uram fuja, úgy lesz tánczolásom
Jaj be hamar elmúlt az én liányságom
A ur si nilteti jó kises társt adgyon
Férjesettel együt, sokra elne hadgyon
Aldása Istennek, rajtatot maradjon
Kiszen van a kelér, indúl, hogy haladgyon.

ETHNOLÓGIAI ACADÉMIA KÉPPÁLYÓZÓZEM

XXIII.

[XXIV.]
Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban
(1855)

Ürmösi Sándor *Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban* című munkáját bözödújfalusi lelkészként készítette. Ebben egy 1855 júniusában bekövetkezett természeti eseményt ír le, és a bözödújfalusiak támogatására hívja fel az olvasókat. A szöveget közvetlenül az eseményt követően (tehát feltehetően még júliusban) megírhatta, és ugyanazon év legkésőbb késő őszén az meg is jelent a marosvásárhelyi református kollégium könyvnyomdájában, Kali Simon nyomdásznál.

A rövid írás kézirati példánya mindeddig nem került elő, így a jelen szöveg a megjelent művet követi betűhíven.

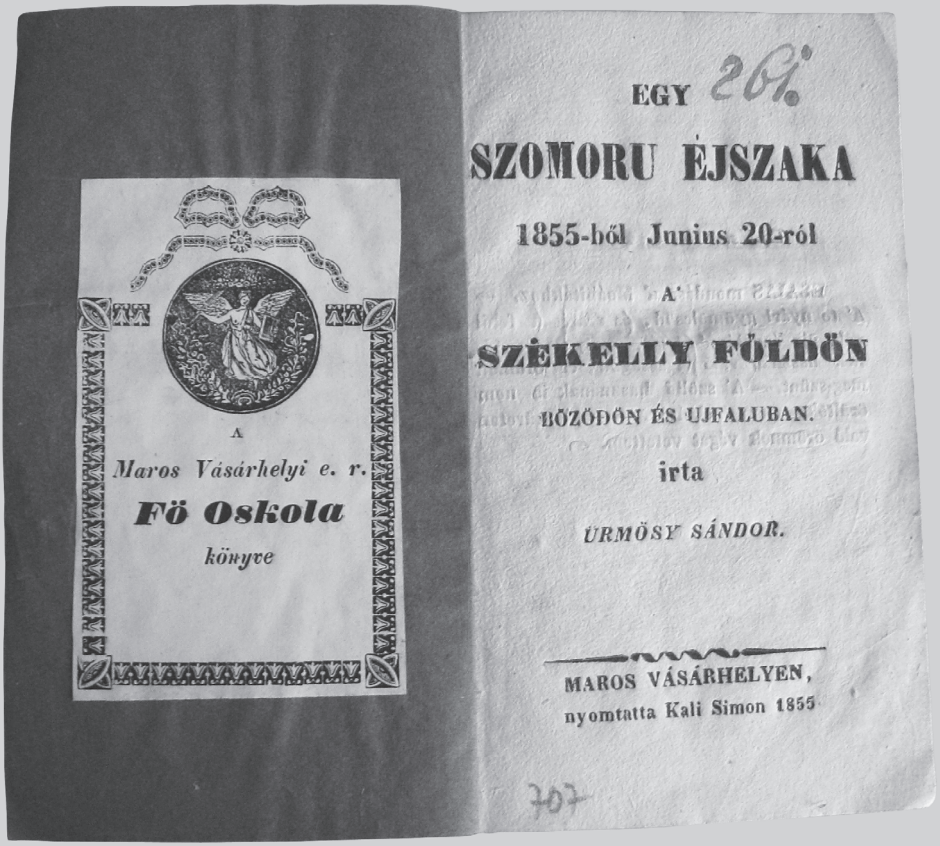

Ürmösi Sándor: *Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban* című munkájának belső címoldala.

Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban irta Ürmösy Sándor. Maros Vásárhelyen, nyomtatta Kali Simon 1855

[2] Esaiás. XVI. 9, 10.
ESAIAS mondása a' Moábitákhoz. –
A' te nyári gyömölcsöd, és aratásod felől való vig éneklésed eleset. – És te meződnek hasznán való vigasságod, és örömöd meg-szünt. – A' szöllő hasznának is nem örültök – nem énekeltek. – – A' szüreten való örömnek véget vetettem. –

[3] Áldás és Csapás. – Élet és halál – az Égnek két külömböző szüleményei; – amuz aranyalmája az Istennek, vesszeje emez. – mind kettő temérdek erőt kiván, és emészt-fel, hogy eljuthasson az emberekhez, és minden állatokhoz. – 'S mind kettőnek szógái ugyanok. Maga a' természet 's annak összes elemei ott állnak készen az Istennek, mint meg annyi segédjei a' teremtmények teremtésében, hogy az ős idővel kezet fogva működjenek az emberek erkőlcsi és anyagi jollétére; sőt magát az embert is felszólitotta, hogy mind ezen elemi szólgáknak segédűl légyen, ha a' rontásban nem is, de az épitésben ő is fáradozzon; hogy annál hamarébb és jobb izűen juthasson kifejlődéséhez maga az áldás. – Vegyük rendre elsőben is magát a' nagy időt. – Milly hosszas folyama kivántatik az élet és áldás kifejlődésének? – Ősz, Tél, Tavasz, és Nyár!! – Az Év mind ezen szakaiban, hogy az áldás, áldássá érüljön, és embernek hogy eledelül 's éldeletire elkészüljön: az égnek harmat- [4] csepjei. – Felhőknek vizesései. – Szeleknek fuvalmai – Légnek mendörgési, és villámai. – Földnek kipárolgási; és a' napnak szivó sugárai – elkerülhetetlen kellékek. – De ekkor is embernek segitsége, és megfeszitett ereje nélkül vissza esik minden áldás a' maga eredeti semmiségében; legfelyebb barmok, vagy emberen alól, Istennek más teremttési használyák fel azokot. – Ember, hogy ég urától emberi áldást nyerjenmeg, tehát nem elég az időt és természet működését csak is magára hagyni. – Ezek csak annyit hoznak elé, mennyit magokban meg is tudnak emészteni, közelebról szolva, az ember számára mit se tartanak fen; mit feltárnak is csak mutatványul, hogy abból ki indulva, okoskodjék, bőlcselkedjen és fárodjon. – Ha kenyeret akar enni, szerezzen hazát; vásároljon meg abban égy kis pontot pénzel, vagy érdemmel; szántsa fel azt vassal több ízben; vesse el abban buzamagvait; az időnek elemei állyanak őrt minden eggyes magvai mellett; – adjon dézmát minden szemről az ég és főld állatainak – fizesse le adóját minden szálról a' császárnak, gyüjtse össze csűrébe a' maradékot, – aratás és hordás után csépelye ki – rontassa szét nehéz kövek közt, 's süttessen abból kenyeret. – Mind ezeket tegye meg a' maga vagy pénze erején, [5] csak akkor mondhatja, hogy Istentől az idő és természet által saját teste és lelke erejének sürü feláldozása után az áldás lejött kezéhez, hosszadalmos follyamán a' várakozásnak. – Még is a' természetnek az időnek 's őnerejének mind ezen feláldozása mellett is, hányszor nem csalja meg ember, maga magát? – nem maga magát akarom mondani; mert magunkot leginkább szoktuk szeretni, hanem meg csalya az ég; nem az ég, – akarom mondani, mert égnek is parancsol annak teremtője; hanem meg csalja az Isten; nem az Isten; akarom mondani, mert az Isten soha rosszat oknélkül nem akar; hanem reménye, embereknek azon reménnye, mellyet szántó főldjébe szokott hellyezni, nem Istenben, nem azon Istenben, ki az áldások kutfeje, – azon szántó főldjébe, mellynek midőn szántotta borozdáit, ökre csak égyszer huzta fére a' jármát; káromló szavai az Istent és az áldást úgy elijesztették, hogy egyik se ment arra felé; – osztán saját ő maga az ember, nem tudja megfogni. hogy azon saját ő magától meg átkozott barozda, mért nincs aldáscsordulva az égtől, az Istennek, azon Istennek királlyi széke álól, kit ő megátkozott, megtagadot, 's hütlenül, tör-

XXIV.

vénytelenül elhagyott. – Nem tudja megfogni – bámul, és csudájában vérverejtékezik, hogy Isten hel- [6] lyet ördög; áldás hellyet átok és csapás vizözönlik, és jégdarák omolnak gazdag reményel kiestempéjére. – 'S ekkor osztán mint a' rosz szereplő a' szinpadon; mint Ádám és Éva a' büntény után – elakar rejtezni, Isten és világ elől, hogy ne halja az Isteni szózatot, amaz égi szemrehányást: porhalandó Emberek! nem elég a' szeretetet az ő puszta hangján pengetni, annak gyümölcsét is kell mutogatni. – Ezen szókra ébred fel csak is, ezek emlékeztetik elmulasztott tisztyére; – ezek tudatják vele, hogy nem elég valakinek a' vallás tüzénél füttözve melegedni, de fát is kell arra hordani 's tenni; – nem elég a' vallás óltára világában kényelegni, de ara áldozatot is vinni kell. Most, most ébredez ő a' sziv álmaiból, a' lélek erős elszenderedéséből, most midőn látja, hogy a' csapás mint égi bűntetés – az időnek minden hosszadalmos folyama kizárásával – csak égy pár minutum alatt; a' természet elemeinek más szinre és ábrázatra változása – átokra mutatnak. – Most midőn látya, hogy az erős Isten, ki magát világossággal, mintégy öltözettel környül vette. Ki a' felhőket szekereivé – a' szeleket követeivé – a' lángozó tüzet szólgáivá, rendelte; mellyek által csak parancsol, és mint a' szélvész, az ő haragja kijő, és meg nem szűnik, miglen nem tellyesíti itéletét, [7] és ezen itéletében látja már, hogy az erős Istennek uta forgó szélben vagyon; a felhók lábinak pora; és hogy kirepül hatalmatárából a' villám, mint a' nyil és tulságos 's zápor és jégeső omlik a' rontásra, 's pusztitásra; és valahová lesujtja az ő vesszejét, lelészen sujtva. – És pedig csapása ólly hamar, és kevés erő szükséglésével jön, milly később az idő, a' természet 's ennek elemei, – az ember és őnereje feláldozása mellet szokot elő állani; tisztábban: mit égy Év lassan elkészithet, égy néhány percz semmivé ronthat. –

Képet mutatok fel! képet, melly borzalommal tünik fel, és szomorú érzésekkel tölti az emberi keblet, elvenen látván abban az életet, melly később fejlődík ki, de melly hamarsággal mint maga a' villám, eltünik. – Áldást, melyre évszakok, 's elemek segitségei, 's Emberek megfeszitő ereje szükségeltetik; – De a' melly, hogy hamar csapássá alakuljon, kevés idő, csak égy percz, égy mennyei hatalom; csak égy intő szó, – és mindjárt végre hajtás!!

XXIV.

Szomorú éjszaka 1855-ből Junius 20-ról Bözöd és Ujfaluban; e' hajdon égy, de most két édes testvér községe a' székelyhon közös édes anyának, Udvarhelyszék nyugoti határánál a' Küsmöd vize mellett, másfél ezer lakóssal kik minnyájon földmivesek; hitvallásukra nézt pedig [8] a' nagyobb rész unitarius és evangelico reformatus, kevés katholikus, és egyesült göröghitüek. Ezek valának tanui az irt éjszakának; – ezeknek egeken üte össze a' két légi tábor, hogy alatta a' föld, rajta lévőkkel, felette az ég, meg reszkettek; midőn is a' régi chaos kiábrázoltatott a' maga valodiságában. –

Nem irok lamentatziot senkinek; – sírja már azt a' két község bánattele szivvel; – de irók jegyzéket a' természet történetéhez; millyenről még nem ólvastunk, 's nem hallottunk, legaláb egüng hajlatából; – nem tudom azét é mert rajtunk történt, és hasonlót nem értünk, vagy csak azért is igazunk van, mert ez eset valósággal eddig elé természet felettinek hanem is, de tulságosnak, modathatik. – E két község szomru éjszakáját, míg lefesteném, előzményűl jegyezzük meg. –

1828. 15. Junius. Igy 27 évekkel e' szomorú esemény elött, a' nap Délesti óráján, feszült figyelemmel, és bámélattal vizgálta községünk, sőt mint valamely jelentékeny égi testet birálgatot égy felhőt, melly keletről emelkedett fel emberalakjában, és meg álván községünk felett, szétterjeszkedet, és meg nehezült, 's nem sokára kevés csendes esőt bocsátot alá a' több heteken át szározsággal sinlődött vidékre. [9] Öt napokon keresztűl ugyan azon égy órán azon égy alakban jelent meg a' felhő; az ötödik napján, mint 20 Junius, darabokra oszolván ismét az emberalaku felhő csendes esőt hullatott, miglen hozzája érkezet égy délről keletkezet terhes felleg sűrű villámlás és ménkő

csattogás között; ekkor mintégy ütközetre elkészült hadi tábor minden erejét ősszve szedve hogy annál nagyobb légyen diadala légi Ellenén, – össze csapott a' két hatalmos Elem e' község vidéke felett, – és Bözöd-Ujfalu nem aratott buzát, nem szedett törökbuzát azon évben – a' gazdagabbak marhájuk nélkül maradtak, 's a' szegényebb osztálya pedig elvándorolt élelmet keresni. –

Nem jő hát vész előjel nélkül; – mintégy meg intetünk és figyelmeztetünk a' természetnek valamely kitörő jelentése által; mint a' tűzokádó hegyek közeli felrohamát, annak sürün feljövő füstgombjai 's a' kebelében doromboló lassu moralya; mint a' tengernek érkező háborodását vize szinének meg változása – mint az égiborút a' napnak titkasztó heve, 's a' felhőknek körtornyosulása külömbbféle alakokban – mint az esős napoknak békövetkezését; a' keleti, dél szelek; és a' nyugoti felhők aranyos szinei; mit Jésus is megjegyze hasonlatosságaiban. – De tán [10] előérzettel birnak az oktalan állatok is, midőn sok nagy jót, és rosszat tudatnak előlegesen az emberekkel, mint Roma sassai annak roppant terjedelmét; mint Semiramis' galambja, az ő igéző szépségét; mind ezeket a' régi világ talánnyából meritve szólom, 's meglehet, hogy a' történtek után lett valóság e' költeménnyek látszó történészeti jegyzék; – – pedig ha szomorú éjszakánk előjeleiről itélek, most az égyszer igazza van a' népnek; ez alkalommal nem mondhatjuk öt babonázónak, balvéleményünek 's. t. b.

1828. 15. Jun. megjelent az emberalaku felhő. – A' tyukok, 's több majorságok, sehová nem távoztak a' házajtójától sőtég estig: kenyeret 's más élelmet kikabdostak kezeikből a' gyermekeknek; sőt még a' nagy emberekéből is. A' vadállatok, a' repülök és járók szokotnál tovább telyes sötétig keresve élelmeket, távoztak csak is éjiszállásukra.

Éppen ezen előzmények, vagy is észrevételek ébreszték fel községünk vénebbjeit jelen év Jun. hava 20-ka elötti ött napok; mellyekben megjelent az emberalaku Felhő az egész ött napokon keresztűl, ugyan a' napnak azon égy óráján; melly valamint tartosságára, úgy szétoszlására is megtartván az égyformaságot; csak annyit különbözvén az 1828. megjelenés- [11] től, hogy most minden felől több felhők tornyosultak fel; mind ezeket égy előre figyelemre se méltattuk, sőt tendemondának állitottuk minden illyesmit; – azomban naponként mind inkább beszéltek a' jelek jelentékenységéről; mindégyre csoportaltak az emberek; a' mezei munkások nyugidejeken, annak szemlélésén 's abból tett jövendöleseken mulattak; – és nagyokot sohajtottak. – Egy vén asszony mondá a' bámészkodók közt álva, hogy nem jó következik mert a' majóságok különösön viselik magokot. – Nem szidtam el, de mosollyogva mondám, hogy nem csuda, mert az aratást várjuk, 's addig keveset kapnak enniek. –

XXIV.

Most már közelit a' délesti idő; buvik fel a' nevezet Felhő; – az óra ötöt üt, – terjeszkedni kezd az alakos felleg, és esőre való hajlómát mutatni, sőt csendes esőt bocsát a' száraz vidékre, mellyre ember és állat megujulva örvend, és siet kerti veteményeit látogatni – ültetni, és gyomlálni. – Fél a' kilentzre; – a' még mindég fejünk felett álló Felhő kezd nehezülni; mellyből esőt valánk várandók, szépet és meleget, mint az előtti órákon, 's tán nyertesek is leszünk, ha délről Fejérégyház, Ujszékel, és a' két Sollymos felől támadott és jött nyomós fellegek neközelitsenek a' fejünk felett omlani készülöhöz; [12] mellyek csak hamar félelemmel tőltének bé, lasu dörgés, és sürü villámok között közelitvén, de hol tovább inkább nevekedő moralya, hallása és látása borzadásra inditván minnyájunkot. – Végre megtörtént, mi jósolat vala, mitől félénk és rebegénk; – Az óra hogy kilentzet ütött közelitni kezdet égymáshoz a' két gonosz Elem, – most a' villám szünetlen, – a' ménykövek minden villámra földünkre lővettetnek. – Az egyház harangjai minden felől kondulni; 's búson hirdeték mindenkinek a' vész közelítését. – Reng a' föld lecsapásitól a' ménykőveknek, – bömből és ordit a' szél borzasztó süvöltéssel; az épületekről hánnya, veti a' szal-

ma fedeleköt; nincs harangszó – legalább nem hallik; hanem halotti mélj hangon a' távulabból: imátkozzatok emberek! – és imátkozott minden lélek! – Ah! de hasztalan! Istent nem lehete megengesztelni; fel vont vesszejét nem tudá minden buzgósága mellet is, feltartóztatni. Hulnak a' jégdarabok, törnek összve ablakokot, – hasítnak szét zsendelyeket – szagatnak le faágakot – és sepernek el mindent, de mindent mit csak a' föld teremhetett, – hol tovább égy örökös chaosnak nézünk eleibe; égyszerre több ménykövek lecsapási reszkettetik földünket, embert, állatot és épületeket; – a' jéghullámok, keresztűl a' setétségen, a' [13] sűrű villám világánál szemléltetve könyhullatással, és jaj kiáltással töltnek el minden háznépet; reményt vesztve, 's végveszélyt gondolva ölelé karjai közé gyermekeit az édes anya, és borula le velek, hogy imátkozva gyermekei körébe fizesse le utó tartozását. –

Tizet ütöt az óra – egyszerre mintha a' legtisztább nyári est lett vólna, ki lön tisztulva az ég – és semmi jele fenn az égi borunak, szélvésznek, vagy villám és mendörgésnek, – 's ez égy pilanat müve vólt, mert a' Felhő leszakada, és egyszerre rontá meg azt, mit külömbben hosszasabban tartva, seperhet vala el.

Borzasztóan virradt fel a' nap mind a' két község részére, mely őket égy egész év áldásától elzárva, 's megfosztva találá. A' feljővő nap mindenkit a' mezőn talált, de leveretteten, búson, és elcsüggedve, minyt reményt vesztetteket; mint kiknek egész évi munkálotjok nem nyér annyi kenyeret, hogy égy vacsorán felhasználhassák, nincs, ha igazat akarunk szollani, az áldásnak semmi nyoma, ha csak Isten nem akarunk sérteni azzal. – Kinek fenyegetése rajtunk tellyesen testé lön, ki előlegül meg mondá, 's megigéré, 's igéretét tellyesité az időben: testé lön: a' te nyári gyümölcsöd, és aratásod felől való éneklésed eleset, – és a' te meződnek hasznán [14] való vigasságod, és örömöd megszünt. – A' szöllö hasznának is nem örültök, nem énekeltek. – – A' szüreten való örömnek véget vetettem: (Esa. XVI. 9, 10) Ismét: Megvertelek titeket szárazsággal – és köesővel minden ti kezetek munkáját. E vészt követő vasárnap Bözödön egyik népesebb templomba ezen utó igék használtattak Aggeustól. – Valamint Ujfaluban az előbbiek Esaiástól.[825] (Aggeus II. 27.)

XXIV.

Az egész láthatár égy zordon telet ábrázol; mellytől még a' tavasz messze – a' föld szinte fejér mindenfelől a' jéghullámoktól. – A' fák anyaágai megfosztva sarjadék ágaitól 's levelitől. – A' kertek levetkezve minden ékeitől; – A' mező kopár és puszta, 's semmi nyoma az őszi és tavaszi vetéseknek. A' szántó földek barazdái, az isszoptól befolyva, eltüntek. – Itt ott madarak, nyulak, és más féle állatok megdögölve. – Többen a' Juhseregből, a' sürü villámok miat, szemvilágokot vesztvén, számoson eldögöltek. Az utak elzárva sok hellyeken a' jégtorlaszoktól, mellyekben visgálodva, némelly egyes jegei, tallér, más ujnyi hosszuságu jégcsap; megint mások tojásdad kerekségü, 's nagyságu alakuak, és fertály nehézségüek. – A' nép [15] tehetösebbjei, marhájokot eladva, élelemre, és más mindennapi szükségekre áldozandók – szegényebb osztálya pedig tüstént elvándorolt, hogy kézi munkájával segélye fel nyomorult háznépét, bár az év munkásabb részein; Telet érve pedig tü hozzátok follyamodnak joltevő felebárátok; hogy enyhitsétek – hogy halgassátok ki kérelmeket, – hogy adjatok részt azon darab kenyérből, mellyet Isten szerencsésen megtartott számotokra. – Kérlek azért innepélyesen, hogy ha ezek közül égy zörgetend szivetek ajtaján, – ereszétek bé, el ne taszitsátok; tegyetek jót vele; – nem ingyen kérendi. – Isten fogadá, hogy jővendőben számotokra azért, még bővebb aratást engedend.

[825] Ürmösi Sándor az utóbbi két mondatot eredetileg (*) jel alkalmazásával toldotta be. Szövegközlésemben helyreállítottam a szöveget.

[XXV.]
Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben
Jegyzékül A honi Történészethez
(1855)

Ürmösi Sándor *Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben* című munkáját bözödújfalusi lelkészsége idején (1853–1856) készítette. A művet feltehetően kiadásra szánta. A fennmaradt kézirat letisztázott példány, rendezett íráskép, gondos betűformálás jellemzi. Az ívfüzetek kötetté vannak összevarrva, ami eredeti oldalszámozással rendelkezik, e szerint 121 oldalas a kézirat. Elképzelhető, hogy ezt az autográf példányt készíthette elő, nyújthatta be Ürmösi kiadásra.

A szövegnek létezik egy 19. század végi másolata (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 396.). Ezt Újlaki-Nagy Réka jelentette meg 2019-ben. Mivel ő egy másik tudományterület (a judaizmus) felől közelítette meg Ürmösi Sándor szövegét, így a kiadásához számos olyan jegyzetet készített, amelyet hasznosnak véltem teljes egészében átvenni. Erre adott engedélyét és önzetlen segítségét ezúton is nagyon köszönöm.

A kézirat eredetileg a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában volt megtalálható, itt használhatta Orbán Balázs is. Az államosítást követően a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárába került át.

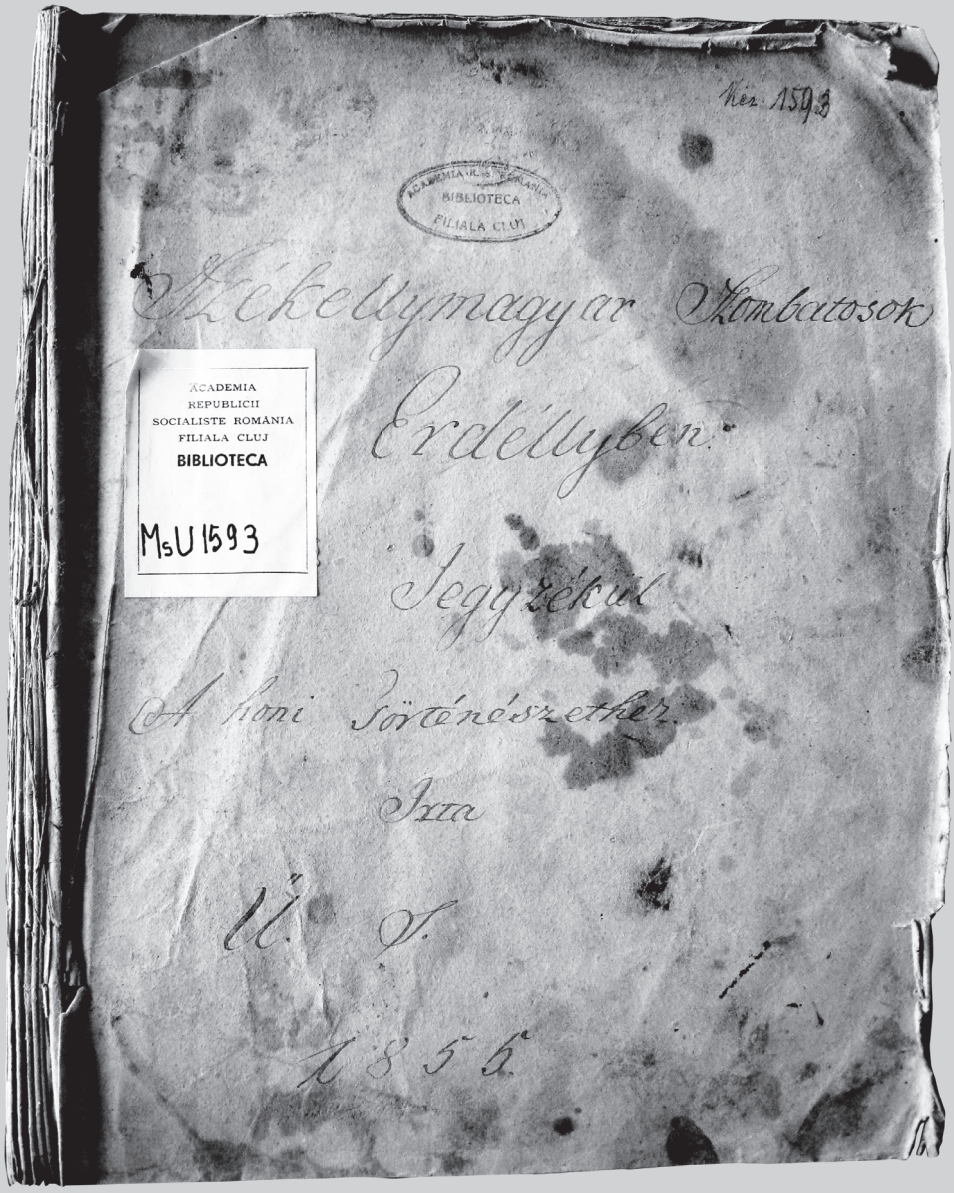
Kiss 1593
ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA BIBLIOTECA FILIALA CLUJ
Székelymagyar Rombatosok
Erdélyben.
Jegyzékül
A' honi Történészethez.
Irta
U. V.
1856
ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA FILIALA CLUJ BIBLIOTECA
MsU 1593

Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben.
Jegyzékül
A honi Történészethez.
Irta Ü. S.
1855.

[1] Bérczeiden Kincs – Völgyeiden Kincs – Téreiden Kincs;
Kincses hazám benned, mennyi talentum hever.
Kr. János.[826]

Erdéllyország kis hazánkról, nem akarok statistikát, sem pedig történészetet irni. – [2] magos és dus szellemü férfiak adtak már annak kezdeményt – s éppen midőn annak csak is kezdeményénél vannak, irok nekik appróságos jegyzeteket, ujakot és régieket; mellyekről tudnak ugyan annyit, mint igékről lehet tudni; de igen is keveset testesülésükről. – Még sok századoknak kell lefollyni, hogy Erdéllyország kis hazánkról telies statistikat ólvashasson valaki. – Ez a' minden jónak – minden nagynak – Felségesnek, és minden rosznak kis hazája, annyi számtalan sokféle anyagi, és történészeti Kincset rejt, völgyein – bérczein – térein – kül a' föld szinén, – benn a' testek erein, szétszórva, hogy égy néhány század gyermekeinek azokot feltalálni – azokkal megesmerkedni tökéletesen, vagy közép számitásilag csak hozzájuk is vetni; nem kis feladata lészen. –

Kezünknél ugyan összes statistikája bő öblü, és számtalan rejtéjes Templo- [3] mának Kulcsa – és nyitva ajtaja minden bé menni ügyekvőnék; de midőn égy pár buvárnál több nem kutat annak temérdek rejtéltellyes ösvenyein, sok kincs, ha elnem vész is örökre, de elrejtve marad. – Van é hazánkban csak égy város – égy Falu – égy Vőlgy – bércz – tér – és barlang, mellyekről történészetileg szólva, egész könyvet ne lehetne irni? – Egy kutat – egy sirűrt – égy föld pinczét, égy vermetskét hányszor áshatunk, hogy azokban óly valami anyagra ne találjunk, mely a' szépet szerető világ előtt csudabámulatos – vagytanilag pedig, vagy éppen történészetileg visgálva, jelentékeny ne vólna? – csudabarlangjaink csak is megkeresztelve maradnak mind addig, mig bel tartalmaikkal meg-esmerkedvén, mellék neveiket elveszeszhetik. – Ezek mellet még hány nincs feljegyezetlen a' haza nagy könyvében, esmérettárában? bizony csak még kezdetén állunk a' hon- [4] Kincseinek felfedezésében! – Pedig beh! könnyű vólna azokra szert tenni, Természeti lényegeivel megesmérkedvén mintégy megbarákozván? – Nincs é minden községnek égy égy értelmesbb tagja, jegyzője, vagy Lelkésze, hogy saját körén mind az illyeseket lassanként felfedezvén, feljegyezné, és a' világnak bémutatná? – Vannak! – magyar lelkészeink – 's falusi oskola tanáraink a' kor miveltebb osztályába tartozván, képesek akarattal minden szépnek és felségesnek valódi lényegét felfogni, és az által esmereteink tárát sebessen bővítteni a' jelen és az utóvilág használatára. Ők igérek 's ajálják most is kezeiket, hogy ma hólnap a' zsellyem tenyésztés mivóltával bövebben megesmerkedvén, a' népel megkedveltetik, 's mint [5] honi kereskedelmi czik, az idő rövid follyamán fog feltünni! – Már is példáját adják a' gyümőlcs tenyésztésben, czélszerü faiskolák

XXV.

[826] A mottóul választott idézet Kriza (és a Kolozsvári Unitárius Kollégium) szellemi hatását is mutatja. Kriza költeményeinek Kovács János által sajtó alá rendezett kötetében a következőképpen szerepel a *Sok kincs* című vers: „Bérczeiden kincs, téreiden kincs, mélyeiden kincs! / Kincses hazám, benned mennyi talentom hever!" Ld. Kriza J. 1893. 33.

alapítása által, több községekben azokot létesítvén.[827] – Lelkészeink, a' szellemi jollét mezején is győzelemmel müködnének, és aval keskeny körükön tul hatnának; de azt mondják, hogy a' könyvsajtot szellemi erők kifejtésére, nem áldozatképesek. – Azt mondják, hogy nemzetünknek kézirati könyvtár osztállyai nincsenek! külömben a' régi század kézirományi öszve gyüjtve vólnának! – Eppen nekünk áll tisztünkben, hazafiui kötelességünkben mindezeknek össze gyüjtése; – vajha minden lelkész hivei kezeken megvisgálná azon topló nézésü kéz és nyomatbeli irományokot,[828] mellyeket a' pórnép bors alá valónak tartván, utóljára még mestergerendáján sem szenvedi meg; nem még régi kalendáriuma közötis, [6] hanem magától eldobja, vagy legfeljebb gyermekeinek játékul, hogy ne sirjanak átadja, 's könyvfogónak[829] ki vágja, nem tudván, nem gondolván, hogy azokban a' nemzetnek égy nagyszerü kincse van elrejtve. –

Azonban, hogy nem vagyunk áldozatképesek az anyagi és szellemi erők kifejtésében; szinte azt mondhatom, hogy Nemzetünk életén annyi alkalom nem nyilt fel a' közhasznu tárgyak terjesztésére, mint jelen századunk utó szakán. – A két hon hírlapjai – 's nagyszerű naptárai, nem kevésbé keresiké – nem jutalomigéretekkel biztatnak é minden lelkierejü honfiut, hogy teremtsen – hogy mutasson fel valami ujat – különöst, szépet és ritkát a' természet országából, mert drágán megveszik, és ólcsón adandják át a' nagy világnak!! –

Francia ország főld abrosszát visgálva [7] ólvasunk é – látunk é égy várost – egy falut – égy Follyót, vagy csak égy pontot az egészből, mellyekről ne tudnánk, ne ólvastunk vólna valami különöst, mely nélkül ma a' nemzet esméret tára csonka vólna? – Ellenben hazánk föld abrosszát, bár hányszor szemléljük, mindenkor csudálva jejegyzük meg magunknak azon sok pontjait, mellyekről soha semmi hirt nem ólvastunk, nem hallottunk. –

Tegyünk hát mit tehetunk! – Ne szoritkozzunk égygyes községek történeteire, 's statistikájára; de ne hagygyuk parlagon, haszonvétlenül elhervadni azon rózsáit még is, mellyek a' történészet koszorujában illelmes hellyet foglalhatnak-el. – Azonban égy egész vőlgy több pontoni lakósát, vőlgyi életéről, sajátságos szokásairol, 's történészeti szempontjárol. – A völgyterületnek kül és bel anyagi lényegeiről, mennyiben azok a' nagy világ előtt esméretlenek – 's hogy [8] megesmertessenek, szükségesek, nem csak tudás vételek tekintetében, sőt közhasznilag szemlélve is azokot. – Érintetlen, jegyzéktelenül ne hagygyuk – így mint égy esmertessük meg magunkkal hazánkot, igyekezvén naponként, annak historiaját és statistikáját kiegészíteni; buvárait napi jegyzékeinkel segélni, világositani. –

Csak azt ismétlém, mit mások sokszor elmondának. – Tán engem is azok szavai inditának, hogy ezen jegyzékemet tegyem a' hóni történészethez. – Elterülhetne jegyzékem egész

[827] Ürmösi Sándor, bár mint pozitív folyamatról beszél itt a lelkészeknek a gazdálkodás korszerűsítésében betöltött példamutató szerepéről, nincs tudomásunk arról, hogy ő gazdálkodó papként működött volna, és például gyümölcsfákat ültetett, nemesített volna. Más lelkészekről, tanítókról, akik tevékenyen vettek részt Kriza János gyűjtőhálózatában is, ismert ilyen adat. Kiss Mihály árkosi lelkész, esperes, Kriza János barátja 1872-ben a volt gazdasági minisztertől, Szlávy Józseftől elismerő oklevelet is kapott gyümölcstermesztéséért (Boros Gy. 1889: 58–59). Lőrinczi Elek árkosi tanító nekrológjában is hangsúlyozták az általa gondozott tanítói telek kiválóságát. (Kiss M. 1863.)

[828] Hasonlóképpen mint a gazdálkodására, arra sincs adatunk, hogy Ürmösi tett volna a régi kéziratok, nyomtatványok felkutatásáért. A *Vadrózsák* gyűjtőhálózatába feltehetően csupán néhány adattal segítő lelkész, Jánosfalvi Sándor István éppen amiatt vált híressé (avagy hírhedtté), mert minden eszközzel azon munkált, hogy kéziratokat és régi könyveket gyűjtsön össze, szerezzen meg (Jánosfalvi Sándor I. 2003. 137).

[829] 'könyvboríték'

vőlgyölünkre, mellynek lakó községi sajátságos foglalkozásáról – a' helly geographiai fekvésérül, 's anyagi rejtménnyeiről mondhatnék el sokat; midőn vőlgyölünk községeit hat falvák képezvén, csak nem mindeniké- [9] rül különkülön szólhatnék, 's bőv mértékben nyujthatnék jegyzéket honi történészet iróink tollához. – mint Agyhárul, mellyrül kevéssé emlékszik ugyan kis honunk nagy buvárja Köváry Lászlónk, de csak is a' Falvák mesés elneveztetéseirül;!; ki hagyva, semmit nem emlitve azon számtalan föld alatti – 's fenekeit, és természetét senkitől még nem esmerő, 's felnem fedezet természetalkotta, vagy mesterkélt barlangokról! – Es arról, hogy a' hány az ilyes barláng, annyi arról a' félelmes rege, a' mesés történet. – Valósággal, hogy azok mit rejtélyeznek keblükben, senki semmit. – mondja ugyan a' szájbeszéd, hogy évenként magyarországról, sőt Tordáról is jönének el Emberek e' föld alatti barlangokhoz, kik meg álván égy bizonyos pontnál, valamely követ fel emelnek és annál találják meg a' béjárót, honnan temér[830] [10] aranyköveket, vagy aranyfollyadékokot vinnének el mindenkor; illyen kincs lopókkal már sokszor vólt kalandjuk, mondják. – és azon idegenek közt megesmerték vólna az Etédi vólt refor. Lelkész urat is, ki fényes el gazdagulásárul a' világ némüleg hitelt is ádd.[831] –

Mint Küsmődről – mint a' mely község a' gyümőlcs tenyésztésben példaként áll elől a' székelyvilágban – mint a' melly megbizonyítá, hogy a' jo gazda még a' köziklán is tudd szelid gyümőlcsöt, és gabonát teremteni. – Mint Etédről és Bözödről; mint a' mely községek egyéneire, a' földeket repartiálva,[832] nem jut égy fertály hóld, még is gazdagon élnek fűrge munkásságuk következtében; és a' mellyeknek ifjai, ki tünő szépségüek, el annyíra, hogy pél- [11] da beszéddé vált: szép mint az Etédi és Bözödi menyecskék!! –

Mint Kőrispatakról; – mint a' mellynek hegylánczolatját tekintve, csudálatos vegytani esmereteknek nyit utat; mint a' mellynek keleti óldalából ki follyó vizétől a' Gagyi község lakói meg-golyvásodnak. – nyugoti allyából ki csergedező follyamától pedig a' Kőrispatakiak sárgaságba, száraz betegségbe esvén, nem sok, sőt ritka ki el érheti életének hatvanodik évét. – elhalnak. – Még sok tekintetbe irhatnék jegyzéket vőlgyi világunkról; de most csak is szoritkozom Bözöd Ujfalura, annak székelymagyar szombatos kicsin hitfelekezetére, mellynek életéről, születésén kezdve meg le mái napunkig, égy rajzot mutatok fel történészeti jegyzékül. – Azon felekezet életéből, melly harmadfél század alatt fenn tudá magát tartani annyi üldöztetések – és annyi véres kinok közöt, a' millye- [12] nekről a' keresztény vagy a' reformatio véres világábul se ólvasunk. – Valójában ezen mái napig titkos hitfelekezet akaratunk ellen is tiszteltetésére hí meg; nem azért hogy hitvallása leg öregebb az időben, és ma is ugyan az, mi vólt eredetében, abból leg kevesebbet is nem gyalulódva, vagy koralkalmozva. De mert keskeny körben, az időnek és a' kornak törvénnyei közöt; mint leg hatalmosb Ellenek[833] közepette, ólly szépen eltuda simulni e' naphoz, hogy annak egyik is – ártot ugyan – de meg buktatni nem vala képes! Pedig mind két Ellene bé foga a' tizenkettőt: ígéret – fenyegetés – fényes jutalom – és borzasztó büntetés ostrom-eszközei. – A makacson hivők, a' hitekhez vakon ragaszkodók minden Záporüldöztetések közöt finum

XXV.

[830] Az elválasztójel még szerepel az oldal végén, de az új oldal elején a -dek lemaradt.

[831] „Ürmösi Kendi Ferencre utalhatott, aki 1802 és 1855 között töltött be lelkészi szolgálatot Etéden. 1797-ben subscribált Udvarhelyen, 1802-ben ordinálták Marosvásárhelyen, 81 évesen hunyt el 1861-ben. Tóth Levente, *Az Udvarhelyi Református Egyházmegye lelkészei és tanítói a 17–19. században*, (kézirat)." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 39. 15. lj. A Kendi Ferencre történő utalás (és különösen annak módja) mögött egy ahhoz hasonó történetet lehet sejteni, ahogy Ürmösi Sándor Sükei Imre ellen fordult.

[832] 'szétoszt, feloszt'

[833] 'ellenségek'

politikusok. – A rágalmok és gunyok közöt hidegvérüek. – A szenvedésekben végig álhatatóson kitűrők. – Isteni [13] tiszteletük gyakorlásában szigorok; abban semmit se tágitva a' nálloknál több számu meleg keresztények közöt is; kikkel égy nyelven beszélnek; közös egyenruhában járnak; égy kertben, mezőben és erdőben dólgoznak, 's égy törvény alatt élnek!! – Persáknak tulajdonit a' nagy történészet égy kis hadi serget, melly halhatatlan nevezetet vivt ki magának, a' sűrű csatázásokbani ki tűnő bátorságáért, leg közlebről tán a' híres görökhon szabadsága ellen vitt róppant hadjáratban!! – Ezen kis felekezettel bátran meg-itattathatni a' halhatatlanság italát, mely óly szerepet jádza el, és szerepel most is, mellyet csudálva, többet érdemel égy dicséretnél, – égy sűrü tapsot, és dicsőséget!! Esmerkedjünk meg csak velek, hitvallásukkal és történeteikkel!! –

Bözöd Ujfalu udvarhellyszék délnyugoti véghatáránál fekszik, az emlitet hegylántzolat meg szakadásánal a' Küsmőd vize mentében, 's allyában a' maros vásárhellyi országos uj útnak Erdő Szentgyörgyön feljül, alól pedig Bözödön. – Köz- [14] sége áll 650 lélekből. – 140 házi családból. mellyek közül kevés szám romano-unitusok[834] – 's néhány nemes, unitarius, a' tőbbi mind székely magyar szombatos; mint ház szám szerént 28. – lélekszámmal pedig 150. – (+) Kik azonban álszin alatt, a' törvény és a' világ üldöztetése elől rejtézkedve elosztották magukot a' több felekezetek közibe; – igy égy része református – más unitarius – megint másika, legkevesebb számmal a' katholikus-atyafiakhoz. – mindenik osztály magát részekre osztva járja keresztény templomainkot, hogy ne láttassanak azt megvettni, emezt pedig a' Mózesét láttzólag gyakorolni. – A keresztény vallás elveiről hidegen halgatnak; de midőn a' Mózses vallása pendül meg a' szószékből, minnyájon felüdűlve, feszitet fígyelemre gerjednek. – Az imát nagyon, 's szinte halhatólag mondják a' Keresztény Lelkész után, de hol Jésus szava fordul elő, elnémulnak, 's le sütik fejüket. – A [15] A protestáns valláshoz némü szenvedélyt mutatnak; de itt is égy izadságos kinszenvedésen kell, hogy évenként át essenek. A keresztény húsvétnak első napja, a' Sidókéval, igy szombatossainkéval össze ütődvén, alig látunk égy pár szombatost az uri sz. vacsora vételéhez járulni a' kovászos kenyér miat, mellyet ezen égy pár bévészen ugyan szájába elhalványodva, mintha minden érzés ki halt vólna lelkéből 's testéből, de zsebkendejébe vissza ereszvén, házi ebjének dobja leg feljebb. – Keresztyén innepeinken szobájukba elrejtezve dólgoznak, vagy át aluszák az egészet. –

De térjünk az ök innepeikre. – Nem szükség elő számlálnom azon innep napokot, mellyeket szombatossaink egész sidó áhittal meg szentelnek, akár légyenek azok vallásosok, akár sidónemzetiesek; min nem csak mü, de a' sidók is [16] bámulnak, néha pedig nevetnek. – Pénteken estve kezdődik a' szombat meg ülése minekutánna meg pillantottak nap kelet Jérusálem felől valamely feltünő csillagot,[835] melynek láttán minden ablakba égő gyértya világit, és késő időig halhatni szombatossainktól a' sidó vecsernyét; tart pedig a' szombat meg ülése másnap esti csillagzat fel tünéséig és óly szigorán szentelik meg annak minden óráit, mint azokot a' negyedik parancs betü értelme rendeli; melynek szoros meg tartására azon vakhiedelem is índítya, 's mintégy

[834] „Az unitus jelentése egyesült. Azokról a keleti keresztényekről van szó, akik egyesültek a nyugati katolikus egyházzal, de nem vették fel a latin rítust. Általánosabban görög-keleti egyházként szokták őket emlegetni, de ez nem minden esetben helyes megnevezés, mivel nem mindenik görög rítusú közülük." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 41. 23. lj.

[835] „Az Esthajnalcsillagra gondol szerzőnk. A Talmud szerint az éjszaka akkor kezdődik, amikor a csillagok láthatóak lesznek. A szombat lezárulását szokták az első három csillag megejelenéséhez kötni. Erről lásd pl. R. Yosef Karo, *Shulchan Aruch, Orach Hayim* I., 17. fejezet." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 42. 26. lj.

meg szenteli őket hitekben, hogy Jérusálemnek keleti részén vagyon égy nem erősen méj patak, mely egész héten át óly borzasztón hánkodik, melyhez közeliteni, vagy éppen át gázolni tellyes lehetlen; de pénteken estve, az első csillag feltünésén kezdve, a' másnapnak esti csillagzatáig a' leg csendesebb alakot őlt magára [17] sebessége egészszen el annyira meg lassudik, hogy égy kis gyermek is képes azt meg lábbolni.[836] –

Minden házcsaládnak számára égy segrestye épitvék, de mindenkor napkeletre, és a' szomszédok látásától elrekesztve. – Az ablakok függényezvék, hogy az óltári gyértya világa, és a' lármás áldozat ki ne-hasson a' jövők, menők és halgatódzók füleikbe. – Az isteni tisztelet külsö lényege ugyanaz a' sidókéval, meg övedzés kendővel. – könyök szoritás szijuval,[837] – 's az ének ariájával, kivévén azon soltárokot, mellyek Pécsy Simontól ujra készitetve meg hagyattak az unitarius hangjejegyre.[838] Több alkalmi énekeik és imájuk sidó forditás,[839] és kevés eredeti 1620[ból], és a' mellyek kerültek ki Pécsy cancelárjából, részint Szent Demeteri, Balázsfalvi és Szent Erzsébethi Kastályában, mint szombatossaink kézi könyveinek első lapjain [18] ólvashatni – és mint alább böveben ki világlik. – A villámás és mendörgéskori imát, vagy mit éneknek mondhatni inkább, maga Pétsy forditotta; mellyet szombatossaink az irt időben bár hol ís légyenek, kün a' szabadban, vagy benn szobáikba, ablakaikot ki nyitva, ezen szavakban énekelnek:

Nyisd meg Uram, nyisd meg
Irgalmad ajtaját,
Kűld el nékünk kűld el
Az igaz messiást!![840]

[836] „A Sambation folyó legendájának szombatos változatával találkozunk itt. A legenda a 'Szombati' folyóról vagy a Sambationról (sok esetben a kettő egybemosódik) nagyon sok féle változatban ismert a rabbinikus irodalomból. A szombaton lelassuló vagy kiszáradó folyó egyes variánsokban Médiában folyik, ahova a tíz törzset fogságba vitték, mások szerint Mózes fiainak földjét gyűrűzte körül. Josephus Flavius zsidó történetíró Szíriába helyezi a folyót, arra a földre, ahova Titus hurcolta a foglyul ejtett zsidókat. Lásd még Dán, *Szombatos szokások*, 210." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 42–43. 28. lj.

XXV.

[837] 'A tfilin, vagyis az imaszíjak feltekerése.'

[838] „Két dallamvilágot különböztet meg az író: a zsidó imákat kísérő dallamokat és a Péchi által, unitárius dallamokra énekelt zsoltárokét. A szombatos dallamokról, illetve azok tévesen feltételezett gregorián mintáiról lásd Major J. Gyula, *A szombatosok énekeiről.* (Egy kiveszett székely felekezet), *Székely Nép*, 1907, 86. szám, júl. 9., *Magyar Zenetudomány* 1907, I. évf., júli.–aug. 3–5. Uő., *A szombatosok énekei. Bözödujfaluban a szombatos község véneinek éneke után. Lieder der Sabbatharier. Nach dem gesange der Dorfältesten in Bözödujfalu,* ins deutsche übertragen von Irene Gerö-Cserhalmi, Budapest–New York, Orpheus, Magyar Zeneműterjesztő Táraság, 1907. Más német nyelvű cikket is jelentetett meg a tárgyról, 1905-ben pedig beszámolót tartott az Erdélyi Kárpát Egyesület felolvasóestjén, Kolozsváron. (Lásd Erdélyi Gyopár 1905, 11–12.) A kolozsvári *Ellenzék* című lapban is jelentek meg írások a szombatosok énekeiről, Seprődi Jánostól és Hermann Antaltól, az 1905. dec. 12., 1906. jan. 3., 1906. jan. 4. számokban. Újabban megjelent publikáció Major kutatásairól Zomboriné Pánczél Anikó, *Major J. Gyula szombatos éneklejegyzései, Magyar egyházzene.* 1994/1995. 2–3. 317–330.; Uő., *Szombatos dallamok a népi emlékezetben* in *Vallási néprajz* III. *Módszerek és történeti adatok*, szerk. Dankó Imre, Küllős Imola, Bp., ELTE Folklore tanszék, 1987.; Kovács, *Útfélen*, 75–76. A szombatos énekek hitelesen visszakövetkeztethető dallamait az énekek kritikai kiadása közli: *Szombatos énekek*, Régi Magyar Költők Tára, 17. század, 5. kötet, szerk. Varjas Béla, Csomasz Tóth Kálmán, Bp., Akadémiai Kiadó, 1970." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 43. 31. lj.

[839] „Ebben az időben a szombatosok még a Péchi által fordított zsidó imákat használták, más korábbi és később született szombatos énekek valamint Bogáti Fazakas Miklós zsoltárai mellett." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 43. 32. lj.

[840] A szöveget közölte később Orbán Balázs és Szász Károly is. (Orbán B. 1868. I. 148.; Szász K. 1873. 168.)

Az áriája ugy látzik, hogy a' katholikus atyafiaktól kőlcsönöztetet; valamint több eredeti énekeké az unitariusoktól, mellyek Pécsytől vagy párthiveitől alkottattak. – Enekelni és imádkozni, tudnak még a' kis gyermekek is, ha beszélő tehetségük meg-jött. – minnyájon irástudók, még a' nőnemeket is ki nem zárva. – Nagyobb innepeikre égy alkalmi ház szenteltetik fel, és akkor oda gyül fel a' szombatos sereg, nagy Er- [19] nyébül, vagy bár honnan is, mere felé csak léteznek; és imit amot égy égy magát még ez ideig fentarthatta – 's az egész isteni tiszteletet illyenkor égy általluk fel-kent Rabbi vezérli, kit gyakran felcserélnek, hogy a' Keresztényektől észre ne vétessenek, és mást hellyébe választás utján tésznek, kit szokot innepéllyel kennek és szentelnek fel – 's ki már égyszer Rabbiságot viselt, többé szakállát levágnia nem szabad; fizetése minden féle majorság meg ölésétől égy bizonyos öszvet, – mostani Rabbijuk: Csukor Mihály 58 éves. –

Kézi könyveik: az ima, sóltárból szerkeszve, és a' sidó szent atyáktól kőltsönözöttekel,[841] 's alkalmokra elrendezve.– Enekes: Ismét a' soltárokból – Moses könyvéből és más proffétáktol öszve álitva. – Törvénykönyv: mely tartalmozza a' Móses öt könyvét és az isteni tisztelet külső lényegét, bőv magyorázatokkal, sidóról magyarra [20] forditva, Pécsy Simontól tóldalékokkal ellátva, melly szól a' messiás eljöveteléről, 's annak czéljáról. – 's a' keresztények Kristusáról, mint hamis antikristusról, meg czáfolva a' réája ruházot jellemeket, és áljelenéseit. – az eljövendö messiás idejének előjeleiről. – 's a' világ végéről, 's minden más nemzetek eltünéséről az égy szombatosokon kivül, kiknek az időben össze kell gyülniek Kanahán főldére, és ott az uj életet megkezdeniek. – Ez égy törvény könyvet, melyről utóljára szóllánk, mint titokkal tellyest, frigyládaként őrzik, mellyet soha égy keresztény se láthat, annyival inkább nem ólvashat, és hogy az övéi közül is senkitől elne árultassék, szoros esküvel köteleztetnek; – ezen könyvbe ólvashatók Pécsy Simonnak a' szombatosság iránt viselt dólgai, és nevei 12 irnokainak valamint azoké is, kik Pécsy Simonnal a' szombatos ügyben karötve jártak, és fáradoztak.[842] – Azonban mint minden üdős hitvallás, ugy a' Pécsyé is az idők folya- [21] mán megvesztegettetet számtalan babonákkal, és fére magyarázatokkal, 's értésekkel; mely annál is könnyebben megeshetet, mert szombatossaink közül, szérte üldöztetések óta, égy értelmes férfi se támadot, mely őket az elsüljedésből ki emelve, vissza vitte vólna az eredeti utra; vagy legalább meg őrzötte vólna őket a' kitörésektől. –

Azt mondók, hogy a' Pécsy Elve szerént nem csak a' sidók Istennek választot népei, hanem mind azok, – kik a' Móses törvénnyét tartják, mint egyedül isteni eredetüt és kijelentésüt, és csak is kötelező erövel bírót, – Istennek Móseshez tett frigyében részesek; – Ezen alap elv miat, ma

XXV.

[841] „A Pirkei Avot (Atyák mondásai, Atyák fejezetei) a szombati liturgia részét képezi, ezért az imakönyvekben is megtalálható. A szombatosok által használt fordítás Péchi Simon munkája, aki két ízben is magyar nyelvre ültette a misnai traktátust, különböző kommentárokkal. Modern, kommentárok nélküli kiadása: Koltai Kornélia, *Az Atyák mondásai*, Bp., MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1999. (Hungaria Judaica)." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 44. 37. lj.

[842] „Dán Róbert feltételezése, amely szerint itt az Árkosi-kódexről történik említés, minden bizonnyal téves. Kriza János egy 1854 elején kelt levelében úgy említi az Árkosi-kódexet, mint amelyet Szilágyi Sándor özvegyének könyvtárában talált meg. Ezen felül Ürmösi leírása sok helyütt nem egyezik a kódex tartalmával. Az említett észrevételek alapján tehát arra a következtetésre jutottam, hogy egy azóta eltűnt szombatos kéziratkolligátumról lehet szó. Ezzel kapcsolatban részletesen: *Korai szombatos írások*, s. a. r., jegyz., Újlaki-Nagy Réka, Szeged, 2010, 10–16, 95–210. (Fiatal Filológusok Füzetei) Kriza levelét lásd *Kriza János levelei Toldy Ferenczhez*, közli Hellebrant Árpád, B., MTA, 1912, 19–20. Az Árkosi-kódex ismertetéseit lásd Boros György, *A szombatosok irodalmi maradványai és vallásos nézeteik,* KerM, XXI., 1886, 2–20, 76–88, 142–152.; Kovács, *Vallomás*, 194–196.; Dán, *Az erdélyi*, 29, 35–37, 49–50 stb.; Kohn, *A szombatosok*, 109–119.; Újlaki-Nagy Réka, A korai szombatos értekezésekről, *ItK* 2010, 149–162." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 45. 38. lj.

szombatossainktól annyira idegenkednek a' sidók, mint akár mely más felekezettől; sőt nevetik, csufolják és tarka kutyáknak nevezgetik; denevéreknek keresztelik, mely sem madár, sem nem egér; Sem nem sidó sem nem keresztén hitvallásuak. – Vannak ugyan kóbor zsidók, kik szombatos hölgyeinket nőül ve- [22] szik, de ezt csak ki nézésből teszik, hogy a' székely magyar após jószágát kezesnek bé tehessék valamely haszonbérlés esetében; de mind e' mellet, az após fazakából nem eszik meg a' főt ételt, és semmi tekintetbe nem elegyednek, pedig magyarszombatossaink mindeneket elkövetnek, hogy hajlamokot megnyerhessék, és jo terményekkel halmozzák, hogy kedvukbe essenek; de mit ök elnem fogadnak, sőt hideg vérel ezen szavakkal utasitják vissza. Nem tudjátok é, igy szólnak hozzájuk, hogy csak is égy választot népe van Istennek, és az az Izrael egyedül!! –

Nem tudom a' szellemdus Pécsyt meg ítélni, de még is csudálnom kell itten az ö lelki ereje kicsinségét!! – Hogy ha már bé vette a' Mózses törvénnyét, mért nem tudá azt a' korhoz, – az időhez – a' hellyhez és a' néphez alkalmazni? hisz hagyta vólna meg hitelveit mint isteni eredetűeket, és igy egyedül kötelezö erővel biró vallást!! – [23] de követőivel éteti vala meg a' sertés- és más törvénytiltot hust!, mellyet Mózses az idő és más körűlményekhez mérve tiltá el annak meg evésétől az Izrael népét!! – magyarázza vala meg nékik, hogy az egész külső czeremonia, a' mái kort tekintve, érvénytelen Istenre, és hatálytalan emberekre, 's az üdvességre is csak akkor vólt eszköz, midőn a' Mózses világa közelébe élt az Izrael!! – hogy Mozses csak is a' nép kicsapongásait, 's bálványimádásra való hajlamokot akarta az egész külső czérémonia által korlátozni; és igy ö magát prophetziai tisztyébe meg erősiteni!! – hogy csak a' szemnek akart foglalatosságot szerezni, mi alatt a' lélek észrevétlenül szokjék meg hiedelmében!! – Ezeken kült, mért nem külömbözteté meg a' sidók vallásos innepiektől, a' nemzetieseket? – mért hagyá hellybe hogy magyar követői a' sidoknak nemzeties innepeiket is meg űljék, meg szenteljék? – Egyebet nem mondhatunk, [24] mint nője kedviért, a' szép Eszter asszony kivánságára tette meg mind ezeket!!, ki hozzája mint Semiramis Sordanapalhoz[843] állot minden cselekvénnyeiben. – Innen szombatossaink nyomorult életet élnek. – Sertés hus evésitől tiltva – a' sidó és keresztény innepeket dologtalansággal, meg űlve, testeket el lassitotta, lelkeket pedig meg törpítette, ugy hogy ma csak élhető embereknek is alig mondhatjuk öket. – Ide járul még a' babonás balhiedelem, melly vallásukkal egygyüt nap keletről jött el; azt mintégy megölelve, sajátokká tették, mellytől elvonni sem Isten sem ember, nem égyszere teheti meg; mely által csak nem levetkezték magukról az Isten képére teremtetet embert. – A türelmetlenség más felekezetek irányában, hogy egészen cselekedetben ki nem tör, azon félsz korlátozza, hogy né talán el árultatnak és hitekben háborgatást szenvednek. – Egyébb aránt a' Kereszténynek hol árthatnak, ártanak, 's alá nézik, 's ugy tekintik csaknem, mint az égyyptomi sidók a' Faraó népét; minden segítséget azoktól meg tagadnak, sőt büszkék [25] rája, ha égy keresztényt megcsalhatnak, – ha azt nyomorában elveszni láthatják – és ha keresztények, keresztény felebarátjok ellen van. – ök pedig égymást védik a' leg kisebb bajok ellen is; leg kivált keresztény elnyomók, vagy sértegetők ellen, ha mindjárt vagyonukba, vagy halálukba kerülne is. –Es mind ezeket vallásos szempontból!! –

XXV.

Születet magzatjuk körűlmetélését és halottaik iránti kőtelességuket vallásos szokásaiknál fogva, végezve, igy szólnak a' keresztény Lelkészhez: Itt a' gyermek – itt a' halot!! csinálj a' mit

[843] „A két legendás asszír uralkodót, Semiramis királynőt és Sardanapalt ellentmondásos személyiségük miatt szokták együtt emlegetni, egyrészt elpuhultságuk, fényűzésük, másrészt hősiességük és bátorságuk okán." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 46. 40 lj.

tettzik velek!! – Születet gyermekeiket tizenkét nap mulva, hogy körűlmetélték viszik a' keresztény lelkészhez, 's kereszt nevet pedig mindenkor az óh testamentumból választanak, mint jelesen a' leg több fiaknak Mózses nevet adnak; innen, nincs égy ház család, ha csak égy fiu is létezik abba, hogy Mózses ne kereszteltessék. A kereszt atyáknak és anyáknak mindenkor szombatosoknak kell lenni –

[26] Halottaik fejeknél – bár tartozzék protestans lelkészhez – gyértyáknak kell égni, mind addig mig a' ház küszöbén ki lépnek velek – Csak huszon négy órákig szenvedik az élők földén, és nem zsellye,[844] de kopórsó fedi azokot; hanem belső paraphernumjai[845] mutatják, hogy az egész sidó temetkezései szellem, – valamint a' gyász is idejére, mint szokására mózsesi. – A ki későrőbe[846] égy kereszténYt sem türhetnek, az égy lelkésznek mindazonáltal ellen nem álhatván, szükségkép jelen van, és miánna halotti vecsernyéjük, minden halható zaj nélkül vitetik végbe, mellyet mindazonáltal észrevehetni onnan, mert ólly halgatagok, hogy égymáshoz égyet is nem szóllanak söt égymásra csak nem is néznek. – Halottaik iránti hiedelmek borzasztó; tizen négy nap mulva a' temetés napján kezdve megjelenik égy angyal a' kopórsó fejénél valamely nagy bottal, és hatalmoson felkiált: te ki vagy?.[847] 's ha büntelen a' halot, ne-vét mondja, és az angyal elviszi magával, keresztül kosul meghordozván e' földi világban és meg mutat minden bünös halotakat, kik vétkeikből meg meg nem tisztulván, kéntetnek e' földön bujdos- [27] ni és vándorolni, mig nem Istennek irgalma felóldozván, bé mehet a' maga hazájába. – Ellenben, ha a' halot bünös, a' fejénél álló angyal jót sujt égygyet botjával a' hasára, és azzal vándor utjára ereszti.–

Esketési és menyegzői Czeremoniájuk ismét sidós. – minekutánna a' keresztény Lelkész égybe eskette a' házasulandó párt, és meg íródot a' kötlevél, a' hajadonnak hajai férfiason levágatnak; 's a' Rabbi valamely lobogós Superlát[848] alá álitván az uj párt, meg áldja, 's azzal elereszti. – tudnunk kell azonban, hogy ha szombatos hőlgyeink sidóhoz mennek férjhez, keresztény lelkészeinkkel abból semmit se tudatván, elrepitik, mely eset nem ritka éveken át. – valamint ide járul az is, hogy szombatos hőlgyeink soha kereszténYhez nem mennek férhez; sem pedig a' férfiak nem vésznek nőt a' keresztények közül, ha csak előlegesen nem kötelezi magát a' szombatos életre; – ez azonban ugy történik meg, hogy égy egész próba évet engednek neki; mi alatt ha hozzá szokik e' bajos gazdasszonyi élethez, és e' hitvallás terhes czeremoniáihoz, feleske- [28] tik annak szigoru meg tartására. – Az eskü ismét borzasztó; megtagadtatják vele apját, annyát, és a' kristust, 's ugy osztán esküszik őrök hivséget a' Mozses törvénnyéhez – és több heteken át magyarázzák a' törvényt, 's esmertetik meg annak külső czeremoniájával és titkaival, mellyeket egész próba éven át mellőzének, és most is nem egyszerre hanem apprádonként tárnak fel előtte. – Ha a' nő kedvetlenséget mutat e' különös élethez, és rideg czeremoniához – el eresztik és elválasszák, de az elkülönözés óráján esküt tészen, és átkot mond magára, hogy a' szombatosság titkát soha de soha elnem árulja senki előtt is; hogy ez átok is borzasztó lehet, onnan bizonyos, mert igy elvált nőktől soha titkot a' szombatos életről, és e' hitvallás valamelyik öldalárol, nem halhatni. – Igy van ez a' férfiakra néz-

XXV.

[844] sélye / zsélye: 'ládaszerű kis koporsó.' SzT. 2002. XI. 711.

[845] parafernum: 'hozomány'

[846] kikísérő: 'halottas menet'

[847] „Az angyal alakja valószínűleg a rabbinikus irodalomban és jiddis néphagyományban Dumah néven ismert halál angyalhoz kötődik. Lásd Kovács, *Vallomás*, 370." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 48. 47. lj.

[848] 'hüpe, esküvői baldachin'

ve is, csak ugy veszik be felekezetek kebelébe, vagy adnak nőt nékik, ha a' próba évet botránkozás nélkül ki álják, 's mint égy szerelmet mutatnak az egészhez.–

Bőjtjük tovább terjed a' sidókénál, vagy is a' babonával meghaladja annyiban is, hogy a' gonosz lel- [29] kekre is bőjtölnek szeredán; – más bőjtjeik a' sidóktól van. A Bőjtnek nagy erőt tulajdonitanak; mellyel Istent engesztelni 's ördögöt űzni képesek. – Azt hiszik, hogy Isten az őrdögöknek éjji és nappali tizenkét órakori idő közelét szabadságukra hagyta tettzések szerént felhasználni gonosz szándékuk kivitelére, kik egyébkor a' szemétdombon és keresztes utakon vannak meg kötve, az embereket szemügyelvén, hogy szabadulásuk pillanatain elfoglalhassák. – Ezen gonosz lelkek leginkább haragusznak azokra, kik pénteken fősülődnek, és a' szemetet szembe öntik a' feljövő nappal. s. t.b. –

Az átokkal ismét hasonlólag vannak, mellyhez ha a' bőjtölést is ragasszák, elég erélyesnek hiszik bár kinek, vagy minek eleibe állani, 's azt lesujtani; mellyel inkábbat hitek háboritóit szokták meg támadni, 's czélba venni, kit ha sükerült történetesen el érni, 's boszujokot állani; – Igy Czinczinus nevü katholikus égykori áldozár a' fiscusnal feljelentvén öket, per keletkezet irántok; és egyébb aránt is űldözte; 's szombatonként házaikból kikergetvén, dólgozni kénszerítette a' mezőben; melyen [30] elkeseredvén, innepéllyesen azzal átkozták meg, hogy megne haljon addig, miglen a' nyüvek meg nem eszik; – és ugy lett!! – ugy hoszta nyavallyája, és most az ők hiedelmeknek igaza lévén, feltartották az öröm innepet.–

Gagyi Miklósi Pál, mint dullói segéd, sokszor ut csinálásra hajtotta őket szombat napokon, ki borjuknak nevezgette, csufolta, boszontotta őket. – Elkeseredtek, de nem árthatának, mert égy dulló segéd nagy és hatalmos ember vala akkor, hanem szokot mesterségükhez follyamodtak, és meg átkozták, még pedig azzal, hogy addig meg ne haljon, mig égy borjat nem szült e' világra! – Mi lett belőle? – Egy szombaton Székely kereszturon a' héti vásárban lévén Miklósi Pál, meghalja, hogy szombatosaink mivel átkozzák naponként, 's kedve ereszkedet, hogy erre égyet jo nagyot igyék, mit szokása szerént ugy is megtett vólna. – hogy az ügy szencségesebb légyen, és némü innepéllyességgel mennyen véghez, több barátit találta meg és kérte fel, hogy ebben segélyenek poharat emelni, és üriteni.. Nem is kellet utánnok sokat fáradni, mert pállyatár- [31] sai esmerték szeszéllyét, tudták hogy minden szombatot Kereszturat tőlt el, de nem a' piatzon, hanem azon fogadóban, mellyet már utóljára Miklosi Pál korcsmájának is neveztek; melyben midőn áldozatja legnagyobb lánggal szokot vala égni, Pistának csak égyet intet, és néki égy pár órák alatt le kellet hozni az ebédet feleségétől, Martzi musikus czigánnyal együt.– baráti, kik esmertík Miklosi iránti tiszteket, a' szeretet és tisztelet legnagyobb bókjával tették meg, 's ittak vele utó vércseppig, és felkatzagva éljenezték a' Miklósitól születendő borjut, sőt többre mentek, keresztnevet is adtak neki, 's hozzája komákot neveztek, és denique[849] meghatározták, hogy kilentz holnap mulva a' keresztelést belső és kűlső szertartásaival együt celebraljak meg; – ez a' terv Miklosi Páltól inditványoztatot, de égy hangulag ellön fogadva az egész társaságtól, csupan közülök égynek leve némü megjegyzése, 's észrevétele az egészről, hogy t. i. a' keresztelendő borjunak mi lesz a' neve ha ünő? ha ökör? Ugy Istenkristus utsegén,[850] katzag fel Miklosi, hellyes észrevétel, 's előre való ki látás!! Én Rendes-nek ítélem, jegyzé meg, mivel [32] az egész ügy rendes kezdetében és folyásában!! – de ha űnő lesz, mond égy másik, akkor nem illik rendes nevezet ugyé nó!! – Nem lesz jo Sári, kérdi a' szólló, felszóllalása végin, – Szombat Sára!!, rival Miklósi, mintha belőle nőt

XXV.

[849] 'utóvégre'

[850] 'Isten, Krisztus, úgy segéljen'

volna ki, ugy illik az eb adtához!! – Még tovább isten tudja, hogy lett vólna dólga a' borjunak, de a' korcsmárosnő, kit éppen Szombat Sárinak hittak, meg sértödve érezvén magát mind ezeknek hallásán, tovább nem álhatta a' sárt; ki jött a' belszobából, és szemközt nézvén Miklósit, rá kiált: halja é az Ur! már most én is azt mondom, hogy az Isten ne virjaszsza fel a' hólnap reggelre, mig azt a' borjut meg nem szüli!! velem ne csufolkodjék, hanem fizesse meg a' mit ivut három hét óta, mind a' hatvan forintot!! – Miklosi most fen álva akarta hahotáját kiterjeszteni, de mind annyiszor vissza-eset, mennyiszer meg kisérte a' felálhatást. – Végre oszolni kezdet a' dieta, maga Miklosi felmászot lovára mások segicségével, 's szokot indulóját meg kezdte keservesen énekelni: Már el mégyek az örömben. – Az egész piatzi nép, mintha Isten nyila sujtot vólna le közébe, égy pertzig elnémult az ének kezde- [33] tén, mig végre hahotára törvén ki, utánna nyomult az egész és a' városból hogy csak ki nem kisérte.–

Andrásfalváig a' szegény Fakó igazitot el minden bajt gazdája hellyet; mondhatni mindenben hellyetesse és képviselője vólt; – ha valaki mellette elmenve köszönt, vagy pedig czégér alatt kellet elhaladni, a' fakó meg állot mint égy czüvek; mert gazdájának szokása vólt, hogy ha valakivel találkozot, megálitotta lovát, és égy pár szót váltot vele; a' czégérek pedig utjában mindenkor akadályi lévén, égy pohár boral szókta vala elhárintani nyakárul; ezt a' fakó ugy tudta mint gazdája a' miatyánkot éhgyomoral, azért megszokot kötelességétől égy véka zabért sem állot vólna el, hogy az által meg sértse gazdájában a' legnagyobb szentséget. –

Azonban Andrásfalva végibe a' szegény fakó minden kézsége mellet is nem tuda gazdája kötelességét képviselni, ugy hozá azt egyetlen égy baja gazdájának; le kell vala hát Miklósi Pálnak szálnia, hogy ez egyet hajcsa végre, mit [34] másra bizni még császároknak sincs hatalmukban; de minek előtte hozzá készülne a' le szálláshoz, minden segitség nélkül leeset. – A fakó, mig gazdája kinoson foglalatoskodot vésztellyes baján, rágódni kezdet a' kertre felnőt burjánszálakon, és addig surolta fejét annak óldalához, hogy kantárja és fékje ki eset arról. – Miklosi Pál minden veszéllyes baja mellet birt mégis annyi lélekjelenléttel leesésekor, hogy kantár szára kezében maradván, azt most is kezén fogta, de hogy lova fejéből ki suvat vólna, égy világért észre nem vette; – Nem igyekezet most baját végezve hogy lovára felüljön, mert arra csak gondolni se tudot, hanem ballagni kezdet haza felé, melytöl már csak égy fertály óránylag vólt; Kantar szárát rángatva tüzelte az elmaradt fakót menetelre, sőt szavaival is bíztatta: Czuh fakó, haza néh!!. – A két kert allyában el hazáig égy pontot nem hagyot megjáratlan, mit távulról nézve azt itélhette vólna valaki, hogy valamely kisded, de nagyon drága áru portékáját elvesztve, kell hogy [35] keresse ez ember. – Mint máskor, ugy most is tréfálgatot minden ide 's tova tett botorkádzásai mellet: itt kellet nagy apámnak el veszteni az anglius töjit! – beszélte magában guggadozva haladva!!–

Nem messze vólt már a' kaputól, midőn martzi, – ki a' nemessi szokás szerént a' kapunál lévő kis házban portariusságot viselt – keserves hegedülésel elei megy gazdájának, hogy a' szokot rosz prádriját, melyet ily alkalommal sokszor nyelt el, kerűlje el. – Martzi három huru hegedüjén, mind két karjainak oly meg feszítetet erejével, 's ide 's tova való hányásaival jádzotta: már elmégyek az örömben" czimü kedvelt halotti dalát gazdájának, hogy mindenki sajnálhatta a' szegény czigányt, csak Miklósi Pál nem, ki a' fakót is maga után jöni képzelvén, tisztességesen felbődült a' czigányra: A rákotzi indulóját Martzi!! azzal a' Kantárt a' kert egyik karójába megakasztotta, és Pista a' Kocsisa után kiáltot bebögő hangon: Pi-pis-ta heh!! – Pista tudta gazdája körül, mellyek következendők valának és eleibe ment – és monda: Mit parancsol Tekintetes Ur!! kö-kösd-bé a' [36] boborjut!!

XXV.

A szombatosok borjárul elmélkedet, – külömbben a' fakót akará mondani. –

Pista elment a' lo után és haza vezette 's Martzi ez alatt szakadatlanul muzsikálta a' nevezet indulót, miglen Miklosi Pálné élénk, de tulzsimbes asszony bé rohanván, rá kiált Martzira: Mit akarsz czigány? még tovább inditanád ezt a' bő czégért? – ezzel a' czégérnek fut; 's mikor éppen Martzit biztatni akarná, hogy tovább játszodjék három hurjain, fel löki az ágyba – és Miklósi soha nőjéhez ily engedelmes nem vólt – mint aki hét országról jött – el alutt. – Martzi, kinek most tellyes vólt öröme; Istenének hálát adot, hogy szerencsésen megmentette régi Ellenének körmei közül! –

Az éj csak hamar bé következet – 's minnyájon elszéledtek alunni.– Miklosi Pál rémálmoktol szüntelen hánykodot és küsdött. – a' borjut minden szavain lehetet hallani, hogy nem felejtheti. A nő ezt mind halgatta, 's nem tudot alunni, gondolván, hogy férje tán a' nagyon bor- [37] judzó Tehenüket akarja emlegetni, hogy felügyeljék; 's ismét meg fontolván, hogy férje mily keveset szokot a' gazdasággal bajlódni, ki még azt se tudja, hogy van é borjudzó Tehenük, vagy nincs; meg nyugot e' gondolaton és el alutt. – Miklósi mind nagyobban bírkozot küsdelmeivel, és néha nagyon felkaczagot: A borju!! a' borju!! A nő erre fel ébredet, 's nem vette tréfára a' dólgot, gyértyát gyujtot, elsőbben is férjét visgálta meg, hogy vajjon tudja é miről beszélget valósággal, vagy csak álmodik? és láta, hogy most elmozsollyodik, majd ismét el kékül, elhalványul, és szünteleni változásban vagyon. – Ki ment a' lámpával, és ugy találta, hogy férjének most egyszer igazza van, mert meg találta a' szép ökör borjut annya alatt fekünni. – Minden segitség nélkül fel ölelvén, bé vitte azon házba, hol férje feküt, és ugyan férje ágya lábjához kötözvén, eltávozot fekünni. – De Miklosi Pál mind ezek alatt is csak előbbeni küsdelmein maradot [38] a' borju! a' borju, heh! heh! – Nője erre most felszóllalván, intette, hogy ne aggódjon, mert a' borju jó hellyt van!! – Miklosi, nője felszollalásárul mit se tudva, sohajtot és nyögöt mintha valamely Tehrütől akarna szabadulni; – ö ezen pillanatban azt látja álmában hogy ö saját maga égy borjut szült é bünös világra.– kinos küsdelmeiből valamennyire mintha ébredne, félig meddig visgálja álmát, és gondolatján megütődik: Ah ha igaz lesz vala? – midőn így képzelődnék, ágyához kötözöt borju a' takaró alól kün lévő lábait nyalni kezdi Miklosinak. Erre meg rázkodik: mi ez? tán nem igaz az álom? – felveti szemeit, 's látja a' borjut lábánál. – Zavarba jön magával – visgálodik bővebben: igaz, én borjut szültem – ihol lábaimnál! – elkell rejtenem a' világ elől! – külömbben veszve vagyok!! –

XXV.

A hóld világ gyéresen szórta lassudad sugárait az éj hajnalán. – Miklosi Pál felkelt, hogy közlebrül visgálja meg a' dólgot hogy vajjon nem szeme rémlik é? – tiszta valóság! – A borjut felöleli és egyenest [39] viszi azon hólt kutba, mely kerte közepében közel a' kiszáradáshoz, legfeljebb is nehány békák tanyája vala – belé dobván, vissza megy ágyába. – gondolkodik, hogy vajjon mit cselekedet – és mi történik vele? – Mámorából kezd üdülni azonban, és észre veszi álomjárását, hogy borzasztóan meg csalódot. – hogy Tehene borját ki jádzotta ugyan, de maga magát szászorta inkább. – ezerszer tanátskodik magával, 's ezerszer felsül plánumaival. – halgat tehát, és várja, hogy mi történik tovább.–

A hajnal bontya szét a' setétség fekete fátyolát. – a' barom pásztor kürtje adja a' jelt a' falunak felső felén, hogy mindenki marháját készitse eleibe kiadni. – Az első kürt szóra már talpon vólt a' gondosnő hogy uj borjus tehenét meg szoptatva adhassa ki a' csordának. – első felébredésén is a' borjut szemügyeli férje ágy lábánál. – nem látja! – égy előre nem nagyon botránkozot meg a' borju hol létén, az ütődvén égybe eszébe, hogy tán hü szólgájuk a' Pista, szólgálati készségből asszonya kötelességét ez uttal meg tette. – Pista te! [40] kiált azért a' nő.– nem jö felelet! – tán éppen most szoptatja, gondolja magában, 's ki mégyen az istáloba – Se borja se Pista! – egyenest fut a' szólga

szokot éjji fekvéhez, és ott találja a' hütelen cselédet, mintégy jo lakot agárt a' bugja töviben. hol a' borju? felköltve kérdi a' nő. – nem tud semmit rólla! – lárma! – mintha égy oláh tábor rohant vólna meg égy pusztán hagyot falut.

Miklosi Pál ez alatt sebessen felöltözött és az ajtó küszöbén meg álva, bádjat hangon ki mondá, hogy a' borju az óh kutba! azzal elszaladt.– mikor haza kerűlt, mint lett dólga, – még mái napig is beszéllik a' gagyiak. –

Ezen történetet csak hamar meg tudta a' mólnárné, 's általla huszonnégy órák alatt az egész világ; – melynek hirére szombatossaink innepileg hálálkodtak, és csak hamar felszólitották Miklosijukot, hogy ha még nem férhet el tőllük; borját feljelentik a' Fiscusnak, és őtet borsó szalmában égöttetik meg. Miklosi Pál többé dullói hellyettességet nem válalt.

[41] Szombatossaink hiedelme még az appróbb csalásra és tolvajságra is kiterjed: Egy Tyuklud- 's más aprób majorság és házi butorok elidegenitésében; még pedig azon vallásos szempontból, mellynél fogva Mozses, az Egyiptombol kikőltözendő sidóknak meg engedte, sőt meg parancsolta, hogy az indulás előtti est, idegen nemzetü szomszédjaiktól kérjenek el több drága edényeket, és azokot hozzák magukkal a' pusztai utra. – Pedig Mózses ezen parancsát erkőlcsi szempontból adá, hogy azon edények nélkülözhetlenek lettek vólna a' pusztában; de ök hiven ragaszkodnak az óh testamentumnak, legkivált pedig a' Mózses öt könyveinek betü szerénti értelméhez; – valamint onnét meríték azon véleményt is, hogy sem császárság, sem respublika meg nem álhatnak, mert Isten csak is Királyságot álitta, és parancsola a' népnek mindenkor, hogy válaszon. In- [42] nen a' közlebbik mult foradalom alkalmával annyira is utálták a' magyar kormányt, azt republikánusnak vélvén, hogy az ugy nevezett Kossuth bankjejegyet semmi szin alatt el nem fogadták; sőt ha láttak is valakinél, melleket verték – 's szét pökdöstek. – A nemességet űldözték, 's adták ki öket az oláhtábornak, azt pedig mindennel segéltették és pártfogolták. –

Nagyobb és appróbb babonájuk megszámlálhatlan, mellyeket ök többnyire vallásos szempontból tekintvén, egészen alájuk görbitették lelküket. – 's nevetnek bennünket hogy mű azokot nem hisszük, – és legfeljebb is sajnálkodnak rajtunk. –

Ezen korszerütlen hittársulat több nevezetes sajátságokkal is birván; vagy azért mert ki nevetésre méltók, – vagy éppen semmi külön érdekkel nincsenek összhangzásban, – mellőzöm és át térek történeteire, 's elmondom rővideden annak kezdetét, folyamát; midőn jelen állását látók eddig elé.

XXV.

–

[43] Kutfőnk és adataink sem kül, sem belfődi iróínktól nincsenek – merülnek fel ugyan apró jegyzetek Haller Gábortol, és Kemény Jánostól – 's utánnuk több mások; de mind csak annyit tészen, hogy a' magyar szombatosság még annya méhében meg halván, soha nap világot nem látot, sőt annyával együt kinok közöt elenyészet; holot ma harmadfélszáz év mulva is él, még pedig nevezetes szerepet jádzik. – holnap légyen a' magyar história vendége!

Azonban élő tagjai óly fris emlékezettel vannak szülöihez, születése napjához, és nevekedéséhez, 's appróbb és nagyobb történeteihez, hogy nékik hitelt ne adni; bigotság és történelmi bün lenne. – óly frisen emlékezik égy nyólc éves gyermek is, hogy égy krajtzárért bár hol kérdjük fel az uttzán elmondja Pécsynek még szerelmi kalandját is másadik nőjével; – apja pedig égy kupa lisztért, többet mint a' mennyit írok, képes arról elbeszéllést tartani. – igazoknak is kell lenni, kik hitvallásukot értelmes fők nélkül, a' világnak és [44] törvénynek ezer űldözései közt is azt meg tudták őrzeni, 's gyakorolni; leg többet ugyan titokba de óllykor óllykor nyilvánoson is, mint alább látni fogjuk – kiket gyakron elszaggatot égymástól a' szomoru körűlmény, 's messze el-

űzött, jovaikot elvette, űtötte, verte, őlte, még is meg elevenedet, mint a' mesés Phoenix hamvaiból, 's össze ment, élt 's él máig is bűszkén és kevéllyen; üldöztetéseivel, rongáltatásaival fűnek fának dicsekedve; – fiainak és unokáinak az egész multját szemük eleibe álitva, letzke gyanánt szóról szóra tanitya bé, és legnagyobb gyermeki véteknek mondja, sőt meg esketi, hogy ök is attól el ne áljanak, engedetlenek ne légyenek mint halálig. – E mellet vannak kézi könyveik, imások, énekesek, és a' Móses törvényein kül, azok magyarázatát magában foglaló és irányt ado kéziratu kötteteik, mellyeknek kezdő levelein tisztán áll az ö neve, 's mint ilyent frigy láda gyanánt tekintvén, csak is a' Rabbi felvigyázata alatt van mindenkor; a' mellyet, mint égy szentséget az áldozár, csak meg mutat, de [45] senki nem ólvashatja a' más felekezet közül, ne hogy elárultassanak; – és a' mellyet nem régen, mint égy harmintz ével ez előtt égy Ujszékeli 84 éves agnő hoza meg nékik, ezen nyilatkozattal: – Én, ugy mond, falvámban utóda a' szombatosságnak, ezen könyvet hiven meg őrzém; most azonban néktek adom át, gondviseljétek!! – Meg találtatik ugyan az egész mássa, majd minden előkelőbb szombatos segrestyéjében, és hoznak is fel hitük erősségére abból okoskodásokot, de kezünkre nem adják. – Enekes könyveikből ismét, mint alább olvashatni, igazságokot lehet ki huzni, mellyek az időt, és e' hitvallás szellemét tisztán bizonyítják. – Aljon hát itt elbeszéllésem, szombatossaink, és kézi könyveik ut mutatások szerént, ki zárva minden más irók hozzá vetését, mennyiben szombatossaik elbeszéllések szerent megczáfolvák. –

–

[46] Pécsy Simon – kiről szombatossaink, mint égy másadik Mozsesről, majd nem isteni tisztelettel emlékeznek, és rajzolják le gyermekeiknek eleven szinben. – Születésére nem hogy Pécs városi Magyarországon hellyben hagyhatni, mennyiben Kemény János, naplójában jejegyzve hagyta; azonban ezen állításról sokat nem mondhatunk, midön Erdélynek mint egyik mecaenasa ez időkorba senkitől nem emlitetik, hogy magyarországon bár hol is jószágot bírt volna akkor midőn Erdélyben hetven, sőt hetven két egész falvákkal, mint jobbágyaival parancsalt; – és éppen hogy ily gazdag hatalmos ur vólt, megfoghatatlan némellyeknek azon állítási, hogy égykor Szent Ersébethi oskola mester lett vólna! – ma falusi mester; holnap hetven faluval biro Ur! – tudjuk azt csak szombatossaink után is, hogy ö maga, minekutánna a' szombatosságot terjeszteni kezdette [47] hetven falváiban, melyek mind unitarius egyénekből állottak; a' Sz. erzsébethi unitarius oskolát, és a' nagy Ernyeit, ez utóbbit Sárosi Mihály[851] felügyelete alatt, – szombatos oskolává alakitotta, mikről alább említendünk; – valamint bizonyosnak hisszük és álítjuk, mint az akkori véres és hartzias kor gonosz szelleme szerént, hogy ö katona vólt, és pedig Bocskai István fejedelemnek kedves őrnagygya, ennek éppen haláláig. – A fejedelemnek mint ily kedventze, ezen pállyán feljebbeztetik vala, ne haljon meg 1606.

Ezen fejdelem bé jövén Erdélybe, Bastát alatsonságaival kiverendő; Pécsy közbe jövetelével az unitariusoknak, kiknél ö elnöki szerepet vitt, nem csak szabadságukot az Isteni tiszteletre viszsza adta, sőt elfoglalt Szentégyházaikot, azokhoz tartozó jovaikkal egygyüt vissza foglaltatta; – osztán 1608 Bátori Gábor alatt, nem tudhatni mely [48] okokból, le mondot a' katonai pállyáról. – 1615 pedig meg halván nője Kornis Judith vissza ment a' Katholikus atyafiakhoz; mellyet hogy

[851] „Ez a név más helyen is előfordul a szövegben, minden bizonnyal hibásan. Ő az alább említendő Balázsfalvi-kódex 137. zsoltárának fordítója, 1789-ből maradt fenn egy sajátkezűleg másolt énekeskönyve, valamint egy évvel későbbről egy számára másolt imakönyv. Semmiképpen nem lehetett tehát Péchi kortársa. Lásd Dán, *Az erdélyi*, 37; Uő., *Szombatos szokások*, 217; Uő., *A szombatos kódexirodalomhoz*, 195–196.; RMKT 17. sz., V., 594.; Kovács, *Vallomás*, 350." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 57. 66. lj.

valamely vastag ránkorból[852] tett, onnan bizonyos mivel a' Sz. demeteri unitariusok azon időn akarván templomot épiteni, hellyet annak nem engedet az egész falujában, miért is kerítettek a' falu köz hellyén azt felemelni, hol most is létezik. Igazolni láttatik pedig minden további jegyzékem az ö szerelmi kalandja, mellyet regetellyesen beszélnek szombatossaink, velek egygyüt az agg sidóság, mely több századok ót lakja hazánkot. – Es ez a' szép Eszther asszonynyal a' sidó hőlgyel folyt; – itt kezdődik már a' szombatosság alapja megvetődni, mely annyi bajt, annyi furcsaságot foglala magába, és ma is képviselteti magát néhány száz székelymagyarban.. Lássuk hát e' szerelmi kalandot, és annak következményeit:

A 17-d század elő szakában, mílly borzasztó fegyver – és toll hartzot állot ki Europa elég- [49] gé le sirták történészőink. Erdély kis honunk mentve vala ugyan annak fegyvereitől, de mégis ugy tarthatot minden pillanaton, mint Domitzián[853] vendégei a' fejek felet hajszálon függő éles kardok lókonyázásitol,[854] – mint égyes községek, a' felettek csatázó égi ború rettentéseitől. – Egyik hit-felekezet itt is a' másikra támadot; e' mentegette magát, és kezdte amazt ólcsárolni. – E védletet irt terjedelmes könyvekben a' magáé mellet; elnyomót pedig amazéhoz. – Fejedelmi, és külön felekezeti synatok keletkeztek, 's azokban mérges vitatások kérdésekben és feleletekben, erősítésekben és czáfolatokban. – Most ez a' felekezet eresztet ki kebeléből kűldötséget hitvallása terjesztésére, vagy leg alább épületére; – majd amaz szököt fel ellene, és vette űldözőbe, 's vádolta fejedelmeknél. – A városok lármás népeis a' falvák csendes lakói, most égyaránt mozogtak. – Egyik hagyta el hitvallását, 's ment át amazéhoz; ez viszont máshoz; 's a' mint a' körülmények változtak, magokkal ragadták a' köznép osztállyait; – mellyek közül [50] sokan isteni tiszteletből jónak látták, hogy ha valaki tegnap katholikus vólt, 's ma azonban elsodortatot az ujitóktól, ki tépni a' keresztfákot kedvelt halotjaik sírjárol, és egyszerű követ emelni hellyükbe; – Valamint ki ma visszatért az anyahitre, szent és tartozó cselekedetnek esmerte protestáns halotja sirkövét keresztfával cserélni fel. – A protestans és Katholikus atyafiak, kőlcsönösön égyik a' más halotjai sirhalmáról, dobták el az emlék követ, vagy keresztfát, mást tévén hellyükbe, a' feleknek hitekkel ellenkezőket; – majd Rákótzinak sikerüle, mególtani végkép a' tüzet, hogy lángra ne gyuljon, és ismét égy Rákótzi Sigmond véres kora kerűljön elő. –

Mint minden népesbb városaink ugy M. Vásárhely is egyik nevezetsb szinhellye vólt a' vallás változásainak. – Egy vasárnapnak délesti óráin sűrűen nyűsgöt a' nép a' temető kertében a' város napkeleti óldalan, hol az most is létezik.[855] – Mindenki oda bé léptén [51] a' sírhalmokon futtatta végig szemeit; visgálva, hogy mellyik sirköven, vagy keresztfán történt változás! – bámulat lepte meg a' nézők figyelmét az égy hét alatt eset siremlékek változásain; innen mint sajátságos szokása a' népnek, hogy háborúk alkalmaiból – jelentékeny égi testeknek meg jelenéseiből, valami különöst jósolni; ugy most is a' nép, világ végéről beszélt; valamint a' sidóság a' messiás eljöveteléről álmadozot. – Jött, ment hát a' nép, hogy kérdezősködjék, hogy lásson, és haljon valami ujat, valami történtet és történendöt. – Egy égy keresztfánál, vagy sirkönél csoportonként állot meg, hossason csudálva, és birálgatva azoknak csereváltozásait. – Most azonban valamely egyszerű em-

XXV.

[852] 'harag, bosszú'

[853] Ürmösi Sándor itt feltehetően Damoklészre gondolt.

[854] 'lógás'

[855] A marosvásárhelyi temetőkertről van szó, azonban az Ürmösi által vázolt események történetileg nem hitelesek. (Újlaki-Nagy Réka szíves szóbeli közlése.)

lék könél nagyobb csukratba[856] meg állapodva, kárhoztatja azt, ki tegnap óta, a' jeles sirkeresztet, boszúból, kövel cserélte fel. – Ki tette azt? mendörgé, égy a' csoport háta mögé érkezet közép koru, férfias tekintetü, fekete bajusszu székely levente. – Senki se felelt! – hanem mindenki utat engedet néki tiszte- [52] lettelyesen a' sirhalomhoz juthatni; hol meg álván, 's merön az emlék köre függesztvén meredt szemeit, felkiált: Kereszt illik ide, barátom sirfejéhez, nem puszta kö, melly a' kristust akará kopórsójában örökhalálra nyomni. – Nem tudatik ki vólt e' barátja, másnap uj keresztfa vólt fejénél. –

Es ezen férfi nem más, mint Pécsy Simon vólt, kinek ezen ténnyéből világos, hogy katholikus hitvallásra égy általjában át ment vala mint feljebb írám, és ugy vélekedet, hogy barátja sírfája felcserélése, valamelyik unitarius egyéntől eset az ö boszontására. – Pécsy Simon haragos és boszúálló ember lévén azt a' leg csekéllyebb eseményeit is kiöntötte, leg alább mendörges szavaiban azt elárulta. – Itt is ki tört indulatán, és felhangon lármázot; de égy hang egy női gyengéded hang feltartóztatá szavain sőt homlokának össze font redőiből, 's oroszlanyi tekintetéből egészen levetkeztette, a' hellyett égy szelíd és vidám alakba őltöztette. – Kérem az urat! – vala a' szózat, mely ötet le vetkezteté heves indulatából.. 's sebessen [53] megfordulván a' megpillantot széphőlgy karjain találta magát; kihez óly le ereszkedő nyájasságot, és kiderűlt vidámságot mutatot séta közben, hogy akár ki is eltalálhatta őket szerelmi világban élni. –

Alig haladtak el a' sirhalmi néptömögtől néhány lépesre; a' hőlgy bádjat hangon igy szólalt felt: még csak égy pár napom e' vidéki életemből – 's nem több. – A hőlgy tovább akara beszélni, de Pécsy lángra lobbanván, azt elvágta: Egy pár nap szép Eszther? – Istenemre mondom, hogy Europának bár mely szegletéről meg hozlak! – Tudom, folytatá dűhvel, mert meg mondák már többszer, hogy gazdag Rokonid, és a' Rabbik ellenkeznek vallásos szempontból tégedet valaha bírhatnom; de ugy kell lenni, ha bosszuállásom hatalmát ki akarják kerülni. – nyernem kell – mert áldozatkészségem meg érdemli azt. –

Pécsy, ezen szavait ki tört haraggal, és fenhangon mondá hőlgyéhez, 's ezzel elváltak égymástól, holot több mondani valójuk is vala égymáshoz; de a' hőlgyre több sidók várakosztak a' temető kert kapuján, kik mindenkor, most [54] azonban leginkább szemügyeken tarták Eszterüknek Pécsy iránti maga viseletét. – öt viendők előlle nagy Váradra. –

XXV.

Pécsy, méj gondolatitól kisértetve, 's két emeletű házához meg érkezve, tüstént bé fogatot kocsija eleibe, és még az napnak estvéjen Sz. demeteri Kastéllyába estvélizet. – rövid éji óráit tervei fonásán tőltvén. – Szándéka hatrább ki sül. –

Másnap napfeljöte után virágos kertében hosszu pipa szárból füstgombjokot eresztve, sétálni láthatták Pécsyt. – hogy különös terven gondolkodot, észre vehető vólt onnan, hogy fejét lesütve, és redős szemeket csinálva, gyors sebességgel sétált, 's halhatólag beszélte azt, mitől csak égy legtitkosbb barátjának nyilatkozhatik vala: sem vallásom, sem nőm, bizonyos!! mondá észrevételén kül- 's ílly magávali beszélgetése közt papot is emlegetet; mert a' tőlle észre nem vétetet inassa, a' „pap" szóra felkiált. Eppen most jö, Uram, a' hegyen keresztül!! Pécsy előbb az inasra égy mord tekintetet vetet, hogy küsdelmeiben megzavarni eszelősködöt; az- [55] zal hirtelen Bordos és Sz. Demeter hegylánczolatára vetette szemeit, azon hegyi ösvényre, mellyen jöni és menni szoktak égymáshoz a' két falva lakói. – Ah! a' fekete ördög!! azzal megfordult, és szobájába tünt. –

[856] 'csokor'

Ez az ö ördöge nem más, mint Beke Dániel vala;[857] ki mint Bordosi unitarius lelkész, viszonyban élt Pécsyvel; nem csak azért, hogy hivei az ö jobbágyiból állának; de mert minekutánna nője Kornis Judith elhalván, vissza tért a' Katholika hitre; égyszer féjtette tőlle jobbágyiból álló hiveit az elállástól, és mátszer igyekezet vólna öt vissza nyerni az unitarius államnak; kit tán ö bántot vala meg, és az által voná magára haragját, és tette meg eltérését,[858] mint fentebbi szavain itélhetni. – Vólt hát oka Beke Lelkésznek, mind a' tizenkettőt bé fogni, és mindeneket elkövetni Pécsy körül, mert a' katholika hit felvételével abban törekedet, hogy unitarius jobbá- [56] gyi is őtet kövessék hitvallásában. Jobbágyait, kiknek egykor édes attyuk vólt, szerfelett kezdette terhelni, legalább nem kiméllette öket 's a' sűrü katona fogdosáson nem védte, sőt maga irta össze, és adta ki a' kötéllel fogdosóknak, arra való ifjait; ugy hogy Pécsy vissza ne térjen az unitarius hitre, égy pár év alatt, nem csak Sz. Demeteri, de több unitarius jobbágy falvái őtet hitvallásában követni kéntettek vólna. –

Beke Daniel most is hát átutját Pécsyhez azért tevé, hogy többszer vallásos ügyben kűldöt levelére feleletet nem nyervén, rosszat sejditet, és azt valamely uton elhárintandó egyenest Kastéllyába tartot; 's midőn már szobáját meg is közelítették vólna léptei, a' szoba ablakai meg nyiltak, mellyeken Pécsy ki könyökölvén, ezen szavakot intézé Bekéhez: Nincs itthon Pécsy, Tiszteletes Ur azzal vissza huzódván, bé csapta az ablakokat. Beke értette kötelességét, ajkainak égy rövid mosolya után, vissza ment tűnődő gondolatok közöt. – [57] Pécsy ezen óráin inkább szorongattatot, a' Jésussához kivánkozó Szent Pálnál; – még azon napnak délesti óráin lóra ült, és több legényinek kiséretében, Sáronberg felé elindult, a' szép hölgyet meg látogatandó, kiknek szülői ott valának lakósok, mint haszonbérlők. – Vásárhelyen meg se állottak, mert az idő esti tizóráján vólt; azért is kettőztetet gyorsasággal haladtak ki, Szent György nevezetű utczán; 's midőn ki értek az országra bényuló erdőtskéhez; éber figyelmezése után észre vesz Pécsy valamely terhes szekér közeledését, 's rövid visgálat után, a' cziheres[859] erdőbe elbuvtatván kisérőit, maga meg áll utközben lován ülve, 's várta a' meg érkező szekeret. – Egy pár percz ezen közben; 's a' szembe jövő szekér Pécsy látásán meg áll, mint meg esmert Ellene előtt. – Egy sikóltás hasít ki a' szekérből, melynek hallatára Pécsy oda ugrat, megesmérvén a' hangban imádot Eszterét, kit távul jöttén éppen gyanita – Meg állyatok Mózses bajtársai!! [58] Kiált fel Pécsy, bőszülten, kivont kardal kerülve a' szekeret!! – A három Rabbik, kik Eszther kiséretéül valának a' szekéren, öt a' Pécsy erőszagoskodása elől nagy Váradra viendők, nem külömbben kardot ránták, egyedül; 's minden kiséret nélkül gondolván Pécsyt, inkább pedig maguk és viendő kincsek óltalmára tevék ezt a' Rabbik, kik nem csak féjték azt tőlle, de jutalomra is számoltak fáradságuk következéséül. – A kard csattanások meg kezdőttek; és Pécsy hátrálni kénteték, ne szökdössenek elő az erdő sűrűjében elrejtett fegyveres kisérői, kiknek csak látásán maguk meg adásával kinálák meg a' hölgy vadászót; de annak elfogadását, mig ki mondhatta vólna, a' tüzes kisérők által két Rabbinak feje le eset a' kard élin. – Erre a' hőlgy elájulása, mellyre égy sikóltása adott jelt, Pécsyvel feltartóztattattak a' legények, hogy a' harmadik Rabbit is hason sors ne találja. – A megmaradot Mester, ijedel-

XXV.

[857] „Beke Dániel bordosi papot 1636 decemberében unitárius püspökké választották. Ezt a tisztet haláláig, 1661-ig töltötte be, tehát az ő püspöksége alatt zajlott le az 1638-as dési per és az unitárius egyház éles elhatárolódása a szombatosságtól. Ezzel kapcsolatban lásd Kénosi–Uzoni, *Egyháztörténet*, 499–515.; Dán, *Szombatos szokások*, 216." Újlaki-Nagy R. 60. 75. lj.

[858] 'kitérés'

[859] 'cserje, bozót'

[59] mének inkább, mint szándékának első érzetén, meg kinálta Pécsyt, az ölébe emelt hőlgyel; ki szivzavarján lévén, ez általla banni láttzatot történeten, ennyit szóllot az ajálkozónak: Hozd el te magad hozzám, – hólnap déli tizenkét órakorig elvárlak!! – Ezen szavakot else végzé, vissza indult a' város felé; és még azon éjji hajnal Sz. Demeteri Kastéllyában találta őtet kisérőivel egygyüt. –

Hólnap déli tizenkét órakorig elvárlak! – ezen gondolat csak leülni sem engedé Pécsyt; annyival inkább a' szokot reggelijétől is eltartá, várva várván, hogy mit szül a' tizenkettődik óra. – Zsebóráján minden fertályát meg nézte, 's midőn a' tizenkettőnek utófertállyát mutatná, az ablakhoz ment, hogy lovát nyereg alá parantsolja, – 's miért, miért! és hová akar menni, maga se tudta. – Már nyitotta is ki az ablakot, midőn meg pillantya Eszterét, égy Kastéllya felé közelitő érnyőzöt szekér ablakán ki [60] hajolva kandicsálni. – Pécsy, eleibe futot inkább mint ment; ki a' szép hölgyet le ölelve karötve, szobájába vitte, 's kétszer huszonnégy órák alatt esküt hitvesse lett a' sidó lány. –

A Rabbik ijedelmeiktől kéntetve, az eskün meg égyeztek azon kikötés mellet, hogy a' nő, örökre maradjon meg a' Mózses hitvallásán; mit Pécsy is elfogadot azon feltételén, hogy születendő gyermekek a' katholika hitvalláson nevekedjenek, miglen férfikort érvén, tettzések szerént választanak. –

Az ifju, vént ritkán, de a' vén ifjat mindenkor szeret, – szokták mondani. – Eszter az ifju nő, hogy mennyire szerethette a' középkoru Pécsyt, áldozat készségéből látók ugyan, de nem lehetlen, hogy tán inkább a' körülménynek engedet, miszerént Lengyelországba akarák öt szülői, férjhez taszitani, azért inkább választá születése közelébe Pécsyt, mint amazt a' távulba. Hogy pedig Pécsy millyen tűzzel szerette hitvallására, a' nemzetiségére tőlle kü- [61] lömböző hölgyet, mindenki megítélheti. – Illyenekkel egy finom tappintatu, 's mérész politikus nő mit nem vihet ki, legkivált a' házasság tüzszakában? – de mindent! – mintégy Isten asszony, kedve szerént kormányozhatya férjének szivét, 's lelkét; 's annak minden gondolatját és akaratját, maga kedvére, 's elnézet terveinek kivitelére hajthatja. – Szerelmi incselkedéseivel képes férje szívét elvonni a' tiszta igazságtól is, melly nálla addig istenisűlve honolt. – Eszther, égy másadik Semiramis vólt, Pécsy óldalánál, e' pedig Sardanapál amannál. – Eszther ki kötötte vólt, hogy halálig, sido hitvalláson maradjon, de hogy arra férjét is testestől lelkestől megnyerje, határozottan feltette vala. – Nem is késet. – Az idő és az alkalom jelen vóltak. – Az idő, mert azon korban még az uttzai beszéd is mind a' vallás ügyeiről folyt. – Tapasztalta az okos nő, hogy férje a' vallás változékony világából való, 's öt meg kisérteni hozzá fogot; nem kivánta és nem törekedet nagy [62] ugrásra bírni, 's egyszerre a' Katholikus hitböl a' szombatosságra le szöktetni, hanem most csak is égy lépcsővel megközelítetni azt; és ez a' léptsőfok, az unitaria hitvallás vala. – Ennek hitágazatiról többszer beszeltetet Pécsyvel, 's azokhoz ö maga is tettetésből szerelmi hajlamát mutatta, sőt azt is ki jelentette, hogy kivánná azon vallást bévenni. –

XXV.

Mit nőink dicsérnek, és szeretnek; azt mü is férfiakul utánozni szoktuk, nem magunkért, hanem nőink iránti hódolatból; mihez osztán szivünk hozzá szokván, elhisszük, hogy nekik igazzok van mindenkor 's mindenben. – 's azért lelkünken eröszagot teszünk sokszor, és meg hajcsuk magunkot.

Pécsy, mind a' mellet, hogy felrugta vólt az unitaria vallást, mint látók, valamely boszúból; nem idegenkedet attól, sőt fájt lelkének, 's kereste vólna annak nyugalmát, ott hol elveszesztette, de azt gögje és bűszkesége nem engedé. – Az unitaria hitvallásról, 's annak ágazatiról kedvezőleg be- [63] széllet nője előtt mindenkor, 's ez azokra kedvellő mosollyal tekintvén, elhitte Pécsy, hogy nőjét rá bírja az unitaria vallás bévételére, minekutánna ö azt maga elfogadta. – Azért is tüstént parancsat adot ki, hogy Beke Danielt, saját hintójába, hozzák Kastéllyába. –

Beke, nem foghatá meg e' nagy szerü jelenetet; azért égy előre nem tudá magát hogy mere határozza; engedjen e a' puszta izenetnek, vagy többet várjon? – de annak meg gondolása, hogy elnem menetelével a' Pécsi büszkeségét meg sérti, ki magát soha boszulatlan nem szokta hagyni. – S égy titkos sellytelem, mellyet egészen magának nem tudot meg fejteni: hogy tán vallás – tán jobbágyi ügyében akar vele találkozni; – rá birák az át menetelre; és így egy fertály óra alatt a' Pécsy Kastéllyába termet. –

Pécsy és nője elejébe mentek. – 's mind kettőjektől nyájason fogadtatván, két felől karötve inditották a' szoba felé, minekutánna Pécsy ezen szókkal üdvezlette a' tudós lelkészt: Ennek előtte kevés idővel ugy tekintet- [64] tem tiszteletedet, mint pokol birodalmának egyik fekete ördögét; most azonban ugy ölelem, mint menyországnak egyik fejérbb angyalát.

A tárgy beszéd, hogy leg ott nem egyébb vólt, mint Pécsy Simonnak, az unitaria vallásra való át menetelének szándoka, könyü átlátni; ki alig tette bé az ajtót a' bé kisért lelkész után, mindjárt ezen nyilatkozat köztt fogot kezet azzal: ugy nézzen engem tiszteletes mint ismét unitarius embert!! És ez órában Beke vissza nyerte Pécsybe a' régi barátot, a' kemény unitarius férfiat, kik egyesült erővel öregbítették a' hiveket az unitaria hitben égy kevés időre; melyel minden unitarius jobbágyiban köz örömet kőltének fel. –

De nem sokáig tarta Pécsyben az égység hivőség! – Nője eddig csak Királynője vólt szivének, most azonban valóságos királyságra vergődvén, tellyes hatalmu parancsnoka lett férjének. – Egy az Isten, kívüle több egy sincs. – Egy a' vallás, ez a' Mózsesé, ezt jelentette ki csak is az Ur Isten – ez bir egyedüli kötelező erővel; – a' többiek emberektől jöttek, és [65] álitattak elö, Istennek belé egyezésén kivül. – Szóllot Eszther a' szépség Királlynéja Pécsy heves szívéhez. – És ez, ki meg szokot vala Királynéjának engedelmeskedni, 's minden szavainak mindenben igazat tulajdonitni, meg hajolt most is, mint mátszer; ebben is, mint mindenben; nem annyiban az igazság érzetének, mint nője bájló hangjának, 's szive kivánságának, mellyet megbántani, soha se mérészle ez a' széles esmeretekkel, lelki 's testi erővel biró nagy férfiu – ki mind ezen jellemek mellet változékony eszü, és kedélyü ember lévén, a' leg nagyobb igazságot is ön magában elsüljedni engedte. – Ament monda nője tervéhez, és annak mindjárt kiviteléhez kezdet, minden további fontolgatást kizárva. (x) Elsőbben is jobbágyait vette körűl, kik ekkor kevés falvákból állottak, mint Udvarhelly széken: Sz. Demeter – Bordos – Csöb – Székely Szállás – Vészke – és Szenterzsébeth nevezetü falvákban – 's még néhány oláhfalvákból, [66] mint: oláh zsákod – oláh András falva – és Hideg-Kut. – de ezen utóbbiakot mellőzte nemzetiségük miat. – Hogy megnyerhesse őket a' legnagyobb kiméllettel viseltetet irányukba. – a' szólgálatot gyengén follytattatta – A Katona fogdosáson, melly minden éven át, törvény-szerűleg tartatot, meg mentet mínden ifjat;[860] 's mint az akkori kor egyik hatalmos szónoka, a' néphez alkalmazat szavakba terjesztette elejükbe, hogy csak a' Mozses vallása isteni eredetü; és így csak is ez bir kötelező erővel; minden tőbbi, emberektől származot; – Ezen nyomó szavakot ígéretekkel, 's fenyegetésekkel sükeresítette jobbágyai szivében; mit még inkább foganositott nője alamisnájának sűrű kiosztogatása, nyájas le ereszkedése; melly által a' Másik hitvallása, mint a' reggeli esőtől a' növény ugy fogonszot és gyarapodot minden hitkövetőiben. – Maga Beke Daniel, ki ezen hitre sokszor kisértetet meg, melynek elfo-

XXV.

[860] „A katonai szolgálat alóli felmentés ígérete meggyőző erővel hatott a dési pert követő időben is, lásd *A kissolymosi, bözödi, bözödujfalvi, ujszékeli és sz. demeteri unitárius templomok elvétele iránt 1697. január 19, 20, 21 és 22-én felvett tanuvallomások.* Közli Benczédi Gergely, KerM, 1878, 362–368, 1879, 35–42." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 66. 90. lj.

gadását nem csak hogy nem közelitette meg, sőt minek utánna Pé- [67] csyt nem tudta rá bírni, hogy terveivel, 's ujitásaival hagyna fel; fel jelentette Kolozsváron az egyházi tanátsnak, 's ez ismét Bethlen Gábor fejedelemnek; ki ezen zavarnak eleit véendő, nem fegyverel és már büntetésel, hanem felvilágosításal igyekvék azt végre hajtani; mire nézt a' protestáns papságnak közgyűlést hírdetet Erdő Szent Györgyre, 1618.[861] hogy a' székely szombatosság is halja a' vesélyt, és győződjék meg tévutazásárol. Mellynek következése a' lett, hogy Beke Dániel tartva Pécsy Simon ott lététől, 's annak boszujától, és a' keze alatt lévő unitarius jobbágyinak elállásitól, semmit se hoztak fel Pécsy ellen; hanem a' refor. lelkész urak kérettek fel, hogy tegyenek meg mindeneket a' szombatosság ki írtására. Rádetzky,[862] unitar. superintendens látán[863] nyelven ennyit csak ugyan nyílvánitot, hogy többé a' szombatosokkal nincs semmi közvetet ügye. Minekutánna semmire se tudtak menni Pécsyvel, a' fejdelemnek feljelentetet, ki öt lezáratta, 's mint fogjot keményen büntetendő a' törvények szerént, de több unitari- [68] us lelkészek, és urak közbe jöttével, szabadon bocsátatot, mindekutánna hitéről le mondot. Szombatossaink szerént pedig pénzen váltotta meg magát, mely a' fejedelemnek Istene vala; mi csak abból is bizonyos, és kétséget nem szenved, mert Pécsy, fogsága után többszer meg jelenvén a' fejedelemnél – bizonyoson mindenkor pénzel – nagyobb nyilvánossággal kezdé terjeszteni önálítmánnyát. Iródát alakítot, 's abba mint gazdag ur, és igy hatalmas ember, magos főket is megnyert, mint nagy Ernyei Sárosi Mihályt, ki unitarius és tehetős nemes ember vala, kik mindegyüt tizenketten valának, és szüntelen énekek, imák, és egyházi törvények szerkesztésében foglalatoskodtak. Sz. Davidnak 150 zsóltárjai mintájára ugyan anyi éneket szerzettek, mellyekből többeket itt mindjárt ólvasunk, mint vannak jelenleg szombatossaink kezénél, 's kézi könyveikben meg írva – Az oh testamentumnak majd minden nevezetesbb történeteit elénekelték, fordításban e vagy eredeti szerkezetben,? másra [69] bizom ítéletét. – mint Dávid futását – Absolon halálát – Izsák meg áldoztatását – Babyloniai fogságot – s. t b. ezeken kivül innepnapi és szombati énekeket, melyekből is égy néhányat ezennel közlök. áriája többnyire az unitariusoktól vétettek át, melyből önként következik, hogy az egész szombatosság, az unitaria vallásból születet, és történeteik égymásból follynak. – A jelen énekes könyv, melyben mint égy 201 énekek találtatnak, kelt 1626. a' Balásfalvi Kastélyban, mint e' könyv eleink felirva találtatik[864]

XXV.

[861] „Az akkori unitárius püspök, Beke évtizedekkel korábbi elődje, Radécius Bálint hívott össze zsinatot 1618 nov. 11-re Erdőszentgyörgyre, ahol ténylegesen a szombatosság kérdése volt terítéken. Ezzel kapcsolatban lásd Kénosi–Uzoni, *Egyháztörténet*, 467, 488." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 66. 91. lj.

[862] „A lengyel származású Radécius Bálintról, Beke Dániel ellenfeléről van szó, aki 1622- től 1632-ig volt erdélyi unitárius püspök. Lásd Kénosi-Uzoni, *Egyháztörténet* II, 178." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 66. 92. lj.

[863] 'latin'

[864] „Dán Róbert megfigyelése szerint itt egy eltűnt kódexről, a Balázsfalvi-kódexként elnevezettről, illetve feltételezhetően annak egy másolatáról esik szó. Lásd Dán Róbert, A szombatos kódexirodalomhoz, *ItK* 1972, 194–197." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 67. 94. lj.

Szombath esti Enekek (érsd péntek esti.)
Első Enek[865]

Most kezdődik a' szent szombath
Kit Ur hinnünk hagyot.

-
Kövessük ezt örömmel
Lelki gyönyörűséggel
Isteni tisztelettel.
Kedves énekekkel.
-
[70] Űljük ezt nagy buzgósággal
Isteni szólgálattal.
Lelki nagy igazsággal.
Imádásal, szép józanséggal. –
-
Tiszta testel ruhával
Forgódjunk urnak napjan.

-
Csak Istennek mindenben
Mi magunkot foglaljuk.

-
Artatlansag vidámság
Szombathnak légyen neve
Igaz lelki tisztaság
Szentségnek követése. –
-
Magát minden rostálja
Fontra mértékre adja
Mert ember közt nincs vétkesbb.
----

[865] RMKT 17. sz. V. 5. ének

Másadik Enek.[866]
[71] Mar bé állot a' szent szombath
Gyönyörüséggel űljük azt,
Ezen dícsérjük az urat.

-
Most azért mű áldot Isten!
Gyülekezünk ez innepen
Nagyságos sz. szombatodon
Választos nyugvó napodon.
-
Segítségedet ohajtyuk
Szent vezérlésedet várjuk
Csak tőlled erőt kivánunk
Hogy épűljön nállad dólgunk.

Harmadik ének[867]

Istennek szent népe
Most intlek arra
Füleidet adjad
A hallásra
Harmadnapi munkálkodásra
Vess véget minden dólgodnak.
-
Mert az urnak amaz sz. napja
[72] Vagyon az ő szombathja
Készítsed magadot arra
Hogy légyen jobbulásodra
-
Szép tiszta őltözettel
Ugy imádsággal
Ugy bőjtölésel
Szivbeli alázatossággal
Tisztasággal és szentséggel.
-
Elmélkedjél bűneidről
Hat napi sok esetidről
Azokon sok fogyatkozásidrol
gyarlóságidrol való löttekről. –

[866] RMKT 17. sz. V. 4. ének
[867] RMKT 17. sz. V. 14. ének

Negyedik ének[868]
Szombatnap, kit sz. ur hagyot
két kötáblára sz. ujjával ira
Légyen a' mi szivünk nyilván
Tiszta és isteni szólgálattal
Légyünk az urhoz háláadásal.

Ötödik Enek – Tanitás utánra való[869]
Kegyességnek szent attyát
[73] Az egeknek nagy urát
Ki engedé meg érni
Ezt a' mostani órát

-
Ez nevezetes napot
Minden ugy becsülje
Mint sz. atyánk tartya
Cserébe ki hellyében
Vasárnap az minap kele,
De a' szombath méltósága
A teremtésnek fénnye.
-
Szemérem és gyalázat
Az emberi szerzésért
Az Istenét elhagyni
Kőltöt vasárnapért
Kit az Isten bán és utál
Törvény meg szegéséért
Az ő dicsőséges sz. neve
Tékozlásáért. –
-
Szombath végi ének (hétvégen.)[870]
Egész hét már tel szépen el
[74] Szent szombattal végezvén el
Kit hogy érnünk békességgel
Köszönjük urnak hívséggel.
-
Készülj ember jövő hétre
Kérj erőt Istentől erre
Ujjalag való kezdésre
Artatlan életre

[868] RMKT 17. sz. V. 29. ének
[869] RMKT 17. sz. V. 10. ének
[870] RMKT 17. sz. V. 24. ének

-
Hatnapi munálkodásra
Isten szerént térj dologra
Hitván szorgalmatosságra
Ne vidd elméd soha. –
-
Elne felejsd Istenedet
E hitván árnyék világban
Szólgálattal tölcsd az ő kedvét –

-
Tűrj és szenvedj Isten fia
Hogy juthas nagy bóldogságba

Szombath reggeli ének.[871]
[75] Az Istennek könyvét, a' ki megvisgálja
Annak méltóságát nagy bölcsnek találja
Abban törvénnyeit hogyha meg számlálja
Szentnek és igaznak állandónak valja.
-
Szentnek! no hát mü is ily parancsolatját
Visgáljuk Istennek jeles sz. szombathját

-
Kegyelem no tehát. Az Jákóbnak Urát
Dicsérjük ez napon, – Illyen sz. szombatját..

-
Pörpatvar háboru ez napon ne légyen
Veszekedést minden szivéből ne tégyen
Vidám szívet jozan elmét inkább végyen
Mert ő imádsága Istenhez ugy mégyen..
-
Eltünk ne légyen óly mint Anthiokusnak
Ki káromlója vólt az ő sz. napjának
Ellensége vala kedves szombathjának
De fene evé meg testét a' pogánynak.

XXV.

[871] RMKT 17. sz. V. 133. ének

[76] Lám a' Nicanor is feni vala fogát
Hogy tűzbe borítya az Isten templomát
Ezen közben pedig csufolá szombathját
Madarak evék meg, mint nyelvét, mint magát
-
Dühösködik most is e' világ mi rajtunk
Neveti csufolja, törvényid kik tartjuk
Bánnya hogy egyedül néked fejet hajtunk
Azért sok káromlást követ el mi rajtunk. –
-
Te szent törvényidet világoson látja
Drága szombatodot szeme előtt tartja
Még is őtet ördög arra űzi hajtja
Hogy sz. szombatodot csak semmibe hajtya
-
Isten! szent látomást, kérlek hogy veszesd el

-
Soha semmi erő ezt elnem ronthatja
Tudomány, bőlcsesség meg nem mozdíthatja
Még csak a' nevét is meg nem változtatja
Izrael Istene erőssen meg hagyta. –

[77] Régi hellyéből ezt ki nem mozdíthatták
Magok a' pápások igen megforgatták
De az Istené vólt – ők el nem bonthatták.

-
A Sylvester pápa magát meg vetették
Minden bőlcsességét réáfeszítették

-
Azért mü szent hívek áldjuk az Ur Istent
Szívünkből kiáltsuk, mondván, hogy szent sz. sz.
Hogy illy világoson mi nékünk meg jelent
Melly által tudjuk hogy az ur szombatja szent. –

Messiás eljöveteléről való Enek
Pogácsas Innepen. –[872]

Sion hegyéről szabaditót mennyei szent ur; Várjuk örömmel szent messiásodot. – Mellyet nagy világnak ujitására mutattad. – Bocsásd el szent ur, messiásodot, az Izrael népednek váltságára. –

Mindenkor szent ur hiven emlegetjük; szívből [78] ájítatóson égymásal beszéljük, hogy mikor lészen öröme napja messiásodnak velünk? – Bocsásd el szent ur, messiásodra hol örüljön velünk! –

Drága öröme napja, ennek a' szenteknek ?? Mellyen szent Messiásod országát foglalja; Mikor a' szentekkel minden gonoszon lészen birodalma. Bocsásd el szent ur, messiásodot, a' mü vigasságunkra

Noha gyakron azt mü forgatjuk, hogy a' sidóknak akkori válcságát számláljuk. – Hadnagy Mozsesről, mint Egyiptusból akkor lett ki szabadulások. – Bocsásd el szent ur, messiásodot, hogy örvendjen velunk! –

Pésák innepét evel szenteljük, hogy hatalma szól, az égyiptusi váltságról; hirdetjük beszéljük, hogy jövendő váltságra gerjed reménységünk. – Jöjj el messiás!! Ur hagyásából hol örüljön lelkünk veled. –

Emlékezzél meg szent urunk a' mü számkivetésűnkről, a' hosszu rabságról, és sok sanyaruságárol. Jákób magvának ad meg ígért birodalmát. – Bocsásd el szent ur, messiásodot [79] néped váltságára. –

Csak tőlled várunk, édes Istenünk, Szent Messiásodról – azon öröm napját, idő eltelve mikor gerjed reménységünk, és néked fejet hajtunk. – Jöjj-el messiás, ur hagyásából, az néped válcságára. –

Bóldogok azok, kik égy reménységben élnek, vagy halnak. – E mái szent Innepiden szent nevednek szólgálnak. – Ez jelen való pisán szent messiásodnak bizonyos jövetelét, erőssen reméljük, és várjuk. – Jöjj-el messiás, ur hagyásából, őrdög házát rontsd el.

XXV.

Erdemek szerént fizes a' hiveknek, és mindent gonoszt talpad alá vess az örökes szenteknek, kiből reménységek bizonyossá örökké lészen. – Bocsásd el szent ur, messiásodot, az válcságára, rab híveidnek és népednek. –

Mü téged várunk édes Istenünk, igaz hitünkből, reménységünkből, minden gonosztól, hogy szabaduljunk. Jöjj-el messi- [80] ás, ur hagyásából, Iktas szent országodban, Jöjj el messiás, ur hagyásából, az Izrael válcságára, és megszabadulására. –

-

Jegyzékül tehetem fel, hogy minekutánna harmadfélszáz évek alatt könyvből könyvekbe irattattak le az énekek szombatossaink által, mint az írásbeli módor simult koronként, mint pedig stíljába változhattak, mint észrevehető is. Az írt énekek ariáján szépen hangzanak szombatossaink ajkaikról, midőn nagy, appró, együt léve éneklik. – A messiás eljöveteléről való ének, ugy gondolom, forditás sidóból, és pedig Pétsy Simon által, mint ez ének fején a' P és S betük jelentik, 's mint Sárosi Mihály is jegyzi meg a' könyv elején.

-

[872] RMKT 17. sz. 5. 88. ének

Enekek
Antistrofák nevezet alatt.
S. P. CL1. Becsüll.
Nota: Jer temessük el a' testet. s. b.
Bátyám közt leg kissebb valék,
[81] Atyám házánál hogy növék
Nevemben leg alsóbb valék
Kiért Juhot mezőn őrzék.
-
En fejemből ágyat lelék
Két kezemmel meg készíték
Kedves Hegedüt csinálék
Mellybe szép nótákot vonék –
-
Tudtára lön a' Királynak
De ki mondta meg Uramnak
Ez hirt vitte meg Saulnak
Azért királyhoz hivának. –
-
Samuelt kedves szólgáját
Ur kűldé rám profetáját
El hagyatá atyánk nyáját
Rám önteté szent olaját.
-
Ekesek és mind tisztesek
Bátyáim nagyok és frissek
De az urnak nem tettzenek,
Hogy a' székbe ök űljenek. –

[82] Utánna a' szent kenetnek
Nagy Hada lön Izraelnek
Ott nem lön szive senkinek
Hogy felelne égy embernek. –
-
Legottan én elő állék
Nagy pogánnyal szembe vivék
Sok szidalmot tőlle hallék
Szentivel rám átkozódék.
-
Távul hajitva ugy ütém
Homlok a' főldre le ejtém
Fegyverével fejét vevém
Sidók szégyenét eltörlém. –
-

Dávid magáról ezt mondá
Ur ítéletét csudálá
Hogy kicsinből koronázzá
Népét általla megtarta. –
-
P S. CXLVII. Arg. Ember nélkül elég...
Nóta: Viri venerabiles...

[83] Enekekkel az Urt szentek dicsérjétek, mert a' mü Istenünket illeti szenteknek, mert méltó dicséretes hálát adni ennek. – bőlcs és kellő dícséret légyen e felségnek. – s. t. b. ...

PS. CXLIV. Arg. Király és ország.
Nota: Drága dolog az Ur Istent dicsérni. –
Kegyelmes Ur! – adok nagy hálát néked, hogy minden szerencsén fejemet őrzéd. – szivet adál, kezeimet vezetéd, ennyi hadban ügyemet viseléd. – s. t. b.

CXLIII. Arg. Dávid likba szorult. –
Nota: Kérlek és intlek, mostan tégedet...
Láss ide Uram, hald meg beszédemet, mind hiveidhez, gyakorta régen, szómra tarsd füledet, régi kedvedből, kegyelmességedből, mentsd meg lelkemet! – 's t. b.

[84] CXL Arg: Hizelkedők
Nota: Iffjuságom vétke, gyakron jut eszembe
Hamissak, méltatlan Uram réám kőltek; embertelen népek kegyetlen kergetnek – Óltalmoz meg tőllük, mert róllam végeztek; ha lehet, azt szánták, hogy elveszesszenek. – s. t. b.

XXV.

PS. CXXXVII Arg. Hierusalem.
Nota: Abigail.
Hogy édes hazánkból fogságra jutánk
Babylon főldére messze távozánk
Utba vizek mellet, együt meg nyugvánk
Edes hazánkban könnyezénk zokogánk. –
-
Istenünk házát, szép Siont említők
Romlot hazánk puszta főldét kesergők
Kire soha nem nézünk azt ítélők
Minden vigazságunkot ott le tévők. –
-
Edes musikánkot, mü cziteránkot.....
Vizi füzekre akasztók lantunkot
halálos bánatra adók magunkot
De a' pogány nem eléglí mi búnkót. –

[85] Rontá töré szép hazánkot ‘s pusztíttá
Betegeket sirni ingyen sem hagyá
A rabokot vig nótákra szólíttá
Hogy nyavalján örüljenek kiváná. –
-
Uratok és Istenetek házában
Melly éneket mondottatok Sionban
Mondjatok most is óljat az javában,
Talán ha szép meg tanuljuk hazánkban. –
-
Sionbeli éneket, de hogy mondjunk
Pogány földjén szent nótát de hogy vonnyunk,
Isteni dicsérettel csufolkodjunk
Nem ez földre valo a’ mit ott mondtunk. –
-
Az ólta hogy szép hazánkból eljöttünk
Belőled Jerusalemből ki költünk
Minden világloját mü elfelejtettük
Nem tudd lantot pengetni már mi kezünk.
-
Lantra nem mozdul meg ragadt mü nyelvünk
Valamig Jéruzsálem nélkűl élünk
Míg hazánkról éneket nem kezdhetünk
Addig énekre nincs kedvünk és nyelvünk. –

[86] Emlísd uram emlísd Edom nemzetét
Ki hazánkra nógatá Ellenségét
Törjétek fundamentumából ez hellyet
Törjétek és veszeszszétek e népet. –
-
Meg tudd kegyetlen babylon kit vesztél
Könyörületlen velem cselekedtél
Nem gondolád, szerencse veled fel kéll
Hogy Istentől verni réám küldettel. –
-
Isten annak e’ világon sok jót ad
A ki rajtad értem tészen igazat
Ölödből ki kapja szép magzatidot
Lábok fogva falhoz veri agyokot. –
-
Az énekes papok így kesergének
Rabságul hogy Babylonba menének
Száz harmintz heted nótán jövendőlének
Hogy sidók ellenségik poklul veszének. –
P. S.

[87] CXXXVII. Arg. Siralom nóta.

Sírva messze szép hazánkból, hogy rabságra menénk; fáradva Bábel vizei mellet, nyugodni, hogy égykoron meg ülénk; szép hazánk, szép sion vára, szép sion hegye; lelkünkbe keserüségek, Jerusalemre tekintve nagy keservesen az hellyen mü könnyezénk. –

Igy zokogánk és kesergénk, az mint szólhatánk; lantunk, hegedünk semmire nem kell, csak hozzájuk is mü nem nyulánk; füzfákra partra le tettük mert nincsen kedvünk; semmire nem kell cyteránk; hadd áljon, nincs oka mért szép hegedünket vennök, és vigadnánk. –

Rajtunk szántó pogány ezenbe lásd mivel boszonta; rabbá viszen, és mü szép hazánkot minap rontá, sőt csak hellyét hagyá; vigadjunk no hegedüsök, verjetek vigat; ezt kevéllyen mondja; az kinek lelkek felet semmi nem maradt, katzagtatni igy akarja. –

Az szent házban no mi formán énekeltetek? – no mondjatok óllyat papok, kin Sionban tü örvendeztetek; hadd haljuk, hadd [88] tanuljunk, még talán tü szebben énekeltek földünkben; hogy ha tétendik, a' mü ifjaink is arra vehetlitek. –

Láss hogy mondjunk urnak mondat éneket, más földön o! Jéruzsálem szép hazám, mi ólta én belőled ki kőltem sem kezem, sem tudományom; szép énekimet én ott felejtettem; mig tégedet szememmel nem látlak, addig nékem nem lészen örömem. –

Ó! Szép hazánk! – a' mü nyelvünk innyünkhez ragadot; mégh tégedet nem láthatunk, addig muzsikánk, meg veszet és elfogyot; mert te vagy kiről kezdjem, kin akarom végezni, én szép nótámot, ha róllad nincs vigaszságom, bár senki ne várja én lantom szavát. –

Mint nógatja ránk a' pogányt az Edem nemzete: rontsátok el fundamentumából, ne maradjon hellyébe égy köve; ezt ird fel, else felejsd Uram, 's ne tűrd el, lássa ö is mit te kezed ira; büntesd meg, mert attyafia kárát akarta, és jól szemmel nézte. –

[89] Te kegyetlen Babylon réád várd vesztedet; jót ád az Ur annak, az ki mint te én velem tettél, téged ugy veszteget, jót adjon annak, a' ki kőlcsönt ád te néked, ugy töri te fédet, lábnál fogva falhoz veri minden irgalmatlan te csemetédet. –

XXV.

Igy keserge a' szent néppel az papi szent nemzet, mikor Babyloniába pogány vive – így sira az énekes szerzet – ezt mondá Ellenségik ellen, és kiváná hasonló szerencsit – ugy irá száz harmintz hetedik énekét, ez szomoru keservit. –

Sárosy Mihály

-

CXXXM. Arg. Az szent főld és teremtés felől.

Nota: Tekincs réánk Ur Isten! – ne hagy minket...

Az Urat minden szentek velem no dicsérjétek, mert az ur örökké jó, mert örökké kegyelme, mert fogyhatatlan bő keze.. s. t. b.

CXXXIII. Arg. Egies. –

Nota: Te benned biztam Uram Istenem, igazságodért...

[90] Edesb, nagyob, jelesbb, de mi lehet? mint a' hol a' szép egygyesség lehet; két atyafi az hol együt el lehet, – csuda lehet. –

Gyönyörüség szaga balzsamumnak kit öntnek fejére nagy papnak, fejérül jut elég szakállának, 's ruhájának. –

Jó harmat, jó esö Hermon hegyén ki leszáll és Sion környül megyen ezekből, de mind annyi jó nincsen, nem is lészen. –

Egyesség, békesség az bóldogság, ha pappal egyet értesz király Sionban Jérusalemben jószág, kész bóldogság. –

Siont, az ur bizony akkor áldja, a' jovát mindenben szólgáltatjak, ha király és pap együt tartja, hütit valja. –

Az égyességet igen ajálja papok közt, urak közt. – Dávid hadja száz harmintz harmadik énekben, mondá papnak mondá. –

-

CXXVIII. Arg. Kün ben jól. –

Nota: Puer natus in Bethlehem.

[91] Ki bóldog? – az ki urtól fél, az ö törvényében él! – utairól ki nem tér el, nem tévelygesz hitetlennel, – ügyed bóldog, és élted eleve mégyen, – mindened, ha te kezeddel keresed, éted itadot meg leled. – s. t. b.

CXXVII. Arg. Egisegel. –

Nota: Réghi nagy időnkben a' viz özön után minket...

Ember csak hiában, magától vesződik, ha az Ur nem segél, akár mint törekedik, marhára családra tűrődik, ha mennyei Urtól, ő dólga nem áldatik. – s. t. b.

CXXVI. Arg. Edes a' haza.

Nescio quā natale solum dulcedine cunctos
Ducit et inmemores, non sinit esse sui.

Nota: Sok rendbeli próbák vannak, rajtunk az életben....

Edes hazánk főlde felé, hogy az ur forditta – a' Sionbol elvitt rabját, hogy el bocsátotta; örömünkbe mű nem hívők, a' mit szemünk láta. s. t. b.

XXV.

[92] CXXIV. Arg. Had idején.

Nota: A ki akar üdvezülni, életét kell meg tartani. –

Ha Ur velünk nem lett vólna
Bátor Izrael mind mondja
Ha Ur velünk nem lett vólna
A mű dólgunk oda vólna. –

-

Az ellenség ugy boszula
Ellenünk ugy készül vala
Melly szándékkal siet vala
Elevenen elnyelt vólna. s. t. b.

-

CXXII. Arg. Vígadj ma szent.
Nota: Kristus feltámada...
Vidulok és örvendek – mikor ily szókot értek: az ur házához szentek, ez napon velem jertek, Idő nap melly forgat az nagy innep el juttat; látok majd sok drága jót; – hallok ott sok vig szót.
Gyönyörüséggel látom; Jérusalemet áldom, Szent Kapuit hogy nyomom; sok jámboral ezt mondom: s. t. b. –
-
[93] CXVI. Arg. Dávid véletlen szaladot.
Nota: Mit bizik e' világ ö álnokságához.

Velem jól tött – Istent szívemből szeretem,
Az urat mint érdemli, éltig tisztelem,
Mert szorulásomban meg hallá beszédem
Kegyes füleiben az én nagy keservem. – s. t. b. –
-
XCVIII.
Nota: Jer minnyájon örüljünk.
Mondjatok uj éneket.
Uj csudát az Ur is tött
Nagy kezével sok pogányt győzöt. – s. t. b. –

XCII. Arg. Szombati dolog.
Nota: Mi atyánk ki vagy mennyégben, te...

Néked mondok dicséretet; mert Uram téged az illet; hirdetem természetedet, mint reggeli bőlcsességedet; mint estvéli te jó téteidet, jeles gondviselésedet. s. t. b. –

XXV.

Más nemü énekek.

[94] LXXIV. Arg. Nabuchadnozor Antiochus ritus.
Nota: Ha gondolod élő ember...
Nemes főldét a' szent népnek; pogány rablá veszté, a' szent hazát fertészteté; városát égeté; – a' szent néppel a' papi rend arról igy keserge: s. t. b.
-
XXXIV. Arg. Jónak- 's Latornak vége.
Nota: Cursive curs mundus militare sub...

Jámbor vitez Dávid, Saul elől hogy futa a' szomszéd királyhoz; égykor szólgálni álla, de meg esmernék; és bé adák ki vólna; – Dávid ijedtében magát tevé bolondá. – s. t. b. –
-
[95] Ezen 's ezekhez tartozó 200 énekeit, 12 irnokaival több példányokban le iratván, ki osztogatta hivei közöt; sőt a' Szent Erzsébethi unitarius oskolát, szombatos oskolává változtatta, mind az által még eddig az unitaria valláshoz tartozóknak mutatták magukot, 's ezek lelkészeiknek kepésztek, várván Pécsy a' kedvező alkalmot, melyben főzelékét ki tálalhassa, a' több

bévett vallásak közé sorozhassa. – Ezek alatt oskolájában nemcsak a' szombatos tan belső lényegét tanitatta, hanem annak külsőjét is, a' Mózses sok féle czeremoniait; Nője, ki örült tervének szerencsés sükerén, vala a' kűlső szertartásoknak megesmertetője, és bé tanitója –

Elő kerülve pedig az 1632-d. Ev, a' midön az unitariusok Kolozsvári fő egyházi tanácsa ki mondá, hogy püspökké többé, soha se választassék más mint magyar; – meg nehezteltek a' szász unitariusok, és mindent elkövettek az unitariusok boszantására; söt [96] a' több szász papok közül égy Ráv Máttyás nevü, nem szünt meg az unitaria ekklésiát boszuból elállásra kisérteni; használta pedig azon kor papjainak, erkölcsiségben tett kicsapongásait, melly minden féle foradalomban ki szokot törni a' népben; így akkor is, mint vallásos forongásban, a' papok mezőt nyittának testi kivánságuknak legelésére: részegség, bujaság, 's több nejüség tört ki belőlük; – melly vétkeket az egyházi előljárok mentől inkább igyekesztek korlátozni, annál sebessebben terjedet; – mert ha fenyitették, vagy ha meg is büntették, hiveikkel együtt más hitvallásra tértek; mint Sepsi, kézdi, és orbai 62 unitar ekklésiák, Sepsi Szentgyörgyi Siko István unitárius lelkész csitkó lopása miat. – mint Kövár vidéki, és közép szólnoki 30 unitaria ekklésiák Markó Mihály Esperes két nejüsége következtében.[873] – Az illyen alkalmokat használta fel Ráv Máttyás boszuja áldozatául; söt hogy az tellyes légyen, Pécsy Simonhoz fordult, néki felajállota magát [97] a' szombatos vallásnak terjesztésében; ki mint okos és ravasz politikus férfiu, hozzá is kezdet a' szombatos tervnek további terjesztéséhez.. És most midön a' szombatosság Pécsy jobbágyira vólt szoritkozva csak is; annak nagyobb mezőt tudot nyitani, több szabad székely-falvákban, mint udvarhellyszéken, az említetteken kül: Ujszékelen – B.asszonyfalván – Kis sollymosban – Csekefalván – Szt. Abrahámon – Bözödön – Kőrispatakon – Ujfaluban – Ravában – és Kelementelkén. – Maros Széken Nagy Ernyei Sárosi Mihály közbe jöttével: Nagy Ernyében – Iklandon – Kálban – Cs. Sz. Mártonban – Buza házán – Szeredában – Gálfalván – Nyomáton – és Jedden; ugy hogy rövid időn 32 falvák vették bé az ök álómányokot; és mind ezek addig unitaria Ekklésiák valának, mint jelenleg is azon állanak égyet 's kettőt kivéve. – Ravasz fogásaiért, Ravasz Máttyásnak nevezte a' nép, és szombatossaink, máinapig is azon a' néven említik; 's nem csak őtet, sőt azon harisnyás székelly egyéneket is, kiket Sz. Demeteren maga [98] mellé fel vett példányképen szét jártában, ravaszoknak neveztek el; kiknek maradéki még e' napig is Ravasz vezérnevet viselnek [és] történészetileg hozzák le azt. – Ráv Máttyás hogy mind ezeket csak is az unitariusok iránti boszuból tette, bizonyos tehát onnan is, mert nem más ekklésiákba törekede[tt] a' Szombatosságot terjeszteni, csak is az unitariusokéban.[874] –

Igy Pécsy Simon, az általla felálitot szombatosságot állandónak gondolván, feladatául követői szivében annak meg erősitését és még további terjesztését tűzte ki... Nője, ki a' Nagy Váradi zsidó kereskedői Társulat egyik hatalmos tagjának vólt léánya, vette a' birodalmokot falvánként, mellyeknek lakói az akkori háborus világok miat, hogy csak a' katonáskodás alul mentüljön, adták el magukot jószágaikkal együt; – vagy pedig a' fejedelem, jelleme szerént szűntelen notaztatván a' gazdagabb hazafiakot, vette és adta el birtokaikot önkénnyileg. – E szerént Pécsy mint a' fejede-

XXV.

[873] „Sikó István esperesről lásd Kénosi–Uzoni, *Egyháztörténet*, 395–396, 403, 426.; Simén Domokos, *Református–unitárius együttélés a Székelyföldön a XVI–XVII. században és ma* in *Vallási Néprajz* VIII., 215–233, hivatkozott hely 228. Markó Mihályról és az ellene hozott zsinati ítéletről pedig lásd ugyanott 285–286, 497." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 69. 98. lj.

[874] „Matthias Raviusról, magyar nevén Szőrös Mátyásról és törekvéseiről alapos leírás található Kénosi–Uzoni egyháztörténetében, pl. 193–198, 499–504." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 69. 104. lj.

lem után leg vagyonoabb ur [99] hitvallása követöit pénzkegyelettel is támogatta; adójukot, vagy egészen, vagy részletesen ki fizetgette; 's már azon törte fejét, mikép eszközölhesse ki ezen felekezetnek törvényes elfogadtatását az ország gyűlésen? mint soroltathassék a' bévett vallásakhoz? – felkért hát az ország nagyai közül többeket, leg kivált a' tudósbbokot, hogy a' közlebbik ország gyülésen beszéllyenek lelkesítőleg ezen hitvallás elfogadása mellet; mint pedig a' fejedelemnél légyenek eszközök légyenek eszközök pártfogást vivni ki. –

Ugyan azért tárgyalás alá is került 1638. 1. Jul. a' Déézsen tartatot derekas ország gyülésen; hol nem hogy elfogadtatot, és a' több vallások közé soroztatot vólna, söt 1. Rakoczy Fejedelmet felhatalmozták a' rendek, hogyha Pécsy lenem mond álitmányárol, 's követőivel felnem hagyat, minden ország gyűlésen kivül vonnya mind őt, mint követöit Nota alá.[875] – Könyü innen látni Pécsy Simon feljajdulását, teremtet és utba bocsátott Tervének megsemmisítésén. – Azon- [100] ban még égy reménnye maradot; és ez Bethlen Istvánban vala; kinek fejedelemmé választásában leghatósbb eszköz vólt a' kolozsvári ország gyülésen, és hinni szerette, hogy Rakot[zyt] ma hólnap ki turja fejedelmi székéből, és akkor meg emlékezvén rólla, tervét pártolandja. – De csalotkozot, – Mert Bethlen István végkép eleset a' tronra juthatástol. – Rákotzy pedig minekutánna elég erősnek érezte székét vólt Elleneitől, szerette mesterségéhez látott: notaztotni kezdette gazdagabb alattvalóit; és leg elsö Pécsy vólt ö maga, kinek 70–72 jobbágyfalváiból csak is az égy Szenterzsébet maradot meg, mint nem sajátja, mint első nőjéről Kornis Judithtól[876] maradot Biradalom, és ezen nőjétől maradot egyetlen léánya számára.[877] – Nője, két fiaival Nagy Váradra huzódot, több szombatos követőivel, a' gazdag zsido felekezetéhez. – Pécsy maga, minek utánna üldöztetet, hogy követőivel el börtönöznék, vagy le mészárolják, elszököt számos szombatos kisérőivel át Móldován Törökországba, és Konstántinapolyban meg állapodván, a' [101] Török könyvnyomó intézet feje lött,[878] és szabadon gyakorolta azon vallását, mellyet elvitt szivén számkivettetésébe; azon vallást, melyet elsőbben észrevétlenül, nője iránti áldozatból elfogadot, most mint szerelmessét ugy tekintve, válalá magára a' bujdosást, számkivettetést; – nem tekintve hazája édességét, gazdagsága fénnyét, nője és gyermekei sorsát – Csak ugyan, gyermekei nem sokára hozzákerültek, Nagy Váradról is számüzetvén. –

XXV.

Pécsy, számüzötségében sem felejtkezet el Erdélyi hitkövetőiről, többszer küldvén levelet hozzájuk; és arra inti, 's hivja fel, hogy ha üldöztetések sullyos, kövessék az ő utait, és mennyenek bé hozzája. – el is fogadták többen hivását, mint alább ki fog tettzeni. –

Hon maradot hivei közül többen halált szenvedtek, vagy szigoru fogságuk folyamán; vagy rögtön itéletük következésén. – A halálos csapástól menekültek, visszavonták magukot az unitaria vallás szárnyai alá, de csak védelemül, szombatosoknak maradtak azonban, [102] 's rejtek szobájaikban follytatták a' mozses szertartásu hittörvénnyét; mellyet elhagyni, mint

[875] 'hűtlenségi perbe fogás'

[876] „Péchi első felesége, a homoródszentpáli Kornis Farkas lánya. A téves dátumról és áttérésről lásd Dán, *Szombatos szokások*, 212." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 61. 76. lj.

[877] „Dán Róbert szerint Péchinek négy lánya volt, valószínűsíthetően nem mind első feleségétől származtak. Lásd Dán, *Az erdélyi*, 200. Kohn Sámuel öt lányt feltételez, amelyek közül négy első feleségétől, míg a legkisebb a második feleségtől, Barabási Katától született. Kohn, *A szombatosok*, 315, 512." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 71. 107. lj.

[878] „A szombatosok Törökországba vándorolt kolóniájáról és a török nyomdához fűződő kapcsolatukról lásd Kohn, *A szombatosok*, 326; Orbán, *A Székelyföld*, 147.; Kovács, *Vallomás*, 339–341." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 71. 108. lj.

szombatossaink álitják, vétek, habár ellenkezik is a' kor igénnyeivel, mert mind mostaniak, mint elődjeik confirmalas alkalmával, amugy sidóson esküsznek abba álhatatós megmaradást; nem csak maguk, de ivadékukra nézve is. – Ki tudja pedig, hogy milly borzasztó, mily lelket leverő a' zsidó Eskü, égy előre meg kellene gondolkodni, 's lelkével beszélgetni, hogy vajjon azon eskü, minden czéltalansága mellet, felbomolható é? –

I. Rákotzy fejedelem után – ugy beszéllik értelmes öreg szombatossaink, hogy háboríthatatlanul folytathatták hittisztyüket az unitaria vallás szine alatt egészen 1750-ig, a' hős Császárnő Mária Therésia uralgásáig; – ekkor azonban égy sullyos csapás érte őket: – Ez a' hősnö, kit a' történészet népek annyának nevez, minekutánna a' Burkus[879] véres hadjárattól megszabadult, a' népek vallási és politikai buzgalmát kezdette virágzásba hozni, 's nem kerülte el anyai figyelmét ekkor a' szombatosok hitélete sem: – Katholikus ál- [103] dozárokat, 's barátokot gyüjtetet össze messze vidékekrül; azok mellé fegyveres katonaságot rendelvén az ellenállás esetére, elfoglaltatta mind azon Unitarius templomokot, mellyekbe a' szombatosok csak is álszinből mentek isteni tiszteletre; 's hogy őket a' tévelygés utairol, az egyenes ösvényre vezethesse; minden égyes családhoz égy égy barátot rendelt maradni több éveken keresztül, hogy azokat oktassák a' keresztény vallásba, 's tanitsák nevendékeiket annak igaz elveiben.[880] – Innen a' Pécsy vólt szombatos jobbágyai kevés idő alatt a' legnagyobb katholicismust vötték fel, és vannak azon, mind az mái napig. – Bajosbb vólt a' székely szabadokkal bóldogulni. – Jószágaikat foglalták, és fejvétellel büntetendők, önként ne járuljanak a' maguk meg adásához, 's ne mutassák a' bünbánat szomoru ábrázatját, mind azon által az ügy csak annyit nyere bennök, hogy a' szombatosságon tágitván, az unitária vallást lelkesebben kezdék gyakorolni, míg [104] végre több appróbb üldöztetések, 's a' körükben fel állitott Székely Kereszturi nagy szerü tanuló intézet alapitatván, annak hiresdus Tanára, T. Koronka Joseff ur,[881] bőlcs igazgatása és tanitási, által, utolsó életét is elóltá, csak égy, 's kettö képviselöje lézeng még imit amot a' falvákban. – Mind ezek mellet pedig két falva községi álhatatósan meg maradtak mind e' mái napig azon titkos hitvallás követésében, jelesen: Maros Széken, Nagy Ernyében – Udvarhely Széken, Bözöd Ujfaluban. A több falvákban itt 's ott meg maradot égy égy Szombatos, ezen két falvákot, most mint a' zsidok Jéruzsálemet kezdék tekinteni,[882] és mennek mái napig is fel a' nagy Innepre, ugy mint a' Husvétra. – Ezen két falvát alkotó szombatosok ismét 1787. Joseff Császár alatt, Edictum tollarantiae czim alatt le kűldöt Királyi nyilt parancs alkalmával, notaztatván, ingó és ingatlan jovaik többektől elvétettek,[883] minekután ki mondották, hogy bár véres halál várakozzék réájuk, de égyetlen kincseket, hitvallásukot el [105] nem hagygyák, 's milly vagyontalanok, égy pálczával Moldován keresztül át mentek Constantinapolyba hitsorsossaikat felkeresendők, honnan 1848[k] foradalomig ök, és az előbbiek, ugy azutánnok bé mentek is minden éven át levelezték hon maradot szombatos rokonikot – innen tudjuk és beszéllik szombatossaink,

XXV.

[879] 'porosz'

[880] „Mária Terézia említett intézkedéseiről lásd Kohn, A szombatosok, 325.; Orbán, A Székelyföld, 147." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 72. 110. lj.

[881] Koronka József (Kövend, 1790 – Székelykeresztúr, 1863) tanár, teológus. 1813-tól a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium igazgatója volt. A *Vadrózsák* gyűjtőhálózatában való részvételének kérdéséről ld. Szakál A. 2012. 39–40.

[882] „Valószínűleg ez az első említése Bözödújfalunak mint szombatos vagy székely Jeruzsálemnek. Lásd még a kötetben Bözödi György és Izsáky Margit riportjait. Kovács András szombatos Mekkának is nevezi: Kovács, Vallomás, 309–310." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 72. 113. lj.

[883] „Lásd Kohn, *A szombatosok*, 325–326.; Kovács, *Vallomás*, 333–334." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 73. 114. lj.

hogy Pécsy és maradéki szerzették számukra a' Constantinápolyi menhelyet; kik minyájon ott égy sorban laknak, valamely kis sikátort alkotván, közel a' Török könyvnyomdához, és magyar nyelven használják mindennapi beszédüket.[884] – 1817. a' franczia hadjárat vége felé, ismét esketni szál ki ellenük a' fiskus, a' midön többen elkeveredvén, az esketö regiusok szemek láttára vasárnap egész délestig szántottak a' mezön, 's másnap szekére rakodván bé mentek Moldova felé, Constantinápolyban hittársaikot felkeresendök. – Egy Varga András nevü előkelő gazdag szombatosról maradt fenn, hogy midön kapuján ki indulna négy ökrös szekerével, ezen szókkal nógatá indulóra bé fogot ökreit: Csáh, Szilaj!! [106] hóh! meg Pajkos néh! – induljatok, mert nem férhet el tőllünk a' megváltó Jésus kristus!![885] – 1827. Bözöd Ujfalvi vólt Katholikus Áldozár, Czinczér nevü, törekedvén őket a' keresztény vallásra téríteni, feladja a' törvényhatóságnak, mellynek következtében három családnak elvétetik jószága, és a' többeknek nyomán át mennek Törökországba, 's elfoglalt jószágaik a' rom. katholikus papságnak adatnak. – A hon maradot és meg lévő szombatosság felhivás utján megjelenik a' fel[séges] guberniumnál; de hova, csak is ki válogatot egyének küldettek fel, a' leg alább valois, szennyes és mocskos őltönyben, ezen álokoskodási utasitásal, hogy a' kérdendőkre nyujtandó feleleten mindannyiszor keresztet vessenek s. t b. – Kik midőn a' Tanácsterembe béléptek, minnyájon keresztet vetvén mondani kezdették a' Mária üdvözletét: Ave Maria s. t b. Hogy mért tartják a' Szombatot?. vólt hozzájuk az első kérdés; – mü azért, mondának, mert több ízben elverte határunkat a' jég, és mindég szombaton, 's az- [107] ót fogadásunk, hogy szombatot, mint szintén vasárnapot meginnepeljük imádságokkal; Istennek hálá, az időtől fogva else verte határunkot. – Többeket közülök a' tanácsnokokból némely ebédre hivut, megprobálandó, hogy a' sertéshust megeszik é a' zsidó törvény ellenére? – Ezt ök gyanitván még hon, nem szombatosokat is vittek el magukkal, most azokot toják bé, kik a' sertés husnak semmit sem irgalmaztak a' Tanácsnok zsiros asztalánál.[886] – Haza eresztettek – Es nem sokára meg jött szobadalmuk a' szombat meg innepelhetésére. – A guberniumnak ezen engedményén nem nyugodot meg, néhai Katholikus püspök Kovács Miklós ur ö nagysága, mert tudta a' dolog valódiságát; hogy csak móka az egész. – azért égy püspöki le iratában megtiltja, hogy szombatos legény, szombatos léánnyal semmi szin alatt házassági életre össze ne köttessék; ez által gondolván a' szombatosság szaporodását meg gátolni, 's eltöröltetését czélszerübben ki eszközölhetönek lenni.[887] – Ezen püspöki le írat kisértetbe is hoszta szombatossainkot, leg ki- [108] vált pedig kétrendü ifjait, ugy annyéra, hogy minekutánna ezen gátot sok felé kapás után is, meg nem törhették; a' hölgyek guzsallyaikot; a' legények ostorokot eldobván, mint égy tizenketten, hat legény és annyi lány, össze fogódzva, keserves éneklések közöt az egész szombatosságnak kiséretében, égy hóldvilágos estvén, utnak eredtek Moldova felé, mint utalák a' Constántinápolyi levelek. – Ezen szomoru jeleneten fel indultak a' Katholikus szombatos atyafiak, és minek utánna őket az unitárius lelkész el nem fogadta, át mentek a' refor. hitre; hol ma legtöbben vannak, melly hellyezeteket tisztelettel szeretik, kepét mit sem kellvén fizetni; sem templomot épiteni, sem isteni tiszteletre járni; – mint a' Bözödi refor. lelkészség léány megyéje, papjátil égy évben vagy tiszer látogotatnak

XXV.

[884] „Lásd Kohn, A szombatosok, 324–325." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 74. 116. lj.

[885] „Erről a feltételezhetően 1817-ben történt kivándorlásról lásd Kohn, A szombatosok, 326.; Kovács, Vallomás, 335." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 74. 117. lj.

[886] „Lásd Kohn, A szombatosok, 345.; Kovács, Vallomás, 334." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 75. 118. lj.

[887] „A szombatosok egymás közötti házasodásának tiltásáról lásd Kohn, A szombatosok, 326–327.; Orbán, A Székelyföld, 149.; Kovács, Vallomás, 334." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 75. 119. lj.

meg; az anya templomba pedig csak egy is közűlök soha felnem megyen – mostani hellyezetekön örűlnek és tapsolnak. –

A nagy Ernyei szombatosok is egyenlő üldöztetéseknek vóltak kitéve; Azonban [109] saját maguk voltak legnagyobb veszedelmüknek kovászai, mint ezt egy furcsa történetecske igazolja. –

A foradalom elött égy néhány évekkel csak is, megjelenik köztük valamely megbukkot zsidó, gála őltözetben, egy Régeni bérkocsin; ki öszve hivatván őket, ki jelenti, hogy ö nagyon örvend, hallván, miszerént a' magyarok közül találtatnak szombatosok, kik az Istennek, Mozses által ki jelentet hitvallását, mint egyedüli kötelező erővel birót, hiszik, valják, és tartják, – 's egyszersmind nyomós szavaival biztatá őket, hogy égy kevéssé tűrjenek szenvedjenek; mert nem sokára égy óllyan engedményt eszközlend a' legfelsőbb kormánytól, mellynél fogvást hitvallásukat szabadon, 's minden titkolódzáson kült gyakorolhatják Isten és világ elött, és e' mellett ki viszi, hogy a' sidókkal atyafiságoson, söt szövetségesen élni fognak; – hogy szavainak hitelt szerezhessen, meg vendégelte öket, és azon ígérettel távozot el, hogy égy hét mulva benneket ujra meglátogatandja. – Ernyei szombatossaink, ezen igéretnek örömétől meg ittasodva tőlték el az egész hetet. – Hogy a' Sidóknak párthivei lésznek a' Mozses frigyében – azon sidóknak, kiknek barátságokot, eddig hiába vadász- [110] ták – 's ajállották magukot frigyeseiknek!! – hogy kedves engedményt nyernek, vallásukot szabadon gyakorolhatni!! – több vólt égy Messiás eljövetelénél való örömnél! – Elhatározták a' hozzájuk vissza térő sidót nagyobb tisztelettel fogadni, 's mindent elkövetni, hogy azt maguknak megnyerhessék és le kötelezzék. – Eljött a' Vasárnap, 's a' sidó jókor ott termett. – Szombatossaink nagyobb vendégszeretetet mutatának hozzája, mint bárkihez valaha, 's ugy tekinték csak nem, mint égy Messiás születése napjának ki hirdetőjét. – Teritet asztal; mit azonban a' sidó el nem fogadot, azt adá elő mentvényül, hogy égy világért sem akarja őket kőlcséggel terhelni. Az Isten őrizzen, mondá a' sidó, égy pengő forintot le téve az asztalra, hogy én tőlletek valamit elfogadjak, sőt az a' fő czélom, hogy rajtatok segélyek, 's közbe járásommal bóldogítsalak, és ha látom, hogy meg érdemlitek, égy örvendetes ujsággal megvidámicsalak a' sok keserves napok után. – Csak ugyan – tovább folytatá a' sidó lapossakot pillogatva, ha az értetek téendő kőlcséges fáradságomot némüleg meghálálni akarjátok, égy csekélység- [111] re kérlek fel! –tessék akár mire – vala a' felkiáltás. –

XXV.

A zsidó erre égyet nagyot pököt. –

Hogy ma égy hete tőlletek elmentem, nem akaratomból kis bajt vettem nyakamba – mond a' sidó pöttyöt ajkakkal –Vizaknán árlejtés utján valamely csekély válalat maradot rajtam, melly miat kevés pénzt kell le tennem biztositékúl, vagy pedig valamelly jószágot le kötnöm! – Mi a' pénz letételét illeti – büszkén folytatá a' sidó, kicsiség; de jobbnak találtam, hogy azon öszleget adjam át jó embereimnek használatúl, ki valamely birtokát lekötné addig, miglen hitelem, biztositék nélkül is állandóságot nyer. – Jó szível, – kiáltának szombatossaink – akár

az ingeinket is – tóldák szavaikhoz. –

A sido erre ismét egyet pököt – egyet pedig lapossat pillantott. –

A pénzt addig is át adom néktek használatul, mondá a' zsido továbbat – zsebébe a' lapos pugillarisa[888] után vájkálva – Csak hogy tü – és ne a' keresztények boldoguljanak, kik bennünket csak csufolnak és nevetnek!! – Nem kell égy krajtzárja is az urnak – égy [112] hangulak szóllának a' sidóhoz – nem akarjuk az ur pénzét ingyen használni – elég ha segít mü rajtunk, – jegyzé meg

[888] 'bugyelláris'

szombatossaink közül égy totum fac – ha templomot épithetünk – ha vallásunkot szabadon gyakorolhatjuk – és a' sidó urak nem idegenkednek tőllünk, mint eddig. –

A zsidó nagyot ásíta, és az üres pugillarist, vissza ereszté zsebébe egész alázatos tisztelettel. –

Az asztalt körűl űlték; – a' zsidó, mint nagy szerű vendég, főnökséggel tiszteltetet; ki ha ne légyen éhes, nem eszük vala szombatossainkal égy edényből, midön őket meg vetve nézik egész utáltságig, és vallásuk szempotjából ellenieseknek tekintik; – de most az egyszer terve kivitelére nézt, ez égy zsidó meg alázta magát, mit hogy annál könyebben elérhessen, égy nagy hazugsággal kezdé őket ámitani – igy szóllot hozzájuk: Látom már most –felszólitatásomon, 's mint égy meg bizotságomon szólva – hogy tü Mozsesnek tisztán követöi vagytok, azért haljátok a' ked- [113] ves vigasztalást az Ur Istentől!!

A menyi szombatos mind le tette fakanalát. – Meg jelentette Isten Angliában égy fő Rabbinek, hogy a' jövő páskán, az igértetet Messiás eljövend. –

Szombatossaink sirni kezdettek. –

Már most általlam, és más rendbeli küldötség által köröztetik, hogy azon óráig, melyben a' messiás megjövend, a' böjt, imádság, és inneplés megkettőztessék. –

Még tovább is beszél vala tán a' várandó Messiásról, ha a' biró és jegyző meg érkezése ne szakassza félbe szavait. – Most ez uttal felkőltek, és a' sidó égyet hunyoritot a' jegyzőnek, 's e' jól tudta a' már bé tanitot szerepét. – huszonöt ezer forintig le köték tizen haton fekvő birtokaikot, fel kelhető vagyonkájukkal együt, melyre a' biró introductiót csinálván, a' zsidó még égyszer végig köhintet a' messiásukot jövő páskán váró szombatossainkon, és előlük [114] örökre elkocsizot, zsebébe vivén a' kötlevelet. Szombatossaink égymás szemébe néztek, mintha sejditették vólna a' velek történendő – és ki ki közűlök ezt akarta vólna mondani: „Isten hozzád, kedves szép Jószágom!!. –

A sidó két év teltével kridát[889] jelentet – szombatossaink semmit se tudtak rólla. Azon zsidó két fiai ma M. Vásárhelyen két emeletü ház ablakain, vastag füstgömbökben szivarozva űgyelik, hogy a' husz 's harmintz zsóldossaik jöneké a' nagy szerű gyárból ki, vagy pedig mennek bé? – Szombatossaink – kik az ország utján égy pálczával maradtak – ha égy szekér fával arra hajtnak, égy pohár pálinkával tiszteltetnek meg, de csak azért, hogy mátszer is hozzájuk vigyék eladó fájukot. – Ők a' megbukkás napján elszéllyedtek; – égy néhányan közűlök, ott hellyben zsellér házakba vonták meg magukot, hol az inség még a' tőllük annyira utált sertéshust is meg éteti; szombatot pedig csak ugy tartják meg, ha van mit egyenek. – mindjárt kinőnek a' szombatosságból; máris az egészet mintégy [115] nyólcz család képviseli csak is. – Egy része B. Ujfaluba távozot a' nagy számu hitrokonsághoz, és jól találja magát e' magyar Jeruzsálembe. –

XXV.

Üldöztetéseik közé számlálhatni, a' mindenhatósággal versenyezni látszot ugy nevezet Dullóknak rajtok elkövetet sok rendbeli méltatlanságak; mellyeknél fogva szombatonként, habár nem szükségeltetet is Utcsinálásra hajtották, mit ha el akartak, vallásukat illetöleg, minthogy el is kellet kerűlniek, égy bizonyos öszvet pénzel kéntettek mindenkor lelkükröl a' sérelem követ elhárintaniok. – Es minthogy több ízben eskettetett utánnuk a' Fiskus, pénzel kellet megvesztegetni mind az esketó regiusokot, mint pedig magokot a' valló tanukot. – Ennyi kisértetek és űldöztetések közt gázoltak át harmadfélszáz éveket mái napunkig; –

Most azonban pihennek, senkitől nem háborgattatván. – De már nem is sokat félnek – mint a' sűrű szenvedésekben meg rögzöttek, nem rendűl meg lelkük semmi vésztől; [116] jöjön az bár mely táj felől – készek ök többi rokonik példájára hazájuktól, sőt életüktől is meg válni min-

[889] 'csőd'

den szorongattatás nélkűl, csak is hogy azon vallásnak lehessenek Martyrai, melyre elődjük még ez előtt harmadfél századdal nevükben felhütölt; és a' mellyet ök égy ujabb hit letételével meg erősitettek – 's a' melynek tüzét keblükből ennyi vérpatak – és ennyi kinverejték nem valának képesek elóltani. –

–

Mondjunk már itéletet sorsuk felett: – A világ itéljen felettek, hogy tettzik; én azt mondom, azt huzom ki vissza tekintve eddigi életekből, hogy elkell enyésztetni őket, még pedig szükségesképen. Ők, minekutánna ki vannak töröltetve a' többi felekezetek sorából, az igazságnak utaiban akadállyok. – Képesek minden lelki sérelmük nélkül nyomni az embert minden igazában, ha az idő ugy hozza magával; – az igaztalanságot pedig igazolni hatalmukban áll mindenkor, mint kedélyük hozza magával mert bár mely ügynek égyik mellet ugy, mint másik óldalánál megeskühetnek lelki csendel, kivált ha hasznukkal van öszvekötetve, midőn [117] a' keresztény eskü réájuk nézve nem bír kötelező erővel; – hogy pedig öket a' sidó hitformulára eskesse meg a' biró, – mellyiknek jut eszébe, hogy égy székely harisnyás magyart meg kérdezzen, vajjon az sidó hitü é, vagy keresztény? – Osztán őket elnézni tévelygésükben, 's felőlelt babonájuk világában? – a' Kristus korszerű tanjának megvetésében? – keresztényi, és nemzeties tisztünkel ellenkezik mindenkor. – Ki kell őket vezetnünk, az Evangelium mezejére, meg barátkoztatnunk a' Jésus üdvteli tanával, – 's fel emelnünk az elsülyedésből, melybe őket egy véletlen Csapás sodorta; – nem durva eszközökhez nyulással, tűzzel vassal, hanem a' nevelés szelid fegyverével; – még pedig csak is kisdedeiket felhiva arra, kiknek még szivekben nincs megrőgződve a' szombatosság fanyar elve. – Az öregeknek aczél sziveket meg törni az erőszag sulykával; annyi mint égy több százados hargas cserefának ki egyenesitését próbálgatni. – Lágyithatni tán azokot is valamely lelkes szónoklat által?; meg [118] mutatni, hogy az erkőlcsi életre nézt, a' Jésus tana mennyivel ál feljebb a' Mozsesénél? – Igen, de ez probatum! – Több féle felekzetű püspökség járásával, alkalmilag készült szónoklatok tartattak előttük, de mind azokra, szivök kösziklának maradot. – Csak a' közlebbik rom. katholikus püspöki járást hozom fel. 1855. 4. Junj Hajnald Lajos ur ö nagysága,[890] két tellyes órák egész follyamán, az ö magos lelki ereje, és a' hetedik égbe ragadó felséges szónoklata által meg támada őket hitvallásukban, le szálván egész lelkük fenekére, és üres kosaral tért vissza onnan. – Ugyan is szent beszélye elein magasztoson mondá el külön külön a' három Istenség jótékony tulajdonait, és hivá fel őket azoknak mindenkori tiszteletükre, imádásukra, és segitségül való hivásukra. – Innen át ment a' sidó vallás történeteinek kezdetére, és egész folyamára; – lerajzolta, hogy a' sidó nép mikép hálátlankodot Istenével minden időben? hogy Isten öket mennyit büntette? – Mikép széllyeztette el a' Jésus legyilkolásáért? – Mikép állot ellent Isten, hogy többé a' Jérusálemi tem- [119] plomot felne épithessék? – Jelesen hozá fel ama római pogány irónak álitását, melynél fogva midőn a' régi templom helyébe ujat akarnának épiteni, és már ásnák az alapot, tüzes gollyók lövellettek fel azokból.[891] – At tért a' sidók iránti személyeskedésre is, hogy űgye inkább győzzön szombatosainkon; fel mutatta mikép bámulja ugyan öket a' világ különös uton szerzet temérdek gazdagságukban, melynél fogva nagy hatalmasságok, és egész

XXV.

[890] Haynald Lajos (Szécsény, 1816 – Kalocsa, 1891) kalocsai bíboros érsek, 1852-től erdélyi katolikus püspök.

[891] „Több történetírónál és egyházatyánál is szerepel ez az esemény. A szerző minden bizonnyal Ammianus Marcellinusra gondol, akit pogány történetíróként emlegetnek. A hivatkozott hely: Res Gestae 23. fejezet eleje, magyar fordításban Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei, ford., jegyz. Pirchala Imre, I., Bp., Franklin-társulat, 1916, 348–349." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 80. 133. lj.

birodalmok adóssaik; de csak bámulják, különben egy két tehenes pólgárt inkább tisztelnek. – Végül felkérte őket, hogy nétalán gyarlóságuk következtéül, vétkeseknek esmernék magukot, ébredjenek – beszéllye, melly különbb féle tárgyakról tartot, ólly össze köttetet vólt, mintha csak is valamely simma ügyről szóllot vólna. – Mint égy másadik Sz. Pált, éber és bámész figyelemmel halgatták is székelymagyar szombatossaink; de lelkük helytt maradot; leg alább azoknak meg indulási semmi jelét nem mutatták az ábrázatok; – a' leg nagyobb hellybe hagyá- [120] sal dicsérték ugyan magasztos beszédét, a' mint hallók ki a' karzat alól egész szavakban nyilatkozni: Ugyan szép szája van! – beh kár, hogy nem szombatos!! –

[121] Jegyzés. 65 lap, 17^{d} rendéhez

Itt helyesnek látom megjegyezni, némelyeknek azon hiedelmeket, mintha égy Balás[892] nevű énlaki székely egyén, minekutánna bé vetődet vólna Lengyel honba, valamely gazdag zsidónak jutott esmeretében, kinek megnyervén különös hajlamát, hólta utánnara minden névei nevezendö Jovait Balásnak hagyá, ki oda hagyva Lengyelhont, temérdek kincsével vissza jött Erdélybe, égyszersmind sajátítván a' sidó törvényt is – És itt Sz: Demeteren, le településén, a' mostani kastélyt épitette vólna, hol az 1550^{k} szük és kinteljes időt használva pénzével és gabonájával sok nyomorultat a' sidó hitvallásra huzot vólna; Es igy ö lett légyen a' mostani szombatosság alapitója 's Pécsynek át adója.

Mivel erről sem honíróktól nincsenek adataink; sem szombatossainktól fel említve elé nem fordul, csak is hozza vetésnek álitom, anyival is inkább, hogy az emlitet Kastély épitése, mint feliratai mutatják, Katholikus egyéntől emeltetett Pécsy idejében.[893] –

14^{d} Lap 6^{k} rendéhez: családok nevei: Kovács, Nagy – (nem nemes ágból.) Acs – Csukor – Sükösd – és Sollós – mind messze ágakra kiterjedve. –

XXV.

[892] „Balázsival kapcsolatban lásd Kovács, *Vallomás*, 89–90, 177–178." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 65. 86. lj.

[893] „Ürmösi idejében létezett még a kastély. A felirat csak a BF betűket és az 1635-ös évszámot tartlamazta, amely alapján feltételezték, hogy Balázsi Ferenc volt az építtető. A torony falába BHA betűk voltak bevésve. Orbán Balázs részletesen leírja a kastélyt, a hozzá fűződő legendákkal és a korban ismert adatokkal együtt, Orbán, *A Székelyföld*, 157–159. Lásd még Léstyán Ferenc, *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai* I., Kolozsvár, a gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség kiadása, 2000, 333–335. A kastély építését a néphagyomány nem egyetlen embernek tulajdonítja, hanem három olyan birtokosi családnak vagy személynek, akiknek tényleges szerepük volt az épület történetében, mint Balázsi, Nyujtódi és Csáki. Lásd Benedek Elek, *A tűzmadár*, Bp., Téka Könyvkiadó, Móra Kiadó,1989, 238–239. (Magyar mese- és mondavilág III.), említve még Kovács, *Útfélen*, 143." Újlaki-Nagy R. (szerk.) 2019. 65. 87. lj.

Jegyzés. 65 lap. 17d. rendéhez

Itt helyesnek látom meg jegyezni, némelyeknek azon hiedelmeket, mintha egy Balás nevű ember ki sé-kely egyén, minek utánna bé vetődet volna Lengyel honba, valamely gazdag Tsidóllak jutot emeretében, Einek meg nyervén különös hajlamát, hólta utánnara minden nivel neveszerdő Jovair Balásnak hagyá ki oda hagyva Lengyelhont, temérdek Einzével vissza jött Erdélybe egyszersmind lajátitván á sidótörvényt is. — És itt Sz. Demetesen le települ-vén, á mostani Kastélyt épitette volna, hol az 1550 hűl és Einteljes idős hasznátva pénzé-vel és gabnájával sok nyomorultat á sidó hitvál-lásra hurot volna, E igy ő lett légyen á mos-tani szombatosság alapitója. L Péesynek ás adója.

Mivel erről sem ~~ad~~ honiróktól, nincs ennek adataink sem szombatosaintól fel emlitve elé nem fordul, csak is horra vetésnek álitom, anyi-val is inkább, ~~tudva lévé~~ hogy az emlitet Kastély épitése mint feliratai mutatják Katholikus egyén-tól ~~Ep~~ emeltetet Péesy idejében. —

14d Lap 6s rendéhez: Családok nevei: Kovács-Nagy- (nem á nemes ágból.) Acs- Csukor- Sükösd- és Sollós mind messze ágakra kiterjedve. —

XXV.

[XXVI.]
Udvarhelyszék
Tordátfalva, 1857. apr. 2.

Ürmösi Sándor a tordátfalvi változásokról április 2-án megírt és a *Kolozsvári Közlöny*höz eljuttatott beszámolóját április 16-án hozta le a lap.

A beszámoló kézirata nem maradt fenn, a szöveg a nyomtatásban megjelent szöveg betűhív közlése.

felfogom; a ki többet ért s fog fel, annak örömest átengedem a tért; mert nem firkálni hanem használni akarok.

DÓZSA D.

Keleti levelek.

Bukurest, april 6-kán.*) Azt természetesen tudják önök, hogy a nagy hatalmak biztosai—legkésőbb az oroszé—e hó 2-kán szerencsésen mind elérkeztek hozzánk és itt a legnagyobb részvéttel fogadtattak; hogy a követválasztások erélyesen folynak a megyékben. Az unio hivei igen élénk erélyt fejtenek ki mindenhol, szindarabokban az uj nemzeti szinházban parodisálják az (öreg maradi bojárokat) unioelleneseket, röpiratok által sietnek mindenfelé capacitálni a népet.

E röpiratok közöl kettőt magam is olvastam. Egyiknek irója B. Boeresku, készült és nyomatott Párisban, oláh és franczia nyelven, czime: „Romûnia dupe Tractatul de Paris din 30 martie 1856."

Ez a röpirat érvénytelennek tartja mindazon békekötéseket, melyek 1716—1821 az orosz és török udvarok közt az oláhokat érdeklőleg, rólok és nálok nélkül történtek és azt mondja 1-ör, hogy Oláh- és Moldvaországok szabad és független souverain államok, **) azon önkéntes békekötések alapján, melyeket románok 1393, 1460, 1513 és 1529-dik években a török udvarral kötöttek.

2-or. Oláh- és Moldvaországok politikai léte, törvényei, jogai mostantól fogva a nagy hatalmak kezessége alá vannak helyeztetve.

3-szor. Ez országok feje független, s csakis a portának hódol s fizet évi adót. Ez adót lehet aként tőkésitni és csak a kamatját fizetni.

4-er. Ez országok fejedelmének joga van hadat kezdeni, békét kötni, kereskedelmi szövetségekre lépni, más államokba ügynököket küldeni, pénzt veretni; a nélkül, hogy a magas portának felelős lenne, csak ennek jogait meg ne sértse.

5-ör. Végre joga van ez országok fejdelmének pénzt veretni, saját arczképét tétetvén arra, s e pénz mennyiségéről, mekkoraságáról sat. a szomszéd hatalmakkal értekezni.

Ez a röpirat első részének tartalma.

A másik részben a főbb pontok:

1. A két ország unioja. 2. Idegen uralkodó franczia, angol, piemont, belga vagy svéd uralkodó házakból, bárki más alatt nemzetiségök veszélyeztetődnék. ***) 3. A nemzetet képviselné fejedelme és egyetlen képviselőház. 4. Az örökösödés leányágra nem szállhatna. 5. A ministerek legyenek felelősek a képviselőháznak és fejedelemnek. 6. A rendes országgyülésen kivül tartassék minden hatodik évben egy rendkivüli. 7. A jobbágyok klákát ne tegyenek, s mostani birtokuk $^2/_3$-da legyen tulajdonuk. 8. Idegenek jószágot vásárolhassanak, de mint oláh alattvalók ugy tekintessenek. 9. A katonaság száma szaporittassék, és legyen mindenki sorozás alá tartozó. 10. A halállali büntetés töröltessék el, ugyis már 30 éve hogy nem gyakoroltatik.

Szóval, beligazgatásába senki ne szólhasson, s felelősséggel senkinek ne tartozzék.

A másik röpirat itt nyomatott, irta egy bukuresti román. Czíme: „O arunketoare de okiu a supra unirei Princsipatelor romine." Mint hallom, egy kereskedő irta, és ingyen osztogatták bárkinek. Fejtegeti az unio üdvös voltát mondván:

1. Az unio menti meg a földbirtokosokat. 2. Az unio fogja fölvirágoztatni az ipart. 3. Ez emeli a katonaságot illő helyére. 4. A papságot méltóságára. 5. A jobbágyságot az emberek sorába.

Ha az ország külső befolyás miatt beteg, — az unio gyógyitja meg. Ha belső nyavalyában szenved, — az unio gyógyitja meg. S ha mind a két kór ostromolja, — csak az unio gyógyitja meg.

Miután előszámlálja az unio számtalan anyagi és szellemi hasznait, „nézzétek — ugy mond — a kétszázezer szásznak hány dus gymnasiuma van, akkor, midőn az öt millió oláhságnak kettő van olyan, a mikkel nem dicsekedhetik;" teljes reménynyel van, hogy nem lesz román, ki ne ohajtsa azt, s hiszi, hogy mind a két ország, egyik végétől a másikig, ezt fogja hangoztatni: „legyen egy a két házából."

Ennyit a két röpiratból. Engem eddig a világi kérdések nem sokat érdekeltek; de öntől fölhiva, ezután több figyelmet forditandok reájok, ha ezzel hazámnak csak egy fövényszemet is használhatok.

Az unio pártolói: a fiatalság, a kereskedők; ellenei: a nagyzsebü bojárok, kik féltik a szép mosiakat, pedig ha a jobbágyságon nem segitnek, itt is könnyen szomoru catastrofok állhatnak elő.

Ha bár nem hirlapba való, de mégis egy érdekes borzasztó jelenetet megemlitek még önnek. A napokban, kik s kik nem, itt egy vürtembergi szegény embert nőjével együtt fejszékkel agyonvertek, egy fejszét a férfiu fejében hagytak, az anya véres keblére pedig csecsszopó gyermekét fekteték, a más két nagyobb gyermek elszaladt. E szerencsétlenséget ily helyzetben sokan megnézték, de többek közt egy fiatal házas székely atyafi szijgyártó annyira megborzadt tölök, hogy egy éjszaka álmából fölugorva, örülten kiabálni kezdett, fejszét ragadott, hogy ne hagyja magát meggyilkoltatni, nőjét kiüzte házából, az ajtókat bezárta, s ugy várta, reggelig, sőt estig bé nem bocsátva, a gyilkosokat. Estefelé megadta magát a katonaságnak; de azóta az őrültek házában tartatik.

KOOS FERENCZ.

*) Az oláh tartományok minket nagy mérvben érdeklő mozgalmairól, minél gyakrabb tudósitást várunk.

Szerk.

**) Vajjon mikor nem voltak ők vagy az erdélyi fejedelem, vagy a magyar király, vagy a porta protectioja alatt?

Szerk.

***) Ime hová fejlett már az unio kérdése?

Udvarhelyszék, Tordátfalva, 1857. apr. 2. (Vasárnapi iskola, gazdasszonyi egylet, egy derék falusi jegyző tagositás reménye, tudományos ásatások.) Tordátfalván az esti, és vasárnapi iskola nem csak kezdetén van, hanem folyamatban is, több mint ötven tanitványt számlál; tantárgyai: vallástan, irás és olvasás, erkölcsi, tudományos, és gazdászati elbeszélések, és számtan. Hirlapjaink kegyelet utján jönek, jelesen a Kolozsvári Közlöny, a Vasárnapi Ujság, ujdonságaival, Ürmösi Samu ur szivességéből, s hitünk mondja, hogy más magas kegyeletekre is számithatunk.

Községünkben a hölgyi egyetlet is alakuló félben, melynek feladata lesz a gazdasszonyi kiképezés, és az erkölcsiség öregbülése. Községünkben a limitatio napi renden minden ágaira nézve. Az ugy nevezett ordo sylvestris béhozva és mindezekben egyik főtényező nem más, mint szeretett közjegyzőnk t. Szász György úr, ki igazán nem a 300 pengő forintot tekinti hivatala dijául, hanem a közjónak életbeléptetését s felvirágoztatását; ki öt községében mindent elkövet, hogy a mi jó, közhasznu, és korszerü, teljesedésbe menjen át; ki az irtakon kivül Tarcsafalván nem csak az ugart igyekezett közbejárása által eltöröltetni, hanem ennek nyomán mielőbb megkezdetni a tagositást, feladatának tartja. Ki járásával a kor szükségeit naponként esmertetvén, az életbevágó kérdéseket a nép szivével értelmezteti s annak gátjait elhárintani törekszik. Bár minden közjegyző őtet követné; esmerné el, hogy az ő hivatala milyen sokat tehető a nép boldogitására nézve.

De még többet is mondhatok községünk jobb oldaláról. Tordátfalva volt első, mely még a forradalom előtti időben községi-olvasó társaságot teremtett és példájával 14 községet ébreszte hasonló eljárásra.

Tordátfalva példányként áll az erdőszetre nézve is; midőn szomszédjai roppant erdői a kiméletlenség miatt elpusztultak, ez a magáét megbecsülte, s nevelte, ugy hogy ma egy szálfa hiával sincs erdeje, mind a mellett hogy belőle épületekkel és tüzeléssel ellátja birtokosait.

Tordátfalva példány a gyümölcstermesztésben is; kiemelőleg: alma, szilva, körtvély és más nemü fáktól az egész községi tér egy roppant erdőt képez, gyümölcs és eperfa oskola több egyéneknél bőviben, a selyemtermelés hogy kezdetét vehesse, nem több, mint egy pár év szükségeltetik, s már is egy olyan ifjuról gondolkodik, ki a selyemtermelésben gyakorlatilag kiképeztessék valamely termelő egyénnél, ha találnánk is oly emberre, ki már azt tökéletesitve folytatja. *)

Tordátfalva példány az épitésben is annyiban, hogy az épitő gazdának költségén kivül egy 24 óra alatt meg vágják fáit, sőt beviszik, és csak egy kopogtatást halljanak tőle a jó szomszédok, egymásra rohannak felsegélésére és majd minden díj nélkül készen a csinos faház egy pár hetek alatt; bár másutt is igy tennének.

Ennyit Tordátfalva községéről most; de maholnap többet, mert székelyesen szólva, hogy mindent öszsze hordjak, nem sokára községi határunkon több málok (sirdomb) fognak kibontatni, nem tudom melyik conservator biztosai által, ilyen ős-sirhalom mintegy 29 van, többek már leszántattak, és kaptak is urnát (hamvvedret), s benne emlékdarabokat, igen drága aranypénz-formát, hihető emlékpénz volt. Szentül hiszem, hogy a conservator nem fog oknélkül fáradni, de a melyről majd bővebben, ha a terv sikerül is, nem is.**)

ÜRMÖSI SÁNDOR.

KOLOZSVÁRI NAPLÓ.

= Meleg részvéttel vettük a szomorujelentést, mely szerint közkedvességü dolgozótársunk, volt kir. táblai ülnök hilibi Gál János úr rokonaival együtt szomoruan tudatja, hogy szeretett és tisztelt édes anyja Donáth Mária, boldogult kir. tanácsos és kolozsvári kath. főiskola-igazgató Gál Domokos özvegye, életének 69-dik évében f. évi ápril. 9-kén reggel elhunyt.

= A napokban kirándultunk volt Magyar-Sárdra, mely helység városunktól hol 3 órányi, hol egy félnapi távolságra fekszik, a mint az idő esős vagy száraz. E falu ma már csak annyiban felel meg nevének, a mennyiben hajdan magyarság lakta, mely alkalmasint Mihály vajda hadjáratakor pusztult ki; de most csak a birtokos urak képviselik ott a magyart—élvén rosz egyetértésben. Utunk mindenütt az épitendő vaspálya vonala közelében vezetett, csak itt-ott térvén el a magas oldalakra és hegyhátakra, honnan gyönyörrel néztük a völgyek fenekén fehérlő jelfákat. A gyorsan müködő mérnököket, kik eddig Gorbón felül haladhattak, már akkor Andrásházánál találtuk. A munkálat, melyet a völgyek kedvező fekvése sehol se akadályoz, gyorsan halad előre. — A Szilágy felé kimért rakott ut tovább épitéséhez is hozzá fognak már.

= Megjelent Rönyi legujabb munkája: „Nyilt levelek (a „Tudomány-reform" czímü könyv ügyében) tudós Salamon Ferencz úr és tudós társainak." Pest, 1857. Negyedrét, 4 lap. A ki talán nem ismeri a védelmezett müvet, e röpiv olvasása után tompa „észszemmel" és „geniometre" nélkül is hozzásejthet, hogy milyen reformator lehet szerző a tudomány világában.

= A nemzeti szinházban folyó hó 13-dikán Török István jutalmára közép számu közönség előtt a „Kisértet"-et adták, Gyulai rendezése mellett, bérletszünetben.

= Mihályfalvi Nemes József, Szolnokmegye egykori derék igazgató főbirója, folyó hó 13-án élte 54-ik évében jobb létre szenderült. Béke poraira!

= Szép tollu journalistánk gróf Lázár Kálmán egy héti itt múlatása után, e hó 15-én körünkből, falusi birtokába viszszaútazott.

= Hazánk azon forró ohajtása, hogy a gazda s cseléd közti viszonyok szabályozva legyenek, gazdasági egyletünk e tárgybani kihallgatása után teljesitve lőn, s magas kormányunk a „feltámadás" szent ünnepére minket egy oly közhatásu rendelkezéssel örvendeztetett meg, mely bizonyosan az egész gazdaközönség teljes rokonszenvével fog találkozni. Az Erdélyre nézve kiadott cselédrendtartás, a mennyiben azt már a Sieb. Bote hozta, a Magyarországra már korábban kiadott eszmékre s határzatokra van alapitva. Mindamellett, hogy ez az országos törvénylapban, minden helységbe meg fog küldetni, czélszerünek véljük, annak még bővebb szetterjedése végett lapunkban is közreadni, a mint következik.

*) E részben maga a m. kormány is gondoskodott, a derék tordátfalvi közönségnek leend alkalma, még a jövő nyáron, itt Kolozsvárott felállitandó intézetben, alkalmas egyénét kiképeztetni. Addig is a lelkes tanár Tunyogi József urhoz lehetné folyamodni, ki legnagyobb ismeretekkel bir e szakmában.

Szerk.

**) Törekedjenek, kérjük, található becses régiségekkel a

Ideiglenes cselèdrendtartàs Erdély nagyfejedelemsègre vonatkozòlag.

(Kiadatott s szétküldetett apr. 6-kán 1857.)

Közzététetett a cs. kir. helytartóságnak 1857. februar 28-n 28221 sz. alatt kelt rendelete által

Szolgálati szerződés, érvényessége és feltételei.

1 §. A szolgálati szerződés érvényessé válik, a gazda által kiadott s a cseléd által felvett felpénzeléssel.

Ennek a pénzül kiszerződött évi bér huszad részét, vagy ha havi bér köttetett ki, annak egy havi öszvegét nem szabad felülhaladnia, s abba be is számittathatik.

2. §. A szolgálati szerződés feltételei a két fél szabad egyezkedésére bizatnak.

Oly feltételek, melyek a jó házi fegyelemmel öszhangzatlanok, vagy a meghatározott tiltó szabályokat áthágják, érvénytelenek, s miattok ugy a gazda mint a cseléd kellőleg megbüntettetik.

A gazda helyettese.

3. §. Az illető határozatok, melyek itt a gazdára vonatkoznak, érvényesek annak helyettesére is, a mennyiben a dolog természetéhez képpest egyes határozatok nem volnának, kiválólag csak a gazda személyére alkalmazandók.

Szolgálatbalépés, felpénz.

4 §. Ha a cseléd több gazdától vett felpénzt, akkor ahoz köteles belépni, kitől a felpénzt legelébb fogadta el.

A többieknek, a mennyiben ezek a korábbi szegődségről nem birtak tudomással, a felpénzt visszafizeti s a bebizonyitható kárt megtériti. Ezen felül illő büntetéssel lakoltatandó.

És ha e mellett a büntető törvények szerint tilalmas cselekvény is forogna fenn, akkor vele ezek szerint kell bánni.

Az oly gazda, ki a korábbi szerződésről tudomással birt, hasonlóan aránylagos büntetés alá esik, és igényét a felpénzhez elveszti. Azonban ez a cselédtől is visszavétetik s a község pénztárába tétetik (45. §.).

5. §. Ki a cselédet elszólja, hogy szerződött szolgálatába ne álljon, vagy elkezdett szolgalatát oda hagyja, vagy felmondja; illő büntetés alá esik, s a gazdára e miatt háromlott kárról felelős.

6. §. Megköttetvén a szolgálati szerződés, köteles a gazda a cselédet befogadni, s ez beállani.

*) Ha a gazda vonakodik a cselédet felfogadni, elveszti a felpénzt, és tartozik a bért és élelmet, évi szerződésnél egy negyedévre, másként pedig egy hóra megtériteni.

A gazda azonban szerződésétől visszaléphet oly okból, melyből jogositva van a cselédet a szolgálatidő eltelte előtt is elbocsátani; ezen esetben őt a felpénz megtéritése is illeti. Ha a gazda valamely, személyét vagy gazdaságát illetőleg, közbejött esetlegesség miatt, a cselédet fel nem fogadhatná, tartozik a cselédet azonnal értesiteni, s ennek nemcsak a felpénzt odaengedni, de ha a szolgálat egy évig tartandott, akkor egy havi részletet, más különben tizennégynapi illetőséget fizetni.

8. §. Ha a cseléd szolgálatába beállani vonakodnék, a körülmények szerint megbüntetendő, s ha a gazda kivánja, kényszeritő szabályok alkalmazásával is a szolgálatba lépésre szoritandó. Azonban a gazda ez esetben is szerződésétől elállhat, s a cseléden a felpénzen felül az okozott kár megtéritését is követelheti.

Ha szolgálatba lépését a cselédnek, hibáján kivüli, huzamos akadályok tennék lehetlenné, akkor a gazdának a felpénz visszaadásával meg kell elégednie. Azonban, ha az akadály csak mulékony, akkor annak megszünte után, a gazda kivánatára tartozik a cseléd szolgálatába állani.

(Folytatjuk.)

Hivatalos kinevezések.

A cs. kir. legfőbb számvételi ellenörségi hatóság az erdélyi számvevöségnél Szebenben ujonan rendezett számtanácsosi állomásra, ottani számtiszt Hilibi Haller Sándort nevezte ki.

A földtehermentesitési országos bizottság elnöksége, az erdélyi számvevöségnél számtiszt Macedonffy Papp Ferenczet a liquidáló osztály vezetőjének nevezte ki.

*) A hivatalos lapban sajtóhibából elmaradott 7. §. alkalmasint ide

XXVI.

[XXVI.] Udvarhelyszék, Tordátfalva, 1857. apr. 2.

(Vasárnapi iskola, gazdasszonyi egylet, egy derék falusi jegyző, tagositás reménye, tudományos ásatások.)

Tordátfalván az esti, és vasárnapi iskola nem csak kezdetén van, hanem folyamatban is, több mint ötven tanitványt számlál; tantárgyai: vallástan, irás és olvasás, erkölcsi, tudományos, és gazdászati elbeszélések, és számtan. Hirlapjaink kegyelet utján jőnek, jelesen a Kolozsvári Közlöny, a Vasárnapi Ujság,[894] ujdonságaival, Ürmösi Samu[895] ur szivességéből, s hitünk mondja, hogy más magas kegyeletekre is számithatunk.

Községünkben a hölgyi egyetlet is alakuló félben, melynek feladata lesz a gazdasszonyi kiképzés, és az erkölcsiség öregbülése. Községünkben a limitatio[896] napi renden minden ágaira nézve. Az ugy nevezett ordo sylvestris[897] béhozva és mindezekben főtényező nem más, mint szeretett közjegyzőnk t[ekintetes] Szász György úr, ki igazán nem a 300 pengő forintot tekinti hivatala dijául, hanem a közjónak életbeléptetését s felvirágoztatását; ki öt községében mindent elkövet, hogy a mi jó, közhasznu, és korszerü, teljesedésbe menjen át; ki az irtakon kivül Tarcsafalván nem csak az ugart igyekezett közbejárása által eltöröltetni, hanem ennek nyomán mielőbb megkezdetni a tagositást, feladatának tartja. Ki járásával a kor szükségeit naponként esmertetvén, az életbevágó kérdéseket a nép szivével értelmezteti s annak gátjait elhárintani törekszik. Bár minden közjegyző őtet követné; esmerné el, hogy az ő hivatala milyen sokat tehető a nép boldogitására nézve.

De még többet is mondhatok községünk jobb oldaláról. Tordátfalva volt első, mely még a forradalom előtti időben községi-olvasó társaságot teremtett és példájával 14 községet ébreszte hasonló eljárásra.

Tordátfalva példányként áll az erdőszetre nézve is; midőn szomszédjai roppant erdői a kiméletlenség miatt elpusztultak, ez a magáét megbecsülte, s nevelte, ugy hogy ma egy szálfa hiával sincs erdeje, mind a mellett hogy belőle épületekkel és tüzeléssel ellátja birtokosait.

Tordátfalva példány a gyümölcstermesztésben is; kiemelőleg: alma, szilva, körtvély és más nemü fáktól az egész községi tér egy roppant erdőt képez, gyümölcs és eperfa oskola több egyéneknél bőviben, a selyemtermelés hogy kezdetét vehesse, nem több, mint egy pár év szükségeltetik, s már is egy olyan ifjuról gondolkodik, ki a selyemtermelésben gyakorlatilag kiképeztessék valamely termelő egyénnél, ha találnánk is oly emberre, ki azt tökéletesitve folytatja.[898]

XXVI.

Tordátfalva példány az épitésben is annyiban, hogy az épitő gazdának költségén kivül egy 24 óra alatt meg vágják fáit, sőt beviszik, és csak egy kopogtatást halljanak tőle a jó szomszédok, egymásra rohannak felsegélésére és majd minden díj nélkül készen a csinos faház egy pár hetek alatt; bár másutt is igy tennének.

---

[894] Ez a lap már nem lehet azonos a korábban Erdélyben kedvelt néplappal, a Brassai-féle *Vasárnapi Újság*gal, hanem az azonos címmel megjelent (Pákh Albert szerkesztette) pesti lap lehetett.

[895] Ürmösi Sándor Kolozsváron élő vagyonos testvére.

[896] Limitatio: 'rendezés, határszabás.' Nem tudjuk pontosan a szövegkörnyezet alapján, hogy Ürmösi Sándor milyen ügyek rendezésére gondolhatott. Valószínűsíthető, hogy árszabályozás történt a községben.

[897] ordo sylvestris: 'erdőhasználati rendtartás'

[898] A cikk ezen részéhez a szerkesztő megjegyzést fűzött, miszerint: „E részben maga a m[agyar] kormány is gondoskodott a derék tordátfalvi közönségnek leend alkalma, még a jövő nyáron, itt Kolozsvárott felállítandó intézetben, alkalmas egyénét kiképeztetni. Addig is a lelkes tanár Tunyogi József urhoz lehetne folyamodni, ki legnagyobb ismeretekkel bir e szakmában."

Ennyit Tordátfalva községéről most; de maholnap többet, mert székelyesen szólva, hogy mindent öszsze hordjak, nem sokára községi határunkon több málok (sirdomb) fognak kibontatni, nem tudom melyik conservator biztosai által, ilyen ős-sirhalom mintegy 29 van, többek már leszántattak, és kaptak[899] is urnát (hamvvedret), s benne emlékdarabokat, igen drága aranypénzformát, hihető emlékpénz volt. Szentül hiszem, hogy a conservator nem fog oknélkül fáradni, de a melyről majd bővebben, ha a terv sikerül is, nem is.[900]

[899] kaptak: 'találtak'

[900] A cikk ezen részéhez a szerkesztő a következő jegyzetet fűzte: „Törekedjenek, kérjük, található becses régiségekkel a muzeumot is gazdagitani."

Ürmösi Sándor pályája (1858–1867)

Ürmösi Sándort, tordátfalvi segédlelkészt Árkosi Dénes székelykeresztúri egyházköri esperes hathatós segítségének hála, kinevezték édesapja 1858 júliusában bekövetkezett halála után tordátfalvi lelkésznek. Ezt követően megindult a panaszos levelek áradata, amelyek azt bizonygatták, hogy már megválasztása sem volt szabályos, és az azóta eltelt időben sem folytat paphoz méltó életmódot. A legfőbb panasz ellen a részegessége volt. Az ekkor kelt levelekből kitűnik, hogy míg az esperes és a püspök Ürmösi jövőjén munkálkodik (a jelen egyházközséggel való viszony megjavításán, illetve más szolgálati hely keresésén), addig Ürmösi mindebből semmit sem érzékel, egy párhuzamos valóságból írja leveleit, örökös önáltatásban élve. Végül 1862-ben el kellett hagynia Tordátfalvát anélkül, hogy bárhol számára új állomás nyílt volna.

1862 közepe és 1863 közepe között feltehetően bátyja tarcsafalvi birtokán élt.

1863-ban sikerült a Marosi egyházkörbe tartozó Nyomátra elhelyezni. Ott szinte azonnal megindultak a panaszos levelek ellene.

Nyomátról 1866-ban egy évre Csekefalvára került adminisztrátor lelkésznek. Itt is folyamatosak voltak a panaszos levelek ellene. Hiába volt bátyja, az esperes és a püspök aktív segítsége, nem sikerült Ürmösit rendes lelkészként sem Csekefalván, sem másutt tartani.

Ebben az időszakban a keresztúrköri esperes Árkosi Dénes, a marosköri esperes Farkas György volt. A püspökhelyettes 1861-ig Székely Mózes, akkor Kriza Jánost választották püspöknek.

Ebben az időszakban az egyházi források alapján kevéssé tűnik valószínűnek, hogy Ürmösi Sándor néprajzi gyűjtéssel foglalkozott volna. Ennek valamelyest ellentmond az a néprajzi felhívása, amely a *Kolozsvári Közlöny* 1862. november 13-i és a *Vasárnapi Ujság* november 23-i számában jelent meg. Ezzel szinte azonos időben Kriza Jánosnak a *Vadrózsák*hoz új adatközlőt ajánlott, és a megjelenés előtt álló kötetről mint „vadrózsánk"-ról beszélt. 1863 elején jelent meg végül a *Vadrózsák,* amelyben Kriza János kevéssé hangsúlyos helyen mondott neki köszönetet. Az unitárius forrásokban található, utolsó rávonatkozó híradás szerint 1867 májusában Marosi Gergelynek sikerült tőle 38 népmesét megszereznie, amelyet elküldött Kriza Jánosnak.

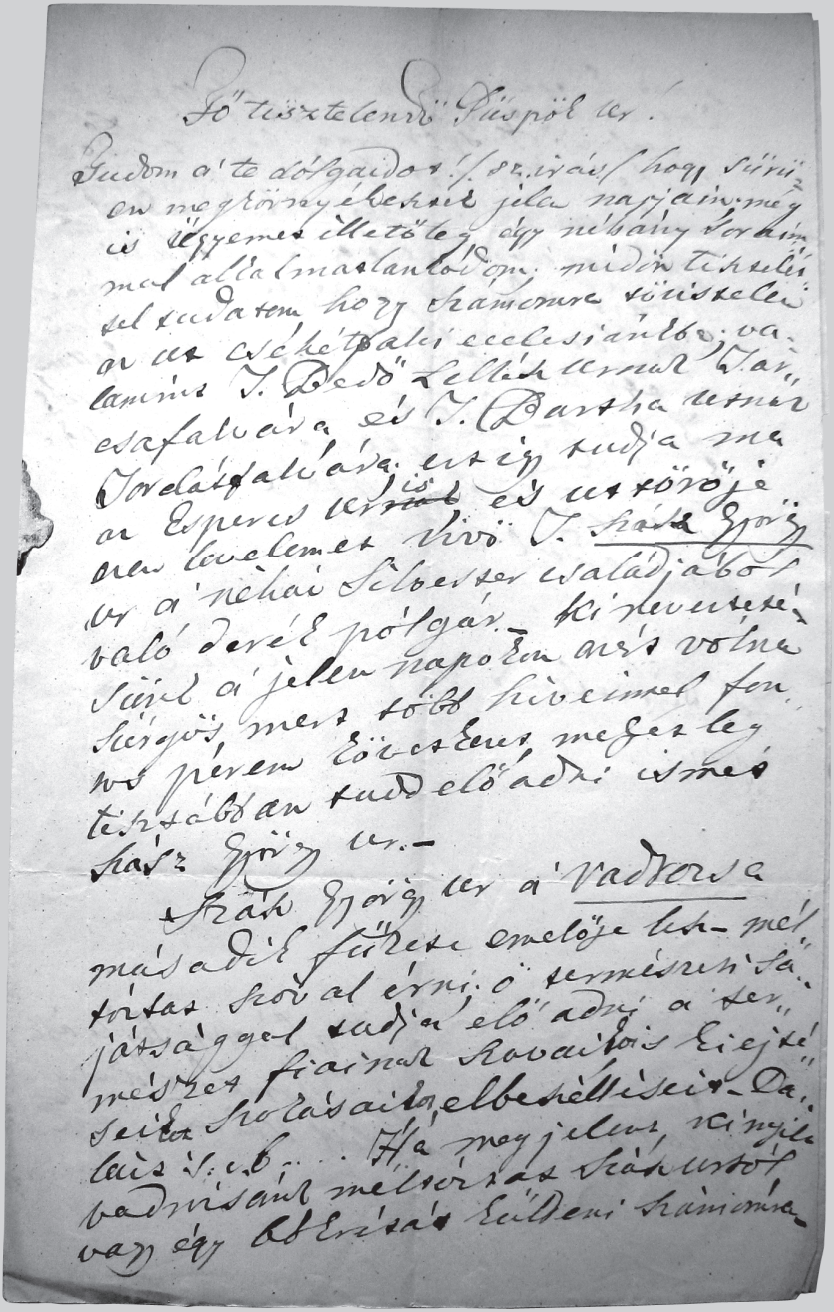

Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28. (MUEKvGyLt. UP Iratok, 1862.)

[XXVII.] Ürmösi Sándor levele Nagy Eleknek. Tordátfalva, 1862. április 2.

Méltóságo fő Gondnok Ur!

Méltóságos fő gondnok ur itélete eleibe vagyok bátor terjeszteni, igazságos űgyemet – és közbe járását ki instálni a' fő tisztelendő Püspök Ur előtt. – engemet a' Tordátfalvi ecclésia 1856 elfogadot szó nélkül Káplánnak az atyam melle – 1858 meg halván az atyám, szép többséggel elválasztot papjának – de ezen órától égy kicsin ellenzéki párt keletkezet, mely fogadásbol az ólta háborgat – annak következtében kéredzettem más ecclésiába – találtatottis ilyen ecclésia, mely engem elfogad; de elleneim azon ecclésiából égy lelkészt se fogadnak el, azon szempontból, hogy én essem ki a sorból; – például a' csehétfalvi lelkész Urat égy előre elfogadták, de meg tudva, hogy engem is elfogad az ecclésia, vissza mondták a' T[isztelendő] Bedő Lelkész Ur elfogadását. – köztök nevekedtem fel, háromszor választottak meg, így jol esmertek – még is Elleneim közül egyik vádol, a' másik bizonyít. –

Könyörgöm alázatos tisztelettel, méltóztat a' meltoságos fő gondnok úr a' fő tisztelendő püspök urnál ki eszközölni a' Csehétfalvi lelkészel való cserét – könyörgésem meg ujitva, maradok a'

Méltoságos fö Gondnok Urnak

alázatos szólgája

Tordátf[alva] 2. April[is 1]862

Ürmösi Sándor sk.
Tordátfalvi Pap

XXVII.

[XXVIII.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.

Fő tisztelendő Püspök Ur!

Minekutánna égyházi törvényeink ecclesiáink iránnyában, mint a' nyomorék gyermek ki magával és másal jóltehetlen, elerőtlenedet; így minekutánna nem képesek belső embereinket védeni, nem annyiban ecclésiai, mint az ecclésiákban, némely számítani nem tudó egyének borzosztó, lealacsonitó ténnyeik ellen – minekutánna én, ecclésiám némelj, mondhatni igénytelen egyéneitől tulnyomólag szenvedek statusunk terén, közeleb clérusunkban semmi védelmi állásra nem tolálék – midön hivatalom, így személyem és gyermekeim földi jólléte koczkáztatnék; – a' kűlső Igazgatósághoz fordultam. – előtte le soroltam borzosztó hellyezetemet, 's mindjárt fel lőn véve ügyem; a' törvényszék királybírákokot rendelt az ügy visgálatára. – három nap folyt a' Comissio munkálata.. végűl az 52 ház (így az ecclésía) vallomásai felólvastattak a' presbyterium előtt, és pedig jelenlétemben; a' presbyterium vádlot tagjai néma holgatásal feleltek; mint kit a' ménykő megűt, és nem tudja magát védeni – ki derűlt a' Comissio esketése folytán hogy a' presbyteríum (melynek tagjai székely legényekből álnak, a' fiu ki turván az apját abból, 's megint a' csendes flagmáju öregek, ellenőrök, kikűszöből- [2] tetvén – kiderült, hogy néhai atyám sirköve meggyalázásának a' mostani presbyterium, melynek tagjait nem az ecclésia választotta – az okozoja, mint égy eszközlője; mert a' czinteremet át adta az ifjuságnak jádzó helyűl, nyári tanácskozmányi gyűlhelynek, és két felől gyalog ösvényt nyitott ki a' mezőre. Ki világlot, hogy a' sírkö rablója éppen közülök támadot, mint esküt egyházfi Szőke Gergely István és ugyan égyházfi Gombos Ferencz – ki tünt, hogy a' presbiterium titkos vádd leveleket készítet titkos éjjeli gyúléseket tartott, a' vád levél alárírására magok meg indultak házról házra, utczáról utczára, Korcsmáról korcsmára, a' csendes népet ellenemi lázadásra bojtogatták, azt fenyegették, vagy álhazugsággal rávették az alá írásra. – ki derült, hogy 135 háztájból csak is így nyerhettek meg 35 tagot a' magok részekre – ki derűlt, hogy méges az ecclésia képében szerepeltek – ki, hogy a' presbiterek közül került ellenem égy leverő pásguél.[901] Ki azon egyezmény levelek, hogy azon ecclésiából papot ne fogadjanak el, melybe engemet el fogadnának. – Ki, anyi vissza élés, hogy a büntető tőrvényszék égyszer az égyházi képviselő Tanácshoz égy figyelmeztetőt; – Egyfeliratot pedig a' magy[ar] [3] Kormányhoz intézendő. – legalább így biztatnak sok felől. –

XXVIII.

Fő tísztelendő Ur! – Ezek igy álva, ha mégis a' Tordátfalvi ecclésiánk törvénytelen tagu præsbyteriuma ki viszi, hogy mint feljeb is említém, szabad választási Jógot nyerjen, ugy ma szegény háztájamnak, hólnap más papi társamnak kell meg bukni. – hogy pedig a' fő tísztelendő Püspök ur ezt megígérte a' tavaszfélt ki járt, három tagból álló kővetségnek, abból bizonyos, mert már felebérel rendelkeznek, attól engem elzártak; semi cserét nem fogadnak el, arra csak nem is gondolnak. – mindezekre vonatkozólag alázatos tisztelettel kijelentem, hogyha a' Csehétfalvi ecclésiát át adják még az őszön vagy a' tavaszon, ugy megnyukszom hellyezetemel, 's békén várom a' jövöt – csakis azért nevezém ki ezt az égy ecclésiánkot, mert ez sokot kűsdöt, 's ez óráig kűsd érettem, de ügyekezetek, az enyémel együt kül az ecclésián hajótőrést szenvedet – külömbben jövö Sz[ent] györgy napkor le tészem hivatalomot a' fő tisztelendő ur kezébe – ároni családomba színte

[901] Pasquillus: 'meghatározott személy ellen intézett, durva hangú, prózai vagy verses gúnyirat'.

300 évek lejártával, utólsó Bátori[902] leszek, erre gyermekeimet is innepélyesen felesketem. – méltóztat meg engedni hosszadalmas alkalmatlanságomról, melyért azzal büntetem meg magamot, hogy ezt talán utóljára teszem – ki öröklök külömbben a'

Fő Tisztelendő Püspök Urnak

alázatos szólgája
Ürmösi Sándor
Tordátfalvi unitar[ius]
pap

26 Juny 862

XXVIII.

[902] Ürmösi Sándor irodalomtörténeti utalása Jósika Miklós *Az utolsó Bátori* című regényére vonatkozik.

[XXIX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28.

Fő tisztelendő Püspök Ur!

Tudom a' te dólgaidot! (sz[ent] irás) hogy sűrüen megkörnyékesztek jelen napjain; még is ügyemet illetőleg, égy néhány soraimmal alkalmatlankodom; midőn tisztelettel tudatom, hogy számomra tövistelen az ut csehétfalvi ecclesiánkba; valamint T[isztelendő] Bedő Lelkész Urnak Tarcsafalvára, és T. Bartha Urnak Tordátfalvára; ezt így tudja ma az Esperes Ur is, és uttörője ezen levelemet vivő T[ekintetes] Szász György[903] ur a' néhai Silvester családjából való derék pólgár. – Kineveztetésünk a' jelen napokon azért vólna sűrgős, mert több híveimel fontos perem következet,[904] melyet legtisztábban tudd előadni ismét Szász György ur. –

Szász György ur a' Vadrozsa másadik fűzete emelője lesz – méltóztat szóval érni; ö természeti sajátsággal tudja elő adni a' természet fiainak szovaikot 's kiejtéseiket, szokásaikot, elbeszélléseit – Dalait 's: t. b; ... Ha megjelent, kínyila vadrózsánk méltóztat Szász urtól, vagy égy bókrétát küldeni számomra –

[2] Ismét kéntetem vissza menni előll fell hozot ügyemre és buzgóan felkérni, a' fő tisztelendő Püspök urat, hogy rendeletébe méltóztat ki tenni, hogy mind a' három lelkész egész évi jövedelmét vigye magával, mert a' csehétfalvi határt a' Jég elverte, és ök a' jovát ki válogatva elcsépeltették, midőn én égy utó kévéig két felé rakattam; és még – Ez őszi vetés történnyék kinek kinek uj ecclesiájába. – Ügyemet ujból kegyeletébe ajálva,

maradok a'
Fő Tisztelendő püspök Urnak

alázatos szólgája
Űrmösi Sándor mk.
Tordátf[alvi] Unitar[ius] pap

28 aug[usztus] 862

XXIX.

[903] Szász Györgyről Ürmösi Sándor a *Kolozsvári Közlöny*ben 1862. április 16-án megjelent cikkéből tudjuk, hogy Tordátfalva, Tarcsafalva és még négy másik környékbeli település jegyzője volt, aki sokat tett a közjóért. (Vö. a XXVI. számú szöveget.)

[904] A perek lefolyásáról és eredményéről egyelőre semmilyen forrást sem sikerült találni.

[XXX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. szeptember 19.

Fő tisztelendő püspök Ur!

Minekutána körűlményeim nem engedik hogy Kolosvárra mennyek saját ügyembe – mennek hellyettem, kik mindent ki fognak deriteni – jelesen ezennel ki jelentem, hogy a' jövő Sz[ent] György napon tul rendelkezhetik azon ecclésiával, melyben én akkor létezni fogok. télire hogy költözzem sem kedvem sem akaratom – ezen Tordátfalvi követek hajlandók Sz[ent] György napj<át> bé várni, ha püspökileg bíztositatnak azon jogra hogy Szent György napján szóbadon válaszhatnak papot. – T[isztelendő] Szombatfalvi Sámuel urat telyes felhatalmozásal kűldöm nevemben, méltóztat elfogadni; ha níncs unalmára – ö esmeri az ügyet, mint szabad elvűpárt tagja, beszélhet az igazságokról – tisztelettel maradok ezek után a'

Fő Tisztelendő Urnak

alázatos szolgaja

19. Sep[tember 1]862

Űrmösi Sándor
Tordatf[alvi] pap

„Ürmösi Sándor tordátfalvi unitarius lelkész egy székely szótár összeállításán dolgozik, melyet a jövő év végén szándékozik sajtó alá adni. Czéljának bővebb elérése, s gyüjteményének kiegészitése végett felszólit minden ügybarátot közrehatásra. Hozzánk a többek közt ezt irja: Felhivom kivált a székely lelkész urakat, kik a nép szavait mindennap hallják, szokásait látják. Szótárom toldalékát teendik: helyiségek elnevezései, ugy falvak, családok, bár tartozzanak most a szegényebb néposztályhoz, várromok, régi épületek, irások, kiváltságos jogok, adománylevelek, jelvények, templomi diszitvények, fővárosok, folyók, tavak, utak, mesés elbeszélések, adomák, mondák, példabeszédek, dalok, talányos, tréfás, vagy tanulmányos mondatok, öltönyviseletek, ünnepélyes szokások, táncz és más vigalmak, játékok, hangszerek, melodiák, babonák, hadijelszók, hadieszközök, haditörténetek, katonai egyenruhák, anyagi régiségek, ércz-, kő- és fametszvények, állat és növény; mind ezek eredeti elnevezéseikkel, s értelmezve különkülön a nép szája, vagy valamely hagyomány nyomán, hogy a nemzeti nyelvnek alapul, a történelemnek pedig anyagul szolgálhassanak, s nemzet kora, élete fölismertessék. Az ily küldendő gyüjteményeket venni fogom tordátfalvi lakom közelébe a sz-kereszturi postán bérmentesen."

[n. n., c. n.] *Kolozsvári Közlöny* 1862. november 13. VII. (159) 641.

[XXXI.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. november 30.

Tisztelendő Esperes Ur!!
Tiszteletes vizsgálo szent szék!!

Tisztelettel vettem azon rendelettét, melyet a Nyárád sz[ent] Lászloi T[isztelendő] Ur kézbesíttet tisztelettel felelem ezen vád levelet közöltem az Eklésiával senki semmit sem tud rolla igy mint érvénytelen ügyet méltoztat félre tenni, azonba a' magam igazolása mentül hamarébb le fog menni ha egességem here fog jöni. – – Nyomát – –

864
November 30 Űrmösi Sándor

[XXXII.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. december 12.

Tisztelendő Esperest Ur!

Alig találok annyi szavakot, és óllyanokot, mellyek hatásal birjanak érzésemnek ki fejtésére, csak darabjait is festegetem, midőn a' héten le menendő vagyok a' Tisztelendő Esperest Urhoz, szembe el beszélendő azon alacsonságokot, mellyek ellenem merűltek fel, és fájdalommal tőltöttek el, e' mellet elcsűggedésel appró gyermekeim kőrében. – unalmos lenne mentegetődzéseimet leirni, annál inkább ólvasni égy fő embernek, azért hát most csak annyit a' velem kőzlőtt vádlevél tartalmára –

En mindenkivel kőzőltem, de senki semmit sem tudd azokról; mint hogy fel se ólvasták a' nép előtt, hanem nagyobbára házanként hordozták. – annyit vettem észre, hogy tán a' refor[mátus] Levita és nője szája után beszélték, hogy léányom illetlen szóval szídalmaztam!! azokkalis közőltettem, az ide mellékelt bizonyítvány szerént, merőbe tagadtatik. –

Hogy Kurvákot jártatok házamhoz, azon ők is megdöbbentek, mert tudják, hogy fejér népet se tartok, négy gyermekemet asszony ember nélkűl táplá- [2] lok; – hogy ez ideig oskolám nem vólt, az ekklésia előljárói okozták, mert én idejekorán panaszt emeltem az oskola ház alkalmatlan vóltárol, panaszt az esperesti, a Dullói hivatalnál[905] – még eddig mind hasztalan.

Tisztelendő Esperest Ur! kőnyörgöm bizadalmoson, ne méltoztassék az ellenemi vádlevelet felkűldeni Kolozsvára, mig engem bővebben személyesenis ki nem halgat, magam tellyesleg nem igazolom; vagy reményemnél fogvást a' Tisztelendő Esperes ur a' helly színén nem visgálja meg az űgyet; midőn hiedelmem szerént ki tűnnék, hogy hiveimet késztetik, 's azon jogokra figyelmezteték, hogy az igért két Ev telik, rajta hát, most vagy soha. – bóldog inneplést ohajtva, űgyem lábainál hagyva, maradok a'

Tisztelendő Esperes Urnak

alázatos szólgája

12 Decz[ember] 1864 Űrmősi Sándor

nyomáti unitar[ius] pap

XXXII.

[905] Ld. az 599. lábjegyzetet.

[...] [2] Az Ürmösi Sándor régi dalára viszsza térve A' legenyek bokra sat[öbbi] ennek érthetetlen refraenjére nezve ugy vélekedem, hogy ezen sorok

Hajjal iszom roszsz.

Igy általté törökorszagi – így igazitandok –

Na jol iszom roszsz.

Igyál Dádé törökországi – vagy

Igyál Tati törökországi – egyéb iránt Tati, vagy Dádé egy jelentésü, és származásokra nézve is testvérek – egyik olah, a' más Czigán szó, de a' Magyarokis szokták ritkán használni a' többi része a' refrennek vagy valamely Helység, vagy valamely italnem tulaj- [3] don nevei, de már ezeknek ki [-]rásására nem birok elég tudomány<t> ha több váriansokot is keritene Ürmösi azokbol ha lehetne okulni – Egyebiránt az egész dalnak legnagyobb érdeme a' régiseg – [...]

Gálffy Sándor levele Kriza Jánosnak. Demeterfalva, 1866. augusztus 29.
(MTA KIK Kt. Ms 930/5.)

„Ürmösi Sándor, mióta a derék és érdemes bátyja ezt az érdemetlen és semmiházi embert jótéteményeivel annyira elhalmozta, igazán hogy »végtelenül« ivott, talán még egy nap sem volt, hogy részeg ne lett volna kisebb nagyobb mértékben, különösen pedig husvét nagy hetében kétszer is a botránkoztatásig részegen állott fel a kathedrára, a mint ezt hiteles szemtanuk állították. Elküldözte a korcsomára annak a gabonának is nagyobb részit, – a mint ugyancsak hiteles tanuk állítják – a melyet a bátyja által küldött pénzöszvegből az ő és gyermeke számára vásároltunk volt. Az egész eklézsia – a mint a választás eredményiből is méltoztat meglátni a főtisztelendő ur – unanimi voto ['egyöntetűen'] ellen nyilatkozott, nem csak szájjal hanem – ha lélektani ösmeretem nem csal – szívvel és kész akarattal, nem egy vagy más oldalról jövő pressio vagy bujtogatás következtében. Midőn a választás eredményeit tudtára adta néki a bizottmányi elnök Pakot István ur, csaknem egészen meg volt zavarodva az esemény reá nézve rettenetes voltának érzetétől; és azután a mint hallom és a feleségem is a tegnap előtt nagy kellemetlenségére éppen szemtanuja is volt, ujból inni kezdett, persze most iszik bánatjába, a pappá neveztetése után pedig ivott örömébe. Most a mint éppen ma hallám Csekefalván, a buzával bévetett papi földek hasznát adta el és arra iszik. Sokáig már elhiszem nem fog innya, mert nem lessz mire. De hogy a dologra, s mostani levelem tulajdonképeni czéljára térjek: tudatni kívánom a főtisztelendő urral, hogy elvégre, valahára nagy bajjal a sokszor emlegetett meséknek, vagy 38 darabnak birtokába jutottam. Mikor a választás megesett, akkor megigérte hogy lehozza vagy hétfőn, vagy kedden, de bizony nem hozta le egyik nap is, hanem lehozta szeredán, s ekkor én nem voltam itthon, csak a feleségem és az kérte tőlle – a mint mondá – azokat az írásokat, a melyek hónya alatt voltak, de a világért sem adta volna oda, mindenként velem akart beszélni és nekem mondani meg az írások felől, a mit akar. Még busult a feleségem, hogy olyan részegen elveszti az írásokat... Hogy tehát velem beszélhessen, én ma délelőtt felmentem hozzá; de hát nincs otthon, azomban egy kis rongyos gagyás gyermek kiállott egy sütőféle mellől a mint indultam ki az udvarról és megszollit hogy az apját keresem-e, mondom hogy igen is azt ha ugyancsak a pap a te apád. Ekkor a fiu ugy nyilatkozott hogy valahol itt lessz a faluba. En kérdezőskodni kezdettem utánna hogy vajon a pap hol lehet ilyenkor, s azt mondák az atyafiak, hol lehetne egyebütt, mint vagy Keresztúron, vagy itt a faluban valamelyik korcsomán. Ugyancsak ugyis volt. Éppen a korcsoma felől vezető utban találtuk meg egy csekefalvi asszonnyal a ki vezetőmnek ajálkozott. Kérdeztem hogy hát hol jár Tiszteletes, és mindent mondott csak azt nem hogy a korcsomán volt, de köztünk legyen mondva mert nem akarnék Ürmösi ur előtt a szegény szerencsétlen ember ellensége gyanánt tűnni fel igaz mondásommal – szemei és nyelve nagyon is elárulták hogy ott volt. Fine finium, a meséket kértem, és ő makacsul vonakodott átadni, azt adván okul, hogy még nem purizálta, és azokon senki sem tud elmenni csak ő, s most akarja purizálni stb. Szerencsére a mesék éppen az asztalán voltak, s én kezet tettem reájuk, nézegettem jobbról balról, s váltig erősítettem hogy azokat a főtisztelendő ur eltudja olvasni, elvégre nagy bajjal csaknem erőszakkal kezemhez vettem és most már nálam vannak, egy ív vagyis inkább egy fogás hat vagy nyolcz levél hiányzik belőlük, de gondolom hogy azok nélkül is elég van. Ezeket a meséket akár postán hivatalos csomag alakjába, akár valamely más biztos alkalomtól kiküldöm a főtisztelendő urnak a kis Küküllő melléki dialectusban írt mesével egyetemben."

XXXII.

Marosi Gergely levele Kriza Jánosnak. Székelykeresztúr, 1867. május 10.
(MUEKvGyLt. UP Iratok, 1867.)

A fenti levélben Marosi Gergely 38 darab, Ürmösi Sándor által gyűjtött meseszövegről tesz említést, amely lappang vagy elveszett.

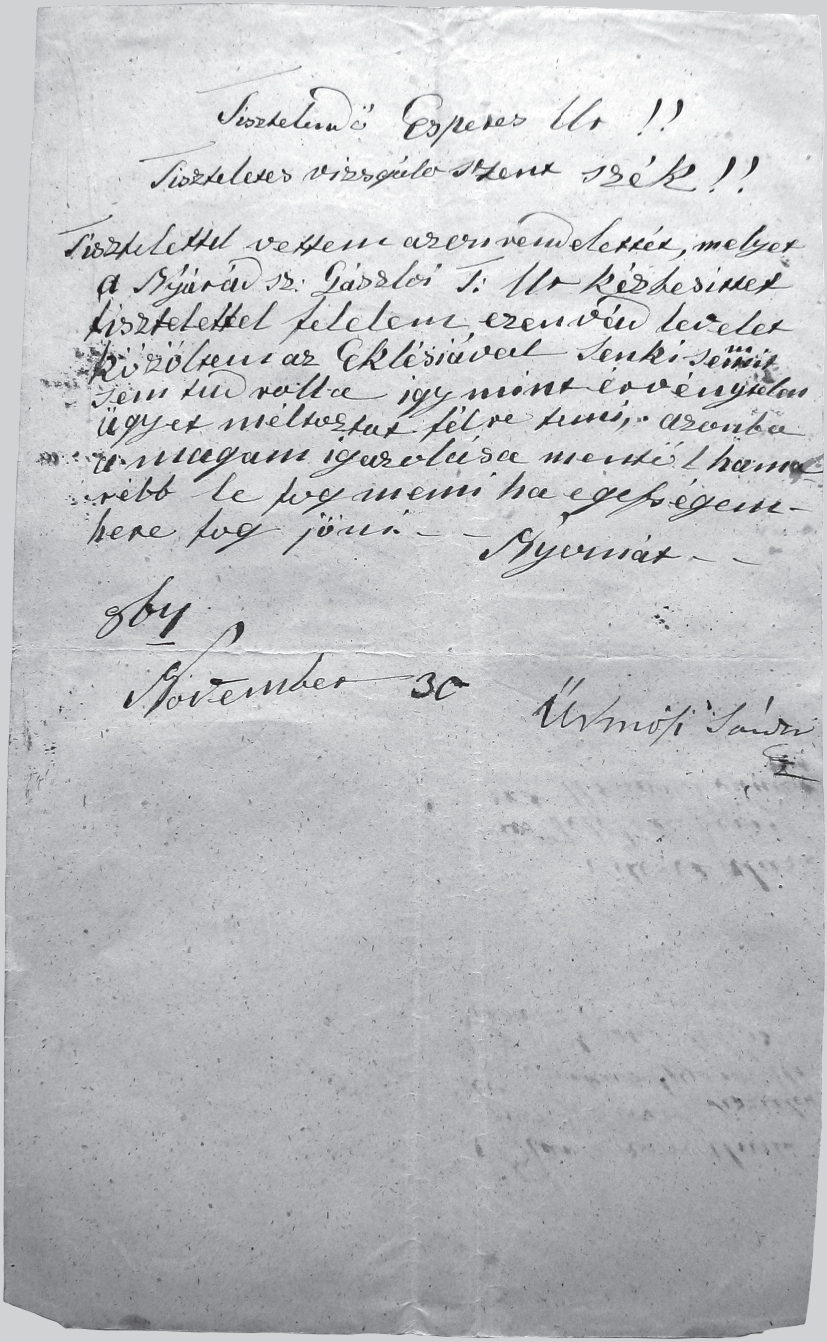

Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. november 30.
(MUEKvGyLt. UP Iratok, 1864.)

Ürmösi Sándor pályája (1867–1872)

Ürmösi Sándor azt követően, hogy 1867 őszén megérkezett Kádár Lázár, a kinevezett lelkész Csekefalvára, még feltehetően csaknem két évig a faluban húzta meg magát. Levelei tanúsága szerint 1868 nagyhetében kereste fel először Bálint László székelykeresztúri plébánost áttérési szándékával. 1868 áprilisában fordult először Fogarasy Mihály erdélyi római katolikus püspökhöz levélben, katolizálási szándékát bejelentve és pártfogását kérve. Az áttérés valamikor 1868 végén történhetett meg, de egészen 1869 első hónapjaiig nem történt változás Ürmösi Sándor életkörülményeiben. Ő maga 1868 végén – 1869 elején úgy vélte, hogy egy római katolikus tanítói vagy papi állomás is reális vágy lehet a számára. Végül 1869 februárjában Fogarasy Mihály segélyt utalt ki a számára, s kinevezte a papnevelde portásának. Ilyen minőségében 1870 októberéig működött, amikor nyugdíjazták. Feltehetően még 1871 áprilisáig Gyulafehérváron élt, s csak ezt követően költözött Tarcsafalvára, valószínűsíthetően bátyja birtokára. Itt hunyt el 1872. február 21-én.

Bár életének ez az utolsó szakasza már szinte egyértelműen egy lefelé tartó útként határozható meg, mégis – miként az jellemző Ürmösi Sándorra – a legkétségbeejtőbbnek tűnő pillanatban is van egy másik oldala a körülötte zajló eseményeknek. Ennek példája ennek a nyolc levélből álló korpusznak az utolsó fennmaradt levele, amelyben annak ellenére, hogy már öregembernek tartják, aki előző évben a hallását is elveszítette, ő mégis arról számol be, hogy katolikus naptárt szerkesztett, és felajánlja azt kinyomtatásra Fogarasy Mihály püspöknek.

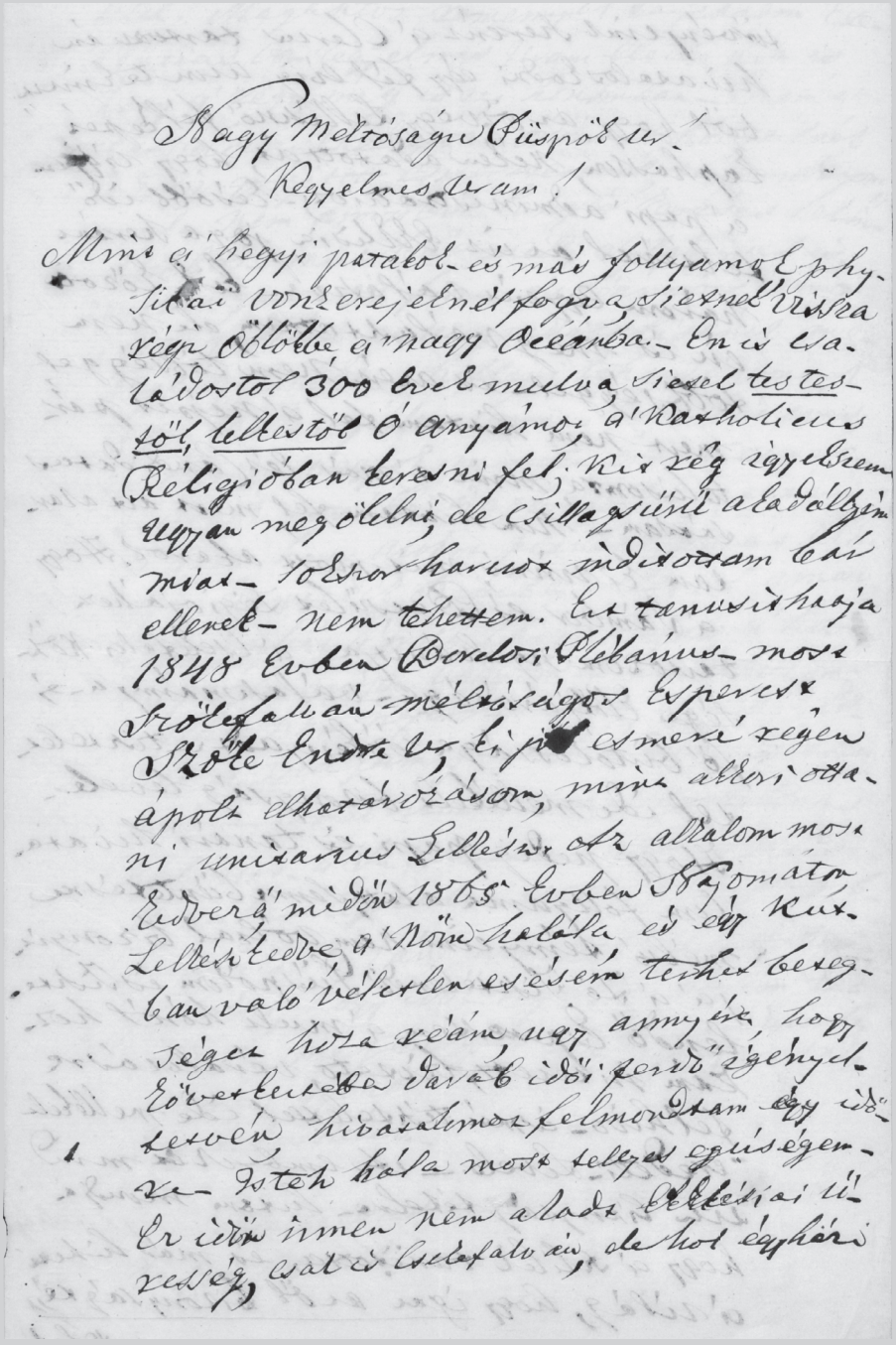

Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. április 16.
(GYÉL I. 1/a 1868. 28. cs. 1274. sz. 619. d.)

[XXXIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. április 16.

Nagy Méltóságu Püspök Ur!
Kegyelmes Uram!

Mint a hegyi patakok – és más follyamok physikai vonzerejeknél fogva, sietnek vissza régi öblökbe, a nagy Océánba – En is családostol 300 Evek mulva, sietek testestől, lelkestől Ó anyámot, a Katholicus Réligióban keresni fel; Kit rég igyekszem ugyan megölelni, de csillagsűrű akadállyím miat – sokszor harczot índítottam bár ellenek – nem tehettem. Ezt tanusíthatja 1848 Evben Bordosi Plébánus – most Szőkefalván méltóságos Esperest Szőke Endre Ur, ki jól esmeré régen ápolt elhatározásom, mint akkori ottani unitarius Lelkész. Az alkalom most kedvező, midőn 1865 Evben Nyomáton Lelkészkedve, a Nőm halála, és égy Kutban való véletlen esésem terhes betegséget hoza réám, ugy annyíra, hogy következtében darab idői ferdő ígényeltetvén, hivatalomot felmondtam égy időre – Isten hála most tellyes egézségem – Ez időn innen nem akadt Ekklésiai űresség, csak is Csekefalván, de hol égyházi [2] törvényeink szerént a Clerus tartozván hivataloskodni égy fél évig azon tekintetből hogy az özvegy Lelkésznő fél kepét kaphasson, nékem adatott át, hogy vigyem a papi administratiot; – később idő teltével az írt Ekklésia, joga szerént három egyént választva – kik kőzött én is megválasztattam, de nem többséggel – és azért nem tőbséggel, mert nem hívtam fel a népet pártolásomra, mint a más két Candidatus társam – nem hívtam fel, mert azt akartam kivinni, mit most akarok. Hogy a Jámbor és Becsűlet Légiojához tartozom nyilvánítja a Csekefalvi Kőzsége Előljárósága – válaszmánya – és fő birtokossága őnkényadta – tisztelettel ide mellékelt bizonyság levele[906] – Hogy pedig papi és tanári hivatalom follyama alatt, semmi bűntetésre méltó ténnyeim nem vóltak, bizonyítja a Fő Tisztelendő Püspököm és Tisztelendő Esperestem a mult hóról hozzám íntézett, bíztato, várakozásra felhivo – ismét tísztelettel ide mellékelt eredeti-Levele.[907] – Az embereket mind ezen bizonyság tételre – hitem mondja – hogy a sz. lélek tanította, és már hiheti a vílág, hogy igaz az ők bizonyságté-
[3] telek. Magasztos reménnyel terjesztem Exelencias Ur – kegyelmes Uram eleibe azt is, hogy a régi, még ís uj honomban – Ertem a Katholicus Religiot – örőmmel szólgálnék eddig gyűjtött esmereteimmel, tudományommal – nem annyiban kenyér keresés tekintetéből – mert bár milly silányul is, enmagam – öt fiam és léányocskám, eltengednénk az ur gondviselésének mezején; de ekkor szellemi tehetségemnek tere keskenyülve lenne. Ötvenkét éves, és özvegy vagyok, mínden óráim esmereteimnek további őregbítésére szántam, és arra is, hogy azokot plántáljam át azon ifju nemzedék szívébe, melly él amaz igaz Egyház ápoló karjai alatt, a hová olly igen erősen vágyom
XXXIII.
és kívánkozom; mit ha nem nyernék meg, elcsüggednék a magam jajomra. Haza térésem iránt – ismét értem a romai Katholikus Religiot – a Sz[ékely] Kereszturi Katholicus Urnál is lépéseket tettem már régebben, de ki tán azon bőlcseleti szempontból, hogy időt nyerjen űgyem két óldalu megvisgálására – szívemben a meg győződést jobban felkeresni, késedelmeskedik. – – – –

[906] A levél jelenleg nincs a levéltárban. Hogy Ürmösi Sándor azt valóban csatolta és utóbb keveredett máshova, vagy nem is küldte végül el, nem tudni. Vass Csongor, a GYÉL levéltárosának segítségét ezúton is köszönöm.

[907] A levél jelenleg nincs a levéltárban. Hogy Ürmösi Sándor azt valóban csatolta és utóbb keveredett máshova, vagy nem is küldte végül el, nem tudni. Vass Csongor, a GYÉL levéltárosának segítségét ezúton is köszönöm.

Excelencias Ur – kegyelmes Uram!! vissza vonulásomra engem semmi se [4] bir – még csak az idő se. – méltoztatt hát atyai hatásal nézni kereszténi űgyemre – s abban engem ápolni! – Az idő nem bír engem hátráltatni e szándékomtol – azért sietek leborulni űgyemmel együt lábaihoz – mint

Excelenczias Ur – kegyelmes Uramnak
kezeit csókoló

Csekefalva 1868 16/4

legalázatosabban kőnyőrgő szólgája
Űrmősi Sándor
volt Csekefalvi Unitarius Pap

XXXIII.

[XXXIV.] Bálint László (Ladislaus Bálint) Fogarasy Mihálynak küldött levelében idézi Ürmösi Sándort. Székelykeresztúr, 1868. május 9.

„Tisztelendő Ur! föltettem magamba, hogy őseimnek hitére, az igaz Kath[olikus] hitre – vissza állok, tiszta meggyözödésemből, és hogy a világon s elleneimen győzedelmeskedhessem. Jelenleg Csekefalván lakom, hol helyettes pap voltam, de a honnan az uj papi választás alkalmával kevés votum-ot kapván – kiestem és így Eklezsia nélkül maradtam. Van őt fi- és egy leány gyermekem, kik mindnyájan itt-ott a rokonoknál, szolgálatba v[agy] oskolába vannak, de a kiket is teljes elhatározott szándékom, az én nem sokára ölelendő Kath[olikus] hitembe oktat- [2] tatni és nevelni. Csakhogy a Gondviselés a szükséges mindennapi kenyeret rendelné ki számukra. Én tisztelendő ur! Igaz 52-éves ember vagyok, de elég erős még arra, hogyha Isten segedelméből Katholizálhatok – mi egyedüli vágya lelkemnek – ottan megmutassam azt, hogy méltó tagja tudok lenni Krisztus igaz egyházának.

Nem voltam utosó szónok. Nagy kedvvel tanítottam mindig a gyermekeket – és szenvedélyemmé vált őket – ha Isten is ugy akarja, mint katholikus is taníthatni. S reménylem, hogy – miután szívem benső sugallatát kővetve katholikussá lettem – az Isten tán rendel nékem ott is a Főpásztor Ur kegyes atyai indulatja és gondoskodásából egy szerény tanítói állomást, hol kétszeres szorgalmam, igyekezetem és becsületes magam viselete után magamat nagyobbra is méltová tehetem.

Ha Isten segít – eddig is mint unitarius adtam ki munkákat: um. „Az elbujdosott magyarok" „Szomorú éjszakák" és a „Vadrózsák"ba" több darabokat – a hátra lévő tehetségem és kész vagy készítendő munkáimat oda szántam, hogy azokkal a Katholicismusnak – bár mi kis mérvben haszna – és Isten igaz dicsőitésére legyek. De mint unitarius ember egy betűt se akarok többé irni.

Tisztelendő Ur! Karolja föl tehát őszinte meggyözödésemet; pártfogolja az én elhagyatottságomat is általa. Önnek engemet át kell venni a kath[olikus] hitre – a hová oly igen vágyom. Igaz mondom, hogy teljes reményem van ottan – ártatlan árva gyermekeim – érdekében is egy kis tanítói állomást elnyerhetni, de mentsen Isten! – hogy ez és ne tiszta meggyözödésem, s lángoló szeretetem – volna az indító ok az igaz kath[olikus] hitre való áttérésre.

Mathesist, latinnyelvet, történelem s földrajzot, természetet, írást olvasást vagy bármit (kivévén még is a német nyelvet) tudok Isten kegyelméből tanítani, ha kell zsidoul is.

Igen kérem Tisztelendő Ur! Karolja föl ügyemet, és gyermekeim sorsát."

XXXIV.

[XXXV.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. május 12.

Nagy Méltóságu Püspök Ur!
Nékem is kegyelmes pártfogó Uram!

Még a nagy Bőjt vége felé – hogy a Székely-Kereszturi Plebanus, Tisztelendö Bálint László Urnál, tiszteletteljesen kinyilatkoztattam, miszerént unitarius hitvallásomról eltérek, és az időtől is megszentelt romai Katholikus Egyházba szilárd elhatározásom vissza térni – csak hamar a mult Hó elein, ezen lelkemben rég táplált Ügyemet az Excelencias Ur kegyelmes lábaihoz is letettem!. A késedelem, hogy Kegyelmes Uram válasza nem marad el, reményemtől nem fosztott meg, – de még is, mint a haza sietö bus vándornak, minden perczek égy örökkévalóságnak tettczenek; engem is néműleg csüggesztenek a várakozás órái, mellyek alatt nem hogy hátrálnék vagy csak elhatározásomban zavarba is jönék magammal, sőt öregbűlők ezen felkiáltásomban: „hogy attól engemet e világ nem szakaszt el" – Miért is a mult napokban tőrvényszerűleg, törvényes tanuk jelenlétekben az illető unitarius pap urnál ki nyilatkoztattam, tudattam, hogy a Kristus Egyházába, melly egyedűl csak is a római Katholicus Egyház, szándékom, akaratom és egyetlen törekedésem, vissza térni; melly szándékom kivitelébe semmi szin alatt meg ne gátoltassam, előtte innepélyesen tiltakoztam. Kegyelmes Ur – Excelencias Uram!. Igénytelen és bádgyat sorsu Ember vagyok, de meg akarom mutatni e világnak, hogy Kristus Egyházának hat ártatlan árva gyermekeimmel méltó tagja leszek – hogy abban ugy fogom magam gyakoralni, hogy botránkozás nélkűl való életemmel, lehessek az Isten dicsőségére, Kristus Egyháza épületére, diszére – és az emberiség haznára.

[2] Nagy méltóságu Püspök, Excelencias Ur, kegyelmes Uram! – Lábainál térdelek – neméltoztatt eltaszítani színe előll!! Ereszen be könyörgő szólgáját az Egyház ajtaján!! Engedje meg, hogy magasztos kegyébe szemlélhessem a Kristus arczáját; igy légyen utam hozzája juthatnom!. Méltóztatt: „bízzál fiam, mert láttam könyhullatásodot, nem halszmeg" – viszhangzo válaszában atyai pártfogásában, kégyelmesen kijelenteni! – Excelencias Ur, kegyelmes Uram! – jö Pünkösd napja, melly nagy napon a szent lélek tűzben szálta meg Jésus tanitványit; Pünkösd napjára esik a Kristus Egyházába való béavattatásom; csak azért is keresém ki e nagy napot, hogy magamnak nagyobb örömet szerezzek – hogy a mennyei tűzből nagyobb mérvben részesűljek; igy az Egyházba való át térésemnek némű innepélyt szere[z]hessek; de örömem nem lesz tellyes, mert m<ost> az erdélyi Katholikus világ fiainak és leán[yai]nak attyát – a czélszerűbb nevelés Nesztor<át> nem nyertem meg – pártfogását még nem bírom; pedig itt Pünkösd napja, mely nagy napon tul nékem is „szegény szerencsétlen szélvészektől hányattatott embernek" és hat árva gyermekemnek attya lesz! reményem ennél is tőbbre biztata, hogy t[udni] i[illik] Excelencias Ur, kegyelmes Uram lábaitól addig felne keljek, míg azt is nem méltóztatik kegyelmesen megigérni, hogy rám és családomra nézve e kettős innepnapon, a távul lét miat, bár személyesse által Kereszt-Atyám lészen, így saját nagy méltósága avatt bé Kristus Egyházába, és szentel fel az isteni gondviselésbe! – És ezen kettős reményre engemet nem e világ utasíta – nem a [3] testiség ingere bátorita, hanem maga a Szent Lélek, melly nékem azt sugá, hogy ezen esetben a menyországban jövő Pünkösd napján nevekedni fog az öröm – énekei pedig az angyali Karnak, égy néhány perczel hamarébb a szokotnál megkezdődnek! –

Nagy Méltóságu Püspök, excelencias Uram! e kettős könyörgésemmel együt –, minek utánna az ujbanni alkalmatlankodásér bocsánatot esdek – lábainál térdelek – és maradok a

Nagy Méltóságu Püspök,
Excelencias Ur, kegyelmes Uramnak
áldott kezeit csókólva

Csekefalva 12 maji
1868

igénytelen, de buzgón könyőrgő szólgálja
Ürmösi Sándor
vólt Csekefalvi Unitarius Pap

[XXXVI.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. február 24.

Nagyméltósagu Pűspök Ur!
Excelentias Uram!

Minekutánna családom tovább mint 300 éveken át szakadatlanul papi Hivatalt viselt; hogy bennem is meg ne szakadjon, sőt gyermekeimre is át ruházhassam; szónoki tehetségemet esmerő Katholikus Nagyok ajállatára, kedvem lenne valamelyik szerzetes rendbe bélépni, ott magamot égy ideig tájékozván Dogmánk és Czéremoniaink tanulásában, a közvisgát le téve magam a papi pállyára felszenteltessem, és azon szólgáljam Kristus egyházát. Özvegy vagyok, 52 éves; 6. gyermekeim más fél év óta nincsenek rendelkezésem alatt – erkőlcsi és szellemi tehetségem már bizonyítvák. –

Buzgón könyörgök azért a nagyméltóságu Pűspök Ur, Excelentias Uram előtt; méltóztatt ezen űgyemben pártolni, így az életnek engem vissza adni; rendelkezését csak azért ís hamar megtenni, mert már égy nap sem tudom magam fenn tartani. Kezeit csókolva maradok a

Nagyméltóságu Pűspök Ur,
Excelentias Uramnak

Károlyfehérvár 24 februar
1869

legalázatosabba esdő szolgálj<a>
Űrmősi Sándor
<vó>lt unitarius pap

XXXVI.

[XXXVII.] Ürmösi Sándor nyugtatványa. Károlyfehérvár, 1869. március 11.

Nyugtatvány

60. ~ hatvan ujforintokról ostr[ák] értekben – mellyeket, hogy méltósagos és főtisztelendő Csató Józseff Esperest és czimzetes Kanonok urtól részletekben – mint Erdélyi Püspök nagyméltóságu Fogarassy Mihálly Ur eö Excelentiaja kegyadományát kezemhez vettem – ezönnel megesmerem hála és tisztelet között. K[ároly] Fehérvár 11. márczius 1869.

Űrmösi Sándor

XXXVII.

[XXXVIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. április 2.

Nagyméltóságu Püspök Ur!
Excelentias Uram!

Kegyadományait – mellyekkel engem, és elesett családomat méltoztatott felemelni – az Istennek többszeresen bé vannak jelentve; napi legszebb s buzgóbb tellyes Imáim egyik kiváló tárgya, a nagyméltóságu Ur excelentias Uram, és nem más; – abban kérek érdembő életehez Istenemtől sok éveket, még akkor is, ha azok közűl többeket, az én éveimből vészen is el, és tóldandja Exellentias Ur, kegyelmes uram éveihez; – imám béfejezéséűl kivánalmom még, hogy azon években élte légyen egézséggel meg balzsamozva; igy éljen még sok éveken át, ha mindgyárt az idő boszujára is. Eljen azt kivánnya Egyházunk, hazánk, és ezekben sok szegény legény! –

A mostani hellyezetemben – ezt a múlt évihez mérve, nyugpartra találtam; mellyben csorbaság ugyan van, mit bátor vagyok a nagyméltóságu Ur, kegyelmes uram előtt fel említeni egész tisztelettel, melly abban áll, hogy magam vagyok magamnak, és szobámnak inassa, el égy víz, fa, étel, és szemét hordásig, mi koromot tekintve, unalomúl tűnik fel – és minekutánna a papneveldében égy utólsó cseléd is naponta égy pohár szeszt nyer italául, tőllem öregembertől megtagadtatott égy félfertálly bor is akkor, midőn a téli utazásban mejhűlést kaptam, e mellet reggelim sem járulván, – megrendelte vala ugyan ezt a méltóságos Igazgató Ur, de vissza utasitatott. – Ezen ujabb kérelmem alkalmatlanságáról buzgóan könyörgöm az engedéllyt, midőn kész vagyok így is hellyezetem statu-quojával meg elégedni, minden recorrectioja nélkűl – Buzgó kívánalmom és bünbocsánat kérésem megujittása mellet,

maradok kedves lábainál a
Nagyméltóságu Püspök Ur
Excellentias Uramnak

áldott ke<z>ét csóko<l>va

K[ároly]fehérvár 2 april[is]
1869

alázatos öreg szolg<ája>
Űrmösi Sándor
Port<ar>

XXXVIII.

[XXXIX.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. június 19.

Nagyméltóságu Pűspök Ur!
Excelentias Uram!

A nagy lelkek kegyeletének nem lévén határa; bizalmoson folyamodom Excelentias úrhoz, kegyelmes uramhoz, égyetlen főldi Jóltevömhez. – Ez a kilenczedik hete, hogy lakszobámba hűlést kapva, feküdtem, és fekszek. Az Intézet orvossa felhagyott velem, és az Apáczák közi utasitott. Ott két hétig feküdtem; ekkor az ottani Orvos Úr elbocsátott – most mind inkább hanyotlik testi erőm ugy annyéra, hogy nem birnak eldagadozott lábaim. – Gőzferdőt ajállanak, és magam is gondolok hasznosnak lenni. Am de a havi kegyeleti öt forint ezen szükségem is nem fedezhetve, a nagyméltóságu Püspök ur, kegyelmes Uramhoz kéntetem folyamodni égy pár forintért, mellyből a levivő és felhozó szekerest, meg a ferdést fizethessem. Szégyennel irt könyörgésem után, engedelmet esdve, maradok a

Nagyméltóságos Pűspök Ur
Excelentias Uramnak

áldott két kezeit csókolva

K[ároly]fehérvar 1869
19 Juni[us]

búson könyörgő szólgálja
Űrmösi Sándor

XXXIX.

[XL.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1870. április 21.

Nagyméltóságu erdélyi Pűspök!
Excellentias Ur! – kegyelmes Uram!

Méltóztatt, mint igénytelen ember szivéből eredt – haza jövetelén megjött örömömet elfogadni! – hisz, büszke vagyok már azon imáimra, melyekkel kértem naponta szent Egeimet, hogy az Én Uramot, védjék és hordozzák az egézség öleben! – méltóztatt elfogadni hálámat a téli őltönyért, melyel megajándékozott – azon hálámot, melyet az Eg Urának is bémutattam. – Még azon bátorságot vettem magamnok, hogy folyamodjam kegyelméhez, a kevés fáradsággal összeálitott naptáram kiadhatása iránt a pűspöki nyomdába az En Uram és kegyelmes Pűspököm kőlcségén – hogy igy örűljek azon szenvedésim között, melyeket rám mért a balsors midön testi erőm elgyengítette, és két fűlem hallását tőllem elvette! –

Megszokott helyemen – atyai lábainál maradva,
öröklök a

Nagyméltóságu erdélyi Pűspök
Excellentias Ur – kegyelmes Uramnak

áldott két kezeit csókolva

K[ároly]fehérvár 21 april[is]
1870.

búson könyörgő szólgálja
Űrmösi Sándor

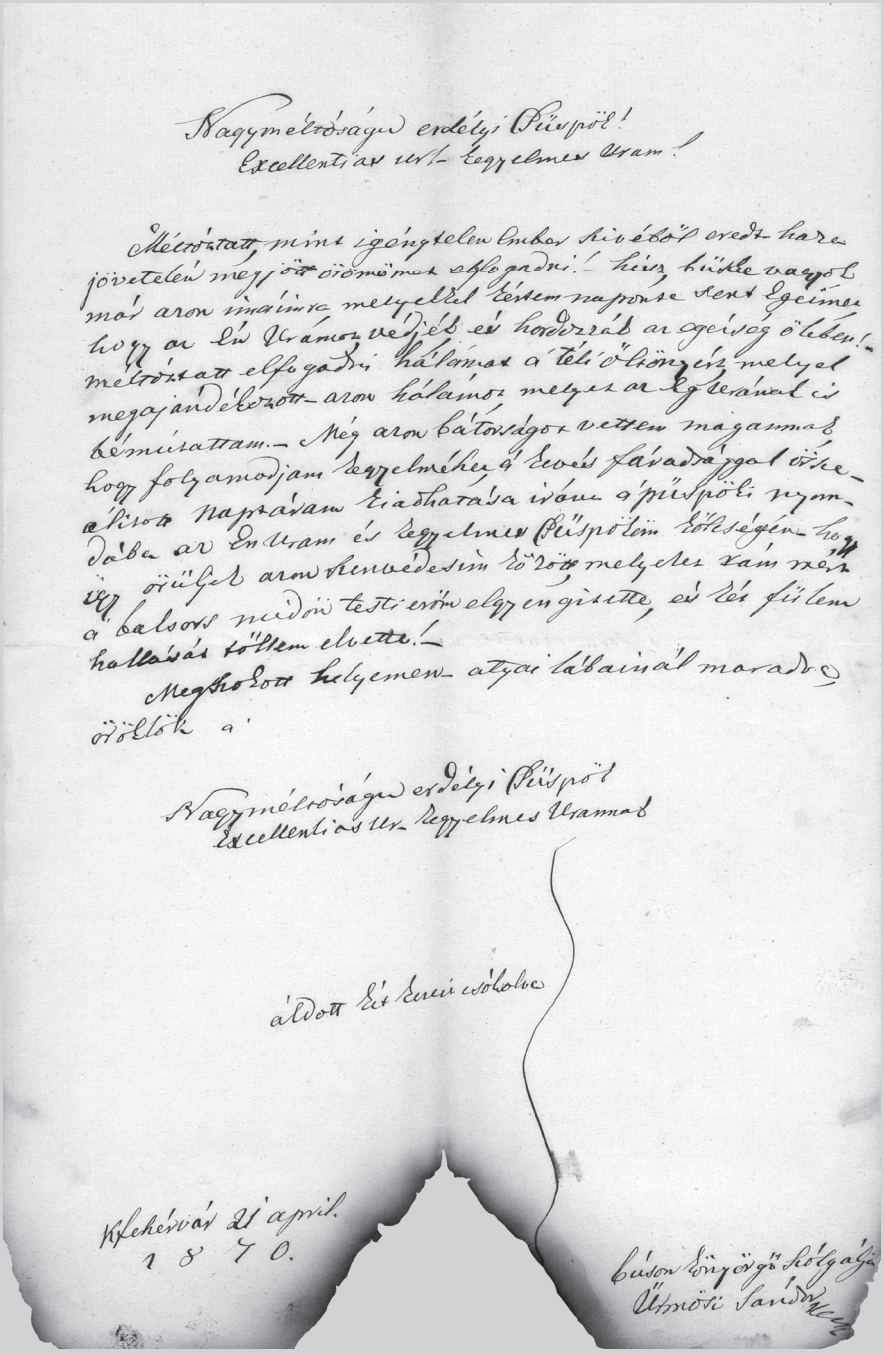

Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1870. április 21.
(GYÉL I. 1/a 1870: 5. cs. 969. sz. 631. d.)

JEGYZETEK

[I.] Búcsu-dal

Ürmösi Sándor egyetlen ismert versét publikált szöveg alapján közlöm.
Megjelent: *Mulattató*, 1839. február 7.
Kézirata lappang vagy elveszett.

[II.] Ürmösi Sándor levele Székely Miklósnak. Tordátfalva, 1841. július 21.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok 1841.
Kézirat jellege: Autográf, 2 oldal
Külzeten:
Űrmösi Sándor kéri Tordátfalvi Segéd Pappá ki-neveztetését.
prest[entatur] [bemutattatott] 31^{s} Julii 1841.

Címzés: Az Erdéllyi nagy fejedelemségbéli unitarius Status nagy érdemű Püspökjéhez Méltóságos és fö tisztelendö Székelly Miklos urhoz alázatos könyörgésel –. Kolosváron

[III.] *Beszédök (regék)* címmel lejegyzett mesegyűjtemény

[III/1.] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 111–114v; 43–48.
A kézirat jellemzői: A szöveget Ürmösi Sándor kétféle méretű és színű papírra írta le, és úgy küldhette el Kriza Jánosnak. A szöveg rendezett külalakja, a kevés saját kezű javítás és a korabeli számozás megléte mind azt a feltevést erősítik, hogy ez tisztázati példány volt. A korabeli számozás szerint a meseszöveg a 83–110. oldalig tart (azonban éppen a lapváltásnál a számozás elcsúszhatott, mivel a 90. oldalt a 100. oldal követi, miközben a történet zökkenő nélkül halad tovább). Ürmösi ennek a mesének nem adott címet, csupán a későbbi szövegekre is vonatkozó műfajmegjelölés, vagyis *Beszédök* (*regék*) szerepel a szöveg fölött. Kriza János kézírásával, tollal feljegyezve olvasható a mese címe: *Prücsök János*. Kriza ezen túl mást nem javított a szövegben. Egy 20. századi személy ceruzás javításai folyamatosan jelen vannak a szöveg egészében. Ő feltehetően még a

javítás napját is feljegyezte a mese elejére: IV. 28. A 114v-n számos betűt nem lehet kiolvasni amiatt, hogy a 20. században, amikor a különálló füzeteket egybebekötötték, ennél az oldalnál nem figyeltek arra, hogy így bizonyos szövégek olvashatatlanok lesznek.

Műfaj: tréfás mese

Típus: AaTh 1825B („*Isten igéjét hirdetem*") + AaTh 1641 (*Prücsök / A mindentudó doktor*); ATU 1825B (*Preaching as the Congregation Wishes*) + ATU 1641 (*Doctor Know-All*)

Szövegközlések: -

Korabeli variánsok:

Az AaTh 1641-es típus népmesei változatai közül három, nagyjából egykorú szöveg ismert. Az általam elkészített datálás alapján az Ürmösi Sándor kézírásában fennmaradt szövegé az egyértelmű elsőbbség. Korban ezt követi Arany Jánosné (és részben Arany Juliska) 1850-es évek közepére datálható kézirata (MTA KIK Kt. Ms. 10020/VIII. 116–125v), illetve az Ipolyi Arnold kéziratos gyűjteményében található *A jós és segítője* című meseszöveg (lejegyezte Szluha Ágoston, 5. osztályos tanuló, Szeged, 1854–1858, Ipolyi A. 2006. 790). A típus első kiadott változata Merényi László *Eredeti népmesék* című gyűjteményében található (*Prücsök János*, Merényi L. 1861. 143–156). Merényi László nyomán Benedek Elek is feldolgozta és közzétette a mesét a *Magyar mese- és mondavilág* IV. kötetében (*Prücsök*, MMMV IV. 1896. 31–36.). A Szentmártoni Kálmán közölte variáns feltehetően az árkosi mesemondó, Kóta Gyurka mesetudását tükrözi (*Kaskötő Sáska Péter*, Szentmártoni K. 1944. 50–55).

Megjegyzés: A Kriza János által *Prücsök János*ként megnevezett mesét – feltehetően a katalóguskészítés során elkövetett olvasási hiba miatt – a *Magyar népmesekatalógus Prücsök Jani*ként említi (vö. MNK 7/c. 67, 154).

[III/2.] A Bors Szömü Jankó

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 48–52.

A kézirat jellemzői: Korabeli oldalszámozás szerint a mese a 110–118. oldalig terjedt. Tisztázati példány, kevés javítással, egy hosszabb rész áthúzásával. A 20. századi ceruzás kéz kevés változtatást jelzett, néhol a szöveg mellett x-eket helyezett el.

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 312D (*Borsszem Jankó*) + AaTh 461 (*Szerencsének szerencséje*) + MNK 1961A(2)* (*Sárga lé*) + MNK 1961A(1)* (*Egy csepp leves…*) + MNK 1923A* (*A tarisznya leves és a nagy csont*); ATU 312 (*Maiden-Killer [Bluebeard]*) + ATU 461 (*Three Hairs from the Devil's Beard*)

Szövegközlések: Kriza J. 1956. II. 35–41. (*Borsszömű Jankó*)

Korabeli variánsok:

Az Ürmösi Sándor által gyűjtött mesénél korábbi változatról a mesekatalógus nem tud. A 19. század közepéről ismert még a Kazinczy Gábor gyűjteményében fennmaradt, Mogyorós András által lejegyzett *Borsszem Jankó*-típusú mese (c. n.; MTA KIK Kt. Ms. 10020/IV. 152–160).

[III/3.] Az Igazság és Igazságtalan

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 52–54v.
A kézirat jellemzői: Korabeli oldalszámozás szerint a mese a 119–123. oldalig terjedt. Tiszta-zati példány, kevés tollhibával, javítással.
Műfaj: tündérmese
Típus: AaTh 613 (*Igazság és hamisság*); ATU 613 (*The Two Travelers*)
Szövegközlések: Gyulai P. 1862. 133–134; Kriza J. 1956. II. 300–303. (*Igazság és Igazságtalanság*)
Korabeli variánsok:
Ezt a szöveget nem tartja nyilván a *Magyar népmesekatalógus*.
Nagyjából másfél évtizeddel későbbi lehet az a variáns, amelyet Lőrinczi Elek gyűjtött, majd Kiss Mihály dolgozott át Kriza János számára (Lőrinczi Elek 1856 körül lejegyzett és töredékesen fennmaradt változatát ld. *Az igazság és hamisság utazása*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/IV. 75; Kiss Mihály 1862-ben székelyesített változatát Kriza János javításaival ld. *Az igazság és hamisság utazása*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/IV. 43–46). Kriza János Kiss Mihály változatát közölte némi korrigálás után a *Vadrózsák*ban (*Az Igazság és Hamisság utazása*, Kriza J. 1863. 403–405). A Kisfaludy Társaság gyűjteményei között még két *Igazság és hamisság* típusú mese található a század második feléből (MTA KIK Kt. Ms. 10020/VI. 30–35, cím nélkül; Ms. 10020/I. 92–94. *Az igazságnak győzni kell* címmel).

A mesét allegorikus volta miatt többen különösen fontos típusnak tartották. Arany János már nagykőrösi évei alatt (1854–1856 körül) említette a szöveget,[908] Arany László is megemlékezett róla székfoglaló beszédében,[909] Katona Lajos pedig valamennyi 19. században megjelent változat szüzsé-jét ismertette.[910] Gyulai Pál feldolgozta verses meseként 1861-ben.[911] Erre reflektált Arany János,[912] aminek hatására Gyulai igyekezett egy teljesebb változatot felkutatni. Ezt végül Kriza Jánostól sike-rült megszereznie, aki Ürmösi Sándor szövegét küldte el a számára. Mivel Ürmösi Sándor kézirata Krizánál maradt, így feltehetően Kriza a saját kezű másolatát küldte el Gyulainak. A szöveg (többek között a központozás terén, illetve stilárisan) már ekkor módosulhatott valamelyest.
Alább közlöm a Gyulai Pál által a *Szépirodalmi Figyelő* 1862. január 2-i számában megjelente-tett meseszöveget,[913] jelölve rajta az Ürmösi lejegyezte meséhez képest bekövetkezett módosításo-kat. A meseszövegben áthúzással jelölöm mindazokat a betűket és szavakat, amelyeket Gyulai Pál törlésre jelölt ki Ürmösi szövegének publikálhatósága érdekében. Felső indexbe kerülnek Gyulai Pál javításai, betoldásai. Ürmösi Sándor meglehetősen sajátságos központozását Gyulai Pál szin-tén a sztenderdhez igazította, ezt azonban itt nem tartottam fontosnak jelölni. Szintén Ürmösi Sándor helyesírásának (a korban nem egyedülálló) sajátossága, hogy az igekötő és az ige közé kö-tőjelet tesz. Ezt Gyulai Pál minden alkalommal törli, amit én itt külön nem jelöltem. Hasonló-

[908] Arany J. 1962. 560.
[909] Arany L. 1867. 207–208.
[910] Katona L. 1903.
[911] Gyulai P. 1861.
[912] Arany J. 1861.
[913] Gyulai P. 1862. 133–134.

képpen nem jelöltem az *–e* kérdő szócska állítmányhoz való kapcsolódását, amely Ürmösi esetében következetesen kötőjel nélkül, Gyulainál kötőjellel történik. Mindezen esetekben az alább olvasható szöveg Gyulai Pál változtatásaira fókuszál, míg Ürmösi Sándor helyesírásának itt nem jelölt elemeit ellenőrizni lehet e kötet főszövegének megfelelő helyén. A Gyulai Pál által közölt szövegben három nyomdahiba volt, ezeket jelölés nélkül javítottam.

Egyczör[szer] volt, hol nem volt, hetedhét országon, még azon is tul két embör – egyikör[e]t hivták Igazságnak, másikó[a]t ~~Igazságtalannak~~[Hamisságnak]. ~~m~~[M]egindultak ezök[e]k ketten messze messze utra, [utravalóról sem felejtkeztek el gondoskodni,] ~~– ketten~~ s előre megé[e]gyezn[t]ek, hogy elsőőbben [az] egyikét [pogácsáját] ö[e]gyék-meg, azután a másikét. [Hogy megeheznek,] ~~az Igazságtalan~~ [Hamisság] azt mondja az Igazságnak: ~~hogy~~ ö[e]gyük meg a tiédö[e]tt előbb, mert te osztán könnyebben utazhatol. ~~m~~[M]egö[e]szik bizony az Igazságét. é[E]gyczsz[e]r mikor jó[o]l megehülne az Igazság, ~~azt~~ mondja ~~az Igazságtalannak~~[a Hamisságnak: ~~hogy~~] bá[a]rátom! adj már nekö[e]m is a tijédből ~~mert meg-chültem~~ a[A]zt mondja az ~~Igazságtalan~~[Hamisság]: adok ha meg-ö[e]ngedö[e]d, hogy az egyik szö[e]mö[e]dö[e]t kiváj[j]am. ~~m~~[M]ö[e]nnek továb[b], ~~akkor is~~ [s ismét] kér az Igazság, de a másik [nem akart] külöm[n]bben ~~nem akart~~ adni, he[a]nem ha az egyik szö[e]mi[é]t meg-ö[e]ngedi, hogy [ki]váj[j]a ~~ki.~~ é[E]gyczsz[e]r ugy mege[é]hö[e]zik a szö[e]gény Igazság, hogy é[e]gyet [toppot] sem tudott lépni, ö[ő] bizony megö[e]ngedte, hogy az egyik szö[e]mi[é]t kiváj[j]a, ekkor adott é[e]gy darab~~b~~ ~~kinyeret~~ [pogácsát] neki. é[E]gyczör[szer] ismét mege[é]hö[e]zik a szö[e]gény Igazság, kér ~~kinyeret~~ az ~~Igazságtalantól~~[Hamisság pogácsájából], de azt mondta, hogy nem ad~~d~~, ha meg nem ö[e]ngedi, hogy a másik szö[e]mi[é]t is kiváj[j]a. ~~ö bizony~~ ~~m~~[M]it tudott tö[e]nni, ~~muszáj~~[kénytelen] vó[o]lt, hogy azt is megö[e]ngedje, mert szinte holt meg éhel. ~~egyczör~~ ~~m~~[M]ö[e]nnek[, mind mennek] ~~tovább,~~ ismét ~~kinyeret~~ kér az Igazság[a Hamisság pogácsájából], de nem akar adni, mí[i]g meg nem ö[e]ngedi, hogy mind a két kezi[é]t ká[a]rját levágja. s[S]zö[e]gény Igazság! neki ugyan megesö[e]tt! de mit tudott tö[e]nni, az embör az életiért mindeni[e]t odaadja – ö[ő] is megö[e]ngedte, csak hogy meg ne haljon éhel. i[I]mmár nem vó[o]lt hova[a] lö[e]nni lelki[é]nek, he[a]nem azon kérte az ~~Igazságot~~[Hamisságot], ~~hogy~~ tö[e]gyö[e]n vélle annyi bárác[t]ságot, hogy vezesse el ö[ő]tö[e]tt a vetéskapuhoz, hogy a sokadalmó[a]soktól ott kérö[e]ges[s]ö[e]n alami[z]snát. e[E]lvezeti biz ö[ő]t[e]t az ~~Igazságtalan~~[Hamisság], de nem a vetéskapuhoz, hanem ott nem messze é[e]gy hö[e]gyö[e]n vó[o]lt é[e]gy akasztófa, ah[h]oz, oda leülteti [s] ott hagy[j]a. a[A] szö[e]gény Igazság megtapogatja, hogy vaj[j]on ott van-é[e] a vetéskapu ~~de ö is azt gondolta az akasztófának, hogy az a Vetés kapu~~, ott várta már az embör[ö][e]kö[e]t, de hát é[e]gy ~~kö-lök~~[lélek] sem jár, csak a szél süvöltöcz[ött]. é[E]gyczör[szer] éjfélkor hát mö[e]nyö[e]n oda három varju, egyik elkezdögeli: no olyan ujjságot hallottam, hogy tü olyant soha sem hallottatok; a másik is ~~azt,~~: biz én is olj[y]ant; a harmadik is: biz én is olyant hallottam. a[A]z első azt hallotta, hogy az éj[t]szaka olyan harmat ~~fog~~ hull~~ani~~, hogy ha av[v]al az embör csonka-bonka kezeit [s] a vakszö[e]mei[e]t megmossa, még firisebb lö[e]sz, mintha [ujra] születö[e]tt vó[o]lna. e[E]zt a szö[e]gény Igazság mind hal[l]gatta. a[A]zt mondja a másik ~~V~~[v]arju is: hát tudjátok-é[e], hogy a kiráj[j][y] lé[e]ánya mért fogy mindö[e]n napon, mint a gyé[e]rtya? ha valaki azt megurusolná, hát fele királyságát annak adná a kiráj[j][y,] pedig könnyü megurusa[o]lni, mert a kiráj[j][y]léánya mikor vö[e]tte az urvacsoráját, hát a pap mikor nyujtotta a ki[e]nyeret, elejtö[e]tte, é[e]gy varas béka föl-[el]kapta, meg-ö[e]tte, ezért fogy már mindennap; de ha valaki azt a békát kiásná a templom eresziből, mert ott vagyon é[e]gy kö[ő] alatt most is, osztán borba bé[e]adná neki, hát mindjárt meggyógyulna a király[y] lé[e]ánya. a[A] harmadik varju is elkezdögeli: hát tudjátok-é[e], hogy ennek a városnak mit kéne csinálni, hogy a [szomjuság miatt] mí[i]ndé[e]gyre a ~~szomjuság miat~~ ne halnának az embör[ö][e]rö[e]k olj[y]an erősen. a rétbe vagyon é[e]gy fü[ű]zfa, az [fűzfa] alatt ~~vagyon~~ é[e]gy malomkö[ő,] ha valaki azt onné[an]t kivö[e]nné, éppen ó[o]lj[y]an szélj[y]ö[e]sö[e]n jö[ő]ne a viz mint a malomkerék. e[E]v[v]el a három varju onnét elrepü[ű]lt mint a szél.

~~az~~[A] szö[e]gény Igazság is neki áll, a harmattal megmossa kezeit, szö[e]meit, hát firisebb mint ha ujra születö[e]tt vó[o]lna, – ö[ő] bizony fogja mágát, bé[e]mö[e]nyö[e]n a városba, megjelenti a kirá[j][ly]nak, hogy ö[ő] meg tudná urusolni a lé[e]ánya betegségi[i]t. ~~a~~[A] kirá[j][ly] é[e]gyczö[sze]ribe megü[ö]rül neki, sok mindö[e]nt, fele király[ly]ságát is neki igéri, ha meg tudja ú[u]rú[u]solni. ~~a~~[A] szö[e]gény Igazság vö[e]szö[e]n maga mellé három embö[e]rt, elmö[e]nyö[e]n véllö[e]k, kiásas[s]a a templom eresziből a kecskebékát, hát meg is ká[a]pják, é[e]gyczö[sze]ribe fö[e]lbonc[t]sák, hát még a fá[a]lás ki[e]nyér ~~egészen~~ épö[e]n van – azt é[e]gy ~~czöri~~be megmossa maga az Igazság, belé tö[e]szi é[e]gy pohár borba, de előbb a kirá[j][ly] lé[e]ányát álombor[r]al elaltassa, azután bé[e]adja a ki[e]nyeret neki borban – mikor fö[e]le[é]bredö[e]tt a kirá[j][ly] lé[e]ánya, hát ti[z]szö[e]rte firisebb, mint a mikor született vó[o]lt. ~~a~~[A] kirá[j][ly] örömiben azt sem tudta mit csináljon, oda akarta adni fele kirá[j][ly]ságát, de ö[ő] nem vö[e]tte el, hanem kért é[e]gy szekér pénzt, mind ezüst huszast. ~~a~~[A] kirá[j][ly] bizony é[e]gy nagy tál[r]szekeret neki megtölte[ö]tt, azt izeni, hogy már indulhat, de az Igazság azt izeni vissza, hogy ö[ő] még azt is meg tudná ú[u]rú[u]solni, hogy ennek a városnak mindég bö[ö][ő] vize lö[e]nne. ~~a~~[A] kirá[j][ly] mindjárt kih[í]rdetteti a városba[n], hogy nálla é[e]gy ~~oljan~~[ilyen] embö[e]r vagyon, a ki a városnak bö[ö][ő] vizet tudna árasztani. ~~m~~[M]egü[ö]rül a város ~~neki~~[népe], egyczö[sze]ribe annyi pénzt igérnek, a mennyit csak elvihet. ~~f~~[F]ogja má[a]gát az Igazság, elmö[e]nyö[e]n ~~égy~~ né[e]hányad má[a]gával le a rétre, ott a fü[ű]zfa alól kiásassa a nagy malomkövet, hát akkora helyrö[ő]l ~~foly~~[buzog fel] a ví[i]z, mind[t] a mekkora helyt feküt[t] a malomkő. ~~égyczöribe~~[Egyszeribe] a város annyi pénzt ád, a mennyit csak két tás[r]szekér megbirhatott. ~~m~~[M]egindul [az Igazság] ~~hazafelé~~, hogy már a sok pénz[z]el mö[e]~~nn~~yö[e]n haza, hát előltá[a]lálja az ~~Igazságtalanságot~~[Hamisságot]. ~~k~~[K]érdi az ~~Igazságtalanság,~~[Hamisság]: hát te hogy ~~kaptad ezököt~~[tettél szert erre a teméntelen sok pénzre]? ~~a~~[A]z Igazság a hog[y] vó[o]lt, éppen ugy elbeszélte neki. ~~neki áll~~[Fogja magát] az ~~Igazságtalanság~~[Hamisság] is, fogad é[e]gy embö[e]rt, hogy az ö[ő] szö[e]meit í[i]s váj[j]a ki, a két karját pedig vágja le, ~~a~~[os]ztán ö[ő]tö[t][e]t is vigye ki az akasztófához; ugy tö[e]szö[e]n biz az embö[e]r, levágja két ká[a]rja[á]t, a két szö[e]mit ki~~-toja~~[vájja], ~~o~~[a]sztán elvezeti ki az akaszto[ó]fához s ott hagy[j]a. ~~v~~[V]árja várja ~~biz~~ az ~~Igazságtalanság~~[Hamisság] a három varjut, hát éjfélekor el is jö[ő]nek, leszál[l]nak az akasztófára, – ~~égy cör~~[egyszer] mé[e]gérő[e]zik, hogy ott valami büdösség van, a varjuk bizony leszállanak ré[á]ja, – ahajt mind é[e]gy szikráig megö[e]tték az ~~Igazságtalant~~ [hamisságot.] ~~hó~~[Ho]lnap lö[e]gyö[e]n a kijetö[e]k vendégök!

[III/4.] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 55–58.

A kézirat jellemzői: Korabeli oldalszámozás szerint a mese a 124–130. oldalig terjedt. Tisztázati példány. A 20. századi, ceruzás javítások elsősorban a nyelvjárásiasabb állapot létrehozását célozták. A szöveg elején olvashatatlan ceruzás felírás található.

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 517 (*A madarak nyelvét tudó fiú*); ATU 517 (*The Boy Who Understands the Language of Birds*)

Szövegközlések: Kriza J. 1956. II. 280–285. (*Többet tudott mint mest'uram*)

Korabeli variánsok:

Nem ismert más korabeli magyar változata ennek a mesetípusnak.

Megjegyzés:

Az MNK, feltehetően abból kiindulva, hogy a mese nem jelent meg a *Vadrózsák*ban, 1864 és 1875 közé datálta ezt a szöveget, amit a jelen kiadás tanulságai nem igazolnak.

[IV.] Cím nélküli mesegyűjtemény

[IV/1.] Csalóka Mihók

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 68–73v.
A kézirat jellemzői: A kézirat tisztázati példány, korabeli oldalszámozása nincs. A szövegbe valaki ceruzával helyenként belejavított, margón elhelyezett x-ekkel és aláhúzással valamit megjelölt.
Műfaj: tréfás mese
Típus: AaTh 1655 (*A koldus jószága*) + AaTh 1685 (*A megkecskésedett menyasszony*) + AaTh 1535 (*Kis Kolozs és Nagy Kolozs*); ATU 1655 (*The Profitable Exchange*) + ATU 1685 (*The Foolish Bridegroom*) + ATU 1535 (*The Rich and the Poor Farmer*)
Szövegközlések: –
Korabeli variánsok:
A koldus jószága-típusú mesének nincs az Ürmösi Sándor gyűjtötte meseszövegnél korábbi változata a MNK szerint. A korban hozzá legközelebb álló, 1878-as variáns Balás Gyula gyűjteményében maradt fenn (MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 52–53 [*A szegény ember buzaszeme*]). *A megkecskésedett menyasszony*-típusban sincsen az Ürmösi lejegyezte mesénél korábbi változat az MNK adatai alapján. A Kazinczy Gábor gyűjteményében fennmaradt cím nélküli meseszöveg (MTA KIK Kt. Ms. 10020/VI. 41–44.) áll korban a legközelebb hozzá (a MNK szerint 1863-as). A 19. századból két meseszöveget sorol fel továbbá a katalógus: a Brassai Sámuel nevén fennmaradt *Ilók és Mihók* című mesét (MNGY I. 422–428.), illetve egy *Mihók és Ilók* című meseszöveg, amely Gyulai Pál gyűjtői köréhez köthető (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 19–21.) A *Kis Kolozs és Nagy Kolozs* című mesének korabeli, az 1850-es évekből származó változatát ismeri az MNK: Vurzel Lőrinc székelyföldi gyűjtéséből (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 10b–11a). A katalógus egy másik meseszöveget Kriza János gyűjtőköréhez rendel (de az nagy valószínűséggel nem a Krizához beküldött szövegek közé tartozik) (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 5–8., *A bolond* címmel). Merényi László a *Sajó-völgyi népmesék* között közöl egy *Kis Kolozs és Nagy Kolozs*-típusú mesét (*Tilinkó* címmel, Merényi L. 1862. II. 171–175).
Megjegyzés: A *Magyar népmesekatalógus* készítői, feltehetően abból kiindulva, hogy a mese nem jelent meg a *Vadrózsák*ban, 1863 és 1872 közé datálták ezt a szöveget, amit ennek a jelen kiadásnak a tanulságai nem igazolnak. Az MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. számú kötetet az MNK Kriza János gyűjtőköréhez kapcsolta.

[IV/2.] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 73v–74v.
A kézirat jellemzői: Tisztázati példány, korabeli számozása nincs. *Anekdóták* főcím alatt öt, eredetileg megszámozatlan rövid meseszöveg következik. Később valaki ezt az öt szöveget ceruzával megszámozta.

Műfaj: legendamese
Típus: AaTh 785 (*A bárány mája*); ATU 785 (*Lamb's Heart*)
Szövegközlések: –
Korabeli variánsok:
Az Ürmösi Sándor által lejegyzett meseszöveg nem szerepel a *Magyar népmesekatalógus*ban. Két korabeli szöveget ismer a katalógus: az Arany László és Gyulai Pál által publikált, *Hová lett a bárány mája?* című mesét Sárospatakról, Erdélyi János gyűjteményéből (MNGY I. 397–403), illetve Orbán Balázs kéziratos meseszövegét *Kristus és Péter a cigánynyal* címmel (MTA KIK Kt. Ms. 10020/VIII. 42–43). Mindkettőnek az Ürmösi Sándor változatától nagyon eltérő a cselekményvezetése.

[IV/3] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 74v–75v.
A kézirat jellemzői: Tisztázati példány, korabeli oldalszámozás nélkül. Valaki ceruzával több helyen aláhúzta, x-eket tett a margóra, és megszámozta a mesét.

[IV/4] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 75v–77.
A kézirat jellemzői: Tisztázati példány, korabeli oldalszámozás nélkül. Ismeretlen személy ceruzával beszámozta a mesét.
Műfaj: rászedett ördög-mese
Típus: AaTh 1365F* („*Mondjad hát, széna!*") + AaTh 1164D** (*Az ördög és a székely asszony*); ATU 1365 (*The Obstinate Wife*) + ATU 1164 (*The Devil and the Evil Woman*)
Szövegközlések: Kriza J. 1956. II. 354–358. (*A székely asszony és az ördög*)
Korabeli variánsok:
Egyetlen korabeli változata az ebben a kötetben is publikált, szintén Ürmösi Sándor lejegyzete meseszöveg (*A Furfangos székelylány*).

[IV/5] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 77–77v.
A kézirat jellemzői: Tisztázati példány, korabeli oldalszámozás nélkül. A szövegben ceruzás számozás és aláhúzás található.
Műfaj: tréfás mese
Típus: MNK 1684* (*Bolond Mihók*); ATU 1696 (*What Should I Have Said/Done?*)
Szövegközlések: –

Korabeli variánsok:

Feltehetően ez a típus legkorábbi magyar változata, de ez a szöveg nem szerepel a *Magyar Népmese-katalógus*ban. A típus nagyon népszerű volt a magyar nyelvterületen; a 19. századból 12 változatot sorol fel a katalógus; Ballagi Mór 1850-ből származó szövegét tekinti a legkorábbinak (Ballagi M. 1850. I. 28). Ezzel szinte egyidős, az 1850-es évekből való az Arany Juliska kézírásában fennmaradt szöveg (Domokos M. – Gulyás J. 2018. 492–498). Ipolyi Arnold gyűjteményében Debreczeni Ferenc lejegyzésében maradt fenn *Bolond Jankó* címen 1854-ből (Ipolyi A. 2006. 539–542), illetve Károly György kézírásában *A bolondos fiú* címen (Ipolyi A. 2006. 482–485). Kazinczy Gábor gyűjteményében, az 1850–1860-as évekből létezik egy cím nélküli változat (MTA KIK Kt. Ms. 10 020/V. 9v–11). Szintén az 1860-as évek elején jegyezték le a Gyulai Pál mesegyűjteményében fennmaradt variánst (*Ilka és Pilka* címen; MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 100–101v; illetve Irod. 4-r. 409/II. 23–24v).

[IV/6.] [cím nélkül]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 77v–78.

A kézirat jellemzői: Tisztázati példány, korabeli oldalszámozás nélkül. A szöveg az ívfüzet utolsó oldalán (77v) kezdődik, és az ívfüzetek köré hajtogatott borítólap hátsó, belső oldalán (78r) végződik. Ismeretlen személy ceruzával az ötös sorszámmal látta el a mesét.

Műfaj: hazugságmese

Típus: AaTh 1962 (*Apám lakodalma*) + AaTh 1882A (*A fiú hazaszalad fejszéért, hogy kivágja fejét [kezét stb.] a faoduból*) + MNK 1879* (*A fiú megharagszik egy cinegemadárra*); ATU 1962 (*My Father's Baptism/Wedding*) + ATU 1882A (*Man Caught in Log [Cleft Tree] Goes Home to Get Axe*)

Szövegközlések: Kriza J. 1956. II. 384–385. (*Megindulék a malomba*)

Korabeli variánsok:

Az *Apám lakodalma*-típusú meséből 12 változatot tart számon az MNK. Ürmösi szövegéhez időben a legközelebb egy másik *Vadrózsák*-gyűjtő, Kiss Mihály lejegyzésében fennmaradt mese áll (*Az apám lakodalma*; Kriza J. 1863. 429–433). Gyulai Pál gyűjteményében maradt fenn két variáns (az egyik kolozsvári, a másik szilágysági helymegjelöléssel; MTA KIK Kt. Ms. 397/II. 114, 116), amelyek utóbb az MNGY I. kötetében is megjelentek (MNGY I. 465–468, 468–469). Ugyanitt még egy hódmezővásárhelyi változatot is publikáltak (MNGY I. 463–465). Merényi László a *Sajóvölgyi eredeti népmesék* című kötetében is közölt egy változatot ebből a mesetípusból (*Tilinkó*, Merényi L. 1862. II. 173–185).

[V.] *Utazási töredék*

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 415. 28–31v (ahol a szöveg csupán a 28–30v-ig tart)

A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány. A 20. században keletkezett ceruzás megjegyzések egy része bizonyos szavak korrigálására (pl. az Ürmösi által következetesen Ohláfalunak írt településnév Oláhfalura javítása), más része a szavak kiolvasására vonatkozik.

Műfaj: útleírásáról készített beszámoló, jegyzet

Szövegközlések: Kriza J. 1956. II. 401–406. (*Naplójegyzetek* cím alatt); Kriza J. 2013. 594–597. (*a Magyar népcsoportok Erdélyben* fejezetben a 7. sz. alatt)

Megjegyzés: Kovács Ágnes *Naplójegyzetek* főcímmel és *Kísérő-írás népdalgyűjteményéhez* alcímmel közölte ezt a szöveget. A napló műfajmegjelölés azért nem helytálló, mivel Ürmösi a szöveget aláírta, illetve feltehetően nem folytatta, tehát nem vezetett naplót, ez az írása inkább kivételesnek tekinthető, mint szokványosnak. A szöveg sokkal inkább tűnik egy, a gyűjteseihez csatolt magyarázószövegnek, mint konkrét naplónak. A Kovács Ágnes által adott alcím még aggályosabb, mivel bár a szövegben valóban dalgyűjtést írt le Ürmösi, de nem maradt fenn ebből az időszakból dalgyűjteménye. Ürmösi Sándor műveinek ismeretében sokkal helyesebbnek vélem tágan fogalmazni, és azt mondani, hogy ez az írás Ürmösi Sándor oláhfalvi gyűjtőútja során végzett néprajzi gyűjtésének egyik lenyomata.

Olosz Katalin e szöveget *A Brassó vidéki…* (e kötetben a XI/1. számú) leírással kapcsolta összse, mivel úgy vélte, hogy ebben az ott félbemaradt gondolatát folytatja Ürmösi. „Abban az írásban Ürmösy elkezdte összevetni a barcasági és az oláhfalusi viseletet, de a lap alján, mondat közepén félbemaradt az összehasonlító leírás – egy olyan ponton, amikor részletezni kellett volna az oláhfalusiak viseletének elemeit. […] elképzelhető: nem akarta még egyszer papírra vetni azt az ismeretanyagot, amelyet egyszer már leírt *Utazási töredék*ben."[914] Ez azért is könnyen elképzelhető, mivel a két szöveg keletkezési ideje között nagyjából egy esztendő telt el.

[VI.] Menyegzői Innepély; Példa-beszédek és elmés mondák

[VI/1.] Menyegzöi Innepély –

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 415. 12–16v, 10.

A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány, kevés javítással. A kézirat első oldalának (12) rectója és versója is gyűrött, koszos, erősen igénybevett.

Műfaj: lakodalmi szokásleírás

Szövegközlések: Kriza J. 2013. 484–489. (az *Ünnepek, szokások* fejezet *Lakodalom* alfejezetében)

[VI/2.] Példa-beszédek és elmés mondák.

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 415. 10–11v

[914] Kriza J. 2013. 671.

A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány. Az utolsó oldalon, egy helyen a toll színéből és az íráskép változásából kitűnik, hogy az ott szereplő közmondásokat valamivel később írta le Ürmösi.

Műfaj: közmondások

Szövegközlések: Kriza J. 2013. 466–468. (*a Közmondások, szólások* fejezetben számozva a 3110–3201. számok alatt)

Megjegyzés: Ebben a forráskiadványban Ürmösi Sándor formáját tartjuk meg, és számozatlanul, a közmondásokat egymástól csupán gondolatjellel elválasztva közöljük.

[VII.] *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban*

[VII/1.] [Soha sem tartottam égy virágnál többet]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 415. 2–2v.

A kézirat jellemzői: Az eredeti oldalszámozás szerint az 1–2. oldalon található. Eredeti sorszáma: I.

Műfaj: párosítódal

Szövegközlések: Kriza J. 1853. 549–550. 7. sz. (*Házasító dal* címen); Kriza J. 2013. 237–238. (54. sz. alatt a *Szerelmi dalok* alfejezetben)

Korabeli variánsok: Kriza J. 1863. 115–116. (259. sz.; cím nélkül)

Megjegyzés:

Ürmösi változatához hasonlóan a Kriza János által a *Vadrózsák*ban publikált szövegben is megjegyzik bizonyos sorokra, hogy azokat „csak szavalják," míg a záróformulát „éneklik." A vers zárlatában, ahol megnevezik, hogy ki legyen a „kijed párja", a *Vadrózsák*ban a következő szerepel: „Lögyön a kijed párja: Marosi Gergő." Olosz Katalin ez alapján felveti annak lehetőségét, hogy esetleg Marosi Gergely lehetett a szöveg gyűjtője.[915]

[VII/2.] [Haj fürgecském, fürgecském…]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár

Jelzet: Irod. 4-r. 415. 3–3v.

A kézirat jellemzői: Az eredeti oldalszámozás szerint a dal a 3–4. oldalon található. Eredeti sorszáma: II.

Műfaj: párosítódal

Szövegközlések: Kriza J. 1853. 548–549. 6. sz. (*Fonódal* címen); Kriza J. 2013. 238–239. (55. sz. alatt a *Szerelmi dalok* alfejezetben)

Korabeli variánsok: Kriza J. 1863. 117–118. (262. sz.; cím nélkül)

[915] Kriza J. 2013. 647.

Megjegyzés:
A dal utolsó két sora az 1853-as közlésben hiányzik, helyüket vagy maga Kriza pontozta ki, vagy a *Szépirodalmi Lapok* szerkesztői találták azokat túl pajzánnak.[916]

A *Vadrózsák* jegyzetében Kriza ezzel a dallal kapcsolatban megjegyzi, hogy a „262. dalnak egy kezünknél levő változatában így áll a harmadik versszak: Hajh kőszálon fö'termött / Zajgó liliomszál! Sajgónak kell lenni jórendin."[917] A Kriza János által említett „kezénél lévő változat" feltehetően Ürmösi Sándor itt közölt szövege lehetett.

[VII/3.] [Upá czupá fél-tekenyő…]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 4.
A kézirat jellemzői: Az eredeti oldalszámozás szerint a dal az 5. oldalon található. Eredeti sorszáma: III.
Műfaj: párosítódal
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 239–240. (56. sz. alatt a *Szerelmi dalok* alfejezetben)
Korabeli variánsok: Kriza J. 1863. 116. (260. sz.; cím nélkül)

[VII/4.] [Tüz villog, nap rogyog…]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 4v.
A kézirat jellemzői: Az eredeti oldalszámozás szerint a dal a 6. oldalon található. Eredeti sorszáma: IV. A kéziraton ceruzával valaki a „rogyog" szót kiolvasás után a szöveg mellé jegyezte felkiáltójellel – talán a későbbi gépelő figyelmébe ajánlva.
Műfaj: párosítódal
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 240. (57. sz. alatt a *Szerelmi dalok* alfejezetben)
Korabeli variánsok: Kriza J. 1863. 117. (261. sz.; cím nélkül)
Megjegyzés: Kriza János 1863-as jegyzete magyarázza a vers egyik sorát: „*Hunyor a szöméje*. Itt kétségkül az a virág értődik, melyet a székely *hunyornak* nevez, mely pirosló virágokkal és szárakkal s e mellett fekete pettyes zöld levelekkel levén ellátva, a *barna pirossat* ábrázolja. Bővibe van a vidéken."[918]

[916] A feltételezést vö. Kriza J. 2013. 646.
[917] Kriza J. 1863. 531.
[918] Kriza J. 1863. 531.

[VII/5.] [Húsvéti és pünkösdi népszokások]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 5–8v.
A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány. Töredék. Az eredeti oldalszámozás szerint a szokásleírás a 13–22. oldalig tart. A kéziraton kétféle grafit ceruzás és piros ceruzás kézírás található.
Műfaj: szokásleírás
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 501–505. (*Ünnepek és szokások* fejezet 19. sz. szövege)
Megjegyzés:
Olosz Katalin megkísérelte lokalizálni a gyűjtés helyét. Megállapításai szerint „a nyelvjárási jelenségek alapján azonban gyanítható, hogy udvarhelyszéki vagy ezzel a székkel érintkező átmeneti zóna szokásait örökítette meg Ürmösy Sándor: néhol *ö*-ző nyelvjárás nyomait, a rövid illabiális *á* használatát (*ápám*) figyelhetjük meg, ugyanakkor a zárt ë ejtése igen erőteljes és jellegzetes lehetett, mert Ürmösy *é*-nek érzékelte, s ezzel a betűvel jelölte."[919]

[VIII.] [A *Vadrózsák*ba küldött balladák]

[VIII/1.] Bátori Bódizsár

A szöveg autográf kézirata hiányzik.
Megjelent szöveg alapján közölve: Kriza J. 1863. 8–9. (3. szám alatt)
Kriza János a két balladához írt jegyzetében így emlékezik meg Ürmösi Sándor szerepéről a balladagyűjtésben: „Bátori Bódizsár és Bodrogi Ferenczné, a moldovai utazásáról ismert Ürmösi Sándor ur fürge kutatásának köszönhetők, a ki többnemü közleményeivel járult e vállalathoz." (Kriza J. 1863. 526.)

[VIII/2.] Bodrogi Ferenczné

A szöveg autográf kézirata hiányzik.
Megjelent szöveg alapján közölve: Kriza J. 1863. 9–10. (4. szám alatt)

[919] Kriza J. 2013. 663.

[IX.] [A szászföldi magyarokról szóló leírás; töredék]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 18–27.
A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Töredékes szöveg, az első fele hiányzik. Tisztázati példány, széles külső és felső margóval, amelyet nagyjából pontosan tart meg Ürmösi. A szövegben kevés saját kezű javítás található.
Műfaj: szokásleírás, néprajzi leírás
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 584–591. (1–3. számok alatt a *Magyar népcsoportok Erdélyben* fejezetben)
Megjegyzés:
Gergely Pál kézírásával másolásra, gépelésre utaló felírások („eddig"; „Eddig írtam le") találhatóak.

[X.] [Román városokról készített leírás]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 39–44v
A kézirat jellemzői: Autográf szöveg. Hiánytalan, tisztázati példány.
Műfaj: útleírás

[XI.] Ürmösi Sándor *Brassó vidéki, vagy is a Barcsasági Lutheránus magyarok* című kéziratának egy része, illetve *Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban* című munkájának autográf kéziratai töredéke

[XI/1.] A Brassó vidéki, vagy is a' Barcsasági Lutheránus magyarok. –; Szeben Széki lutheranus magyarok –; Megyes Széki Lutheránus magyarok –; Kö halom széki luth. magyarok; Beszterecvidéki luth. magyarok; Magyartelepek a Szász honba

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 32–34v
A kézirat jellemzői: Autográf szöveg. Töredékes, piszkozati példány, amelyet hevenyészett kézírás jellemez. Ürmösi Sándor számos helyen javítja a szöveget, kihúz, betold, a szöveg külalakjára egyáltalán nem figyel. A margón több helyen feltehetően a szöveghez nem kapcsolódó (és ezért általam sem közölt) számítások is vannak.
Műfaj: néprajzi leírás
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 591–594. (4–6. számok alatt a *Magyar népcsoportok Erdélyben* című fejezetben)

[XI/2] [töredék Ürmösi Sándor *Az elbujdosott magyarok Oláhországban* című munkájából]

Lelőhely: MTA KIK Kézirattár
Jelzet: Irod. 4-r. 415. 35–38v
A kézirat jellemzői: Autográf szöveg. Töredékes, az eredeti útleírás utolsó oldalai. Piszkozati példány. Más személytől rájegyzés nem található a kéziraton.
Műfaj: útleírás
Szövegközlések: Ürmösy S. 1844. 101–107.
Megjegyzés:
Az 1844-es kiadás nem ez a kézirat alapján készült, hanem a jelenleg a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárban található Ms. C. 337-es jelzeten lévő példány alapján. Az itt szereplő „Ötödik indok" hiányzik a kiadott könyvből, a cenzúrázott példányban pedig áthúzva található meg.

[XII.] *Az elbujdosott magyarok Oláhországban*

Lelőhely: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár [Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca]
Jelzet: Ms. C. 337.
A kézirat jellemzői: Autográf és nem autográf másolat. Feltehetően 14 személy készítette, a másolók kiléte ismeretlen, egyedül Ürmösi Sándor kézírását sikerült azonosítani három helyen. Tisztázati példány. A kéziraton két személy erős beavatkozásai, szövegkihúzásai figyelhetők meg. Mérete: 25x20,5 cm.
A szöveg utolsó két fejezetének ismert egy autográf szövegváltozata is (ld. jelen kötetben a XI/2. sz. szöveg második felét).
A kötet megjelent: Ürmösy S. 1844.
Kézírások azonosítása ebben a kéziratban:

1. kéz:

- 1–11. oldal
- az oldalszámozás (amely szintén díszes) is ugyanattól a kéztől származik
- jellegzetes, különösen cirkalmas szókezdő nagy T, B, H
- a szóvégi k-t előszeretettel kunkorítja
- gyakori az olyan ékezet, amikor a magánhangzó fölött csak egy hurok van
- az o-kat, ö-ket sokszor nem zárja be
- valamivel kövérebb, széthúzottabb betűk
- a szóvégi d-k hosszan előremennek
- az s, y, gy hurka viszonylag nagy
- aposztrófot használ

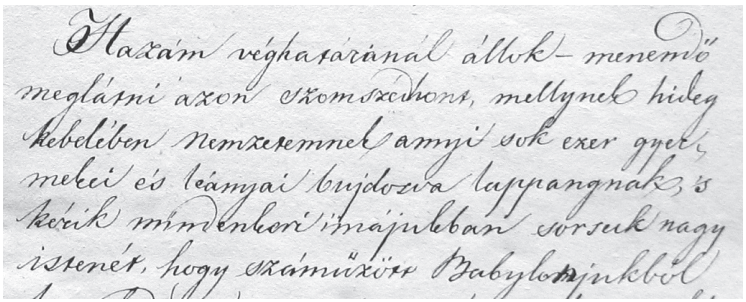

(p. 1.)

2. kéz

- 11–13. oldal
- (a pontos elhatárolás bizonytalan, lehetséges, hogy ez még az 1. kéz
- valamivel kisebb betűméret jellemzi
- kevésbé egységes, kidolgozott íráskép
- az 1. kéztől eltérő, cirkalmasan rajzolt betűk
- aposztrófot használ

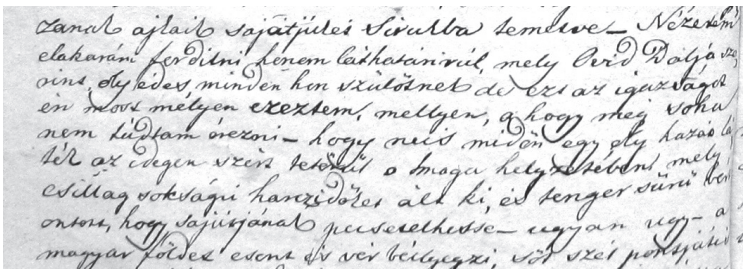

(p. 12.)

3. kéz

- 13–14. oldal
- felmerül az is, hogy ez is az 1. kéz, de a t-k és a tt-k alakítása gyökeresen eltér az 1. kéz t-itől
- a teret nagyjából az 1. kézhez hasonlóan tölti ki, talán valamivel tömöttebb az írásképe (valahol az 1. és a 2. kéz közötti)
- a szóvégi z-i nagyjából egységesen cirkalmasak
- aposztrófot használ

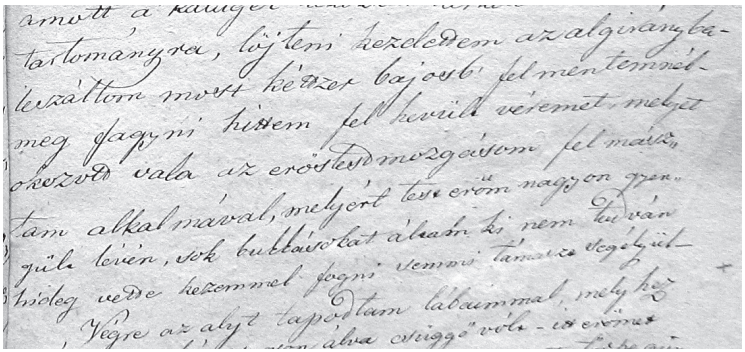

(p. 13.)

4. kéz

- 15–16. oldal
- a számozás az 1. kéz írása
- dőltebb, kevésbé cirkalmas íráskép
- kisebb betűméret
- egységes betűalakítás
- jellegzetes a szókezdő nagy B-je
- aposztrófot használ

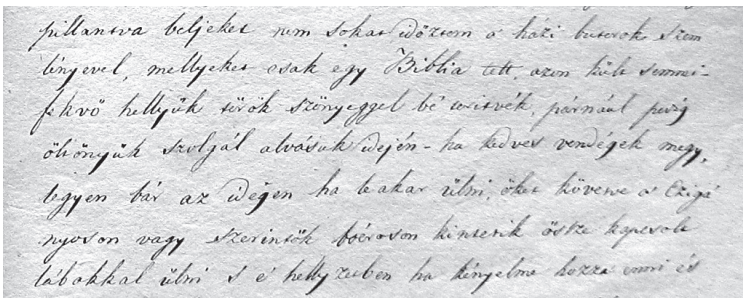

(p. 15.)

5. kéz

- 17–18. oldal
- lehetséges, hogy ő az 1. kéz, de feltűnő különbség, hogy ez a személy nem használ aposztrófot, az írásképe valamivel hevenyészettebb, és a betűinek mérete is kisebb

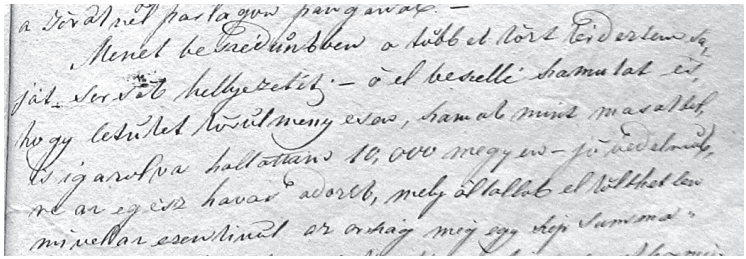

(p. 17.)

6. kéz

- 19. oldal
- valahol az 1. és az 5. kéz között van, ennek az 5. kézénél rendezettebb az írásképe, használ aposztrófokat és a szóvégi és szóközi betűket nem kanyarítja annyira cirkalmasra; az 1. kéznél határozottan kisebb betűket formál, és kismértékben jobbra dönti azokat

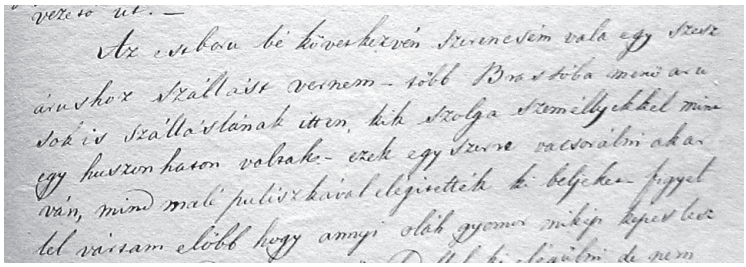

(p. 19.)

7. kéz

- 20–33. oldal
- leginkább a 6. kézre emlékeztet, de ez a személy nem használ aposztrófot
- változó gyorsasággal (és ennek megfelelően változó rendezettséggel) írt
- kismértékben jobbra dőlő betűket rajzol
- az f-ek, p-k, j-k, g-k alsó része nagyon hosszan lenyúlik, a d-k 2-3 betű hosszan előrekanyarodnak

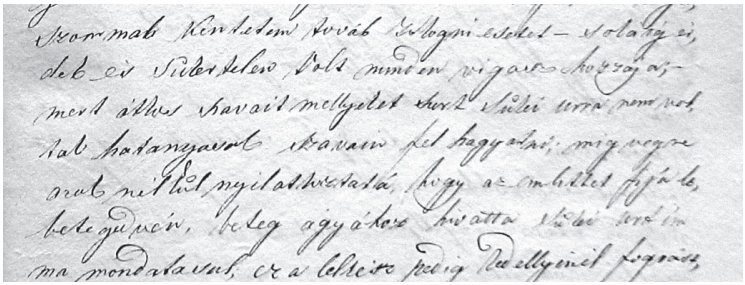

(p. 20.)

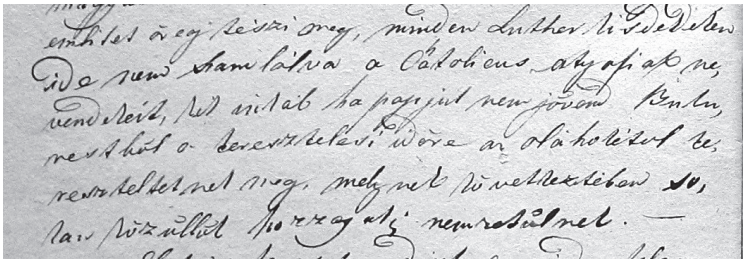

(p. 32.)

8. kéz = feltehetően Ürmösi Sándor kézírása

- 34–36, 107–110, 114–126. oldal
- kisebb, csúnyább írás enyhén jobbra dőlő betűkkel
- kevésbé egységes íráskép, változó betűnagyság
- aposztrófot használ

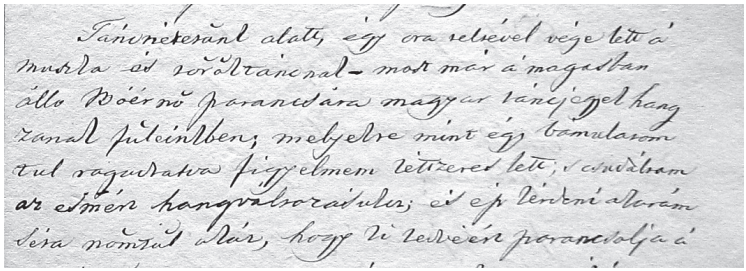

(p. 35.)

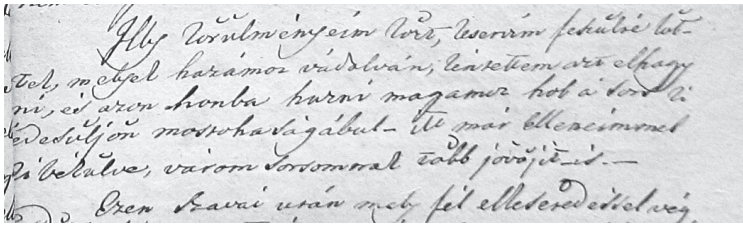

(p. 107.)

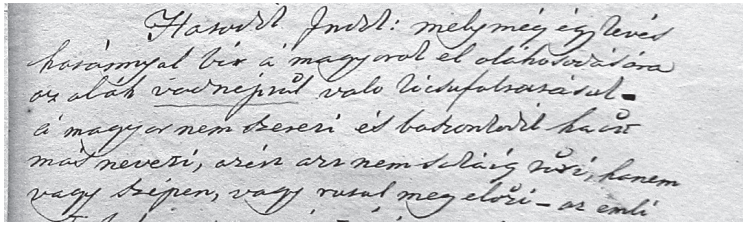

(p. 118.)

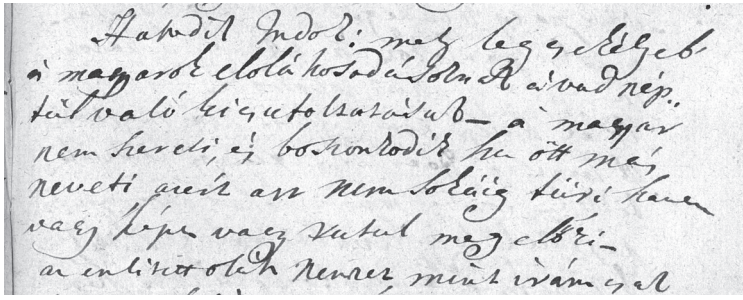

(a 118. oldal Ürmösi Sándor egy másik, autográf másolatában: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 36.)

9. kéz

- 36–38. oldal
- hasonlít az 5. kézre, de itt a szövegben nagyobb a tér, kisebbek, kerekebbre formáltak, nem dőltek a betűk
- a d-i 3-4 betűhosszúságra is hátraérnek, és akár a felettük lévő sorba is belenyúlnak
- a szóvégi a-i, u-i, ü-i, m-ei szintén magasra felkanyarodnak
- aposztrófot használ

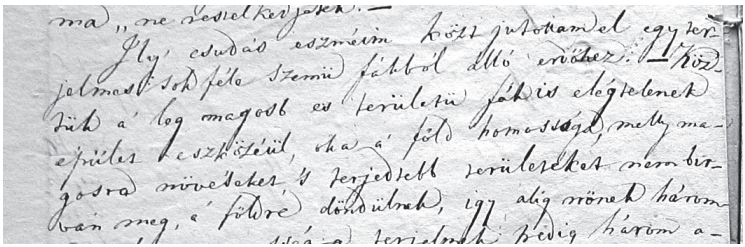

(p. 38.)

10. kéz

- 39–48. oldal
- magas, szálkás betűk
- egységes, rendezett íráskép
- a d-i akár 4-5 betűhosszúságra is elérnek, a végük szinte mindig valamivel díszesebb csavarásban végződik
- a g-i, y-jai, p-i az alattuk lévő sor aljáig lelógnak
- aposztrófot használ

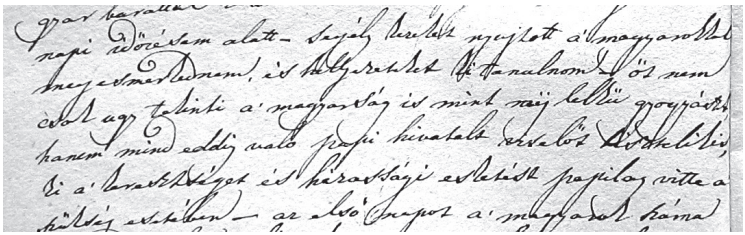

(p. 40.)

11. kéz

- 49–64, 81–106. oldal
- hasonlít az 1. kéz írására, de a d-i egységesen sokkal cirkalmasabbak, illetve valamivel tömöttebb a térhasználata, másabb a szókezdő nagy B-je és H-ja is
- aposztrófot következetlenül használ

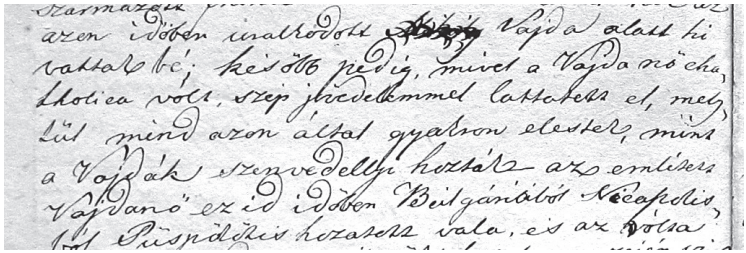

(p. 56.)

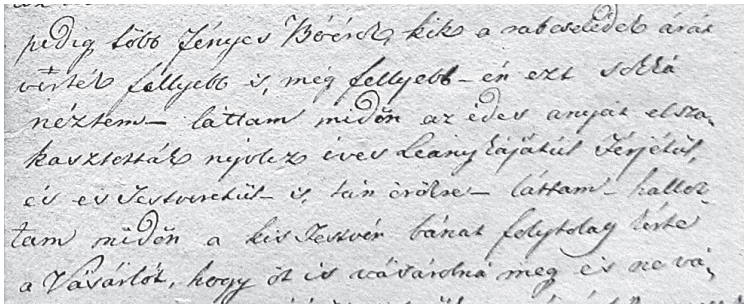

(p. 81.)

12. kéz

- 65–72, 111–114. oldal
- hasonlít a 11. kéz írásához, de a betűk keskenyebbek, kismértékben nagyobbak, és az előző kéz jellegzetességeit nem viselik magukon (pl. a d-i egyöntetűen csavar nélküliek)
- erősíti azt, hogy ez egy másik kéz írása, hogy a 64. oldalon a szöveg úgy tűnik, hogy azért lett erősen összepréselve, mert ki kellett férnie arra az oldalra (amiből feltételezzük, hogy a másik oldaltól a szöveget már valaki más másolta)
- a d-ket a következő betűhöz gyakran magasabban köti
- aposztrófot használ

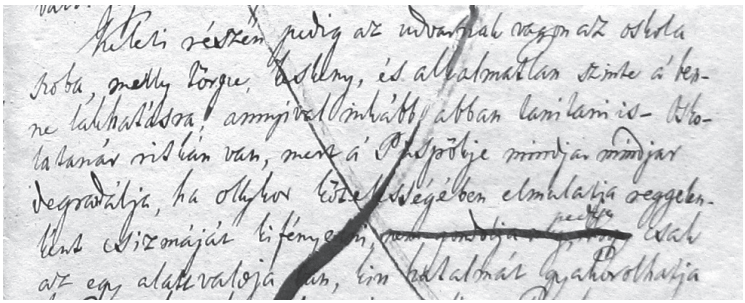

(p. 69.)

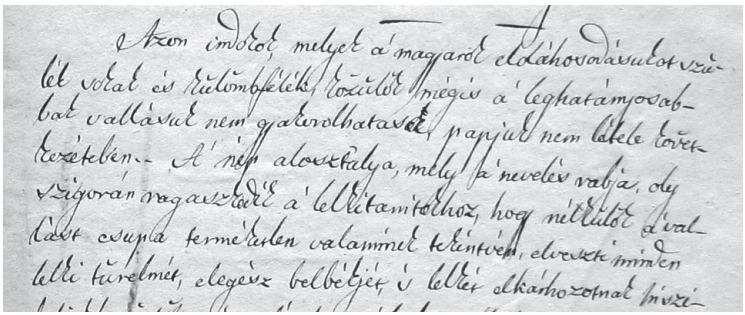

(p. 111.)

13. kéz

- 73–80. oldal
- enyhén jobbra dőlő, normál méretű betűk
- egységes íráskép
- jellegzetesen cirkalmas szókezdő kis p-i és kis d-i vannak
- aposztrófot nem használ

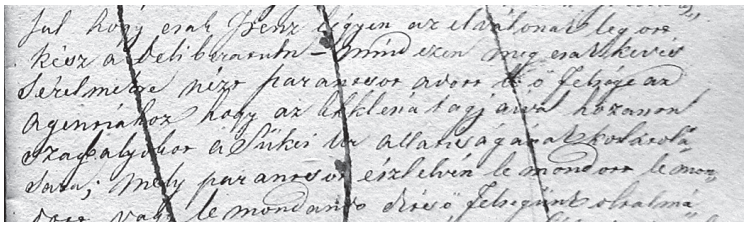

(p. 73.)

14. kéz

- 97–106. oldal
- bár hasonlít a 12. kéz írásához, mert hasonlóan keskeny betűket rajzol, de megkülönbözteti, hogy a d-i szára jellegzetes hullámvonallal halad felfelé, nincs meg nála a 12. kéz magas d–más betű kapcsolása
- a szó végét szívesen kanyarítja magasra
- aposztrófot használ

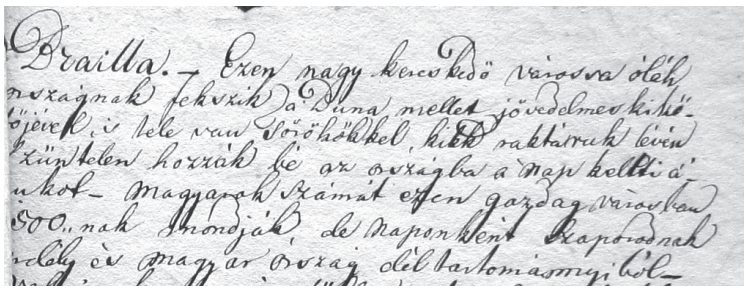

(p. 97.)

[XIII.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Vadad], k.n. [1846. április 13. előtt]

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1846.
Kézirat jellege: Autográf, 3 oldal
Külzeten:
61. p. 1846.
Apr[ilis] 13. 1846
Címzése: Az Erdellyi nagy fejedelemségben lévő unitária sz. ekkl[ési]ak telyes nagy érdemü Püspökjéhez – Fö Tisztelendő Székely Sándor urhoz, alázatos buzgó kérése a' benn írtnak.

[XIV.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n., [Kisadorján], 1846. november 20.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1847.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten:
Vettem Sz. Háromságonn 21ma 9^{bris} 1846.
J [egy több iratból álló csomó „J" betűjelű darabja]
Címzése: Tisztelendő Ürmösy Samuel urnak, alázatos tisztelettel Sz[ent] háromsagon.
Megjegyzés: A datálást bizonytalanná teszi, hogy Ürmösi eredeti datálása csaknem olvashatatlan. Ezt Farkas György november 20-inak olvasta ki, azonban Ürmösi Sámuel a borítékra azt jegyezte fel, hogy szeptember 21-én vette a levelet.

Létezik ennek a levélnek az UP Iratok 1846-os évében egy nem autográf másolata is ezzel a felirattal: „Melyet én szorol szora a nállam lévő eredetiből irtam ki. Sz[ent]Gerlicze 9k December 1846. Farkas György."

[XV.] Ürmösi Sándor reverzálisának másolata. Szentgerice, 1847. január 21.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1847.
Kézirat jellege: Nem autográf, 1 oldal
Külzeten:
Ürmösi Sándor ügyét illető Levelek 9 darab
M [egy több iratból álló csomó „M" betűjelű darabja]

[XVI.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. március 10. előtt]

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1847.
Kézirat jellege: Autográf, 3 oldal
Külzeten:
Mart. 10$^{\text{nél [?]}}$ 1847.
Címzése: Az Erdéllyi nagy fejedelemségben létező unitar[ius] Sz[ent] ekkl[ési]ak érdemes Püspökjéhez, fö tisztelendő Székelly Sándor ur, nékem kegyelmes Uramhoz. buzgó kérésem mint ben írtnak mentségem tárgyáb[an]

[XVII.] Ürmösi Sándor levele Ürmösi Sámuelnek. h.n. [Kisadorján], k.n. [1847. április 1. előtt]

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1847.
Kézirat jellege: Autográf levél, 1 oldal.
Külzeten:
Vettem a' K[is] Adorjáni harangozó Tőkés Jánostól – Sz[ent] Háromságonn 1^{a} Aprilis 847. Ürmösi Sámuel mk
A [egy több iratból álló csomó „A" betűjelű darabja]
Címzése: Tisztelendő Ürmösy Sámuel urnak, Sz[ent]háromságon

[XVIII.] Ürmösi Sándor levele Árkosi Mihálynak. h.n. [Bordos], k.n. [1849 végén]

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1849.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten:
F [egy több iratból álló csomó „F" betűjelű darabja]
Címzés: Kereszturfi széki unitária ekkl[ési]ak érdemes Espereséhez, Tisztelendő Arkosÿ Mihály urhoz íntézet alázatos kérvénnye a' benirt Egyénnek

[XIX.] Ürmösi Sándor levele Székely Sándornak. Bordos, 1850. március 19.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1850.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten: a külzet nem került elő

[XX.] Ürmösi Sándor verses füzete (1850 körül)

[XX/1.]

8. [Azt akarnám a' vén aszszony…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 206.
A kézirat
Műfaj: gúnydal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 256. (a *Népdalok* fejezetben a 78. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Több műfajú, 18. századi eredetű, országosan ismert csúfoló strófák füzére, azonos refrénnel. A vénasszonycsúfoló strófák mint önálló szövegcsalád: RMKT XVIII/4. 46. sz., különösen a jegyzetben idézett szakaszok, vö. kontaminált mulatódalban: RMKT XVIII/8. 41/V. sz. A refrén viszont inkább a *Fut az oláh hegyoldalon* kezdetű, részben epikus latorének refrénjével azonos, vö. RMKT XVIII/14. 225. sz.

[XX/2.]

9. [Oláh veszen Cseres Csukját…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 207.
Szövegközlés: Kriza J. 1863. 188. (a háromszéki és erdővidéki népdalok között, 375. sz. alatt)
A *Vadrózsák*ban közölt szövegtől a mellékjelek mellett abban tér el, hogy míg itt az 5. sorban „domboldalon" szerepel, a *Vadrózsák*ban „dombódalon." Kriza János a háromszéki és erdővidéki dalok közé sorolja, de a jegyzetekben udvarhelyszékinek mondja; a mondat kétféleképpen értelmezhető. (Ld. Kriza J. 1863. 537. és az értelmezés lehetőségeiről vö. Olosz Katalin adatait és érveit: Kriza J. 2013. 680–681.)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A vénasszonycsúfoló folytatása lehet a már említett latorének *(Fut az oláh hegyoldalon)* töredékével, vö. RMKT XVIII/14. 225. sz. Mivel viszonylag kevés népköltési változatot ismerünk, Ürmösi lejegyzése különösképp értékes a dal terjedése szempontjából.

[XX/3.]

10. [Köszönöm Galambam, hogy eddig szerettél…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 207–208.
Szövegközlés: Kriza J. 1863. 238–239. (a *Vegyesek* között, 478. sz. alatt)
Hogy Kriza János valóban Ürmösi Sándor szövegét közölte-e a *Vadrózsák*ban, vagy csupán egy azzal szinte szóról szóra azonos variánst, vö. Kriza J. 2013. 680–681.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

18–19. századi forrásokból ismert szerelmi sorpárok (strófák) füzére, ilyesféle kezdettel elsőként a talán erdélyi eredetű *Bakó Karolina-ék*.-ben található (1799, Stoll 1129. sz., 15a), majd Tóth István kottás gyűjteményében is felbukkan (1832–1843, Stoll 786. sz., 119).

[XX/4.]

11. [Molnár legény voltam én…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 208–209.

Szövegközlés: Kriza J. 1863. 187–188. (a háromszéki és erdővidéki népdalok között, 374. sz. alatt); MNGY III. 215. (6. sz. alatt)

Hogy Kriza János valóban Ürmösi Sándor szövegét közölte-e a *Vadrózsák*ban, vagy csupán egy azzal szinte szóról szóra azonos variánst, vö. Kriza J. 2013. 680–681.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A különböző mesterségeket kipróbáló, de egyikben sem sikeres legény tréfás dala először Vári Szabó Sámuel pápai diák énekeskönyvében bukkan fel az *Édes kincsem, galambom* kezdetű dal második feleként (1834, Stoll 803. sz., Nota 278).

[XX/5.]

12 [Aj be boldog az az édes Anya…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 210–211.

Műfaj: katonadal

Szövegközlés: Kriza J. 1863. 243–244.; Kriza J. 2013. 241. (a *Népdalok* fejezetben az 58. sz. alatt)

A *Vadrózsák*ban Kriza János a *Vegyesek* között közöl egy e szöveggel 4 sor kivételével egyező variánst. Ezek a sorok az abszolutizmus idejének politikai viszonyaira utaltak, kicserélésükre ezért volt szükség. Olosz Katalin közlésében mindkét változatot bemutatja (ld. Kriza J. 2013. 241).

Korábbi feljegyzéséről nem tudunk.

[XX/6.]

13 [Aluszol-e te Juhász heja huja haj…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 211–212.

Szövegközlés: Kriza J. 1863. 244.

Hogy Kriza János valóban Ürmösi Sándor szövegét közölte-e a *Vadrózsák*ban, vagy csupán egy azzal szinte szóról szóra azonos variánst, vö. Kriza J. 2013. 680–681.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A moralizáló szándékú, keserű humorú párbeszédes dalt napjainkban főleg a moldvai csángó folklórból ismerjük. Legkorábbi írott változata azonban még csak nem is erdélyi, hanem nyugatdunántúli (*Kresznerics Ferenc gyűjteménye,* 1790–1809, Stoll 399. sz. II. 127b), de a debreceni kollégium környezetéből is akadnak 19. századi feljegyzések (*Révész Pál-ék.,* 1813–1815, Stoll 640. sz., 47b, VÉV 174. sz.; *Tóth István-gyűjt.,* 1832–1843, Stoll 786. sz., 120).

[XX/7.]

14 [Mikor masérozunk kapitány uram ramramram…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 212–213.

Szövegközlés: Kriza J. 1863. 189–190. [?] (a háromszéki és erdővidéki népdalok között, 379. sz. alatt)

A *Vadrózsák*ban közölt szöveg eggyel több versszakot tartalmaz, ami erősen elbizonytalanítja, hogy Kriza János Ürmösi kéziratából közölte volna e verset.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

18. századi tréfás katonadal kései, rímekhózással kiegészült változata. A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/14. 124. sz. Ott regisztrált változatai közt nincs erdélyi eredetű.

[XX/8.]

22 [Én elmenék a' vásárra félpenzzel…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 214–217.

Szövegközlés: Kriza J. 1863. 133–136. (*Kitrikoty mese* címmel, 291. sz. alatt az udvarhelyszéki dalok között)

Olosz Katalin felveti annak lehetőségét, hogy Kriza János esetleg nem Ürmösi kéziratából közölte volna a szöveget, mivel nem volt rá jellemző az a módszer, hogy a cím nélküli daloknak címet adott volna. A teljes gondolatmenetet ld. Kriza J. 2013. 681–682.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Korábbi forrásból nem ismerjük.

[XX/9.]

23 [Tekints rám fényes Csillagom…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 217–218.

Megjegyzés: A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB."

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A *Kintyets Kimpenyesty…* című román–magyar ponyván 1768-ban kiadott (MVP I. 21. sz.), majd 18. század végi, közép-erdélyi kéziratokban is felbukkanó szerelmi dal. Többek között a

gyaníthatóan unitárius környezetből származó *Deák Miklós-ék.* (1786–1795, Stoll 366. sz., 28. sz.) és a *Jánosi Sándor-ék.* (1802, Stoll 568. sz., 21a–b) lapjain találkozunk vele.

[XX/10.]

24. [Jaj de faj…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 219.
Szövegközlés: Kriza J. 1863. 237–238. (a *Vegyesek* között, 476. sz. alatt)
Hogy Kriza János valóban Ürmösi Sándor szövegét közölte-e a *Vadrózsák*ban, vagy csupán egy azzal szinte szóról szóra azonos variánst, vö. Kriza J. 2013. 680–681.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A szívfájdalom toposza ellenére ez a dal nem szoros variánsa a *Fáj, fáj, fáj, fáj, fáj a szívem, fáj* kezdetű daltípusnak (vö. MVP I. 62. sz.).

[XX/11.]

25. [A' szép Aszszony meszsze lát, meszsze lat…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 219–220.
Műfaj: *A szomjas beteg*-típusú ballada
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 195–196. (a *Balladák és epikus énekek* között a 64. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A szüzsé régebbi, 18. századi rokonait lásd *Léva táján oda fel* kezdettel (RMKT XVIII/4, 36. sz.).

[XX/12.]

26 [Nincsen bokor zöld ág nelkül…]
Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 220–221.
Szövegközlés: Kriza J. 1863. 186–187. (a háromszéki és erdővidéki népdalok között, 373. sz. alatt)
Hogy Kriza János valóban Ürmösi Sándor szövegét közölte-e a *Vadrózsák*ban, vagy csupán egy azzal szinte szóról szóra azonos variánst, vö. Kriza J. 2013. 680–681.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Kontaminált füzér vándorstrófákból, az elsőhöz: *Miksa László gyűjteménye* (18–19. század fordulója, Stoll 501. sz., I. 41a, *Hajnal nincsen csillag nélkül*), a *Hasznos Mulatságok* is közreadott egy hasonlót 1825-ben. A 3. szakasz távolabbi változata: *Felvidító VI. Nóták II.* (1824–1850 k., Stoll 720. sz., 53. sz.)

[XXI.] *A Furfangos székelylány*

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697
Műfaj: tréfás mese, rászedett ördög-mese
Típus: AaTh 1365F*(*„Mondjad hát, széna!"*) + MNK 1164D** (*Az ördög és a székely asszony*); ATU 1365E (*The Quarrelsome Couple*) + ATU 1164 (*The Devil and the Evil Woman*)
Szövegközlések: MNGY III. 1882. 355–361. (*Kriza János hagyatéka* megjegyzéssel; Benedek Elek átdolgozásában); Kriza János 1956. II. 358-363.
363. (A szöveget a jegyzetek alapján Kovács Ágnes az MNGY-ből vette át, nem a kéziratos változatot használta.)
Korabeli variánsok:
A tréfás mesének nem ismert korábbi feljegyzett magyar variánsa. A rászedett ördög-mesének fennmaradt egy másik változata is ugyanebből a korszakból, szintén Ürmösi Sándortól (ld. ebben a kötetben a IV/4. számú mesét).

[XXII.] *Szász telep Erdélyben*

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 54–55.
A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány. Egykorú oldalszámozása nincs.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A hamelni patkányfogó (1284?) közismert történetét korábbi magyar kéziratból nem ismerjük. A cím félrevezető, hiszen nem Erdélyben, hanem a szászok ősi földjén, Hamila (Hameln) városában, a Weser folyó partján játszódik a történet. Nem kizárt, hogy egy ponyvaszöveg folklorizálódott, dialektálisan lejegyzett változata jutott el Ürmösihez.

[XXIII.] Ürmösi Sándor versgyűjteménye (1850-es évek)

[XXIII/1.] [Tsergedező vizben járó kis halatska…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 56–57.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 57–58. oldal. A versnek korabeli sorszáma nincs. A szövegen Kriza János autográf javításai figyelhetők meg.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A gyűjtemény (az adattári számozás szerinti) 56–71. lapjain csaknem bizonyos, hogy egy 18. századi töredékes verseskönyv, az ún. *Kobátfalvi énekeskönyv* (Stoll 1142. sz.) anyagának teljes másolata szerepel. A ma lappangó kéziratról egy, a 19. század 2. feléből való másolatot ismerünk

(Néprajzi Múzeum EA 13095). Nem kizárt, hogy ez volt Ürmösi másolatának forrása. Erre utal, hogy az ének eleje mindkét másolatból hiányzik.

A 17. század közepe óta ismert, Erdélyben is gyakran feljegyzett szerelmi búcsúdal kezdete: *Hová készülsz, szívem, tőlem elbujdosni?* Kritikai kiadása: RMKT XVII/3. 102. sz.

[XXIII/2.] [Siralmas vólt nékem vílágra születnem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 57–58.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 58–59. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint a 16. A szövegen Kriza János autográf javításai figyelhetők meg. Kriza János megjegyzése szerint: „Tali Kalmán," „Nemzeti Muzeumban." Feltehetően más, tollal író, ismeretlen személy írásával: „Nem." Ceruzás kéz írásával: „NB."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A megjegyzés arra vonatkozhat, hogy a verset 1864-ben Thaly Kálmán felvette antológiájába. (Thaly K. II. 283–287.)

Az élettől búcsúzó keserves a versfőkben Dobai István nevét őrzi, s a 17. század vége óta sok kéziratban, majd a 18. században ponyván is terjedt. Viszonylag gyakoriak a 18. századi feljegyzések Erdélyből, ezek mellett a néphagyományból is ismert (Erdélyből és Szlavóniából). Kritikai kiadása: RMKT XVII/14. 186. sz.

[XXIII/3.] [Iffjuság mint sollyommadár…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 58–61.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 59–62. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 17. A szövegen Kriza János autográf javításai figyelhetők meg. Egy ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB Harmelh[?]" „Varians" „91 Thaly K."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az *Ifjúság, mint sólyommadár* kezdetű, a 17. század 2. felétől ismert szerelmi keserves kéziratokban, majd a 18. században ponyván is terjedt. Kritikai kiadása: RMKT XVII/3. 221. sz. A rövidebb kéziratos és nyomtatott változatoknál az Ürmösi által lemásolt változat jóval hosszabb, mivel kontaminált régi keserves és szerelmi strófákat is tartalmaz (*Ó, gyönyörűséges tavasz; A violát akkor szedik* stb.). Ennek okát a hajdani kolofon értékes utolsó sora árulja el: a kedvesét sirató költő „magára szabta" az ismert dalt.

[XXIII/4.] [Jaj hogy kezdjem bucsuzásom…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 61–64.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 62–65. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 18. Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet."

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Rokokó szerelmi búcsúdal, 8, 8, 7, 7-es ritmussal. Főként erdélyi kéziratokból ismert, elsőként az 1755 táján összeírt *Szádeczky-miscellania*ból (Stoll 251. sz.). Az Ürmösi-féle feljegyzés forrásához közel álló, ugyancsak 15 szakaszos változatát a *Szíveket Újító Bokréta* őrzi (1770, Stoll 299. sz.; Versényi Gy. 1914. 31–33). – Valamivel rövidebb, felvidéki változatát a *Világi énekek és versek B. P.* című, 1800-ban készült gyűjteményből adta ki Küllős Imola (Küllős I. 2018. 183–185, 501–504).

[XXIII/5.] [Menyel két kezemmel írott bus levelem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 64–66.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 65–67. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 19. A szövegen Kriza János autográf javításai figyelhetők meg. A vers elején Kriza János kézírásával: „Taly Kálmán 217."

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A szövegtípus az 1670-es évek óta ismert, a *Vásárhelyi-daloskönyv*ben és a *Mátray-kódex*ben egyaránt szerepel, de rövidebb változatban. A szerelmi búcsú versszakai talán az Ürmösi forrásaként szolgáló, 18. századi kézirat egyedi toldásai. A vers kritikai kiadása: RMKT XVII/3. 208. sz.

[XXIII/6.] [Jaj kedves életem szennyes gyászba borult…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 66–69.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 67–70. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 20.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Egyedi, de a közköltészet bevett képsorait használó szerelmi búcsúvers, amelyet a költő a kobátfalvi Kerestély Borkának címzett (Udvarhelyszéken valóban tudunk Kerestély családról). Ürmösi ezt is a *Kobátfalvi ék*.-ről másolhatta, amelynek eredetije lappang.

[XXIII/7.] [Keserves jaj szóval kezdem panaszimot…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 69–71.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 70–70. oldal. (A számozást elrontották: a 71. oldal után ismét a 70. oldal következik.) A vers korabeli sorszámozása szerint: 21.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Egyedi szerelmi búcsúvers (néhol még kissé kiforratlan megfogalmazással), a 17–18. századi közköltészet vándormotívumaival és néhol szó szerinti idézetekkel más keserves vagy szerelmi dalokból, pl. *Oh, kedves virágszál hezzám mire hajlál; Oh ha fülemüle madárka lehetnék; Nem*

nyukhatik szivem érted tsak gyötrődik, stb. A feltételezhető forrásul szolgáló *Kobátfalvi ék.-töredék* a ránk maradt másik másolat (EA 13095) tanúsága szerint ezzel a szöveggel zárult.

[XXIII/8.] [Meny el édes Fetském, violám tekintsed…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 72–73.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 71–72. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 22. Kriza János megjegyzése szerint: „357" „Tali Kalmán." Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
17. századi eredetű szerelmi dal, a fecske (az emberhez legközelebb fészkelő madár) által küldött üzenettel, szerelmi hűségfogadalommal. Kritikai kiadása: RMKT XVII/3, 148. sz. A régebbi és kéziratos változatok hosszabbak, az 1780-as évektől jellemző ponyvakiadások rövidebbek (pl. MVP I. 46. sz., másolata 1800-ból: Küllős I. 2018. 136. sz.). A csonkán másolt strófát Kriza a ponyváról is ismerhető sorokkal egészítette ki.

[XXIII/9.] [Sok bánatim között elbágyadott fejem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 74.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 73. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 23. Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az előző versekhez hasonlóan egyedi, de közköltészeti toposzokból építkező szerelmi keserves. Bizonyára egy jelenleg lappangó 18. századi kéziratról másolhatta Ürmösi, akárcsak a gyűjtemény korábbi lapjait.

[XXIII/10.] [Isten hozzád Erdélly ország…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 75–76.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 74–75. oldal. Eredeti számozása nincs.
Kétféle ceruzás kézírás fordul elő a vers elején. Az egyik kéz megjegyzése szerint: „Erdélyi [--] 353.", „NB [-]" A másik kéz megjegyzése szerint: „Nem kell leírni." Egy ceruzás kéz több vonallal áthúzta a verset függőlegesen.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Isten hozzád, Magyarország kezdettel is ismert szöveg. Egy ponyvakiadás 1686-os kolofonja nyomán 17. századi eredetűnek tartott, de jobb eséllyel 18. századi szerelmi búcsúdal első fele, a férfi – egy változatban: Károlyi Sándor – búcsúszavai a hadjáratba indulás előtt. Kéziratos másolatokban és több ponyvakiadásban is terjedt (RMKT XVII/3. 224. sz.; MVP I. 56. sz.). A feleleт-

ként elhangzó női dalrész nem szerepel a ponyvákon, viszont a kéziratokban igen. *Jaj, szerelmem, tőlem elmégy* kezdettel Ürmösi kéziratában is megtalálható, lásd a következő szöveget.

[XXIII/11.] [Jaj szerelmem tőllem elmégy…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 76–78.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 75–77. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 24. Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet." A két vers közé írta, így nem egyértelműen eldönthető, hogy ehhez vagy az előző vershez tartozik a következő ceruzával írt megjegyzés: „7 strofa hiányzik."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az *Isten hozzád, Erdélyország / Magyarország* kezdettel ismert páros szerelmi búcsúvers második része, a nő búcsúszavai, amely esetenként önállóan is szerepelt, de ponyván nem jelent meg. (Ld. az előző szöveg jegyzeteit.) A viszonylag kötetlen strófafüzérbe gyakran más 18. századi szerelmi dalrészletek is beleszövődtek, Ürmösi változata is bővebb a megszokottnál.

[XXIII/12.] [Siralomba borult fejem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 78–80.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 77–79. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 25. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Hazáján kívül [-]", illetve „Nem" – utóbbi szintén ceruzával át van satírozva.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Egyező formában nem ismert, de közköltészeti formulákból építkező keserves, amely a bujdosóénekek, az irigyek elleni panaszdalok és fohászok műfaját ötvözi. Közeli rokonai pl. a Rákóczi Ferenc apokrif énekeként ismert *Győzhetetlen én kőszálom* (RMKT XVIII/14. 6. sz., Ürmösi kéziratában is, ld. alább), a *Siratom magam magamat* (RMKT XVIII/15. 63. sz.) illetve az *Egy vén ember bánatjában* kezdetű, ugyancsak erdélyi keserves néhány strófája (RMKT XVIII/15. 94. sz.), de a hálátlan barátok ellen szóló, 19. század eleji *Ellenem fújnak a szelek / Nékem a legtisztább estve* (RMKT XVIII/15. 429. sz.) énektípusával is sok az összecsengés.

[XXIII/13.] [Pompás virág szálatska, Máris szép alakotska…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 80–81.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 79–80. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 26. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Nem." Utóbb a „Nem"-et ceruzával olvashatatlanná satírozták.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Boros Mária tiszteletére írt, mesterkedő névnapköszöntő, bizonyára kollégiumi diákok énekelték. Egyelőre nem ismerjük változatát.

[XXIII/14.] [Titkos Kinnyát bus szivemnek…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 81–84.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 80–82. oldal. (A számozó rontása miatt a 81. oldal után ismét a 81. oldal következik.) A vers korabeli sorszámozása szerint: 27. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Nem." A „Nem"-et a utóbb ceruzával olvashatatlanná igyekeztek satírozni.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Egyedi szerelmi panaszdal, közköltési minták nyomán, néhol kiforratlan, kissé suta rímekkel és szóhasználattal. Elsősorban a *Siratom magam magamat* kezdetű erdélyi keserves hatása tűnik erősnek (RMKT XVIII/15. 63. sz.). Az *adj jó választ* sorban talán Csokonai Vitéz Mihály *Bútsú-vétel* című kettős dalának egyik sora tükröződik, a strófa többi rímében pedig a *Tavaszi szél utat száraszt* kezdetű, 18. századi keserves kulcsszavai (1790-es évek; RMKT XVII/3. 683–684; VÉV 153. sz.). A 3. versszak a *Búsulj, rózsám, mert én sírok* kezdetű keserves erdélyi (pl. csíki, kászoni) népdalszövegeivel rokon.

[XXIII/15.] [Talál szerentsére, ki talál társára…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 84–85.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 82–83. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 28. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB."

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Régies szerelmi dal a 17–18. század toposzaiból, esetenként konkrét sorok-formulák átvételével: „Megbotsás édesem többé nem busitlak"; „Ki Vénus kertében kedvemre kinyílál" (a *Tekints reám, fényes csillagom* kezdetű, ponyván is kiadott ének részlete, MVP I. 21. sz.); „Azért mond meg kintsem, ha szeretzé vagy nem?" (pl. az 1755-ös *Szádeczky-Miscellania* kézirat *Csak azt szánom-bánom, tőled el kell válnom* kezdetű szövegében (VÉV 40. sz.), de önálló dalkezdetként is, ugyancsak Erdélyből: *Mondd meg, édes szívem, ha szeretsz-e vagy nem* (Stoll 456. és 881. sz.). Az Árgirusra és Tündér Ilonára vonatkozó utalás (1. versszak) a Gergei Albert-féle széphistória valamely ponyvakiadásának ismeretét tükrözi. A vers címzettje: Zsófia.

[XXIII/16.] [Síró szemeimnek zokogó árjai…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 86–88.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 84–86. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 29. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB", „Más."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Erdélyi szerelmi panaszdal és udvarlóvers, változatát az *Osvát Péter-ék.* (1781–1785, Stoll 341. sz., 37a–42b) őrzi, amely ugyancsak unitárius környezetben készült. A versfőkben eredetileg Szilágyi István neve olvasható, a vers címzettje: Anna. A vers csaknem minden sora a 17–18. századi közköltészet rokon műfajaiból vett formulákat, rímszavakat őriz (pl. a bókokat soroló versszak: „Violám és Gyöngyöm, rózsám Karmasintom").

[XXIII/17.] [Haj kinek hol a' szive…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 89–90.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 87–88. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 30. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Moralizáló szerelmi dal, általában *Boldog, aki hív szívre* (pl. *Szíveket Újító Bokréta,* 1770, Stoll 299. sz.; Versényi Gy. 1914. XXII. sz.), máskor *Kinek hol van a híve* kezdettel 19. századi forrásokban is. A verset Ürmösi strófatagolás nélkül másolta; akár emiatt is kimaradhatott egy fél versszak.

[XXIII/18.] [Állandó vagy méltán szerethetlek…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 90–91.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 88–89. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 31. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Nem értem." Tollal író, ismeretlen személy a vers „Lészen annak nem kevés jutalma…" kezdetű versszakát több függőleges vonallal áthúzta.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Rokokó szerelmi udvarló vers, a 18. század utolsó harmadában országosan ismert. A szlovákos versforma és néhány korai feljegyzés felvidéki eredetet sejtet, vö. *Szakolczai István-ék.* (1762, Stoll 264. sz.); *Erdélyi-ék.* (1779, Stoll 332. sz., 58.); *Világi énekek és versek B. P.* (1800, Stoll 557. sz., Küllős I. 2018, 19. sz.). Erdélyből elsőként a tordai, unitárius *Szolga Mihály diáriumá*ból (1754–1763, Stoll 249. sz.) van rá adatunk, majd többek között a *Szíveket Újító Bokréta* (1770, Stoll 299; Versényi Gy. 1914. XXXIII. sz.) és több kis énekeskönyvben is felbukkan (Stoll 847. és 1149. sz.).

[XXIII/19.] [Világ eleiben támasztom űgyemet…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 91–92.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 89–90. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 32. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB", illetve „Nem" – utóbbi ceruzával átsatírozva szerepel. A „Sírok kopórsó…" kezdetű strófa mellett szintén „NB" ceruzás megjegyzés található.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Keserves, amelyet csak erdélyi forrásokból ismerünk a 18. század utolsó harmadából: a *Szíveket Újító Bokréta* című kolozsvári kéziratból (1770, Stoll 299. sz., Versényi Gy. 1914. LXXIV. sz.) és a *Kintyets Kimpenyesty…* címmel 1768-ban kiadott, román világi ponyvafüzet magyar nyelvű függelékéből (a gyűjtemény egyik román panaszdalával is kapcsolatot tart). Az Ürmösi-féle változat ezekkel rokon, kisebb rövidítésekkel és két strófa összevonásával. Feltehetőleg egy nehezen kibetűzhető kéziratról másolta, ez magyarázatot ad a sok értelmi hibára. A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/15. 155. sz.; MVP I. 105. sz.

[XXIII/20.] [Kardommal övedztem látod édes szívem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 93–94.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 91–92. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „NB –", „Nem."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Szerelmi búcsúdal, amelyben a katonának álló férfi részletesen elmondja az indulás körülményeit, hűséget fogad, és megígéri a visszatérést. E szövegkezdettel már a 18. század első harmadából ismerünk szövegeket a Felvidékről (*Bajmóci ék.,* Stoll 219. sz.) és erdélyi unitárius forrásokból (pl. *Énlaki Török Sámuel-ék.* [1729–1730, Stoll 1046. sz., 20b–21b]; *Bölöni Kozma István-ék.* [1765–1768, Stoll 1076. sz., 87a–88b; részleteinek kiadása: RMKT XVIII/14, 412]). A záró szakasz más szövegcsaládokban is előfordul, pl. a *Menj el, édes fecském, violám köszöntsed* (lásd fennebb, Ürmösinek egy másik kéziratról készült másolatában), sőt egy ponyva esetében refrénként is (*Állj előmbe, rózsám, hadd búcsúzzam tőled,* MVP I. 45. sz., Küllős I. 2018. 20. sz.).

[XXIII/21.] [Bánatja szívemnek napról napra árad…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 94–95.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 92–93. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 33.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Szerelmi keserves, közelebbi rokonait egyelőre nem ismerjük. Láthatóan a *Boldogtalan sorsa siralmas éltemnek* kezdetű, 18. századi keserves-szövegcsalád (RMKT XVIII/15. 149. sz.) és az

Ürmösinél már szereplő, *Világ eleiben terjesztem ügyeiemet* (lásd fennebb) hatását tükrözi, de más szerelmi búcsúdalokét is.

[XXIII/22.] Szent Enekek

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 96.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 94. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 34. Tollal író, ismeretlen személy egy függőleges vonallal áthúzta a verset.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Unitárius fohász, amely talán a katolikusok körében népszerű *Seregeknek szent Istene* (elsőként Kájoni János: *Cantionale Catholicum,* 1676; RMKT XVII/15/A. 632. sz.) nyomán, annak dallamára született; a témája is rokon: Krisztus segítségét kéri a világ és az ördög ellen. Közeli tematikus rokona a *Győzhetetlen én kőszálom* kezdetű fohász (RMKT XVIII/14. 6. sz.), amely ugyancsak főként unitárius forrásokban bukkan fel, Ürmösi is lemásolta (lásd alább). Nem kizárt, hogy összetartozik a következő szöveggel, mivel versformája és retorikája is szoros kapcsolatot mutat; ebben az esetben Ürmösi csak a forráskéziratból ismerte a szöveget, s az ottani látszólagos különállásuk megtévesztette.

[XXIII/23.] [Vadászátok árva éltem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 96–97.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 94–95. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 35. Tollal író ismeretlen személy egy függőleges vonallal áthúzta a 96. oldalon található két versszakot. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Nem." Utóbb ezt ceruzával átsatírozták.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Feltehetőleg az előző szöveg *(Seregeknek szent zászlója)* folytatása, annak retorikáját követi, a *Győzhetetlen én kőszálom* kezdetű énekkel egyre szorosabb rokonságot árulva el (lásd alább). Ürmösi valószínűleg csak tévedésből választotta szét két önálló szövegre az összetartozó éneket.

[XXIII/24.] 1575.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 97–100.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 95–98. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 36. A kézírás ennél a szövegnél vált, feltehetően a két szöveg rögzítése között eltelhetett valamennyi idő. A cím melletti ceruzás bejegyzés szerint: „Ezt egészen külön."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A *Credo (Hiszek egy Istenben)* verses parafrázisa, amelynek mintája feltehetőleg az azonos kezdősorú, 17. századi, katolikus *Patrem* (első kiadása: Kájoni János: *Cantionale Catholicum,* 1676;

RMKT XVII/15. 560. sz.). A protestáns változat nem 4×8-as, hanem 8, 7, 8, 7 szótagszámú, ebben az Ürmösi-másolat néhol ingadozik. Nyomtatott kiadásáról egyelőre nincs tudomásunk, ami az újabb unitárius énekeknél nem meglepő, szinte minden zsoltár és gyülekezeti ének kéziratban terjedt a 18. században.

[XXIII/25.] [Adj már csendességet…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 100–102.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 98–100. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 37. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Balassa Bálinté." A ceruzás kéz az egész verset egy függőleges vonallal át is húzta.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Balassi Bálint (1554–1594) fohásza, amelyet a kutatók egy része újabban Rimay Jánosnak tulajdonít (RPHA 2007). A mindkettejük verseit tartalmazó *Istenes énekek* kiadásaiban szerepelt, így az unitáriusok körében is népszerű maradt (1602–1615, 1632 stb.). Az Ürmösi által másolt változat jórészt az unitárius nyomtatványokon terjedő szövegvariánsnak felel meg, így eltér a református és katolikus kiadások – poétikai okokból eredetinek tekintett – szövegétől (bővebben: Hevesi A. 2017. 272–278). Forrása tehát nyomtatott kiadás vagy egy arról készült kései kéziratos másolat is lehet. A szomszédos ének Thordai János 133. zsoltára, amely Balassi versével azonos formájú, s eredetileg nótajelzésként hivatkozott rá, e nemben elsőként a magyar irodalomban. Lehet, hogy a forráskéziratban is egymást követte a két szöveg.

[XXIII/26.] [Jó az égyességben…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 103.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 101. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 38. A ceruzás kéz egy függőleges vonallal az egész verset áthúzta.
A vers a 4. strófa előtt megszakad (őrszó: Annak jol...), a kéziratból nagyjából egy ívfüzetnyi hiányzik.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Thordai János (1597–1636) unitárius költő 133. zsoltárának első három szakasza, amely a 17. század óta több kiadásban megjelent az unitárius énekeskönyvekben. Nótajelzése általában Balassi Bálint (a közelmúltban kétes hitelűnek minősített) *Adj már csendességet* kezdetű énekére utal, amely ugyancsak megjelent unitárius nyomtatványokban, s szintén szerepel Ürmösi kéziratában, lásd fentebb. A Thordai-vers kritikai kiadása: RMKT XVII/4. 189. sz.

[XXIII/27.] Félrománczok és más versezetek / m, n. o. p, q.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 104–106.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 116–118. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 39.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az erdélyi és partiumi néphagyományban *jajnóta*ként ismert refrénes dalforma diákhumorral vegyített megoldása, a sorvégi *jaj!* szótagok helyett először a latinos *O!,* majd a strófa végén öt, egymást követő betű *(m, n, o, p, q)* idézi az ábécétanulást. Pontosan egyező refrénnel egyelőre nem ismerjük más forrásból. A kezdő strófasorozat számos erdélyi és Debrecen környéki kéziratban előfordul az 1810-es évektől, a leghosszabb, 11 szakaszos változat Ürmösiével rokon, de csak a 4. sorban vált *jaj*-refrénre: *Horvát György-ék.* (1813, Stoll 638. sz; VÉV 57. sz.). Az *Elment, elment az én párom* és a *Pesten jártam iskolába* vándorstrófaként, de önálló dalkezdetként is előfordult, az előbbi pl. *Kríza Borka kolligátumá*ban (1812–1821, Stoll 1199. sz.), utóbbi például 1832–1843 között *Tóth István gyűjteményé*ben *Kukk!* refrénnel szerepel (Stoll 786. sz., 119), s Arany János is ilyen alakban említi *A magyar nemzeti vers-idomról* szóló tanulmányában, méghozzá Petőfi Sándor egyik versének metrikai párhuzamaként. Szerepel egy szakasz („Pesten jártam iskolában / Térdig jártam a rózsában") Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündé*jében, ahol Ledér énekelgeti azt (Vörösmarty M. 1921. 99).

[XXIII/28.] Rákóczi Ferencz bucsu Eneke menekülésekor.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 106–108.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 118–120. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 40. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Külön kell irn[i]." Fekete tintával a ceruzás megjegyzést áthúzták.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az unitárius hagyományban Rákóczi Ferenc fohászaként ismert ének, amely először még általános, nagyheti üzenetű keserveskénti bukkan fel katolikus forrásokban az 1730-as években, majd a század végétől már csak unitárius kéziratokban, ahol egyértelműen Rákóczihoz rendelik – jó eséllyel Mikes Kelemen 1794-ben megjelent *Törökországi levelei*nek hatására, amelyből a nagyközönség először értesült a fejedelem halálának részleteiről, s arról, hogy épp nagypénteken hunyt el 1735-ben (bővebben: Csörsz R. I. 2012). A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/14, 6. sz. Az Ürmösi-féle másolat versszakainak sorrendje és lényegileg a szöveg is azonos a 18–19. század fordulóján elterjedt változatokkal, így pl. a *Benczédi Sámuel-ék.* szövegével (1806–1807, Stoll 581. sz., RMKT XVIII/14. 6/IV. sz.).

[XXIII/29.] [Edes falum határa…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 108–111.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 120–123. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 41. A szöveg végén lévő ceruzás bejegyzésről („Külön kell irni") nem dönthető el bizonyosan, hogy ehhez vagy a következő szöveghez tartozik. A ceruzás rájegyzést utóbb egy ismeretlen személy tollal áthúzta.
Szövegközlések: Kriza J. 2013. 217–219. (a *Népdalok* fejezetben a 24. sz. alatt)
Megjegyzés: Olosz Katalin szerint a „Külön kell irni" megjegyzés a 6–17. versszakra vonatkozhatott. „A dalnak az a része gyaníthatóan a diákköltészetből ered. Kriza korában népszerű lehetett, mert egy rövidebb változata a *Vadrózsák*ban is előfordul az udvarhelyszéki dalok között (Kriza János 1863: 69/156. sz.) s a Kriza-hagyatékban még egy változatára rátaláltunk. (L. Filep Elek gyűjtéséből a 80. számú dalt Hunyad megyéből)." Ld. Kriza J. 2013. 645.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A nyitó szakaszok széles körben ismertek voltak az 1810-es évektől, a *Hasznos Mulatságok* is közölte egy változatát (1818. II. félesztendő, 195–196), de Erdélyből viszonylag kevés adat van rá, pl. *Márkos Mózes-énekeskönyv* (1812, Stoll 630. sz., 98b–99a). A Ha meghalok… kezdetű homológ strófalánc ebben a formában nem ismert máshonnan, de valószínű, hogy egy szintén 4×7-es metrumú reformkori dal mintájára jött létre:

Ha meg halok se bánom
úgy sints engem ki s[z]ányon
Koporsomra borulyon
vegig vegíg sirasson
(*Papszász György gyűjteménye* [1777 után; Stoll 1093. sz., 4a])

[XXIII/30.] Nemzeti panasz és Ima

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 111–114.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 123–126. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 42.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Reformkori hazafias panaszdal, az 1820-as évektől közismert, főként a debreceni és sárospataki kollégium vonzásköréből (egy hosszabb változat kiadása: Bán I. – Julow V. 1964. 57. sz.). Arany János is megörökítette diákkori emlékei közt 1874-ben összeírt *Dalgyűjtemény*ében (Kodály Z. – Gyulai Á. 1952. I. 22. sz., szövegjegyzetek: 115–116), sőt az egyik strófát keserű humorral parafrazeálta *A csillag-hulláskor* című bökverssorozatában (legújabban: AJM KK3. 62. sz. 155; vö. Csörsz R. I. 2017. 199). Erdélyből pl. Almási Sámuel drági református lelkész kottás gyűjteményéből ismerjük (*Magyar Dalnok,* 1834, Stoll 795. sz., 103. sz.).

[XXIII/31.] Más nemzeti panaszdal.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 114–116.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 126–128. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 43.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Kisfaludy Károly reformkori népies műdala, eltérő folytatással. A fülöpszállási *Tóth István kottás gyűjteményé*ben *Daru eljön meg a gólya* kezdettel található (a kézirat 1840 körül lejegyzett részében, Stoll 786. sz., 148). Megjelent Kecskeméthi Csapó Dániel *Dalfüzérké*jében is *Túl az erdőn lakik rózsám* kezdettel, K. K. (Kisfaludy Károly) monogrammal (III. füzet, 10. sz., 1845). A hazafias toldalékról egyelőre nincs más adatunk.

[XXIII/32.] [Nyögve sohajtok hozzátok…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 116–119.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 128–131. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 44. Feltehetően Ürmösi Sándor autográf, de nem a lejegyzéssel azonos idejű megjegyzése a szöveget követően: „majd megírom a' történetet bővebben."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Más forrásból nem ismert szöveg. A 6. versszak Tompára vonatkozó utalását nem értjük – Tompa Mihálynak egyébként nem ismerjük diákkori műveit. Talán csak egy erdélyi névrokonát érinti a vers.

[XXIII/33.] Szerelmi Versezetek / Sári néni

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 120–121.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 132–133. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 45.
Műfaj: *A szomjas beteg*-típusú ballada.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 195. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben a 63. sz. alatt)
Megjegyzés: Olosz Katalin megállapítása szerint a ballada „korabeli népszerűségét jelzi, hogy a Kriza-hagyaték négy kéziratában is előfordul." (Kriza J. 2013. 642.) A kéziratok a *Vadrózsák*-ban a 64–66. számok alatt találhatók (EA 10697. 219–220/25. sz.; EA 10732. 5–6.; EA 10747. 4/5. sz.).
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A vígballadatípus a 18. század végén még *Léva táján oda fel* kezdettel terjedt (RMKT XVIII/4. 36. sz.), de a reformkorra már kiszorítja az új altípus, amelybe az Ürmösi-féle változat is tartozik. Ezt feltehetőleg egy 1840-nél nem korábbi forrásból másolta.

[XXIII/34.] [Az én macskám férjhez akar menni…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 121.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 133. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 46.
Műfaj: tréfás dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 254. (a *Népdalok* fejezetben a 73. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az 1840 előtti kéziratos forrásokból és ponyvafüzetekből nem került elő. A szintén székely származású Bartalus István népdalgyűjtő kéziratában helymegjelölés nélkül szerepel két szakaszszal (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet könyvtára, jelzet nélkül, II. 474); s felvette a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyüjtemény*be (V. 156. sz.; „Arany János után" megjegyzéssel, jóllehet nincs nyoma az Arany-dalgyűjteményben; talán csak a szöveget kapta tőle).

[XXIII/35.] [Kendert vóltam ásztatni…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 121.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 133. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 47.
Műfaj: rigmus
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 373. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 9. sz. alatt)
Megjegyzés: Olosz Katalin megállapítása szerint ez a szöveg (és az általa 10–13. sz. alatt közölt, Ürmösi gyűjtötte rigmusok) eredetileg táncszavak lehettek. Ld. Kriza J. 2013. 656.

[XXIII/36.] [Temetésre szól az Enek…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 121–122.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 133–134. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 48. Ceruzás kéz megjegyzése a szöveg végén: „Petőfi."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Petőfi Sándor 1843-ban írt verse széles körben terjedt kéziratos másolatokban, illetve Szénfy Gusztáv zenéjével is (kritikai kiadás: PSÖM I. 106. sz.).

[XXIII/37.] [Sohajtásal tőltöm életemet…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 122–123.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 134–135. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 49.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 18. század második felében népszerű, rokokó szerelmi panaszdal, többnyire *Jajgatással / Fájdalommal töltöm életemet* kezdősorral. A Felvidéken és Erdélyben egyaránt népszerű volt, itt először a század végén, a belső-erdélyi *Vutskits-ék.*-ben (1798), majd a háromszéki *Nánásy-ék.*-ben bukkan fel (Stoll 442. és 502. sz.). A debreceni kollégiumban még a 19. század első harmadában is felbukkan. Tudomásuk szerint nyomtatásban először a sárospataki *Érzékeny és víg dalok* két kiadásában jelent meg (1826, 1834), ezekből több eljutott Erdélybe is.

[XXIII/38.] [De látom, hogy már azt is elértem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 123.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 135. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 50.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Moralizáló vers, egyelőre nem tudjuk azonosítani.

[XXIII/39.] [Nem szól Tilinkám, elhasatt…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 123–124.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 135–136. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 51. A szöveg előtt ceruzás kéz megjegyzése: „Tót Kalman”. A szöveg ceruzával át van húzva. A szöveg 123. oldalon lévő versszaka fekete tintával is át van húzva.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A vers előtti megjegyzés téves: a verset Tompa Mihály írta; *Népdalok* című ciklusa VIII. darabjaként jelent meg 1846-ban *A tilinkóm nem szól, elhasadt* kezdettel.

[XXIII/40.] [Virágos kenderem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 124–125.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 136–137. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 52. A vers elején ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Petőfi.”
Műfaj: szerelmi dal

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 219–220. (a *Népdalok* fejezetben a 25. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A ceruzás kéz által feljegyzett attribúció itt is téves: a verset Tompa Mihály írta *Az árvalányhajról* szóló népregéje bevezető dalaként – tehát a közhiedelemmel ellentétben nem népi szöveg! –, de hamar folklorizálódott.

[XXIII/41.] [El éget a réten a nád…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 125–126.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 137–138. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 53.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 220. (a *Népdalok* fejezetben a 26. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A szerelmi-erotikus táncnóta az 1830-as évektől népszerű, elsősorban debreceni és felvidéki forrásokból ismerjük.

[XXIII/42.] [Nem hittem én, de már hiszem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 126.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 138. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 54. Az előző és ennek a dalnak a határán található ceruzával írt megjegyzés szerint: „Tompa."
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 221. (a *Népdalok* fejezetben a 27. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Czuczor Gergely népies műdala, amely már 1833-ban megjelent az *Aurorá*ban (*Népdalok,* 373–374), majd 1834-ben megjelent (név nélkül) az *Érzékeny és víg dalok* II. kiadásában, így hamar eljuthatott Erdélybe is.

[XXIII/43.] [Piros hajnal szép sugára…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 126–127.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 138–139. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 55.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Czuczor Gergely népies műdala, amely az előző szöveghez hasonlóan az *Aurorá*ban jelent meg 1833-ban, ugyanabban a *Népdalok* című ciklusban (374).

[XXIII/44.] [Minden szin közt csak a' kékkel…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 128–129.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 140–141. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 56.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A színek vetélkedése címmel is említett verssorozat első, legnépszerűbb eleme a kék szín dicsérete. Először Márton József *Sokféle* című folyóiratában jelent meg a füzér, folytatásokban (1832, 103–104), majd kéziratos másolatokban és az *Érzékeny és víg dalok* II. kiadásában terjedt (1834, 102); itt épp a szomszédja volt a *Jajgatásban töltöm életemet* kezdetű panaszdalnak, amely ugyancsak felbukkan Ürmösinél (lásd fentebb).

[XXIII/45.] [Nemes szivnek sajátja-barátja…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 129–130.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 141–142. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 57.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Ünnepi köszöntő, a kollégiumi irodalom emléke lehet. Névnapra vagy examenre (nyilvános vizsgatételre) szóló invokáció. Más forrásból egyelőre nem ismerjük.

[XXIII/46.] [Bé fagyott a' Tó…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 130.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 142. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 58.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 221. (a *Népdalok* fejezetben a 28. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A szöveget korábbi forrásból nem ismerjük.

[XXIII/47.] [A szerelem édes gyönyörüség…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 130.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 142. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 59.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:
18. század végi szerelmi dal töredéke (*A szerelem édes keserűség* kezdősorral is terjedt). Erdélyi forrásokban is felbukkant, pl. 1812-ben a *Márkos Mózes-ék*.-ben (Stoll 630. sz.), amelynek több szövege érintkezik Ürmösi másolataival. Kodály 1912-ben még falusi környezetben, Bars vármegyében is gyűjthette.

[XXIII/48.] [Imé millyen a' szerelem…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 131.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 143. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 60.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
18. század végi rokokó szerelmi panaszdal részlete, amely sokféle kezdősorral terjedt, pl. *Ím, tehát ez a szerelem,* illetve *Nini, mi hát a szerelem.* 1800 táján ponyván is megjelent (MVP I. 61. sz.), majd a sárospataki *Érzékeny és víg dalok* II. kiadása (1834. 87.) is közölte.

[XXIII/49.] [Ha nem esmertelek vólna…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 131–132.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 143–144. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 61.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 18. század végétől sokféle változatban élő, országosan ismert szerelmi közdal. Elsősorban a debreceni kollégium környezetéből, a Partiumból és erdélyi forrásokból vannak róla adataink, például a már többször idézett *Márkos Mózes-gyűjtemény*ből (1812, Stoll 630. sz.), amelynek repertoárjában sok olyan darab felbukkan, amelyek Ürmösinél is megtalálhatók. Három ponyvakiadását ismerjük, az egyik 1813-ban látott napvilágot, ebben egy hosszabb, kontaminált változat szerepel (MVP I. 91. sz.).

[XXIII/50.] Bor Dal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 132–133.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 144–145. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 62.
Műfaj: bordal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 263. (a *Népdalok* fejezetben a 84. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Több ismert dalrészletből összeállt bordal-mulatódal. A 2. strófa önálló dalként is közismert volt a reformkorban *(Azt szokták szememre vetni),* többek közt Arany János is megörökítette 1874-ben, diákkori emlékként ezt a műdalt.

[XXIII/51.] [Kolozsvári szép fellegvár…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 133.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 145. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 63.
Műfaj: tréfás dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 254. (a *Népdalok* fejezetben a 74. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Változatait nem ismerjük.

[XXIII/52.] [Fejik a' fekete Kecskét…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 133.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 145. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs. A szöveget egy ismeretlen fekete tollal író személy függőlegesen kétszer áthúzta. Olosz Katalin felveti annak lehetőségét, hogy az áthúzás ebben az esetben azt jelentené, hogy a szöveg máshol már korábban megjelent. (Kriza J. 2013. 650.)
Műfaj: tréfás dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 254. (a *Népdalok* között a 75. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
18. századi közköltészeti asszonycsúfoló, voltaképp két szövegcsalád részleteiből összeállítva. A *Fejik a fekete kecskét* Sipos Péter sárospataki diák melodiáriumából került elő elsőként (1818–1824; Stoll 675. sz., VÉV 59. sz.); a folytatás már a 18. századtól ismert, *Amely leány sokat szeret* vagy *A báránynak négy a lába* kezdettel (bővebben: RMKT XVIII/4. 33. sz.). Erdélyi János egy Ürmösiéhez hasonló kezdetű, de aztán eltérő s hosszabb változatot közölt (Erdélyi J. 1846. I. 91. sz.).

[XXIII/53.] [Jere haza édes apám…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 134.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 146. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 64
Műfaj: *A rossz feleség*-típusú ballada
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 145. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben a 29. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A balladatípus legkorábbi magyar adatai a debreceni református kollégium diákjaihoz vezetnek az 1790-es évekbe, majd 1823-ba (RMKT XVIII/4. 34. sz.), szó szerint azonban egyik sem azonos Ürmösi szövegével.

[XXIII/54.] Szegény Dongó

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 134–135.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 146–147. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 65.
Műfaj: Olosz Katalin a nem tipologizálható balladák közé sorolta.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 200. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben a 69. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Kellő adatok híján csak feltételezhetjük, hogy ez az ének esetleg a debreceni kollégiumban közkedvelt Dongó-nóta történetét mondja el. Az alantas éneket a reformkorban többször betiltották, ennek ellenére sokszor énekelték, Arany János (*Dalgyűjtemény,* 1874. I. 98. sz.) és Jókai (*Eppur si muove; Egetvívó asszonyszív* stb.) is megemlékezik róla: *Debrecenben kidobolták, hogy a Dongót ne danolják...*

[XXIII/55.] [Bánom én a' házasságom...]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 135.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 147. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs. A szöveget egy tollal író, ismeretlen személy függőlegesen áthúzta.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 269. (a *Népdalok* fejezetben a 91. szám alatt)
Megjegyzés: Olosz Katalinnál gyűjtő nélküli szövegként szerepel.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az egyik legismertebb, 18–19. századi csúfoló közköltészeti daltípus jellemző strófája, a férj panasza a túl termékeny asszony miatt. A szövegcsalád *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrba* kezdettel alakult ki, a Hegyalján különösen népszerű volt (bővebben a kritikai kiadás jegyzeteiben: RMKT XVIII/4. 25. sz.), ponyván például *Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni* kezdettel adták ki, a fenti strófa ebben is szerepel, néha ekhós refrénnel.

[XXIII/56.] Innepéllyi és lakadalmi dalok / Susánna napján

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 136–137.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 148–149. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 66.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Bár régies tónusban írt szöveg, akár 18. századi is lehet, a Zsuzsánna-napi köszöntőt más forrásból egyelőre nem ismerjük. A nyitó sorok talán a *Nun ruhet alle Wälder (Már nyugosznak a völgyek)* protestáns korál ismeretét tükrözik.

[XXIII/57.] Ugyan Susánna napi

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 137–139.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 149–151. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 67.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Ezt a régies Zsuzsánna-napi köszöntőt sem ismerjük korábbi forrásból.

[XXIII/58.] Ismét Susánna napi

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 139–141.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 151–152. oldal. (Közben a számozó kéz elrontotta a számozást, így két 152. oldal van. Ez a vers a második 152. oldalon ér véget.) A vers korabeli sorszámozása szerint: 68.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A régies Zsuzsánna-köszöntők formuláit néhány újabb, már az érzékeny poézis és az almanachlíra motívumaival keverő szöveg, feltehetően a 19. század első feléből.

[XXIII/59.] Vendégek felett

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 141–142.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 152–153. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 69.
A szövegben olyan javítások vannak, amelyek felvetik annak lehetőségét, hogy azok nem Ürmösi Sándor saját kezű korrigálásai, hanem Kriza János utólagos módosításai. A betoldott új szavak mennyisége (3) és hossza nem elegendő a biztos kézírás-azonosításhoz, azonban a módosítások száma és következetessége mindenképpen kirívó a többi szöveggel összevetve. Mivel úgy vélem, hogy nagyobb az esélye annak, hogy ezek Ürmösi javításai, így a javított szöveget szerepeltetem főszövegként. Azonban a fenti okok miatt (illetve a nyelvjárási szöveg megkonstruálásának követhetősége érdekében) lábjegyzetben közlöm a korábbi szövegváltozatot is.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 491. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 3. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A barcasági magyar evangélikus falvakban megszokott dialektusban, a moldvai csángókéra emlékeztető sz-es kiejtéssel leírt lakodalmi köszöntő Csöb Katalin és Benke András menyegzőjére. Hangzás után leírt, de feltehetőleg írott forrásra visszavezethető szöveg, előképei mindenképp 18. századiak, a madárfogás mint lánykérés motívuma ezekben állandó toposz, pl. „igen ritka madár a jámbor feleség", vö. RMKT XVIII/8. 90. sz., ugyanitt számos más menyegzői köszöntővers madármotívumokkal, pl:
Jutott vőlegényünk ily boldog órára,

Amelyben rátalált szerelmes párjára,
Nézhet immár vígan az ő galambjára,
Tudom, e' drága kincs lész kívánt javára. (RMKT XVIII/8. 222. sz.)

[XXIII/60.] Menyegzői Rigmus (asztal felett)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 142–144.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 153–155. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 70.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 492–493. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 4. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
18. századi alapszövegekből táplálkozó lakodalmi hazugságvers. Legközelebbi rokonai a *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok* kezdősorral sok változatban feljegyzett, sőt a győri kalendáriumban is kiadott hazugságvers egyes strófái (RMKT XVIII/4. 123. sz., lásd ugyanitt a teljes II. 1. fejezet repertoárját). Országosan ismert szövegcsalád már a 18. század közepe óta, a néphagyományban a Dunántúlon, a Felvidéken és Erdély egyes vidékein (pl. Bukovinában) is felbukkant. Seres András barcasági gyűjtésében szintén megtalálható néhány részlete, illetve rokon műfajú szöveg (Seres A. 1984).

[XXIII/61.] Más Rigmus (ugyan asztal fölött)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 144–145.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 155–156. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 71.
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 494. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben az 5. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Karácsonyi köszöntő rigmus töredéke, a 18. századi források ilyen irányú műfajtörténeti feltárása még tart, így egyelőre nem tudunk biztos adatokat a szöveg régiségéről. E formulák állandó részei voltak a karácsonyi köszöntőknek; a 6. sorban szövegromlás tapasztalható.

[XXIII/62.] [Hó! hó! ne ugy beszéj, mingyá össze veszünk…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 145–148.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 156–159. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 72.
Műfaj: veszekedővers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 494–496. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 6. szám alatt)
Megjegyzés: Ürmösi a lejegyzéskor bizonyos versszakokat ugyanolyan vízszintes vonalkával választ el, amit egyébként kizárólag új szövegek előtt használ.

Olosz Katalin megállapítása szerint bár a veszekedőverseket elsősorban gyermekek szavalták karácsonykor és húsvétkor, de „tréfás szópárbajt vívhattak a vőfélyek is a lakodalmas nép szórakoztatására. Ez lehetett a funkciója az Ürmösy által feljegyzett veszekedő versnek is, mert a kéziratban a lakodalmi költészet darabjai között található. Ürmösy nem jegyezte fel, hogy kik a szópárbaj szereplői." (Kriza J. 2013. 663.)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A hasonló vetélkedések, vituperatiók a kollégiumi költészet komoly műfajaiból, a tudományos témákról folytatott disputákból, illetve az allegorikus vitákból (certamen) erednek. Ezek verses hagyománya a 17. században már kiforrott műfajokba rendeződik, a szatirikus típusok az egyre erősödő 18. századi iskolai színjátszás segítségével hódítanak tért. A legelterjedtebb műfaj a két vőfély vagy a maszkos lakodalmi alakoskodók vitája (pl. RMKT XVIII/8, 235–239. sz.), illetve a részeg férj és házsártos asszony veszekedése (RMKT XVIII/4, 38–41. sz.). A Gergely-járás régi forrásszövegeiben is állandó elem az egymást kioktató „vitézek", azaz diákok vitája. Az Ürmösi idézte szöveg akár egy ilyen szöveg részlete is lehet; a vers végén az áldáskívánás általános érvényű. A szereplők életkora mint humorforrás azonban leginkább a betlehemes játékokra jellemző, ahol az öreg pásztort a fiatalok gyakran ugratják a megromlott hallása vagy mozgása miatt.

[XXIII/63.] Rokkás Dal. (fonó dal)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 148–151.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 159–162. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 73. Ceruzás kéz a vers elé tett megjegyzése szerint: „Erdelyi Janos." Emellett a ceruzás kéz egy nagy x-et is rajzolt a vers címe mellé.

A vers után következő zárójeles megjegyzés („több versei elveszvék") Ürmösi Sándor kézírásában szerepel a 151. lapon.

Műfaj: tréfás dal

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 260–262. (a *Népdalok* fejezetben a 83. szám alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Olosz Katalin jegyzete szerint: „A gúnyvers ponyváról került a szájhagyományba. A *Hatvanhat csúfos gajd* című kötet tanúsága szerint a vers *A régi és mái fonyók históriája* címen 1800 körül jelent meg Vácon, ponyvanyomtatványon. (L. Hargittay E. 1983: 85–88/15. sz. és 288/15. sz. – *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék* címen.) Hargittay Emil az OSZK 820784. számú kolligátumából közölte a 17. számú ponyvanyomtatvány első darabjaként szereplő gajdot, mely hosszabb, mint az Ürmösy által lejegyzett ének. Feltehetően Ürmösy is írott forrásból vette át a szöveget – ezért írta az ének végére, hogy »több versei elveszvék« –, de biztosra vehetjük, hogy olyan nyomtatványt vagy kéziratos másolatot használt, amelynek szövegén alakított a szóbeliség. Több helyen megfigyelhető, hogy a váci nyomda termékéhez viszonyítva kiküszöbölték a ritmushibákat, megváltoztattak egy-egy olyan kifejezést, amely az erdélyi népi szóhasználattól idegen." (Kriza J. 2013. 650–651.)

A rosszul fonó, lusta és rendetlen lányokat gúnyoló vers első ponyvakiadását 1754-re datálhatjuk, s innentől csaknem száz éven át rendszeresen megjelent. Már a ponyvakiadással egy időben felbukkan a kéziratosságban nemcsak másolatként, hanem szabadabb átdolgozásként, eset-

leg a nyomtatott forma előzményeként. A ponyvaszövegről kéziratos másolatok is készültek, pl. a firtosváraljai Pál István énekeskönyvében (1799–1800; Stoll 429. sz.). A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/4. 1. sz. (az addig feltárt 13 forrásnál azóta jóval többről tudunk). A népköltészetből rövidebb, énekelt és szavalt változatok is előkerültek a magyar nyelvterület különböző pontjairól (Zoborvidék, Göcsej stb.).

[XXIII/64.] Sirkői feliratu versek

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 152.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 163. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 74.
Műfaj: halottbúcsúztató
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 184. (a *Balladák és epikus énekek* között az 54. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Változatait nem ismerjük. A 4. versszak egy 1800 körül népszerűvé vált keserves egyik rímpárját idézi:
Nékem a' legtisztább estve – Fekete színre van festve.
Komor felettem az ég is, – Elhagyott a' reménység is.
(*Érzékeny és víg dalok,* Sárospatak, 1834, 94; az *A'mi engem vidítana* kezdetű keserves 2. szakasza.)

[XXIII/65.] Ugyan a' Juczi bucsuversei

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 152–155.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 163–165. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 75.
Műfaj: halottbúcsúztató
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 184–186. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben az 55. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Változatait nem ismerjük, de több sora mű- és közköltészeti toposzok ismeretét tükrözi (pl. „Köszönöm, hogy gondos voltál"; „ó, magos egek" stb.).

[XXIII/66.] Exámeni Enek

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 155–156.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 165–166. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 76.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 18–19. századi kollégiumok nagy ünnepségei közé tartoztak az *examen*ek, azaz nyilvános vizsgák, amelyeken a szülők és az iskola patrónusai meggyőződhettek a tanulók tudásáról, fejlő-

déséről, a támogatás jó hasznosulásáról. A protestáns iskolákban énekelt és szavalt versek vezették be a különböző osztályok bemutatkozását, illetve az ünnepség egyes elemeit. Az itt feljegyzett éneknek csak műfaji rokonait ismerjük csaknem az összes magyar iskolából, itt különösen érdekes a megszemélyesített Minerva, azaz Pallasz Athéné, a tudományok istennője, illetve a neki kórusban felelő múzsák – valószínűleg minden szerepet fiúk alakítottak. Az allegorikus versbe a felvilágosodás korának klasszicista szóképei is beleszövődnek.

[XXIII/67.] Az Etédi Romlás. 1792.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 156–160.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 166–170. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 77.
Műfaja: hírvers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 163–166. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben a 37. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az 1792-es etédi tűzvész históriájáról bizonyára volt egykorú feljegyzés, de jelenleg nem ismerjük.

[XXIII/68.] Bordalok

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 160–162.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 170–172. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 78.
Műfaja: bordal
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Régebbi feljegyzését nem ismerjük; az elivott ruhadarabok és más vagyontárgyak képe toposznak számít a 18. századi közköltészetben. A vers didaktikus üzenete is ezt erősíti: a farsangi tobzódás után mértéktartó hétköznapok következnek az új pár életében is.

[XXIII/69.] Ismét bordal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 162.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 172. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 79.
Ürmösi Sándor saját kezű jegyzetével, melynek egy részét valaki (feltehetően maga Ürmösi Sándor) egy vastagabb fekete tollal átsatírozta (ezt kihúzással jelöltük). Majd egy másik, tollal író, ismeretlen személy függőleges vonalakkal több alkalommal szintén áthúzta a jegyzet teljes szövegét.

Műfaj: bordal

A szöveg megjelent: Kriza J. 2013. 263–264. (a *Népdalok* fejezetben a 85. szám alatt)

Megjegyzés: Olosz Katalin Ürmösi Sándor jegyzetének áthúzott részét nem kísérelte meg kiolvasni, illetve nem is jelezte az áthúzott sorok meglétét. (Ld. Kriza J. 2013. 263, 651.)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A költőt és a szereztetés körülményeit a jegyzet ellenére sem tudjuk egyelőre azonosítani. A pince/hordó és a templom/zsoltár ellentétes képei állandó toposzként szolgálnak már a középkori vágáns költészetben s később a magyar közköltészetben is, pl. *Kocsmárosné kápolnája a pince, / Imádságos könyvecskéje az icce* (RMKT XVIII/8. 44. sz.).

[XXIII/70.] Ismét bordal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 163.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 173. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 80.

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 264. (a *Népdalok* fejezetben a 86. szám alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Csokonai Vitéz Mihály *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz* c. közismert versének több átköltése született a Csokonai-kultusz évtizedeiben; némelyik kalendáriumokban és a *Hasznos Mulatságok* hasábjain is megjelent, bővebben: Mikos É. 2005, Csörsz R. I. 2013. Az árván maradt átalaghoz (hordócskához) írt parafrázis szerzője ismeretlen (talán Kis Áron, aki egy másik travesztiát is írt Csokonai versére), csak kéziratokban terjedt az 1820–40-es években, főként Debrecenben.

[XXIII/71.] Ismét bordal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 163–165.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 173–175. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 81.

Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Horváth Adám." A ceruzás kéz a bordal 163. oldalra eső részét egy függőleges vonallal áthúzta.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) szerzősége közkeletű vélekedés volt az 1800-as években (Erdélyi János és Arany is ezt hitte), holott semmi nem bizonyítja ezt, egyik saját gyűjteményében sem szerepel. Felmerült Ujfalvy Krisztina szerzősége is, ő valószínűleg csak némelyik strófát írta kiegészítésképp az addigra már elterjedt szövegcsaládhoz, amely az 1800 körül felbukkanó, rendkívül népszerű, epikureus szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/8. 59. sz.

A strófahatárokat értelemszerűen módosítottuk; a versszakok szótagszáma: 7, 7, 7, 7, 12, 12.

[XXIII/72.] Tuss. (ivás alatt)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 166.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 176. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 82.
Megjegyzés: A *Vadrózsák*ban egy ezzel majdnem szó szerint megegyező szöveget is közölt Olosz Katalin. A szöveg lejegyzőjét nem ismerjük, írásképe nem hasonlít Ürmösi Sándoréhoz. Ebben, a Néprajzi Múzeumban, az EA 10757-es jelzet alatt található, nyolc szövegből álló gyűjteményben három szöveg is majdnem szó szerinti egyezést mutat Ürmösi gyűjteményével.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A *Miért késik, múladozik már ez a pohár (Cur muratur, otiatur notrum poculum)* kezdetű, 18. század végi diákbordal egyik, belső szakaszának variánsa, amely tusként, azaz pohárköszöntőként önálló szöveggé vált. Az alföldi variánsokon túl eddig egyetlen, bizonyítottan erdélyi forrásból ismertük, szintén unitárius környezetből (*Benczédi Sámuel-ék.*, 1806–1807). A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/8. 10. sz.

[XXIII/73.] Név napi

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 166–169.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 176–179. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 83.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Egyedi névnapköszöntő, pontos elődjét nem ismerjük a történeti forrásokból. Az evés-ivás és tánc kendőzetlen ábrázolása nem jellemző a műfajra, így ezt közvetlenül a János-nappal magyarázhatjuk, amely a karácsony utáni, farsang végéig tartó vigalmi időszak egyik kitüntetett alkalma, hiszen sosem esik böjtös vagy tilalmi időszakba.

[XXIII/74.] Exameni latin versezet Salamon Király ídejéből.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 169–170.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 179–180. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 84.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az ábécénóták típusába tartozó (mindenképp diákkörnyezetben született) latin ének többnyire *A, A, A, laeta sunt tempora* kezdettel. A Salamonra vonatkozó utalás iskolai színjátékot sejtet, a bibliai Salamon királyt, akinek dicséretébe a jelenkori uralkodók neve is beleszövődött. Az eddig ismert latin és magyar változatokban Mária Terézia, II. József, I. Ferenc, illetve Gideon Laudon tábornok, Belgrád elfoglalójának neve is felbukkan, eszerint az 1770-es évektől rendszeresen énekelték, erdélyi forrásokról is tudunk. A legszorosabban rokon változat a valószínűleg Kolozsváron

összeírt *Szíveket Újító Bokréta* (1770) című, jelenleg lappangó kéziratban maradt fenn (Versényi Gy. 1914. LXXXVII. sz.). Bővebben: RMKT XVIII/14. 179. sz. és jegyzetei egy latin változat közlésével (548).

A szöveg helyes latinsággal:

A, A, A,
Laeta sunt tempora
Lusus carpit folia
Nostra sunt solatia
A, A, A,
Laeta sunt tempora!

E, E, E, F
Finis miseriae
Finis jam sholarum est
Finis jam laborum est
E, E, E
Finis miseriae

[170] J, J, J,
Jalete Socii
Ad examen ibimus
Schola vale dicimus
J, J, J,
Jalete socii! – [= Valete]

O, O, O.
Jucundo animo
Hodie est vacatio
Csras [= Cras] in patriam ibo
O, O, O,
Jucundo animo. –

U, U, U! vivamus ego et tu
Glore /gloria vivat rex Salamon
Vivat noster Josephus
Imperator secundus
U, U, U,
Glore vivat rex Salamon! –

A szöveg magyar fordítása:
A, A, A,
Boldog idők járnak most,
A mulatság szakítja a (könyv)leveleket,
Miénk a vigasztaló vidámság
A, A, A
Boldog idők járnak most.

E, E, E, F
Vége a gyötrelemnek
Vége már az iskolának,
Vége már a sok munkának
E, E, E
Vége a gyötrelemnek

J, J, J,
Jó erőt, Társak,
Vizsgázni megyünk,
Az iskolának búcsút mondunk,
J, J, J
Jó erőt, Társak!

O, O, O
Örvendő lélekkel,
Ma már szünet van
Holnap haza megyek
O, O, O
Örvendő lélekkel

U, U, U,
Éljünk, én és te,
Dicsőségesen éljen Salamon király,
Éljen a mi Józsefünk,
A második császár e néven,
U, U, U
Dicsőségesen éljen Salamon király!

(Mind az emendálás, mind a fordítás Vitekné Balogh Piroska munkája, amit itt is nagyon köszönök neki.)

[XXIII/75.] Ismét névnapi

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 170–171.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 180–181. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 85.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A Judit-napi köszöntő pontos előképét egyelőre nem ismerjük, kulcsszavai és versformája azonban egyértelműen a 18. századi kollégiumi közköltészetből valók: *sereg – kesereg* stb.

[XXIII/76.] [Mikor ki mész a' mezőre…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 172.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 182. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 182. oldalon olvasható versszak semmiképp sem ehhez a köszöntőhöz tartozik, hanem a fennebb már felbukkant asszonycsúfoló daltípushoz: *Amely leány sokat szeret / A báránynak négy a lába* (RMKT XVIII/4. 33. sz.), elég világos utalásokkal a hűtlen asszony és szeretője testi kapcsolatára.

[XXIII/77.] Harcdal 1777.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 172–173.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 182–183. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 86. Ceruzás kéz bejegyzése szerint: „Thaly Kalmán."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az 1780-as évektől közismert ének, amely feltehetőleg a török háború (1788–89) idején terjedt el. A párbeszédes szerelmi dal mind tartalmi, mind formai értelemben, sőt az egyes rímszavakat tekintve is előképként szolgált Csokonai Vitéz Mihály *Bútsúvétel* című verséhez. Erről bővebben, egy egykorú változat közlésével: Csörsz R. I. 2016. 281–283.

[XXIII/78.] Ismét horcdal 1777.

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 174–175.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 184–185. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 87.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Rokokó szerelmi dal, Amade-utánzó formulákkal. Az 1783-ban összeírt Szalay Ágoston-énekeskönyvben (Stoll 355. sz.), de a jóval későbbi, 1826-os Cseke Sándor-énekeskönyvben (Stoll 732. sz.) is feljegyezték. Benedek Elek kolligátumában (1815–1835; Stoll 1207. sz.) található változata egyértelműen utal a dal erdélyi terjedésére.

[XXIII/79.] Nemzeti Dal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 176–178.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 186–189. oldal. (A számozó kéz a számozást ismét elvétette, és a 187. oldal után azonnal a 189. oldal következik.) A vers korabeli sorszámozása szerint: 88.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Alkalmi vers, feltehetőleg a Napóleonnal kötött békék valamelyikére vagy Mária Lujza és Bonaparte esküvőjére, amely a két birodalom békéjét szavatolta egészen a lipcsei csatáig. Költőjét nem ismerjük.

[XXIII/80.] [Az ég alatt, a' föld felett…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 178–182.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 189–193. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 89. Ceruzás kéz bejegyzése szerint: „Lehet", „Erdelyi 103 I."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A szöveg, az apró módosításokat nem tekintve, még a rímhibákat is megőrizte Barra János székelyudvarhelyi kéziratának (1797, Stoll 431. sz.) 21 strófás változatával. Könnyen lehet, hogy Ürmösi erről vagy ennek másolatáról örökítette tovább a keserves és szerelmi strófákból álló szép, régies füzért, amelynek lírai alaphelyzete a számkivetettség, bujdosás, elhagyatottság. Első szakaszainak kiadása: RMKT XVIII/15, 464–465.

[XXIII/81.] Bucsudal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 182–184.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 193–195. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 90. Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet."
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 241–243. (a *Népdalok* fejezetben az 59. szám alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Népdalszerű sorokat is őrző műköltői szerzemény, a nyitó strófa a *Kisütött a nap a síkra, / Járnak énutánam sírva* szövegcsaládból származik (vö. Erdélyi J. 1846. I. 363–364. sz.)

[XXIII/82.] Bordal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 184–185.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 195–196. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 91. Ceruzás kéz vers eleji megjegyzése szerint: „Lehet."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Ányos Pál verse, *A víg társaságról* című (1782–1784), a 18. század vége óta társasági dalként is terjedt (Jankovics J. – Schiller E. [2007.] 81).

[XXIII/83.] [Lovagolni kurta farku…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 185–186.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 196–197. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 92. Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Lehet."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Pálóczi Horváth Ádám *Egy érthetetlen ének* címmel kiadott, táncdallamra (Straßburger) írt quodlibetje, amely már a 18. század végén széles körű variálódásnak indult, a magyar 14-es versshagyomány jegyében ilyen jellegű sorokra esve szét, gyakran kontaminációban. A *Deák legény…* sorok például nem Horváth szövegéből származnak, hanem a 17–18. századi anonim közköltészetből:
Deáklegény aranyalma, tedd a kebeledbe,
Vargalegény hangyatúrás, szarj a tetejire!
(*Kecskemétre kéretének…*, RMKT XVIII/4. 118/I. sz., 3. strófa)
A daltípusról bővebben: Csörsz R. I. 2016. 240–254.

[XXIII/84.] Menyegzö dal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 186–187.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 197–198. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 93.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Reformkori kéziratokból, így többek közt Arany János dalgyűjteményéből ismert társas köszöntődal, pl. *Három veréb, ha kakukk, egy parti fecske* kezdősorral (Kodály Z. – Gyulai Á. 1952. I. 86. sz.). Az Ürmösi-féle változat közvetlen előképét nem ismerjük.

[XXIII/85.] Harcdal

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 188.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 199. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 94.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 2. versszak tanúsága szerint a török elleni harcok, jó eséllyel az 1788–89-es erdélyi–al-dunai hadjárat idején keletkezett. Más forrásból egyelőre nem ismerjük.

[XXIII/86.] [En elmegyek Pest várossa felé…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 188.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 199. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 95.
Műfaj: szerelmi dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 222. (a *Népdalok* fejezetben a 29. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Egyező változatát nem ismerjük, de mindkét versszaka vándorstrófa (*Én elmegyek a világ végire – Kozma-ék.,* 1777–1781, Stoll 327. sz. 1a; *Tisza partján nem jó lefeküdni* – pl. Erdélyi J. 1847. 97. sz.)

[XXIII/87.] [Csak annak van becsületi…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 188–189.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 199–200. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 96.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
18. századi diákdicsérő dal, szinte kizárólag erdélyi forrásokból ismerjük, elsőként 1770 tájáról, a *Szíveket Újító Bokréta* kolozsvári kéziratából. Többnyire hosszabb, 4 vagy 8 soros szakaszokból áll. Kritikai kiadása: RMKT XVIII/14. 165. sz.

[XXIII/88.] [Lágy a' kenyér pirítani nem lehet…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 189.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 200. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 97.
Műfaj: szerelmi dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 222. (a *Népdalok* fejezetben a 30. sz. alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Reformkori népies műdal, széles körben ismert. Tahy Gáspár (1821 után), majd Tóth István (1830-as évek) feljegyzései után például népszínművekben is felbukkan. Bartalus István első népdalkiadványában (1861) éppúgy megtaláljuk, mint Tompa Mihály és Arany János kottás gyűjteményeiben. Erdélyi lejegyzéseiről csak szórványosan tudunk.

[XXIII/89.] Miklós Urfi. (falusi ironicum)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 190–191.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 201–203. oldal. (A számozó elvétette a számozást és a 201. oldal után a 203. következik.) A vers korabeli sorszámozása szerint: 98.

Műfaj: balladás dal

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 190–191. (a *Balladák és epikus énekek* fejezetben az 59. sz. alatt)

Megjegyzés: Olosz Katalin udvarhelyszékiként lokalizálja a balladát a szövegben említett Konyha-patak miatt. Meglátása szerint „a balladás dal népszerű lehetett a 19. század második felében, mert a Kriza-hagyaték egy másik kéziratában is előfordul (l. 60. sz. alatt), s Kriza János halála után, a szerkesztőségben felhalmozódott Kriza-anyagból a *Magyar Nyelvőr* is közölte egy változatát (l. 61. sz. alatt).” (Kriza J. 2013. 642.)

[XXIII/90.] Léányvásár

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 192.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 235. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 107.

Egy tollal író, ismeretlen személy vers eleji jegyzése szerint: „NyŐr”.

Műfaj: gúnydal

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 253. (a *Népdalok* fejezetben a 72. sz. alatt)

Megjegyzés:

Erre a szövegre utal Gálffy Sándor 1866. augusztus 29-ről keltezett levelében. A levél vonatkozó részletét ld. e forráskiadványban a 497. oldalon.

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A daltípus korábbi változatát az erdélyi (drági) református lelkész, Almási Sámuel kottás gyűjteményéből ismerjük (1834. 63. sz.), de nem törökös, inkább cigányos halandzsarefrénnel:

Legényeknek párját, párját,
Fél tökmagért adják, adják
Haja ritskum ’s a
Jatute csare opre opre káre
Fére Kováts irum sa

[XXIII/91.] Jánk nótája

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 192–194.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 235–237. A versnek korabeli sorszámozása nincs.

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 269–270. (a *Népdalok* fejezetben a 92. sz. alatt)

Megjegyzés:

Olosz Katalin felveti annak lehetőségét, hogy Jánkban esetleg Avram Iancut sejthetjük. (Kriza J. 2013. 652.)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

Korábbi forrásból nem ismerjük.

[XXIII/92.] [Megmondottam tűzégette…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 194–195.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 237–238. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 108.

Tollal író, ismeretlen személy (esetleg Kriza János) megjegyzése szerint: „Thaly Kalman."

A szöveg közköltészeti jegyzetei:

A 17. század végén felbukkant csúfolófüzér (1692-es dátummal szerepel pl. a *Szentsei-daloskönyv*ben, RMKT XVII/3. 227. sz.) kései, töredékes darabja, immár 8-as sorokra kiigazítva az eredeti 7-esek helyett. Más forrásból ezt a megoldást egyelőre nem ismerjük, Ürmösi feljegyzése tehát igen értékes adat a szövegcsalád kései életéhez.

[XXIII/93.] Gunyvers

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum

Jelzet: EA 10697. 195.

A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 238. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 109.

Műfaj: falucsúfoló

Szövegközlés: Kriza J. 2013. 371. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben az 5. sz. alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei: Pontos változatait nem ismerjük, de a szegényesen élő (pl. mások elkóborolt állatait megevő) szomszéd falubeliek csúfolása állandó motívum e műfajban.

[XXIII/94.] Más gunyversek

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 195–196.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 238–239. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs. Egy ismeretlen személy tollal az első három strófát több függőleges vonallal áthúzta.
Műfaj: gúnydal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 255. (a *Népdalok* fejezetben a 76. sz. alatt)
Megjegyzés:
Olosz Katalin szerint a strófák áthúzása annak a jele lehet, hogy a szöveget korábban valahol már közölték. (Kriza J. 2013. 650.)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A daltípus már a 18. században létrejöhetett, de elsősorban 19. századi forrásokból ismerjük képviselőit. Többek között Arany János is feljegyezte *Dalgyűjtemény*ébe (*Nincsen olyan derék asszony,* 1874. I. 43. sz.), sőt Kertbeny Károly német fordításait gúnyoló sorozatában egy németre fordított verziót is megörökített (vö. AJM KK3. 215. sz. 412). A záró szakasz az *Eladnám a leányomat* kezdetű, 18. századi vénlánycsúfoló hatását jelzi, vö. RMKT XVIII/4. 7. sz.).

[XXIII/95.] [Eltörött a' zöld fazék…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 196.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 239. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 110.
Műfaj: rigmus
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 373. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 10. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A korábbi, magyarországi feljegyzések és kiadások ugyanezt a daltípust 8 szótagú sorokból építik fel: *Eltört a gicei fazék* (Nihelszki Dávid-ék., 1806–1824, Stoll 584. sz., 160); *Eltört a bányai csésze* (*Felvidító VI. Nóták II.,* 1824, Stoll 720. sz., 98. sz.).

[XXIII/96.] [Csak azért szeretem falu végén lakni…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 196.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 239. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 111.
Műfaj: szerelmi dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 222–223. (a *Népdalok* fejezetben a 31. sz. alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A korábbi kéziratos és nyomtatott források tanúsága szerint az 1–3. versszak (illetve az itt nem szereplő *Csak azért szeretem a magyar menyecskét*) gyakran összekapcsolódott. Ürmösi változatának elejéhez hasonló füzért adott ki Kultsár István a *Hasznos Mulatságok* 1820. évfolyamában (Csörsz R. I. 2013. 185), majd ugyanezt a sárospataki diákok is közölték az *Érzékeny és víg dalok* 2. kiadásában (1834. 46). Az árvaságot sirató, talán 17. századi eredetű strófa külön is variálódott.

[XXIII/97.] [Timafalvi szegelet…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 196–197.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 239–240. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 112.
Műfaj: rigmus
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 374. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 11. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Változatait nem ismerjük.

[XXIII/98.] [Kértem Rozsit eleget…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 197.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 240. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 113.
Műfaj: rigmus
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 374. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 12. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei: Változatait nem ismerjük.

[XXIII/99.] [Kossuth Lajos azt izente…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 197.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 240. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 114.
Műfaj: katonadal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 244. (a *Népdalok* fejezetben a 61. sz. alatt)
Megjegyzés: Olosz Katalin megállapítása szerint a „Kossuth-nóta felbukkanása a kéziratban a gyűjtés időpontjának meghatározása szempontjából is fontos: Ürmösy Sándor a szabadságharc ideje alatt, vagy az önkényuralmi korszakban jegyezhette le a dalt."
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A *Kossuth-nóta* első ismert előzménye évtizedekkel megelőzi a szabadságharcot, s a Napóleon elleni insurrectio idején keletkezett: *Ferenc király azt üzente, / Hibázzik a regementje* (*Énekek gyűj-*

teménye, 19. század eleje, Stoll 523. sz., 89. sz.; RMKT XVIII/14, 413). A daltípus kialakulásáról bővebben: Kerényi F. 2002. 215–217, reformkori gyökerű zenetörténeti és népzenei forrásairól: Tari L. 1998. 23–39.

[XXIII/100.] [Van szeretőm nékem Máris…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 197.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 240. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 115.
Műfaj: tréfás dal
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 255. (a *Népdalok* fejezetben a 77. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A kezdő strófát nem ismerjük más forrásból (bár a *Máris – vár is* rímpár toposznak számít a közköltészetben). A 2. versszak előképe az *Én vagyok a halászlegény* kezdetű latrikánus vándorstrófa (a 19. század elejétől ponyvakiadásban is, pl. MVP I. 60. sz.), s Pálóczi Horváth Ádámnál az Ürmösi-féle szakasz is felbukkan egy másik szövegben: *Az én farkam borbé' legény* (*Ötödfélszáz Énekek,* 1813, Stoll 639. sz., Bartha D. – Kiss J. 1953. 364. sz.).

[XXIII/101.] [Bus a' szivem jaj angyalom…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 198.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 241. oldal. A versnek korabeli sorszámozása nincs.
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A 18. század vége óta ismert, viszonylag ritka, erdélyi szöveg, a kollégiumba „bezárt" diák szerelmi panaszkodása, vö. *Deák Miklós-ék.* (Kőröspatak, 1786–1795, Stoll 366. sz., 23. sz.; ezt az énekeskönyvet is csak másolatból ismerjük: EA 3584)

[XXIII/102.] Gyermekek elme-futtato versikéi

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 198–199.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 241–242. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 116.
Műfaj: mondóka
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 369. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 3. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Korábbi forrásból (a gyerekfolklór túlnyomó többségéhez hasonlóan) nem ismerjük. Talán a *Kerekecske-gombocska*-típusba tartozó, ujjakat sétáltató játék kísérő szövege.

[XXIII/103.] [Hátra mönt a' zsákom…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 199.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 242. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 117.
Műfaj: mondóka
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 370. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 3. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az 1830-as évek óta ismert szójáték, sokféle változatban terjedt. Az első feljegyzés Nyitra megyei, s egy tusokból (pohárköszöntő rigmusokból-dalokból) álló füzér egyik darabja, talán annak próbájaként, hogy összeakad-e a nyelve a köszöntőmondónak: „Egészséggel, barátom, / ihatnál, amint látom, / hátamon zsákom…". (Kelecsényi József: *Mulattatók Tára,* 1832–1840, Stoll 783. sz., 43a–44a; Csörsz R. I. 2009. 174).

[XXIII/104.] Fel iratu vers házgerendán

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 199.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 242. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 118.
Műfaja: rigmus
Szövegközlés: MNGY III. 1882. 232–233. (3. sz. alatt); Kriza J. 2013. 371. (a *Mondókák, rigmusok* fejezetben a 6. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Korábbi forrásból nem ismerjük.

[XXIII/105.] Ismét menyegzői (mikor a' vőféj felviszi az ételt)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 200.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 243. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 119.
Ceruzás kéz megjegyzése szerint: „Erdelyi J. kötetében mind megvan."
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 496. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 7. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az Ürmösi-gyűjtemény következő szövegei egyazon forrásból (illetve valószínűleg annak másolatából) származnak, Mátyus Péter először 1793-ban, Vácott kiadott ponyvafüzetéből, amely *Vőfények kötelessége* és hasonló címekkel jelent meg (egyes részletei kalendáriumban is), saját korától jószerével máig másolják, használják. A vőfélyvers kritikai kiadása: RMKT XVIII/8. 275. sz.

[XXIII/106.] (mikor a' bort felviszi)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 200.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 243. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 120.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 497. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 8. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A Mátyus Péter vőfélykönyvének borköszöntő rigmusa, vö. RMKT XVIII/8. 313. sz.

[XXIII/107.] (mikor a' másadik étket felviszi)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 201.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 244. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 121.
Műfaja: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 497. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 9. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélykönyvének részlete, vö. RMKT XVIII/8. 282. sz.

[XXIII/108.] (harmadik éteknél)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 201.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 244. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 122.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 497. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 10. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélykönyvének részlete, vö. RMKT XVIII/8. 286. sz.

[XXIII/109.] (mikor a' sültet felviszi)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 201.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 244. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 123.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 497. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 11. sz. alatt)

A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélyverse, vö. RMKT XVIII/8. 304. sz.

[XXIII/110.] (vőféj a' vendégeket biztatja)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 201–202.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 244–245. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 124.
Műfaja: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 498. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 12. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfénykönyvéből, vö. RMKT XVIII/8. 316. sz.

[XXIII/111.] (a' szakács asszonyról)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 202.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 245. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 125.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 498. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 13. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélykönyvéből a szakácsasszonyról szóló vers (kásapénzszedés) első szakasza, vö. RMKT XVIII/8. 318. sz.

[XXIII/112.] [Bezzeg jó uraim, szomorú hir vagyon…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 202.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 245. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 126.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 498. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 14. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Az előző szöveg 2–3. szakasza, tévesen önálló szövegnek jelölve. Vö. RMKT XVIII/8. 318. sz.

[XXIII/113.] (musikusról)

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 202.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 245. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 127.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 498. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 15. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélykönyvéből származó muzsikusköszöntő első szakasza, a folytatás tévedésből itt is új számot kapott, vö. RMKT XVIII/8. 322. sz.

[XXIII/114.] [A musikásunknak nagy baja érkezett…]

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 202–203.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 245–246. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 128.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 499. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 16. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
A Mátyus Péter vőfélyponyváján szereplő muzsikus-felköszöntő folytatása, kis átalakítással a kimaradt sor továbbköltése által, vö. RMKT XVIII/8.

[XXIII/115.] (mikor a' nyoszolyó asszony ajándékát felmutatja

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 203.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 246. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 129.
Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 499. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 17. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélykönyvének egyik rigmusa, vö. RMKT XVIII/8. 309. sz.

[XXIII/116.] A menyaszony bucsu versei

Lelőhely: Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
Jelzet: EA 10697. 203–205.
A kézirat jellemzői: Egykorú oldalszámozás szerint: 246–248. oldal. A vers korabeli sorszámozása szerint: 130.

Műfaj: lakodalmi vers
Szövegközlés: Kriza J. 2013. 499–500. (az *Ünnepek, szokások* fejezetben a 18. sz. alatt)
A szöveg közköltészeti jegyzetei:
Mátyus Péter vőfélyversének kissé variált másolata, vö. RMKT XVIII/8. 257. sz.

[XXIV.] ***Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a' Székelly földön Bözödön és Ujfaluban***

Az 1855-ben Marosvásárhelyen megjelent könyvből újraközölt szöveg.
Kézirata elveszett vagy lappang.
Mivel a könyv jelenleg ritkaságnak számít, így ebben az esetben fontosnak tartom az általam használt kötet lelőhelyét is megadni: Maros megyei Könyvtár, D 26937. A rajta olvasható bejegyzés szerint eredetileg a marosvásárhelyi református főiskola könyvtárának 261. számú könyve volt.

[XXV.] ***Székellymagyar szombatosok Erdéllyben***

Lelőhely: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár [Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca]
Jelzet: Ms. U. 1593.
A kézirat jellemzői: Autográf kézirat. Tisztázati példány, nagyon kevés saját kezű javítással. Mérete: 26x21 cm.
Ismert másolatai: A kötetnek egy 19. század végi másolata megtalálható az MTA KIK Kézirattárában az Irod. 4-r. 396-os jelzet alatt (Ürmösy Sándor: *Székely-magyar szombatosok Erdélyben* címmel). Bekerülésének módja és a másoló személye ismeretlen. Egy részletéről készült másolatot (kijegyzést) őriz a kolozsvári Egyetemi Könyvtár [Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca], jelzete: Ms. 338. (Pécsi Simonról: jegyzetek Ürmösy Sándor Székely magyar szombatosok Erdélyben. Jegyzékül a' honi történethez, 1855 című kéziratából). (A szövegről készült fotómásolat elkészítését ezúton is köszönöm Luffy Katalinnak, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár könyvtárosának.)

A kötet megjelent:
Két szombatos ének lehetséges, hogy ebből a kéziratból került közlésre a *Vadrózsák*ban. (Ld. a kézirat 80–82. és 84–86. oldalait, és vö. Kriza J. 1863. 270–272., illetve a jegyzeteket: 539.)
Az első 45 oldal megjelent: Kriza J. 2013. 597–610.
Részleteit megjelentette (feltehetően) Szász Károly: Szász K. 1873.
A teljes szöveg megjelent: Ürmösy S. 2019.
Utóbbit a történész–hebraista Újlaki-Nagy Réka rendezte sajtó alá egy olyan hiánypótló, gyűjteményes forráskötetben (*Zsidó székelyek. A bözödújfalusi szombatos közösség emlékezete*), amely a szombatosokról a kezdetektől létrejött szövegeket szerette volna egy helyen láttatni, annak érdekében, hogy a róluk konstruálódó képet folyamatában is megmutassa. Célja nem betűhív szöveg kiadása volt, emiatt alapszövegnek nem ezt a nehezebben elérhető és olvasható kéziratot, hanem

a tartalmilag ezzel tökéletesen megegyező, csupán néhány, másoló általi félreolvasásban és a helyesírásban, központozásban különböző, Budapesten, az MTA KIK Kézirattárában megtalálható másolatot tekintette. Ezt a szövegváltozatot emendálta a sajtó alá rendező könnyen olvasható szöveggé.

[XXVI.] Udvarhelyszék, Tordátfalva, 1857. apr. 2.

Megjelent: *Kolozsvári Közlöny* 1857. április 16. II. (58) 237.
Kézirata lappang vagy elveszett.

[XXVII.] Ürmösi Sándor levele Nagy Eleknek. Tordátfalva, 1862. április 2.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1862.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal.
Külzeten:
Címzés: Erdélyi unitarius Status fő Gondnokának – méltóságos Nagy Elek Urnak – alázatos tisztelettel. – Kolozsvárt.

[XXVIII.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. június 26.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1862.
Kézirat jellege: Autográf, 3 oldal
Külzeten:
244. P. I.
véve sept[ember] 12 1862
Ürmösi Sándor ingerült kedelyű panaszlevele a' tordatfalvi papügyb[en]
Címzése: Erdéllyi unitar[ius]. püspök – főtisztelendő Kriza János Urhoz intézet alázatos kérelme benn írt Ürmösi Sándor Tordátf[alvi] unitar[ius] papnak

[XXIX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. augusztus 28.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1862.
Kézirat jellege: Autográf, 2 oldal

Külzeten:
234. P. I. / 1862.
Ürmösi Sándor tordátfalvi pap levele
Címzése: Erdéllyi Unitarius püspök fő tisztelendő Kriza János Urnak – alázatos tisztelettel – Kolozsvártt

[XXX.] Ürmösi Sándor levele Kriza Jánosnak. Tordátfalva, 1862. szeptember 19.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1862.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten:
248. P. I.
Ürmösi Sándor levele Sept[ember] 24. 1862.
Címzése: Erdéllyi Unitarius püspők Fő tisztelendő Kriza János Urnak, alázatos tisztelettel – Kolosvart

[XXXI.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. november 30.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1865.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten:
beadatott nov[ember] 30^{kán} 1864.
D [= egy több iratból álló csomó „D" betűjelű darabja]
Címzése: Maros köri Unitárius Esperest Tisztelendő Farkas György Urhoz és a Tisztelendő vizsgálo sz[ent] székhez intézet alázatos felelete benn irt Űrmösi Sándornak.

[XXXII.] Ürmösi Sándor levele Farkas Györgynek. Nyomát, 1864. december 12.

Lelőhely: MUEKvGyLt.
Jelzet: UP Iratok, 1864.
Kézirat jellege: Autográf, 2 oldal
Külzeten:
Jött 13^{k} Decemb[er] 864.
Címzés: Marus köri unitarius Esperes Tisztelendő Farkas György urhoz intézett alázatos kérése benn irt Űrmösi Sándor Nyomáti Unitarius Papnak

[XXXIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. április 16.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1868. 28. cs. 1274. sz. 619. d.
Kézirat jellege: Autográf, 4 oldal
Külzeten:
Ürmösy Alexander rejecta haeresi antitrinitariorum in sinum Sanctae matris ecclesiae catholicae suscipi orat. Csekefalvae 16. apr. 1868. accl. fr. 3.
[Ürmösy Sándor az antitrinitárius eretnekséget levetve a szent katolikus anyaszentegyház kebelére való visszatérését kéri]
Committitur Andreae Szöke Archidiacono, et Ladislao Bálint, ut de recurrentem informationem horsum praestent. 25 Aprilis, 1868.
[Szőke András esperes és Bálint László utasíttatik, hogy a kérelmezőről információval szolgáljanak]

[XXXIV.] Bálint László (Ladislaus Bálint) Fogarasy Mihálynak küldött levelében idézi Ürmösi Sándort. Székelykeresztúr, 1868. május 9.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1868. 28. cs. 1495. sz. 619. d.
Kézirat jellege: Bálint László autográf levele, 4 oldal.
Külzeten:
Megjegyzés: Bár a levélben azt írja Bálint László, hogy az Ürmösitől idézett szöveg szóban hangzott el, annak megfogalmazása (pl. „nem sokára ölelendő Kath[olikus] hitembe", „szívem benső sugallatát kővetve katholikussá lettem", „mi egyedüli vágya lelkemnek") és részletezettsége miatt sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy egy Ürmösi által neki írt levélből másolta azt ki.

[XXXV.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Csekefalva, 1868. május 12.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1868: 28. cs. 1555. sz. 619. d.
Kézirat jellege: Autográf levél, 3 oldal.
Külzeten:
Num. 1555.
Praes[entatur] 15 Maji 1868
Ürmösi Alexander unitarius ad fidem catholicam reverturus protectionem, et Ep[isco]pum ut patrinum exorat
12 Maii, 1868
[Ürmösi Sándor, a katolikus hitre visszatérő unitárius, védelmet kér, és azt, hogy a püspök legyen a keresztapja.]

Tiszteletes Ürmösi Sándor unitarius pap Urnak
K[ároly]F[ehér]vártt, 1868. Maius 15.

Minő kedvezményeket remélhet az, ki katholika egyházunk kebelébe visszatérni ohajt, most, midőn azon egyház minden oldalról üldözőbe vétetik, – azt hiszem, t[isztelendő] Uraságod megértette f[őtisztelen]dő Csató Josef cz[ímzetes] kanonok Udvarhely kerületi esperes urnak a székely kereszturi plebánoshoz intézett leveléből. Én örvendek, ha a szentlélektől vezettetve átlátván a kath. egyház hitének igazságait azon egyházba visszatér: de anyagi jóllétet nem biztosíthatok.

Mi már azon kérését illeti, hogy a püspök maga legyen Keresztatyja, a püspök ezen kérését nem teljesítheti. A püspök minden erdélyi katholikusnak lelki atyja, mindnyájoknak lelki üdvét szivén hordozza, különös keresztapaságot magára nem vállal. Egyaránt akar ő lekötelezve lenni mindenki iránt.

Egyébiránt szent szándékának valósulására a Mindenhatónak bőséges Kegyelmét leesdvén [?] ájtatos imaiba ajánlottan maradok jóakarója ő n[agy]m[éltósá]ga helyett

Bálint László Sz. Kereszturi plebánost helyettesnek add át ezen levelet Ürmösy Sándor Urnak.

egyébiránt .....
jóakaród
ő n[agy]m[éltósá]ga helyett

Exped 5/16 J Räduly

Respondetur neutrum affideri, gaudium tamen futurum, si spiritu sancto mentem illias illustrante et cor movente revertatur. 15 Maii, 1868

[Az válaszoltatik, hogy egyik kérés sem teljesíttetik, de örömteli, ha a Szentlélek által elméjében megvilágosodva és szívében megmozgatva visszatér.]

Címzés: Nagyméltóságu Erdéllyi Püspök Fogarassi Mihálly Eő Excellenciajának legkegyelmesebb pártfogó Uramnak fiui mélly hódolat, és öszintes bizodalommal. Károly Fehérvárot

[XXXVI.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. február 24.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1869: 5. cs. 642. sz. 621. d.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal.
Külzeten:
Num. 642.
ps. 25 febr. 1869.

Címzés: Erdéllyi Pűspök Nagyméltóságu Fogarassi Mihálly ur eö Excelentiajához intézett buzgó kérelme benn irt Űrmösi Sándor vólt Unitarius Papnak.

[XXXVII.] Ürmösi Sándor nyugtatványa. Károlyfehérvár, 1869. március 11.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1869: 27/28. cs. 946. sz. 629. d.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal.
Külzeten:
ad 946/1869
60 ujforintról szólló nyugtája Ürmösi Sándornak.

[XXXVIII.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. április 2.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1869: 5. cs. 1029. sz. 621. d
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal.
Külzeten:
Num 1029.
ps. 2. apr. 1869.
Ürmösy Alexander pro jentaculo recurrit 2 apr. 1869
[Ürmösi Sándor reggeliért folyamodik]
Verbotenus superatum [Szóban elintézve.]
Címzése: Erdéllyi Püspök nagyméltóságu Fogarassi Mihálly Ur, eö Excellentiájához intézett búzgó Könyörgése benn irt Űrmösi Sándor Portafelűgyelőnek –

[XXXIX.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1869. június 19.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1869: 27. cs. 1701. sz. 629. d.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal.
Külzeten:
Num. 1701.
ps. 21. Jun. 1869.
Ürmösy Alexander portarius Seminarii Cleri Junioris subsidium petit. 19. Junii, 1869.
[Ürmösy Sándor, a növendékpapok szemináriumának portása támogatást kér.]
5 fl[orenus] brevi manu [5 ft. rövid úton]
Elintézés (alul):
Ex[cellentissi]mus D. Praesul supplicanti 5 fl[ore]nos v[alorum] a[ustriacos] resolvit 23 Junii, 1869.
[Nagyméltóságú Püspök Úr a kérelmezőnek 5 osztrák értékű forintot juttat.]
Címzése: Nagyméltóságu és Főtisztelendő Erdélyi Püspök Ur eö excelentiájához intézett alázatos könyörgése benn írt Űrmösi Sándornak

[XL.] Ürmösi Sándor levele Fogarasy Mihálynak. Károlyfehérvár, 1870. április 21.

Lelőhely: GYÉL
Jelzet: I. 1/a 1870: 5. cs. 969. sz. 631. d.
Kézirat jellege: Autográf, 1 oldal
Külzeten:
Num. 969.
ps. 25 apr. 1870.
Ürmösy Alexander de felici suae Ex[cellenti]ae Ep[isco]palis reditu gratulatur, pro veste hyemali gratias agit, et Calendarii gratuitam editionem in typogrphia Ep[isco]pali admitti petit.
21. april 1870.
[Ürmösy Sándor a Püspök úr Őméltósága szerencsés hazatérte feletti örömét fejezi ki, köszönetet mond a téli ruháért, és a kalendárium ingyenes kiadását kéri a püspöki nyomdában.]
Címzése: Erdélyi Pűspök, nagyméltóságu Fogarasy Mihály Ur eő Excellentiájához intézett alázatoson könyörgő Levele benn írt Űrmösi Sándornak.
Elintézés: ad acta.

FORRÁSOK LEÍRÁSA

Néprajzi Múzeum EA 10697
Kiss Mihály – Ürmösy Sándor: *Népköltési gyűjtés*

Az EA 10697-es jelzet alatt megtalálható korpusz a Sebestyén Gyula-hagyaték részeként került be a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába, és a közelmúltig így is volt számontartva. Az anyag eredetileg feltehetően a Kisfaludy Társaság vagy az MTA irathanyagához tartozott, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* III. kötetének összeállításához bizonyosan felhasználta a szerkesztőpáros, Arany László és Gyulai Pál, ennek nyoma a meséket fedő ívlapon megtalálható.

Mostani adattári felépítése, füzetekké osztása nem az eredetileg egybetartozó kötegekre, hanem bizonyos tematikus csoportokra próbál koncentrálni, ezt feltehetően egy adattári szakember készíthette. Olosz Katalin is ezt vette át 2013-as kötetében.[920] Magam ezt az anyag belső szerkezetétől, létrejöttétől idegennek vélem, így azt a későbbiekben nem követem, semmilyen formában nem jelölöm.

Az Olosz Katalin által publikált szövegek átírását minden esetben ellenőriztem, ha szükséges volt, módosítottam. A központozást Ürmösi Sándor következetlen központozását követve közlöm. Ha egy versnek nem volt címe, akkor szögletes zárójelben közöltem annak első sorát.

A korpuszon kétféle adattári számozás és néhol korabeli számozás is fut. Az adattári piros számozás szerint az anyag a következő szövegeket tartalmazza:

1–13. oldalon: Ürmösi Sándor nyelvjárásban lejegyzett meséje (*A Furfangos székelylány*)

14–53. oldalig: Kiss Mihály meseszövegei

Ezenbelül a 14–46. oldalakon található mesék egy olyan kötegből valók, amelynek nem volt eredeti, Kiss Mihály általi oldalszámozása. Itt van a *Szerencsének szerencséje* (14–26), a *Redokán* (26–37) és *A három szegény testvér* (38–45). Ez a három szöveg így volt összefűzve, látszólag teljes, nem hiányzik belőle semmi. Az utolsó mesét valaki később késsel kimetszette, de a helyén hagyta.

A 46–53. oldalon egy másik Kiss Mihály-mesekötet vége található; ez a Kiss Mihály általi számozás szerint a 81–88. oldalig tart. Ebben eredetileg hét meseszöveg volt leírva, ebben a töredékben a VI. mese vége és a VII. (*A tátos királyleány*) található meg. A gyűjtemény itt ért véget, utána nyolc üres oldal következik az ívfüzetben. *A tátos királyleány*t szintén kimetszette valaki késsel. Ennek az utóbbi kötegnek az eleje az MTA KIK Kézirattárában található meg, az Ms. 352/1-es jelzet alatt. A *Székel Népmesék. (Háromszé-*

[920] Kriza J. 2013. 678–680.

ki székel köznépi nyelvsajátságokkal) című mesegyűjtemény tartalma: 1. *Csinosan drága* (1–14), 2. *Virágszál* (15–26), 3. *A szakácsfiu* (27–42), 4. *Csinos vitéz* (43–50), 5. *Szűzike* (51–68), 6. *A tátos ló* (69–80). Emiatt azt is biztosra vehetjük, hogy a számozás korábbi, mint ahogy Gyulai Pálhoz és Arany Lászlóhoz került volna az anyag, mivel az MTA KIK Kézirattárban lévő rész is számozva van, holott az 1956-ig (amikor Sütő Nagy Lászlótól a Kézirattár megvásárolta) nem volt közgyűjteményben. Ma a kétféle meseszövegkorpuszt egy közös pallium fogja egybe, amelyen Arany László kézírásával vannak felírva a közlési elvek. Az EA 10697-es jelzet alatt található szövegek egy része bekerült az MNGY III. kötetébe (*A furfangos székely leány Mondjad hát: széna!* címmel [MNGY III. 355–361.], a *Szerencsének szerencséje* azonos címmel [MNGY III. 319–331.], a *Három szegény testvér* cím nélkül [MNGY III. 407–411.] és *A tátos királyleány A táltos királyleány* címmel [MNGY III. 339–342.]).

54–55. oldal: *Szász telep Erdélyben*, Ürmösi Sándor kézírásában.

56–205. oldal: Feltehetően az 1850-es években összeállított versgyűjtemény, Ürmösi Sándor kézírásában. Ennek korabeli számozása is van, eszerint a kötetből ma az 57–250. oldal közötti rész van meg.

206–221. oldal: Feltehetően az 1850-es évek elején készített versgyűjtemény, Ürmösi Sándor kézírásában. Korabeli oldalszámozása nincs, jelenleg töredékes, a 8–14. és 22–26. számú szövegek találhatóak benne.

MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415.

A hivatalos kézirattári leírása szerint: Marosi Gergely: *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban*. – Ürmösy Sándor: *jegyzetei a székely népszokásokról* stb. (A címleírás helyesbítésére vonatkozó kérést a katalóguscédulán és a kézirattár munkatársainak jeleztem.)

44 f, 26x20 cm

A kötet egy ideig a K 987/II. sz. alatt szerepelt.

A kötet bekerülésének időpontja ismeretlen. Lehetséges, hogy Kisfaludy Társaság-i anyagként került az Akadémiához. Erre mutat, hogy az 1870-től vezetett kézirattári szaporodások között nincs nyoma.[921] Hasonlóan nem tünteti fel meglétét Jakab Elek sem a 19. század végén készített, kézirattári anyagokról szóló, nagy összeírásában.[922]

A kötés 20. század közepi, könyvtári kötés. A foliózást (Mázi Béla kézírás-azonosítása alapján) Gergely Pál végezte. Korábban tehát ezek a szövegek, feltehetően a többi, Kriza János hagyatékával bekerült kézirattal együtt bekötetlenül és katalogizálás nélkül voltak megtalálhatóak (nagy valószínűséggel) a Kisfaludy Társaság gyűjteményei között.

[921] MTA KIK Kt. K 888.

[922] MTA KIK Kt. Ms. 334/I–V.

Mivel számos kézirati kötegen felbukkan egy olyan ceruzás szám, amelyet később, szintén ceruzával lehúztak, így feltehető, hogy a bekötés előtti fázisban (amely azonban évtizedeket is jelenthetett) ezek valamilyen ideiglenesen felállított rendszerben voltak elhelyezve.

A kézirat szövegei szinte kivétel nélkül[923] vastag, merített papírra íródtak. Úgy tűnik, hogy Ürmösi Sándor az 1840-es évek elején szinte kizárólag ilyen típusú papírt használt.

A bekötött kolligátum gerincén helyesen Ürmösi Sándor neve szerepel, de a katalóguscédulára (és a kézirat elejére ceruzával) Marosi Gergely nevét jegyezte fel Gergely Pál. Marosi Gergelynek ehhez az anyaghoz feltehetően semmi köze sincs, autográf kézirata vagy csupán bejegyzése sincs a lapokon, kézírása nem hasonlít Ürmösi Sándor írására. Paládi-Kovács Attila arra következtetett, hogy a szövegek Marosi Gergely egy nagyobb gyűjteményének lettek volna a részei.[924] A kézirat tüzetesebb szemrevételezése és a Kriza-gyűjtőhálózattal kapcsolatba hozható források és szakirodalom ismerete alapján azonban teljes biztonsággal kijelenthető, hogy Paládi-Kovács Attila a kézirattár munkatársának a kéziratra való rájegyzését megalapozott információnak tekintve fogalmazta meg a fenti kijelentését, azonban ezt az utólagos kézirattári pontosítást egyértelműen tévedésnek kell tartanunk. Kiss Gabriella, aki Marosi nevét e kézirat(együttes)hez kapcsolta, nem tudjuk, mi alapján tette ezt. Jelen tudásunk alapján ezt semmi sem igazolja.

Miként azt már Olosz Katalin is felvetette,[925] a kéziratok feltehetően azonos időben, az 1840-es évek elején keletkeztek. Ő úgy gondolta, hogy esetleg a barcasági és más szászföldi magyarokról szóló rész lehetett valamivel későbbi. Ezt a feltevést azonban nem igazolja, ha a kéziratok elhelyezkedését megvizsgáljuk: a barcasági és más szászföldi magyarokról szóló leírások szövege egy ívfüzetben szerepel az útleírás piszkozati példányával, amely pedig nem keletkezhetett 1844 januárjánál később.

Összegezve tehát úgy vélem, hogy a papír vastagságából, a tinta színéből, Ürmösi Sándor szövegeinek papíron való elhelyezkedéséből, a tükör kialakításából, az írásképből mind arra következtethetünk, hogy ezen szövegek mindegyike az 1840-es évek legelején készült, és valamilyen okból valamennyi eljutott Kriza Jánoshoz.

A kötet szövegeiben több ceruzás kéz javításai figyelhetők meg. Ezek közül a legkorábbit (aki a kéziratcsomók számozását is végezte) nem tudjuk azonosítani. Időben őt követi egy erőteljes, nagy betűket és számokat író, a kéziratot még ceruzával is határozottan birtokba vevő személy, akinek azonosítását Mázi Bélának köszönhetjük. Ő ismerte fel ebben az írásképben Gergely Pál kézírását. Egy másik személy, szintén ce-

[923] Kivételt jelent pl. az Irod. 409/I. 59–59v és 78–78v, amely egy vékonyabb, más, a mai papírhoz jobban közelítő textúrájú papír. Illetve ebben a kolligátumban a *Férjhez-adó, és Nősitő Dalok*, illetve Ürmösi szokáslejegyzése (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 415. 1–8v).

[924] Paládi-Kovács A. 1985. 458.

[925] Kriza J. 2013. 693–694.

ruzát használva, szavakat olvasott ki, jelölt meg és bizonyos helyeken javított is. Utóbbi egyértelműen olyan hatást kelt, mintha az illető kiadásra kívánta volna előkészíteni a kéziratot. Róla feltételezzük, hogy esetleg Kovács Ágnes lehetett az, aki a *Székely Népköltési Gyűjtemény* megjelenése előtt dolgozott a szövegekkel. Egy negyedik személy piros ceruzát használva húzott alá, emelt ki szavakat, kifejezéseket, elsősorban a szokásleírásban.

A kéziratos kolligátum tartalma-szerkezete a következő:
1.: *Nép-szellem a Nagy Székölly Országban* című munka címlapja
2–4.: *Férjhez-adó és Nősitő Dalok (a székelly Hölgyek fonó esti mulacságaikból*)
5–8.: székely népszokások leírása
9.: üres elválasztó lap
10.: lakodalmi szokások leírásának folytatása
10–11.: *Példa-beszédek és elmés mondák.*
12–16.: *Menyegzöi Innepély –*
17.: üres elválasztó lap
18–19.: [Barcasági] lakodalmi szokások] (töredék)
19–22.: Székelyföldön kívüli magyarokról
22–23.: *A szász birtokokban létező magyarok reformaltatásuk a Lutherana Vallásra –*
23v–27.: *Ezen lutherana magyar megyék mostani hellyezetük. –*
28–30v.: *Utazási töredék Ohláfaluban Nyárutó 8kan 1842*
31.: üres
32–33.: *A Brassó vidéki, vagy is a Barcsasági Lutheránus magyarok. –*
33v–34.: *A Szeben széki lutheranus magyarok –*
Megyes széki Lutheránus magyarok –
Köhalom széki luth. magyarok:
Besztercevidéki luth. magyarok
34–34v.: *A szász birtokokban való te Magyartelepek a szász honba*
35–38.: Ürmösi Sándor havasalföldi útleírásának töredéke
39–44.: román városokról készített jegyzetek

MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I.
Kriza János gyűjteménye

Az egybekötött kolligátumban Kriza János gyűjtőköréhez tartozó, illetve Arany Juliska és Arany Jánosné által leírt mesék találhatók. A kézirat egy részét (111–114v.) az Irod. 4-r. 409/IV-ből kötötték át utólag, hogy egy mese korábban kettéválasztott szövege egy helyre kerüljön. A meseszövegekben elvétve Kriza János saját kezű és 20. századi ceruzás javítások is találhatóak.

A kolligátumban található Ürmösi Sándorhoz köthető kéziratok az 1840-es évek elején keletkezhettek, feltevésem szerint 1843 előtt már Kriza János kezénél voltak. Két köteget lehet elkülöníteni benne. Az első négy, a második hat meseszöveget tartalmaz. Az előbbi kézirati köteg hiányos, mivel a korabeli számozás szerint csupán a 83–130. oldalig terjed. A második egységen nincs eredeti számozásnak nyoma.

Tartalma:

I.

Beszédök (regék) cím alatt
[cím nélkül] (111–114v., más lapon folytatva 43–48.)
A Bors Szömü Jankó (48–52.)
Az Igazság és Igazságtalan (52v–54v.)
[cím nélkül] (55–58.)

II.

Csalóka Mihók (68–73v.)
Anekdóták cím alatt:
[cím nélkül] (73v–74v.)
[cím nélkül] (74v–75v.)
[cím nélkül] (75v–77.)
[cím nélkül] (77–77v.)
[cím nélkül] (77v–78.)

KvAKt. Ms.U. 1593.

Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben. Jegyzékül A honi Történészethez. Irta Ü. S. 1855.

A munka teljes, autográf kézirata, letisztázott példány, 121 oldal terjedelmű. A lapokat a szerző számozta meg.

KvAKt. Ms.C. 337.

Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban. Útazása után irta Ürmösy Sándor 1844.

A megjelent munka eddig ismert legteljesebb változata. Autográf és nem autográf kézírásokat tartalmazó másolat, tisztázat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AJM = Arany János Munkái

Antal Árpád

1958 *Szentiváni Mihály.* Monográfia. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest.

KK3 *Kisebb költemények 3. 1860–1882.* S. a. r. S. Varga Pál, Universitas, Budapest, 2018.

Arany János

1861 [Ism.] Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Merényi László I. II-ik kötet. Pest, 1861. Kiadja Heckenast Gusztáv. *Szépirodalmi Figyelő* II. (1) 6–7, (2) 21–23, (3) 36–38, (4) 53–54.

1962 Széptani jegyzetek. In: Keresztury Mária (s. a. r.): *Arany János összes művei* X. *Prózai művek* 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 532–565.

Arany László

1867 Magyar népmeséinkről (Székfoglalóúl, a Kisfaludy-társaság 1867. május 29-én tartott űlésében.) *Budapesti Szemle* VIII. (5) 40–66, (6–7) 200–228.

ATU

2004 Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography.* I–III. (FFC 284–286.) Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.

Az 1850. évi...

1994 *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás.* Az eredeti bevezetőt írta, és a kéziratot összeállította: Dr. Dávid Zoltán. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

Balázs Dénes (szerk.)

1993 *Magyar utazók lexikona.* Panoráma, Budapest.

Ballagi Mór

1850 *Magyar példabeszédek, közmondások és szójárások gyüjteménye.* Összeszedte, értelmezte, s más nemzeteknek hasonértelmű mondataival fölvilágította dr. Ballagi Mór. Réthy Lipót, Szarvas.

Bariț, George

1844 Țara Românească. *Gazeta de Transilvania* VII. (33) 132.

Bartha Dénes – Kiss József

1953 *Ötödfélszáz Énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből.* Kritikai kiadás, jegyzetekkel. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bálint József

1984 Kőváry László élete és munkássága. In: Kőváry László: *Tájképek utazási rajzokban.* Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bálint József. (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–50.

Bán Imre – Julow Viktor
1964 *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában,* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Benczédi Gergely
1898 Az abrudbányai és verespataki ekklézsia története. *Keresztény Magvető* XXXIII. (4) 219–232.
Benkő Samu
1966 Bölöni Farkas Sándor. In: Bölöni Farkas Sándor: *Utazás Észak-Amerikában.* Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Benkő Samu. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 5–59.
Bicsok Zoltán
2009 Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében 2. *História* XXXI. (2) 14–16.
Binder Pál
1994 *Az erdélyi magyar evangélikus egyházközségek és iskolák története és névtára (1542–1860)* k.n., h.n. [Brassó]
Bodolay Géza
2000 Ürmösy Sándor. In: Péter László (főszerk.): *Új magyar irodalmi lexikon.* III. P–Zs. [2. jav., bőv. kiadás] Akadémiai Kiadó, Budapest, 2345.
Boros György
1889 Kiss Mihály. *Unitárius Közlöny* III. (1) 57–59.
Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd
2007 *A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései. 1686–1718. 1810–1815.* Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatókkal közzéteszi: Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd. (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 4.) Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár.
Czégényi Dóra
2014 *A mágikus erejű pap. Szerepek és helyzetek.* (Emberek és kontextusok, 11.) Válogatta és sajtó alá rendezte: Czégényi Dóra. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
Czuczor Gergely – Fogarasi János
1862 *A magyar nyelv szótára*. I. Emich, Pest.
1867 *A magyar nyelv szótára*. IV. Emich, Pest.
Csörsz Rumen István
2009 *Szöveg szöveg hátán. A magyar közköltészet variációs rendszere 1700–1840.* (Irodalomtörténeti Füzetek, 165) Argumentum, Budapest.
2010 Toldy Ferenc küldeménye Erdélyi János *Népdalok és mondák* című kötetéhez. In: Hetes Sándor – Török Zsuzsa (szerk.): *Építész a kőfejtőben*. Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára. Reciti, Budapest, 321–343.
2012 Rákóczi halála nagypénteken – Mikestől a közköltészetig. In: Tüskés Gábor (szerk.), Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Lengyel Réka (mts.): *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen.* (Historia Litteraria, 28) Universitas, Budapest, 226–236.

2013 Kultsár István és a Hasznos Mulatságok „köznépi dall"-ai (1818–1828). In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok 2.* Reciti, Budapest, 143–204.

2016 *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig. Közköltészeti hatások a magyar irodalomban 1700–1800.* (Irodalomtudomány és Kritika. Tanulmányok) Universitas, Budapest.

2017 „… melyben a dal megfoganhat." Arany János Dalgyűjteménye (1874) mint ihletforrás. In: Gábori Kovács József – Major Ágnes (szerk.): *„… és palota épül a puszta beszédből." Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról.* Reciti, Budapest, 163–212.

Dankanits Ádám

1983 *A hagyományos világ alkonya Erdélyben*. (Nemzet és emlékezet) Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Dán Róbert

1971/1972 *Szombatos szokások és legendák.* In: IMIT Évkönyv 206–218.

1972 A szombatos kódexirodalomhoz. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXXVI. (2) 194–197.

1987 *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Deák Lajos

1908 A bordosi unitárius templom elfoglalása. *Unitárius Közlöny* XXI. (7) 124–125.

Debreczeni Attila

2012 *Csokonai költői életművének kronológiai rendje.* [Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Pótkötet] Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest–Debrecen.

Demény Lajos

1998 Sükei Imre lelkipásztor gyűjtései a bukaresti református templom és iskola építésére. *Debreceni Szemle* VI. (3) 508–521.

2006 A bukaresti református egyházközség és a magyar iskola a 19. század első felében. *A Bukaresti Petőfi Művelődési Társaság Értesítője* 1998–2005. k.n., Bukarest, 116–171.

Domokos Mariann – Gulyás Judit (szerk.)

2018 *Az Arany család mesegyűjteménye.* Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László *Eredeti népmesék* című művének szinoptikus kritikai kiadása. MTA BTK–Universitas Kiadó–MTA KIK, Budapest.

Egyed Ákos

1973 Előszó. In: *Az utazás divatja. Útleírások, útijegyzetek az 1848 előtti Erdélyről.* Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Egyed Ákos. (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–26.

2010 *Erdély 1848–1849.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.

Erdélyi János

1846–48 *Népdalok és mondák. Magyar Népköltési Gyűjtemény.* I–III. kötet. Beimel József, Pest.

Faragó József
1944 Ürmösy Sándor Bukarestben. *Erdélyi Helikon* XVII. (1) 45–48.
1945 A *Remény* harmadik kötetének kézirata. *Erdélyi Múzeum* L. (1–2) 37–45.
1971 Kriza János és a *Vadrózsák*. In: Antal Árpád – Faragó József – Szabó T. Attila: *Kriza János*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 57–176.
Fekete János (szerk.)
1993 *A székelykeresztúri Orbán Balázs – volt unitárius – gimnázium 200 éves története.* Unitárius Egyház – székelykeresztúri Orbán Balázs gimnázium, Kolozsvár.
Ferencz József
1873 Az erdélyi székely szombatosok... [Különfélék rovatban] *Keresztény Magvető* VIII. (2) 201.
1874 Dávid Ferencz és a szombatosság. *Vasárnapi Ujság* XXI. (47) 746–747.
Fodor István
1939 *Akik száz évvel ezelőtt szerepet vittek Marosvásárhely város társadalmi és kultúrális[!] életében. 1800–1845.* II. füzet (Krónikás Füzetek, IV. 6.) Marosmenti Élet Kiadása, Marosvásárhely.
Gulyás Judit
2010 *„Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?" A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Györffy Ferenc
1889 A Kereszturköri dalkör. *Unitárius Közlöny* II. (10) 186–187.
Győrffy Gábor
2010 A háromnyelvű brassói sajtónyilvánosság megszületése az 1830-as években. *Magyar Könyvszemle* CXXIX. (4) 453–474.
Gyulai Pál
1861 Az Igazság és Hamisság. (Allegoria.) *Szépirodalmi Figyelő* II. (2) 25.
1862 Adalék népmeséinkhez. *Szépirodalmi Figyelő* III. (9) 132–134.
Hargittay Emil
1983 *Hatvanhat csúfos gajd. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek.* Válogatta, sajtó alá rendezte, az elő- és utószót írta, a jegyzeteket készítette Hargittay Emil. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
Hencz Hilda
2016 *Magyar Bukarest*. Fokusz Egyesület–Magyar Napló–Hármas Alapítvány, Budapest–Sepsiszentgyörgy.
Hevesi Andrea
2017 Balassi-versek az unitárius énekhagyományban. *Keresztény Magvető* CXXIII. (2–3) 247–279.
Hofbauer László
1931 *A* Remény *című zsebkönyv története (1839–1841)* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 30.) Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár.

Húbert Ildikó
1986 Előszó. In: Szentiváni Mihály: *Gyaloglat Erdélyben*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Húbert Ildikó. (Pro Memoria) Európa Könyvkiadó, Budapest, 7–28.
Ipolyi Arnold
2006 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról.* 1846–58. (Közreadja: Benedek Katalin) Balassi Kiadó, Budapest.
Jankovics József – Schiller Erzsébet
[2007] *„Higgy, remélj, szeress!" Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei.* Várucca Műhely, Veszprém.
Jánosfalvi Sándor István
2003 *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*. 2. kiadás. Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely.
Jókai-szótár
1994 *Jókai-szótár.* Készítette: Balázs Géza et alii. Az utószót Wacha Imre írta. Unikornis, Budapest.
Juhász István
1947 *A székelyföldi református egyházmegyék*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 201.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
Katona Lajos
1903 Magyar népmese-typusok. (Harmadik közlemény) *Ethnographia* XIV. 189–196.
Kájoni János
1676 *Cantionale Catholicum.* Ferences Nyomda, Csíksomlyó.
Károlyi Dénes
1975 *Székely vértanúk.* Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Károlyi Dénes. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
Kelemen Miklós
1999 Ürmössy Sándor. In: Kelemen Miklós (szerk.): *Unitárius kislexikon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 176.
Kerényi Ferenc
2002 *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)* Pest Megye Monográfia Közalapítvány, Budapest.
Keszeg Anna
2011 *Gyöngyössi János: szövegek és kontextusok.* (Ligatura) Ráció, Budapest.
Kénosi Tőzsér János – Uzoni Fosztó István
2009 *Az erdélyi unitárius egyház története* II. Fordította: Márkos Albert. A bevezető tanulmányt írta, és a fordítást a latin eredetivel egybevetette: Balázs Mihály. Sajtó alá rendezte: Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár B. Lehel. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/2) Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár.

Kiss Mihály
1863 c.n. [Nekrológ Lőrinczi Elek halálára] *Kolozsvári Közlöny* VIII. (32) 126.
Kodály Zoltán–Gyulai Ágost
1952 *Arany János népdalgyűjteménye,* Akadémiai Kiadó, Budapest.
Kodolányi Antal (szerk.)
1872 *A Kolozs-Monostori Magyar Kir. Gazdasági Tanintézet évkönyve az 1869/70–1871/72-ik tanévekről.* K. Papp Miklós, Kolozsvár.
Kohn Sámuel
1889 *A szombatosok: Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, különös tekintettel Péchi Simon főkanczellár életére és munkáira*. Athenaeum, Budapest.
Koncz József
1882 *A marosvásárhelyi evang. reform. Kollegium könyvnyomdája termékeinek jegyzéke 1786–1867. október 1-ig*. Imreh Sándor, Marosvásárhely.
1887 *A marosvásárhelyi evang. reform. kollegium könyvnyomdájának száz éves története 1786–1886*. Imreh Sándor, Marosvásárhely.
Koós Ferenc
1890 *Életem és emlékeim. 1828–1890.* I–II. Alexi Könyvnyomdája, Brassó.
Kovács András
1983 *Vallomás a székely szombatosok perében*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
1995 *Útfélen fejfa*. Balassi–Kriterion–Vest, Budapest–Bukarest–Oradea.
Kovács Ágnes
1956 Utószó. In: *Székely Népköltési Gyűjtemény.* Összesítő válogatás a kiadott és kéziratos hagyatékból. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. II. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 447–456.
1961 Kriza János meséi. In: *Az álomlátó fiú. Székely népmesék.* Válogatta Kovács Ágnes. Móra Kiadó, Budapest, 259–266.
Kövér György
2011 Hős – zavarban. (Lovassy László megőrülése és szabadulása) In: Deák Ágnes – Völgyesi Orsolya (szerk.): *História mezején. A 19. század emlékezete. Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére.* Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 127–140.
Kőszeghy Péter
2008 *Balassi Bálint. Magyar Alkibiadész*. Balassi Kiadó, Budapest.
2014 *Balassi Bálint. Magyar Amphión*. Balassi Kiadó, Budapest.
Kőváry László
1984 *Tájképek utazási rajzokban*. Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bálint József. (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
Kriza János
1853 A székely népköltészetből II. *Szépirodalmi Lapok* I. I. félév (35) 547–550. (5. Fejér-Nyikó melletti népdal [547–548]; 6. Fonódal [548–549]; 7. Házasító dal [549–550]; 8. Az első ember esete [550])

1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény.* Első kötet. Stein János Erd. Muz. Egyleti könyvárus bizománya, Kolozsvártt.

1868 Mit álmodnak a székelyek? In: Nagy Miklós (szerk.): *Magyarország képekben.* Honismertető album. Heckenast Gusztáv, Pest, II. 82–84.

1893 *Kriza János költeményei*. Összegyűjtötte Kovács János. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Franklin-Társulat, Budapest.

1956 *Székely Népköltési Gyűjtemény.* Összesítő válogatás a kiadott és kéziratos hagyatékból. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. I–II. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok.* Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Küllős Imola

2018 *Világi énekek és versek: B. P. 1800.* Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Küllős Imola. Reciti, Budapest.

Lakó Elemér

1994 A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára kölcsönzőinek magyar irodalmi és politikai olvasmányai 1813–1848 között. *Erdélyi Múzeum* LVI. (1–2) 51–74.

Landgraf Idikó

2006 Archívumon innen, katalóguson túl. Többletek és hiányok a mai magyar történeti mondakutatás műfajelméleti és rendszerezési kérdéseiben. *Ethno-Lore* XXIII. 27–40.

Marjalaki Kiss Lajos

é.n. *Zalatna és Abrudbánya pusztulása 1848/49-ben. Bölöni Mikó Samu szemtanu egykoru kéziratából.* Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat R-t., Miskolc.

Markó László (főszerk.)

2004 Sükei Imre. In: *Új magyar életrajzi lexikon* V. P–S Magyar Könyvklub, Budapest, 1324.

Matkó László

1907 Az erdélyi unitáriusok 1766-i összeírása. *Keresztény Magvető* XLII. (1) 39–48.

Merényi László

1861 *Eredeti népmesék*. Összegyűjtötte Merényi László. Első és második rész. Heckenast Gusztáv, Pest.

1862 *Sajóvölgyi eredeti népmesék* I–II. Heckenast, Budapest.

Mikos Éva

2005 Szerelemdal… Megjegyzések egy Csokonai-vers népszerűségéről, valamint társadalom- és művelődéstörténeti kapcsolatairól 19. századi kalendáriumok alapján. In: Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára.* (Artes Populares 22.) ELTE Folklore Tanszék, Budapest, 169–189.

Mitu, Sorin
2017 Egy magyar a románok között: Ürmösy Sándor. In: Mitu, Sorin: *Az én Erdélyem*. Mentor, Marosvásárhely, 307–322.
MMMV
1894–1896 *Magyar mese- és mondavilág.* Ezer év meseköltése. Meséli Benedek Elek. I–V. Athenaeum, Budapest. (I. 1894, II. 1894, III. 1895, IV. 1896, V. 1896)
MNGY
I. Magyar Népköltési Gyűjtemény I. *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.* Arany László – Gyulai Pál (szerk.) Athenaeum, Pest, 1872.
III. Magyar Népköltési Gyűjtemény III. *Székelyföldi gyűjtés.* Gyűjtötte: Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. Arany László – Gyulai Pál (szerk.). Athenaeum, Budapest, 1882.
MNK=Magyar népmesekatalógus[!]
2. *A magyar tündérmesék típusai. AaTh 300–749.* Szerk.: Dömötör Ákos. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988.
3. *A magyar legendamesék típusai. AaTh 750–849.* Szerk.: Bernát László. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1982.
5. *A magyar rászedett ördög-mesék típusai. AaTh 1030–1199.* Szerk.: Süvegh Veronika. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1982.
7/A. *A magyar népmesék tréfakatalógusa. AaTh 1350–1429.* Szerk.: Vöő Gabriella – Vehmas Marja. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1986.
7/B. *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa. AaTh 1430–1639.* Szerk.: Vehmas Marja – Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1988.
7/C. *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa. AaTh 1640–1874.* Szerk.: Vehmas Marja – Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1989.
8. *A magyar hazugságmesék katalógusa. AaTh 1875–1999.* Szerk.: Kovács Ágnes – Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1989.
Molnár B. Lehel
2009 Nevek és korok: Az Erdélyi Unitárius Egyház egyházköreinek 1948 és 2009 közötti változása; esperesei és felügyelőgondnokai. *Keresztény Magvető* CXV. (2) 287–310.
MVP
I. *Magyar világi ponyvairodalom 1700–1820. I. Lírai dalok és versek,* s. a. r. Csörsz Rumen István, (ReTextum 8), Reciti, Budapest, 2018.
Nyárádi Zsolt – Rejtő András
2011 Tordátfalva és egyháza. (Adatok a 18–19. századi unitárius egyházközségi levéltári forrásokból) *Acta Siculica* (A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve) 227–256.
Olosz Katalin
2003 *Egy kiállítás emlékképei.* (Kriza Könyvek, 16.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2004 Zajzoni Rab István ismeretlen útinaplója és diákkori versei. In: Zajzoni Rab István: *Összegyűjtött írások*. Fulgur Kiadó, Brassó, I. 235–264.

2007 Egy erdélyi utazó „találkozása" Csoma Sándorral Havasalföldön 1843 nyarán. In: Gazda József – Szabó Etelka (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor és keleti hagyományaink*. Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna, 53–60.

2013 Történet egy százötven évig készülő könyvről. In Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok.* Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 17–97.

Orbán Balázs

1868–1873 *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* I–VI. kötet. Ráth Mór bizománya [az V–VI. kötet: Tettey Nándor és Társa bizománya], Pest.

P. Szentmártoni Kálmán

1944 *Székely népmesék.* Összegyűjtötte P. Szentmártoni Kálmán. Minerva, Kolozsvár.

Paládi-Kovács Attila

1985 Ürmössy Sándor. In: *Magyar tájak néprajzi felfedezői*. Válogatta, szerkesztette, az életrajzokat és a bevezető tanulmányt írta Paládi-Kovács Attila. (A magyar néprajz klasszikusai) Gondolat Kiadó, Budapest, 457–467.

Péter Sándor

1935 A mujnai unitárius egyházközség rövid története. *Keresztény Magvető* LXVII. (4–5) 201–220.

PSÖM = Petőfi Sándor összes művei

I. *Petőfi Sándor összes költeményei, 1838–1843,* kiad. Kiss József, Martinkó András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

RMKT XVII. = Régi Magyar Költők Tára, XVII. század

3. *Szerelmi és lakodalmi versek.* s. a. r. Stoll Béla, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
4. *Az unitáriusok költészete.* kiad. Stoll Béla, Tarnóc Márton, Varga Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
5. *Szombatos énekek.* szerk. Stoll Béla, s. a. r. Varjas Béla, közrem. Csomasz Tóth Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
14. *Énekek és versek (1686–1700),* s. a. r. Jankovics József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.
15/A–B *Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek),* kiad. Stoll Béla, jegyz. Holl Béla. Argumentum–Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

RMKT XVIII. = Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század

4. *Közköltészet* I. *Mulattatók,* s. a. r. Küllős Imola, munkatárs Csörsz Rumen István. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
8. *Közköltészet* II. *Társasági és lakodalmi költészet,* s. a. r. Csörsz Rumen István, Küllős Imola. Universitas Kiadó, Budapest, 2006.

14. *Közköltészet* 3/A. *Történelem és társadalom,* s. a. r. Csörsz Rumen István, Küllős Imola. Universitas Kiadó – EditioPrinceps, Budapest, 2013.
15. *Közköltészet* 3/B. *Közerkölcs és egyéni sors,* s. a. r. Csörsz Rumen István, Küllős Imola. Universitas Kiadó, Budapest, 2015.
16. *Pálóczi Horváth Ádám verses kiadványai (1787–1796),* kiad. Tóth Barna, a latin szövegeket ford. Lengyel Réka. Universitas Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, Budapest – Debrecen, 2015.

RPHA

1992 Répertoire de la poésie hongroise ancienne, Manuel de correction d'erreurs dans la base de données, dir. Iván Horváth. Paris. http://magyar-irodalom.elte.hu/repertorium/

Seres András

1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások.* s. a. r. Keszeg Vilmos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Stoll Béla

2002 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840).* 2. jav. és bőv. kiadás, Balassi Kiadó, Budapest.

Sükei Imre

1844a c.n. [a Külföld, Oláhország rovatban] *Erdélyi Hiradó* XVII. (33) 195.
1844b c.n. [Tárcza rovatban] *Társalkodó* XIII. (42) 172.

Szabó T. Attila

1971 Kriza János és a *Vadrózsák* nyelvjáráskutatásunkban. In: Antal Árpád – Faragó József – Szabó T. Attila: *Kriza János*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 177–232.

Szakál Anna

2012 *„Így nőtt fejemre a sok vadrózsa..." Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez.* A szétszóródott kéziratos anyagot összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szakál Anna. (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 6; Kriza Könyvtár) Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár.

2016 Aszfaltolvasztó kazánba hányt, szalonnasütéskor elpusztult, nyirkos pincében megpenészedett Kriza-kéziratok nyomában. Kísérlet a Gergely Pál konstruálta legenda lebontására. In: Keszeg Vilmos – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Hagyomány és örökség a romániai magyar néprajzkutatásban.* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 24.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–42.

2017a A „lankadatlan fürge szorgalmú" Ürmösi Sándortól a „szegény, szerencsétlen" Ürmösi Sándorig. – Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjének életpályája. I. *Egyháztörténeti Szemle* XVIII. (2) 41–66.

2017b A „lankadatlan fürge szorgalmú" Ürmösi Sándortól a „szegény, szerencsétlen" Ürmösi Sándorig. – Kriza János legkorábbi ismert gyűjtőjének életpályája. II. *Egyháztörténeti Szemle* XVIII. (3) 42–96.

2017c A Kolozsvári Unitárius Kollégium olvasókörének létrejötte, összetétele és hatása az erdélyi szervezett folklórgyűjtés megindulására. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna – Virginás-Tar Emese (szerk.): *Néprajzkutatás Erdélyben: intézmények, kutatói életpályák, mentalitások*. (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 25.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99–126.

2018 „A mi magát a székel lére feleresztését illeti [...] az minden esetre ha nincs is nehezebb, mint a prédikacziό dolgozás, de oly nehéz van." – Hitelesség, hamisítás, szövegalakítás a *Vadrózsák* néhány meseszövegének példáján. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Korszakok, életművek, események és eredmények az erdélyi néprajzkutatásban.* (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 26.) KJNT, Kolozsvár, 11–66.

Szász Károly

1873 Az erdélyi székely szombatosok. – Adalék a hazai történethez. *Vasárnapi Ujság* XX. (14) 167–168., (15) 175–176., (16) 190–191., (17) 202–203., (18) 214–215. [–á –r aláírással]

Szentiváni Mihály

1839 Közlemények Erdélyről. *Nemzeti Társalkodó* II. félév (18) 141–145., (19) 151–154., (20) 159–164. [Vándor aláírással]

1986 *Gyaloglat Erdélyben*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Húbert Ildikó. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Szilágyi Márton

2014 *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói.* (Ligatura) Ráció Kiadó, Budapest.

Szinnyei József

1909 Sükei Imre. In: *Magyar írók élete és munkái.* XIII. kötet. Hornyánszky Viktor, Budapest, 129–130.

1914 Ürmösy Sándor. In: *Magyar írók élete és munkái.* XIV. kötet. Hornyánszky Viktor, Budapest, 699–700.

SzT.

2002 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* XI. Anyagát gyűjtötte: Szabó T. Attila. Főszerkesztő: Fazakas Emese. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

2009 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* XIII. Anyagát gyűjtötte: Szabó T. Attila. Főszerkesztő: Fazakas Emese. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

2014 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* XIV. Anyagát gyűjtötte: Szabó T. Attila. Főszerkesztő: Fazakas Emese. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Tari Lujza

1998 *Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

Thaly Kálmán

1864 *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok*. I–II. Lauffer, Pest.

Török Zsuzsa
2011 *Petelei István és az irodalom sajtóközege: média- és társadalomtörténeti elemzés.* (Ligatura) Ráció, Budapest.
Ujváry Zoltán
2007 *Magyar folklórtörténet* I. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.
Újlaki-Nagy Réka (szerk.)
2019 *Zsidó székelyek. A bözödújfalusi szombatos közösség emlékezete.* Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Újlaki-Nagy Réka. Balassi Kiadó, Budapest.
ÚMTSz.
1979 *Új Magyar Tájszótár.* I. kötet, B. Lőrinczy Éva (főszerk.)
1988 *Új Magyar Tájszótár.* II. kötet, B. Lőrinczy Éva (főszerk.)
1992 *Új Magyar Tájszótár.* III. kötet, B. Lőrinczy Éva (főszerk.)
2002 *Új Magyar Tájszótár.* IV. kötet, B. Lőrinczy Éva (főszerk.)
2010 *Új Magyar Tájszótár.* V. kötet, B. Lőrinczy Éva (főszerk.)
Ürmösi Sándor
1857 Udvarhelyszék, Tordátfalva, 1857. apr. 2. *Kolozsvári Közlöny* II. (58) 237.
Ürmösy Sándor
1844 *Az elbujdosott magyarok Oláhországban.* Útazása után irta Ürmösy Sándor. Tilsch és fia bizománya, Kolozsvártt.
1855 *Egy szomoru éjszaka 1855-ből Junius 20-ról a Székelly földön Bözödön és Ujfaluban.* Kali Simon, Marosvásárhely.
2019 Székely magyar szombatosok Erdélyben. Jegyzékül a' honi történethez (1855). In: Újlaki-Nagy Réka (szerk.): *Zsidó székelyek. A bözödújfalusi szombatos közösség emlékezete.* Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Újlaki-Nagy Réka. Balassi Kiadó, Budapest, 35–80.
Varga Dénes
1907 *A tordai unitárius gimnázium története.* Fodor Domokos Könyvnyomdája, Torda.
Vári Albert
1912 Simén Domokos (1836–1878) *Keresztény Magvető* XLVII. (4) 193–208., (5) 257–274.
1915 Ürmössy Lajos 1831–1915. *Keresztény Magvető* L. (3) 188. [V. A. aláírással]
Vásárhelyi Mózes Károly – Bereczk Károly
1835 c.n. *Hazai s Külföldi Tudósítások* XXVIII. (48) 379.
Versényi György
1914 *Sziveket ujitó bokréta: XVIII. évszázbéli dalgyüjtemény.* MTA, Budapest. – Hálózati változat Szádeczky-Kardos Lajos kéziratos jegyzeteivel kiegészítve (s. a. r. Labádi Gergely): http://mek.oszk.hu/00200/00234/html/
VÉV
2001 *Világi énekek és versek 1720–1846 (válogatás),* vál. és a szöv. gond. Csörsz Rumen István, műfaji bev. Küllős Imola, (A magyar költészet kincsestára, 97.) Unikornis Kiadó, Budapest.

Vörösmarty Mihály
1921 *Csongor és Tünde.* Színjáték öt felvonásban. Kner Izidor, Gyoma.
[n. n.]
1844 [Ism.] Az elbujdosott magyarok Oláhországban. *Regélő Pesti Divatlap* III. (48) 764–766.
1862a cn. [Ürmösi Sándor felhívása a Különfélék rovatban] *Kolozsvári Közlöny* VII. (159) 641.
1862b Székely szótár. [Tárház, Irodalom és művészet rovatban] *Vasárnapi Ujság* IX. (47) 561.
1906 Ürmössy Miklós. *Unitárius Közlöny* XIX. (5) 68–70.

Nyomtatott források

A Maros-bogáti Olvasó-Egylet Könyvlajstroma. Nyomtatja Imreh Sándor az ev. ref. főtan. gyorssajtóján, Maros-Vásárhelytt, 1872.
Magyar könyvek sorjegyzéke Stein János (Márcinkievics Márcell) kölcsön-könyvtárának Kolozsvártt bel-középutcza 456-dik szám. Az Ev. ref. Főtanoda Bet. Stein Jánosnál, Kolozsvárt, 1872.
Stein János *A nagyszebeni magyar olvasóegylet könyvtárának lajstroma.* Filtsch S. (Krafft V.) nyomdájából, Nagy-Szeben, 1872.

Archivális források

BMUGI = Székelykeresztúri Berde Mózes Unitárius Gimnázium Irattára
A Székely-Kereszturi unitárius Középtanoda anyakönyve (1813–1907.)
c.n. [A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium érdemsorozati jegyzőkönyve] 1855–1893.
Protocollum Classificationum et Promotionum Ab Anno Scholari 1813/4.

EUEkLt. = Erdőszentgyörgyi Unitárius Egyházközség Levéltára
Presbiteri jegyzőkönyv, Bözödújfalu

GYÉL = Gyulafehérvári Érseki Levéltár
I. 1/a = Püspöki (Érseki) Hivatal iktatott iratai

HmÁLt. = Hargita megyei Állami Levéltár [Direcția Județeană Harghita a Arhivelor Naționale]

Catalogus Librorum [A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium vásárolt könyveinek katalógusa] 1798–1869.

A kápolnásfalvi Both család iratai [F 302]

A korondi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve, 1762–1830, 1831–1860. [Fond 47. Nr. Inv. 163.

A korondi unitárius egyházközség halotti anyakönyve, 1831–1900.

A Sz: Kereszturi Unitar Gymnasiumbéli Olvasó Egylet Törvényes Könyve. 1845–65. [ehhez illesztett évenkénti névsorokkal és számadásokkal]

A Sz. Kereszturi Unitárium Gymnasiumbéli Olvasó Társaság Könyv-lajstroma. Hozzá ragasztatott a végén egy kép- és irománylajstrom. 1837^{k} évtől kezdve.

A tordátfalvi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 1799–1918.

A tordátfalvi unitárius egyházközség halotti anyakönyve 1799–1918.

A tordátfalvi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 1799–1918.

KmÁLt. = Kolozs megyei Állami Levéltár [Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale]

Az Unitáriusok Kolozsvári papnöveldéjének és főgymnasiumának anyakönyve [1868–80.]

Fond 164. Colegiul Unitarian Cluj, Nr. Inv. 105. I/1.

A Kolosvári Unitárius Főiskola Érdemsorozati Kőnyve [1850–71.]

Fond 164. Colegiul Unitarian Cluj, Nr. Inv. 105. I/3.

KvAKt. = Kolozsvári Akadémiai Könyvtár [Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca]

Ms. C. 25–26/I.	Beszélytár, 1842
Ms. C. 27–28/I.	Világtörténetek II. osztály, 1842
Ms. C. 62.	Eugen Sue: Matild, 1843
Ms. C. 308–309/I–II.	Remény, 1841
Ms. C. 347.	Erdélyi Magyar Nemzeti Színházi Zsebkönyv, 1842.
Ms. C. 337.	Az Elbujdosott Magyarok Oláh Országban Utazása után irta Űrmösy Sándor 1844.
Ms.U. 493/A.	Tanulságos Magyar Mondások (1826, 1827)
Ms.U. 493/B.	Sebes Pál által öszve szedett Erkölts tanittó Válogatott Mondások Thorotzkónn 1824^{ben}
Ms.U. 647.	Kolozsvári unitárius tanár Simén Domokos könyvtárának betüsoros jegyzéke. Kolozsvárt, 1874.
Ms.U. 785/D.	Bölöni Farkas Sándor könyvei laistroma, 1830.
Ms.U. 915.	Könyvek Laistroma Sebes Pálé. [folytatásában a torockói iskolába beiratkozottak névsora található: 1812–1843.]

Ms.U. 1071.	Az Olvasó Társaság Könyveire felügyelő Biztosság Jegyző Könyve. 1838 Tavaszutó 7en.
Ms.U. 1144.	Számolat-könyv, a néhai Bölöni Farkas Sándor által a helybeli nemes Unitaria Fő Oskolának hagyott Könyvtárba Özv. Barráné és Stein kereskedők által kiszolgáltatandó könyvekről az 1845dik évtől kezdve.
Ms.U. 1300/D.	Az olvasó egylet alapszabályai a 30-as évektől. [KUK]
Ms.U. 1305.	Az Unitarium Kollegyom Olvasó Társasága Vendégkönyve 1840. [1879-ig]
Ms.U. 1306/C.	Bírálati tár 1832–39.
Ms.U. 1306/D.	Beszédtár 1834–53.
Ms.U. 1306/E.	Serdület I. 1835–1836.
Ms.U. 1306/F.	Serdület Másodévi follyama 1836–37.
Ms.U. 1306/G.	Remény 1837–39.
Ms.U. 1306/H.	Virulat 1837–38.
Ms.U. 1306/I.	Ébredő 1837–39.
Ms.U. 1308.	Az Olvasó Egylet tagjainak névsora 1833 évben. [1870-ig]
Ms.U. 1320.	Könyvtári Laistrom Jakab Elek magánkönyvtáráról, 1876.
Ms.U. 1322/II.	Néhai Bölöni Farkas Sándor hagyományos könyveinek és más gyűjteményeinek az eredetiből leirt, s ezután folytatandó Laistroma I.
Ms.U. 1324/B-1.	Az Unitarium Coll. Olvasó-Egylet könyveinek lajstroma, 1850–61.
Ms.U. 1324/B-2.	Az Unitarium Collegiumbeli Olvasó-Egyesület könyvlaistroma I. 1874-től.
Ms.U. 1369.	Simén Domokos könyvtárának leltára, mely lemásoltatott a közjegyző által készitett eredeti szővegből, 1883. jun.
Ms.U. 1376/I.	Az Kolosvári Unitarium Kollegyombeli Olvasó Társaság 1834/5 oskolai év elején kezdett Jegyző Könyve. [1848-ig]
Ms.U. 1395/A.	Derzsi Károly: Könyveim Lajstroma. London, 1874. Torda, 1880.
Ms.U. 1397.	Végh Mihály verses másolatai és könyveinek lajstroma, 1880.
Ms.U. 1424.	A tordai állami polg. fiúoskola ifjúsági könyvtárának Czímtára 1881/82-ben.
Ms.U. 1436.	Kriza János: Jegyzetek betűrendben
Ms.U. 1448.	Kriza János: Elegyes jegyzetek
Ms.U. 1531.	Betűrendes kimutatás a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában lévő könyvek állapotáról.
Ms.U. 1564.	Kriza János: Vegyes töredékek
Ms.U. 1593.	Székellymagyar Szombatosok Erdéllyben. Jegyzékül A honi Történészethez. Irta Ü. S. [Ürmösi Sándor] 1855.

Ms.U. 1608. A kolozsvári unitrásiu főgymnasium tanári könyvtárának lajstroma.
Ms.U. 1678/I. Könyvtári egyetemes lajstrom (KUK, 1868–78.)
Ms.U. 1678/II. Adományok a Kolozsvári Unitárius Kollégiumnak 1868-tól.
Ms.U. 1679. Vegyes Könyvtár Betűsoros Lajstroma (KUK)
Ms.U. 1688/A. Bölöni Farkas Sándor könyvtárának betűsoros lajstroma. Közepső szoba 16.tól uj jegyzetelt tékákban.
Ms.U. 1690. A Gedő könyvtár betüsoros laistroma. Készitette: Mikó Lőrincz.
Ms.U. 1691. H. sz. mártoni Gedő József úr által az unitariusok közönségének a kolozsvári főiskola számára ajándékozott könyvek Laistroma. Készítette: Mikó Lörincz.
Ms.U. 1695. Nagyajtai Kovács István könyvtárának Betüsoros Lajstroma. Készítette Ferencz József könyvtárnok 1874. julius hóban.
Ms.U. 1696. Dr. Joo István által hagyományozott könyvek lajstroma. Készítette: Benczédi Gergely, 1882.
Ms.U. 1697. Brassai Sámuel Könyvtárának Betüsoros lajstroma.
Ms.U. 1698/A. A Brassai Sámuel-féle könyvtár betüsoros lajstroma.
Ms.U. 1723. Kolozsvári Unitárius Főiskola Könyvtára. Könyv-kiadási Napló, 1858–1898.
Ms.U. 1737. Dr. Bartók István által az unitár. Collégiumnak hagyományozott könyvtár lajstroma, 1889.
Ms.U. 1910. Brassai Sámuel könyvtárának jegyzéke.
Ms.U. 2042. A Székely-Keresztúri és a tordai Unitárius Gimnázium könyvtárainak lajstroma, 1856–65.

MmÁLt. = Maros megyei Állami Levéltár [Direcția Județeană Mureș a Arhivelor Naționale]

A bordosi és csöbi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 1784–1922.
A bordosi és csöbi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 1784–1922.
A bözödújfalusi unitárius egyházközség keresztelési, esketési és halotti anyakönyve 1853–1868.
A bözödújfalusi unitárius egyházközség keresztelési, esketési és halotti anyakönyve 1847–1918.
A nyomáti unitárius egyházközség keresztelési, esketési, halotti anyakönyve 1808–1912.
A szentháromsági unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve
A vadadi unitárius egyházközség keresztelési anyakönyve 1777–1891.
A vadadi unitárius egyházközség esketési anyakönyve 1777–1891.

MTA KIK Kt. = Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára

K888 Kézirattári szaporodások 1870-től fogva [1951-ig]
Ms. 334/I–V. Jakab Elek: Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának anyagáról készített betűrendes katalógusa 1876–1891.

Ir. 2-r. 76. Mesegyűjtemény (Balás Gyula meséi)
Irod. 4-r. 397/II. Mesék (Gyulai Pál meséi)
Irod. 4-r. 409/I. Kriza János gyűjteménye
Irod. 4-r. 409/II. Kriza János gyűjteménye (Gyulai Pál meséi)
Irod. 4-r. 414. Népszokások, versek, mesék (Vurzel Lőrinc székelyföldi gyűjtése)
Irod. 4-r. 415. Marosi Gergely: Nép-szellem a Nagy Székölly Országban. – Ürmösy Sándor: jegyzetei a székely népszokásokról (Ürmösi Sándor gyűjtései)
Ms. 10020/VI. Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye (Kazinczy Gábor meséi)
Ms. 10020/VIII. Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye (Orbán Balázs meséi)

MUEKvGyLt. = Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára
1788 és 1789 években Torda-aranyos, Keresztur és Udvarhely Körökben Lázár István püspök által tett Generalis visitatio (püspöki vizsgálat) Jegyzö Könyve
Unitárius Egyház Felszentelt Lelkészek Névkönyve 1634-től.
A Vadadi Unitaria Szent Egyház Számadásos Jegyzö-könyve. Kezdödött November 28ik napján 1818, IIdik Kötet. [1894-ig] [Vadad, rendezetlen anyag]
Az unitáriusok név és lélekszám szerinti összeírása 1868-ban. I–II. kötet
Az Unitárius vallás közönség Egyházi Törvényei. Összegyüjtötte és sajátkezüleg leirta bölöni Mikó Lőrincz, az Unitáriusok Kolosvári főiskolájában az egyházjog és német nyelv r. tanára. Bevégezte 1862. apr. 19én.
Büntetések Jegyzőkönyve 1839. sept. 1 – 1864. nró. I.
Egyházközségi monográfiák
Emlék-könyv a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárába 1860-óta ajándékozott, beküldetett és vett könyvek s egyéb tárgyak Lajstroma. (Egy pótlékkal.) Készítette: Buzogány Áron, könyvtárnok.
Farkas György esperes iratai [rendezetlen anyag]
Főpapi törvényszék jegyzőkönyve II. kötet (1858–1869.)
Geréb Zsigmond: Unitárius lelkészek 1568-tól. Székelykeresztúr, 1943.
Gyászjelentő-gyűjtemény
Igazgatói Anyakönyv. Protocollum Incorporationis. 1802–1851-ig és 1877-szept. kezdve.
Kiss Gergely: A tordátfalvi unitárius egyházközség története, 1971. [Lelkészképesítő dolgozat, Egyházközségi monográfiák között]
Kriza János levelezése
Matricula Studiosorum Scholae Unitariae Claudiopolitanae ab anno 1721–1867. nro. 1. Seniori matricula.
Protocollum Classificationis Nró 1. 1798. febr.–1832. jun. 30-ig
Protocollum Classificationis Nró 2. Érdemsorozati Jegyző-Könyv. 1833. febr. 14től – 1850. jul 1-ig. 2k kötet.
Rerum Scholasticarum fasciculus undecimus (XI) Anno 1834. jannuár (!) 2 – 1841. jun. 17.
UP iratok, 1827–1868. [évrendezett anyag]
Vadadi szálas iratok. [Vadadról elhozott egyházközségi iratok, rendezetlen anyag]

Néprajzi Múzeum EA = Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
egyelőre jelzet nélkül: Filep Elek könyvtárának lajstroma
EA 3584 Deák Miklós: Népdalok, köszöntők
EA 10697 Sebestyén Gyula (hagyatéka): Kiss Mihály – Ürmösy Sándor: Népköltési gyűjtés
EA 10732 Sebestyén Gyula (hagyatéka): Székely népköltéményei
EA 10747 Sebestyén Gyula (hagyatéka): Népballada és népdal (Sepsibodok)
EA 10757 Sebestyén Gyula (hagyatéka): Népdalok, félnépi versek, ballada (Szék)
EA 13095 Sebestyén Gyula (hagyatéka): Kéziratos énekeskönyv

RLt. = Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
A/1.b Püspöki levéltár 1790–1849. E 78.

SzUEkLt. = Székelykeresztúri Unitárius Egyházközség Levéltára
Székelykeresztúri szálas iratok

TBK = Teleki – Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely
Ms. 352. A Székely-Keresztúri unitárius gymnasium részére Jakab Elektől vásárolt könyvtár lajstroma.
Ms. 451. A marosvásárhelyi Református Kollégium betűrendes lajstroma, 1872.
Ms. 452. A marosvásárhelyi ev. ref. Főoskola Könyvtárának Betűrendes lajstroma, 1861.
Ms. 453. A marosvásárhelyi ev. ref. Főoskola könyvtára ujabb gyarapodásai, 1872.
Ms. 715. A Sz: Kereszturi Olv. Egylet teljes számu Könyv-lajstroma, é.n. [1860-as évek].

TUEkLt. = Tordátfalvi Unitárius Egyházközség Levéltára

Curatori Számadásos Jegyző könyv 1750–1801.
Iskolalátogatási jegyzőkönyv 1818–1846.
Presbyterialis Ülések Jegyzö Könyve. 1837töl 1845ig. Viszont 1857töl folytatolag és Párosodási – Keresztelési – s Halotti Jegyző könyv 1773–1798.
Protocollum puerorum scholasticorum in ecclesia Tordatfalvensi concinatum Per Joannem Jakab Ludi-Magistrum Tordátfalvensem ab Anno 1812.
Számado Protocollum, a mellyet az 1834dik Esztendőbe ezen Tordátfalvi Nemes és Tiszteletes Unitária Eklésiának szűkségére készitette T. Nemes Wég Jósef Megye Bíro Ur – Űrmősi – Jósef Papság alatt

MUTATÓK

Személynévmutató

A személynévmutatóba bekerült valamennyi valós és mitológiai, valamint bibliai személy. Nem szerepelnek a nyomdászok, illetve a kiadók, amennyiben a kiadó nevében személynév is megtalálható.

A csupán egy-két betűben különböző névváltozatokat külön nem vettem fel a mutatóba, azokat a fő névalak után zárójelben szerepeltetem. Hasonlóan zárójelbe került az az alak is, amely több ponton eltér a fővátozattól. Ez utóbbi esetben mindegyik változat külön is bekerült a mutatóba.

A
Abel 371
Absolon 458
Acs család 478
Ajtai B. Borbála 19, 22
Alkibiadész 15, 604
Almási és Lónyai 367
Almási Sámuel (gyűjteménye) 555, 577
Amphión 15, 604
Andrássy család 22
Andrássy Gyula, gr. 23
Antal Árpád 27, 38, 599, 602, 608
Antal József 23
Anthiokus → Antiokhosz
Antiokhosz (Anthiokus) 462
Arany család 12, 601
Arany János 35, 36, 517, 554, 555, 557, 561, 563, 569, 575, 577, 579, 599, 601, 604
Arany Jánosné 516, 596
Arany Juliska 516, 522, 596
Arany László 517, 521, 593, 594, 599, 606
Apolló (Apollónéus) 331, 337, 377
Apollónéus → Apolló
Ariáné 337
Arkosÿ Mihály → Árkosi Mihály
Atilla 191, 192
Attila (Attilla) 247
Aur 232
Ádám (Adám) 173, 427, 435
Ádám Domokos 80
Ányos Pál 575, 603
Árgirus 348, 549
Árkosi Dénes 65, 66, 68, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 114, 487
Árkosi Mihály (Arkosÿ Mihály) 67, 68, 69, 70, 71, 81, 103, 279, 289, 292, 539

B
Bacchus (Bakhus) 398, 399, 400, 401
Bajza József 224, 273
Bakhus → Bacchus
Bakó Karolina (énekeskönyv) 541
Balassi Bálint 15, 553, 602, 604
Balatonyi Judit 34, 175
Balaskó Irma 18
Balás (keresztnév nélkül) 478
Balás Gyula 520, 615
Balás István 165
Balázs Dénes 16, 599

Balázs Géza 603
Balázs Mihály 603
Balázsi család 478
Balázsi Ferenc 478
Ballagi Mór 522, 599
Balogh Piroska, Vitekné 572
Balogh Sámuel 33
Barabás József (Barabás Josef) 244,
Barabás Miklós 44
Barabás Sándor 26
Barabási Kata 472
Bariț, George (Barițiu) 37, 54, 599
Barițiu → Bariț, George
Barra János 574
Barráné, özv. 613
Bartalus István 557, 577
Bartha 493
Bartha Dénes 581, 599
Bartók István 42, 614
Basta 452
Bálint József 42, 599, 604
Bálint László (Ladislaus Bálint) 7, 107, 108, 501, 506, 507, 589, 590
Bán Eszter 93
Bán Imre 600
Bánffy család 22
Bányai Réka 14
Bárth Dániel 13, 14
Bátori Bódizsár 35, 197, 526
Bátori család 88, 492
Bátori Gábor (fejedelem) 452
Báthory Gábor (püspök) 53
Bednárik János 14, 68, 108
Bedő (lelkész) 490
Beke Dániel 455, 456, 457, 458
Benczédi Gergely 17, 21, 71, 72, 105, 106, 107, 457, 600, 614
Benczédi Sámuel (énekeskönyve) 554, 570
Benczúr Elza 19
Benczúr Gyula 23
Benedek család 264
Benedek Elek 478, 516, 544, 606
Benedek Elek (kolligátuma) 574
Benedek Ferenc 19, 23
Benedek Katalin 78, 603, 606
Benke András (Benke Andrisz) 385, 386, 564
Benkő Samu 27, 39, 600
Benő Anániás 205
Benő János 205
Berde Áron79
Berde Mózes 11, 21, 611
Bereczk Károly 53, 610
Bereczky Sigmond 62, 115
Bernát László 606
Bethlen Gábor 367, 458
Bethlen István 472
Bibescu, Gheorghe 248, 251, 257
Bibeszkó → Bibescu, Gheorghe
Bibieszkó → Bibescu, Gheorghe
Bíbieszko → Bibescu, Gheorghe
Biblis (Byblis) 410
Bicsok Zoltán 14, 87, 164, 165, 600
Bikfalvi András 204
Binder Pál 205, 600
Biró Annamária 14
Bizede Gyika Schallat 238
Bocskai István 452
Bodola János 52
Bodolai Julianna 18
Bodolay Géza 16, 600
Bodrogi Ferenczné 35, 198, 199, 526
Bogáti Fazekas Miklós 444
Bolyai Farkas 73
Borbély Julianna 19, 20
Boros György 441, 445, 600
Boros Mária (Boros Máris) 346, 549
Borsszem Jankó (Bors Szömü Jankó, bos szömü Jankó) 142, 143, 144, 516, 597
Both család 164, 165, 612
Both Cáróly (Both Károly, Bot Károly) 32, 33, 164, 165
Both Ferenc 165
Bóldeszkó (boér) 212, 244
Bölöni Farkas Sándor 27, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 112, 232, 600, 612, 613, 614
Bölöni Kozma István (énekeskönyve) 551
Bölöni Mikó Samu 605
Böszörmányi János (Böszörményi János)

Brassai Sámuel 205
Buzás 79, 399
Buzás család 399
Buzogány Áron 22, 106, 107, 615
Buzogány Dezső 87, 600
Byblis → Biblis

C
Calvin, Jean 204, 205
Chikány Judit 14
Czerjék Pál 59
Czégényi Dóra 14, 235, 241, 243, 274, 387, 600
Czégényi Katica 14, 260
Czinczinus (katolikus pap) 448
Czinczér (katolikus pap) 474
Czuczor Gergely 327, 400, 559, 600

Cs
Csalóka Mihók 150, 152, 153, 154, 155, 520, 597
Csató József 108, 109, 510, 590
Csáki család 478
Cseh József 92
Cseke Sándor (énekeskönyve) 574
Cserey Emília 199
Csinos vitéz 594
Csokonai Vitéz Mihály 10, 28, 423, 549, 569, 573, 601, 605, 609
Csomasz Tóth Kálmán 444, 607
Csöb Isztán 385
Csöb Katalin 564
Csörsz Rumen István 4, 13, 46, 79, 122, 294, 322, 554, 555, 569, 573, 575, 580, 582, 600, 601, 606, 607, 608, 610,
Csukor család 478

D
Damoklész (Damokles) 95, 453
Dani Mihály 238
Dankanits Ádám 601
Dankó Imre 444
Dán Róbert 445, 458, 472, 601
Dávid (Szent) 214, 248, 425, 458, 466, 469, 470
Dávid Ferencz 602
Dávid Zoltán 599
Dávidházi Péter 600
Deák Ágnes 604
Deák Lajos 66, 601
Deák Miklós 616
Deák Miklós (énekeskönyv) 543, 581
Debreczeni Attila 10, 30, 601
Debreczeni Ferenc 522
Demeter István 27
Demény Lajos 52, 53, 601
Demosthen → Démoszthenész
Dersi 212, 252
Derzsi Dénes 19
Derzsi Domokos 19, 24
Derzsi Gábor 19, 24
Derzsi József (Dersi József) 19, 24, 27, 70, 83, 100, 110
Derzsi Károly 19, 21, 24, 41, 105, 613
Derzsi Kornélia 19
Derzsi Mária 19
Derzsi Márta 19
Derzsi Sámuel 34
Déják Juczi (Diák Juczi) 393, 394
Démoszthenész (Demosthen) 232
Dévai Márton 205
Dévai Máttyás 204
Diák Juczi → Déják Juczi
Diánna 349, 350
Domitzián 453
Domokos Áron 97
Domokos Mariann 78, 522, 601
Dongó (versben) 381, 563
Dömötör Ákos 606

E
Egyed Ákos 27, 37, 72, 601
Eliat, Eliát, Éliát, Éliás → Heliade-Rădulescu, Ion
Erdélyi (énekeskönyv) 550
Erdélyi János 17, 30, 46, 242, 284, 521, 562, 566, 569, 574, 576, 582, 600, 601
Eszter (Eszther) asszony (Pécsy Simon felesége) 453, 454, 455, 456, 457
Énlaki Török Sámuel (énekeskönyve) 551
Éva (Evá) 173, 435

F
Faragó József 16, 17, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 602, 608
Farkas György 4, 7, 17, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 85, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 104, 113, 114, 279, 487, 495, 496, 500, 538, 588, 615
Farkas Zsuzsanna 19, 68, 102, 104, 279
Fazakas Emese 609
Fehér János 34
Fejér Márton 104
Fekete János 23, 84, 602
Fekete Mózes 115
Ferenc császár, II. (Ferencz) 409
Ferenc József (Ferencz Josi, király) 298
Ferencz József (Ferencz Jósef) 22, 75, 106, 602, 614
Ferencz Zsuzsánna 255
Filep Elek 42, 555, 616
Finta István 91
Flavius, Josephus 444
Flóra Ágnes 14
Fodor István 52, 602
Fodor Sándor 187
Fogarasi János 327, 400, 600
Fogarasy Mihály (Fogarassy, Fogarassi) 7, 20, 67, 107, 108, 109, 110, 111, 501, 503, 504, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 589, 590, 591, 592
Forró-Bathó Éva 54
Fűzi Sándor 72

G
Galamb Juczi 188
Gábori Kovács József 601
Gálfalvi István 115
Gálffy Sándor 35, 79, 116, 322, 577
Gálfi Mihály 38
Gálna Miklós 282
Gedő József, homoródszentmártoni 42, 614
Gegő Elek 37, 38
Geneszkó (boér) 264
Georgescu, Florian 259
Geréb Zsigmond 17, 20, 59, 65, 67, 80, 81, 98, 615
Gergei Albert 549
Gergely Pál 12, 134, 150, 170, 182, 200, 210, 527, 594, 595, 604, 605, 608
Gerö-Cserhalmi, Irene 444
Ghica, Alexandru Dimitrie (Gyika) 251, 257,
Goja János 270
Gombos Dénes 19
Gombos Erzsébet 19
Gombos Eszter 19
Gombos Ferencz 20, 491
Gombos János, id. 19, 21, 70
Gombos János, ifj. 19, 21, 23, 100
Gombos Márta 19
Gombos Rozália 19
Gombos Róza 19
Gombos Sámuel (Gombos Samu) 19, 21, 23, 100, 105
Goró István 67, 72, 114
Gödri Istók 202
Granasztói Péter 14
Gulyás Judit 14, 36, 78, 115, 522, 601, 602, 605
Gvadányi József 282

Gy
Gyika → Ghica, Alexandru Dimitrie
Gyöngyösi Dénes 93, 94
Györffy Ferenc 24, 602
Győrffy Gábor 207, 602
Győrfi Sándor 65
Győrfi Sándor, ifj. 65, 72, 82, 83, 85, 89, 93, 94
Győrfy Eszter 14
Gyulai Ágost 555, 575, 604
Gyulai Pál 22, 34, 35, 36, 517, 518, 520, 521, 522, 593, 594, 602

H
Hajnald Lajos → Haynald Lajos
Haller Gábor 76, 451
Halmágy Dani (Halmágyi Dániel) 205
Hamar István 260
Hargittay Emil 566, 602
Haynald Lajos (Hajnald Lajos) 477
Hegedűs Béla 600
Hegedűs István (Hegedüs) 56, 282, 286
Hegedűs Terézia 19, 56, 102, 279

Hegyi Pál 80
Hellebrant Árpád 445
Heliade-Rădulescu, Ion (Eliat, Eliát, Éliát, Éliás) 224, 225, 273, 274
Hencz Hilda 44, 45, 231, 244, 249, 257, 259, 264, 602
Hermann Antal 444
Herodes (Heródes) 259, 282
Hetes Sándor 600
Hevesi Andrea 553, 602
Héléna 341, 412
Hofbauer László 26, 602
Hoffmann Gizella 603
Honfi Lajos (segédlelkész) 53
Honfi Lajos (képíró) 255, 256
Honter János (Honterus, Johannes) 203, 204
Horányi Károly 14
Horváth Ádám, Pálóczi 569, 575, 581, 599, 608
Horvát György (énekeskönyve) 554
Horváth Iván 608
Hunyadi János (Hunyodi) 45, 46, 259, 260, 367
Húbert Ildikó 27, 38, 603, 609
Hymen 377

I
Iancu, Avram 72, 578
Ilyefalvi Emese 14
Inczefi Dénes 82, 85, 89
Inczefi József 67, 69, 82, 91, 92
Ipolyi Arnold 516, 522, 603
Ister 346
Iszlay család 282
Iszlay László (Iszlai) 282
Izsák 458
Izsák, Samuil 249
Izsáky Margit 473

J
Jakab Elek 22, 25, 26, 28, 29, 41, 42, 594, 613, 614, 616
Jakab János 24, 616
Jakabházi Béla-Botond 92
Jankovics József 575, 603, 607
Jákób 462, 464
János (Szent) 336, 402
Jánosi Sándor (énekeskönyv) 543
Jerney János 37
Jérémiás (Jérém) 213, 246
Joo István (Joó) 42, 614
Joseff (II., császár) 473
Jókai Mór 346, 563, 603
Jósika Miklós (Josika) 88, 238, 492
Juhász István 204, 205, 603
Julow Viktor 555, 600

K
Kain 370, 371
Kali József 73
Kali Simon 73, 432, 434
Kanyaró Ferenc 20, 23, 100,
Karo, Yosef 443
Kaskötő Sáska Péter 516
Katona Lajos 517, 603
Kazinczy Gábor 516, 520, 522, 615
Kádár Lázár 102, 105, 106, 501
Kájoni János 552, 603
Káli Nagy Elek 22
Kántor Gizella 18
Károly György 522
Károlyi Dénes 38, 603
Károlyi Sándor 547
Kecskeméthi Csapó Dániel 556
Kelecsényi József 582
Kelemen István 26
Kelemen Lajos 22
Kelemen Miklós 16, 603
Kelemen Zsigmond 65
Kemény család 22
Kemény János 76, 451, 452
Kemény Márton 14
Kendi Ferenc 442
Kerekes István 110, 111
Keresztury Mária 599
Kerestély Borka (Kerestely, Kerestelly) 337, 546
Kerestély család 546
Kerényi Ferenc 581, 603
Kertbeny Károly 579
Keszeg Anna 11, 603

Keszeg Vilmos 13, 24, 608, 609
Kénosi Tőzsér János 455, 458, 471, 603
Kis Áron 569
Kisfaludy Károly 556
Kisgyörgy Ferenc 55, 279
Kiss Gabriella 182, 595
Kiss Gergely 21, 70, 83, 615
Kiss József 581, 599, 607
Kiss Lajos, Marjalaki 72, 605
Kiss Mihály 16, 35, 36, 115, 116, 441, 517, 522, 593, 600, 604, 616
Kiss Mihály, id. 115
Kiszelov → Kiselyov, Pavel Dmitrievich
Kiselyov, Pavel Dmitrievich (Kiszelov) 251
Kodály Zoltán 555, 561, 575, 604
Kodolányi Antal 105, 604
Kohn Sámuel 445, 472, 473, 474, 604
Koltai Kornélia 445
Koncz József 73, 604
Koós Ferenc 604
Kornis Farkas 472
Kornis Judith 452, 455, 472
Koronka Antal 71
Koronka József (Joseff) 26, 473
Kossuth Lajos 25, 77, 322, 422, 451, 580
Kovács család 478
Kovács András 444, 445, 447, 452, 472, 473, 474, 478, 604
Kovács Ágnes 16, 162, 523, 544, 596, 604, 605, 606
Kovács Evelin 14
Kovács István, Nagyajtai 42, 614
Kovács János 75, 440, 605
Kovács Literati Joseff 238
Kovács Mihály 91
Kovács Miklós 51, 474
Kovács Sándor 603
Kovácsi Antal 22
Kozma (énekeskönyv) 576
Kozma Károly 85
Kóta Gyurka 516
Kövér György 97, 604
Kőrösi Csoma Sándor 37, 45, 259, 261, 607
Kőszeghy Péter 15, 604
Kőváry László (Köváry László) 25, 28, 29, 39, 42, 75, 76, 442, 599, 604
Kresznerics Ferenc (gyűjteménye) 542
Kriza János 5, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 42, 48, 54, 61, 65, 66, 67, 69, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 134, 136, 150, 162, 182, 196, 199, 210, 218, 279, 284, 294, 308, 316, 322, 327, 328, 329, 330, 333, 334, 340, 385, 386, 440, 441, 445, 487, 489, 491, 493, 494, 497, 498, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 554, 555, 556, 557, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 593, 594, 595, 596, 597, 602, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 613, 615,
Krizbai Tamás 205
Kríza Borka (kolligátuma) 554
Kultsár István 580, 601
Küané 410
Küllős Imola 333, 444, 546, 547, 550, 551, 605, 607, 608, 610

L

Labádi Gergely 610
Lajkó Gergely 14
Lakatos Judit 53
Lakó Elemér 38, 605
Landgraf Ildikó 13, 14, 605
Laudon, Gideon 570
Laurian, August Treboniu 45, 257
László (Szent) 388
László Antal (László Anti) 55, 56, 85
Lázár István 615
Ledér 554
Lengyel Réka 600, 608
Lengyel Róza 19
Léstyán Ferenc 478

Lovassy László 97, 604
Lövétei Elek 67, 68
Lőcsei Sándor 73
Lőrinczi Elek 26, 36, 61, 285, 441, 517, 604
Lőrinczné 421
Lőrinczy Éva, B. 610
Lucina 337
Luffy Katalin 586
Lugossy József 77
Lukács Farkas 249
Luther, Martin 203, 204

M
Major Ágnes 601
Major J. Gyula 444
Makk József 38, 73
Makrai család 255
Makrai István 255
Makrai Sálomi (Mekrai Sálomi) 255
Marcellinus, Ammianus 477
Markó László 605
Markó Mihály 471
Marosi Gergely 12, 16, 31, 32, 33, 100, 101, 102, 104, 182, 487, 498, 499, 524, 594, 595, 615
Marosi Gergő 524
Martinkó András 607
Martzi (muzsikus cigány) 448, 449, 450
Matkó László 55, 58, 66, 68, 72, 92, 98, 605
Maxim, Demetraké 39, 239
Major András 205
Márcinkievics Márcell 42, 611
Mária Terézia, Mária Therésia 473, 570
Márki Sándor 42
Márkos Albert 603
Márkos Mózes (énekeskönyv) 555, 561
Mars (Mars) 406
Márton József 560
Mátray (kódex) 546
Mátyus Péter (ponyvafüzete, vőfénykönyve) 79, 582, 583, 584, 585, 586
Mázi Béla 14, 594, 595
Mentovich Gyula 41
Merényi László 35, 516, 520, 522, 599, 605
Merza Róza 18
Mihalik Béla 223, 282
Mikes Kelemen 554, 600
Miklós úrfi 417, 418, 577
Miklosi Pálné (szövegben) 450
Miklósi Pál (Miklosi Pál) 448, 449, 450, 454
Mikos Éva 569, 605
Mikó Lőrinc, bölöni 615
Miksa László (gyűjteménye) 543
Milétosz 410
Minerva 568
Mitu, Sorin 40, 45, 257, 273, 274, 606
Mogyorós András 516
Molájoni Josef 250
Molnár Lehel 13, 66, 98
Moroşanu, Nicolae 249
Mozes Károly, W. → Mózes Károly, Vásárhelyi
Móses Károl, Vásárhelyi → Mózes Károly, Vásárhelyi
Mózes (Mozses) 77, 443, 444, 445, 446, 447, 451, 452, 455, 456, 457, 464, 471, 475, 476, 477
Mózes Károly, Vásárhelyi (Vásárhelyi Móses Károly, W. Mozes Károly) 40, 41, 52, 53, 231, 248, 249, 256, 610
Muntag Márton 14, 17
Muntagné Tabajdi Zsuzsanna 14

N
Nagy család 478
Nagy Béla 37
Nagy Dénes 393
Nagy Elek, Káli 7, 22, 42, 86, 273, 490, 587
Nagy Ilona 78
Nagy József Gábor 107
Nagy Lajos 22, 25, 106, 107
Nagy Miklós 605
Nagy Mózes 80, 103
Nagy Rozália 18
Nagy Sándor 72
Napóleon, Bonaparte (Napoleon) 190, 202, 257, 574, 580
Nánásy (énekeskönyv) 558
Nesztór (Nesztor) 507

Nicanor 463
Nihelszki Dávid (énekeskönyv) 579

Ny
Nyárádi Zsolt 21, 68, 70, 606
Nyujtódi család 478

O
Olosz Katalin 13, 23, 32, 40, 41, 46, 78, 170, 182, 294, 523, 524, 526, 540, 541, 542, 555, 556, 557, 562, 563, 566, 569, 570, 577, 578, 579, 580, 593, 595, 605, 606, 607
Orbán Balázs 41, 74, 114, 164, 438, 444, 478, 521, 602, 606, 607, 615
Osvát Péter (énekeskönyv) 550
Ovid (Ovidius) 234
Ősz Sándor Előd 87, 600

P
Pajkossy Gábor 604
Pakot István 100, 498
Paládi-Kovács Attila 16, 41, 46, 595, 607
Pallasz Athéné 568
Pann, Anton 273
Pap Mózes (Pap Mósi) 25, 106, 107
Pap Sándor 59
Papszász György (gyűjteménye) 555
Pákh Albert 484
Pál (apostol) 251
Pál (Szent) 173, 175, 478
Pál István (énekeskönyve) 567
Pál János 207
Pálfi Lajos 25
Pánczél Anikó, Zomboriné 444
Páris 341
Petelei István 610
Petőfi Sándor 554, 557, 558, 607
Pécsy Simon (Pécsi, Pétsy) 76, 444, 445, 446, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 464, 470, 471, 472, 473, 474, 478, 586
Péter (apostol) 251
Péter László 600
Péter Sándor 17, 607
Péterfi Miklós 98
Péterfi Sámuel 98
Péterfi Sándor 16, 17, 26, 106, 114
Pilátus (Pilatus) 87, 282
Piramus 341
Pirchala Imre 477
Prücsök János 134, 136, 515, 516
Pythagoras (Píttágorás) 232

R
Rachel 259
Radécius Bálint (Rádetzky) 458
Ravasz Máttyás → Szőrös Mátyás
Ravius, Matthias → Szőrös Mátyás
Rádetzky → Radécius Bálint
Ráduly János 109, 590
Rákóczi Ferenc, II. (Rakoci, Rákotzi) 252, 449, 453
Rákóczi György, I. (Rakoczy) 472
Rákóczi Zsigmond (Rákótzi Sigmond) 453
Ráv Máttyás → Szőrös Mátyás
Rejtő András 21, 70, 606
Rédiger Árpád 92
Rédiger Ödön 23
Révész Pál (énekeskönyve) 542
Rimay János 553

S
Salamon király (rex Salamon) 404, 570, 571, 572
Sámson 340
Sándor István, Jánosfalvi 441, 603
Sándor János 25
Sárai András 253
Sárosi Mihály, nagyernyei (Sárosy Mihály) 452, 458, 464, 468, 471
Schiller Erzsébet 575, 603
Sebes Pál 41, 42, 612
Sebesi Jób 606
Sebestyén Gyula 12, 593, 616
Semiramis 436
Seprődi János 444
Seres András 565, 608
Sikó István (Siko) 471
Silvester család 88, 493
Simén Domokos 22, 23, 41, 42, 471, 610, 612, 613
Simionescu, Constantin 249

Sipos Péter (melodiáriuma) 562
Somogyi György 254
Sollós család 478
Sardanapal (Sardanapál, Sordanapal) 446, 456
Stein János 42, 611, 613
Stoll Béla 333, 541, 542, 543, 544, 546, 549, 550, 551, 554, 555, 556, 558, 561, 562, 567, 574, 576, 579, 581, 582, 607, 608
Sue, Eugen 49, 612
Sükei Imre (Sütő Imre) 45, 50, 51, 52, 53, 54, 210, 212, 214, 231, 237, 238, 245, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 258, 262, 263, 264, 269, 270, 271, 442, 601, 605, 608, 609
Sükösd család 478
Sütő Ferenc 4, 14
Sütő Imre → Sükei Imre
Sütő Nagy László 594
Süvegh Veronika 606
Sylvester (pápa) 463

Sz
Szabó (ref. lelkész) 207
Szabó Etelka 607
Szabó Sámuel 41
Szabó T. Attila 116, 602, 608, 609
Szakál Anna 12, 16, 27, 30, 34, 36, 91, 322, 473, 608, 609
Szakolczai István (énekeskönyve) 550
Szalay Ágoston (énekeskönyve) 574
Szádeczky (miscellania) 546, 549
Szádeczky-Kardos Lajos 610
Szász György 81, 88, 484, 493
Szász Károly 74, 75, 444, 586, 609
Szegedi István 71
Szelkellári (boér) 246
Szemere Bertalan 37
Szemeriai János (Szemerjai János) 205
Szentiváni Mihály 26, 27, 38, 40, 41, 599, 603, 609
Szentmártoni Kálmán, P. 516, 607
Szentsei (daloskönyv) 578
Széchényi Ferenc, gr. 37
Széchenyi István, gr. (Széhcséni) 268
Széhcséni → Széchényi István, gr.
Székely Albert 106
Székely Ádám 30, 284
Székely Erzsébet 18
Székely János 213, 240
Székely Károly 264
Székely Miklós (Székelly) 5, 29, 49, 115, 130, 515
Székely Mózes 22, 59, 65, 66, 82, 83, 84, 106, 107, 487
Székely Sándor, Aranyosrákosi (Székelly) 6, 17, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 82, 103, 115, 279, 281, 282, 286, 290, 457, 538, 539, 557
Szilágyi István 550
Szilágyi Márton 4, 13, 28, 33, 88, 122, 282, 410, 609
Szilágyi Sándor 445
Szinnyei József 16, 79, 609
Szlávy József 441
Szluha Ágoston 516
Szolga Mihály (diáriuma) 550
Szolga Polixéna 239
Szombatfalvi Lídia 19, 104
Szombatfalvi Sámuel 494
Szőke Endre (Szöke, Andreas, Szőke András) 68, 107, 108, 504, 589
Szőke Gergely István 20, 491
Szőrös Mátyás (Ravasz Máttyás, Ravius, Matthias, Ráv Máttyás) 471

T
Tahy Gáspár 577
Takáts Albert 268
Tana Gyula 17, 34
Tari Lujza 581, 609
Tarnóc Márton 607
Táncsics Mihály 37
Tekei Erika 54
Téglás Méri 18
Thales 232
Thaly Kálmán (Tali Kálmán, Tali Kalmán) 334, 545, 573, 578, 609
Theseus 337
Thordai János 553
Thuri Ferenc 165

Tiboldi István 25, 116
Tisbe 341
Titus 444
Toldy Ferenc 26, 38, 46, 445, 600
Tompa Mihály 371, 556, 558, 559, 577
Tóth Arnold 33, 34, 605
Tóth Barna 608
Tóth Ferenc 26
Tóth István (gyűjteménye) 541, 542, 554, 556, 577
Tóth János 69
Tóth Levente 442
Török János 38
Török Károly 255
Török Mihál 255
Török Sámuel 100
Török Zsuzsa 11, 600, 610
Tőkés János 539
Tőkés Lóránt 72
Traianus, Marcus Ulpius (Tráján) 265
Tráján → Traianus, Marcus Ulpius
Tunyogi József 484
Tündér Ilona 348, 549
Türkösi Juliánna 255
Tüskés Gábor 600

U
Ugron Lázár 109
Ujfalvy Krisztina 569
Ujváry Zoltán 42, 610
Uzoni Fosztó István 455, 458, 471, 603
Újlaki-Nagy Réka 14, 76, 77, 438, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 452, 453, 455, 457, 458, 471, 472, 473, 474, 477, 478, 586, 610

Ü
Ürmösi család 14, 17, 18, 19, 21, 84
Ürmösi Anna 18
Ürmösi Emília 19, 23, 70
Ürmösi Eszter 19, 23, 25, 70
Ürmösi Flidor (Flidorius) 19, 103
Ürmösi Gábor 18
Ürmösi János 18
Ürmösi Jenő 18
Ürmösi József 18, 20
Ürmösi József (Űrmősi Jósef, Ü. Sándor apja) 19, 20, 21, 23, 27, 29, 49, 69, 70, 80, 81, 82, 115, 616, 293
Ürmösi Kálmán 17, 18, 20
Ürmösi Kálmán, ifj. 18
Ürmösi Károly (kolozsvári lelkész) 18, 20
Ürmösi Károly (kolozsvári ügyvéd) 18
Ürmösi Károly (korondi tanító) 17, 18
Ürmösi Károly (Ü. Sándor testvére) 19, 22, 84
Ürmösi Lajos 17, 18
Ürmösi Margit (Gitta, Ü. Sándor lánya) 19, 93, 103, 104
Ürmösi Margit 18
Ürmösi Mária 19, 24, 25, 27, 70, 83, 110, 111
Ürmösi Móric (Ürmösy Mór) 19, 68, 103, 104, 105, 106
Ürmösi Sámuel, Abrudbányai (Ürmösỳ) 6, 17, 18, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 83, 85, 279, 284, 538, 539
Ürmösi Sámuel (Ürmösi Samu, Ürmösssy Sámuel, Ü. Sándor testvére) 15, 19, 21, 22, 23, 81, 84, 85, 89, 94, 97, 105, 106, 114, 279, 288, 484
Ürmösi Sámuel (Ü. Sándor gyermekei) 19, 103
Ürmösi Sándor (Ürmösi, Alexander, Ürmösy, Ürmössy, Űrmősy) 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 130, 134, 136, 142, 150, 162, 165, 166, 170, 172, 174, 175, 176, 182, 184, 185, 187, 196, 200, 210, 218, 220, 221, 222, 228, 230, 231, 243, 249, 256, 257, 263, 273, 274, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 308, 316, 322, 324,

325, 326, 328, 333, 338, 339, 371, 374, 385, 386, 387, 399, 418, 432, 433, 434, 437, 438, 441, 442, 445, 453, 478, 482, 484, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 533, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 556, 557, 560, 561, 562, 564, 565, 566, 568, 569, 570, 574, 575, 578, 580, 581, 582, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 600, 602, 603, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 615, 616
Ürmösi Sándor, ifj. 19, 103
Ürmösi Sándor (abrudbányai) 18
Ürmösi Zsuzsanna 19, 23, 25, 70
Ürmösi Vince 19, 103
Ürmösy Sándor → Ürmösi Sándor
Ürmösy Mór →Ürmösi Móric
Ürmösỳ Sámuel → Ürmösi Sámuel, Abrudbányai
Ürmössy Sámuel → Ürmösi Sámuel
Ürmössy Gyula 19, 23
Ürmössy Jenő 19, 23
Ürmössy Kálmán 19, 23, 105
Ürmössy Lajos 19, 23, 105, 610
Ürmössy Miklós 19, 23, 611

V

Vakereszkó, Janko (Vakereszko, Jánkó) → Văcărescu, Iancu
Vass Csongor 14, 110, 504
Vajda Károly 93
Varga András 474
Varga Dénes 24, 610
Varga Imre 607
Varga Pál, S. 599
Varjas Béla 444, 607
Vaschington → Washington, George
Vári Albert 22, 23, 610
Vári Szabó Sámuel (énekeskönyve) 541
Vásárhelyi (daloskönyv) 546
Văcărescu, Iancu (Vakereszkó, Janko, Vakereszko, Jánkó) 224, 273
Vehmas Marja 606
Venus (Vénus) 302, 328, 338, 348, 350, 401, 549
Veress György (Weress) 207
Versényi György 546, 550, 551, 571, 610
Veszett Mater Iuon (szövegben) 256, 257
Végh Mihály 41, 613
Virginás-Tar Emese 608, 609
Viola Miklós 19
Vitális Mihály 86, 87
Völgyesi Orsolya 604
Vöő Gabriella 606
Vörösmarty Mihály 224, 273, 554, 611
Vurzel Lőrinc 520, 615
Vutskits (énekeskönyv) 558

W

Washington, George (Vaschington) 251
Wásárhelyi Mózes Károl → Mózes Károly, Vásárhelyi
Weress György → Veress György
Wesselényi Miklós 26, 37, 38
Wég Jósef 616

Z

Zajzoni Rab István 40, 607
Zefir 370
Zombory Andrea 14
Zrínyi Miklós 367

Helynévmutató

A mutatóba valamennyi, Ürmösi Sándor által használt (helyesírási hibával leírt, félrehallásból, elírásból származó) helynévalakot felvettem, azokat minden esetben a ma használatos helynévhez utaltam.

A mutatóban nem szerepelnek a jelen kötet szakirodalmi hivatkozásainak kiadási helyei.

A

Abrudbánya 17, 18, 59, 72, 279, 600, 605
Adámos → Ádámos
Agyha → Atyha
Alföld 570
Almás → Homoródalmás
Alsó Saxónia → Szászország
Alsó-Siménfalva → Siménfalva
Andrásfalva 449
Anglia (Angol hon) 39, 232, 253, 476
Angol hon → Anglia
Apáca (Apácza) 205, 206, 220
Apácza → Apáca
Aranyos-Tordai egyházkör 71, 615
Argeş megye 264
Atyha (Agyha) 76, 442
Austria → Ausztria
Ausztria (Austria) 213, 223, 240, 245, 247, 256, 258, 261, 262, 265, 268, 272, 409
Azovi-tenger 37
Ádámos (Adámos) 204
Árkos 36, 61, 441, 516

B

B. asszonyfalva → Felsőboldogfalva
Bajmóc 551
Babilon (Babylon) 231, 458, 466, 467, 468
Babylon → Babilon
Balásfalva → Balázsfalva
Balázsfalva (Balásfalva) 257, 458
Barcaföldvár (Földvár) 236
Barcaság (Barczaság, Barcsaság, Bartzaság, Szász hon) 6, 30, 31, 78, 125, 202, 203, 205, 212, 218, 220, 221, 222, 233, 238, 240, 265, 322, 523, 527, 564, 565, 595, 596, 608
Barcaújfalu (Ujfalu, Ujjfalu) 205, 220
Barczaság → Barcaság
Barcsaság → Barcaság
Bars vármegye 561
Bartzaság → Barcaság
Bábel 468
Bácsfalu 220
Bánát (Bánátus) 265, 269
Bánátus → Bánát
Bede 58
Belgrád (Beograd) 570
Beráska → Berászka
Berászka (Beráska) 40, 210, 213, 243, 245
Beszterce vidéke (Beszterec vidéke) 204, 221, 527, 596
Beszterec vidéke → Beszterce vidéke
Besszarábia 37
Bethlenszentmiklós 92
Bethlehem → Betlehem
Betlehem (Bethlehem) 389, 469
Bécs (Wien) 82, 207, 363, 367
Bordos 5, 6, 19, 65, 66, 67, 68, 102, 103, 108, 113, 279, 289, 290, 292, 293, 454, 455, 457, 504, 539, 601, 614
Borszék 231, 249
Bölön 92, 207, 232
Bözöd 6, 67, 68, 71, 73, 80, 84, 103, 432, 433, 437, 442, 443, 457, 471, 474, 586, 610
Bözöd-Ujfalu → Bözödújfalu
Bözöd Ujfalu → Bözödújfalu
Bözödújfalu (Bözöd-Ujfalu, Bözöd Ujfalu, Ujfalu) 5, 6, 19, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 103, 113, 293, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 442, 443, 444, 471, 472, 473, 474, 476, 586, 610, 611, 614

Brailla → Brăila
Brassó 203, 204, 205, 207, 213, 220, 222, 236, 237, 239, 240, 271, 272, 602
Brassó vidéke 6, 218, 220, 523, 527, 596
Bráza, Braza 40, 238,
Brăila (Brailla) 39, 210, 214, 231, 250, 263, 264
Bucegi (Bucseszhegy, Bucsezsdhegy) 40, 231, 233, 234
Bucureşti (Bukarest, Bukurest, Búkúrest, Cioplea, Csopla) 39, 40, 44, 45, 47, 48, 51, 52, 53, 200, 207, 210, 212, 214, 223, 231, 236, 237, 240, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 268, 270, 271, 272, 273, 601, 602
Bucseszhegy → Bucegi
Bucsezsdhegy → Bucegi
Buda → Budapest
Budapest (Buda, Pest) 11, 18, 19, 23, 24, 74, 91, 231, 249, 284, 362, 392, 416, 426, 484, 554, 576, 587
Bukarest → Bucureşti
Bukovina 244, 565
Bukurest → Bucureşti
Bulgária (Búlgária) 250
Burkus ország → Poroszország
Buza háza → Búzaháza
Búkúrest → Bucureşti
Búlgária → Bulgária
Búzaháza (Buza háza) 471

C

Câmpina (Kimpina, Kis-Kimpián, Kis Kimpina, Kímpina, Nagy-Kimpián, Nagy Kimpina) 39, 40, 45, 50, 210, 213, 231, 238, 239, 262
Câmpulung (Kimpilung, Kimpulung) 40, 210, 213, 250, 261, 262
Constantinápoly → Konstantinápoly
Craiova (Krájova) 39, 210, 212, 214, 231, 250, 263, 264, 271

Cs

Cs. Sz. Márton → Csíkszentmárton
Csehédfalva → Csehétfalva
Csehétfalva (Csehédfalva) 86, 87, 88, 490, 491, 493
Csekefalva 5, 7, 20, 68, 70, 71, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 471, 187, 498, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 589
Csernátfalu 205, 220
Csíkszentmárton (Cs. Sz. Márton) 471
Csíkszereda 17, 600
Csíkszék 284
Csíktapolca 37
Csopla (Cioplea) → Bucureşti [ma Bukarest városrésze]
Csokfalva → Csókfalva
Csókfalva (Csokfalva) 65
Csöb 66, 68, 102, 103, 457, 614

D

Dana → Duna
Dâmboviţa folyó (Dombovica, Dombovicza, Dombovika) 223, 248, 270, 273
Debrecen (Debreczen) 204, 205, 212, 252, 542, 554, 555, 558, 559, 561, 562, 563, 569, 600
Debreczen → Debrecen
Demeterfalva (Dömötörfalva) 393, 497
Ders → Székelyderzs
Derzs → Székelyderzs
Déézs → Dés
Dés (Déézs) 472
Déva 204, 212, 250
Dicső Szent Márton → Dicsőszentmárton
Dicsőszentmárton (Dicső Szent Márton) 92, 204
Dolány-Benczúrfalva → Szécsény [ma Szécsény része]
Dombó 204
Dombovica → Dâmboviţa
Dombovicza → Dâmboviţa
Dombovika → Dâmboviţa
Don 37
Dorozsma (Kiskundorozsma) → Szeged [ma Szeged része]
Dömötörfalva → Demeterfalva
Drág 555, 577
Duna (Dana, Dúna) 214, 231, 247, 261, 264, 265, 409, 576
Dunántúl 542, 565
Dúna → Duna

E
Egyiptom (Égyyptom) 77, 446, 451, 464
Enyed → Nagyenyed
Erdővidék 220, 234, 540, 541, 542, 543
Ernye → Nagyernye
Etéd 396, 442, 568
Enlaka → Énlaka
Erdéj → Erdély
Erdély (Erdéj, Erdélly) 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 22, 23, 32, 37, 38, 39, 41, 42, 50, 51, 53, 54, 67, 74, 75, 76, 107, 117, 191, 192, 197, 203, 204, 212, 213, 220, 221, 223, 224, 225, 233, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 246, 247, 250, 252, 254, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 278, 293, 316, 318, 333, 342, 438, 440, 444, 445, 452, 453, 458, 472, 477, 478, 484, 501, 507, 510, 513, 515, 523, 527, 538, 539, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 554, 555, 556, 558, 559, 561, 565, 566, 570, 574, 576, 577, 581, 586, 587, 588, 590, 591, 592, 594, 597, 599, 600, 601, 602, 603, 605, 606, 607, 609, 610, 612, 613,
Erdélly → Erdély
Erdő Szent György → Erdőszentgyörgy
Erdő Szentgyörgy → Erdőszentgyörgy
Erdőszentgyörgy (Erdő Szentgyörgy, Erdő Szent György) 72, 443, 458, 611,
Erdővidék 220, 234, 540, 541, 542, 543
Észak-Amerika 27, 37, 39, 232, 600
Eufrat → Eufrátesz
Eufrátesz (Eufrat) 231
Europa → Európa
Európa (Europa) 51, 247, 253, 257, 268, 453, 454
Énlaka (Enlaka) 234, 248, 478, 551

F
F. nyiko → Fehér-Nyikó
Fehér-Nyikó (F. nyiko, Fejér-Nyikó) 308, 310, 416, 604
Fehér-vár → Gyulafehérvár
Fehéregyháza (Fejérégyház) 436
Fehérvár → Gyulafehérvár
Fejér-Nyikó → Fehér-Nyikó
Fejérégyház → Fehéregyháza
Felsőboldogfalva (B. asszonyfalva) 471
Felsőfehér megye 269
Felsőfehéri egyházkör 115
Felvidék 546, 550, 551, 558, 559, 565
Fiatfalva 80, 84, 85
Firtos vár (Firtus) 234
Firtosváralja 567
Firtus → Firtos vár
Fison → Pisón
Fogaras, Fagaras 269
Franciaország (Frank hon) 39, 232, 441
Frank hon → Franciaország
Földvár → Barcaföldvár
Fülöpszállás 556

G
Gagy 19, 20, 24, 442, 448, 451
Gagy patak 308, 310
Galați (Gallac) 265
Gallac → Galați
Gálfalva → Nyárádgálfalva
Gehon → Gihón
Gice 579
Gihón (Gehon) 231
Göcsej 567

Gy
Gyalakuta 310
Gyergyószék 284
Győr 565
Gyulafehérvár (Fehér-vár, Fehérvár, Károlyfehérvár) 5, 7, 11, 14, 20, 71, 103, 105, 107, 109, 110, 166, 205, 478, 501, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 590, 591, 592, 611,

H
Habsburg Birodalom 223
Halmágy 205, 221
Hameln (Hamila) 318, 319, 544
Hamila → Hameln
Hargita megye 14, 17, 87, 612
Haromszék → Háromszék
Havasalföld (Havasally) 40, 222, 231, 248, 249, 251, 264, 265, 596, 607
Havasally → Havasalföld
Háromszék (Haromszék) 203, 222, 233, 234, 246, 271, 284, 540, 541, 542, 543, 558

Háromszéki egyházkör 11, 115
Hegyalja 563
Hermon-hegy 468
Hétfalu 213, 220, 240
Hideg-Kut → Hidegkút
Hidegkút (Hideg-Kut) 457
Hispánia → Ibériai-félsziget
Hódmezővásárhely 522
Homoród 30, 33, 125, 164, 166, 603
Homoródalmás (Almás)
Homoródjánosfalva 18, 20
Homoródkarácsonyfalva 18
Homoródkeményfalva 97
Homoródszentpál 18, 20, 472
Homoródújfalu 114
Hosszúfalu 203, 205, 220
Hunyad megye 555
Hunyad vármegye 264, 265, 269
Hunyad-Zarándi egyházmegye 600

I
Ibériai-félsziget (Hispánia) 265
Ikland 471
Illyefalva 204
Iszló 282
Italica 265

J
Jedd 471
Jerusalem → Jeruzsálem
Jeruzsálem (Jerusalem, Jérusálem, Jéruzsálem) 231, 261, 443, 444, 467, 468, 469, 470, 473, 476, 477
Jérusálem → Jeruzsálem
Jéruzsálem → Jeruzsálem

K
K Adorján → Kisadorján
Kadács (Kiskadács, Nagykadács) 17, 18, 65, 66, 85, 158
Kalocsa 477
Kál → Székelykál
Kápolnás Oláhfalva → Szentegyháza
Kápolnásfalva → Szentegyháza
Károlyfehérvár → Gyulafehérvár
Kárpátok 267
Kászonszék 549
Kede (Kiskede, Nagykede) 25
Kelementelke 471
Keresztúrszék (Keresztúrfiszék) 85, 116, 539
Keselymező (Kesellymező) 267
Kesellymező → Keselymező
Kézdi Vásárhely → Kézdivásárhely
Kézdivásárhely (Kézdi Vásárhelly) 249
Kimpina → Câmpiná
Kimpilung → Câmpulung
Kimpulung → Câmpulung
Királyföld → Szászföld
Kis-Kimpián → feltehetően Câmpulung
Kis Kimpina → feltehetően Câmpulung
Kis Küküllő melléke 101, 498
Kisadorján (K Adorján, KAdorján, Kisadorjány) 5, 6, 17, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 83, 103, 113, 115, 279, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 538, 539
Kisadorjány → Kisadorján
Kiskapus 221
Kis oláh ország → Olténia
Kissolymos 19, 24, 69, 457
Kímpina → Câmpiná
Kobátfalva 79, 337, 544, 546, 547
Kolosvár → Kolozsvár
Kolozsvár (Kolosvár, Kolósvár, Kolozs-Monostor) 4, 5, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 34, 35, 38, 41, 42, 49, 52, 55, 61, 62, 64, 65, 67, 71, 72, 74, 75, 81, 82, 83, 88, 89, 90, 92, 97, 104, 105, 106, 107, 11, 114, 117, 122, 125, 228, 232, 243, 249, 252, 254, 277, 278, 282, 284, 293, 380, 438, 440, 444, 458, 471, 472, 478, 482, 484, 487, 493, 494, 496, 515, 522, 528, 551, 562, 570, 576, 586, 587, 588, 605, 609, 611, 612, 613, 614, 615
Kolozs–Dobokai egyházkör 18
Kolozs-Monostor → Kolozsvár [ma Kolozsvár része]
Kolósvár → Kolozsvár
Komárom 419, 420
Komjátszeg 71
Konstantinápoly (Constantinápoly, Konstántinápoly) 236, 472, 473, 474
Konstántinápoly → Konstantinápoly
Korond 9, 17, 18, 19, 20, 136, 139, 173, 190, 612
Konyha patak 308, 310, 417, 577

Kovászna megye 199
Kóbor 221
Köhalom szék → Kőhalom szék
Kökös 233
Kövár vidéke → Kővár-vidék
Kövend 473
Közép-Szolnok (Közép Szólnok) 471
Közép Szólnok → Közép-Szolnok
Kőhalom szék (Köhalom szék) 204, 596
Kőrispatak 72, 442, 471
Kőröspatak → Sepsikőröspatak
Kővár-vidék (Kövár vidéke) 471
Krájova → Craiova
Krizba 205, 220
Küküllő vármegye 204
Küsmöd (Kűsmőd) 442
Küsmöd patak (Küsmőd) 435
Küsmőd → Küsmöd patak
Kűsmőd → Küsmöd

L
Lengyel hon → Lengyelország
Lengyelhon → Lengyelország
Lengyelország (Lengyel hon, Lengyelhon) 456, 478
Léva 543, 556
Libanus 351
Lipcse (Leipzig) 574
Lipcse (Lipcsa) 267
London 24, 239, 613

M
Magyar hon → Magyarország
Magyar ország → Magyarország
Magyarország (Magyar hon, Magyar ország, Magyorhon) 37, 51, 204, 205, 214, 234, 246, 254, 255, 261, 264, 265, 271, 299, 442, 452, 547, 548, 579, 603, 605, 606, 609
Magyorhon → Magyarország
Makfalva 52, 249
Maramaros → Máramaros
Maros folyó 231, 409
Maros megye 55, 586, 614
Maros vármegye 268
Maros-bogát → Marosbogát
Marosbogát (Maros-bogát) 42, 611
Marosi egyházkör (Marus kör) 11, 17, 18, 55, 58, 66, 83, 85, 89, 92, 279, 282, 286, 487, 588
Maros Szék → Marosszék
Maros Vásárhelly → Marosvásárhely
Marosszék (Maros Szék) 56, 62, 115, 204, 249, 282, 471, 473
Marosvásárhely (Maros Vásárhelly) 38, 42, 52, 57, 73, 89, 95, 104, 432, 442, 443, 453, 586, 602, 604, 616
Martonfalva → Brassó [Brassó része]
Martonos 86, 87
Marus kör → Marosi egyházkör
Máramaros (Maramaros) 267
Medesér 19, 24, 27
Medgyesi szék → Medgyesszék
Medgyesszék (Medgyesi szék, Megyes szék) 204, 221, 527, 596
Megyes szék → Medgyesszék
Mekka 473
Moldava → Moldva
Moldova → Moldva
Molduva → Moldva
Moldva (Moldava, Moldova, Molduva) 16, 35, 37, 38, 244, 247, 251, 262, 265, 266, 472, 473, 474, 526, 542, 564
Moszkva 251
Munténia 16, 17, 30, 37, 40, 44, 45, 46, 51, 53, 125, 170, 223
Muscel megye 264
Muszka ország → Oroszország
Muzsna 17, 19, 20, 69, 279
München 19

N
N Galomfálá → Nagygalambfalva
Nagy ajta → Nagyajta
Nagyajta (Nagy ajta) 239, 240
Nagyenyed (Enyed) 262,
Nagy Ernye → Nagyernye
Nagyernye (Ernye, Nagy Ernye) 445, 452, 458, 471, 473, 475
Nagygalambfalva (N Galomfálá) 19, 23, 310
Nagy-Kimpián → Câmpina
Nagy-Kimpina → Câmpina
Nagykőrös 517
Nagyszeben (Szeben) 42, 97, 213, 263, 611
Nagy Várad → Nagyvárad

Nagyvárad (Nagy Várad) 454, 455, 471, 472
Nápoly 251
Német hon → Németország
Németország (Német hon) 39, 232

Ny
Ny Gálfalva → Nyárádgálfalva
Nyárádgálfalva (Gálfalva, Ny Gálfalva) 18, 62, 92, 471
Nyárádszentlászló (NySztLászló) 61, 93, 285, 495
Nyárádszereda (Szereda) 471
Nyikó mente 30, 125, 416
Nyikó szent miklós → Nyikószentmiklós
Nyikószentmiklós (Nyikó szent miklós) 399
Nyitra megye 582
Nyomát 5, 7, 44, 60, 61, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 104, 107, 113, 471, 487, 495, 496, 500, 504, 588, 614
NySztLászló → Nyárádszentlászló

O
Ohláfalu → Szentegyháza
Okland 238
Oláh Ország → Románia
Oláhfalu → Szentegyháza
Oláhon → Románia
Oláhország → Románia
Oláh András falva → Székelyandrásfalva
Oláh zsákod → Oláhzsákod
Olt (Ólt) 214, 231, 264
Olténia (Kis oláh ország) 214, 264
Oltszakadát (Szakadát) 221
Oroszország (Muszka ország) 190, 253
Ólt → Olt
Ótorda → Torda

P
Partium 554, 561
Pálfalva 110, 111, 234
Pápa 541
Páris → Párizs
Párizs (Páris) 239, 247, 251
Pest → Budapest
Pest vármegye 603
Pécs 452
Pisón (Fison) 231
Pitest → Piteşti
Piteşti (Pitest) 39, 210, 214, 250, 263, 264
Ploieşti (Plojest, Plójest) 40, 44, 45, 48, 50, 210, 212, 213, 231, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 261, 262
Plojest → Ploieşti
Plójest → Ploieşti
Polgárdi 18
Popest → Popeşti
Popeşti (Popest) 250
Poroszország (Burkus ország) 253
Pozsony (Bratislava) 37
Práva folyó 233
Predeal (Préda-hegy, Prédahegy) 40, 231, 232, 233, 265
Préda hegy → Predeal
Prédahegy → Predeal
Pulcár → Pürkerec
Purkerec → Pürkerec
Purkurec → Pürkerec
Pürkerec (Pulcár, Purkerec, Purkurec, Pűrkerec) 205, 220
Pűrkerec → Pürkerec

R
Rava 65, 66, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 98, 99, 100, 102, 106, 471
Râmnicu Vâlcea (Rimnik) 39, 250, 263, 264
Regát 200
Rimnik → Râmnicu Vâlcea
Roma → Róma
Róma (Roma) 265, 436
Románia (Oláh Föld, Oláh hon, Oláh Ország, Oláhon, Oláhország) 5, 6, 13, 16, 30, 31, 34, 37, 39, 40, 41, 46, 52, 73, 75, 112, 121, 122, 125, 200, 210, 212, 213, 214, 218, 222, 223, 224, 228, 230, 231, 232, 234, 237, 238, 240, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 277, 278, 282, 387, 527, 528, 597, 608, 610, 611, 612
Rudabánya 282

S
Sáronberg → Sáromberke
Sáromberke (Sáronberg) 455
Sáros 204
Sáros-patak → Sárospatak

Sárospatak (Sáros-patak) 205, 521, 555, 558, 561, 562, 567, 580
Saxonia → Szászország
Sepsi Szentgyörgy → Sepsiszentgyörgy
Sepsikőröspatak (Kőröspatak) 581
Sepsiszentgyörgy (Sepsi Szentgyörgy, Szemeria) 34, 205, 471
Siménfalva (Alsó-Siménfalva) 18, 20, 27
Sion 235, 464, 466, 467, 468, 469
Sófalva 270
Solymos (Kis sollymos, Nagysolymos, Sollymos) 436, 471
Sollymos → Solymos
Sombor → Szászzsombor

Sz

Sz. demeter → Szentdemeter
Sz: Demeter → Szentdemeter
Sz-keresztur → Székelykeresztúr
Szakadát → Oltszakadát
Szakolca 282
Szamos 333
Szász hon → Barcaság
Szászföld (Királyföld) 6, 30, 31, 33, 125, 200, 218, 527, 595
Szászország (Alsó Saxónia, Saxonia) 206, 250, 253, 318
Szászzsombor (Sombor) 221
Szeben → Nagyszeben
Szeben szék (Szebeni szék) 204, 221, 527, 596
Szebeni szék → Szeben szék
Szeged (Dorozsma) 37, 516
Szemeria → Sepsiszentgyörgy [ma Sepsiszentgyörgy része]
Szent Demeter → Szentdemeter
Szent Erzsébeth → Székelyszenterzsébet
Szent Gerlicze → Szentgerice
Szentábrahám (Szt. Abrahám) 98, 285, 471
Szentdemeter (Sz. demeter, Sz: Demeter, Szent Demeter) 444, 453, 454, 455, 456, 457, 471, 478
Szentegyháza (Ohláfalu, Oláhfalu, Kápolnás Oláhfalva, Szentegyházas-Oláhfalu) 30, 31, 32, 33, 125, 162, 164, 165, 170, 202, 203, 221, 222, 457, 522, 523, 596
Szentegyházas-Oláhfalu → Szentegyháza
Szenterzsébeth → Székelyszenterzsébet
Szentföld 284
Szentgerice (Szent Gerlicze) 4, 6, 17, 18, 20, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 85, 89, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 104, 113, 285, 538
Szentháromság (SzHáromság) 17, 18, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 68, 82, 83, 85, 89, 93, 103, 113, 115, 279, 284, 288, 538, 539, 614
Szereda → Nyárádszereda
Szécsény (Dolány-Benczúrfalva) 19, 477
Székely Keresztur → Székelykeresztúr
Székelyszállás (Székely Szállás) 457
Székelyandrásfalva (Oláh András falva) 457
Székelyderzs (Ders, Derzs) 67, 69, 82, 85, 89, 91, 92
Székelyföld (Székelyhon, Székölly Ország) 6, 9, 12, 34, 74, 170, 182, 186, 234, 435, 471, 472, 473, 474, 478, 520, 524, 594, 596, 603, 606, 607, 615
Székelyhon → Székelyföld
Székelykál (Kál) 471
Székelykeresztúr (Sz-keresztur, Székely Keresztur) 7, 11, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 42, 66, 84, 85, 91, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 115, 448, 473, 494, 498, 501, 504, 506, 507, 563, 589, 590, 602, 611, 612, 614, 616
Székelykeresztúri egyházkör 66, 68, 72, 98, 279, 487, 539, 602, 615
Székelyszenterzsébet (Szent Erzsébeth, Szenterzsébet, Szenterzsébeth) 444, 452, 457, 470, 472
Székelyszentmihály 100, 115
Székelyudvarhely (Udvarhely, Udvarhelly) 21, 38, 87, 165, 262, 421, 442, 574, 590
Székelyudvarhelyi egyházkör (Udvarhelyi egyházkör) 91, 615
Székelyvécke (Vészke) 457
Székölly Ország → Székelyföld
SzHáromság → Szentháromság
Szilágyság 522
Szlovákia (Tót ország) 355
Szőkefalva 51, 55, 68, 107, 108, 504
Szt. Abrahám → Szentábrahám

T

Tarcsafalva 9, 18, 19, 90, 106, 110, 322, 484, 493, 501
Târgovişte (Tergóvest, Tirgovest, Tirgovecs, Tirgóvecs) 39, 40, 213, 250, 263, 273

Tatrang (Tattrang) 205, 220
Tattrang → Tatrang
Tergóvest → Târgovişte
Thordátfalva → Tordátfalva
Tigris 231
Timafalva 322, 422, 580
Tirgovecs → Târgovişte
Tirgovest → Târgovişte
Tirgóvecs → Târgovişte
Tisza 231, 576
Tiszántúl 52
Tordátfalva (Thordátfalva) 5, 6, 7, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 34, 49, 51, 55, 57, 66, 68, 69, 70, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 98, 103, 106, 110, 111, 113, 115, 125, 130, 196, 290, 293, 308, 482, 484, 485, 487, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 515, 587, 588, 606, 610, 612, 615, 616
Torda (Ótorda) 18, 19, 24, 25, 41, 42, 213, 240, 442, 550, 610, 613, 615
Tömös 220, 232, 233, 265
Török ország → Törökország
Törökország (Török Föld, Török ország) 51, 112, 252, 261, 419, 472, 474, 497, 554
Torockó 19, 24, 54, 612
Tót ország → Szlovákia
Türkös 220, 253

U
Udvarhely → Székelyudvarhely
Udvarhelyi egyházkör → Székelyudvarhelyi egyházkör
Udvarhelly → Székelyudvarhely
Udvarhelyszék (Udvarhelly szék) 6, 30, 32, 38, 109, 125, 164, 196, 202, 234, 238, 247, 248, 262, 266, 270, 284, 322, 409, 435, 443, 457, 471, 473, 482, 484, 526, 540, 542, 546, 555, 577, 587, 610
Udvarhelly szék → Udvarhelyszék
Ujfalu → Bözödújfalu
Ujfalu → Barcaújfalu
Ujszékel → Újszékely
Ujjfalu → Barcaújfalu
Újszékely (Ujszékel) 436, 452, 457, 471

V
Vadad 5, 6, 34, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 68, 102, 113, 279, 282, 283, 284, 286, 538, 614, 615
Vác 566, 582
Váralja (Váralya) 234
Váralya → Váralja
Városfalva 19, 24, 91
Verespatak 5, 19, 71, 72, 103, 113, 293, 600
Vészke → Székelyvécke
Visurgis 318
Vízakna 204, 475

W
Weser 544

Z
Zabola 419
Zajzon 206, 220
Zalatna 605
Zoborvidék 567
Zselyk (Zselly) 221
Zselly → feltehetően Zselyk

Tárgymutató

A tárgymutatóba alapvetően a folklorisztika, a néprajz és az irodalomtudomány körébe tartozó fogalmak kerültek, kiegészülve azokkal a történeti fogalmakkal, amelyek a pap és közösség viszonyrendszerét árnyalhatják.

A kurzivált fogalmak minden esetben Ürmösi Sándor megnevezései. Annak érdekében választottam külön a normál betűtípussal szedett, többnyire a mi terminológiánkat tükröző fogalmaktól, hogy Ürmösi műfaji besorolásáról, fogalomhasználatáról könnyebben képet lehessen alkotni.

Az utazás tematikus csoportba csupán a 19. század első felében divattá váló felfedező utazásra vonatkozó kifejezéseket vettem fel.

A pap és közösség tágan értelmezett fogalomkészletében nem különítettem el az Ürmösi Sándortól és a másoktól származó terminusokat.

műfajok

adoma 90, 494
anecdota, anekdóta 46, 155, 166, 224, 273, 520, 597
beszéd 5, 31, 134, 136, 164, 336, 515, 597
beszély 233, 234, 241, 477
bordal 79, 379, 398, 399, 400, 414
búcsúvers, bucsu enek 363, 393
dal 90, 494
elbeszélés, elbeszéllés 310, 484, 493
elmés monda 6, 170, 172, 177, 523, 596
elmés talány 34
ének 34, 357, 363, 372, 391, 395, 444, 445, 452, 458, 459, 460, 461, 462, 464, 465, 467, 468, 470, 474
exámeni ének, exameni versezet 395, 404, 567
félelmes rege 442
félrómánczc 362
férjhez-adó, nősítő dalok 31, 182, 184, 186, 595, 596
fonó dal 391
furcsa sajátságos székely kifejezés, mondat 34
gunyvers 421
gyermekek elme-futtato versikéi 423
harcdal, horcdal 406, 407, 416, 573, 576
hymnus 284
innepéllyi és lakadalmi dal 382
menyegzö dal 415, 424
menyegzői rigmus 387, 565
mese, mesés 268, 310, 392, 442, 452
mesés elbeszélés 90, 494
mesés történet 442
monda 34, 90, 203, 222, 494
nép monda 46, 260
népdal 34
néprege 46, 52, 245, 252, 257
név napi [vers] 402
panasz, panaszdal 366, 368
paraszt ajkú rege 46, 264
példabeszéd, példa-beszéd, példa beszéd 6, 34, 90, 170, 172, 177, 268, 442, 494, 523, 596
rege 5, 31, 34, 46, 134, 136, 224, 225, 238, 248, 273, 274, 453, 515, 597
rigmus 389
sirkői feliratu dal 393
szájbeszéd 442
szájmonda 46, 233
szent enek 357
székelly monda, székely monda 165, 254
szerelmi versezet 371
szombath esti / végi / reggeli Enek 459, 461, 462

talányos, tréfás, tanulmányos mondat 90, 494
táncmonda, tánc monda 46, 242
vőféj Dal 176

ábécénóta 570
anekdota 150, 606
ballada 6, 9, 12, 16, 17, 23, 30, 35, 196, 526, 543, 556, 562, 563, 567, 568, 577, 616
bordal 561, 568, 569, 570, 575
bujdosóének 548
búcsúvers 546, 548, 567
csúfoló (asszonycsúfoló, csúfolófüzér, falucsúfoló, vénasszonycsúfoló, vénlánycsúfoló) 540, 562, 563, 573, 578, 579
diákköltészet 555
ének, éneklés 27, 28, 29, 32, 78, 79, 187, 191, 206, 207, 214, 225, 232, 237, 240, 241, 242, 248, 264, 274, 322, 333, 444, 452, 541, 543, 544, 545, 546, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 562, 563, 566, 567, 568, 570, 573, 574, 575, 577, 580, 581, 586, 599, 602, 605, 607, 608, 609, 610, 616
folklórszöveg 11, 33, 34
gúnyvers, gúnydal 540, 566, 577, 578, 579, 602
halottbúcsúztató 567
házasító dal 524, 604
jajnóta 554
karácsonyi köszöntő rigmus 565
katonadal 541, 542, 580
keserves 545, 546, 547, 548, 549, 551, 554, 567, 574
közmondás 9, 12, 30, 31, 524, 599
lakodalmi hazugságvers 565
lakodalmi vers 582, 583, 584, 585, 586, 607
latorének 540
mese, népmese 4, 5, 9, 12, 16, 17, 30, 31, 35, 36, 46, 52, 75, 77, 78, 100, 101, 102, 116, 123, 134, 136, 150, 196, 293, 308, 478, 487, 498, 499, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 542, 544, 593, 596, 597, 599, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 609, 615
monda 46, 478, 516, 600, 601, 605, 606
mondás 612
mondóka 557, 578, 579, 580, 581, 582
népdal 9, 16, 31, 32, 33, 46, 523, 540, 541, 542, 543, 549, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 566, 569, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 600, 601, 602, 604, 616
néprege 559
népszokás
névnapköszöntő (János, Judit, Zsuzsánna) 549, 563, 564, 570, 573
panaszdal 548, 549, 550, 551, 555, 558, 560, 561
párosítódal 12, 30, 31, 182, 524, 525
példabeszéd 599
rigmus 222, 557, 565, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585
szombatos ének 586, 607
szójárás 599
szólás 9, 46
találós 9, 601
táncszó 9, 46, 242
veszekedő vers 566
vőfélyvers 78, 79, 582, 584, 586

gyűjtés, gyűjtemény, nyelvjárás

adatközlő 33, 81, 88, 487
dallam 32, 33, 165, 444, 552, 575
diákgyűjtő 100
dialectusban írt mese 498
ejtegetés [tájnyelvi értelemben] 164, 221
eredetiség 164
gyűjtés [népköltészeti] 5, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 20, 23, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 42, 73, 75, 78, 90, 91, 102, 112, 115, 116, 117, 122, 125, 134, 162, 165, 170, 172, 279, 293, 308, 441, 487, 520, 523, 526, 555, 565, 580, 593, 606, 609, 615, 616
gyűjtési felhívás 11, 75
gyűjtési mód 32, 117
gyűjtési napló 112
gyűjtőhálózat 10, 26, 32, 88, 91, 115, 116, 441, 473, 595
gyűjtőút 32, 33, 41, 523,
hagyomány 90, 494

hagyomány, néphagyomány 447, 478, 545, 554, 565, 566, 575, 602, 605, 607
hangejtés 310, 385
hangejtés 78
kiejtés [tájnyelvi értelemben] 88, 493, 564
lejegyzés 9, 30, 31, 32, 51, 77, 78, 79, 116, 293, 294, 444, 522, 540, 556, 565, 577, 595
letisztázás 32, 101
második füzet [kötet] 493
mellékjel 116, 196, 308, 540
mesegyűjtemény 5, 12, 78, 100, 102, 134, 150, 308, 515, 520, 522, 594, 601, 615
mesegyűjtő 16, 35
meseízlés 134
mesemondó 16, 516
nép szája 205, 225, 274, 494
népdalgyűjtemény, dalgyűjtemény 32, 33, 165, 523, 555, 557, 563, 575, 579, 599, 601, 604
népi beszédmód 16
népköltési füzet 35
néprajzi gyűjtés 5, 9, 10, 30, 33, 73, 115, 117, 487, 523
nyelvjárás 9, 32, 36, 46, 77, 79, 116, 134, 196, 519, 526, 564, 593, 608
ö-zés 134, 196, 526
páczolni [mesét] 36
pornép, pórnép, porfi, szegényebb néposztály 90, 166, 234, 245, 247, 250, 258, 261, 262, 268, 269, 436, 437, 441, 494
purizálni [mesét] 101, 102, 498
ritmushiba 33, 566
szavaik / szóejtések / beszéllyük sajátsági 203, 204, 221, 243, 244, 493
székely szótár 90, 91, 112, 494, 611
székelyesítés, visszaszékelyesítés 36
szövegtorzulás 33
tájszólás 33, 308
természeti sajátsággal előadni [szöveget] 88, 493
Vadrozsa, Vadrózsák, vadrózsánk 34, 88, 108, 493, 506
Vadrózsák, Vadrózsa Vad rozsa 6, 9, 10, 12, 16, 17, 25, 26, 30, 31, 34, 35, 36, 42, 74, 78, 88, 91, 105, 112, 116, 125, 134, 182, 196, 279, 282, 284, 294, 308, 441, 473, 487, 517, 519, 520, 522, 524, 525, 526, 540, 541, 542, 543, 555, 556, 570, 586, 602, 605, 607, 608, 609
variáns 36, 182, 444, 497, 516, 517, 520, 521, 522, 524, 525, 540, 541, 543, 544, 545, 553, 570
versgyűjtemény 12, 78, 79, 121, 293, 294, 322, 324, 325, 326, 327, 371, 544, 594, 608

szokások, ünnep, viselet, hiedelem

áldás 174, 189, 206, 234, 239, 263, 337, 348, 349, 353, 382, 385, 390, 415, 425, 427, 428, 434, 435, 437
áldás 241, 566
áldozat [szertartás során] 241, 444
angyal 137, 224, 225, 231, 246, 250, 256, 274, 299, 447, 457
angyal 447
átok 232, 267, 268, 435, 447, 448
babona, babonázó, balvéleményű, babonás balhiedelem 90, 436, 445, 446, 448, 451, 477, 494
babona, babonaság, babonás nép 74, 77, 274,
böjt, bőjt 76, 318, 387, 448, 460, 476
eskü 76, 173, 176, 445, 447, 456, 473, 477,
hiedelem 224, 274, 446, 447, 448, 451, 478
jövendölés, jővendölés 73, 138, 139, 141, 436, 467
kaluger 222, 223, 224, 231, 235, 236, 243, 269, 270, 271, 273
kaluger 44, 112, 235
kivándorlás, bevándorlás 238, 436, 437, 447
kivándorlás, bevándorlás 37, 42, 46, 472
kontyoló, kontyolás, koncsoló 176, 202
lakodalom 30, 31, 33, 78, 170, 175, 377, 426, 523, 564, 565, 566, 582, 583, 584, 585, 586, 596, 607
mányika 243
mássza [betegek kenete] 241
meg-igéz 190
menyegző, menyegző 202, 387, 394, 415, 424, 447
menyegző 218, 523, 564, 565, 575, 582, 596
öltöny, öltönyviselet, öltönny, öltönny 46, 90, 164, 174, 191, 203, 221, 222, 233, 235, 237, 238, 239, 246, 247, 257, 258, 261, 265, 494

ördög 157, 158, 177, 178, 245, 260, 261, 296, 311, 312, 391, 392, 403, 435, 448, 454, 455, 457, 463, 464
ördög 44, 521, 544, 552, 606
szokás 90, 191, 203, 221, 223, 236, 441, 446, 447, 453, 493, 494
szokás, szokásleírás 12, 16, 30, 31, 33, 34, 42, 44, 74, 76, 88, 116, 170, 182, 185, 189, 202, 218, 444, 452, 455, 472, 523, 526, 527, 564, 565, 582, 583, 584, 585, 586, 594, 595, 596, 601, 608, 615
tánc, táncz, tánczvígalom 90, 176, 177, 189, 191, 202, 239, 241, 242, 243, 251, 380, 390, 399, 426, 427, 428, 494,
temetkezés 239, 240, 270, 447
vakhiedelem 443
viselet 32, 33, 42, 46, 116, 523,
zburător 274
zsidó, sidó 254, 415, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 453, 454, 456, 464, 465, 467, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 506
zsidó, sido 76, 77, 93, 97, 108, 586, 610

népcsoportok, nyelvek

angol 233
bulgár 212, 250, 261
burkus, prusus 409, 473
cigány, czigány 44, 45, 61, 62, 242, 259, 521, 577
cigány, czigány, fekete senész uram, ujparaszt, uj paraszt 155, 156, 157, 177, 190, 191, 204, 224, 235, 242, 243, 244, 248, 252, 257, 259, 273, 274, 380, 415, 417, 449, 450
cseh 409
francia, franczia 257, 367, 409
horvát 409
lengyel 409
oláh 204, 212, 213, 214, 220, 223, 224,233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 245, 246, 247, 248, 250, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 296, 387, 451, 497
oláh 48, 53, 540
román 6, 11, 37, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 54, 200, 210, 218, 228, 235, 239, 241, 248, 249, 256, 260, 273, 274, 387, 438, 527, 542, 551, 596, 600, 606
orosz 242
muszka 241, 242, 251, 257, 259
szász 6, 203, 204, 205, 206, 207, 213, 220, 221, 224, 239, 240, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 258, 267, 273, 316, 318, 319, 471, 596,
szász 47, 48, 203, 544, 595
német 108, 220, 223, 233, 253, 258, 272, 298, 366, 367, 409, 506
német 23, 249, 444, 579, 615
olosz 367
szirb 213, 243, 245, 246
török 212, 220, 223, 233, 235, 236, 240, 241, 242, 243, 248, 250, 258, 261, 263, 264, 265, 341, 409, 472, 474
török 573, 576, 577

utazás

ajánló levél 239
ajánlólevél 39, 40
jegyzet [úti] 38
utazás 5, 16, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 48, 52, 112, 113, 117, 125, 162, 210, 218, 232, 282, 284, 522, 523, 526, 596, 597, 599, 600, 601, 603, 604, 610, 612
utazás, útazás 113, 164, 214, 231, 232, 233, 235, 243, 257, 259, 262, 263
utazó 16, 33, 37, 40, 41, 599, 607
utazó, utas 113, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 243, 245, 246, 247, 249, 262, 263, 264, 269
úti jegyzet, útijegyzet 41, 49, 117, 166, 170, 200, 601
útibeszámoló 12
útleírás 38, 49, 54, 170, 200, 218, 222, 523, 527, 528, 595, 596, 601
városleírás 48, 51

könyvkultúra, olvasóegyletek

Beszédtár 26, 613
Bírálati tár 26, 613
cenzor 47, 48, 49, 50, 53
cenzúra 47, 50, 528
előfizetés 10, 34, 199
előfizetési felhívás 9, 112
előfizető 9, 17, 26, 34, 112, 116, 125
értelmiség 18, 21, 22, 27, 32, 33, 37, 47, 75, 113, 117
falusi társaság 27
hölgyi egyetlet [!] 81, 484
írástudó, írás tudó 33, 164, 445
kézirat 441, 452
kolozsvári Kaszinó 38
könyvlajstrom, könyvtár lajstrom, könyv-lajstrom 42, 611, 612, 614, 616
könyvtár 11, 12, 13, 16, 24, 41, 42, 46, 47, 49, 74, 75, 106, 112, 117, 122, 228, 438, 445, 528, 557, 586, 594, 605, 611, 612, 613, 614, 615, 616
könyvtár 236, 257, 441
napló 76, 112
olvasó 31, 45, 47, 48, 77, 170
olvasó 44, 176, 206, 243, 244, 251, 255, 383
olvasó társulat, olvasó társaság 206, 484
olvasóegylet, Olvasó Egylet, olvasótársaság, olvasókör 9, 22, 24, 26, 27, 35, 38, 39, 41, 42, 44, 81, 105, 112, 116, 609, 611, 612, 613
olvasóközönség 38, 42
önéletírás 22, 76, 122
ponyva 34, 79, 274, 542, 544, 545, 547, 548, 549, 551, 557, 561, 563, 566, 567, 581, 582, 585, 606

folyóiratok

Aurora 559
Brassai Hirlap és Mulattato 207
Ébredő 26, 613
Ellenzék 23, 444
Erdélyi Helikon 47, 602
Erdélyi Hiradó 16, 38, 41, 51, 53, 218, 278, 608
Figyelmező 26
folyóirat 9, 26, 76, 78, 117, 121, 560
Hasznos Mulatságok 38, 543, 555, 569, 580, 601
Hetilap 79, 80
hirlap 206, 224, 273, 441, 484
hírlap 37, 54, 75, 112, 114
Keresztény Magvető 75, 600, 602, 605, 606, 607, 610,
Kolozsvári Közlöny 16, 81, 90, 293, 482, 487, 493, 494, 587, 604, 610, 611
Kolozsvári Közlöny 484
Közhasznú Esmeretek Tára 38
Magyar Dalnok 555
Magyar Nyelvőr 577
Mulattató 26, 126, 515
Múlt és Jelen 34, 279, 282
naptár 441, 513
naptár 73, 75, 110, 501
Nemzeti Társalkodó 23, 38, 42, 609
Regélő Pesti Divatlap 41, 611
Remény 26, 38, 49, 50, 51, 602, 612, 613
Serdület 26, 38, 613
Sokféle 560
Székely Naptár 73
Szépirodalmi Figyelő 36, 517, 599, 602
Tudományos Gyűjtemény 33
Vasárnapi Ujság 38, 74, 75, 81, 91, 487, 602, 609, 611
Vasárnapi Ujság 484
Vasárnapi Újság 81, 484
Virulat 26, 613

iskolák, kollégiumok

iskola, oskola 130, 146, 147, 158, 205, 206, 207, 214, 220, 250, 254, 255, 257, 263, 264, 271, 283, 286, 362, 440, 452, 470, 471, 484, 496, 506
iskola, oskola 9, 11, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 46, 48, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 64, 66, 70, 73, 81, 92, 93, 95, 96, 99, 103, 105, 108, 111, 113, 249, 554, 566, 567, 568, 570, 572, 580, 600, 601, 612, 613, 616

kollégium, collegium 5, 9, 12, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 35, 37, 38, 39, 41, 42, 52, 61, 66, 72, 73, 74, 75, 104, 105, 106, 107, 111, 115, 125, 205, 257, 282, 432, 438, 440, 542, 549, 555, 558, 560, 561, 562, 563, 566, 567, 573, 581, 604, 605, 609, 613, 614, 616
collegium 205, 252
gimnázium 11, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 42, 84, 100, 103, 104, 105, 106, 205, 473, 602, 610, 611, 612, 614
középtanoda 22, 24, 25, 103, 611
főiskola 41, 104, 586, 612, 614, 615

pap és közösség viszonya

adminisztráló lelkész (*administrás lelkész, helyettes pap, papi administratio*) 98, 504, 506
asszesszor (*assessor*) 165, 282
bevádolás, vád 52, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 76, 77, 84, 85, 90, 93, 95, 96, 97, 104, 113, 207, 282, 283, 286, 288, 490, 491, 495, 496,
esketés [bevádolás esetén] 283, 286, 447, 452, 474, 491
fungens pap 91
gyümőlcs tenyésztés, gyümölcstermesztés faiskola 62, 75, 440, 441, 442, 484
jegyző 32, 33, 75, 81, 88, 112, 164, 165, 268, 282, 440, 476, 484, 493
jó gazdálkodás 62
kántor (*cánturam*) 32, 33, 51, 111, 165
káplán 29, 55, 64, 69, 106, 125, 130, 286, 490
királybíró (*kiráj-biró*) 87, 109, 164, 165, 390, 491
lelkészcsalád (*ároni család, családi hajlam*) 20, 64, 88, 114, 115, 286, 491, 492, 504, 509
lévita 58, 60, 61, 65, 72, 93, 279, 283, 285, 286, 287, 496
méhészkedik 62
nyomozás 21, 54, 75, 87, 90, 93, 94, 139, 202,
panasz, panaszos levél, bepanaszolt pap 20, 21, 27, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 71, 80, 82, 84, 85, 86, 91, 92, 93, 94, 97, 109, 113, 256, 286, 293, 487, 496, 587
papi jellem, méltóság, tekintély, papi erénny, jésusi szellem 85, 269, 283
lelkészi lak 69, 70
parciális gyűlés, parciális zsinat (*partialis*) 61, 64, 286, 600
prédikálás 29, 55, 60, 62, 106, 113, 214, 264, 279
presbiteri jegyzőkönyv 21, 54, 70, 73, 80, 611
presbiterek, presbitérium 20, 21, 86, 87, 491
részeges, részegség (*részegen, elázott részegesség, eláradt részegeskedés, mámoros fő*) 57, 71, 80, 85, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 106, 113, 263, 293, 471, 487, 498
reverzális, reversalis 6, 61, 64, 85, 285, 287, 538
selyemhernyó tenyésztés (*selyem eresztő bogarak, zsellyem tenyésztés, selyemtermelés*) 75, 247, 440, 484
sénior, senior 85, 102, 105, 106, 115, 130, 615
status ratio 71, 81, 89
Szent György nap 67, 83, 85, 86, 87, 89, 91, 98, 289, 491, 494
Szent Mihály nap 87, 91
úrvacsora 55, 61, 96, 262, 387,
vacans pap 91
választási jog, papválasztás (*candidatioba tenni*) 66, 70, 82, 86, 89, 91, 130, 283, 286, 491
vizitáció (*visitatio*) 21, 24, 27, 55, 60, 615
vizsgálószéki gyűlés, vizsgálóbizottság (*visgáló szék, vizsgálo szent szék*) 27, 60, 61, 93, 94, 100, 286, 495, 588
zsinat (*Synat, synodus*) 61, 64, 67, 72, 82, 114, 130, 286, 287, 453, 458, 471, 600